DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

EERSTE DEEL

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

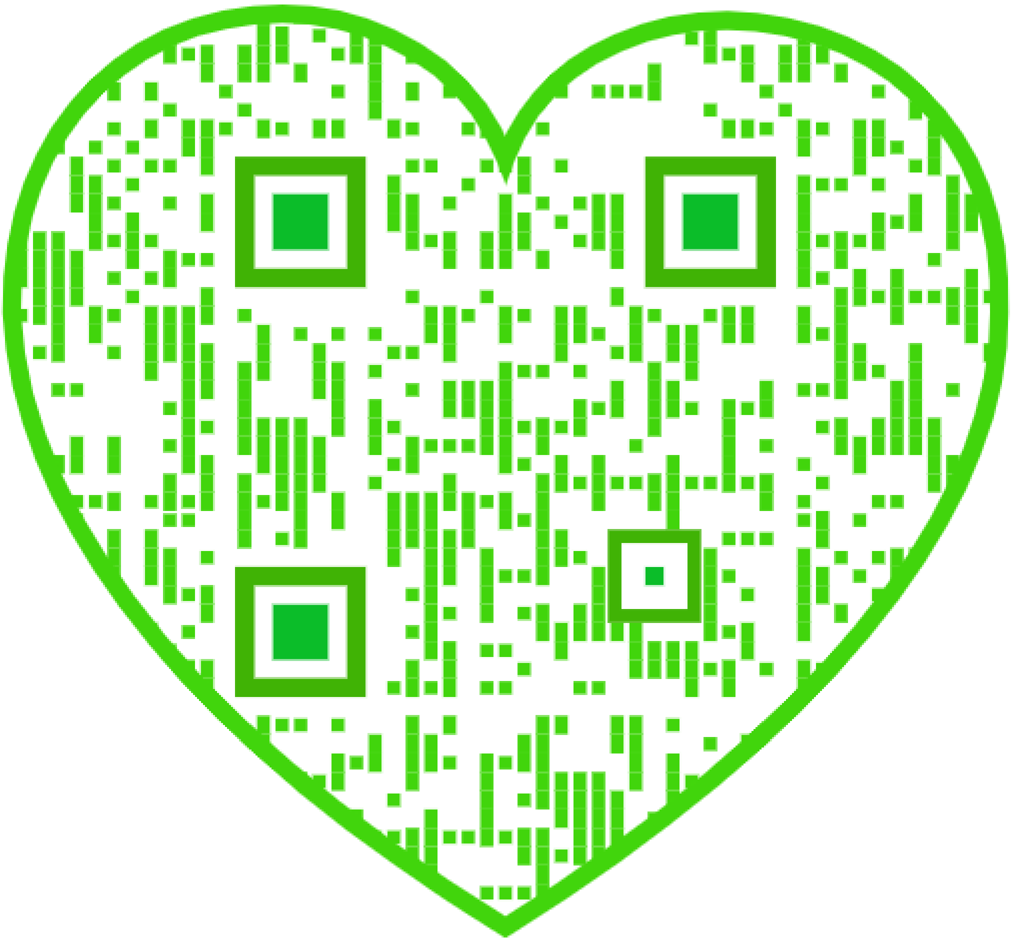

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

I.

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

EERSTE DEEL

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

Dr MAURITS JOSSON

(1855 - 1927)

Bij de lezing van onderhavig werk, dat de vrucht is van 35 jaar opzoekingen, zoo in openbare als private bibliotheken en in archiefverzamelingen, zou men allicht den indruk erlangen, dat Maurits Josson een kamergeleerde was, — iemand die, ver van de onstuimigheid van het dagelijksch leven — rustig in zijn studiekamer, steeds gebogen zat over schriften van allerlei aard, onbekommerd over wat daarbuiten woelt en groeit.

Men zou zich niet weinig vergissen!

Josson was, als niet één, de man van de dáád, de doorgedreven daad tot hare uiterste konsekwenties, in woord, in schrift, ja — met de karabijn in de hand.

Dat hij daarnaast nog de werkkracht en het Benediktijner geduld vond, om wijdloopende, geschiedkundige navorschingen te ondernemen, het baart onze verwondering, en nog méér onze bewondering.

Van huize uit was hij een echt strijders-temperament.

Zijn grootvader, van Schotschen oorsprong, vestigde zich te Antwerpen in 1808, huwt er een Vlaamsche vrouw, en sticht de bekende Portland-Cement Firma, die thans nog bestaat. Weldra werd hij lid van den Stederaad.

Zooals al de intellectueelen van dien tijd was hij « orangist » in hart en nieren, en onderteekende in September 1830, de petitie der Antwerpsche kooplieden aan koning Willem I, en waarin gezegd werd: « Uit vrees dat ons stilzwijgen mocht aanzien worden als een toetreding tot den wensch voor een bestuurlijke scheiding, voelen wij ons genoopt aan Uwe Majesteit eerbiediglijk bekend te maken, dat wij dit verlangen geenszins deelen. Een 15-jarige ondervinding heeft ons op de klaarste wijze aangetoond, dat wij

onze wederzijdsche welvaart te danken hebben, aan de vrije uitwisseling onzer voortbrengsels ».

Ook zijne grootmoeder, geboren Maria Theresia Van Langenhove was eene verstandige, stambewuste vrouw. Zij was anti-franschgezind daar zij al de gruwelen had beleefd van de Fransche Revolutie eerst, en daarna van de Napoleonsche dwingelandij. Als zij soms den lof hoorde uitbazuinen van den « grooten keizer » had zij voor gewoonte te antwoorden: « Als gij in dien tijd hadt geleefd, zoudt gij aldus niet spreken ».

Geen wonder dus, dat Maurits' vader — Eugeen Nikolaas — een Vlaamschgezinde was. Getuige van den Franschen inval van 1848 te Risquons-Tout, zag hij met helder oog vanwaar het gevaar dreigde, en leidde zijne kinders op tot Flaminganten, daarin bijgestaan door zijne echtgenoote, eene Vilvoordsche.

Zoo ook zijn zoon, Maurits-Nikolaas, geboren te Antwerpen den 10 Februari 1855.

Maurits was voorbestemd om in de zaak van zijn vader opgenomen te worden. Na zijne lagere studies gedaan te hebben, werd hij, ter voltooiing van zijne middelbare studies naar Duitschland gezonden, bleef er zes jaar, en genoot er tevens een begin van universitaire opleiding, daar hij intusschen meer neiging voor de rechtskundige wetenschap was gaan gevoelen.

Terug in 't vaderland, voleindt hij zijne juridische studies en vestigt zich als advokaat te Brussel in 1880. Als student had hij reeds in de hoofdstad den eersten Vlaamschen Studiekring gesticht. Weldra huwde hij eene Antwerpsche Vlaamschgezinde, Mej. E. Meeuws en betrok een groot huis in een der deftigste straten van Brussel. Op de deur zijner woning prijkte een groote koperen naamplaat: « Maurits Josson. — Advokaat ».

Het was iets ongehoords in de verfranschte hoofdstad van die dagen.

Niet lang zou het duren of de jonge advokaat kreeg het aan den stok met den Tuchtraad zijner Orde.

Zooals gebruikelijk, werd hem — als stagist — eene « prodeo-zaak » opgedragen, waarover hij schriftelijk verslag uit te brengen had. Wat nooit iemand vóór hem gedaan had, deed Maurits Josson: hij leverde een rapport, in 't Nederlandsch gesteld Het was als een heiligschennis in den Tempel van Themis! Voor den Tuchtraad gedaagd, werd van hem een Fransch verslag geëischt, onder bedreiging van schrapping uit de advokatenlijsten. Niets mocht baten, en het is dank aan een schitterend pleidooi van den befaamden Edmond Picard, dat Josson er af kwam met slechts twee jaar schorsing.

Reeds kort daarop zou de princiepvaste Josson een tweede bewijs leveren van daadvaardigheid. In het Hoofdpostkantoor had hij, spijt de bestuurwet van 1878, ééntalig Fransche officieele aanplakbiljetten opgemerkt. Schriftelijk verwittigt hij den postmeester, en daar zijne klacht geen gehoor vindt, scheurt hij eigenhandig een biljet van den muur en brengt het, met zijn naamkaartje, aan het loket. Proces-verbaal wordt opgemaakt; hij wordt gedaagd, doch vrijgesproken.

Intusschen had hij met zijn medestanders Frans Reinhard en Dr Goffin, te Brussel een strijdblad opgericht, « De Flamingant », waarin de franskiljons zonder genade werden bekampt. Tegen den Franschen gezant, Z. Exc. Bourrée, die zich anti-Vlaamsch betoonde, richtte Josson heftige pamfletten.

In 1893 sticht hij met Frans Reinhard het « Vlaamsch Nationaal Verbond » en als uitvloeisel — met Professoren Fabri en Obrie en A. De Vos — den « Vlaamsche Volksraad ». Het was de eerste welvoorbereide poging om Vlaamschgezinden van elke levensopvatting samen te brengen ter verovering van gemeenschappelijke taal- en volksrechten.

Te Eekloo, in 1897, stelt Josson, weer een dier daden,

welke meer aarde aan den dijk brengen dan tientallen van vertoogen. Hij treedt namelijk op, tegen een officier der Burgerwacht, die ondanks de Wet-Heuvelmans, weigert zijne manschappen in 't Nederlandsch aan te voeren. Hij wordt op staanden voet naar het gevang geleid, doch door de bevolking bevrijd.

Als in 1899 de Boerenoorlog uitbreekt, laat hij het niet bij mondelinge sympathiebetuigingen voor de Transvaalsche stambroeders, maar gaat hij als Rood-Kruisverpleger het Boerenleger vervoegen; wordt alras actief soldaat, en secretaris van generaal Smuts. Door Portugeesch verraad, geraakt hij in Engelsch krijgsgevangenschap; komt vrij naar Europa, waar hij secretaris wordt van Dr Leyds, den gezant van Transvaal.

In deze hoedanigheid schreef Josson zijn eenigst juridisch werk: Over het Zuid-Afrikaansche Recht.

Maar van langeren adem was zijn boek « Onthullingen over de Belgische Omwenteling », in 1903 uitgegeven bij G. J. en E. Janssens te Antwerpen. In beknopten vorm heeft de schrijver hier een massa materiaal opgehoopt; het werk maakte grooten ophef, berokkende den schrijver zelfs moeilijkheden met nakomelingen van 1830-omwentelaars, wat allerminst geschikt bleek om Josson te doen terugdeinzen.

Tijdens een protestmeeting te Brussel, in September 1904, ingericht tegen de jaarlijksche zgn. vaderlandsche bedevaart naar de Martelaarsplaats, zegde Josson:

« Indien wij onze onafhankelijkheid willen behouden en onze dubbele-Vlaamsch-Waalsche Nationaliteit vrijwaren, eene eigen volksontwikkeling, natuurlijk en volgens onze overleveringen willen bevorderen, dan moeten wij — om aan het annexatiegevaar, dat altijd uit Frankrijk dreigt, te ontsnappen — opnieuw opbouwen, onder een nieuwen vorm, den heerlijken Statenbond van het Koninkrijk der Vereenigde Nederlanden.

O! Vlaanderen, wie zal U heden hergeven, wat gij zoudt

bezitten, waart gij gebleven onder het wijze en nationale beheer der Oranje's »:

Zijn boek van 1903 heeft Josson, gedurende 10 jaren aangevuld, en er een zeer uitgebreid relaas bij geschreven over de 122 Fransche invallen, waaraan ons land tusschen 843-1913 heeft blootgestaan, en zoo ontstond dan zijn standaardwerk van 900 blz.: « Frankrijk, de eeuwenoude vijand van Vlaanderen en Wallonië », in 1913 te Breda uitgegeven bij H. Engelbrecht, met als motto, den tekst van een knipsel uit het « Journal du Commerce » van 28 Juli 1832, en dat Josson, onderlijnd, gevonden had onder de papieren van zijn vader:

« La France, cette France qui ne fut jamais pour la Belgique qu'une fatalité, pèse de nouveau sur elle; elle a pris soin de justifier le mot de nos pères: Nulla fides Gallis ».

Dit reuzenwerk van Maurits Josson heeft hem den dank bezorgd van gansch het denkende Vlaanderen. Onophoudelijk wordt er uit geciteerd in boek, vlugschrift en dagblad: het is eene onuitputtelijke en betrouwbare bron voor al wie behoefte heeft aan geschiedkundige documentatie.

Pas was het van de pers, of de groote oorlog kwam ons in Augustus 1914 verrassen.

De volgende maand reeds. in September, zat de ongebreidelde Josson in Duitsch gevangenschap!

Langs het kanaal te Lot-bij-Halle kuierend, treft hij daar tweetalige Duitsch-Fransche borden aan, waarschuwend tegen ontploffingsgevaar. Hij wendt zich dadelijk tot den Duitschen officier ter plaatse en eischt Nederlandschen tekst. De officier gelast Josson met de vertaling, wat hem het antwoord op den hals haalt: « Gij komt hier baas spelen; zorg nu ook dat gij de taal van het volk kent ».

En zoo proefde Josson van de Duitsche gevangenschap, na de Belgische en na de Engelsche: 't zou de laatste maal niet wezen.

Toen ontstond, 1917, het Vlaamsch Aktivisme.

Het zou wel eenieder verbaasd hebben, zoo Maurits Josson, de man van de doortastende daad, niet een der allereerste toetreders ware geweest.

Het gaat niet aan, hier uit te weiden over het streven der Aktivisten. Stippen wij enkel aan, dat Maurits Josson, een zeer breed aandeel aan de actie heeft genomen van af het eerste uur. Hij was lid van den « Raad van Vlaanderen » van dezes stichting af aan, tot aan het einde; — zeer werkzaam lid van de Commissie van Justitie; — Director aan het Vlaamsche Ministerie van Fraaie Kunsten; — Hoogleeraar in Burgerlijk Recht aan de Vlaamsche Hoogeschool van Gent; — Lid van de Commissie van Onderzoek nopens artikel 20 der onderwijswet van 1913.

Alhoewel 62 jaar, legde de kranige grijsaard meermaals per week, te voet de reis af tusschen Brussel en Antwerpen, waar vóór de stichting van den « Raad van Vlaanderen » het centrum der Vlaamsche actie gelegen was.

Met zijnen trouwen vriend en medestander Frans Reinhard, gaf hij in September 1917 een merkwaardig vlugschrift in het licht, uit naam van den « Vlaamsch-Nationale Landsbond », getiteld. « Het Vlaamsche Volk tegen den centraliseerenden en verfranschenden Belgischen Staat ».

Het is een vinnige aanklacht tegen België, een vurig pleidooi voor Vlaanderen, geschreven met dezelfde vaardige en strijdlustige pen, die Josson, onder pseudoniemen: Jan Janssone, Segher, Goupil e. a. in 't Nederlandsch en in 't Fransch, bij elke gelegenheid in de wereld slingerde: « Les glorieuses Journées de Septembre 1830 »; — « De Omwenteling van 1830 is een staatkundige misdaad »; — « Variété-Schouwburg, een middel tot verfransching van Antwerpen »; — « Frankrijks kuiperijen in België »; — « Het verraad van Leuven »; — « Lettre d'un Patriote Belge à S. Exc. M. A. Gerard »; — « La vérité sur la Révolution de 1830 »; — « Kuiperijen van Frankrijks' partij in België »; enz. enz.

Tot de laatste zitting van den « Raad van Vlaanderen »

heeft de moedige Josson meegemaakt, tot, November 1918, de ineenstorting kwam.

Josson toog naar Breda. Als zoovelen werd hij bij verstek tot zware gevangenisstraf veroordeeld, en tot een hooge geldboete verwezen. Zijn eens aanzienlijk vermogen zeer geslonken, was zijn financieele toestand benard. Voor zijne dappere vrouw, voor zijne drie kinders wil hij trachten het overschot zijner fortuin te redden en gaat zich, na korten tijd, aanmelden te Brussel, bij het gerecht.

Kranig verdedigt hij zich-zelf voor het Assisenhof, zonder eenige kreuk aan zijn innige Vlaamsche overtuiging, en ziet zijn vonnis herleid tot 5 jaar gevangenis.

De voorhechtenis had den ouden man echter zoo fel geknakt, dat hij -- om gezondheidsredenen — moest in voorloopige vrijheid gesteld worden. Hij ging zich metterwoon te Leiden vestigen, waar zijne vrouw een studentinnenpension opzet.

Tot Vlaamsche bannelingen zei Josson wel eens: « Gaat u toch niet gevangen geven; de Belgische cel is warempel geen sanatorium ». En toch, toen hij, eenige maanden vóór zijn dood, het bezoek van ambtswege ontving van een dokter, tot onderzoek van zijne gezondheid, luidde het officieel rapport: « Apte à la prison »!

Wreede spotternij! Wij wisten maar al te goed, dat Josson niet opnieuw het moordend celregiem zou doorworstelen -- op 70-jarigen ouderdom. — en zoo moest de edele man, ten tweede male uit zijn dierbaar geliefd Vlaanderen gebannen blijven.

Met lange voet- en fietstochten, met dagelijksche koude baden, bedwong Josson, heldhaftig, een sloopende zenuwkwaal; toch werkte hij nog aldoor aan onderhavig werk, en was zijn groote bezorgdheid, dat die hooge stapel papier, nooit in druk zou verschijnen.

Vrienden hebben hem dan aan zijn sterfbed materieele

hulp daarbij beloofd en hebben de taak, — hoe moeilijk ook — na Jossons afsterven voleind.

Maurits Josson, stierf — na een pijnlijke, moedig doorstane operatie, — in het Ziekenhuis te Leiden, op 13 December 1927, en werd op 17 ter aarde besteld, na grafreden door Prof. Mr. A. R. van Roy, Den Haag, namens de Vlaamsche bannelingen; — Prof. Dr. R. Speleers, Eindhoven, namens de « Vlaamsche Universiteit »; — Mejuffer Rosa De Guchtenaere, Gent, namens de Vlaamsche Vrouwen; — Karel Waternaux, Rotterdam, namens het « Verbond van Vl.-Holl. Vereenigingen; — Mr P. W. de Koning, Amsterdam, namens den « Dietschen Bond »; — Herman Vos, Antwerpen, Vl.-Nat. volksvertegenwoordiger; — die den grooten Doode huldigden als Vlaamsche Kamper en als vurig Groot-Nederlander.

Lofwoorden kunnen bij de biografie van een man als Maurits Josson, best achterwege blijven: zijne daden spreken luid genoeg voor hem, en de meest gepaste wijze, om deze regelen te besluiten, is wel de woorden aan te halen, die Josson schreef op zijn portret, bestemd voor zijne dochter; zij zijn in hun eenvoud een zeker richtsnoer voor alle bewuste Vlamingen:

« Wees Vlaamsch van hart, wees Vlaamsch in Uwe taal en Uwe Zeden. Het is Uw hoogste plicht ».

K. A.

VOORWOORD

Over het werk zelf valt weinig te zeggen: het spreekt voor zichzelf. Vele jaren heeft Josson gewijd aan het onderzoek dezer gebeurtenissen; de uitslag van dit speuren ligt nu voor. Aan den lezer te oordeelen. Misschien zal menigeen verwonderd opzien, steeds verkondigde voorstellingen te moeten wijzigen, doch het aangehaalde materiaal zal ongetwijfeld volstaan om ten volle te overtuigen. In tegenstelling met wat gebruikelijk is bij Belgische historici, heeft Josson zich niet laten leiden door de vraag of de aangehaalde bronnen in het voordeel van België zijn of niet, doch alleen door de wetenschappelijke waarde er van. Geen wonder dat het onderzoek anders uitvalt dan gewoonlijk in België geleerd wordt. De Nederlandsche bronnen werden ten volle benuttigd en vooral het getuigenis van ooggetuigen werd ingeroepen; aan den deskundigen lezer uitspraak te doen.

Voor deze uitgave gebruikten wij het oorspronkelijk handschrift van Josson, en hebben het slechts door een verwijzen naar de laatste werken aangevuld om het geheel op peil te brengen. De aangehaalde teksten hebben wij echter vertaald, daar het hier een werk geldt, bestemd om een uitgebreiden lezerskring te bereiken, vaak niet voldoende bekend met de vreemde talen waarin deze geschreven zijn. Voor wie het oorspronkelijke wil raadplegen weze verwezen naar de aangehaalde werken. Nochtans zijn sommige teksten zoo belangrijk of zoo moeilijk bereikbaar, dat zij toch in de nota's aangehaald worden. In de vertaling werd er naar gestreefd den juisten zin der aangehaalde stukken weer te geven in een verstaanbare taal, wat bij een letterlijke vertaling niet steeds mogelijk is, en daarom hebben wij niet geaarzeld

desnoods een klare omschrijving te geven in plaats van een-moeilijk-te-verstane woordelijke overzetting.

Het eenige dat wij vragen is dat de lezer « sine ira et studio » het boek leze en het vraagstuk onderzoeke zooals het voorgesteld werd — in geest van waarheid en rechtzinnigheid. De lessen die er uit volgen zullen aldus aan niemand ontgaan.

Aan de talrijke vrienden, die zoo belangloos geholpen hebben dit werk in zijn gaafheid te laten verschijnen, zij hier om hun kostbare hulp onzen besten dank gezegd.

De uitgevers.

INLEIDING *)

Het ware verkeerd en ten zeerste misleidend de Belgische Omwenteling van 1830 te beschouwen, afgescheiden van de geschiedenis van Europa. Het is echter niet voldoende het verband te schetsen, dat op diplomatisch en ander terrein bestaat tusschen de Mogendheden en België; het is ook noodig, tot begrijpen der orientatie van deze omwenteling, een blik te werpen op de heerschende geestesgesteltenis.

De Fransche omwenteling van 1789 vernielde niet alleen door geweld het oud regiem in Frankrijk; veel meer bracht haar ideologie te weeg, saamgevat in de « Déclaration des droits de l'homme », waarbij op den voorgrond het dogma kwam der volstrekte persoonlijke vrijheid, bij zooverre dat de wet zelfs vereenigingen, zooals de oude gilden verbood, om die vrijheid te verzekeren. Die ideologie vond zoo wat overal ingang, en had den grondsteen der oude staten ondermijnd vóór dat de Fransche legers de tronen omkegelden. Tegen het feit, dat de « vrijheid »-brengende omwentelaars feitelijk slechts veroveraars waren ten bate van Frankrijk, kwamen de Europeesche volkeren in het veld. De nederlaag van Napoleon beteekende in de oogen der vorsten ook den dood der vrijheidsgedachte. Op het Congres te Weenen teekende de Heilige Alliantie de kaart van het nieuwe Europa, zonder rekening te houden met eenigen volkswensch; de vorsten zagen in dit Heilig Verbond slechts een onderlinge verzekeringsmaatschappij voor hun troon. Doch al was de omwenteling overwonnen, haar ideologie was niet gestorven. Deze werkte als een zuurdeesem door in het volk. Degenen, die de vrijheidsgedachte als ideaal nastreefden, zagen uit naar Frankrijk om zijn voorbeeld na te volgen en zijn idealen na te streven. Dat de wensch tot aansluiting bij dit

(*) De cijfers verzenden naar de nota's, die in een afzonderlijken bundel, — de derde dezer uitgave — verzameld werden.

gedroomde land der vrijheid bij velen levendig was, is vanzelfsprekend.

Zoo waaide de liberale gedachte — het huldigen der onvoorwaardelijke persoonlijke vrijheid — als een oproervaan over Europa. De krachten, door de omwenteling ontketend, stoorden zich niet om het Heilig Verbond, en veroorzaakten een uitbarsting, eerst in Frankrijk, dan in België. Het valt op, dat het juist ook het Fransche element in Zuid-Nederland — de Walen — was, dat de revolutie goed gezind was. Het Vlaamsche deel bleef onverstoorbaar en nog lange jaren loyaal, al eischte het — en met nadruk — grooter vrijheid op, dan koning Willem I hem toestaan wilde.

Op afstand gezien, is dit zeer verstaanbaar. Die onvoorwaardelijke vrijheids-gedachte bracht immers, onwetens weliswaar, maar toch werkelijk de machtige natuurkrachten van het nationalisme in beweging. De Fransche overheersching had in Wallonië een, vaak onbewust, nationaal gevoel wakker gemaakt: aansluiting bij Frankrijk werd er beschouwd als een natuurlijk iets, als vanzelfsprekend; wat het ook was. Eens die elementaire kracht wakker, kon een Nederlandsche Staat haar op geenerlei wijze voldoening schenken; alles, toegeving zoowel als tegenwerking, sterkte haar. Het Walschea element moest het koninkrijk der Nederlanden doen uiteenspringen.

Zoo zag markies de la Tour du Pin het in, toen hij schreef in 1815: « Ce mariage de convenance s'est fait sans aucun amour de part et d'autre, et il est douteux qu'il fera le bonheur d'aucune des deux parties » *(1)*.

Nog scherper teekende de Oostenrijksche gezant, baron von Binden, in 1818 aan: « De zaken gaan hoe langer hoe erger in het binnenland, en de minste schok uit het buitenland zal voldoende zijn om het geheele kraam ineen te doen vallen » *(2)*.

Het heropleven der revolutie in Frankrijk zou voor dien schok zorgen.

Het Vlaamsche element stond echter heelemaal anders daar tegenover. Doch vier honderd jaar onderdrukking door vreemden, vier honderd jaar lang speelbal van Europa hadden de Vlaamsche zelfstandigheidsgedachte gedoofd. De vereeniging met Holland begon rond 1830 vruchten te dragen en een nationaal gevoel begon zich te vormen.

Doch dit begon eerst, toen de Belgische omwenteling uitbrak. Tegen zoo'n storm kon het niets: het volk was nog totaal onbewust en onmondig. De leidende standen waren doortrokken met de Fransche cultuur en Fransche ideologie en vroegen niets beters dan zich op sleeptouw te laten nemen door het Fransch-voelende Wallonië.

Er moet bijgevoegd, dat de geestelijkheid, toen almachtig in Vlaanderen, van den beginne af, eerst onder leiding van Mgr Prins de Broglie, bisschop van Gent en Franschman, tegen het Oranjehuis gekant was, en niettegenstaande alles aan die vijandige houding trouw bleef, en het katholieke Vlaanderen medesleurde in die atmosfeer van ontevredenheid *(3)*. Zoo volgde Vlaanderen de Waalsche afscheidsbeweging, wel niet zonder tegenstand doch deze werd spoedig onderdrukt. Dit is de tragedie van Vlaanderen in 1830: door zijn ontaarde hoogere standen werd het afgescheurd van zijn stamland en onder de leus van: vrijheid, vastgekoppeld aan een land waaraan geen band het verbindt, tenzij de geheugenis bij toeval door eenzelfde vreemde macht te zijn onderjukt geweest.

Juist wat Wallonië naar Frankrijk aantrok, baarde het grootste wantrouwen in Europa. Onder een nieuwen, minder radicalen vorm werd de omwenteling in Frankrijk herboren in 1830. Aan de meeste Europeesche hoven kwam deze herleving even verderfelijk voor als de groote omwenteling, door hare leerstellingen van volksvrijheid, die het absolutisme vernietigden en de koninklijke macht zooveel mogelijk beperkten en even gevaarlijk door haar chauvinistische tendenzen, die de Rijngrens en de daarmede gepaard gaande

Fransche hegemonie over Europa opeischte. De Belgische omwenteling scheen slechts een Fransche poging om die desiderata der buitenlandsche politiek te verwezenlijken — en was het voor een groot deel. Vandaar de onverzoenlijke tegenstand van Oostenrijk, Pruisen en Rusland, nog afgezien van de familieverbintenissen tusschen deze hoven en het Oranjehuis.

Engeland was het geboorteland dier verdachte ideologie. Voltaire en de Encyclopedisten hadden in het Engelsch regeeringsstelsel het voorbeeld gevonden voor hunnen staat, en bij de Engelsche wijsgeeren de grondgedachten hunner ideologie. Zoo hoeft het niet te verwonderen dat deze, alhoewel werkelijk veranderd, veel bijval vond in Engeland, hoe men er ook de gruwelen der daaruit voorspruitende omwenteling verafschuwde en haar imperialisme bestreed. Met den val van het ministerie Wellington kregen de aanhangers dier gedachten het heft in handen. Palmerston was hun man. Zij waren wel bereid een natie te bevrijden, (te meer daar dit juist strookte met hun belangen in het geval België-Nederland), indien dit hun eigen positie niet in gevaar bracht: vandaar hun medewerking tot de afscheuring doch hun doortastend ingrijpen om Frankrijk te beletten van den nieuwen Staat een kolonie of grensprovincie te maken. Ten gevolge van de toestanden in Vlaanderen echter werd het Belgisch dualisme nergens ingezien, en men sprak gewoonweg van een « Belgisch volk », een « Belgische natie », enz.; deze uitdrukkingen moeten gelijkgesteld met « Belgische Staat », en vormden den grondslag waarop deze werd opgericht. Eerst het bewust worden van Vlaanderen door de Vlaamsche Beweging — een uitloopen en voortzetten van het Orangisme — heeft in onze dagen onwederlegbaar bewezen, dat de grondslag zelf ondeugdelijk is, en daaruit volgt dat ook het gebouw, alle pogingen ten spijt, gedoemd is tot ineenstorten binnen korteren of langeren termijn. De scheur die van boven tot onder doorloopt, kan door geen enkel middel voor goed gedicht worden.

HOOFDSTUK I

De Fransche Muiterijen te Brussel, Oogst en September 1830.

La génération actuelle ignore, qu'après la chute de Charles X, personne ne songeait en Belgique à renverser le gouvernement existant, sauf quelques hommes qui voulaient nous réunir à la France. Elle ignore que ce sont des agents français, des émissaires de la société républicaine des « Amis du Peuple », qui ont fait éclater la révolution belge dans la nuit du 25 au 26 Août, au sortir d'une représentation de « La Muette de Portici ». Elle ignore que presque tous les chefs du mouvement se trouvaient à Lille et à Valenciennes pendant qu'on se battait à Bruxelles.

(Ch. Vict. De Bavay, procureur général honoraire à Bruxelles, Révolution Belge, 8).

« La révolution belge a eu pour point de départ une émeute organisée par les clubs français, dans un intérêt français ».

(De Bavay, Révolution, préface).

« Le mouvement n'est pas un mouvement belge, mais un mouvement français ». *(id. p. 137).*

Les révoltés étaient encouragés par les agents de la France, qui promettaient des secours en hommes et en argent.

(Buffin, Documents, pref. XXVIII, XXIX).

Quant à la Belgique, ce n'était pas pour la soutenir dans son élan vers l'indépendance, mais pour la conquérir de nouveau que nos meneurs ardents s'agitaient. L'esprit impérial et l'esprit révolutionnaire s'unissent dans ce dessein. On envoyait à Bruxelles des émissaires chargés de s'entendre avec les partisans de la réunion à la France. La « Société des Amis du Peuple » recrutait un bataillon de volontaires, qui devaient se porter en Belgique pour y seconder un mouvement français.

(Guizot, Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, II, 90).

Van Halen et moi (4), nous résolûmes de faire remplir de vitriol les pompes à incendie, de les faire servir par le corps des pompiers et de marcher en avant sur l'ennemi en l'inondant de ce feu liquide.

(Mémoires du Lieutenant-général Pletinckx, cfr. Buffin, Mémoires et documents inédits I, 345).

DEN 26 Juli 1830 's morgens werden tot algemeene verslagenheid te Parijs de koninklijke besluiten *(5)* door het « Journal Officiel » en door plakbrieven afgekondigd. De Kamer was ontbonden, noch krant noch tijdschrift mocht verschijnen zonder voorafgaandelijke goedkeuring, om de drie maand te vernieuwen; de kieswet was afgeschaft en vervangen door een stelsel, dat teruggreep naar 1814; het kiezerskorps was samengeroepen tegen 6 en 13 September, de Kamers voor 28; ten slotte namen sommige Staatsraden, door het ministerie Martignac verwijderd, opnieuw hun vroegere bediening op.

Deze besluiten schonden op slaande wijze de « Charte » (grondwet). Art. 8 van deze grondwet bepaalde inderdaad, dat de Franschen, in perszaken, zich moesten schikken naar de wetten, doch niet naar de ordonnantiën. Art. 35 bepaalde, dat de samenstelling van het kiezerskorps zou geregeld worden door de wet, doch sprak niet van ordonnantiën. Art. 50 bepaalde, dat de koning de Kamer der Volksvertegenwoordigers kon ontbinden; daarvoor echter was het noodig, dat zij bijeengekomen was, en de Kamer samengesteld; voor het bijeenkomen en het samenstellen van de Kamer is er niets noodig dan een verkiezing. Welnu, nergens bepaalde de grondwet, dat de koning de verkiezingen kon verbreken.

Het eerst was de pers getroffen door de ordonnantiën van den 25, en zij bood ook het eerst tegenstand: een protestatie verscheen op 26. Thiers, toen opsteller van de « National », had ze geschreven en vier en veertig dagbladschrijvers hadden ze onderteekend. Ze eindigde in dezer voege: De regeering verloor op heden het wettelijk karakter, dat tot gehoorzaamheid verplicht; wij weerstaan haar, voor wat ons betreft. Aan Frankrijk te oordeelen, hoe ver zijn eigen weerstand zal gaan.

Deze oproep tot de omwenteling vond gehoor *(6)*: Denzelfden dag wierpen benden gewapende mannen, barrikaden

op en verbrijzelden de straatlantaarns om de troepen in hun bewegingen te belemmeren. Op 28 sloeg de omwenteling over naar alle stadswijken van Parijs; op 29 waren de omwentelaars de stad meester. Generaal La Fayette, die het bevel over de burgerwachten aanvaard had, bezette het stadhuis. Op 31 verklaarde hij aan den hertog van Orleans, dat hij, gezien de onmogelijkheid de constitutie der Vereenigde Staten in Frankrijk toe te passen, een koning zou erkennen, omringd door republikeinsche instellingen. De hertog stemde daar ten volle mede in. Op 3 Augustus hadden Charles X en zijn zoon afstand gedaan van den troon ten gunste van den hertog van Bordeaux, Charles' kleinzoon; zij vertrokken over Cherbourg naar Engeland. Op 7 keurde de Kamer der Volksvertegenwoordigers de veranderingen, in de «Charte» aan te brengen, goed en noodigde den hertog van Orleans uit den titel van koning der Franschen aan te nemen, na de veranderde «Charte» te hebben bezworen *(7)*.

Op dit tijdstip was Brussel ten volle in beslag genomen door de eerste driejaarlijksche tentoonstelling van de voortbrengselen der nationale nijverheid. Deze belangwekkende gebeurtenis, opgeluisterd door een reeks feesten en concerten, bood duizenderlei aantrekkelijkheden aan de talrijke vreemdelingen aangelokt door deze gebeurtenis. Nooit had Brussel er blijder en levendiger uitgezien, nooit was een plechtigheid van algemeen nut zulk een prikkel geweest voor private vermakelijkheden *(8)*. Den 10 Augustus trok de koning naar Brussel om de tentoonstelling te bezoeken; het volk ontving hem hartelijk, wilde zelfs zijn rijtuig voorttrekken *(9)*. In het geheele land prees men 's konings wijsheid *(10)*. De voornaamste grieven der oppositie waren hersteld. De Juli-opstand heeft in de Nederlanden geen wanorde veroorzaakt *(11)*. «Le Politique», de krant door Lebeau, Devaux, en de twee Rogiers opgesteld, en verschijnende te Luik *(12)*, schreef na den val van Charles X: gelukkig de volkeren, die tot geen zulke vreeselijke uitersten gedwongen

worden. Wij behooren tot dit getal. De wettelijke weg staat ons open; meer dan ooit blijkt uit de tegenwoordige gebeurtenissen. dat het welslagen van een wettige, vreedzame ernstige oppositie zeker is *(13)*. — En dit gevoelen werd algemeen gedeeld *(14)*.

In «Le National» (Parijs, redactie: Thiers, Carrel, Mignet, enz.) werd beweerd, dat België, daar het Frankrijk aanstond en binnen zijn natuurlijke grenzen lag, door Frankrijk met volle recht mocht ingepalmd worden *(15)*.

De leiders der Fransche partij, o. a. Gendebien, Charles en Firmin Rogier, De Brouckere, de Stassart, Le Hon, Van de Weyer, de Fransche generaal Mellinet (die naar Brussel was moeten vluchten), besloten een omwenteling te doen uitbreken om België met Frankrijk te vereenigen, en aan dit land de Rijngrens te bezorgen *(16)*. Van Frankrijk uit kregen ze aanmoediging van La Fayette, Lamarque, Mauguin, gen. de Richemond, wier partij te Parijs de macht veroverd had en die hetzelfde doel: de Rijngrens, nastreefde. De Fransche regeering, steunend op de inlichtingen door haar gezanten verstrekt *(17)*, dacht er eveneens zoo over. De duidelijkste uitdrukking der innerlijke tegenstelling Nederlanden-Frankrijk werd door Verstolk van Soelen, minister van buitenlandsche zaken, in een lang verslag neergelegd: « In de oprigting van 't koninkrijk der Nederlanden ligt het denkbeeld van natuurlijke vijandschap tusschen hetzelve en Frankrijk opgesloten. Het werd gesticht om Frankrijks Noordelijke grenzen door een genoegzaam sterken nabuur af te sluiten... Intusschen heeft Frankrijk België geenszins vergeten. Een bezit van 18 jaren deed er de waarde van op prijs stellen. Men geraakte vertrouwd met de beschouwing, alsof de natuur de Zuidelijke Gewesten bestemd had om het lot van Frankrijk te deelen, en de kosten aan de dokken en de versterking van Antwerpen verspild, maken het verlies dubbel gevoelig. Geen wonder dat te Parijs de uiterste partijen, de apostelijken en de ultra-liberalen, het op dit

stuk eens zijn en de « Gazette de France » België openlijk terugeischt, terwijl de generaal Sebastiani in de Kamer der Gedeputeerden dezelfde taal voert » *(18)*.

De regeering van Louis Philippe durfde, noch kon openlijk optreden in dezen zin *(19)*, doch de oppositie (le parti du mouvement) trad des te driester op, zoolang zij het heft niet in handen kreeg.

De Belgen, leiders der annexatiepartij, onderhielden drukke briefwisseling met de hoofden der Fransche annexionisten *(20)*.

Den 2 of 3 Augustus schreef Alex. Gendebien naar Parijs om een afdoend antwoord op de vraag of men de Rijngrens wenschte, en verzekerde volledig welgelukken zoo het tot open strijd kwam *(21)*.

De Brouckere, Le Hon, de Stassart, De Langhe wendden dringende zaakbelangen voor, en vertrokken in aller haast naar Parijs. Ze kwamen er aan den 5 Augustus, met het doel de regeering over hare buitenlandsche politiek te ondervragen. Veel meer uit heerschzucht dan uit vaderlandsliefde; veel meer bezorgd om hun eigen belangen dan om die van hun land, verwaarloosden ze niet een beweegreden om door Frankrijk de aansluiting van België te doen aanvaarden. Met hetzelfde doel wendden zij zich tot La Fayette, tot gen. Lamarque en tot Odilon Barrot *(22)*.

« Wat wilt ge antwoorden », schreef generaal Lawoestine, kleinzoon van Mme Genlis, in de eerste dagen van 1831, « aan mannen als de Brouckere en Surlet de Chokier, die wanneer men hun spreekt van den oorlog en al zijne gevolgen *(23)*, uitroepen: Indien het noodig is, zullen wij onzen laatsten penning en ons laatste kind geven en wij zullen ons niet beklagen indien het is voor koning Louis-Philippe en voor Frankrijk, alle duivels! » *(24)*

Den 7 en 8 Augustus vergaderden verscheidene leiders der Franschgezinden in de bureelen van « Le Courrier des Pays-Bas » om te onderzoeken welk voordeel er te trekken

was uit de Fransche Juli-omwenteling. In deze bijeenkomsten, waaraan Gendebien en andere zoogezegde Belgische patriotten deelnamen, werd besloten met algemeenheid van stemmen, op één na, tot aansluiting van België bij Frankrijk *(25)*.

Den 15 Augustus verspreidden de aanhangers der annexatie-gedachte in overvloed in de straten van Brussel, strooibiljetten, waarop stond « Franschen! Eén stap, en België is het uwe! » Men hoorde roepen: leve de Franschen, leve de vrijheid! *(26)*

Den 15 Augustus trad Gendebien in betrekking met een geheim agent der Fransche regeering, gewezen secretaris van graaf de Celles. Deze agent verzocht Gendebien de hoofdleiding van de op handen zijnde omwenteling op zich te nemen en de uitbarsting er van uit te stellen, tot dat Frankrijk in staat zou zijn tusschen te komen. Hij legde den betreurenswaardigen toestand van het Fransche leger uit, en de daaruit volgende noodzakelijkheid ten minste drie maand op de herinrichting te wachten *(27)*. Vrouwen werden gebruikt om de briefwisseling over te brengen, daar de Nederlandsche politie scherp toezicht uitoefende op alle reizigers, die uit Frankrijk kwamen *(28)*.

Den 15 en 17 Augustus grepen nieuwe geheime bijeenkomsten plaats in de bureelen van « Le Courrier des Pays-Bas »; daaraan namen deel o.a. Gendebien en Van de Weyer. Er werd besloten de omwenteling uit te stellen *(29)*.

Den 21 Augustus vertrok Gendebien, met instemming zijner politieke vrienden, naar Parijs om den steun der Fransche regeering te vragen *(30)*. Vooraleer Brussel te verlaten had hij aan de krant « Le Belge » een brief gezonden, waarin hij o.a. schreef: « De Belgen zijn overtuigd dat zoo zij op heden met Frankrijk vereenigd waren, zij diens lot in alles en voor alles zouden deelen » *(31)*.

Dank zij de tusschenkomst van baron de Stassart *(32)* kregen De Potter, Tielemans en Bartels, die verbannen wa-

ren en op weg naar Zwitserland, toelating om Frankrijk binnen te komen. Bij hunne aankomst te Parijs werden ze ontvangen door de Bethune, Louis Bellet en Heliot, namens generaal La Fayette. « Le Courrier des Pays-Bas » vertelt, dat ze door den generaal als broeders ontvangen werden, en dat de generaal verklaarde ze reeds lang te verwachten, en te wenschen dat de Fransche omwenteling ook in België zou gevolgen hebben, waarop hunne begeleiders zeiden, dat zij tot hun spijt niet hadden kunnen deel nemen aan de omwenteling *(33)*.

Zoo ben ik dan in Frankrijk, verklaarde De Potter in een brief aan de krant « Le Belge ». Eergisteren heb ik voor de eerste maal de roemrijke Fransche vlag wedergezien; ik heb haar met teedere aandoening begroet. Sinds gisteren draag ik, evenals mijne medeplichtigen, de driekleurige kokarde *(34)*. Later schreef De Potter: « Nooit zal ik den indruk vergeten welke de eerste driekleurige vlag, die ik aan de Fransche grens zag, op mij maakte » *(35)*. Kenmerkend zijn deze zinnen uit « Le Courrier des Pays-Bas »: « Onze vrienden ontvangen voortdurend het bezoek van hooggeplaatste Parijzenaars, die hen komen geluk wenschen. Op de soirée bij generaal La Fayette hebben ze kunnen bemerken, dat het grootste deel der députés uit de overwinnende partij, de Belgische oppositie steunen en haar zegepraal wenschen » *(36)*.

Op een banket, den bannelingen aangeboden, bracht De Potter een heildronk uit op de vereeniging van België met Frankrijk *(37)*. Tielemans schreef aan Heer de Gamond: « Op dit zelfde oogenblik zou men tien duizend Franschen bijeen krijgen om naar België op te rukken » *(38)*.

Ware de Fransche regeering niet weerhouden geweest, omdat ze elken oorlog moest vermijden, zij had de Zuidelijke Nederlanden kunnen annexeeren met op het aandringen van uitzendelingen, die zich Belg noemden, te wijzen en hunne wenschen te doen doorgaan als deze van geheel het volk.

De partij van de annexatie, die de voorzichtigheid der Fransche diplomatie verachtte, besloot de omwenteling in België te doen doorgaan, om het zoo met Frankrijk te vereenigen. Aldus hoopte men Louis Philippe te dwingen, hem te doen tusschenkomen in de binnenlandsche aangelegenheden van het koninkrijk der Nederlanden, waarvan het Zuiderdeel bij Frankrijk zou gevoegd worden. Daarom stuurde de « Société des Amis du Peuple », de voornaamste der parijzer clubs, talrijke uitzendelingen naar Brussel, o. a. P. M. Pesez, handelaar te Parijs, later vereerd met het IJzeren Kruis *(39)*, vicomte de Culhat, Bourson, enz. *(40)*. Deze stelden zich in betrekking met de handvol Brusselsche annexionisten, en konden zonder moeite hun aanslag voorbereiden met als doel, eeuwig-hetzelfde: de Rijngrens en de daaruit vloeiende annexatie van België. Het was omzeggens de voorbereiding van den Franschen aanslag te Risquons-Tout in 1848 *(41)*. De Fransche uitzendelingen deelen geld uit om den opstand voor te bereiden, die te Brussel moest uitbreken en België bij Frankrijk voegen *(42)*. Ze verbroederen met de vele Fransche politieke bannelingen, die te Brussel een toevlucht gevonden hadden. Dezen verhoopten, dat zij naar Frankrijk zouden mogen terugkeeren als gevolg der Juli-omwenteling, en waren geheel bereid de Fransche kuiperijen te ondersteunen, daar zij toch niets te verliezen doch alles te winnen hadden *(43)*. De driekleurige kokarde droegen ze op opvallende manier op straat en in openbare plaatsen; zij voerden op hoogen toon gesprekken in theater en in koffiehuis over de Vrijheid, de Rechten van den Mensch, de glorie van de Jonge Republiek en het Keizerrijk, de groote toekomst van Jong Frankrijk; ze beschouwden België en Rijnland als een erfdeel van Frankrijk *(44)*. Het toogram van verscheidene Fransche zaken, o. a. die van Bertrand in de Magdalenastraat, waren bedekt met kokarden, linten, sjerpen en andere versiersels met de Fransche driekleur *(45)*.

Een eerste omwentelingspoging mislukte, want verre het

talrijkste deel van het land begeerde hoegenaamd geen aansluiting bij Frankrijk. Dit bleek o.a. uit het volkomen mislukken der inschrijving ten voordeele der verwanten van de slachtoffers der Juli-omwenteling *(46)*. De leiders lieten zich echter niet ontmoedigen en hadden de stoutmoedigheid, door plakbrieven, aangeslagen den 22 en 23 Augustus, de omwenteling voor den 25 aan te kondigen. Op de plakbrieven stond « le 23 feu d'artifice, le 24 illumination, le 25 révolution » (den 23 vuurwerk, den 24 verlichting, den 25 omwenteling) *(47)*.

De omwenteling brak feitelijk uit den 25 Augustus, 's avonds, en begon met brandstichting en plundering. Van de eerste uitspattingen af werd naast den kreet « Weg met den koning! », aanhoudend, uitdagend geschreeuwd « Leve Frankrijk! Leve de Franschen! » *(48)*.

Den Woensdag 25 Augustus 1830, ging in de Muntschouwburg de « Stomme van Portici ». Daar waren geen andere dan de gewone toeschouwers, en er gebeurde niets dan het bis-roepen bij sommige toespelingen. Op de Muntplaats echter waren er een heele reeks troniën die men daar gewoonlijk niet te zien kreeg. Daar waren de oproermakers vergaderd *(49)*. Rond tien uur, voor het eindigen der voorstelling, aangevoerd door verscheidene Franschen en eenige Belgen, die riepen: « Vive la France! A bas le roi! A bas le forçat libéré » (Leve Frankrijk! Weg met den koning! Weg met den vrijgestelden galeiboef!) *(50)*, trok een bende naar de Wolvengracht, naar de drukkerij van « Le National »; Libry Bagnano was immers een der opstellers van dit blad. Vensters en blinden werden verbrijzeld, en men poogde de deur in te leggen, doch te vergeefs; de vensters waren te hoog en te nauw om een man door te laten. Dit scheen de oproermakers, die zich nog heel bedeesd voelden, te ontmoedigen. Rond half elf riep iemand: naar het huis van Libry Bagnano, hier woont hij niet! De woelmakers verlieten terstond de Wolvengracht; sommigen trokken langs den Warmoesberg en

de Bestormstraat, anderen langs de Muntplaats naar de Magdalenastraat. Nevens de plaats waar op heden de Magdalenamarkt is, lag het huis en de boekhandel van Libry Bagnano.

Een der benden had de vensters verbrijzeld en de blinden ingeslagen bij burgemeester Wellens, en kwam omtrent te gelijkertijd met de andere bende vóór den boekhandel. De woelmakers groeven terstond de kasseisteenen uit, sloegen deuren en vensters in en drongen in huis. Libry was afwezig!... gelukkiglijk: aan een venster op het tweede had men een bezemstok bevestigd, waaraan een strop hing. Daar ze hunne woede niet konden botvieren op Libry zelf, verwoestten de woelmakers alles. Meubels, uurwerken, bedden, alles werd de vensters uitgeworpen en vernietigd.

Opmerkenswaardig is dat, toen iemand in het Nederlandsch een bevel gaf, hem toegeroepen werd « en français! en français! » (fransch spreken!) *(51)*. Men drong de kelders binnen en dronk den wijn uit, al drinkliederen zingend, schreef C. J. Mackintosch, een ooggetuige *(52)*. Men sleepte oud papier weg, dat per gewicht verkocht werd, en zelfs den trap; het deel der « Grandes Messageries », dat aan den boekhandel paalde, werd eveneens verwoest. Dit alles was het werk van een driehonderd woelmakers, die dertig uur aan het werk bleven, en beschermd waren door handlangers, met geweren bewapend, welke wacht hielden aan s Gravesteen en aan den Warmoesberg *(53)*.

Rond half twaalf trok een deel der bende, die het huis van Libry plunderde, naar de Berlaimontstraat, waar politieoverste de Knijff woonde; waarom men hem haatte weet men niet *(54)*. Op hun weg verbrijzelden de woelmakers, die aangevoerd waren door den Franschman de Culhat *(55)*, vensters en lantaarnen; in de Berlaimontstraat drongen zij het huis van de Knijff binnen en vernielden het geheel *(56)*. Meubels, schilderijen, boeken, porcelein, kortom de heele inboedel werd vernietigd; juweelen en zilverwerk van groote

waarde verdwenen *(57)*. « Een halve compagnie jagers onder bevel van den luitenant Capiaumont gelukte er in de roovers uit het huis van de Knijff te verwijderen; na twee van dezelve gedood en verscheidene gekwetst te hebben » *(58)*.

Terwijl de bende van Culhat de woning van den politiecommissaris plunderde, viel een andere, die insgelijks aan de plundering bij Libry had deelgenomen, het huis van den officier van justitie Schuermans aan, in de Priemstraat. Na de kasseien uitgegraven te hebben sloegen de woelmakers de vensters stuk, onder de kreten: « Wij zullen hem doodslaan, hij moet betalen voor Van Maanen, dien hij opstookt! »; zij gelukten er niet in de deur open te beuken. Schuermans was naar de Magdalenastraat gegaan om te zien wat er gebeurde. Dit was zijn geluk; ware hij tehuis geweest, men had hem om hals gebracht. Mevrouw Schuermans, die overvloedig weende, vertoonde zich aan een venster, en riep op haar man; ze meende dat hij in de handen van de woelmakers gevallen was. Door haar verschijnen overtuigde zij hen, zonder het te willen, dat de officier van justitie afwezig was. Deze toevallige omstandigheid behoedde het huis voor plundering. Men riep: Hij is niet tehuis; we gaan voort. De bende splitste zich, sommigen keerden terug bij de Knijff, anderen trokken op naar het verblijf van Van Maanen *(59)*.

Rond 11 uur vergaderde een bende, ongeveer twee honderd man sterk, vóór het Justitiepaleis. Ze had aanleiders, waaraan ze gehoorzaamde en die hen zelfs een tijd lang beletten deel te nemen aan de plundering van Libry Bagnano's huis, hoewel men aan het Justitiepaleis het gerucht hoorde. Na de ruiten van het Justitiepaleis ingeslagen te hebben, trok de bende rond middernacht langs de Stroostraat en den Grooten Zavel naar het verblijf van den minister van Justitie, op den hoek van den Kleinen Zavel en de Kleine Carmelietenstraat. Geen oogenblik werd er geaarzeld, alles gebeurde volgens een vast plan. Langs het portiersvenster drongen zij de woning binnen, verbrijzelden

en vernietigden alles wat zij vonden; meubels en papieren werden op den Kleinen Zavel bijeen gebracht en daar verbrand. Daar dit te lang duurde riep een der aanvoerders: steekt de woning in brand! Een vijftigtal plunderaars grepen fakkels en trokken het gebouw binnen; een hooge rookkolom en de opslaande vlam bewezen hun welslagen. Op den Kleinen Zavel opgesteld, aanschouwden de woelmakers hun werk met genoegen. Het is echter waarschijnlijk, dat geen hunner den minister kende noch over hem te klagen had *(60)*.

Tot vijfmaal toe werd de drukkerij, waar het dagblad « Le National » gedrukt werd, aangevallen; de laatste maal gelukten de muiters erin, aangevoerd door een bekenden drukker der stad, die uit nijd en wraaklust handelde, in 't gebouw te dringen: alles werd vernietigd *(61)*.

De benden, die de woning van Libry Baguano, van de Knijff, van Schuermans en van Van Maanen aangevallen hadden, plunderden gedurende den nacht de wapenwinkels van Thompson (St Pietersstr.), Coomans (Dominikanenstr.), Muller (Magdalenastr.) en verscheidene winkels waar buskruit, lood en ijzer te vinden was. Deze tochten werden uitgevoerd door kleine groepen van vijftien tot twintig man, die aan het ordewoord der opruiers gehoorzaamden *(62)*. Ook White vertelt hoe tijdens den nacht het oproer heerschte *(63)*.

Rond zes uur 's morgens eischten benden, na verscheidene herbergen geplunderd te hebben, brood en kleederen; bood men eenigen weerstand, dan verbrijzelden zij alles. Zeven en twintig winkels en magazijnen werden aldus geplunderd *(64)*.

Rond acht uur 's morgens kwam een bende, minstens vier honderd gewapende mannen sterk, bijeen aan het Paleis van Justitie. De bende, voorafgegaan door een trommelaar en een roode vlag, trok op naar het provinciaal bestuur, denkende dat de zetel der regeering in dit gebouw gevestigd was. Het uitzicht der bende was afschrikwekkend; iedereen

ging zich verbergen en sloot zijn huis. Het paleis werd geplunderd en het archief van het kadaster vernield.

Het huis van generaal Wauthier, plaatscommandant en dit van kolonel Eversen, die aan zijn soldaten bevel gegeven had te schieten, werden insgelijks heelemaal verwoest *(65)*.

Het verblijf van minister van Gobbelschroy werd verscheidene malen bedreigd: zoo ook het paleis der nationale nijverheid *(66)*. De muiters wilden de voorwerpen plunderen, die daar tentoongesteld waren, maar ze werden door een peleton van dertig grenadiers in bedwang gehouden *(67)*.

Korten tijd nadien werd de Fransche vlag geheschen op het stadhuis en in verschillige stadswijken *(68)*. Toen de leiders der annexionisten gewaar werden, dat dit verraad met verontwaardiging door alleman werd afgewezen, vervingen ze de Fransche vlag door de oude Brabantsche kleuren. Het is misschien op aandringen van Louis Toussaint, markies de la Moussaye, Franschen diplomaat, die in alle belangrijke vraagstukken van dien tijd tusschenkwam, dat de Fransche vlag werd ingetrokken, waarschijnlijk omdat hij vreesde aldus zijn regeering in opspraak te brengen. Den 31 Augustus verklaarde de afvaardiging door 's konings zonen te Vilvoorde ontvangen, dat het aannemen der Brabantsche driekleuren als erkenningsteeken voor de burgerwacht het eenige middel geweest was om het opsteken der Fransche vlag te verhoeden *(69)*.

Omtrent elf uur werd de hoofdwacht van het koninklijk paleis aangevallen: een compagnie, aangevoerd door kapitein Heyerman, joeg de muiters met de bajonetten uiteen, zoodat die poging om te plunderen en te vernietigen gelukkiglijk verijdeld werd.

Gedurende den namiddag kwam een bende, met trom en vlag, op de Muntplaats. Na drinken geëischt te hebben in het Café Domino, vernielden de muiters het Café Suisse, omdat de eigenaar niet onmiddellijk opende.

's Avonds trokken verscheidene benden, meestal dronken

mannen opnieuw naar het huis van de Knijff omdat ze niet meer wisten wat gedaan. De straat was verlaten en het huis ledig; de plunderaars brachten de meubels op straat en staken ze in brand *(70)*.

Terwijl deze tooneelen zich afspeelden in stad, waren de naburige dorpen Vorst, Ukkel en Anderlecht getuige van plunderingen *(71)*. De reden was een heel andere dan in voorgaande gevallen. Benden, gevormd in de kroegen der Hoogstraat, samengesteld vooral uit wevers, trokken op om de fabrieken waar stoomtuigen gebruikt worden, te vernielen, omdat deze hun brood ontnamen, zeiden ze. Zij wilden het voorbeeld van Manchester navolgen. Die benden vernietigden en verbrandden de fabriek van Basse (Nieuwlandstr.), van Rey, junior (Cureghem), van Basdevex en Bal, van Rey senior en Fentin (te Vorst), van Wilson (Cureghem); zij plunderden en vernielden bovendien meer dan twintig buitenverblijven. o.m. dit van Stok en Carton, ook herbergen en winkels. Toen keerden ze terug naar Brussel, en verwoestten er de oliefabriek van Meeus in de Vossenstr. *(72)*

Bij het eerste daglicht van den 27, kwamen opnieuw benden te voorschijn die werk en eten vroegen. Rond tien uur trokken muiters naar het Park, rukten de versieringen af, vernielden de bogen, met groote onkosten opgericht voor het vuurwerk, en ontstaken de stukken. Het vuur dreigde over te slaan naar de boomen, de kiosken en de Waux-hall. Rond twee uur verlieten eenige groepen het park, en trokken, met lange stokken gewapend, naar de Leuvensche straat. Deze gevaarlijke samenscholing werd gelukkiglijk omsingeld in de Hofbergstraat; de muiters wierpen hunne stokken weg en vluchtten door de kleine St Annastraat *(73)*. Vrouwen en kinderen doorliepen verder de straten en bedelden eten. Zoo hadden de muiters van de eerste dagen af, te kampen met de volksellende, door hen rechtstreeks veroorzaakt, ellende, waaronder het geheele land, vooral Vlaanderen, lange jaren zou lijden.

Maatregels moesten genomen worden. Een proclamatie van burgemeester en schepenen had aangekondigd, dat de rechten op het gemaal, die nog als gemeentetaks bestonden, afgeschaft waren, dat de burgers voorloopig belast waren met de bewaking van openbaren en privaten eigendom, dat de troepen verzocht waren in hunne kazernen te blijven. Hierover schrijft graaf van Bijlandt, generaal-majoor en commandant van Zuid Brabant: maar wat het verzoek betreft om namelijk de troepen in de kazerne terug te doen keeren, dat kon ik niet inwilligen, en ik antwoordde dat wij — de generaals die mij omringden en ik — de paleizen waarvoor wij gelegerd waren, tegen alle aanvallen en gewelddadigheden zouden beschermen en verdedigen en ons eer onder hunne puinhopen laten begraven, dan dezelve te verlaten om ons in de kazernen op te sluiten *(74)*.

De burgemeester en schepenen kondigden aan, dat baron Emm. van der Linden d'Hoogvorst, op uitnoodiging van de regentie en van de burgers, aanvaard had de burgerwacht aan te voeren, en dat broodkaarten zouden afgegeven worden door de zorgen van de kapiteins der burgerwacht *(75)*.

In een tweede proclamatie verklaarde de regentie o. m.: « Het is aan u niet (aan het volk van Brussel), dat men de relletjes moet toeschrijven, ontstaan sedert eergisteren, en die de stad verontrusten. Zij kunnen alleen het werk zijn van eenige gewetenlooze mannen, vreemdelingen in stad, misschien zelfs in België, of die ten minste niet verdienen Belgen te zijn... » *(76)*.

De « Courrier des Pays-Bas », schreef J. F. Staedtler, ooggetuige van deze relletjes, den 28 Augustus aan prins Auguste d'Aremberg, « zal veel moeite hebben om de relletjes, die we bewonen, te doen voorkomen als een volksbeweging, die wenschen van het volk te kennen geeft, en die de regeering moet inwilligen » *(77)*.

Vele woelmakers werden gevangen genomen. De burgerwacht bracht de personen, beschuldigd van gewelddaden,

op naar den amigo en vandaar naar het gevang der Kleine Karmersstraat. De Wargny, onderzoeksrechter, werd met het onderzoek belast. Wanneer deze magistraat zijn taak beëindigde den 28 Sept., waren meer dan twee honderd vijftig mannen opgebracht, beschuldigd deelgenomen te hebben aan plunderingen. Slechts twee en veertig bleven in het gevang *(78)*.

Reeds van in den beginne begreep van Gobbelschroy, die toen te Brussel was, dat de woelingen ernstig waren. De raad dien hij den koning gaf werd — te laat — in praktijk gebracht door prins Frederik. Doch toen was het gunstig oogenblik voorbij. De minister schreef: « Welke ook de richting zij welke het oproer inslaat zijn sterkte is op heden zoo groot... dat de onderdrukking en den volledigen terugkeer van de rust slechts door de ontplooiing van een belangrijke krijgsmacht zal te bekomen zijn... Doch deze macht zal moeten voorzichtig en zeer omzichtig gebruikt worden. Vooreerst is de grootste inschikkelijkheid voor de Brusselsche burgerij noodig. Het zou niet mogen zijn, dat de troepen bij haar ingekwartierd werden, doch dat zij in de kazernen ondergebracht werden na gebivakkeerd te hebben in den beginne, hetzij in het Park, hetzij op de openbare plaatsen. Herhaalde en talrijke patrouilles zouden zich er bij beperken de straten te doorkruisen. Deze dienst zou eenigen tijd kunnen duren... Ten slotte, het bevel van deze troepen zou moeten toevertrouwd worden aan voorzichtige, doch besliste mannen. Het spijt me te moeten zeggen, dat dit alles het gevolg is van de zwakheid die men in den beginne getoond heeft *(79)*.

Den 28 Augustus verscheen een koninklijk besluit, dat de bijeenroeping der Staten-Generaal aankondigde in buitengewonen zittijd, in Den Haag, tegen 13 September *(80)*.

Denzelfden dag kwamen een veertigtal burgers samen op het stadhuis, onder voorzitterschap van baron de Sécus, lid der Staten-Generaal. Ze beraadslaagden over de bewoording van een adres, aan den koning te overhandigen door

een afvaardiging, waarvan deel zouden uitmaken: Joseph van der Linden d'Hoogvorst, Felix de Mérode, Alex. Gendebien, Frederik de Sécus, en Palmaert vader. Het adres eindigde in dezer voege: « Vol betrouwen in de goedheid van Uwe Majesteit en in uwe rechtvaardigheid, hebben de onderteekenaars hunne medeburgers naar U gestuurd alleenlijk om de aangename zekerheid te verkrijgen, dat hetgeen waarover men klaagt even snel zal hersteld zijn als het U bekend is. Zij zijn overtuigd dat een der beste middels om dit bereiken zal zijn het samenroepen der Staten-Generaal » *(81)*.

Eenige uren vroeger had men een strooibiljet uitgedeeld « Vœu du peuple » (de Volkswensch), die de grieven opsomde, waarvan men herstel vroeg: rechtzinnig naleven van de grondwet, zonder voorbehoud en zonder uitleg in het voordeel van de regeering; — ontslag van het ministerie Van Maanen; — voorloopige schorsing van de rechten op het geslacht, tot aan de bijeenkomst der Staten-Generaal; — een nieuwe kieswet, met grooter deelname van het volk; — herstel van de jury; — een wet op de strafrechterlijke verantwoordelijkheid der ministers; — een wet dragende vestiging van het Hooger Hof in de Zuiderlijke provinciën; — het ophouden der vervolgingen tegen de liberale krantenmannen; — vernietiging van alle politieke veroordeelingen; — brooduitdeeling aan alle arme werklieden tot zë opnieuw kunnen werken *(82)*.

Geen enkel dezer grieven kon een omwenteling verrechtvaardigen. Meer dan een politiek programma was het niet. Het valt op dat er in dit vlugschrift geen spraak is van de zoogezegde verdrukking der Fransche taal, noch van de zoogezegde onjuiste verdeeling der openbare bedieningen, noch minder van bestuurlijke of andere scheiding. Wie beweert, — zoo schrijft White terecht, — dat er een algemeene wensch was naar vereeniging met Frankrijk of zelfs alleen naar volledige afscheuring van Nederland, weet niets af van de volksgesteltenis te dien tijde. Niettegenstaande den korten

triomf van het gepeupel en het verwijderen der koninklijke insignia, was er geen ander spoor van vijandschap tegen het vorstenhuis; met geen woord werd gerept over scheiding. De geheele pers drukte openlijk den wensch uit van een herstel der regeering, mits sommige toegevingen, die het geheele land rond den troon zouden scharen *(83)*.

Op het einde van Augustus waren er geen twintig menschen in Brussel, die aan de mogelijkheid van een scheiding, zelfs van een bestuurlijke, tusschen Noord en Zuid geloofden *(84)*. 's Zondag 29 Augustus had Brussel zijn gewoon levendig en blij uitzicht herwonnen *(85)*.

Bij het nieuws der gebeurtenissen te Brussel grepen relletjes en plunderingen plaats in Wallonië. In de meeste der Waalsche steden werd de Fransche vlag uitgehangen. Te Herve werden bakkerijen geplunderd *(86)*. Te Barchon werd een hoeve geplunderd, graan en andere voorraad medegenomen *(87)*. Alhoewel er geen echte gewelddaden plaats grepen te Luik, werden de Cockerillwerken te Seraing, waarvan de helft, naar men zegde, aan den koning toebehoorde, bedreigd; de werklieden echter zwoeren hun fabrieken te verdedigen, en zoo ontsnapten deze *(88)*. De weelderige nijverheidstad Verviers, waar de plaatselijke bezetting niet voldoende sterk was, was gedurende twee drie dagen ten prooi aan groote wanordelijkheden. De koninklijke en gemeentelijke insignia werden afgerukt en de Fransche driekleur werd in hun plaats op het gemeentehuis uitgehangen. Het gepeupel, bezield met een roekelooze vernietigingswoede, bedreef de meest-beleedigende uitspattingen onder verschrikkelijk gehuil en geroep naar vrijheid. De huizen der belastingsbeambten en dit van een rijken notaris werden geplunderd en verwoest. Verscheidene werkhuizen werden ingebeukt en de machines verbrijzeld. Kortom, de schoonste inrichtingen der Vesdervallei waren met vernietiging bedreigd, tot de voornaamste burgers, van den eersten schrik bekomen,

een Comité van Openbare Veiligheid vormden en de burgerwacht opriepen *(89)*.

De Fransche vlag werd ontplooid te Jemmappes, te Frameries, te Paturàges *(90)*. Te Doornik verschijnen in de straten Fransche vlaggen en driekleurige kokarden *(91)*. Te Mons roepen de woelmakers «Leve de vrijheid! Leve de Fransche kokarde!» *(92)*. Alexandre Gendebien, die zich den 26 Augustus in de stad bevond, ging zijn vrienden opzoeken die allen de Fransche vlag wilden uithangen *(93)*. Te Theux komt de Fransche driekleur insgelijks voor den dag. De burgemeester, daarmede getooid, trekt naar Spa, vergezeld van een dertigtal mannen, voorzien van Fransche kokarden en dragers van een Fransche vlag *(94)*. Te Binche willen de burgers insgelijks de Fransche vlag uitsteken *(95)*.

Te Luik poogden de woelmakers de Fransche vlag op te dringen, doch de burgerij verzette er zich tegen. Bij de bespreking over het adres aan den koning, zegde de Gerlache: «Te Luik heeft de burgerij de oude Luiksche kleuren, kleuren die alleen de stad betreffen, aangenomen, alleenlijk omdat men haar de Fransche kleuren wilde opdringen».

Den avond van 31 Augustus hitst de Franschman Charles Rogier het volk op om barrikaden op te werpen. Onder zijne leiding plunderen de muiters een wapenwinkel, en hij geeft aan den eigenaar een ontvangstbewijs «in naam van het volk». De Franschman Chazal, die van Brussel komt, spreekt tot het volk, en verzoekt het naar Brussel op te trekken *(96)*.

Chazal vertelt zijn aankomst te Luik, in gezelschap van Bell-Pellafinet, die gediend had in Amerika en in Italië: op de theaterplaats bevonden zich Charles en Firmin Rogier, Lignac, Lebeau en verscheidene andere hunner vrienden. Chazal sprong op een ton en sprak een redevoering uit op deze tribune. Zijn rede werd op wilde geestdrift onthaald, en alle toehoorders gaven hun woord naar Brussel op te rukken. Charles Rogier, die nevens de ton stond, was ver-

schrikkelijk opgewonden, juichte zijn gezel toe, en riep hem te midden het gerucht: «Zeg hun wie ge zijt, want ze kennen u niet». Nadat de bijvalsbetuigingen eenigszins gestild waren, riep Rogier uit: «Hij die u spreekt is de zoon van een der glorierijke bannelingen, die wij bewonderen en vereeren» *(97)*.

De Luiksche muiters wilden Charles Rogier verplichten hun aanvoerder te zijn. Charles Rogier weigerde. Op zekeren dag kwam hij naar de bureelen van «Le Politique», bleek en ontdaan: men had hem, onder bedreiging van een pistool, doen beloven naar Brussel op te rukken aan het hoofd der Luiksche vrijwilligers. Lebeau wilde zijn vriend ontraden die belofte, met geweld ontrukt, na te komen. 's Anderen daags echter trok Rogier naar Brussel op, in gezelschap van zijn vriend den Franschman Lignac, en aan het hoofd van een honderdtal mannen *(98)*.

Te Brugge greep op 29 Augustus, tengevolge van de ontsnapping van een twintigtal gevangenen, een oploop plaats vóór het gevang. Om negen uur trokken de woelmakers naar de markt; daar men hun te drinken weigert, slaan zij de ruiten in van de Letterkundige Maatschappij, en in het gasthof Cranenborg, waar zij de hand leggen op een tonnetje brandewijn dat ze onder elkander verdeelden. Daarna rukken ze op naar de Kathelijnestraat, waar Sandelin woont, de voorzitter van de burgerlijke rechtbank, die onlangs verkozen werd tot lid der Staten-Generaal en als dusdanig de Muelenaere, een «patriot» vervangen had. De deuren van het huis werden ingestampt, de ruiten verbrijzeld, de meubels buiten geworpen en in brand gestoken. De vrouw van Sandelin met haar kind kon vluchten; Sandelin zelf was niet tehuis. De woelmakers worden door de burgers uiteengejaagd.

Doch 's anderen daags staken dezelfde mannen uit het gepeupel den brand in het huis van Sandelin en in het militair gevang. De tusschenkomst der troepen stelde een einde aan deze uitspattingen. Voor het grootste getal der deelnemers

was deze «manifestatie» slechts een reden om te plunderen *(99)*.

Met uitzondering van Brugge, bleef heel Vlaanderen ten volle rustig, wat meer opmerkelijk is als men zich herinnert, dat de petitionneering van hier uitging. Gent, zoo rijkelijk bedeeld door de regeering, voelde heelemaal geen genegenheid voor de Brusselsche woelmakers. Antwerpen ook bleef kalm; een begin van roering ontstond, doch werd terstond onderdrukt. In de weelderige en nijverige stad vreesde de bevolking onlusten, en steunde ten volle de regeering *(100)*.

Den Maandag 30 Oogst kwamen in Den Haag aan: baron Josef van der Linden d'Hoogvorst, graaf Felix de Mérode, Alex. Gendebien, Frederic Secus, en Palmaert vader. Zij vroegen audientie aan den koning. Nauwelijks een half uur later kregen zij een gunstig antwoord. De koning ontving de afgevaardigden met welwillendheid. Nadat Gendebien het adres voorgelezen had, antwoordde de koning zeer verheugd te zijn de wenschen van de veertig voorname Brusselsche ingezetenen te hebben voorkomen door de bijeenroeping der Staten-Generaal tegen 13 September. Dit was het zekere en wettelijke middel om de wenschen van alle deelen van het koninkrijk te kennen en er aan te voldoen, om de klachten te vernemen en de middelen te zoeken om deze te doen ophouden. Toen begon de bespreking over de punten welke de afgevaardiging, volgens haar opdracht, aan den koning moest mededeelen. Voor wat de ministerieele verantwoordelijkheid en het onderteekenen der wetten betrof, zegde de koning dat de grondwet met de theorie van sommige voorname ingezetenen niet overkwam. Deze kon juist, zelfs nuttig zijn, doch kon alleen in zwang komen door een verandering der grondwet, in overeenstemming met de Staten-Generaal. Daar een buitengewone zittijd begon op 13 Sept. kon er een voorstel in dien zin evenals voor al het overige dat nuttig of noodig geoordeeld was, ingediend worden. Bij de vraag tot afstellen van sommige ministers, vooral van Van Maanen,

bleef de koning vriendelijk. Hij deed opmerken dat de grondwet hem de keus van zijn ministers overliet; dat hij geen beslissing nemen kon zoolang men scheen hem te willen dwingen: dat hij te veel hield aan de eer der koninklijke waardigheid om schijnen toe te geven aan druk met het mes op de keel. Hij liet nochtans doorschemeren dat hij over dezen wensch zou nadenken. Ten overstaan van het Hooger Hof verklaarde de koning dat het alleen na rijp beraad was, dat men de zetel er van had aangeduid; ten andere, hij zou zich met de zaak bezig houden en aan alle belangen pogen voldoening te schenken Wat de ongelijke verdeeling der bedieningen in staatsinrichtingen en administratie betreft, zegde de koning dat het moeilijk viel iedereen te voldoen; hij zou zich met de zaak bezig houden zoodra de orde hersteld was. Vóór alles was het noodig dat zijn zonen, de Prinsen, hunne intrede te Brussel zouden doen aan het hoofd hunner troepen, om de toestand van schijnbare onrust te doen ophouden daar de koning niet kon toegeven, zonder een verderfwekkend voorbeeld te bieden aan de andere steden van het rijk. Na langdurige beschouwingen over het ongemak, zelfs de mogelijke rampen van een inrukken met geweld, en het voordeel van een overeenkomst voor deze intrede, waarbij de burgerwacht gedeeltelijk de stad zou blijven bezetten, noodigde de koning de vijf afgevaardigden uit den minister voor binnenland te bezoeken en zich bij de Prinsen aan te bieden, wanneer zij terug in Brussel kwamen. Om te eindigen drukte de koning den wensch uit, dat alles ten spoedigste opnieuw rustig werd, en zegde met groote aandoening en herhaaldelijk, dat hij zeer afkeerig was van bloedvergieten *(101)*. Niemand kan beweren dat de koning den eerbied voor de grondwet niet met matigheid en tevens met kalme waardigheid paarde. Zijn bewijsvoering was juist en gepast *(102)*.

De Prinsen kwamen denzelfden Maandag over Antwerpen en Mechelen te Vilvoorden aan, alwaar zij binnen de poort hun intrek namen. Hier bevonden zich sedert 27 Augustus

drie bataljons voetvolk, twee schwadrons ruiterij en een batterij veldgeschut. Den volgenden morgen terwijl de prinsen een wapenschouw hielden over deze troepen, reed de graaf de Cruyckenburg, adjudant van den prins van Oranje, naar Brussel ten einde de hertogen van Aremberg en van Ursel tot een onderhoud met den prins uit te noodigen en aan den baron Emmanuel van der Linden d'Hoogvorst, bevelhebber der burgerwacht den last over te brengen om zich in het hoofdkwartier der prinsen te vervoegen.

De baron d'Hoogvorst verscheen, vergezeld door den oud-artillerie-majoor Vandersmissen, onderbevelhebber der burgerwacht, door den ridder Hotton, die een burgerwacht te paard aanvoerde, door graaf Alexander van der Burch, lid van de eerste kamer der Staten-Generaal; door Rouppe, die onder het Fransch keizerschap maire der stad was geweest, en door Sylvain Van de Weyer, allen afgevaardigd, zoo zij zegden, door de burgerij van Brussel. Eerst werd alleen d'Hoogvorst, omdat aan hem alleen het bevel tot verschijnen gegeven was, in de vorstelijke tegenwoordigheid toegelaten. Aan hem gaven de prinsen mondeling hunne voornemens te kennen; en opdat niet bij de overbrenging van dat langdurig onderhoud, waartoe vervolgens ook de afgevaardigde Rouppe werd toegelaten, aan het gehoorde een niet bedoelden toon zou kunnen gegeven worden, onderteekenden de Prinsen een geschrift van dezen inhoud:

« Gij kunt aan de brave burgerij van Brussel berichten, dat de prinsen zich aan de poort der koninklijke residentie bevinden en de armen openen voor allen, die tot hen willen komen. Zij zijn geneigd de stad binnen te komen van dezelfde burgerij omringd, en gevolgd door de militaire macht, die bestemd is om haar te verlichten in den moeilijken dienst van waakzaamheid, die de burgerij tot dusverre heeft waargenomen, zoodra de kleuren en vaandels, welke niet wettig zijn, zullen zijn afgelegd en de teekenen, die eene verdoolde

menigte heeft doen verdwijnen, zullen hebben kunnen hersteld worden » (103).

d'Hoogvorst deed deze voorwaarden aanplakken aan het stadhuis. 's Avonds rond zes uur braken benden, samengesteld uit het laagste gepeupel en aangevoerd door Fransche leiders, in allerhaast de plaveien uit, sloten de wegen en kruisstraten af, van af de Lakensche tot aan de Naamsche Poort, versperden met gevelde boomen de buitenlanen, die in dien tijd nog van het vrije veld door een gracht gescheiden waren, waarin een scheidingsmuur uitstak (104).

Op het stadhuis werd eene vergadering van den staf der burgerwacht en van vele andere ingezetenen gehouden. Nadat d'Hoogvorst daar verslag uitgebracht had van zijne zending, werd besloten, uit vrees voor eene bloedige botsing, nog vóór den nacht een tweede bezending af te vaardigen naar Vilvoorden, ten einde den prins te bewegen het voornemen tot een gewapenden intocht te laten varen. Hier was intusschen tegen den avond de krijgsmacht versterkt met twee bataljons grenadiers en een halve batterij bereden artillerie, en deze troepen, bij hare aankomst door den prins in oogenschouw genomen, hadden eene zoo eenparige geestdrift doen blijken van allen zonder onderscheid, Zuid- en Noord-Nederlanders, dat op de trouw van het leger met gerustheid kon gerekend worden. Doch de aandrang waarmede de nieuwe zendelingen uit de oproerige stad zich des avonds te negen uur bij het hoofdkwartier kwamen aanmelden en de aanzienlijkheid van sommigen hunner, deden hen toegang vinden bij de prinsen. Met sterke kleuren schilderen zij den toestand van Brussel, de stemming van het opgewonden gemeen, het gevaar dat bij een gewapenden intocht de schoone residentie het tooneel zou worden van een bloedbad. « Wilden daarentegen 's konings beminde zonen zonder gewapende macht in de stad komen, dan durfden zij de verzekering geven, dat de orde terstond zou terugkeeren ». De omstandigheden van het oogenblik hadden een knoop

gelegd, dien de oudste der broederen doorhakte met het grootmoedig besluit om tot sparen van burgerbloed zijn leven te wagen in de oproerige stad. De afgevaardigden kwamen te middernacht in de stad terug met de tijding, dat de prins van Oranje den volgenden dag zou binnen komen alleen vergezeld van zijn staf *(105)*.

De proclamatie, die dit nieuws vermeldde, werd 's nachts gedrukt en 's morgens aangeslagen. Zij luidde als volgt:

Proclamatie.

Z. K. H. de prins van Oranje komt heden, *vergezeld alleenlijk van zijn staf, zonder troepen*. Hij vraagt dat de burgerwacht hem te gemoet trekke. De afgevaardigden staan borg voor zijn persoonlijke veiligheid en voor zijn vrijheid om met de burgerwacht in stad te komen en zich terug te trekken zoo hij het gepast acht *(106)*.

Een weinig later werd een dagorde uitgevaardigd om den dienst der burgerwacht te regelen bij de intrede van den prins van Oranje.

Dagorde. De HH. sectieoversten worden verzocht zich heden op klokslag tien, te begeven met hunne geheele sectie, gewapend en in beste kleedij, naar het stadhuis, waar zij zich in slagorde zullen opstellen op twee rangen om Z. K. H de prins van Oranje te gemoet te gaan. Aan elke poort zal men een kleine wacht laten.

(w. g.) De majoor in dienst, graaf A. Van der Meere.

De burgerij bereidde den prins een geestdriftig onthaal.

Den 1 September was het prachtig weer. Vele huizen waren bevlagd, alle ramen zaten vol toeschouwers; kijkers waren op daken en straatlantaarns geklommen. Rond een uur trok de prins de brug van Laeken over, vergezeld door den markies van Assche en baron de Roisin, leden van de Staten-Generaal, den generaal de Constant de Rebecque, kolonels graaf van Cruyckenburg en van Limburg-Stirum, luitenant-kolonels de Xhenomont en graaf J. Fr. Dumonceau,

kapitein Nepveu, luitenant graaf van der Goltz, kamerheer baron Sirtema van Gravenstins en referendaris graaf van Hoogendorp, allen te paard *(107)*.

Een paar honderd stappen over de brug stond de burgerwacht opgesteld, langs de Groenlaan, rechts aan de voorstad Schaarbeek aangeleund en opgesteld naar de stad toe. Zoo stonden de verschillende secties, vanaf de Lakensche poort tot aan het paleis *(108)*.

De hoofdaanvoerder baron van der Linden d'Hoogvorst, gevolgd door een talrijken staf, allen zoowel als hijzelf getooid met de Brabantsche kleuren, stond op een braakliggende grond nevens het eerste huis links van de Groenlaan. Naast hem stonden rechts de afgevaardigden der stad, die insgelijks de Brabantsche kleuren droegen, rechts de hertogen van Aremberg en Ursel, generaal d'Aubremé en een aantal aanzienlijke burgers, die gekomen waren om hun genegenheid te betuigen en geen kleuren droegen. Een eere-geleide jonge mannen te paard zou den prins vergezellen tot aan het paleis. Dit geleide, waarvan Felix Chazal deel uitmaakte, stond onder bevel van ridder Hotton. Daarrond schaarde een dichte massa nieuwsgierigen *(109)*.

Toen hij naderde werd de prins begroet met eenstemmig en aanhoudend gejuich « Leve de Prins! » Daarna deed van der Linden d'Hoogvorst een aanspraak om de verknochtheid der burgerwacht uit te drukken en hare vreugde, omdat Z. K. H. haar loyauteit vertrouwde door in haar midden te komen. Nieuw gejuich steeg langs alle kanten op en het duurde een heel tijdje eer stilzwijgen inviel en de prins kon spreken. Eerst verklaarde deze, dat de koning hem belast had ter plaats de middelen te onderzoeken om orde en rust te herstellen; hij bracht hulde aan de burgerwacht, die dit doel ten deele reeds bereikt had door het verstrooien van plunderaars en brandstichters. Toen zegde hij: Ik zie met spijt, dat gij doorgaat kleuren te dragen die niet de staatskleuren zijn. Misschien met een lofwaardig doel in den be-

ginne aangenomen, kunnen zij van nu af in uw midden alleen een zinnebeeld van wanorde zijn. Hij hief zijn hoed op en toonde de Oranjekokarde. Ziedaar, zei hij, de kleuren die ons allen moesten vereenigen. De Belgen droegen ze toen ze voor de onafhankelijkheid streden op den onsterfelijken dag van Waterloo. Herneemt dus deze edele kleuren. Ze roepen slechts herinnering aan vrijheid en glorie op. Ik zal uw woord vertrouwen, heeren, zoo gij belooft ze te hernemen.

— Wij zweren het! werd er langs alle kanten geroepen.

— Zweert gij ook trouw te blijven aan het regeerende vorstenhuis? vroeg de prins.

— Ja, wij zweren het, antwoordde opnieuw de staf van de burgerwacht, de hand opheffend.

— Herhaal dus met mij: Koning, Wet, Vaderland.

Allen herhaalden het tot driemaal toe, zonder een zweem van aarzeling en riepen toen: Leve de koning! Leve de prins van Oranje!

— Welnu, laat ons gaan, zei de prins *(110)*.

De stoet van den prins bestond uit een sectie burgerwachten te voet, de aanzienlijke ingezetenen die de ontvangst hadden bijgewoond, den staf van de burgerwacht, waarop volgde baron van der Linden d'Hoogvorst, vergezeld door Van der Smissen en Hotton; zij gingen den prins onmiddellijk vooraf, die omringd was door de afgevaardigden der stad. Het overige van de burgerwacht volgde in kolom naarmate de stoet vooruitging.

Alhoewel de Groenlaan zwart van het volk zag, en dat allen poogden den prins te volgen waardoor ze grooten last veroorzaakten, begon de intocht op gelukkige wijze. De bevolking toonde zich heelemaal niet vijandig gestemd; de burgerwachten waar de stoet langs trok, ontvingen den prins glimlachend, met blijken van toegenegenheid. De toeschouwers aan de ramen juichten toe *(111)*. Zoo bereikte de stoet de Willems- of Lakensche Poort. Deze groote poort was gestopt met een hooge barrikade, achter de ge-

sloten hekkens opgericht. Een zijdeurtje was open en langs daar trok de prins met zijn stoet de stad binnen. Hij moest wel ongerust zijn, daar men hem verwittigd had dat door de slechte gesteltenis van de lagere volksklas, zijn beslissing zeer onvoorzichtig was. Hij moest weten dat, gedurende de nacht benden, door Franschen aangevoerd, overal barrikaden hadden opgeworpen *(112)*. Toch toonde hij zich zoo lieflijk en zoo gerust dat iedereen verrukt was. Heel alleen ging hij voorop tusschen de volksmassa door, die op zijn doortocht saamgestroomd was. Zijn fiere houding wekte de geestdrift van bijna iedereen op. De vrouwen wuifden met hun zakdoeken en wierpen bloemruikers. Toch gingen soms vijandige kreten op, samen met « Vive la France! » *(113)*. Ze klonken luider aan het einde der Lakenstraat en vooral op de Kiekenmarkt. De volkstoeloop was zoo groot, dat de prins verplicht werd stil te houden. Geweldig, onverstaanbaar geschreeuw werd van alle kanten vernomen. Weldra werd het geroep « Naar het stadhuis » overwegend. De prins, wiens kalmte onverstoorbaar scheen, keerde zich om naar zijn geleide, en zegde glimlachend « Welaan dan, mijne Heeren, naar het stadhuis! »

Toen men den prins de Heuvelstraat zag opgaan naar de Groote Markt toe, weerklonken toejuichingen. Deze omweg was onverwacht, de plaats bijna ledig en in eenige passen van zijn paard bereikte de prins het stadhuis. Burgemeester Wellens, gevolgd door den heelen regentieraad, waarvan de meesten zeer ontroerd schenen, was verwittigd over het gebeurde en wachtte beneden den grooten buitentrap van het stadhuis. De prins stapte af en gaf vriendelijk de hand aan de leden van den raad *(114)*. De burgemeester deed een korte, eerbiedige aanspraak; de prins antwoordde en noodigde met luider stem de heeren uit, te roepen « Leve de Koning! », wat zonder aarzelen gedaan werd, niet alleen door de leden van den regentieraad, doch ook door verschillige

dichtbijstaande toeschouwers. Hier echter klonk ook nogmaals de kreet « Vive la France! » *(115).*

De Groote Markt was vol volk, zoowel als de straten op den doortocht. De prins steeg terug te paard. Toen legde een der dronkemannen die voortdurend den stoet gevolgd hadden, de hand op het paard van den prins. Dit sprong op, sloeg achteruit en trof den man in volle borst. « Zoo hij gekwetst is », zegde de prins, « geef ik hem een pensioen van vijfhonderd gulden » *(116).* Het grauw was geweldig opgehitst. Graaf van Limburg-Stirum, die den prins uit het gewoel trachtte te bevrijden, kreeg een bajonnetsteek. De prins begreep, dat zijn leven op het spel stond. Hij wendde zich tot ridder Hotton en tot Chazal, die het dichtst bij hem waren, en zei hun: « We kunnen nooit door die massa heenkomen; laat ons achter het stadhuis gaan, naar het paleis, langs de Violettestraat en de IJzerenbrug », *(117).* De prins zette zijn paard in galop langs den kant van het stadhuis, de Violettenstraat in, gevolgd door Constant de Rebecque, zijne adjudanten en eenige van de burgerwachten te paard, o. a. Chazal. In de Hospitaalstraat waar eene hooge barrikade verrezen is, volbrengt de geoefendheid van ruiter en ros den vervaarlijken sprong, maar niemand dergenen die volgen is in staat aan zijn paard de vereischte krachtinspanning te geven om insgelijks daarover te geraken. Inmiddels holt het gemeen door alle zijstraten op het spoor van den prins, die het plein van het paleis van justitie alleen bereikt, dat door gewapend volk is afgezet. Een uit den hoop ijlt op hem toe met de bajonet op het geweer en zou den gruwel volbracht hebben, zoo niet een der aanschouwers ware toegeschoten en door een slag tegen 't geweer aan den stoot een andere richting had gegeven. Doch de overige officieren kwamen spoedig door zijstraten weder aansnellen en hielpen ruim-baan maken. Zij werden bijna handgemeen met het gepeupel. Generaal de Constant de Rebecque stortte neder en werd gegrepen, maar geholpen door een man van

de burgerwacht, rukte hij zich los en wierp zich weder in het zadel. In de Ruysbroeckstraat werden stoelen en tafels uit de vensters geworpen om de paarden te doen struikelen, maar over den Grooten Zavel, door de Regentiestraat en over het Koningsplein bereikte men, kwartier over drie, behouden het paleis *(118)*.

Oordeelend over de intrede van prins Willem van Oranje schrijft White: Al kan de gepastheid en het nut van 's prinsen intrede in Brussel betwist worden, er kan slechts een oordeel zijn over zijn durf en zijn toewijding, waar het de daad op zichzelf betreft. Nooit was er een gelegenheid, waarin meer zedelijken moed vereischt was, noch waar deze klaarder getoond werd waar het nood deed *(119)*.

Zoodra de prins in zijn paleis was aangekomen, trok een groot gedeelte der gewapende burgerwacht in hare sectien ingedeeld en den baron d'Hoogvorst, opperbevelhebber derzelve, aan het hoofd hebbende, in colonne op, en plaatste zich met den rechter vleugel aan het paleis en met den linker vleugel aan het Hôtel Bellevue. Zij werden van een menigte gemeen volk gevolgd, het welk gedurende een uur aldaar rondzwierf, vreeselijk schreeuwende en getier makende, waarna het allengs verdween *(120)*.

Toen de hoofden der burgerwacht en de afgevaardigden op wier verzekeringen de intrede ondernomen was, op het paleis waren aangekomen, gaf de prins lucht aan zijn overstelpt gemoed: « Gij hebt op verbeurte van uw hoofd u aansprakelijk voor mij gemaakt, mijne heeren », zeide hij zich tot d'Hoogvorst wendende « houdt gij aldus uwe beloften en hebt gij den zoon van uwen koning alleen in deze stad gelokt om hem prijs te geven aan al de beleedigingen van het grauw? Is dat de trouw der Belgen? » Verlegenheid en verontschuldigingen waren het antwoord. De hertog van Aremberg, de hertog van Ursel en anderen, die in 't paleis den stoet hadden opgewacht, voegden hunne verzekeringen bij die van d'Hoogvorst om de onwelvoegelijke houding des

volks te doen beschouwen als het werk alleen van schooiers en vreemd gespuis. Op dien grond noodigde de prins eenige der notabelen die hij om zich heen zag, uit, om met hem te beraadslagen over de middelen waardoor aan dien staat van wanorde een eind zou kunnen gemaakt worden. Er werd besloten een Raadplegende Commissie in te stellen. Dit werd aangekondigd door een proclamatie, waarin de prins zelfs den geleden smaad als niet geleden geheel wilde vergeten *(121)*:

Ingezetenen van Brussel:

Ik heb mij met vertrouwen in uw midden begeven: daar ben ik volkomen veilig, uwe goede gezindheid strekt mij daarvan ten waarborg. Aan uwe zorg heeft men het herstel der orde te danken: gaarne erken ik dit en met genoegen bedank ik u daarvoor uit naam van den koning.

Vereenigt u met mij om de rust te bevestigen, dan zal geen krijgsvolk de stad binnen rukken, en dan zal ik, in overeenstemming met uwe overheden, de noodige maatregelen nemen, om de kalmte en het vertrouwen te herstellen.

Eene Commissie, bestaande uit de heeren: hertog van Ursel, voorzitter, van der Fosse, gouverneur der provincie, de Wellens, burgemeester van Brussel, Emmanuel van der Linden d'Hoogvorst, kommandant der burgerwacht, generaal d'Aubremé, Kockaert, lid van den stedelijken raad, hertog van Aremberg (die zich op mijn verzoek wel met deze taak heeft willen belasten), Stevens, lid van den stedelijken raad, secretaris, is gelast mij die maatregelen voor te stellen *(122)*. Zij zal morgen, 2 September, des morgens te negen uur op mijn paleis vergaderen.

Brussel, 1 September 1830.

Willem Prins van Oranje *(123)*.

Den volgenden morgen vergaderde de commissie in het paleis. Beurtelings woonde de prins hare beraadslagingen

bij en beurtelings gaf hij gehoor aan hen, die in grooten getalle kwamen om hunne opwachting te maken. Te twee uur in den namiddag deed hij, alleen vergezeld van generaal Constant, te voet eene wandeling door het Park en legde een bezoek af bij de hertogin van Aremberg. Daarna ontving hij aan den disch de leden der commissie, den minister van Gobbelschroy en eenige andere personen. In den loop van den dag werd het verslag van de afgevaardigden over hun onderhoud met den koning overal in de stad aangeplakt *(124)*. In den avond meldden zich opnieuw onderscheiden personen tot een gehoor aan, daaronder Alex. Gendebien.

Deze stelde aan den prins voor hem 's anderendaags middags, koning der Belgen te doen uitroepen *(125)*. Het kan niet, antwoordde de prins, gij zelf zijt vader, staat bekend als goeden vader en plichttrouwen zoon. Wat zoudt ge van mij denken, zoo ik de belangen van mijn vader opofferde aan de mijne? Welk vertrouwen zoudt ge hebben in een man, die zijn trouw aan zijn koning zou verbreken, aan den koning zijn vader, alleenlijk om zijn heerschzucht te voldoen? Ik ben ook vader en ben verplicht aan mijne kinderen het goede voorbeeld te geven. De nakomelingschap zal mij niet verlagen als de ontrouwe Nassau, die de kroon van zijn vaders hoofd rukte om die op het zijne te plaatsen *(126)*.

Gedurende den heelen dag juichte het volk, dat rond het paleis samenstroomde, den prins toe. 's Namiddags ging hij alleen uit, te voet, en wandelde door de straten van Brussel met eerbied door iedereen gegroet *(127)*.

Zijn persoonlijke vijanden vreesden, dat hij zou te populair worden, en daar zij zagen, dat het volk hem zeer genegen was, kwamen zij naar het stadhuis, waar zij deden vreezen voor het leven van den prins. Zij beweerden dat het zou voorzichtig zijn hem de stad te doen verlaten, voorna-

melijk voor de zeven afgevaardigden, die de verantwoordelijkheid voor zijn leven droegen (128).

De raadgevende commissie vergaderde den 3 September, te negen uur. Baron d'Hoogvorst verklaarde aan den prins, dat hij, als bevelhebber der burgerwacht, instond voor diens leven, doch de onrust was zoo groot, dat hij moest verklaren niet langer deze verantwoordelijkheid te kunnen dragen; men eischte openlijk dat de weinige troepen, gelegerd in het koninklijk paleis, en de ruiterij, op de binnenplaats van het paleis van den prins ingekwartierd, de stad verlieten. Baron d'Hoogvorst kon niet loochenen dat zonder troepen, het leven van den prins groot gevaar liep. Deze mededeeling werd bevestigd door Rouppe en Van de Weyer. Men voegde erbij, dat verscheidene officieren van de wacht de werkelijkheid van dezen toestand zouden bevestigen. De prins, na in tegenwoordigheid van zijn adjudanten, een lang onderhoud gehad te hebben met die officieren, die om gehoor verzocht hadden, verklaarde rond den middag aan de raadgevende commissie dat de inlichtingen van d'Hoogvorst, hem bevestigd waren, en dat hij besloten had onmiddellijk naar den Haag te vertrekken om te bemiddelen tusschen de inwoners van deze gewesten en den koning, dat hij bevel gegeven had aan de troepen Brussel te verlaten na zijn vertrek, en dat hij de commissie uitnoodigde een stuk op te maken waarin de moeilijke omstandigheden, die hij doorgemaakt had, aangeduid waren. Volgende verklaring werd met algemeene stemmen aanvaard door de commissie:

De ondergeteekenden, leden der commissie ingesteld door Z. K. H. de prins van Oranje om hem de maatregels voor te stellen, tot herstel van rust en vertrouwen, verklaren en bevestigen allen, overtuigd te zijn, dat de beslissing genomen door zijn Koninklijke Hoogheid, van zich onmiddellijk naar Den Haag te begeven om als bemiddelaar op te treden tusschen de bewoners van deze gewesten en Z. M. den koning der Nederlanden, noodzakelijk is geworden door den moei-

lijken toestand waarin Z. K. H. zich bevond. Wij meenen, dat het in den huidigen toestand, onmogelijk was aan Z. K. H., andere maatregelen te treffen om bloedvergieten en onberekenbare ongelukken te voorkomen. Trouw aan het vorstenhuis van Nassau en aan den koning, tegenstanders van elke vreemde inmenging, achten wij, dat alleen de houding van Z. K. H. het vaderland kan redden op dit laatste oogenblik. Wij verzekeren, dat niemand van ons gemeend heeft aan Z. K. H te moeten de beslissing afraden, waarover sprake. Gedaan te Brussel, in het paleis van Z. K. H., in de zitting der commissie, 3 Sept. 1830 *(129)*.

De prins verklaarde daarop de commissie ontbonden *(130)*. Ze bestond gedurende twee dagen en maakte zich schuldig aan twee groote fouten: het vertrek van den prins en het terugtrekken der troepen uit Brussel.

Voor zijn vertrek, ontving de prins een afvaardiging van het Verdedigingscomiteit en van de commissie der Openbare Veiligheid van Luik, verscheidene afgevaardigden der Staten-Generaal en de personen van allen stand. die om gehoor verzochten *(131)*. Als besluit van het onderhoud met den prins werd volgende proclamatie opgesteld, en in den loop van den dag aangeslagen:

Ingezetenen van Brussel:

Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins van Oranje heeft ons aangeboden zich terstond naar 's Gravenhage te begeven ten einde in persoon onze wenschen aan Zijne Majesteit te doen kennen. Hij zal die met al zijn invloed ondersteunen en heeft reden om te hopen, dat zij ons zullen toegestaan worden.

Terstond na Hoogstdeszelfs vertrek zullen de troepen Brussel verlaten.

De Burgerwacht stelt hare eer te pand, dat zij geen verandering van regeerend stamhuis zal dulden en de stad en bepaaldelijk de paleizen zal beschermen.

Brussel, 3 September.

Dit stuk was geteekend door drie en twintig hoofdofficieren van de burgerwacht, o. a. door Sylvain van de Weyer, Jolly, van der Linden d'Hoogvorst, Rouppe, J. Nicolay, Isid. Plaisant, de adjudant van den prins en door den prins zelf *(132)*.

In een andere proclamatie, op denzelfden dag aangeslagen, verklaarden graaf de Celles, baron de Secus, Barthelemy, De Langhe, De Brouckere, graaf Cornet de Grez bestuurlijke scheiding te verlangen onder het heerschend vorstenhuis, dat alle Belgen eenparig steeds hebben willen behouden *(133)*. Dit voorstel vond levendigen bijval in het land, o. a. te Brugge waar de regentie een wensch in dien zin stemde *(134)*.

Den 3 Sept. te half drie ure, verliet de prins de stad, wordende uitgeleid door de burgerwacht te paard en aan generaal-majoor graaf van Bijlandt gelastende hem te volgen en zich met de troepen onder zijn bevelen naar Vilvoorde te begeven *(135)*.

Denzelfden dag aanvaardde de koning het ontslag van minister Van Maanen *(136)*.

Den 7 Sept., in de voormiddag werd een proclamatie van den koning gedagteekend 5 Sept., aangeplakt te Brussel:

De goddelijke Voorzienigheid, zei de koning, die zich gewaardigd heeft aan dit koninkrijk vijftien jaren vrede met heel Europa, inwendige rust en groeienden voorspoed te verleenen, heeft twee provincies met talloze beproevingen getroffen en de rust van verscheidene aanpalende provinciën is gestoord of bedreigd geweest. Bij het eerste nieuws van deze ongelukken hebben wij ons gehaast de Staten-Generaal in buitengewonen zittijd samen te roepen; deze, volgens de grondwet, vertegenwoordigen het geheele volk, en wij zullen in overeenkomst met Hunne Hoogmogendheden, onderzoeken welke maatregelen voor het heil der natie noodig zijn in de tegenwoordige omstandigheden... Wij zullen ze uitnoodigen te onderzoeken of de kwalen waaronder het vaderland gebukt gaat, te wijten zijn aan eenig gebrek in de nationale

instellingen en of er reden zou zijn deze te veranderen, vooral of de betrekkingen door de verdragen en de grondwet vastgesteld tusschen de twee groote deelen van het rijk, moeten, in vorm en wezen, veranderen tot nut van 't algemeen. Wij verlangen dat deze belangrijke vraagstukken onderzocht worden met zorg en in volle vrijheid. Geen offer zal ons te zwaar wegen, wanneer het gaat om de wenschen te vervullen en het heil te verzekeren van een volk, wiens geluk van onzentwege steeds met aanhoudende en voortdurende zorg betracht werd. Doch, al zijn we geneigd om met eerlijkheid en trouw, door groote en beslissende maatregels, mede te helpen tot de redding van het vaderland, toch zijn we niet minder beslist vast te houden aan de wettige rechten van alle deelen van het rijk zonder onderscheid en alleenlijk te handelen op rechtmatige wijze, overeenstemmend met de eeden, die wij afgelegd en ontvangen hebben *(137)*.

Deze proclamatie werd afgescheurd, toen de leiders te vergeefs gepoogd hadden de afkondiging ervan te beletten *(138)*.

Den 8 Sept. vergaderden de afgevaardigden van het Zuiden te Brussel. Gendebien en Van de Weyer poogden ze terug te houden van naar Den Haag te gaan; zij wekten hen op een voorloopig bewind in te richten om den koning er toe te dwingen onmiddellijk, in strijd met de grondwet, de bestuurlijke scheiding uit te roepen met den prins van Oranje als luitenant-generaal. De afgevaardigden besloten eenparig, naar Den Haag te gaan, waar de plicht hen riep. Woedend schreef Gendebien aan De Potter: « Na alles in gevaar te hebben gebracht, na ons in een volledig-valsche positie te hebben geplaatst, hebben zij ons overstelpt met al de lieflijkheden der wetloosheid, om zich in zekerheid te gaan stellen in Den Haag en traagjes een vraagstuk te gaan bespreken waarvan de oplossing er reeds is in feite, wat een woord hunnerzijds kan bestendigen » *(139)*.

Eenige dagen later kwamen de afgevaardigden uit het

Zuiden in Den Haag aan en werden volgens gewoonte, in koninklijk verhoor ontvangen. De koning onderhield zich een uur lang met den heer de Gerlache. « Ik denk, » zei de vorst, « alles gedaan te hebben wat ik van mijn kant doen kon in de tegenwoordige omstandigheden. Ik heb de Staten-Generaal samengeroepen: het vraagstuk der bestuurlijke scheiding zal u voorgelegd worden en dit zal vele andere vragen medebrengen. Dat God medelijden hebbe met België! ».*(140)*

Op denzelfden dag stuurden de voornaamste Antwerpsche handelaars een petitie aan den koning om tegen scheiding te protesteeren, en Gent volgde een paar dagen later *(141)*.

Den 13 Sept. vergaderden de twee kamers der Staten-Generaal onder voorzitterschap van den prins van Gavre. De koning, vergezeld door den prins van Oranje, kwam in persoon den buitengewonen zittijd openen. De leden der Tweede Kamer, aanwezig ten getalle van honderd en een, droegen allen de Oranje-kokarde *(142)*. Willem I, zeer ontroerd, sprak een rede uit waaraan we het volgende ontleenen:

Rustig bloeiden de Nederlanden door orde, handel en nijverheid. Ik hield mij bezig met de zorg om de lasten van het volk te verlichten, en gestadig in het binnenlandsch bestuur de verbeteringen in te voeren, die de ondervinding had aangewezen, toen eensklaps te Brussel, en, naar dat voorbeeld, weldra ook in sommige andere plaatsen des rijks, een oproer uitbarstte, gekenmerkt door tooneelen van brandstichting en plundering, waarvan de voorstelling aan deze vergadering, voor mijn hart, voor het nationaal gevoel en voor de menschheid te bedroevend zijn zoude... Bij den strijd der meeningen, bij het woelen der hartstochten en het bestaan van verschillende drijfveren en bedoelingen, is het eene hoogst moeilijke taak, mijne zucht naar het welzijn van alle mijne onderdanen, te vereenigen met de plichten, die ik aan allen verschuldigd ben en voor allen heb bezworen. Daarom roep ik uwe wijsheid, uwe bedaardheid en uwe standvastigheid in, ten einde gesterkt door overeenstemming met de verte-

genwoordigers van het volk, in gemeen overleg te bepalen, wat in deze treurige omstandigheden voor het welzijn van de Nederlanden behoort gedaan te worden... Van vele zijden wordt gemeend, dat het heil van den staat, door eene herziening der grondwet en zelfs door eene scheiding van gewesten, welke door verbonden en grondwet vereenigd zijn, zoude bevorderd worden. Maar zulk een vraagpunt is alleen voor overweging vatbaar langs den weg door dezelfde grondwet, aan welker voorschriften wij allen door plechtigen eed verbonden zijn, voorgeschreven. Die gewichtige vraag zal het voorname onderwerp uwer beraadslagingen uitmaken... *(143)*

Dadelijk nadat Willem I de zaal verlaten had, had eene zitting van de Tweede Kamer plaats. In deze openbare zitting gaf de voorzitter aan de kamer kennis van eene door hem ontvangen koninklijke boodschap, gedagteekend van den zelfden morgen en luidend als volgt: « Naar aanleiding van hetgeen door ons, bij de opening uwer tegenwoordige buitengewone bijeenkomst, aan uwe vergadering, en vroeger bij onze proclamatie is te kennen gegeven, verlangen wij dat door U.Edel Mogendheden onverwijld in bepaalde en zorgvuldige overweging genomen worde:

1° Of de ondervinding de noodzakelijkheid heeft aangetoond om de nationale instellingen te wijzigen; 2° Of, in dat geval de betrekking door de traktaten en door de grondwet tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang, in vorm of aard, zouden behooren te worden veranderd... » *(144)*.

Den 21 September, in antwoord op de redevoering van den koning werd aan de Tweede Kamer een ontwerp van adres aangeboden, waarin o. a. te lezen stond: « Het oproer te Brussel en elders uitgebarsten te midden van vrede en bloeiende welvaart, de tooneelen van brandstichting en plundering, die hetzelve gekenmerkt en vergezeld hebben, moeten bij alle ware Nederlanders een niet minder gevoel van

smart en verontwaardiging verwekken. Ja, Sire! de leden der Staten-Generaal durven het in naam des Nederlandschen volks plechtig verklaren, dat geene opofferingen aan dat volk te zwaar zullen zijn, wanneer zij strekken kunnen om uwen troon en dynastie te schragen, om orde en rust te herstellen, de wetten te doen handhaven, een eigen grondwettig bestaan te beschermen en alle moedwillige aanvallen op hetzelve krachtdadig te beteugelen... Zij hebben een diep besef van hunne dure verplichting om meer dan immer te waken tegen de overdrijving der driften, en tegen de kracht der gewelddadige aanranding op het gezag, welke geene andere uitkomsten beloven dan de ondermijning der ware vrijheid, die alleen door de kracht der wetten bescherming vindt » *(145).*

Het adres werd aangenomen door 86 en verworpen door 19 der 105 tegenwoordige leden. 18 Noord-Nederlanders stemden tegen, omdat zij hetzelve te zwak vonden *(146).* Al de Belgen (o. a. Barthelemy, de Celles, Surlet de Chokier, de Gerlache, d'Omalius Thierry, Reyphins, Sandelin, Le Hon, de Secus), met uitzondering van den heer Ch. De Brouckere, stemden voor. Ch. De Brouckere kon de beweging te Brussel en te Luik geen « oproer », geen « opstand » noemen: « Ik verklaar evenwel », zeide hij, « dat geen inbreuk op de grondwet tot het oproer aanleiding heeft kunnen geven. Eenige vredelievende woorden, eenige beloften voor de toekomst zullen den geheelen ondergang van onze schoone gewesten voorkomen »*(147).* Le Hon daarentegen keurde elke min of meer krachtige uitdrukking in het adres goed. Hij keurde goed, ja zeer goed, de uitdrukking « een diep gevoel van smart en verontwaardiging ». Hij keurde ook goed de verklaring van den vasten wil der Kamer om mede te werken tot het behoud der dynastie *(148).* Graaf de Celles erkende, dat « hij het gouvernement niet kon beschuldigen; het deed wat het kon » *(149).* In de Eerste Kamer werd het adres met eenparigheid van stemmen aangenomen.

Den 26 September werden de beraadslagingen over de vragen in de koninklijke boodschap gesteld, gesloten. Nog denzelfden dag ging men over tot de stemming, waarvan de uitslag als volgt was: op de eerste vraag antwoordden 50 leden ja, 44 neen, 6 non liquet; op de tweede vraag 55 ja, 43 neen, 2 non liquet. Nimmer heeft een antwoord, zoo kort en bondig, zoovele uitleggingen vereischt; nooit heeft een woord zoovele, ja zulke geheel verschillende beteekenissen gehad. Merkwaardig is het dat slechts 15 Noord-Nederlanders, waarvan elf de provincie Holland vertegenwoordigden, eene geheele en volkomen scheiding vroegen *(150)* — wel te verstaan onder den schepter van Willem I — deels uit verontwaardiging over de Brusselsche muiterij, deels daar zij van oordeel waren, dat de handelsbelangen van de Noordelijke gewesten opgeofferd werden aan de nijverheid van het Zuiden *(151)*.

Al de Belgen met uitzondering van Charles De Brouckere, waren tegen een geheele en volkomene scheiding. Tien Belgen, te weten: De Liedell, de Well, De Borchgrave (Limburg), De Melotte d'Envoz (Luik); van Hulthem, Boeye, de Wapenaert, De Rouck (Oost-Vlaanderen); Sandelin (West-Vlaanderen); De Moor en Geelhand (Antwerpen) stemden zelfs tegen het wijzigen van de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk der Nederlanden. De andere Belgen waren, zooals blijkt uit de redevoeringen van hunne woordvoerders, voorstanders van eene min of meer uitgebreide bestuurlijke scheiding.

Le Hon (Henegouwen): « Wat de tweede kwestie betreft, indien stemmen voor de scheiding gelijk staat met stemmen voor eene algeheele scheiding, dan zal ik neen zeggen, want ik zie de noodzakelijkheid van een zoodanigen maatregel niet in. Maar de kwestie is zeer breed gesteld en hij die stemt voor de verandering van eenige betrekkingen, enz., is daarom volstrekt niet gebonden om alle veranderingen goed te keuren, die later zouden kunnen voorgesteld worden. Voor

stemmen sluit in dit geval in: behalve de voorwaarden. Het kan dus gebeuren, dat ik, ofschoon heden vóór de tweede vraag stemmende, later tégen zou stemmen, indien ik de voorwaarden niet kan aannemen, die men voorstellen zal *(152)*.

d'Anethan (Luxemburg): « Zelfs als ik, minder dan nu het geval is, overtuigd was van het welvaren, dat voor het koninkrijk in 't algemeen zal voortspruiten uit « enkele veranderingen » in onze instellingen, zou ik nog voor de beide gestelde vragen stemmen, omdat ik innig overtuigd ben, dat enkel deze verklaring van de afgevaardigden van het volk de hoop op verbetering zal doen ontstaan in de harten van onze verdwaalde landgenooten en er toe zal bijdragen om hen tot rust en gehoorzaamheid aan het wettig gezag te brengen » *(153)*.

d'Omalius Thierry (Luik): « In beginsel ben ik altijd met anderen van gevoelen geweest, dat het voor een land bijzonder voordeelig was, de verbruiker te zijn, althans voor zoover zulks mogelijk is, van zijne eigene voortbrengselen, zijne kapitalen in binnenlandsche ondernemingen te steken en zich zooveel mogelijk verwijderd te houden van de tolgrenzen, zonder daarom te uitgebreid te zijn en zonder dien politieken invloed te bezitten, waaruit alleen de heeerschzucht partij trekt; in dit opzicht ben ik steeds van gevoelen geweest, dat het schoone koninkrijk der Nederlanden zeer gunstig samengesteld was om een der bloeiendste staten van Europa, zoo niet de bloeiendste te worden; en niettegenstaande de wrijvingen voortkomende uit de samenvoeging van belangen, die lijnrecht tegenstrijdig schenen, misschien omdat wij te veeleischend waren, bewijst onze bestendige voorspoed dat de vereeniging niet noodlottig was. Het schijnt mij onmogelijk, dat hij, die te goeder trouw en zonder hartstocht beschouwt: aan den eenen kant het Noorden met zijne talrijke havens, zijne uitgebreide scheepvaart en zijne bijna overvloedige kapitalen, het Noorden schier

ontbloot van grondvoortbrengselen in vergelijking met zijne behoeften en veroordeeld ten gevolge van de duurte van het arbeidsloon tot eene weinig uitgebreide fabrieknijverheid; aan den anderen kant, het Zuiden met een verbazend getal grond-, nijverheids- en landbouwvoortbrengselen, zoovele gelegenheden biedend voor het winstgevend gebruik van kapitalen; het is onmogelijk, zeg ik, die verscheidene deelen van het rijk, door hunne stroomen evenals door hunne wederzijdsche behoeften verbonden, in oogenschouw te nemen, zonder te bekennen, dat zij — met het oog op handel en nijverheid, met het oog op de stoffelijke belangen, dat is, met het oog op de betrekkingen, die den grondslag uitmaken van den rijkdom van elk volk. — geschapen zijn om vereenigd te zijn in een en denzelfden staat. Vraagt men mij dus of eene volledige scheiding in het gemeenschappelijk belang is, dan zal ik neen antwoorden, zoolang men mij niet bewezen zal hebben, dat zij onvermijdelijk is» *(154).*

Surlet de Chokier (Limburg): «De commissie, benoemd door den erfprins van Oranje. heeft als onveranderlijke voorwaarden gesteld, het voortbestaan van het koninkrijk der Nederlanden onder den schepter van de vorsten van Oranje-Nassau en de scheiding van de belangen van de twee groote afdeelingen... Een minister van financiën zou de gemeenschappelijke geldmiddelen van den Staat besturen. Er zou een minister van oorlog voor het geheele leger en evenzoo een minister van zeewezen zijn, die tevens aan het hoofd zou staan van de zeemacht en van het bestuur der overzeesche bezittingen. Voor de buitenlandsche zaken zou het geheele rijk ook slechts een minister hebben. Maar het zou echter noodig zijn twee ministers van binnenlandsche zaken te hebben, tot wier werkzaamheden verscheidene takken van 's lands bestuur zouden behooren. Elke afdeeling van het rijk zou haar eigen rechterlijke macht hebben en de kosten daarvan dragen. De kosten van den eeredienst en van het openbaar onderwijs zouden ook ten laste van elke

afdeeling van 't rijk zijn » *(155).*

Fabri-Lougrée (Luik): « Spreekt van eendracht, van de noodzakelijkheid van wederzijdsche opofferingen... Indien het geneesmiddel slechts te vinden is in een scheiding zooals die door mijn geachte collega Surlet de Chokier is voorgesteld, dan zullen wij dezelve aannemen » *(156).*

de Celles (Zuid-Brabant): « Ik geloof, dat in het belang van Holland, dat veel geleden heeft, er in het belang van België, dat niet alles gewonnen heeft... belangrijke wijzigingen moeten en kunnen gebracht worden tusschen het Noorden en het Zuiden... In het belang van het vorstenhuis en van ons vaderland, zal ik beide vragen bevestigend beantwoorden » *(157).*

Andere afgevaardigden uit het Zuiden weigerden echter met de grootste krachtdadigheid het gebouw af te breken, dat zij gezworen hadden te behouden en te verdedigen.

De Moor (Antwerpen): « Volgens de besprekingen, die gisteren hebben plaats gehad, meen ik te moeten gelooven, dat bijna alle afgevaardigden uit het Zuiden tegen eene volledige scheiding zijn. Het noodlottige tooverwoord « scheiding » is door sommigen als in wanhoop gesproken... De kwestie van scheiding raakt in den grond de heele natie; toch heeft nog geen der noordelijke provinciën in dezen hare meening uitgesproken, tenzij eene groote stad, die zich overigens hieromtrent niet duidelijk heeft uitgelaten. In het Zuiden werd de wensch van eenige personen ondersteund door het bestuur van eenige steden en gemeenten, waar het gepeupel de overhand had, waar het geroofd en geplunderd had, kortom waar het gezag krachteloos en verschrikt was. Verschillende andere provinciën daarentegen hebben zich tegen een scheiding verklaard en hun verlangen aan den koning te kennen gegeven. Het verzoekschrift van Antwerpen draagt de handteekeningen van een overgroot getal inwoners, handelaren en niet-handelaren, de aanzienlijkste uit alle standen; het werd eenparig ondersteund — min eene stem, zoo-

als men mij verzekert — door de Regentie van de stad bestaande uit dertig leden... Deze stad, die evenveel aanspraak heeft op de welwillendheid, de rechtvaardigheid en de bescherming van den koning als eenige andere, is daartegen opgekomen uit vrees, dat zij die voordeelen zou verliezen door eene scheiding, even zwaar als onpolitiek. Ik ben overtuigd, dat zij die te Gent het verzoekschrift geteekend hebben niet minder talrijk of minder voornaam zijn dan zij, die het in Antwerpen deden. Het geldt hier zonder twijfel eene levenskwestie voor het gansche volk; zijn politiek bestaan hangt er van af en zijne denkwijze hieromtrent is nog teenemaal onbekend. Indien men ze wil kennen, dat men het raadplege... Het volk heeft de Staten-Generaal niet opgedragen zijne meening hieromtrent kenbaar te maken » *(158).*

Geelhand della Faille (Antwerpen): « ...Maar Holland trekt niet alleen voordeel uit de overzeesche bezittingen en ik geloof niet te overdrijven als ik beweer, dat het niet meer dan een vierde deel der winsten krijgt... Inderdaad, hoe groot is niet het deel van onze landbouw- en nijverheidsvoortbrengselen en delfstoffen, dat in het Noorden verbruikt wordt, tengevolge van den voorspoed van de inwoners van die provinciën! Wat al graan, ijzer, zink en hout wordt niet uitgevoerd naar het Noorden, voor den bouw en de uitrusting der schepen. Maar vooral onze nijverheids-voortbrengselen, die naar Indië verzonden worden geven brood aan een overgroot aantal menschen in België. Hoe groot is niet de waarde der mode-artikelen, meubels, rijtuigen, wapenrustingen, schoenen en duizend andere voorwerpen. die door Brussel geleverd worden? Hoe bloeit niet die belangwekkende stad Luik tengevolge van den handel op onze Indische bezittingen? Hoe bedrijvig is men daar door het maken van werktuigen en andere benoodigdheden voor de spinnerijen? Wat al zendingen van ijzerwerk, oorlogs- en weeldewapens verlaten niet de fabrieken van Luik? Laat deze stad zich nu eens ver-

gelijken met hetgeen zij vroeger was, en zij zal moeten erkennen, dat zij alles dankt aan den handel. Maar vooral de spinnerijen, de wol- en katoenweverijen, de verwerijen en drukkerijen nemen de eerste plaats in bij de verzendingen naar Indië; in Gent alleen verheffen meer dan zeventig spinnerijen hare reusachtige schoorsteenpijpen, als moskeeën omhoog tot verwondering van den reiziger, die deze bloeiende stad nadert. St Nicolaas, Brussel, Temsche, Lier en verscheidene andere plaatsen werken met niet minder ijver aan het maken van katoen, dat bijna uitsluitend naar Indië wordt verzonden. Dat zijn de voordeelen die de Indische bezittingen aan de Zuidelijke provincies van het rijk verschaffen, dat is de bron van de toenemende bevolking in Luik, Brussel, Gent, Antwerpen en heel het Zuiden. Bedriegen wij ons niet, dien voorspoed danken wij aan onze vestigingen in Indië; bijgevolg aan onze vereeniging met Holland. Zonder die gemeenschap van belangen, hadden wij al die rijkdommen moeten missen en onze fabrieken zouden nog in denzelfden toestand zijn als in 1792. Men zegge niet, dat de opening der Schelde voldoende zou geweest zijn om dien handel en die bedrijvigheid in België aan te brengen. Niets is minder waar; onze fabrieken zijn niet opgewassen tegen de Engelsche fabrieken; ik beroep mij op het getuigenis van de fabrikanten zelven; zonder ophouden dringen zij aan op wetten, die den invoer van hunne voortbrengselen in Indië begunstigen en het is slechts door het heffen van inkomende rechten op de vreemde voortbrengselen, die naar Java werden uitgevoerd, dat wij daar een markt voor de onze vinden... Ik zie (in de scheiding) den ondergang van België; ik aarzel niet te zeggen, indien de scheiding tot stand komt, zal het stoffelijk welzijn van België afhangen van zijne aansluiting bij Frankrijk. Al de Belgen zullen noodzakerlijkerwijze daarin het eenig redmiddel zien om hunne verliezen weder goed te maken. Dan ten minste zullen onze fabrieken, hoewel zij een zwaren strijd zullen moeten voeren tegen het groot getal Fran-

sche fabrieken, nog eenig werk hebben; onze mijnen en onze landbouw zullen eenige uitvoerwegen vinden en we zullen op eenige verbetering van ons beklagenswaardig lot kunnen hopen.. Neen ik zal geen politieken zelfmoord begaan; ik zal niet door mijne stemming de uitvoerwegen opofferen van onze fabrieken, onzen handel en onzen landbouw; den ondergang bezegelen van een der eerste handelssteden van Europa:. het verval van eene stad, die wij met trots het Belgische Manchester noemen » *(159)*.

N. De Kouck (Oost-Vlaanderen): « ...Het is mij op het oogenblik onmogelijk een voorstel te stemmen, waarvan ik noch de strekking, noch de bedoeling begrijp... Dit verschil (van denkwijzen en belangen) bestaat; maar is het niet duidelijk dat men, daar waar verschil heerscht, bijzondere bepalingen kan maken voor beide deelen van het koninkrijk... Het is moeilijk om aan te nemen, dat men ter genezing van eenige kwalen, heel onze sociale orde, heel ons politiek gebouw zou moeten omverwerpen en beide deelen van het rijk blootstellen aan de noodlottige gevolgen van zoo'n uiterste middel » *(160)*.

Sandelin (West-Vlaanderen): « Wat betreft de vraag naar eene scheiding van de gewesten, die als Noordelijk en Zuidelijk bestempeld worden, ik beschouw haar, uit hoofde van de onvermijdelijke gevolgen, die zij met zich zou sleepen, met welke begoochelingen men zich ook mag vleiën — als noodlottig met het oog op de staatkundige betrekkingen en als doodelijk voor allen voorspoed in het Zuiden. Bijgevolg verwerp ik eene vraag, die noodzakelijk den algeheelen ondergang tot gevolg moet hebben; die in de toekomst een onoverkomelijken hinderpaal zal zijn voor elke vereeniging, voor alle broederlijke betrekkingen tusschen de bewoners van de twee afdeelingen, die de verovering van het Zuiden voorbereidt of de rampen van een algemeenen oorlog noodzakelijk maakt om het daarvoor te behoeden » *(161)*.

Tot het voeren van die vaderlandslievende taal was er

waarlijk moed noodig. Gedurende de bespreking van het antwoord op het adres had **Pijcke** (West-Vlaanderen) op weemoedigen toon verklaard, dat hij zich niet kon vereenigen met het woord «verontwaardiging» (hetwelk in het ontwerp gebruikt werd om de gevoelens uit te drukken, waarmede iedere Nederlander het gebeurde moest aanzien): «Een zoodanig woord kan voor ons», zoo drukte hij zich uit, «de slechtste gevolgen hebben. Wij hebben alles achtergelaten, vrouw, kinderen en bezittingen, gedenkt daaraan» *(162)*. Dit was geen ijdele vrees want Sandelin, die insgelijks West-Vlaanderen in de Tweede Kamer vertegenwoordigde, was het slachtoffer van de «vrijheidzucht» der muiters *(163)*. Daarom ook waarschijnlijk werd door meer dan dertig leden gevraagd, dat de besprekingen met gesloten deuren zouden geschieden *(164)*.

Reeds toen gevoelden velen dat Hollanders en Vlamingen broeders waren en daarom werd zoowel door Hollanders als door Vlamingen den wensch geuit, dat de bestuurlijke scheiding tot stand zou gebracht worden, niet tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke gewesten, maar wel tusschen de «Nederlandsche» en de «Waalsche» gewesten.

De Liedel de Well (Limburg): «Wat de tweede kwestie aangaat merk ik op, dat indien, tegen mijn verwachting, de Kamers in gemeen overleg met den koning er toe besluiten wijzingen in te voeren in den vorm of in den aard van de betrekkingen, die door de verdragen en door de grondwet tot stand werden gebracht en eene scheiding er het gevolg van was, het billijk zou zijn aan elke provincie de keus vrij te laten van het deel van het koninkrijk waartoe het behooren zou» *(165)*.

Van Velsen (Antwerpen): «Toen wij in de afdeelingen beraadslaagden over dit belangrijk vraagstuk (tweede kwestie) heb ik den wensch geuit, dat, indien het ontwerp van scheiding, waarvan sprake is, tot rijpheid geraakte, de provinciën, die aan de scheidingslijn zouden grenzen, eerst zouden ge-

raadpleegd worden over de vraag bij welk deel van het koninkrijk zij wenschen te blijven. Ik volhard bij die meening, die het corollarium zal zijn van mijne stemming »*(166)*.

Van Utenhove van Heemstede (Utrecht): «...Ik ben nochtans van meening, dat, bijaldien in de tegenwoordige omstandigheid eenig denkbeeld van scheiding tusschen twee groote afdeelingen van het koninkrijk in aanmerking komen konde, en dan door deze groote afdeelingen niet wel andere konden worden verstaan dan die der Waalsche en der Nederlandsche gewesten en dat dientengevolge de beide Vlaanderen, Antwerpen en Limburg. ten minste voor het grootste gedeelte, in geen geval van Noord-Nederland zouden behooren te worden gescheiden, te minder, daar in de tegenwoordige omstandigheden zulk eene scheiding door die gewesten in geenen deele scheen te worden verlangd » *(167)*.

Cats (Friesland), die ontkennend op beide vragen antwoordde: « Maar liever dan eene gedeeltelijke separatie na langdurige twisten, botsingen en schokken zou hij die dan moest het zijn, liever nu reeds dadelijk geheel zien tot stand gebracht en dan wel of tusschen onze tegenwoordige en Noordelijke gewesten, ofwel tusschen alle eigenlijke Nederlandsche en Waalsche provinciën... » *(168)*.

Reeds toen werd door velen ingezien, dat de muiterij van Brussel het werk was van Frankrijk, ondersteund door verraders, die België aan die mogendheid wilden overleveren:

Van Sytsama (Friesland): « Wanneer ik niet weet, waarom of hoe het denkbeeld eener afscheiding door eenige oproermakers is vooruitgesteld, kan ik mij niet uitlaten over de noodzakelijkheid van dezelve; wanneer, bij voorbeeld, dit eens door landverraders was voorgesteld, met oogmerk om België voor te bereiden tot deszelfs overgang tot Frankrijk — hoe zou ik dan ja kunnen zeggen op die (tweede) vraag? » *(169)*.

Beelaerts van Blokland (Holland): «...Vragen wij ons oprechtelijk af, van waar het denkbeeld van scheiding

ontstaan is? Immers alleen daaruit, dat dit denkbeeld is uitgegaan uit een oproerig conclave te Brussel te midden van den opstand gehouden, en uit Frankrijk overgekomen of aangevuurd... moeten wij het daarom aangrijpen? Indien ik alleen had te spreken... als gedeputeerde van Holland; indien ik alleen het vermeend handelsbelang van Holland had te raadplegen...; indien ik daarbij aan eene rechtmatige verontwaardiging wilde lucht geven, zoude ik met anderen den handschoeen ons door een verraderlijke conclave toegeworpen, oprapende, de oproerige streken des lands uit ons maatschappelijk verbond kunnen verstooten. Maar ik sta hier als vertegenwoordiger des geheelen Nederlandschen volks, en in die betrekking moet ik mij verheffen boven plaatselijk en bijzonder belang, ik moet geenen onbestemden en onberaden wensch uiten of ondersteunen tot scheiding van hetgeen men gewoon is de twee groote afdeelingen des Rijks te noemen, alleen omdat een opstand in een gedeelte der eene groote afdeeling is uitgebarsten, terwijl in diezelfde afdeeling andere niet min belangrijke gedeelten zich getrouw aan koning en grondwet houden: of zal men Antwerpen en Vlaanderen, waar de ingezetenen, met opoffering van eigen rust en genoegen, voor het behouden van de openbare orde waken, verstooten en tegen den wensch van hunne voornaamste ingezetenen, bij eene afdeeling voegen, zonder hun belang en hun verlangen te raadplegen? » *(170).*

D e J o n g e (Holland): « ...In deze oogenblikken kan ik geen beginsel helpen vestigen, dat het oproer, het landverraad en den meineed van zoovelen zal wettigen, want eene scheiding van de Nederlanden is de vordering immers van hen geworden, die wellicht, toen zij hun vaderland aan Frankrijk niet leveren konden, met dat voorwendsel de bevolking tegen hun wettigen vorst in de wapenen hebben gesteld » *(171).*

F r e t s (Holland): « Ik beschouw den bestaanden opstand als een gewrocht van Fransche zendelingen, die wellicht met

hunne eigen regeering nog niet tevreden zijn. Ik zwijg om der eendracht wille van zoovele middelen, vroeger door verschillende lieden en met verschillende oogmerken aangewend om het volk ontevreden te maken, maar ik ontveins daarom niet, dat die heillooze middelen den weg aan vreemdelingen gebaand hebben. Een Fransch beheer staat aan de Zuidelijke grenzen gereed of heeft zich misschien al van de Zuidelijke provinciën meester gemaakt... In dien stand der zaak en met een geuiten wensch van scheiding kan wellicht in korten tijd het gedeelte van ons vaderland, dat nu reeds door eigen onrust bestookt wordt, een twistappel tusschen groote mogendheden worden. Ik zeg daarom niet, dat ook de zeven provinciën zouden bevrijd blijven, maar gij ligt het eerst aan de beurt, Edel Mogende Heeren uit dat gedeelte, van waar het woord van scheiding nu het eerst in het openbaar is. Ik spreek dus wel in uw belang, wanneer ik U de scheiding afrade, of gij moest verlangen uwe provinciën tot een wingewest van eene groote mogendheid te maken. In dat geval verdient gij niet, dat ik mij met u bezighoude... Eene scheiding geeft de Zuidelijke provinciën het eerst aan Frankrijk over en tevens aan al de beroerten waaraan dat rijk alsnog is blootgesteld » *(172)*.

Noord-Nederlanders waren er ook, partijgangers van een algeheele scheiding, natuurlijk steeds onder het huis van Nassau. Eenige hunner uitspraken mogen hier volgen:

Corver Hooft (Holland): « ...Wat was, in den aanvang het onveranderlijk voorwerp van onze eischen aan het gouvernement? Was niet het strenge inachtnemen van onze grondwet voortdurend het thema van al onze besprekingen, het doel van al onze moeiten? Door welke overgangen zijn wij van daar gekomen tot onze tegenwoordige bespreking? Hoe zijn wij er toe gekomen een voorstel te behandelen... dat niet kan aangenomen worden zonder onze grondwet te niet te doen?... Een denkbeeld heeft vooral mijne gedachten beheerscht sedert ik zitting heb te midden van u... dat is:

de eenheid van ons vaderland en de beteekenis van den eed, dien wij gezworen hebben, om namelijk heel het volk te vertegenwoordigen, zonder acht te slaan op de belangen van deze of gene provincie, waarvan wij ons, door onze verkiezing, meer in het bijzonder als de afgevaardigden zouden kunnen beschouwen... Maar terwijl ik een der trouwste voorstanders ben geweest van een nauwere aansluiting, ben ik nu een der eersten om eene algeheele scheiding te vragen... Twee nieuwe staten moeten het koninkrijk der Nederlanden vervangen, en, als wij niet kunnen beletten dat zij zich beide stellen onder den schepter van hetzelfde vorstenhuis, dan moet die gemeenschappelijke band slechts daartoe dienen om hen, door een nauw en oprecht verdedigend verbond naar buiten krachtiger te maken... Evenwel, als Willem ziet, dat de vaderlijke zorgen, die hij gedurende een vijftal jaren zonder ophouden aan de Belgen heeft besteed met bittere ondankbaarheid werden vergolden, dan kan hij afstand doende van de gedachte om zijne rechten door geweld te doen gelden, de volgende woorden, zonder schande, van zijn troon doen hooren: Gij hebt opgehouden mij te gehoorzamen; nu houd ik op u te besturen; gij zijt mijne onderdanen niet meer » *(173)*.

Donker Curtius (Holland): « Wanneer ik zie dat uit de meest bloeiende, de meest begunstigde stad van het rijk, ja, misschien van geheel Europa, het monster der omwenteling is voortgekomen..., en bemerk hoe nietswaardig de beweegredenen of liever de voorwendsels zijn, die er aanleiding toe zouden gegeven hebben; hoe die beweegredenen boven het begrip der menigte gaan, op wie geen enkele daad van materieële dwingelandij heeft gedrukt, dan besluit ik daaruit, dat het beter is het verbond te verbreken dan het langer te laten voortbestaan tot nadeel van het goede en rustige gedeelte » *(174)*.

De overgroote meerderheid der Noord-Nederlanders wa-

ren tegen het wijzigen der betrekkingen bestaande tusschen Noord en Zuid:

Van Asch van Wijck (Utrecht). «...Ik deel niet de denkwijze van die ongelijkaardigheid van karakter, die, volgens verscheidene vorige sprekers, een onuitwischbare lijn zou getrokken hebben tusschen beide volken; in de geschiedenis vind ik daarvoor ook geen bewijs. Toen Holland nog in voortdurenden strijd was met Utrecht, de hertogen van Gelderland en de Friezen, maakte het reeds deel uit van de staten van de hertogen van Bourgondië; in lang vervlogen tijden hadden Henegouwen en Holland dezelfde graven; waren niet, ten tijde van Karel den Stoute, Philips den Schoone en Karel V, de Staten-Generaal een staatslichaam, waarheen al de provinciën hun afgevaardigden zonden? waren gedurende twee eeuwen die grenslijnen zichtbaar? Allen, die de geschiedenis kennen, zullen mij toegeven, dat de beroerten in Gent de oorzaak zijn geweest van de afscheiding der Waalsche gewesten en van hunne verzoening met Spanje; dat Vlaanderen, Brabant en Limburg ontrukt werden aan de Unie, die tusschen de Nederlandsche gewesten bestond, door een bloedigen oorlog, en na een heftigen tegenstand... De Voorzienigheid heeft de hereeniging van het schoonste gedeelte van Europa, het koninkrijk der Nederlanden, voorbereid. Wij hebben zulks erkend, tijdens den laatsten zittijd, in het adres aan den koning; hetgeen waar was in December 1829, zou niet meer waar zijn in September van het volgende jaar? Neen! wat toen waar was, is het nog; de vereeniging der Nederlanden is het werk der Voorzienigheid, en zullen wij dat te niet doen? Hebben wij dan in die vijftien jaren van hereeniging niets tot stand gebracht? Wij hebben onze Nationale wetgeving gemaakt, onze wetboek van burgerlijk recht, van handelsrecht, van rechtspleging; daar was er — ik wijs er met nadruk op — geen tweedracht tusschen het Noorden en het Zuiden; nog maar zeer kort geleden, hebben wij bijna eenstemmig de tienjarige begroo-

ting vastgesteld; wij hebben het voor en het tegen besproken, wel is waar; op verscheidene punten van wetgeving hebben wij uiteenloopende meeningen gehad; maar ik vraag het u met klem: welke wet heeft het Noorden aan het Zuiden opgelegd?... Het is onmogelijk, zegt men, dat wij vereenigd blijven; het zaad der tweedracht ligt in de grondwet zelf; de gelijke vertegenwoordiging der beide deelen is een hoofdgebrek. Maar, Mijne Heeren, de vereeniging is eigenlijk eene groote confederatie van de Vereenigde Provinciën en hare overzeesche bezittingen aan de eene, en van de Oostenrijksche Nederlanden en het land van Luik aan de andere zijde. Oudtijds heeft het rijk en dichtbevolkte Holland zich vereenigd met zes oneindig-minder bevolkte en belangrijke provinciën, en niettemin had Holland in de Staten-Generaal maar eene stem op zeven. En niettemin heeft het staatsgebouw der Vereenigde Provinciën, gedurende twee eeuwen, weerstand geboden aan alle stormen... Men heeft getwist: men is overeengekomen; men heeft andermaal getwist, de geschiedenis van de Vereenigde Provinciën is insgelijks eene aaneenschakeling van voortdurende oneenigheden, daarom zijn wij niet uit elkander gegaan... Mag ik, als vertegenwoordiger van de heele natie, mij verklaren voor eene scheiding, om, aldus den Gordiaanschen knoop doorhakkend, een eind te maken aan oneenigheden over enkele uiteenloopende belangen? Ja, ik herhaal het, enkele belangen. Door het grondgebied van Nederland stroomen drie groote rivieren, de Rijn, de Maas en de Schelde, die zich in een enkelen zeearm vereenigen en die door andere rivieren en vaarten in verbinding zijn, zoodat het verkeer zeer vergemakkelijkt wordt. Dit grondgebied vormt het schoonste rijk van Europa... » *(175).*

De heer De Brouckere was de eenige Belg die zich gunstig toonde aan eene algeheele scheiding: « Scheiding, hetzij dan gedeeltelijk, hetzij geheel, is noodzakelijk ». Men zou gedacht hebben, dat de heer De Brouckere de gelegenheid

zou te baat genomen hebben om in een soort van manifest de grieven der Belgen bloot te leggen. Maar aangaande dit punt vergenoegde hij zich te verklaren: «...Het is van weinig belang uit te maken, welk deel van het koninkrijk het andere onderdrukte, of terug te komen over de grieven van het Zuiden. Maar het is duidelijk en dat is voldoende, dat met het oog op dikwijls tegenstrijdige zeden, gewoonten en belangen het eene deel moest opgeofferd worden aan het andere». De heer De Brouckere sprak ook nog de volgende woorden, die een nieuw bewijs leveren van zijne verregaande franschgezindheid: «Een geacht medelid heeft ons gesproken van een beroep door keizer Alexander gedaan op alle volkeren om zich weer onafhankelijk te maken en het Fransche juk af te schudden; en prijzende Holland, dat met geluk aan dien oproep gevolg heeft gegeven, heeft hij België gelaakt, omdat het doof was gebleven voor de stem van Ruslands alleenheerscher. Voorzeker de tegenspoed van Napoleon zou een opstand in België gerechtvaardigd hebben; maar met welk recht heeft een vreemde vorst aangewakkerd tot opstand? Had dan België niet voor het keizerrijk gestemd? Waren er geen eeden afgelegd? Was niet, na de proclamatie van Warschau, de Rijn als grens aangeboden aan dien keizer tegen wien men de wapens had opgenomen?» *(176)*

Den 30 September sloot de Eerste Kamer zich met 31 stemmen tegen 7 bij de wenschen van de Tweede Kamer aan. De buitengewone vergadering der Staten-Generaal werd den 2 October gesloten. Bij besluit van 1 October was eene commissie benoemd, belast met het ontwerpen der wettelijke bepalingen, welke zouden noodig zijn, om in de grondwet en in de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het koninkrijk de verandering vast te stellen, welke de algemeene belangen en die van elk der gezegde deelen vorderen *(177)*. Het ontwerp, dat den 8 Novem-

ber den koning werd overgelegd, behelsde de volgende hoofdbepalingen:

1. De Nederlanden en België maken een koninkrijk uit vereenigd door nauwe banden van bondgenootschap onder den schepter van een en denzelfden vorst, die den titel voeren zal van koning van het Verbonden Rijk der Nederlanden en België (Art. 15).

2. Ten gevolge der Bondgenootschappelijke Vereeniging in het vorig artikel vsatgesteld waarborgen de twee staten elkander bij dezen plechtiglijk derzelver wederzijdsche onafhankelijkheid tegen elken buitenlandschen aanval te verdedigen (Art. 16).

3. Beide Staten verbinden zich tot het onderhouden van eene geregelde legermacht (Art. 17).

4. De vloot en de zeemacht zijn ten laste der Nederlanden (Art. 19).

5. De betrekkingen der beide Staten naar buiten een zijnde, zal er maar een minister van buitenlandsche zaken zijn (Art. 66).

6. De koning heeft het oppergezag over vloten en legers. In het belang van de gemeene verdediging tegen buitenlandschen aanval zal er slechts een eigenlijk gezegd ministerie van oorlog zijn voor geheel het Verbonden Rijk *(178)*.

De ernst van den koning blijkt o. a. hieruit dat hij reeds voor de opening der staten aan de garandeerende mogendheden instemming met zulk een scheiding gevraagd had *(179)*.

De Staten-Generaal zouden echter niet meer bijeenkomen om het ontwerp der Staatscommissie te bespreken. Voor de laatste maal, zegt Th. Juste, hadden de vertegenwoordigers van het Zuiden zitting genomen met de vertegenwoordigers van het Noorden. Een tweede scheiding, even noodlottig als die van de 16e eeuw, was van toen af een voltrokken feit *(180)*.

Ondertusschen was er heel wat gebeurd te Brussel, terwijl de Staten-Generaal in den Haag beraadslaagden. De

koning had woord gehouden: volgens het verzoek der veertig Brusselsche notabelen, had hij de Staten-Generaal bijeengeroepen. De eenige uitleg, die de geschiedenis geven kan, is deze: het oproer brak los te Brussel, van 20 tot 26 September omdat de wetgevende vergadering beraadslaagde over het inwilligen van de uitgedrukte wenschen, waarbij de eenheid van het rijk der Nederlanden zou bewaard blijven. Dit blijkt nog klaarder wanneer de geschiedenis erop wijst dat de omwenteling zelfs niet door Belgen werd begonnen, eenige muiters niet te na gesproken. Wat er opvalt in de woelingen te Brussel, is dat de Franschen er zoo talrijk waren; vooral uit Parijs kwamen ze toegesneld, wat iedereen wist, zelfs de Fransche regeering die ondertusschen betrekkingen van goede nabuurschap, — ten minste in diplomatieken zin, — met den koning der Nederlanden onderhield *(181)*. De vrees weliswaar bleef in den ministerraad van Louis-Philippe overheerschen. Het relletje van Brussel, zoo betitelde men deze muiterij, stelde de veiligheid van Frankrijk in gevaar *(182)*. Maar onderhands verleende de Fransche regeering hulp en bijstand aan de omwentelaars. Zij liet toe dat gewapende benden op haar grondgebied ingericht werden, en daarna naar Brussel gestuurd. Het Belgische omwentelingscomiteit, gesticht te Parijs onder voorzitterschap van De Potter, en waarvan deel uitmaakten Bartels, Tielemans, Bartier te Parijs; De Gardin, geneesheer te Maubeuge: Constant Moretus, bankier te Parijs; Godet, schatbewaarder, zond dagelijks vrijwilligers naar Brussel *(183)*. Een eerste groep vertrok, aangevoerd door J. B. Lesire de Valter; een andere onder leiding van J. B. Wilhemy; een derde onder P. M. Auger; een vierde onder Aug. Ildephonse Mauviet *(184)*. De maatschappij « Les amis du Peuple » zond gewapende benden *(185)*. Parijs zond twee korpsen: het « Légion Parisienne » (Parijsche legioen) en de « Tirailleurs belges »; zoo deed ook Rijsel en Douai *(186)*. De Fransche krant « La Tribune des Départements » meldde, dat meer-

dere honderden jonge patriotten zich voorbereiden om naar België op te trekken *(187)*. Het aantal vreemdelingen, die zich toen te Brussel bevonden, schat men op vier duizend *(188)*.

« De vreemdelingen die hier zijn », schreef op 6 September 1830, Lebroussart, die bij het hoofdkwartier op het stadhuis zitting had, « staan ons op bewonderenswaardige wijze ter zijde » *(189)*.

Vele Franschen werden burgerwachten en hielpen mede om de wanorde en de gisting in de stad te doen voortduren *(190)*.

Al deze Fransche benden wilden ten allen prijze de aansluiting van België bij Frankrijk *(191)*, tegen den wil in van burgerij en volk, wien het Fransche schrikbewind onder de republiek en de vervolgingen na het herstel der Bourbons te welbekend waren.

Het verslag van het Belgisch Comiteit van Parijs, op 7 October 1830 gezonden aan de leden van het Voorloopig Bewind, bevestigt het voorgaande:

Mijne Heeren, wij meenen U volgend verslag te moeten toezenden over hetgeen hier gedaan is ten voordeele van België.

Wanneer het gebeurde te Brussel bekend geworden is te Parijs, werden inschrijvingslijsten geopend ten voordeele der Belgen, een Comiteit kwam tot stand om de Belgen die te Parijs verbleven, aan te zetten en te helpen tot verdediging van hun vaderland op te trekken. Men heeft hun wapens en munitie gekocht en de reiskosten vergoed. Spoedig hebben vele Franschen zich aangesloten bij de vertrekkende Belgen.

Men heeft er zich niet tegen verzet, men heeft ze zelfs gewapend en geholpen gelijk de Belgen.

Doch in weinige dagen tijds zijn alle Belgen vertrokken en het aantal Fransche vrijwilligers die vertrokken, werd

zoo groot, dat het onmogelijk was geweren in voldoende aantal te vinden om ze te wapenen.

Meer dan vier duizend mannen zijn uit Parijs vertrokken.

Het is tegen onzen wil, dat er zich tusschen deze vrijwilligers mannen uit de volksklas bevinden, die niet al de waarborgen van moraliteit aanbieden, die we wel verlangen.

Zij hebben, buiten de stad, de detachementen vervoegd, zonder ze nog te willen verlaten.

De heer Renor, die vanaf het begin onzer werking naar Valencijn was gegaan om mannen, wapenen, enz. te ontvangen en door te sturen, schreef ons, voor enkele dagen, geen andere manschappen te zenden, dan de leerlingen der beroepsschool, artillerie-officieren en kanonniers.

Van toen af hebben we alles gedaan wat in onze macht lag om het vertrek van andere vrijwilligers te beletten. Doch de geestdrift is zoo groot dat, wat wij ook al zeggen en doen, toch nog eenige groepen gevormd worden, doch het zijn mannen uit de « Garde Nationale » en de maatschappij « Les Amis du Peuple ». Deze zijn niet te ontzien. Zij bezitten geld.

De sympathie der Franschen voor de Belgen, of beter der Fransche zaak voor de Belgische zaak is zoo groot dat, zoo België opnieuw gevaar liep, vijftig duizend gewapende mannen van de « Garde Nationale » uit eigen beweging zouden ter hulp snellen.

Een kleine troep van een twintigtal kanonniers vertrekt vandaag, we hebben de reiskosten tot aan Brussel betaald.

... ...

We worden goed geholpen door alle dagbladschrijvers, die niet ophouden ons te zeggen, dat hunne bladen te onzer beschikking staan voor alles wat wij willen in het voordeel van onze schoone en goede zaak.

Wat de regeering betreft, zij laat ons doen al wat wij willen en schijnt niets te zien: de « Gardes Nationales »,

die willen vertrekken krijgen zonder moeite toelating van den opperbevelhebber.

Uwe landgenooten,
(w. g.) Barlier, Lepage.
Parijs, passage des Petits Pères, 8 Oct. 1830 *(192)*.

Cartwright, de Engelsche zaakgelastigde te Brussel, meldde dat voor 11 October 1830, meer dan drie duizend Franschen over Valencijn alleen, naar België waren gekomen en dat er nog dagelijks langs andere plaatsen kwamen *(193)*.

Twee benden Luikenaars, ongeveer drie honderd man sterk, kwamen den 7 September aan te Brussel; de eene onder bevel van de Franschen Ch. Rogier en Lignac; de andere onder Bosce. Zij brachten twee kanonnen mede; het eene was bediend door den oud-gediende Charlier, met bijnaam «het houten been». Volgens bevel van den staf der burgerwacht, werden zij deels in de kazerne Elisabeth, deels bij burgers ondergebracht. «Het zijn mannen in kiel of in lompen, die meer geneigd schijnen ons te plunderen dan ons te beschermen. Allen zijn goed gewapend» *(194)*.

Intusschen waren ook allerwegen mannen uitgestuurd om ook in de andere steden de omwenteling aan te prediken en de bevolking te bewegen hulp te sturen naar Brussel, en dit met goed gevolg *(195)*.

Om aan de anarchie te ontkomen, verkoos de Regentieraad, uit een dubbele lijst kandidaten voorgesteld door de acht secties der burgerwacht, een Commissie voor Openbare Veiligheid. Werden aangesteld: Alex. Gendebien, Félix de Mérode, Rouppe, Meeus en Sylvain Van de Weyer.

De hertog van Ursel, de prins de Ligne en Fréderic de Sécus weigerden het ambt, dat hun aangeboden was. De Commissie van Openbare Veiligheid had voor zending:

a. het behoud van het vorstenhuis te verzekeren;

b. het princiep der scheiding van Zuid en Noord door te voeren;

c. de noodige maatregelen te nemen in het belang van handel, nijverheid en openbare orde *(196)*.

In hare proclamatie van 11 September, wekt de Commissie voor Openbare Veiligheid de burgers op met kalmte den uitslag der beraadslagingen van de Staten-Generaal af te wachten en de vreemdelingen van naar huis terug te keeren; zij kondigt aan dat ze alle maatregelen zal nemen om het vorstenhuis te behouden en de openbare orde te verzekeren *(197)*. Want de stad verlangde den aftocht der vrijwilligers, die zooveel schrik inboezemden.

Gendebien was nochtans niet tevreden en schreef eenige dagen later aan De Potter: de Commissie voor Openbare Veiligheid, waarvan ik bij ongeluk deel uitmaak, heeft een zeer beperkte en duidelijke zending die ze ontvangen heeft van de secties en van de Regentie te Brussel; zij kan zich dus niet, zonder aan haar mandaat te kort te komen, zonder in tegenstelling te komen met de openbare vertegenwoordiging, tot Voorloopig Bewind omvormen: dit biedt ten andere weinig kans van welgelukken *(198)*.

Den 14 September, 's avonds, was de koninklijke boodschap aan den Staten-Generaal te Brussel bekend. Op sommige plaatsen werd zij verbrand. De Fransche gezant meldde, dat slechts nog een handvol woelmakers tot revolutie opstookten; de burgerwacht — de drie vierden der bevolking — wenscht rust. Slechts te Brussel en te Luik werd nog van scheiding geroepen.

In de secties der burgerwacht werd heftig gedebatteerd of men geen Voorloopig Bewind zou inrichten, om bij de afgevaardigden der Staten-Generaal aan te dringen tot het bekomen der scheiding. Regentie, staf der Burgerwacht en Commissie voor Openbare Veiligheid waren eenparig om te dreigen in dat geval terstond hun handen van alle loopende zaken af te trekken *(199)*.

De franschgezinden ontwapenden echter niet. Zij bleven in betrekking met Frankrijk; Gendebien, de Celles en Le

Hon hielden het Fransche ministerie op de hoogte der gebeurtenissen *(200)*.

Twee leiders der annexatie-partij, met name Alex. Gendebien en Ch. Rogier, besloten een nieuwe organisatie in het leven te roepen, geheel onafhankelijk van den Regentieraad; het doel was de Commissie voor Openbare Veiligheid doortastender te doen optreden en ze, volgens de eigene woorden van Ch. Rogier, uit de diplomatische banen te doen wippen *(201)*, 't is te zeggen, het regeerende vorstenhuis omver te werpen *(202)*.

De club « La Réunion Centrale » werd gesticht den 15 September in de zaal der schoone kunsten, Beierenstraat. Later hield men de vergaderingen in de St-Joriszaal, Alexianenstraat. De club bestond uit Luikenaars en een groot aantal mannen, vreemdelingen in het land. De voornaamste leden waren de Franschen Ch. Rogier; Ernest Grégoire, geneesheer; Charles burggraaf de Culhat; Charles Niellon; Alex. H. Dechez, bijgenaamd Jenneval; A. Fr. Mellinet, generaal; Lafeuillade, acteur aan het groot theater; Frans Faider die naar Oostende gezonden werd om de bezetting om te koopen *(203)*; P. M. Pesez, handelaar te Parijs; Dantevelle, handelaar te Valencijn; de Spanjaard don Juan van Halen; de Luikenaars Adolphe en Felix Bayet *(204)*.

De « Réunion Centrale », zooals blijkt uit de samenstelling, was ultra-franschgezind. Velen harer leden, stelde Alex. Gendebien vast in een zijner verslagen, verlangen de Fransche vlag te beuren. Dit gedacht zal overwinnen zoo de crisis nog acht dagen aansleept *(205)*.

Rogier was de ziel der « Réunion Centrale » *(206)*. Hij werd tot voorzitter verkozen, doch later onder voorwendsel dat hij vreemdeling was te Brussel *(207)*, liet hij den Luikenaar Ducpétiaux verkiezen, doch deze stond geheel onder zijn invloed *(208)*.

Denzelfden dag, in een vergadering der Burgerwacht, gehouden op het stadhuis, werd besloten een adres aan de

afgevaardigden van het Zuiden te sturen; S. Van de Weyer stelde het op. Het noodigde de afgevaardigden uit onmiddellijk van de Kroon een geruststellende en afdoende beslissing te bekomen, namelijk: bestuurlijke scheiding. Het schilderde duidelijk den noodtoestand, die dagelijks verergerde, de steeds stijgende verbittering van handelaars en werklieden. De economische crisis was in feite zoo groot dat de ondergang van het land onvermijdelijk scheen zoo de toestand niet veranderde. Een massa armen belegerden voortdurend het paleis van prins Auguste d'Aremberg. In vele huizen der Koninklijke en Hertogelijke straten deed men brood bakken, dat dagelijks uitgedeeld werd. De graaf de Mercy stelde daartoe aan zijn portier zestig florijnen ter hand. Deze economische crisis dwong de mannen, die meest in opspraak gekomen waren sedert begin Augustus, tot wanhoopsdaden.

De «Réunion Centrale» stemde insgelijks een adres, in hetwelk zij de afgevaardigden van het Zuiden uitnoodigde naar Brussel terug te keeren zoo zij niet onmiddellijk het princiep der bestuurlijke scheiding konden doordrijven. Nicolaï en Dr Vleminckx werden belast deze adressen te dragen naar Den Haag. 's Anderendagas, om acht uur, scheepten ze in, op een boot die naar Rotterdam voer *(209)*.

De «Réunion Centrale» begon met volgende maatregels voor te stellen, dan op te dringen aan de Commissie voor Openbare Veiligheid:

1. de burgerwacht in te richten en te wapenen, en de kaders te vergrooten; 2. vrijschuttersbenden te lande in richten; 3. een bevelhebber voor de nationale legermacht aan te duiden; 4. de openbare gelden te doen ontvangen en ze te gebruiken voor de zaak der nationale verdediging; 5. de agenten, die zich tegen de nationale wenschen verzet hadden, streng te doen bewaken; 6. de Belgische afgevaardigden naar Brussel terug te roepen zoo het princiep der bestuurlijke scheiding niet in het adres aan den koning vastgelegd werd; 7. de dienstplichtigen bij de nationale legermacht te doen

dienst nemen; 8. onmiddellijk alle maatregelen te nemen, noodig om het princiep der scheiding veilig to stellen.

Weldra stelt de club dringender eischen, en doet formeel het voorstel, beslag te leggen op de fondsen van de Bank en bij de ontvangers; hij vraagt rekenschap aan het Comiteit over de maatregelen, die het genomen heeft en voornemens is te nemen om de gemoederen te stillen en om den aanval der regeering te weren.

De Commissie voor Openbare Veiligheid poogde aan den invloed der «Réunion Centrale» weerstand te bieden. De meerderheid stond er vijandig tegenover, doch de minderheid nam ontslag en ging over naar de Réunion. Van dat oogenblik af verloor de Commissie invloed en gezag: haar proclamaties werden afgerukt, lijk eenvoudige koninklijke plakbrieven *(210)*.

Alex. Gendebien was zeer ontmoedigd. Den 16 September schreef hij een brief aan De Potter, waarin hij nogmaals annexatie van België aan Frankrijk voorstaat. Frankrijk, schrijft hij zal het berouwen toegegeven te hebben aan den raad van bangerikken. Het heeft te huis geweld stil te leggen en overvloed van kracht, die, zoo zij in het buitenland niet gebruikt wordt, de toestand in gevaar zal brengen. Voor drie weken, en nu nog, zou ze twee honderd duizend Belgen vinden die geestdriftig de Rijngrens zouden verdedigen. Over drie of zes maanden, wanneer het tot oorlog zal gedwongen zijn, zullen wij vrede gesloten hebben met de regeering (van Willem I), en het zal zestig duizend Belgen te bevechten hebben *(211)*.

Den 17 September, te 5 uur 's morgens kwamen Vleminckx en Nicolaï in Den Haag, en begaven zich onmiddellijk naar De Brouckere, De Langhe en De Gerlache die weigerden de adressen te ontvangen. Daarna gingen zij bij Barthelemy, den schoonvader van Alex. Gendebien. Deze zei hun: alles is verloren, er is niets meer te doen: Zegt aan Gendebien dat hij zich ten spoedigste achteruit trekt. Vlucht onmiddellijk. Zoo men u hier vindt, zijt ge verloren.

Nicolaï en Vleminckx verlieten haastig Den Haag, in een postkoets met twee paarden, zonder om te zien. In den morgen van den 18 kwamen zij te Brussel toe. Het nieuws, dat ze over hunne zending medebrachten, was niet aanmoedigend.

Gendebien verliet Brussel denzelfden dag, om tien uur 's avonds onder voorwendsel de beweging in te richten te Mons, hij ging daarna naar Rijsel en vandaar naar Valencijn, waar hij andere vluchtelingen vond *(212)*

Het werd voortdurend moeilijker in de hoofdstad de orde te bewaren. De benden vrijwilligers, die de stad teisterden, erkenden geen enkel gezag meer, noch van de Commissie voor Openbare Veiligheid, noch van de Burgerwacht. Den 19 September trokken gewapende benden de stad uit. De cene ging tot Vilvoorden de voorposten van het koninklijk leger verkennen; een andere trok naar Tervuren ontwapende en de rijkswacht en bracht de paarden naar Brussel mede.

De Commissie voor Openbare Veiligheid keurde deze tochten af in een proclamatie, denzelfden dag aangeslagen, waarin zij verklaarde dat dergelijke daden een openbare schending van de aangegane verbintenissen waren. De Luikenaars, die de politieke gedachten der bendenleiders deelden, waren zeer mistevreden over deze proclamatie, en over de goedkeuring door het grootste gedeelte der burgers er aan gegeven. Zij spraken van verraad. Rond half zeven 's avonds, drongen een dertigtal Luikenaars met vlag en trom, in het stadhuis, na de deur, die gebarricadeerd was, te hebben ingelegd. Zij drongen de zaal binnen, waar de raad van de Burgerwacht zitting hield. Zij eischten dat degenen, die de proclamatie opgesteld hadden, hun zouden uitgeleverd worden. d'Hoogvorst weigerde op hun vraag in te gaan. Na een zeer hevige twist, trokken zij weg, waarschijnlijk omdat ze niet talrijk genoeg waren, en gingen naar hun kwartieren terug. Doch het gepeupel, dat reeds den heelen dag voor het stadhuis stond, bleef er den geheelen avond, riep voortdurend dat men verraden was, en vroeg wapens om naar Vilvoorden op te rukken. De massa

was opgehitst door de Luikenaars en door Fransche agenten. Den 20, rond 1 uur in den morgen, was de opwinding zoo hevig, dat de burgerwacht vuur gaf, twee personen doodde en verscheidene kwetste; de overigen gingen uiteen.

Rond 7 uur 's morgens, kwamen de oproerlingen, onder leiding van Dr Ernest Grégoire in grooter aantal; gesteund door de Luikenaars; door Ch. Rogier opgehitst, voerden zij onverwachts een aanval uit op de poort van het stadhuis. Zij ontwapenden de wachten en maakten zich zonder moeite meester van de gebouwen. Alle wapenen die zij konden vinden namen zij mede — het waren pijken en eenige kisten geweren uit Parijs gezonden *(213)*.

Na de inname van het stadhuis dacht een ooggetuige, J. G. Staedtler, secretaris van prins Auguste d'Aremberg, er aan naar de St-Joriszaal te gaan om door eigen navraag, den oorsprong van de revolutie, die Brussel in handen zou nemen, uit te vinden. Den 20 September schreef hij: er waren ten hoogste veertig man, gewapend en ongewapend, tegenwoordig, weinig Brusselaars, doch wel Luikenaars en mannen uit het omliggende. Rogier zat voor. Langs beide kanten waren de veertig mannen gezeten op de banken van het parterre; vlak voor de voorzitter stond een tafel, waar achter plaats namen zij die moties indienden of de vergadering toespraken. De aanspraken duurden niet lang en de moties verdrongen malkander. Men was juist overeengekomen over een Voorloopig Bewind, samengesteld uit de heeren De Potter, Gendebien en de graaf d'Oultremont uit Luik. 's Avonds had een andere vergadering plaats, waarin men besliste o. a. geheel België te wapen te roepen tegen Holland, waarvan men de verovering in het vooruitzicht stelde. Om alle afkeuring van hetgeen gebeurde te beletten, zou men desnoods een schrikbewind inrichten *(214)*.

Na deze zitting doorliep Rogier tot middernacht de stad, aan het hoofd van de Luiksche bende; zij droegen een vlag waarop in letters van zwarte slof stond «gouvernement pro-

visoire » (Voorloopig Bewind), gevolgd door de namen De Potter, Gendebien en graaf d'Oultremont uit Luik. Dit aanstellen van een Voorloopig Bewind, wiens leden naar Frankrijk gevlucht waren, had natuurlijk geen gevolgen *(215)*.

De « Réunion Centrale » had verklaard, dat de Commissie voor Openbare Veiligheid ontbonden was, en vervangen zou worden door een Voorloopig Bewind *(216)*

Den 21 September, te 5 uur, stelde Van de Weyer den overlijdensakt der Commissie op, in dezer voege: De Commissie voor Openbare Veiligheid trof maatregelen om de notabelen der stad Brussel bijeen te roepen, om zich de hulp van alle goede burgers te verzekeren en om ze te raadplegen over de maatregelen te nemen in het belang der stad. De oproepingsbrieven waren gereed, toen de laatste gebeurtenissen hare werking hebben verlamd. Diensvolgens is de Commissie voor Openbare Veiligheid ontbonden *(217)*.

Weinigen tijd nadien sloegen Van de Weyer en Rouppe den weg in naar Valencijn *(218)*.

Vroeg in den voormiddag vergaderden de leiders der omwenteling op het stadhuis, en verkozen graaf Van der Meere tot opperbevelhebber en Pletinckx tot tweeden bevelhebber der strijdmacht. Een oogenblik later werd een koerier, die een boodschap droeg aan den gouverneur van der Fosse door zijn neef De la Coste, minister van Buitenlandsche zaken, aangehouden aan de Laekenpoort door kapitein Van der Kelen en bij Van der Meere gebracht. Deze generaal verhaastte zich kennis te nemen der boodschap: de koning verleende volledige amnestie aan alle burgers in de laatste gebeurtenissen betrokken; alleen de leiders waren uitgezonderd.

Zonder een oogenblik te verliezen riep Van der Meere den raad der Burgerwacht bijeen, doch zijne adjudanten kwamen met zijn brieven terug: allen, die de omwenteling geleid hadden waren naar Valencijn vertrokken, ter uitzondering van baron d'Hoogvorst, die te Brussel was gebleven en Rogier, naar Boschvoorde gevlucht *(219)*.

De angst om het lot, dat de schoone stad Brussel boven het hoofd hing, wat toen ten hoogste geklommen. Gegoede, aanzienlijke, welmeenende ingezetenen hadden zich vereenigd in gemeenschappelijk beraad: brieven, bezendingen, enkele afgevaardigden vertrokken naar de bevelhebbers der troepen te Vilvoorden en te Mechelen, naar het hoofdkwartier van Prins Frederik te Antwerpen en naar mannen van bekenden invloed te 's Gravenhage met de uiting van den wensch, dat 's konings krijgsmacht spoedig de hand moest komen reiken aan de burgerwacht, om de uiterste uitspattingen van het losgebroken gemeen te helpen voorkomen. De Zuid-Nederlandsche leden van de Staten-Generaal, die zich in de Noorderlijke residentie bevonden, drongen er bij den koning op aan, dat de troepen niet werkeloos mochten blijven bij de wanorde en de regeeringsloosheid, die in Brussel en eenige steden aan het Waalsche land heerschte: «Terwijl hunne huisgezinnen en eigendommen onder de macht waren van een uproerigen hoop en Brussel ten prooi was aan allerlei vreemd gespuis, waren zij niet vrij in het uiten hunner gevoelens bij de beraadslagingen der volksvertegenwoordiging *(220)*.

De koning zag zich alzoo gedwongen tot het besluit, om zijne tot hiertoe gevolgde toegeeflijkheid te laten varen, en in den nacht vóór 21 September ontving prins Frederik, wiens hoofdkwartier te Antwerpen gevestigd was, het bevel, om naar Brussel op te rukken, en aan de vrienden van orde daar den sterken arm aan te bieden tot herstel van het wettig gezag *(221)*. In den ochtend van 21 vaardigde prins Frederik de volgende proclamatie uit:

Aan de inwoners van Brussel:

Brusselaren, De koning, onze doorluchtige Vader, beijvert zich samen met de vertegenwoordigers der natie en op de eenige wijze, die in overeenstemming te brengen is met zijn

eed, met veel aandacht de wenschen te onderzoeken, die gij hebt uitgesproken.

Nochtans wordt de orde voortdurend in uwe stad gestoord; terwijl gij met een ijver en een zorg, waarvoor gij dient geprezen, private en openbare eigendommen beschermt, hitst een handsvol woelmakers, in uw midden verscholen, het gepeupel op tot plundering, het volk tot opstand, het leger tot schande; de bedoelingen van den koning worden verkeerd uitgelegd, de overheid is machteloos, de vrijheid verdrukt.

Overeenkomstig de bevelen van den koning, brengen we in dezen staat van zaken, die uwe stad ten onder brengt en meer en meer voor deze koninklijke residentie de mogelijkheid verwijdert, dat de vorst en de erfgenaam van den troon er verblijf houden, het eenige middel dat echt en doeltreffend is: het herstel der wettelijke orde.

Het nationaal leger zal uw muren binnentrekken, in naam der wet, op aanvraag der beste burgers, om ze van een lastige zorg te ontslaan en hun hulp en bescherming te verzekeren.

Deze officieren, deze soldaten, vereenigd onder het vaandel van recht en vaderland, zijn uwe medeburgers, uwe vrienden, uwe broeders. Zij brengen u noch tegenwerking noch wraak, doch orde en rust. Een edelmoedige vergetelheid zal uitgestrekt worden over fouten en onrechtmatige doenwijze, door de omstandigheden veroorzaakt.

De voornaamste daders van vergrijpen, te groot om te kunnen hopen aan de gestrengheid der wetten te ontsnappen, de vreemdelingen die misbruik makende der gastvrijheid, in uw midden de wanorde kwamen inrichten, zullen alleen en volgens het recht gestraft worden; hun zaak heeft met de uwe geen uitstaans.

Dien tengevolge hebben wij bevolen en bevelen wij, ingevolge der macht ons verleend:

Art. 1. Het nationaal leger zal Brussel binnenrukken.

Art. 2. Elke hinderpaal voor hunnen intocht zal opgeruimd worden door de zorgen der stedelijke overheid, der burger-

wacht, der Commissie voor Openbare Veiligheid en der goede burgers.

Art. 3. De posten der burgerwacht zullen achtereenvolgens door de nationale troepen betrokken worden. Later zullen wij bepalen welken dienst deze wacht zal vervullen.

Art. 4. De gewapende lieden, vreemdelingen in de stad, zullen ongewapend naar hun woning terugkeeren. Elke gewapende troep, afkomstig uit een andere gemeente, die zou naar Brussel willen oprukken zal uitgenoodigd worden zich terug te trekken, desnoods met geweld verstrooid worden.

Art. 5. De kleuren, als herkenningsteeken door een deel der burgerwacht aangenomen, zullen afgelegd worden. Wij behouden ons voor vast te stellen, welke herkenningsteekens zij gewettigd zal zijn te dragen.

Art. 6. De gemeentelijke overheid, de Commissie voor Openbare Veiligheid en de aanvoerders der burgerwacht zullen waken over het naleven der voorgaande bepalingen, voor hetgeen hen aangaat, en over het bewaren der orde tot de troepen hunne intrede gedaan hebben.

Art. 7. De leden van deze lichamen zijn persoonlijk verantwoordelijk gesteld, van af kennisgeving van dit bevel, voor elken weerstand, die zou kunnen geboden worden aan de openbare macht, ook voor het onwettig gebruik van staats- en stadsgelden, wapenen en munitie.

Art. 8. De bezetting zal ten spoedigste gecantonneerd of gelegerd worden op zulke wijze, dat ze niet een last is voor de inwoners. Zij zal de strengste tucht bewaren. Elke weerstand zal afgeslagen worden door wapengeweld; de lieden, die er zich aan plichtig maken en gevat worden door de openbare macht, zullen aan den rechter worden overgeleverd om strafrechterlijk vervolgd te worden.

Gedaan op ons hoofdkwartier te Antwerpen, 21 Sept. 1830.

Frederik, prins der Nederlanden. (222)

Het hoofdkwartier verliet des voormiddags om elf uur Antwerpen. In den loop van den dag begonnen de troepen, die

sedert 8 September rustig in hunne kantonnementen hadden gelegen, samen te trekken naar den kant van Vilvoorden. In den loop van den dag kwam de tijding te Brussel, dat de koninklijke troepen in beweging waren. Eenige benden muiters trokken uit de stad en vielen de voorposten van de koninklijke troepen aan.

Bij Zellick, vertoonde zich een bende van vijftien honderd muiters. Bij de verschijning van eenige pelotons huzaren trokken zij echter af. Denzelfden dag trok een schwadron dragonders het dorp Evere binnen, om daar te overnachten, niet vermoedende dat de lieden, in kiel gekleed en schijnbaar ongewapend, die aan den ingang van het dorp hen stonden op te wachten, Luiksche vrijwilligers waren onder den Franschman Charles Rogier en Fransche vrijwilligers onder den Franschen dokter C. Grégoire, en eensklaps zagen zij zich omringd door vijandelijke scherpschutters, die uit sloten en achter heggen verraderlijk een kogelbui afzonden, waardoor twee officieren, die aan het hoofd reden, getroffen werden. De dragonders bepaalden zich met de plaats bestemd voor hun kantonnement van gewapende muiters te zuiveren en daarvan een groot aantal gevankelijk weg te voeren *(223)*.

Rond twee uur 's namiddags trok een groep muiters in kolom opgesteld langs den Leuvenschen steenweg, tot aan het eerste barreel, gelegen aan de Twee Huizen. Daar stelden de Franschen Niellon, Chazal en de Belgen Faider, Ducpétiaux en Rodenbach voor, voormannen aan te duiden om de tocht te leiden. Dit voorstel werd aanvaard en Niellon, Chazal, Rodenbach en Stieldorf (van Verviers) werden verkozen. Op hunne beurt stelden zij Niellon aan tot opperbevelhebber, daar hij een Fransch oud-gediende was. Chazal zou de voorhoede en Stieldorf de achterhoede aanvoeren. Nauwelijks rukte de kolom op, of men ontwaardde eenige pelotons ruiterij, die in gestrekten galop naar Dieghem optrokken. Dit ziende verstrooiden de muiters zich in de velden links van den steenweg, en vuurden onophoudend. Opeens opende men

van op een hofstede een levendig geweervuur en terzelfder tijde stormden schwadrons dragonders in volle vaart vooruit. Als een wervelwind vlogen de aanvallers voorbij; enige muiters, waaronder sommigen omvergeworpen werden of een sabelhouw opliepen, ijlden naar den steenweg, en zochten beschutting achter de boomen of in een gracht. De dragonders zetten hunnen rit voort en gingen zich opstellen op den steenweg om den terugtocht naar Brussel af te snijden. De muiters poogden de bosschen van Linthout te bereiken, waar ze in de grootste wanorde aankwamen. Het duurde niet lang voor zij vernamen, dat de wachtronden elke verbinding met Brussel beletten. De aanvoerders beraadslaagden en besloten naar Leuven te trekken, waar ze rond vier uur 's morgens aankwamen *(224)*.

's Prinsen proclamatie werd in den avond van den 22 September door de « Gazette des Pays-Bas » te Brussel bekend gemaakt *(225)*. De meerderheid der Franschgezinden was zoo ontmoedigd, dat op dit oogenblik sommigen der Luiksche vrijwilligers zich terug trokken. en men het geraadzaam achtte een bijeenkomst der leiders te beleggen in het stadhuis te 6 uur namiddag, om te beslissen over verdediging of overgave. De meeningen waren zeer uiteenloopend. Velen onder de voorzichtigsten, verklaarden dat weerstand met vernietiging gelijk stond en raadden onderwerping aan. Maar Grégoire, Mellinet en Niellon, Franschen die niets te verliezen hadden, zwoeren dat zij de stad zouden verdedigen, al moesten zij onder de puinhoopen begraven worden. De gematigden namen maatregelen om hun persoonlijke veiligheid te verzekeren *(226)*.

Notabelen van Brussel hadden echter niet opgehouden en hielden niet op aan het hoofdkwartier de verzekering te geven dat de meerderheid der eerzame bewoners zich rond het leger des konings zoude scharen, zoodra dit in de stad verscheen *(227)*. Van wege de burgerwacht ontving prins Frederik de verzekering, dat vijf honderd harer leden nog

niet ontwapend waren en zich op het Koningsplein of in het paleis gereed zouden houden om voor de troepen het bezetten der stad gemakkelijk te maken *(228)*. Gedurende de voorstelling in de Muntschouwburg, welke dien avond voor de laatste maal geopend was, keurden de toeschouwers de proclamatie goed en gaven duidelijk te kennen, dat alles 's anderendaags zou gedaan zijn *(229)*.

Op aandringen van vele burgers werd in dien nacht een tweede vergadering op het stadhuis gehouden en daar de hevigste opruiers afwezig waren, werd er eenparig besloten, dat de verdediging onuitvoerbaar en de onderwerping noodzakelijk was. Een adres in dezen zin werd opgesteld te middernacht, onderteekend door veertig notabelen en aan prins Frederik gestuurd *(230)*.

De toestand was voor de annexionistische partij wanhopig. Alle leiders verborgen zich of vertrokken *(231)*. Na de rede van Willem I, den 13 September, was baron de Stassart uitgeweken naar Givet *(232)*. Den 18 September verliet Alex. Gendebien Brussel en trok naar Mons, vandaar naar Rijsel en eindelijk naar Valencijn, waar hij den 20 Sept. toekwam. Den 21 Sept. vertrokken Van de Weyer en Rouppe eveneens naar Valencijn. Graaf Van der Meere stelde denzelfden dag vast, dat alle leden van den Raad voor Openbare Veiligheid, ter uitzondering van baron d'Hoogvorst en Rogier, die te Boschvoorde een toevlucht gezocht had, vertrokken waren naar Valencijn *(233)*. Lebroussart, opsteller aan « Le Courrier des Pays-Bas », en Isidore Plaisant, lid van den raad der burgerwacht waren naar Henegouwen vertrokken, onder voorwendsel rekruten aan te werven *(234)*. P. F. Claes, hoofdopsteller van den « Courrier des Pays-Bas », Levæ, opsteller van « Le Belge », graaf Hippolyte XIIII, graaf François de Robiano waren vertrokken of hadden zich in de kelders verscholen *(235)*. Dr med. J. F. Vleminckx, Pieter Rodenbach, graaf Charles van den Burcht, Moyard, lid van den raad der burgerwacht, waren te Valencijn *(236)*. Felix de Mérode

sloeg op de vlucht den 22, en trok zich terug in zijn kasteel van Trélon in Frankrijk (237). Niellon, Chazal, Van der Smissen, onderbevelhebber der burgerwacht, Fleury-Duray, majoor, ridder Hotton, aanvoerder der wacht te paard, Bodson en vele andere Luikenaars verlieten Brussel 's nachts (238).

Niellon had, vooraleer heen te gaan, zijn vrijwilligers aangespoord afzonderlijk te vertrekken, en hun gezegd dat de aanvoerders sedert lang overeengekomen waren, in geval van nederlaag, zich te begeven naar Namen en de Ardennen om een guerilla-oorlog te voeren op de grenzen, en beroep te doen op de Franschen, die mannen, levensmiddelen en wapenen beloofd hadden en dat reeds verscheidene leden der « Réunion Centrale » zich daar bevonden en de verdediging voorbereidden. Niellon had insgelijks aan Chazal geschreven dat de patriotten — daar zij te Brussel op niemand mochten rekenen en zelfs gevaar liepen aangehouden te worden en aan de Hollanders overgeleverd te worden — de stad verlaten hadden en er op rekenden malkander terug te zien op de overeengekomen vergaderplaats (Valencijn), waar Gendebien, Van de Weyer en vele anderen reeds aangekomen waren, dat hij onmiddellijk vertrok en Chazal aanzette hem te komen vervoegen te Waterloo (239). Bij zijn aankomst, den 22 September, te Valencijn vond De Potter aan de tafel van « L'Hôtel du Grand Canard » vergaderd Van der Smissen, Van der Meere, de vooruitstrevende leden der vroegere Commissie voor Openbare Veiligheid, de haantjes-vooruit der « Réunion Centrale » en talrijke Fransche uitwijkelingen, die de een voor, de andere na Brussel verlaten hadden. Allen zonder uitzondering, schrijft hij in zijn « Souvenirs », gaven zich over aan moedeloosheid, en gaven het op (240). Van de Weyer kwam, bleek en ontdaan, eenige dagen na De Potter aan, en meldde, dat alles verloren was (241).

Ten laatste nam Ch. Rogier, de meest-schuldige, de vlucht den 23 September, toen de eerste salvo's gelost werden aan

de Schaerbeeksche Poort, en ging zich verbergen in een hoeve der abdij van Eyères *(242)* in het Zoniënbosch, en liet laffelijk de Luiksche scherpschutters, wier aanvoerder hij was, in den steek op het uur van den aanval *(243)*.

De leiders der Franschgezinde partij stelden dus hun opgehitste volgelingen bloot aan de kans te sneuvelen in het gevecht of gevangen genomen te worden en gefusiljeerd. Van dergelijke lafheid zijn er weinig voorbeelden te vinden in de geschiedenis *(244)*. Reeds toen werd hunne houding scherp gelaakt. « Die heeren met hun zwarte casakken van het stadhuis, nu ziet men die verdoemde kapoenen niet, nu er gevogten moet worden? » riep een vrouw uit het volk *(245)*.

Nochtans, ondanks de lafheid der leiders, werden de vredelievende beslissingen van de Brusselsche burgerij te niet gedaan door de waaghalzerij van het laag gepeupel en van de vreemdelingen, die in menigte in de stad waren *(246)*.

Ducpétiaux en zekere Everard, die sedert 7 September uit Parijs te Brussel was aangekomen, trokken naar Vilvoorden en stelden een reeks eischen aan prins Frederik. Daar zij echter geen legitimatiebewijzen van hun zending konden vertoonen, werden zij als eenvoudige oproerlingen gevangen gezet en naar Antwerpen overgebracht.

In den vroegen morgen van den 23 September stonden de koninklijke troepen op hun verzamelplaatsen, kringsgewijze vanaf Zellick aan den Gentschen steenweg tot aan St-Stevens-Woluwe aan den Leuvenschen steenweg. De Zuidelijke toegangen tot de stad waren opengebleven; langs daar vonden de vrijscharen, die tot betere gedachten mochten komen, gelegenheid om af te trekken *(247)*.

De muiters, ten getalle van verscheidene duizenden, hadden de poorten der stad bezet. Zij werden aangevoerd door den Franschen geneesheer Grégoire *(248)*, bijgestaan door den Franschen generaal Mellinet en andere Fransche officieren o. a. Des Galets, Bouchez, Parent, Levaillant, Poncelet, Everard, Dutillet, le vicomte de Culhat, Charpigny *(249)*.

De koninklijke troepen, waarvan de twee derden in België geboren waren *(250)*, waren ten getalle van 10.300 man, en beschikten over 26 stukken veldgeschut. Al de bevelen voor de opmarsch gingen uit van prins Frederik, die het opperbevel voerde. Twee luitenant-generaals stonden den prins ter zijde, A. D. Trip die de opperbevelhebber was van de geheele ruiterij van het leger en J. V. de Constant de Rebecque, hoofd van den generalen staf. Het doel van het opperbevel, den 23 September, was de Brusselsche bovenstad te bezetten; deze immers moet, gezien hare hoogere ligging beschouwd worden als de sleutel van de stad en als haar sterkte *(251)*. Dientengevolge werden de aanvalstroepen verdeeld in vier kolommen: de eerste twee moesten de bovenstad bezetten; de andere rechts een afleidende beweging uitvoeren, de oproerlingen in bedwang houden en hunne krachten verdeelen.

De eerste kolom, onder bevel van generaal-majoor J. Post, was 2926 man sterk, waaronder 1123 ruiters. Luitenant-generaal Trip stapte aan het hoofd. Zij daalde als een stortvloed in de laagten van de voorstad St-Joost-ten-Oode, brak scharnieren en slot van het reusachtige ijzeren hek der Leuvensche poort, trok de stad in niettegenstaande den tegenstand der oproerlingen, die van uit de huizen schoten en bezette de Leuvenschestraat, de Hertogenstraat en de Laan. Een afdeeling jagers bezette het Observatorium, een gebarrikadeerde poort gelegen aan het kruispunt der O. L. V. ter Sneeuw- en Abrikoosstraten en stelde zich op op de Oranjeplaats, terwijl het onderrichtingsbataljon aan de Naamsche poort post vatte.

De kolom, die bestemd was om door de Schaarbeeksche poort het park te gaan bezetten, bestond uit acht bataljons voetvolk, twee schwadrons dragonders en twee batterijen bereden geschut; zij was 5377 man sterk en beschikte over 16 vuurmonden. Generaal-majoor A. Schuurman was aanvoerder. De verdedigers der poort aangevoerd door Grégoire, bijgestaan door den Franschen officier Des Galets, waren

spoedig overwonnen. Terwijl de scherpschutters van de voorhoede ter weerzijden van den weg de muiters achter hunne bedekkingen poogden te treffen, beukten de kogels van twee stukken eener batterij bereden geschut op de hinderpalen die den doorgang belemmerden en eenige sapeurs openden een bres in den muur terzijde van de poort. Toen rukten de grenadiers voorwaarts, ruimden de friessche ruiters op, die den toegang tot het poorthek versperden, openden het door de kanonkogels ontwrichte poorthek en drongen de stad binnen; een bataljon onder ulitenant-kolonel J. Th. Serraris richtte zich naar het park langs een omweg door de lanen; twee bataljons onder luitenant-kolonels E. J. Mathon en Johan Anthing met twee stukken geschut rukten de Koningstraat binnen in stormpas.

Er waren in die straat twee barrikaden, de eene aan den ingang der straat, de andere aan het einde der Leuvensche straat. Voor deze laatste barrikade werd de kolom opgehouden door een levendig geweervuur uit huizen, kelders en vensters, wat de grenadiers een oogenblik deed aarzelen. Aanstonds sprong Anthing vooruit en beklom de barrikade, de sabel in den vuist: de grenadiers waren niet te houden, ze stormden vooruit, roepende «Leve de koning!» en namen de barrikade. De huizen van waaruit geschoten werd, braken zij open, onderzochten ze en meer dan een oproerling werd met bajonetsteken afgemaakt. Zoodra de troepen de Paleizenplaats bereikten deed majoor Krahmer de Bichin een batterij geschut opstellen voor het Belle-Vue-paleis, zonder zich te bekommeren om de oproerlingen, die in de buurt waren. Tusschen 9.30 en 10 uur waren de troepen der brigade Schuurman meester van de Warande, van de paleizen van den koning, van prins Frederik en van de Staten-Generaal; zij hadden zich vervoegd bij de troepen van de kolom Post; deze had zich meester gemaakt van de Leuvensche poort en laan, van het observatorium, het paleis van den prins van Oranje en van de Naamsche poort.

Doch in plaats van de vijf honderd leden der burgerwacht, die bij de paleizen zouden vereenigd zijn om hulp te bieden, waren er weinig meer dan dertig, en dan nog ontmoedigd; zij schilderden den toestand in stad als hopeloos af. De hoofden der vrijscharen, waarmede de stad opgevuld was, speelden meester, verklaarden zij. 's Namiddags verwittigde generaal Trip prins Frederik, dat men niet kon rekenen op de medewerking der burgerij, die heelemaal onderjukt was en aan banden gelegd door de oproerlingen.

De derde, kleinere kolom — een bataljon voetvolk, twee stukken veldgeschut, een schwadron dragonders, samen nog niet ten volle duizend man — aangevoerd door generaal-majoor C. A. De Fauvage, rukte over den straatweg naar Vilvoorden en de Lakenbrug naar de Willemspoort op, met de zending deze poort te bezetten en aldaar verdere bevelen af te wachten. Toen ze bij de Willemspoort aankwamen werden de troepen ontvangen op een zeer hevig geweervuur, dat voortkwam van de barrikade en uit de verdiepingen der naburige huizen. De troepen trokken echter beslist op, namen de barrikade en eenige huizen. 's Avonds deed De Favauge echter zijn troepen stelling nemen aan de Lakenbrug ten einde het bezit van deze overtocht over de Willebroekvaart te beveiligen.

Wat de vierde kolom betreft, die uit 1420 mannen bestond, aangevoerd door kolonel baron van Balveren, ze kwam rond acht uur 's morgens aan de Vlaamsche poort, waar de bewoners de soldaten als bevrijders en vrienden ontvingen. De kolom rukte vooruit tot op de Verkensmarkt, waar de kolonel bevel kreeg de wapens neer te leggen; bij zijn weigering stak een schildwacht zijn muts op zijn bajonet omhoog. Dit was het teeken voor den algemeenen aanval. Op hetzelfde oogenblik werden de vensters opengerukt en een hevig geweervuur werd van uit elk raam, van uit de kelders en van op de daken der Vlaanderenstraat, geopend. Bovendien wierpen de muiters uit de bovenste verdiepingen voortdurend

met kasseien en allerhande voorwerpen: zakken ongebluschte kalk, gloeiroode kachels, brandende kogels, emmers kokend water en vitriool. Kolonel van Balveren behield zijn koelbloedigheid, beval den terugtocht en leidde hem; doch het was een moeilijke onderneming want de muiters hadden vlug de planken weggenomen die diepe grachten, opgevuld met ongebluscht kalk en met scherpe palen, bedekten. De Vlaamsche poort bleef echter in de handen der koninklijke troepen (252).

Welke de geestesgesteltenis was onder de oproerlingen blijkt uit de woorden van Pletinckx: «van Halen en ik (Pletinckx) besloten de pompen met vitriool te vullen, ze te doen bedienen door het pompierskorps en tegen den vijand op te rukken, dien we met dit vloeiend vuur zouden besproeien (253).

De Hallepoort werd bezet gedurende den dag, en de troepen rukten maar vooruit tot aan het paleis van den hertog van Aremberg (254).

Vóór tien uur was bijgevolg de voornaamste aanval in zijn geheel met welslagen bekroond, en de koninklijke troepen waren in bezit van de Warande, de paleizen en de Staten-Generaal, van de poorten van Schaarbeek, Leuven en Namen, van de Willemspoort en de Vlaamsche poort, en van de binnenvestingen in hun geheel vanaf Etterbeek links tot Molenbeek rechts. Vele officieren, zoowel Hollanders als Belgen hadden zich dapper onderscheiden (255). De koninklijke troepen bezetten een oninneembare positie, want de troepen die in het gevecht gewikkeld waren werden ondersteund door talrijke reserven, zoodanig dat de muiters op geen enkel oogenblik konden hopen de bovenstad te veroveren (256).

Prins Frederik had zijn hoofdkwartier gevestigd aan de Schaarbecksche poort, in een huis achter den botanischen tuin (257).

Na de inneming van de bovenstad door de koninklijke troepen, strekt zich de stelling der muiters van den singel, rechts van de Naamsche poort tot aan de singel links van de

Schaarbeeksche poort, d. i. tot aan de huizen aan den overkant van die poort gelegen uit, langs de Kleine Carmelietenstraat, het benedeneinde van de Naamsche straat, het Koninklijk plein, de Koninklijke straat, het Leuvensche plein, Onze Lieve Vrouw ter Sneeuwwijk, en eindelijk den Schaarbeekschen weg. De huizen links en rechts van den trap, waardoor de Koninklijke straat met de Isabellastraat verbonden is, waren door de koninklijke troepen bezet. De toegang van uit het park tot het Koninklijk plein is zooals bekend eene opene ruimte tusschen twee hechte gebouwen, het een ingericht tot het herbergen van vreemdelingen en «Hôtel de Belle Vue» genaamd, het ander een koffiehuis, dat den naam droeg «L'Amitié». Deze ruimte was door een sterk gebouwde barrikade versperd en beide gebouwen waren als blokhuizen met schietgaten doorboord. Hier in het brandpunt zelf van den tegenstand, voerde Mellinet, oud-generaal der jonge garde van Napoleon, het bevel *(258)*; daar stond het groot kanon door den Luiker Waal Charlier, bijgenoemd «la jambe de bois», bediend. Des Galets, Fransch oud-officier, voerde het bevel aan de uiterste linkervleugel, aan de versterkingen bij de Schaarbeeksche poort *(259)*.

Grégoire leidde de krijgsverrichtingen in het midden links, in de Onze Lieve Vrouw ter Sneeuw-wijk *(260)*. Bouchez, gedecoreerde oud-kapitein van het Fransche leger, voerde het bevel aan de barrikade der Koninklijke straat, bij de Leuvenplaats *(261)*. Parent, oud onder-officier van het Fransche leger, gedecoreerd met de «Légion d'Honneur», voerde het bevel over twee stukken veldgeschut, boven aan den Warandeberg *(262)*. Don Juan van Halen, een Spanjaard die in het Fransch leger had gediend, stond aan het hoofd der muiters die huizen bezetten in de Koninklijke straat, tusschen Warandeberg en Treurenberg. Burggraaf de Culhat, voerde de muiters aan die opgesteld waren onderaan de Naamsche straat en achter het koninklijk paleis *(263)*. De Fransche kapitein Poncelet, de oud-officieren Levaillant, Everard, Char-

pigny onderscheidden zich in den strijd (264). De eenige Belgische officieren die deel namen aan den strijd waren Kessels en Ch. J. Pletinckx.

De prins verlangde het bloedvergieten te doen eindigen, en besloot in den namiddag van den 23 elk verder vooruitrukken van zijn troepen te staken en zoo het kon onderhandelingen aan te knoopen met de leiders van het gepeupel. Hij droeg die taak op aan luitenant-kolonel Frederik Gumoëns, een moedig en voorzichtig man, stafofficier. Met een witte vlag begaf Gumoëns zich te midden der opstandelingen om onder hen een bevelvoerend of met gezag bekleed persoon op te sporen en tot onderhandeling uit te noodigen. Toen hij met levensgevaar de benedenstad bereikt had, werd hij van zijn paard gesleurd en de vlag werd hem ontnomen. Hij werd gevangen gezet in de kazerne der pompiers. Mellinet, Jolly en Delfosse vergaderden eenige notabelen der derde sectie en openden besprekingen met den luitenant-kolonel, die hun meldde, dat de prins de onderwerping der stad en het vertrek der Luikenaars eischte. Men kwam overeen, dat Gumoëns aan den prins een brief zou sturen om hem den toestand van Brussel te beschrijven. Berten bood zich aan om de boodschap te bestellen en de aanwezigen spraken af om zeven uur 's avonds op het stadhuis samen te komen en er het antwoord van den prins af te wachten. Een vijftiental personen waren er bijeen op het gestelde uur en Jolly werd als voorzitter aangewezen. Berten kwam weldra en bracht volgenden brief mede:

« Ik was gekomen op bevel van mijn doorluchtigen vader, om woorden van vrede te brengen; ik rekende ten volle op uwe medewerking om de rust te herstellen. Ik ben zeer bedroefd over de gebeurtenissen van dezen dag. ze hebben mijn hart diep ontroerd; nochtans staat het voor u nog open; dat de burgerwacht zich aansluite bij de troepen van Zijne Majesteit, en dan zal ik een edelmoedige vergetelheid doen uitbreiden over alle verledene gebeurtenissen.

Brussel 23 September. Frederik ».

Na lezing van dit dokument, stelde Jolly voor een afvaardiging aan te duiden die gedurende den nacht zelf prins Frederik zou gaan vinden om hem te verzoeken de stad te verlaten. De afvaardiging bestond uit baron van der Linden d Hoogvorst. M. Delfosse en baron F. de Coppin, en vertrok naar Schaerbeek *(265)*.

Het antwoord van den prins, uitgesproken op den bezadigden en minzamen toon hem eigen, kwam hierop neder: Hij had de bovenstad bezet in de hoop van daaruit te zullen medewerken tot het herstel van de rust en de orde binnen Brussel; hij kon de stad door de troepen niet laten ontruimen zonder daartoe gemachtigd te zijn door den koning; hij verlangde echter van zijne zijde de noodlottige gevolgen van een langen, voortgezetten strijd te voorkomen en zou daarom het tooneel der verwoesting, dat door den onverwachten tegenstand geopend was, niet verder uitbreiden, maar de troepen gelasten de vijandelijkheden te bepalen tot zelfverdediging: wanneer nu van de zijde der burgerij een einde werd gemaakt aan de regeeringsloosheid, de burgerwacht opnieuw zou geordend zijn en haar dienst gemeenschappelijk met die van 's konings troepen geregeld zijn, dan zou het doel zijner komst bereikt zijn *(266)*.

Door zich te verplichten zich geheel tot zelfverdediging te bepalen, plaatste prins Frederik het leger in den onmogelijksten aller toestanden, en verplichtte het tot een glorieloozen strijd, die moest eindigen met een nederlaag. De prins vergat dat het uur der toegevendheid voorbij was. Zijn beslissing verklaart, wat velen onbegrijpelijk voorkomt, waarom de koninklijke troepen de stad niet ingenomen hebben 's nachts, wanneer de barrikaden om zoo te zeggen geheel verlaten waren *(267)*.

Rond vier uur in den morgen kwam De Bremaeker, veldadjudant van baron van der Linden d'Hoogvorst in het stadhuis aan. Hij vertelde de vriendelijke ontvangst, die de afvaardiging vanwege den prins te beurt gevallen was, en de

levendige ontroering, die deze gevoeld had, toen men hem de gebeurtenissen van den dag had verteld (268).

Weldra kwam de afvaardiging zelf aan in het stadhuis. Zij bracht een proclamatie van prins Frederik mede, die ongeveer als volgt luidde:

1. Algemeene amnestie voor het verleden, zonder eenige beperking; uitwisseling van gevangenen en gijzelaars.

2. De burgerwacht zal heringericht worden en de ordedienst in de stad handhaven te zamen met de nationale troepen. De sectieoversten zullen dan een regentieraad benoemen, die door ons zal moeten goedgekeurd worden; alle vreemdelingen die in Brussel zijn, zullen zich naar hunne haardsteden terugtrekken, na de wapens te hebben neergelegd, en ik zal mijn doorluchtigen vader aanzetten door alle middelen, die in mijne macht zijn, opdat de vergadering der Staten-Generaal plaats hebbe te Brussel, voor zooveel de kalmte er zal hersteld zijn.

Frederik.

Het scheen onmogelijk deze proclamatie aan de muiters voor te leggen, en hun de vijandelijkheden te doen ophouden om met de koninklijke troepen te verbroederen. Ten andere, de stormklok lampte opnieuw en de vijandelijkheden herbegonnen (269).

Daar eenige personen bijeen waren stelde Jolly vóór een commissie te benoemen, die over voldoende macht zou beschikken om de onderhandelingen voort te zetten of gebeurlijk de verdediging in te richten. Dit voorstel werd goedgekeurd en met eenparigheid werden terstond als leden der commissie aangeduid: baron van der Linden d'Hoogvorst, Charles Rogier en Jolly, de Coppin (van Namen) en Van der Linden (van Brussel).

Dit nieuw gezag, aangesteld onder de benaming B e s t u u r l i j k e C o m m i s s i e deed een proclamatie aanslaan, waarin het verklaarde dat, daar er in Brussel sedert twee dagen heelemaal geen verantwoordelijk gezag bestond, bur-

gers, uitsluitend door vaderlandsliefde bewogen, voorloopig verantwoordelijkheid hadden opgenomen en dat ze gereed waren de macht over te geven aan beteren, zoodra de elementen van een nieuw gezag vereenigd waren *(270)*.

De eerste daad van het eerste zoogezegd-Belgische gezag was een leugen. In een proclamatie, op den datum van denzelfden dag, zegde het: Burgers van Brussel, die de plundering van uwe huizen vreest, weet ge de misdadige hoop, die men niet aarzelt onder de soldaten aan te wakkeren: de plundering. Neemt de stad in, zegt men hun, en twee uren plundering zullen u voor uw moeite loonen.

Dit bedreigen met plunderen, is een leugenachtige beschuldiging waarvan men prins Frederik heelemaal vrij moet spreken *(271)*.

De Bestuurlijke Commissie benoemde A. Engelspach, bijgenaamd Larivière, zoon van een Fransch tooneelspeler, tot algemeen agent. Engelspach's rol was van korten duur doch van groot belang; hij nam de verantwoordelijkheid op zich de zwaarwegendste en bezwaarlijkste bevelen te onderteekenen. Hij vestigde zich op het stadhuis. Van af zijn aanstelling tot op 30 September vaardigde hij 10.560 bevelen uit van allen aard, betrekkelijk ammunitie, bevoorrading, levensmiddelen, finantie, politie, verpleging, enz. Om aan de uitgaven het hoofd te bieden leverde hij 483 bons af, waarvan de totale waarde 10460 florijnen bedroeg *(272)*.

Daarna beval de Commissie door hare proclamatie van 25 de oprichting van een nationaal gedenkteeken op de St Michielplaats (later Martelarenplaats), waar de strijders in het gevecht gevallen, zouden begraven worden *(273)*.

Den 25 vertrouwde de Bestuurlijke Commissie het opperbevel der strijdende benden toe aan den Spanjaard Don Juan van Halen, van ouds vriend van Ch. Rogier en politiek vluchteling. Zijn staf bestond uit luitenant-kolonel Plettinckx, baron Felner, den Franschman Ernest Grégoire, Kessels, bevelhebber van het geschut, enz. *(274)*. Mellinet werd

onderbevelhebber benoemd en Niellon adjudant, toen hij terugkwam. Waren nog aan het hoofdkwartier gehecht de Franschman J. Parent, burggraaf de Culhat en Chazal na zijn terugkeer *(275)*.

Toch bleef prins Frederik de hoop koesteren op verzoening. misschien onder den invloed van den « Courrier des Pays-Bas » die schreef: « Heden is er geen spraak de verdragen van 1815 in hun geheel te vernietigen; in 1815 hebben de vereenigde mogendheden gewild: 1. oprichting van het rijk der Nederlanden; 2. verheffing van het huis van Oranje. Deze twee punten zullen geëerbiedigd worden »*(276)*. In den loop van den 25 poogde hij te onderhandelen met de Bestuurlijke Commissie. Door een eigenhandig schrijven noodigde hij baron van der Linden d'Hoogvorst uit hem te komen opzoeken om te zamen te beraadslagen over de middelen om den vrede en de rust in de stad te herstellen. Een weinig later stuurde hij hem een anderen brief, die aldus luidde: « Zijne Koninklijke Hoogheid stemt er in toe de troepen uit de stad terug te trekken onder voorwaarde, dat de vijandelijkheden oogenblikkelijk gestaakt worden en dat men zich aanmelde om te onderhandelen over de middelen om rust en orde te herstellen ».

De Franschman Rogier, die gedurende achttien jaar de gastvrijheid genoten had van koning Willem, wiens broeder Firmin gedurende vijftien jaar leeraar was geweest aan het lyceum te Luik, die aan Kessels bevel had gegeven het koninklijk paleis in brand te steken*(277)*, durfde antwoorden aan den Eerwaarden Heer Van Gheel, den gezant van het koninklijk hoofdkwartier: « Men onderhandelt niet met brandstichters » *(278)*.

In den loop van den avond evenwel scheen het einde der vijandelijkheden nabij te zijn. Met een aanvoerder der Luiksche vrijscharen, Pourbet geheeten, en aan het hoofdkwartier door invloedrijke personen voorgesteld, werd een overkomst gesloten volgens dewelke de Luikenaars de stad zou-

den verlaten; amnestie en vergoeding der door hen gemaakte onkosten zouden de voorwaarden zijn van hunnen aftocht Ook deze poging tot verzoening werd verijdeld en de aanvallen der muiters duurden voort *(279)*.

In den nacht van 25 tot 26, na middernacht kwamen Alex. Gendebien, S. Van de Weyer, Niellon, Chazal, Van der Meere, Van der Smissen, Nique en veel anderen toe op het stadhuis te Brussel *(280)*.

Ziehier in 't kort, hoe Chazal hun terugkeer vertelt. Chazal, in gezelschap van een jong Luiksch vrijwilliger Robert genaamd, had Brussel verlaten in den nacht van 22, en was met het krieken van den dag (23 Sept.) te Waterloo toegekomen. Hij had in de gasthoven en herbergen doen vragen of Niellon geen boodschap voor hem gelaten had. Rond negen uur, vernam hij van een man dat Niellon, toen hij door Waterloo voorbijkwam, hem verzocht had een zijner vrienden, bij name Chazal, op te zoeken *(281)*, en dezen aan te zetten naar Thuin te gaan, waar Gendebien Fransche vrijwilligers, die van de grens kwamen, afwachtte. Chazal was onmiddellijk vertrokken, door Nijvel gereisd en de weg naar Binche ingeslagen. Onderwege vernam hij dat de «patriotten» te Ecaussines waren. Hij was daarheen gegaan en gedurende den nacht (24-25) had een vertrouwd man hem geleid naar een buitengoed op den weg van Ath, waar hij Gendebien, Van de Weyer, Niellon en vele andere patriotten vond. Men besloot naar Brussel te vertrekken. Uitzendelingen met proclamaties op datum van 25 September, en onderteekend door Felix de Mérode, S. Van de Weyer en Alex. Gendebien werden naar de omliggende dorpen gestuurd. Gendebien, Van de Weyer, Niellon en Chazal namen plaats in een koets. Tien tot twaalf ruiters, waaronder Van der Meere, Van der Smissen, Nique, op boerenpaarden, deden dienst als verkenners. Tegengehouden door de slechte wegen en door de vele omwegen die zij doen moesten om vijandelijke patrouilles te ontgaan, kwamen ze eerst 's nachts in de voorstad. Ander-

lecht, en na middernacht op het stadhuis, in de zittingszaal der Bestuurlijke Commissie. Daar vond Chazal Ch. Rogier, die enkele uren vroeger in de stad was teruggekeerd (282).

In den loop van den 26 nam de Bestuurlijke Commissie de naam aan van Voorloopig Bewind, waarvan ook graaf Félix de Mérode, A. Gendebien en S. Van de Weyer leden werden. Dit werd aan het publiek door volgende proclamatie kenbaar gemaakt:

Voorloopig Bewind

Gezien de afwezigheid van elke overheid, zoo te Brussel als in het grootste getal steden en gemeenten van België,

In overweging nemende, dat in de tegenwoordige omstandigheden een algemeen centraal beheer het eenige middel is om onze vijanden te overwinnen en de zaak van het Belgische volk te doen zegepralen,

is het Voorloopig Bewind aldus samengesteld:

HH. baron van der Linden d'Hoogvorst, Ch. Rogier, graaf Félix de Mérode, Alex. Gendebien, S. Van de Weyer, A. E. Jolly. — J. Van der Linden Schatbewaarder.

Baron F. de Coppin en N. Nicolay.

Brussel, 26 Sept. 1830 (volgen de handteekeningen). (283)

In dien stand van zaken vaardigde de prins den overste van zijn generalen staf, generaal de Constant de Rebecque, die voortzetting van den strijd aanraadde, naar Den Haag af om na uiteenzetting van den toestand, 's konings goedvinden te vernemen en in plaats van generaal Schuurman, die gekwetst naar Antwerpen vervoerd was, werd hertog Bernhard van Saksen-Weimar, die rang had van generaal-majoor, en te Gent verbleef, naar het veldleger geroepen.

Prins Frederik zond tegelijkertijd bevel aan Cort-Heyligers te Tongeren om met zijn zeven bataljons, een batterij veldgeschut en een regiment dragonders langs Thienen en Leuven, over Cortenberg naar Brussel op te rukken.

In den nacht evenwel, zonder te wachten op het antwoord van den koning noch op de komst van Saksen-Weimar, wer-

den de bevelen tot den aftocht gegeven en toen bij het aanbreken van den dag (27 Sept.) de muiters nog schroomden zich in de Warande te wagen, was zij met haar gehavende boomen, haar omgewoelde wandeldreven en aan gevels en prachtramen geschonden prachtgebouwen, eenzaam geworden gelijk een verlaten slagveld. Drie uren na middernacht waren de troepen afgetrokken in volkomen orde naar de standplaatsen waaruit zij in den morgen van 23 waren opgerukt, en na nog twee dagen toevens, keerden zij naar hunne kantonnementen tusschen Vilvoorden en Antwerpen terug (284).

Charles White, die toen te Brussel verbleef, en een bekend geschiedschrijver der Belgische Omwenteling werd, schrijft: « Zoo eindigde een onderneming die, ware ze geleid geweest met kennis, voortvarendheid en durf onfeilbaar met welslagen moest eindigen, doch ze werd ontworpen onder invloed van een allerongelukkigst bedrog, uitgevoerd bijna in tegenstelling met alle regels der krijgskunst, en duurde voort tegen alle voorzichtigheid in; ze eindigde met een onverklaarbaren en roemloozen aftocht, met algeheele ontmoediging van een dapper en goed-aangevoerd leger, en volledigen ondergang van het vorstenhuis. Geen enkele tekortkoming noch gebrek kan de leden van het Nassau-stamhuis ten laste gelegd worden, aan moed of aan medelijden ontbrak het hun niet. Hun kunnen eenige gaven ontbroken hebben noodig om groote staatslieden en aanvoerders te zijn, doch noch Ney, de dappere der dapperen, noch Wellington, de kalmste van alle onbevreesde soldaten waren dapperder of minder bevreesd » (285).

Gedurende die dagen ontzag prins Frederik geen gevaar. White, die de Nederlandsche krijgsmacht om haar beleid in die dagen zoo fel heeft gegispt, getuigt, dat duizenden er getuige van geweest zijn dat hij zich meer blootgesteld heeft dan in zijn positie voorzichtig was, en dat hij het behoud van zijn leven alleen aan de Voorzienigheid te danken had, want

behalve de gewone gevaren, heeft driemaal een lafhartige verborgene hand een schot op hem gericht *(286)*. Het heele leger wist dat prins Frederik de laatste persoon was, die Brussel verliet, achteraan de achterhoede *(287)*. Ook de Fransche gezant, generaal Valazé spreekt van « de onbekwaamheid » van de militaire aanvoerders *(288)*.

Om den onverwachten terugtocht der koninklijke troepen te vieren, vielen de overwinnaars het huis van Ferd. Meeus, bij de Schaarbeeksche poort aan. Men beschuldigde den bewoner geweigerd te hebben aan het volk de wapens af te leveren, die hij verborgen hield. Benden bandieten met pieken en oude sabels gewapend, woedende vrouwen, dronkaards, dromden rond het huis, en huilden om wraak. De deur werd ingebeukt en de vensters ingeduwd; in een oogwenk was de woning geplunderd. Meubels, rijtuigen, schilderijen werden buiten opeengestapeld en verbrand. Het vuur sloeg over naar het huis, dat na eenige uren een puinhoop vormde. Er waren vier opslagplaatseen die meer dan acht duizend tonnen olie bevatten. Gedurende drie dagen kwam het gepeupel er putten en zich bevoorraden. Vrouwen ventten van deur tot deur emmers olie. Ook het huis, door Meeus op de Oranjeplaats gebouwd werd verbrand *(289)*.

Pletinckx, die de muiters te Brussel had aangevoerd, kwam als parlementair bij den prins te Vilvoorde en werd er als muiter gevangen gezet *(290)*.

HOOFDSTUK II

Voorloopig Bewind. Laatste pogingen van den Prins van Oranje om de eenheid van het koninkrijk der Nederlanden te bewaren. Verovering van Vlaanderen door de Franschen Mellinet, Niellon, Grégoire, Pontécoulant.

Niellon et Mellinet étaient les véritables soutiens de la Révolution.

(P. A. Huybrechts, Histoire politique et militaire de la Belgique, 1830-1831, bl. 81.)

Nous sommes sous un régime de terreur.

(Staedler aan den prins van Aremberg, bij Buffin, Mémoires inédits 191.)

DEN 19 September had De Potter Parijs verlaten om zich naar Rijsel te begeven. Van het bestuur van de «Association Belge», door hem met Tielemans en Bartels gesticht, had hij last gekregen te onderzoeken wat voordeeliger zou zijn: België binnen te vallen en daartoe Valencijn als vertrekpunt te nemen, of binnen te dringen langs de grens bij Rijsel. Alex. Gendebien meende, dat men langs Valencijn moest oprukken en de eerste aanval tegen Bergen richten, dat men als steunpunt noodig had voor elke krijgsverrichting en eveneens als zetel van een Voorloopig Bewind (of Provisionneel Gouvernement, zooals men toen zegde). Aan mannen zou men weinig behoefte hebben, in den beginne, beweerde hij, doch men moest er in grooteren getalle gereed houden om als reserve te dienen, en bij het eerste teeken op te rukken. In geval van tegenslag of indien Brussel of andere steden geen beslissing te weeg brachten, zouden waarschijnlijk vijf tot zes duizend Belgen, gewapend, naar Frankrijk afzakken: om deze mogelijkheid het hoofd te bieden moest men giften inzamelen of een leening sluiten om op de grens een legerkorps te vormen, dat spoedig zou aangroeien *(1)*.

Het was vooral geld, dat ontbrak. Felix de Mérode, die insgelijks te Valencijn verbleef, schoot zes duizend gulden voor om wapens te koopen *(2)*. Aldus bereidden De Potter, Gendebien en de Mérode den inval in de Zuidelijke Nederlanden voor. Den 27 September, te 8 uur 's avonds, kwam de Potter aan de Anderlechtsche Poort toe, gevolgd door een groote massa en begeleid door verscheidene benden vrijwilligers die hem onder weg vervoegd hadden. 's Anderendaags richtte hij tot zijn geliefde medeburgers een proclamatie om ze op te wekken zich rond het Voorloopig Bewind te scharen. De brandstichters die gij met schande uit uw hoofdstad komt te verjagen — zoo luidde het — bereiden nieuwe misdaden voor. Geen aarzelen meer, geen mededoogen; wij moeten voor altijd van onze haardsteden de moor-

denaars verwijderen, die gebrand, gedood, onteerd en vermoord hebben *(3)*.

Die moordenaars waren de soldaten van het koninklijk leger, voor twee derden Belgen!

Denzelfden dag werd De Potter, dien de oproermakers als een martelaar van de pers-vrijheid voorstelden, aan het Voorloopig Bewind toegevoegd, dat den 29 volgend besluit nam:

Het Voorloopig Bewind van België,

Aangezien, dat het belangrijkste in de gegeven omstandigheden, is, een spoedig afwikkelen der zaken, heeft in zijn schoot een Centraal Comiteit opgericht, belast met het uitvoeren van alle maatregels genomen op verslag der bijzondere Commissie. Het Centraal Comiteit bestaat uit vier leden, te weten de HH. De Potter, Ch. Rogier, Sylvain Van de Weyer, graaf Felix de Mérode.

Brussel, 29 September 1830. (Volgen de handteekens) *(4)*.

Het Voorloopig Bewind stelde toen commissies in voor de onderscheidene takken van bestuur, o. a.:

1. De finantieele commissie, onder voorzitterschap van J. A. Coghen, die beloofde op een of andere wijze geld te bezorgen om aan dringende vragen te voldoen en de verschrikkelijke ellende onder de bevolking te lenigen. Naar het getuigenis van Chazal, werden belangrijke sommen uit Frankrijk gezonden *(5)*.

2. De commissie voor binnenland, onder voorzitterschap van de Stassart, die tevens benoemd werd tot gouverneur der provincie Luik *(6)*.

3. De gerechtelijke commissie, voorgezeten door Alex. Gendebien en belast met het inrichten der justitie *(7)*. J. Raikem werd procureur-generaal benoemd aan het gerechtshof te Luik. Lebeau, advocaat-generaal aan hetzelfde hof, Isidore Plaisant advocaat-generaal aan het hooger gerechtshof te Brussel *(8)*.

4. De commissie voor belooningen, onder voorzitterschap van den Franschman Grégoire *(9)*.

5. De commissie voor leeftocht en voeding (vivres et subsistances), voorgezeten door F. de Mérode *(10)*.

6. De commissie voor openbaar onderwijs, waar Lebroussart voorzat en de Franschman Baron *(11)* secretaris was. Weinig tijd nadien werd Lebroussart bestuurder van het openbaar onderwijs benoemd, en de Franschman Alvin werd bureeloverste in hetzelfde bestuur *(12)*.

7. De oorlogscommissie, voorgezeten door Jolly, lid van het Voorloopig Bewind *(13)*. Tot opperbevelhebber was de Spanjaard don Juan Van Halen aangesteld; de Fransche generaal Mellinet voerde bevel over het geschut *(14)*; de Franschman Felix Chazal was algemeen proviandmeester *(15)*, later «ordonnateur en chef» van het Belgisch leger *(16)*. Het grootste getal der vrijkorpsen waren aangevoerd door Franschen, namelijk door Charles Niellon, die den 27 September 1830 opperbevelhebber was benoemd van het eerste vrijkorps en den 8 October luitenant-kolonel; door burggraaf Charles de Culhat; door Adolphe Le Doulcet, graaf de Pontécoulant *(17)*; door P. J. J. Parent, die den 1 October belast werd met het oprichten van een vrijkorps *(18)*; door Havelt, aanvoerder van het zoogezegde «Légion Parisienne» *(19)*. Men herinnere zich dat de Fransche officieren Bouchez, Levaillant, Poncelet, Everard, Dutillet den 23 September en volgende dagen de oproermakers aanvoerden. L. Saint-Martin, gehecht aan den staf van de Pontécoulant, wiens korps uitsluitend uit Franschen samengesteld was *(20)*, die de aansluiting van Belgie bij Frankrijk als een onvermijdelijke zaak beschouwden *(21)*, werd belast met de verstrooide vrijkorpsen *(22)*.

Na den aftocht der koninklijke troepen, stroomden vrijwilligers uit alle landen, voornamelijk uit Frankrijk, toe. Talrijke vrijwilligers waren, luidens Chazal's getuigenis, misdadigers, gelukzoekers van de ergste soort, aangelokt door hoop

op plundering, of lust op avonturen *(23)*. Duizende gelukzoekers, verklaarde Havelt, aanvoerder van het Belgisch-Parijsch legioen aan Leopold I na de nederlaag van Leuven, hebben het land overstroomd om het uit te buiten, zoogezegd om het te verdedigen *(24)*. Het is onmogelijk een gedacht te geven van de wanorde, de verspilling, de tuchtloosheid die in het zoogezegde Belgisch leger heerschten. Geen enkel aanvoerder der vrijwilligers kon een juiste opgave van zijn getalsterkte verstrekken, daar deze elk oogenblik veranderde. Iedereen handelde naar willekeur, ging van het eene vrijwilligerskorps over naar het andere, waar en wanneer hij wilde. Vernam men dat een zending ammunitie, kleederen, wapens, levensmiddelen naar een korps gestuurd was, wie iets te kort had, wie buiten het korpsverband rondzwierf, sloop in de rangen, waar men zeker was goed onthaald te worden, daar elk korps zijn sterkte en zijn belangrijkheid trachtte op te voeren. De aanvoerders waren onmachtig zelfs een schijn van orde te handhaven bij hunne troepen, die van natuurswege aan elke onderwerping weerspannig waren *(25)*.

In dien tijd waren er in België twee partijen: een Fransche partij die België bij Frankrijk wilde inlijven, hetzij rechtstreeks, hetzij onrechtstreeks door een tusschenpersoon, namelijk door het verkiezen van een Franschen prins tot koning of door het scheppen van een federatief verband tusschen Frankrijk en België *(26)*; — en de Orangisten-partij, anti-Fransch, die streed voor het behoud der eenheid van de Zeventien Provinciën en hun volledige onafhankelijkheid, zoowel moreel als economisch. De Fransche partij was gesteund door Fransch geld en door al de gewapende benden, die Frankrijk over het land uitgoot *(27)*.

De Fransche partij was het die het oproer te Brussel had verwekt en die den 26 September een Voorloopig Bewind, den 29 een Centraal Comiteit had ingericht. Nauwelijks samengesteld, zond dit Comiteit Gendebien naar Parijs, waar hij den 1 October aankwam *(28)*. Gendebien had als zending Louis-

Philippe en de leiders van « le parti du mouvement » (de annexionisten) te polsen over de mogelijkheid België met Frankrijk te vereenigen *(29)* en over hunne instemming met het plan den hertog van Nemours als koning der Belgen uit te roepen met La Fayette als luitenant-generaal *(30)*.

Generaal La Fayette, bij wien Gendebien zijn eerste poging deed, antwoordde dat zijn politieke beginselen hem verplichtten de eer van voogd te zijn over den koning te weigeren, doch aan Louis-Philippe zou hij het voorstel van het Voorloopig Bewind nopens den hertog van Nemours overmaken. Louis-Philippe riep zijn raad bijeen en weigerde.

Gendebien verzocht toen La Fayette voor hem zelf den troon van België te aanvaarden. De generaal weigerde: zijne beginselen, zegde hij, beletten hem het erfrecht te erkennen. Zoo hij een uitzondering gemaakt had voor Frankrijk met het uitroepen van Louis-Philippe tot koning, was het omdat hij door de omstandigheden er toe verplicht was geworden; daar dezelfde omstandigheden in België niet bestonden, konden deze hem, tegenover dezen staat, niet tot hetzelfde offer dwingen.

Met de hoop hem zijn weigering te doen intrekken, stelde Gendebien voor hem als levenslang voorzitter te benoemen; hij deed hem opmerken, dat het een bewonderenswaardig gedacht was de leiding der volkeren toe te vertrouwen aan mannen die, zooals hij, zulk een onderscheiding verdiend hadden; dat, zoo Napoleon een gewonnen slag beloonde met een hertogdom, de volkeren geen ander middel bezaten de diensten, aan de vrijheid bewezen, te vergelden dan door aan de meest verkleefde liberalen het bestuur der zaken toe te vertrouwen.

La Fayette bleef bij zijn weigering *(31)*.

Gendebien kreeg de overtuiging, in den loop zijner onderhandelingen, dat er door Frankrijk een droom gekoesterd werd, de grenzen van het rijk naar den Rijn te verleggen

en België met Frankrijk te vereenigen *(32)*. Doch vrees had de overhand in den raad van Louis-Philippe. Om de erkenning van het nieuwe koninkrijk te bekomen, riep hij als princiep uit dat geen staat zou tusschenkomen *(33)*; aan zichzelf verbood hij aldus ook tusschen te komen in de zaken van het koninkrijk der Nederlanden; doch om voldoening te geven aan de annexionisten-leiders, zoo machtig in Frankrijk, verklaarde hij aan Gendebien dat Frankrijk, zelf van een eenzijdige tusschenkomst afziende, zich ook tegen eenzijdige tusschenkomst van anderen zou verzetten *(34)*.

Zulkdanig waren de eerste officieele betrekkingen van de Belgische regeering met de Fransche.

Te Brussel vreesden de leiders der Fransche partij eene tusschenkomst der groote mogendheden, voornamelijk van Pruisen en Rusland. Zoo deze tusschenkomen, zegden zij, moeten wij onvermijdelijk het onderspit delven; zoo er niemand tusschenkomt zal de omwenteling zegevieren *(35)*.

In bezit van de stellige verklaring der Fransche regeering dat, zoo Pruisische soldaten België binnenrukten, de Fransche soldaten hetzelfde zouden doen *(36)*, vaardigde het Centraal Comiteit volgend besluit uit:

Het Voorloopig Bewind, Centraal Comiteit,

Gezien het noodig is de status van België voor de toekomst vast te stellen, besluit:

Art. I. De Belgische provincies, met geweld afgescheurd van Nederland, zullen een onafhankelijken staat vormen.

Art. II. Het Centraal Comiteit zal ten spoedigste een ontwerp van grondwet opmaken.

Art. III. Een nationaal Congres, waarin alle belangen der provinciën zullen vertegenwoordigd zijn, zal bijeen geroepen worden. Het zal het grondwet-ontwerp onderzoeken, het veranderen zooals hem goed voorkomt, en het uitroepen als definitieve grondwet, toepasselijk voor geheel België.

Brussel, 4 October 1830.

get. De Potter, Ch. Rogier, Sylvain Van de Weyer, graaf Félix de Mérode

Op bevel

De sekretaris,

get. J. Van der Linden *(37)*.

De zending van Gendebien toont aan wat het Centraal Comiteit verstond door een onafhankelijken staat. Het is alleen lijk ten gevolge der mislukking van Gendebien, dat die onafhankelijkheid uitgeroepen werd *(38)*. Bedoeld was annexatie aan Frankrijk rechtstreeks of door bemiddeling van een stroolen man. Nochtans Van de Weyer wist het wel en heeft het aan het Congres bekend, dat de geschiedenis geen voorbeeld kende van een land, door een prins van Franschen oorsprong bestuurd, dat niet rechtstreeks of onrechtstreeks de dwingelandij van den Franschen invloed had moeten ondergaan *(39)*, en dat, eens de Franschen meester in België, een massa arme en begeerige lieden zich erover zou uitstorten en zich verrijken door de winstgevende plaatsen te bezetten *(40)*.

De andere leden van de Centrale Commissie: De Potter, Ch. Rogier en graaf Felix de Mérode, waren insgelijks voor vereeniging. Louis De Potter ontwierp een Franco-Belgische federatie. « Geen scheidsmuur meer », schreef hij, zich tot de Franschen richtende, « tusschen ons geen tolgrenzen. Voortaan moet er politieke eenheid heerschen, gelijk er tot nu toe moreele eenheid, eenheid van belangen en van doel bestaan heeft. Beide nationaliteiten zullen blijven bestaan, om met elkander in liefde voor vrijheid en gerechtigheid te wedijveren, doch er zal voortaan slechts één volk zijn, dat tegen allen dezelfde rechten en eenzelfde onverdeeld bestaan zal verdedigen » *(41)*. Om deze eenheid te bevestigen stelde hij voor den Leeuw van Waterloo af te breken en te vervangen door een verzoeningsgedenkteeken, waarop de volgende woorden zouden prijken « Aan het menschdom, Frankrijk en België » *(42)*

Den 16 November 1832 schreef De Potter aan Jottrand: « Sedert meer dan twee jaar tracht ik mij deze gedachten (annexatie bij Frankrijk) eigen te maken en ik verwacht elk oogenblik dat het verwezenlijkt wordt. Ik zal zelfs zeggen dat ik door mijne wenschen den datum zou willen vervroegen, opdat wij ten minste bevrijd van een nationaliteit, die we niet hebben weten te verdedigen, van een vrijheid, die we niet hebben kunnen gebruiken, en van een naam, dien we belachelijk hebben gemaakt, in werkelijkheid kunnen het lot deelen van een groot volk, dat altijd in Europa den stoot gegeven heeft aan beschaving en aan vrijheid » *(43).*

De Franschman Ch. Rogier wenschte eveneens uit ganscher hart de vereeniging. Aan het Congres zei hij: « Wie zou zijn genegenheid weigeren aan dit edelmoedig volk (het Fransche), dat met de weldaden van zijn beschaving en zijn handel, aanbiedt zoovele beroemde staatslieden, krijgers, burgers en letterkundigen met ons te deelen? Van zijnen kant bemint Frankrijk ons, allen gevoelen we ons gedwongen het te raadplegen als een betrouwbare vriend, in wien we al ons vertrouwen stellen moeten... Voor allen die, sedert acht dagen hunne oogen geopend hebben voor het licht der diplomatie, is het klaarblijkend, dat Frankrijk alles doet wat het kan om den oorlog te vermijden, en wanneer het ons zegt: ik kan u geen prins geven, en wil geen vereeniging, dan moeten we het gelooven *(44).* De toelating worde gegeven of niet gegeven door de diplomatie, de wil van twee edele volkeren, tot malkander getrokken door een broederlijke neiging, moet niettemin onoverwinnelijk blijven » *(45).*

Felix de Mérode, ten slotte, was heelemaal verfranscht door zijn lang verblijf in Frankrijk, van 1800 tot 1830, en door zijn huwelijk met Françoise Rosalie de Grammont, nicht van La Fayette *(46).* « Ik zal in het openbaar zeggen », verklaarde hij aan het Congres « zooals ik dit ten andere in private gesprekken gezegd heb, dat ik persoonlijk partijganger ben van de vereeniging van België met Frankrijk » *(47).*

Van rechtskundig standpunt bezien, is het besluit van 4 October onwettig. De Centrale Commissie was immers uitsluitend belast met de uitvoering van alle maatregels genomen op verslag der bijzondere Commissies. Niets bewijst dat die Commissies zijn geraadpleegd geworden. Het baart verwondering, dat zulk een belangrijke maatregel niet genomen werd in naam van geheel het Voorloopig Bewind, en niet onderteekend werd door al de leden.

Dit besluit is klaarblijkelijk in tegenspraak met de Staten-Generaal, die slechts bestuurlijke scheiding wilden, en dit in een stemming uitdrukten, en met de gevoelens in Vlaanderen waar de openbare meening trouw bleef aan den koning en waar de voornaamste steden Gent *(48)*, Antwerpen, Dendermonde, St-Niklaas, petitiën opstelden tegen bestuurlijke scheiding *(49)*. Een proclamatie werd in Vlaanderen verspreid.

Aan de inwoners van Vlaanderen,

Brussel en Luik hebben elk zijn eigen kleuren aangenomen, waarom zouden wij, Vlamingen, de onze niet dragen? Wie herinnert zich niet uit zichzelf of door familie-overlevering dat die kleuren, door ieder goed Vlaming steeds bemind, zwart en geel zijn, de kleuren van het wapenschild? Wezen wij Vlamingen, nemen we deze kleuren aan, dat deze ons herkenningsteeken worden; het bewaren der orde, de belangen der Vlaamsche provinciën, moeten het voornaamste doel vormen van al de daden der weldenkende lieden.

Door dit verlangen bezield, bereidt men een Voorloopig Bewind voor, samengesteld als volgt.

Centrale Commissie:

HH. Van Crombrugghe, voorzitter; graaf Ch. D'Hane Steenhuize; Papeians de Morchoven; Joseph De Cock, handelaar; Verhaegen de Nayer, handelaar; G. Bassaert, nijveraar; de Smet de Nayer.

Commissaris voor eeredienst: Rijckewaert, kanunnik; commissaris voor de financiën: Ch. de Meulemeester, bankier; commissaris voor binnenland: Rooman, advokaat; commissaris voor justitie: Emm. Bailliu, advokaat; commissaris voor handel en nijverheid: Jean Minne *(50)*.

Te Gent was er sprake van de vlag van Vlaanderen uit te hangen *(51)*.

Don Juan van Halen was den 24 September 1830 opperbevelhebber benoemd over de strijdende troepen van België, hij werd in beschikbaarheid gesteld, omdat hij de afgunst van De Potter opwekte; deze verdacht hem de dictatuur te betrachten, terwijl De Potter zelf belust was voorzitter der Belgische republiek te worden *(52)*. Den 4 October kwam Palmaert van Halen verwittigen, dat het Voorloopig Bewind ten stelligste begeerde, dat hij ontslag nam, en stelde hem in kennis met hetgeen hij hem in ruil aanbieden mocht. Rogier drong nogmaals aan, en van Halen stemde er in toe zich terug te trekken. Denzelfden dag (5 October) benoemde het Voorloopig Bewind don Juan van Halen tot luitenant-generaal in beschikbaarheid, en kende hem een jaarwedde toe, waarvan de helft aan zijn vrouw zou uitbetaald worden na zijn afsterven *(53)*. De regeering behield zich het recht voor hem nog andere onderscheidingen toe te kennen *(54)*; zoo groot was de vrees voor den invloed van dezen vreemdeling. Zijne plaats werd ingenomen door Lambert Nijpels *(55)*.

Inmiddels had koning Willem den 1e October een adres van Notabele Ingezetenen der Zuidelijke gewesten ontvangen, meest leden van de Staten-Generaal, mede-onderteekend door den hertog van Ursel en de ministers van Gobbelschroy en de la Coste, strekkende om hem te verzoeken den prins van Oranje als gouverneur-generaal der Zuidelijke Provinciën naar Antwerpen te zenden, voorzien van uitgestrekte volmacht met een eigen ministerie en een afzonderlijken staatsraad; deze maatregeel werd hem door de onderteekenaars voorgesteld als het uiterste redmiddel geschikt, om

het oppergezag in België voor het Huis van Oranje te redden. Bovendien zouden daardoor de getrouwen in België een steunpunt vinden, dat hen zou vrijwaren aan de regeering ontrouw te worden.

Denzelfden dag, dat de Centrale Commissie de onafhankelijkheid van België uitriep, na menigvuldige raadplegingen met zijne ministers en de gezanten der vreemde mogendheden, teekende koning Willem een besluit, waarbij aan den prins van Oranje een tweeledige taak werd opgedragen. Vooreerst moest hij « tijdelijk in 's konings naam het bestuur waarnemen over al de gedeelten der Zuidelijke gewesten, waar het grondwettig gezag erkend werd », en daartoe werd hem Antwerpen als residentie aangewezen; daarnevens moest hij « de pogingen, die door welgezinde ingezetenen mochten worden aangewend om die gedeelten, waar de orde gestoord was onder het wettig gezag terug te brengen, door middel van bevrediging zooveel mogelijk bevorderen en ondersteunen ». De minister van staat hertog van Ursel, de ministers van Gobbelschroy en De la Coste, beiden Zuid-Nederlanders, werden hem toegevoegd, ten einde hem in het bestuur behulpzaam te zijn; zeven leden van den Raad van State uit de Zuidelijke gewesten afkomstig, werden aangewezen, om hem naar Antwerpen te volgen en « hem van raad te dienen in alle zaken, waarover de Raad van State moet worden gehoord of waarover hij zou verlangen die leden te raadplegen » *(56)*.

Nog denzelfden avond vertrok de nieuwe landvoogd van het Zuiden naar Antwerpen en reeds den volgenden morgen vaardigde hij aldaar een manifest uit van dezen inhoud:

Wij Willem, Prins van Oranje-Nassau,

Aan de ingezetenen
der Zuidelijke Provinciën van het Koningrijk,

Door den Koning, Onzen Doorluchtigen Vader, tijdelijk belast zijnde met het bestuur der Zuidelijke Gewesten, kee-

ren wij in uw midden terug, met de hoop om er tot herstel der orde en tot heil des vaderlands mede te werken.

Ons hart bloedt over de rampen die gij ondergaan hebt. Mogten wij in staat zijn, om met den bijstand van alle goede ingezetenen, de ongelukken voor te komen die u nog zouden kunnen bedreigen. Toen wij u verlieten, hebben wij den wensch door velen uwer geuit, naar eene afscheiding der beide deelen des Rijks, die echter onder denzelfden schepter zouden blijven, aan de voeten des troons gebragt. Die wensch is verhoord geworden. Maar alvorens de wijze en de voorwaarden, waarop deze gewigtige maatregel moet worden uitgevoerd, volgens de grondwettige vormen, die uit den aard eenig tijdsverloop noodzakelijk maken, kunnen vastgesteld zijn, staat Zijne Majesteit aan de Zuidelijke Gewesten reeds voorloopig een afzonderlijk bestuur toe, aan welks hoofd ik sta, en hetwelk geheel uit Belgen is samengesteld. Alle zaken zullen vrij bij hetzelve met de verschillende besturen en bijzondere personen verhandeld worden in de taal welke zij zullen verkiezen. Alle bedieningen, die van dit bestuur afhangen, zullen gegeven worden aan de ingezetenen der gewesten, die tot hetzelve behooren. Ten opzichte van het onderwijs der jeugd zal de grootste vrijheid gelaten worden.

Nog andere verbeteringen zullen worden ingevoerd, om aan den wensch des volks en aan de behoeften van onzen tijd te voldoen.

Landgenooten, Om deze verwachtingen te vervullen, verlangen wij niets anders van u, dan dat gij uwe pogingen met de onzen vereenigt; en zoodra dit plaats heeft, waarborgen wij dan ook eene geheele vergetelheid voor de staatkundige misslagen, die vóór het uitvaardigen dezer proclamatie begaan zullen zijn.

Om te beter het doel te bereiken, dat wij ons voorstellen, zullen wij alle verlichte lieden raadplegen, en met alle nuttige raadgevingen ons voordeel doen. Wij zullen eenige aan-

zienlijke en door hunne vaderlandsliefde uitmuntende ingezetenen tot ons roepen. Dat dan ook allen, die door zulk een gevoel bezield worden, ons met vertrouwen naderen. Belgen! door deze middelen hopen wij met uwe hulp dit schoone gewest, dat ons dierbaar is, te redden.

Gegeven te Antwerpen, den 5 October 1830.

Willem, Prins van Oranje *(57)*.

Het was boven alles noodig, dat de toezeggingen door den koninklijken landvoogd gedaan, bleken vertrouwen te verdienen en daartoe werd zijn manifest reeds daags daarna gevolgd door een besluit, waarbij de prins tot zijne raadgevers, die hem maatregelen zouden voorstellen tot bereiken van het doel zijner afkondiging van den vorigen dag, elf leden van de Staten-Generaal benoemde en daaronder twee woordvoerders der liberale oppositie in de Tweede Kamer Charles Le Hon en Charles de Brouckere, verder baron Erasme Surlet de Chokier, den meest bekwamen vlagvoerder der Roomsch-Katholieke partij, Etienne Constantin de Gerlache, en — zoo ver ging 's prinsen zelfverloochening — Napoleons onbarmhartigen prefect Antoine Philippe Fiacre, Ghislain de Vischer, graaf de Celles. Dit besluit was medeonderteekend door den hertog van Ursel, en daardoor werd bij voorbaat het beginsel gehuldigd eener ministerieele verantwoordelijkheid, waarvan de miskenning eene der voornaamste grieven was tegen de regeering van koning Willem. Doch drie dagen later nam de prins een meer bepaald besluit, waarbij werd vastgesteld, dat geen zijner verordeningen van kracht zouden zijn, tenzij onderteekend door den minister of eenig ander hoofd van het departement, waarop de zaak betrekking had.

Op de instelling van een verantwoordelijk ministerie volgde eene volledige vrijverklaring van het onderwijs door een besluit van 11 October. Als een andere grief was aangevoerd het gemis van rechtspraak door gezworenen. Den 14 Oc-

tober werd op voordracht der ministers de wederinvoering van den jury door den prins goedgekeurd, en naar zijnen staatsraad ter verdere behandeling verzonden.

Terwijl aldus te Antwerpen door den Regent, een verantwoordelijk ministerie en een Staatsraad de grondslagen werden gelegd tot een regelmatig bestuur over België, werden te Brussel, inzonderheid door een Russischen diplomaat van aanzien die, te St-Petersburg in ongenade gevallen, te Gent in afzondering leefde, pogingen aangewend om de leden van het Voorloopig Bewind te winnen *(58)*. de Mérode en Van de Weyer braken in eene mededeeling, die den 7 October ruchtbaar werd gemaakt, alle onderhandelingen af.

« Iemand, gezonden door Z. K. H. de Prins van Oranje, » verklaarden zij, « heeft verlangd zich tot ons te wenden om inlichtingen in te winnen over den toestand der openbare opinie en de middelen om de belangen van Z. K. H. en die van de Belgische natie in overeenstemming te brengen. Wij hebben aan dezen persoon verklaard, dat wij geen enkel recht bezaten om met den Prins te onderhandelen over den toekomstigen status van België; dat dit recht aan het Nationaal Congres toekomt, hetwelk alleen kan beslissen over de toekomst van het land; en dat, ten ware wij een bijzondere zending van het volk zouden ontvangen, wij ons niet naar Antwerpen konden begeven, zooals de Prins het wenschte... Wij hebben er aan toegevoegd, dat alle daden door den Koning gesteld, beschouwd worden als nietig en ongedaan, en dat het goede dat zelfs Z. K. H. doen kan, zonder uitwerksel zou blijven zoo men achter hem den Koning vermoedde » *(59)*.

Den 8 October eischte de « Réunion Centrale » van het Voorloopig Bewind een formeele akte, waarbij het Nassaustamhuis vervallen wordt verklaard *(60)*. De vergadering verklaarde alle Belgen, die naar Antwerpen bij den prins zouden gaan, verraders, en hunne goederen verbeurd; het eenige lid dat tegensprak, werd lichamelijk mishandeld *(61)*.

Naar het voorbeeld van Brussel, werden te Namen en te Gent clubs opgericht. Van den beginne af werd de vervallenverklaring der Nassau's er voorgestaan; mannen zwoeren er den dood van den prins, zoo hij ooit te Brussel terugkwam; men verzekerd zelfs, dat er een samenzwering tegen zijn leven bestond *(62)*.

Een krant « Le Patriote » werd gesticht om verslag uit te brengen over de zittingen van de clubs. In het eerste nummer leest men den korten inhoud van een rede uitgesproken door een zekeren heer Humbert, die de Franschgezindheid van de club aantoont. Spreker, zoo luidt het, bespreekt vervolgens deze vraag: zullen we aansluiten bij Frankrijk? Zouden we Louis-Philippe I niet kunnen uitroepen tot koning der vereenigde Franschen en Belgen? Hij laat met welgevallen al de voordeelen uitschijnen, die uit een vereeniging met Frankrijk zouden volgen... Ik denk, dat we moeten een republiek vormen, met Frankrijk verbonden en op de grens der twee landen een paal planten met het opschrift: Eendracht maakt macht, en langs den eenen kant Frankrijk, langs den anderen België.

De « Réunion » poogde zich aan te stellen als Voorloopig Nationaal Congres *(63)*.

De keus van den prins van Oranje maakte vereeniging van België met Frankrijk, én rechtstreeks én langs een tusschenpersoon om onmogelijk. Dit verklaart de vijandigheid van de Fransche partij te zijnen opzichte. Om eenzelfde reden zal die partij later de kandidatuur van prins Leopold van Saxe-Coburg bestrijden.

Niettemin werd de prins van Oranje gedurende veertien dagen door zijn omgeving gevleid met de verwachting op een gewenschten uitslag zijner pogingen *(64)*. de Celles, De Brouckere en Le Hon, die tusschen Brussel en Antwerpen af en aan gingen, hielden vol dat zijne kansen goed stonden. Den 8 October kwam De Brouckere zelfs verzekeren, dat hij aan het Voorloopig Bewind verklaard had, dat het eenig

uitvoerbare plan was een grondwettelijke regeering op te richten, met den prins van Oranje aan het hoofd, en dat hij overtuigd was ten slotte daarvoor de instemming aller partijen te verwerven *(65)*.

In later tijd mag het bevreemding hebben gewekt dat hij, die anders zoo vlug van doorzicht was, niet spoediger opmerkte, dat velen der hem omringende mannen niet te vertrouwen waren. Terecht merkt Bosscha op: « hij, die door de slingerpaden van den doolhof gaat, omstuwd door raad- en berichtgevende personen, waarvan het onmogelijk is de vriendelijke maskers van de natuurlijke wezenstrekken te onderscheiden, moet over zijn toestand geheel anders oordeelen dan zij die door het oog der historie het geheel der gelijktijdige voorvallen en handelingen overzien, en met bedaarden blik de personen, die daarin werkzaam zijn geweest, ontmaskerd beschouwen kunnen. Dan, 't was hier minder de vraag, wat uit de verwarring en de regeeringloosheid zou te voorschijn komen, dan wat de inspraak van 't geweten als plicht voorschreef. Die stem sprak luid en duidelijk: tot het uiterste moet de poging tot bevrediging der oproerige gewesten worden doorgezet... Hij was het verschuldigd aan de talrijke vrienden, die hij nog in België bezat en die niet ophielden hem toe te roepen « Gij zijt voor België een noodzakelijkheid geworden ». Hij was het eindelijk ook verschuldigd aan geheel Europa ».

Men begreep, dat eene vreemde krijgsmacht in België — van wie ook — een oorlog zou doen ontbranden, waarin licht geheel Europa kon gewikkeld worden. Maar men begreep aan den anderen kant, dat zoo België werd overgelaten aan de revolutie-koorts, die daar de menigte beheerschte — welke verbintenis ook Louis-Philippe mocht hebben aangegaan — eene samenstrooming van de reunionistische partijen in Frankrijk en België niet te verhinderen en ook dan een algemeene oorlog onvermijdelijk zou zijn; gelukte het integendeel aan den prins van Oranje de oproerige gewesten

tot rust te brengen door er een zelfstandig bewind te vestigen, dan zou het gevaar geweken zijn, en de taak der mogendheden zich bepalen tot het erkennen van den nieuwen toestand in het Europeesche Statenstelsel. Daarom hield de diplomatie de oogen gericht naar Antwerpen, en hoorde men bevoegde staatslieden toen zeggen: « de eenige man die een algemeenen oorlog kan voorkomen, is de prins van Oranje ». Het gewicht dezer bedenking werd hem van verschillende zijden op het hart gedrukt, en de voorstanders van een onafhankelijk België riepen hem met nadruk toe: « Behoed ons van in vreemde handen te vallen » *(66)*.

De Belgische kamerleden te Antwerpen beduidden spoedig aan den prins van Oranje, dat de ingeslagen weg zeker niet tot den troon van België leiden zou. Zij sloegen hem voor, eene bijeenkomst van zoo mogelijk alle Zuid-Nederlandsche leden der Tweede Kamer, den 18 October te Antwerpen te houden, de onafhankelijkheid van België te proclameeren en tegelijk een bestuur te vestigen, waarvan hij het souvereine hoofd zou zijn. De prins was geneigd aan te nemen, doch niet zonder voorkennis van zijn vader, dien hij het aanbod mededeelde. Den 16 las de prins aan Cartwright 's konings antwoord voor; het machtigde hem de souvereiniteit, indien aangeboden, aan te nemen onder voorbehoud van de goedkeuring der mogendheden, en voorts onder beding dat Luxemburg geen deel van den Belgischen staat zou uitmaken, en dat Antwerpen en de andere plaatsen, nog door 's konings troepen bezet, niet door die troepen ontruimd zouden worden dan na afloop van alle te treffen regelingen. Maar toen 's konings brief aankwam hadden de kamerleden reeds van de vergadering te Antwerpen afgezien, en aangeraden liever moeite te doen voor eene orangistische meerderheid in het Congres. Toen, op voorstel van de Celles, De Brouckere en Le Hon, maar in strijd met het advies van den hertog van Ursel, van Gobbelschroy en la Coste, die ontslag namen, verklaarde de prins met de provinciën, die hij be-

stuurde, te willen toetreden tot de staatkundige onafhankelijkheid van Zuid-Nederland *(67)*.

Deze beslissing was in de volgende proclamatie vervat:

Belgen!

Sedert ik bij mijne proclamatie van den 5 dezer tot u gesproken heb, heb ik uwen toestand zorgvuldig overwogen; ik besef dien, en erken u als een onafhankelijk volk.

Ik zal u dus, zelfs in die gewesten, alwaar ik eene groote macht uitoefen, niet in het minst belemmeren in het gebruik maken van uwe rechten als staatsburgers.

Verkiest vrijelijk, en op dezelfde wijze als uwe landgenooten in de andere provinciën, afgevaardigden tot het Nationaal Congres, hetwelk eerlang zal plaats hebben, en gaat daar over de belangen van 't vaderland raadplegen.

Ik stel mij in de provinciën, die ik bestuur, aan het hoofd der beweging, welke u tot een nieuwen en vasten staat van zaken leidt, waarvan de nationaliteit de kracht zal uitmaken.

Ziedaar de taal van hem, die zijn bloed gestort heeft voor de onafhankelijkheid van uwe gewesten, en die zich thans met u vereenigt in uwe pogingen, om uwe staatkundige onafhankelijkheid te vestigen.

Antwerpen, 16 October 1830.

Willem, Prins van Oranje *(68)*.

In het algemeen aanschouwden de Belgen deze proclamatie als geschikt om grooten invloed uit te oefenen ten gunste van den prins *(69)*.

De hoogere klassen spraken zich meer en meer uit ten zijnen gunste. De nijveraars in Vlaanderen, Antwerpen en Limburg waren hem insgelijks goed gezind *(70)*. De orangisten-partij werd gesteund door allen die onder den volledigen stilstand der nering gebukt gingen en door hen, die groote verliezen vreesden voor hunne onroerende goederen *(71)*. Toen de prins in Londen verbleef, waarheen hij

vertrokken was na zijn mislukking te Antwerpen, ontving hij eene afvaardiging van ingezetenen uit Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge, met adressen waarin negentig duizend hunner medeburgers het verlangen naar de regeering van den prins van Oranje als den algemeenen wensch van België uitdrukten (72).

Wat de kranten betreft, men kon ze aldus indeelen: « Le Belge » en « L'Emancipation » (73), opgesteld door Bayet, verzetten zich tegen den prins van Oranje zonder te zeggen wat ze wenschten; « Le Politique » en « Le Courrier des Pays-Bas » wilden dat iedereen, ook de prins, zich zonder voorbehoud onderwierp aan het Nationaal Congres; « L'Observateur du Hainaut », « Le Journal d'Anvers », « Le Journal de Gand », « Le vrai Patriote de Bruxelles », « Le Journal du Luxembourg » kwamen voor den prins op (74). « Le Courrier de la Meuse », stelde volgend plan voor dat, naar zijn meening, door velen zou aanvaard worden: « De twee landen, Holland en België, zullen elk een afzonderlijk, grondwettelijk koninkrijk vormen, zonder dat ze ooit door een zelfden prins kunnen bestuurd worden. Elk zal zijn koning, zijn grondwet, zijn wetgeving, zijn begrooting hebben. Deze staten zullen niettemin een Statenbond vormen, genaamd Vereenigde Nederlanden of Vereenigde Koninkrijken der Nederlanden, en de gemeenzame belangen zullen geregeld worden door een landdag, die elk jaar zal bijeenkomen, om de beurt in de hoofdstad van een der koninkrijken. Het is wel begrepen, dat deze landdag heelemaal verschillend zal zijn en gescheiden van de nationale vertegenwoordiging der beide volkeren ». « Le Courrier de la Meuse » was bovendien partijganger van den prins van Oranje (75).

Na de proclamatie van 16 October schreef « Le Courrier des Pays-Bas »: In minder dan een maand kunnen de omstandigheden zoodanig veranderen, dat de prins van Oranje de onmisbare man wordt. De stoffelijke moeilijkheden van onzen toestand groeien met den dag aan. De ellende overvalt

het volk; de naderende winter is voor ons de «overtocht der Beresina». Zonder een groot man te zijn, kan de prins partij trekken van de moeilijkheden waarin wij ons bevinden.

Op dit tijdstip was de economische crisis zeer hevig. De handel- en de nijverheiddrijvende burgerij was ten onder gebracht. Door geheel België, zoowel in Vlaanderen als in Wallonië, weerklonk een noodkreet — die van het volk dat om brood vroeg. Zeer ernstige onlusten braken uit. Te Brugge, in den morgen van 18 October, verwoestte het volk de herberg «Noorwegen», buiten de Damppoort gelegen, meenende daar een graanmagazijn te zullen vinden; daarna maakte het zich meester van verscheidene wagens met graan geladen. De bakkerij en de graanpakhuizen van Rolleghem werden leeg geplunderd; niettegenstaande de burgerwacht vuur gaf. Om zich hierover te wreken, verwoestten de opstandelingen de woningen van Herremans-Lybaert, bevelhebber van de burgerwacht, van Van Damme, Meulemeester, d'Hauw en Liebaert, een man die om zijn weldadigheid bekend stond. Den geheelen nacht liepen mannen met fakkels van huis tot huis, geld eischende, terwijl vrouwen of liever furie's akelige kreten lieten hooren. God weet hoe hoog de razernij zou geklommen zijn, als niet de burgerij, tot bezinning gekomen, bij het aanbreken van den dag, onder de wapens was gekomen.

Te Gent was de toestand niet beter: reeds den 4 October 1830 moest de Regentie een leening sluiten van 100.000 fl. om de werkloozen te ondersteunen, en dagelijks werden vijf duizend porties soep kosteloos uitgedeeld aan de onbemiddelden *(76)*.

Bergmann gaf wel juist den algemeenen toestand weer, toen hij schreef: «Ontbinding van alle maatschappelijke orde, volkomen regeeringloosheid; ziet daar de zegeningen die de Parijsche clubs en de koolmijnen van het Walenland over dat onlangs zoo gelukkig Belgenland verspreid hebben» *(77)*.

Bijna terzelvertijd braken onlusten uit in Henegouw. Te Bergen hadden de bakkers geen brood gebakken, omdat de regentie den broodprijs niet wilde opslaan. Het graan was zeer duur; de kooplieden, zegde men, hielden het in magazijn en weigerden te verkoopen. Het volk, dat zich geen brood kon aanschaffen, was ten uiterste verbitterd; het voer luidop uit tegen de regentie, tegen de graanhandelaars. 's Avonds schoolden groepen op de markt samen, rechtover het koffiehuis van Verteneuil, graankoopman. De gouverneur, de burgemeester, de leden der regentie poogden te vergeefs het volk te stillen, met voor 's anderendaags goedkoop graan en brood te beloven. Het luisterde niet, en op een oogwenk werd alles verbrijzeld ten huize van Verteneuil. De hongerlijders trokken toen naar het huis van Massard en Cattier, graankooplieden, waar ze alles vernietigden. Dergelijke wanordelijkheden grepen plaats te Edingen, Thuin, Charleroi, 's Gravenbrakel *(78)*. Te Hornu vielen vijf tot zes honderd mijnwerkers het werkhuis Degorges aan. Alle machines werden er verbrijzeld; de groote werkplaats, toen ter tijde eenig in Europa, werd verwoest. Nadien werd het verblijf van Degorges geplunderd; rijtuigen, kleederen en zilverwerk lagen over de straat geworpen. De schade werd op meer dan een millioen geschat. Benden gewapende mijnwerkers plunderden te Wasmes, Jemmapes en Ghlin. De Fransche partij werd beschuldigd wanordelijkheden te hebben willen inrichten langs de geheele Fransche grenslijn *(79)*. Het Voorloopig Bewind zond den Franschman Ch. Rogier om de orde te herstellen met eenige salvo's. « Wat het fusiljeeren betreft », liet Ch. Rogier den 23 October aan zijn collegas weten, « ik zal het maar zelden doen, en zelfs trachten het heelemaal niet te doen. Ik ben geen vriend van veroordeelen en ter dood brengen den dag van vandaag. De wederwraak zou kunnen verschrikkelijk zijn » *(80)*. Men moest nochtans een zondebok vinden. Don Juan van Halen, die zich te Bergen bevond,

werd aangehouden, onder voorwendsel dat hij de opstoker was van de wanordelijkheden in Henegouw en Namen doch zijn volledige onschuld werd spoedig bewezen *(81)*.

Terwijl deze droevige gebeurtenissen, door de omwenteling veroorzaakt, het volk in ellende stortten door aan de nijverheid haar voornaamste afzetgebied, Noord-Nederland en de overzeesche bezittingen te ontnemen, trof de prins van Oranje nieuwe maatregelen.

Den 18 maakt hij in eene dagorde aan het leger bekend, dat de Belgische en de Hollandsche troepen met toestemming des konings, eerstdaags in afzonderlijke afdeelingen zouden gescheiden worden, en dat de Belgische troepen onder zijn bevel in België zouden blijven. Generaal Van Geen was met de uitvoering van dit bevel belast *(82)*. Daags daarna stelde hij alle Belgische krijgsgevangenen, die te Antwerpen waren, o.a. Ducpétiaux en Pletinckx, in vrijheid. De kennisgeving dezer vrijlating aan het Voorloopig Bestuur te Brussel ging vergezeld van een voorstel tot het staken der vijandelijkheden. Smadelijk was het antwoord: « Bewijs ons, dat de troepen u gehoorzamen, wier vijandelijkheden gij wilt doen ophouden; beveel haar Maastricht en Antwerpen te ontruimen en over den Moerdijk tot in Holland terug te trekken; wanneer zij dit zullen gedaan hebben, dan zijn wij geneigd over een wapenstilstand te onderhandelen » *(83)*.

Den 18 October opende de koning te 's Gravenhage de gewone zitting der Staten-Generaal. Een enkele afgevaardigde uit het Zuiden was aanwezig: Sandelin uit Brugge. In zijne troonrede laschte de koning deze woorden in: « De geheel onverwachte tijdingen uit Antwerpen ontvangen, strekken opnieuw ten bewijze van den dagelijkschen voortgang der daadwerkelijke scheiding tusschen de twee groote afdeelingen van het Rijk ». Den 20 October zond de koning aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal eene boodschap, waarvan de aanhef als volgt luidt:

« Uit de proclamatie door onzen beminden zoon den prins

van Oranje, den zestienden dezer te Antwerpen uitgegeven, waarvan de aanleidende oorzaken ons even weinig bekend zijn als de gevolgen daarvan door ons kunnen berekend worden, blijkt intusschen ontwijfelbaar, dat de erkenning van het grondwettig gezag in de Zuidelijke Provinciën thans geheel heeft opgehouden » *(84)*.

Door twee koninklijke besluiten werd de opdracht aan den prins van Oranje, op den vierden gedaan, vervallen verklaard en aan de opperbevelhebbers der vestingen Maastricht en Antwerpen, de uitvoering van het Opperste Gezag in de provinciën Limburg en Antwerpen opgedragen *(85)*.

Toen de besluiten zijns vaders hem bekend waren, moest de prins, ontheven van alle gezag, bedacht worden om Antwerpen te verlaten. Den 25 October riep hij aan België een eenvoudig en aandoenlijk vaarwel toe; het was van den volgenden inhoud:

« *Belgen!*

Ik heb getracht u al het goede te doen, waartoe ik in staat was, zonder dat het mij gelukt is het edel doel te bereiken, waartoe al mijne pogingen strekken, de bevrediging uwer schoone gewesten. Gij zult nu over de belangen van het vaderland gaan beraadslagen in het Nationaal Congres, 't welk wordt voorbereid. Ik reken dus mijne plichten jegens u volbracht te hebben voor zooveel in dit oogenblik van mij afhing, en ik ga een nog smartelijker plicht vervullen door mij van uwen grond te verwijderen, om elders den uitslag af te wachten der politieke beweging van België. Maar van verre gelijk van nabij zullen mijne wenschen met u zijn en ik zal altijd trachten mede te werken tot uw waarachtig welzijn.

Ingezetenen van Antwerpen, die mij gedurende mijn verblijf in uwe stad zoo vele blijken uwer verknochtheid gegeven hebt, ik zal, hoop ik, in meer kalme tijden terug komen,

om met u samen te werken tot vermeerdering der welvaart van uwe schoone stad ».

De verwijdering van den ondankbaren grond, waarop hij twintig lange dagen had doorbracht in een dampkring van list, ondank en verraad, werd in den morgen van den 26 October volbracht door eene stoomboot, die de Schelde afzakte en koers zette naar Willemdorp. Den 31 droeg de koning eene nieuwe zending aan den Prins te Londen op, waar de eerste bijeenkomst der gevolmachtigde gezanten, der groote mogendheden, den 4 November zou gehouden worden *(86)*.

Terwijl dit alles plaats greep, belastte het Voorloopig Bewind de franschen Le Doulcet de Pontécoulant, Culhat, Grégoire, Mellinet, Parent, Niellon, zijn gezag over Vlaanderen te vestigen, toen het vernomen had dat Gent zich grootendeels voor Oranje uitsprak en zelfs een deputatie aan den prins te Antwerpen gestuurd had. Le Doulcet, burggraaf de Pontécoulant, rukte op aan het hoofd van het « Légion Belgo-Parisienne » naar Gent. Het nieuws, dat dit legioen naderde, verwekte groote ontroering in de stad. Men vreesde terecht dat die bende vreemdelingen, waarvan het grootste getal ons door Frankrijk toegezonden waren *(87)* en die zoo maar opeens de onafhankelijkheid brachten, geen al te goed omlijnde begrippen bezaten over mijn en dijn. Notabelen begaven zich naar het stadhuis, waar « eenigszins ontroerd », schreef een blad van dien tijd, graaf Félix de Mérode en ridder de Gamond, afgevaardigden van het Voorloopig Bewind, zetelden; zij verklaarden hun dat de heele stad zou opstaan tegen het legioen. « Ik zweer op mijn eer », verzekerde graaf de Mérode, « dat het Gent niet zal binnenkomen ».

Niettegenstaande deze plechtige verbintenis, rukte het Belgisch-Parijsch Legioen Gent binnen den 11 October, om drie uur 's namiddags *(88)*, en werd gekantonneerd in de ruiterijkazerne, bij de Brusselsche poort *(89)*. Hoe de Gentenaars met de « bevrijders » gediend waren, kan men op-

maken uit de proclamatie door de regentie aangeslagen den 12 October, om de inwoners te verzoeken af te zien van elke betooging tegen het Belgisch-Fransch Legioen.

De legionnairen maakten zich weldra schuldig aan grove buitensporigheden, welke de Pontécoulant betitelde als een « brandende ijver voor de noodwendigheden van den dienst », doch niettemin beloofde te beteugelen *(90)*.

Den 13 October begon het legioen het beleg der citadel, bezet door de koninklijke troepen onder bevel van kolonel Des Tombe. Den 15 viel het de burgerwachten aan, die vergaderd waren op de Recollettenplaats, en dreef ze achteruit ten deele naar de Recollettenbrug, ten deele naar de Veldstraat; ook op den Kouter was de strijd zeer hevig. Verscheidene posten der burgerwacht werden aangevallen; deze aan het provinciaal bestuur opgesteld, geholpen door de pompiers, gelukte er in alle aanvallen af te slaan. Burggraaf de Culhat werd tijdens den strijd gekwetst. Er vielen zes dooden *(91)*.

De verbinding van het Kasteel met de stad, waaruit de troepen van leeftocht moesten voorzien worden, was sedert den 13 geheel afgesneden, en toen het zoogenoemde Belgisch-Parijsch Legioen met een aanval dreigde, kreeg Des Tombe door de eenstemmige verklaring van al zijne officieren de zekerheid dat, met uitzondering van het bataljon der vijfde afdeeling uit Noord-Nederlanders bestaande, al de manschappen niet alleen weigerden eenigen weerstand te bieden zoo het kasteel, gelijk ieder oogenblik verwacht werd, uit de stad werd aangevallen, maar ook niet toelaten zou, dat er een enkel schot tegen eenigen zoodanigen aanval gedaan werd. Deze weerspannigheid strekte zich ook tot de kanonniers uit en al de geschutkracht der citadel, deels in bastion, ravelijnen en kanonkelders in batterij gebracht, deels bovendien in voorraad, werd daardoor geheel onbruikbaar. Men had alzoo bij den eersten aanval uit de stad een soldaten-oproer te voorzien en daarenboven legden de kwaad-

willigen het er op toe om den bevelhebber tot de overgaaf te dwingen, door 's nachts de bronputten onbruikbaar te maken ten einde het gebrek aan levensbehoeften nog te verhoogen. In dezen toestand van Machteloosheid besloot de raad van verdediging eenstemmig tot het aanknoopen van onderhandelingen met het opperhoofd der vijandige macht, waardoor 's konings troepen waren ingesloten. In den namiddag van den 17 October werd door den luitenant-kolonel Kenor en den majoor De Haan, als gemachtigden van Des Tombe, met Pontécoulant uit naam van Duvivier, toen militair gouverneur van beide Vlaanderen, een overeenkomst gesloten, waarbij bedongen werd dat de Belgische troepen in het kasteel zouden blijven met uitzondering van de officieren, die verlangen mochten mede daaruit te trekken; het kasteel zou worden overgegeven aan den luitenant-kolonel Ysebrand de Lendonck, een Zuid-Nederlander; eerst na verloop van acht dagen zou een der posten van het kasteel door de troepen van het Voorloopig Bewind worden bezet, en wanneer, wederom na een verloop van acht dagen, de gebeurtenissen geene wending namen gunstig voor de regeering van koning Willem, eerst dan zou het kasteel geacht worden aan de nieuwe regeering van België te zijn overgegeven; Des Tombe en al de officieren, die verlangden hem te volgen, zouden aan het hoofd der Noord-Nederlandsche manschap uittrekken met krijgseer, en vier veldstukken medevoeren, volledig uitgerust, bediend en bespannen. Overeenkomstig deze voorwaarden had den 19 October de uittocht plaats en de uitgetogene kolonne, ongeveer zeven honderd hoofden sterk, zakte over St-Nicolaas af naar Antwerpen *(92)*.

Eéne stad was nog in de macht van 's konings troepen, Dendermonde. Maar Chassé gaf bevel aan den majoor Goetz, die aan het hoofd stond van de bezetting, om onverwijld Dendermonde te verlaten. Den 21 October trok die dappere officier, die een oproer in den avond van den 18 had weten te bedwingen, de stad uit met het geheele garnizoen, heb-

bende de geweren geladen, en met vier veldstukken, waarbij de lonten brandende waren. onder het geroep van « Leve de Koning » *(93)*.

Na eenige manifestaties was generaal Goethals, bevelhebber der stad Brugge, een Belg van geboorte, met de bezetting naar Oostende vertrokken (27 Sept.), en eenigen tijd nadien naar de Belgen overgeloopen *(94)*. Een vrijwilligerswacht werd door de regentie ingericht om de orde te bewaren, doch weldra, — zoogezegd ten gevolge van een Hollandsche samenzwering — begon het grauw te plunderen (16 Oct.); de regentie verzocht militaire hulp van generaal Duvivier, militair bevelhebber der beide Vlaanderen *(95)*.

Met zijn legioen vertrok Pontécoulant naar Brugge, om er de orde te herstellen. Nauwelijks in de stad aangekomen, eischte hij betaling van een schadevergoeding en van een soldij, ten bedrage van een frank per man en per dag voor de soldaten en vijf frank voor de officieren; daarna eischte hij hemden, schoenen, uniformen, slobkousen, broeken en zelfs wapenen op. Terstond ook gaf hij bevel twee stukken geschut op de markt te plaatsen, en om den Bruggelingen heilzame vrees in te boezemen, deed hij ze laden en verscheidene schoten afvuren. Ook was men zijn troepen spoedig moe. Werklieden dreigden ze aan te vallen. De regentie besloot hun vertrek te vragen *(96)*. Sinds een deel van onze provincie — schreef men uit Brugge aan het officieele blad « L'Union Belge », — bezet is door de vrijwillige patriotten, is iedereeen hier op zijn hoede. Verscheidene aanzienlijke burgers hebben de stad verlaten; anderen maken zich gereed dit voorbeeld te volgen *(97)*.

Door een toeval echter werd de stad van hare lieflijke verdedigers bevrijd. Het gerucht was in omloop, dat de Hollanders ontscheept waren te Breskens en naar Brugge oprukten. Aanstonds beval de Pontécoulant aan zijn mannen vooruit te trekken *(98)*.

Ziehier wat gebeurd was: terwijl de Pontécoulant zich

onderscheidde te Gent en te Brugge, deden troepen vrijwilligers *(99)* aangevoerd door dr. Grégoire, hunne intrede te Ysendyke (17 Oct.); daarna te Sas van Gent, waar de burgemeester weigerde de Brabantsche vlag uit te steken. Grégoire nam vijf duizend frank uit de kas van den gemeenteontvanger *(100)*. Den 30 October bezette hij Aardenberg.

Den 31 October trokken de troepen van Grégoire, ondersteund door deze van de Pontécoulant, naar Oostburg op. Na een kort gevecht werden ze echter verplicht zich terug te trekken op Maldeghem *(101)*. E. H. Andries vertelde deze onderneming aan het Congres in dezer voege: Pontécoulant en Grégoire komen beiden aan met een proclamatie, en aanzien zich als leiders der onderneming. Men rukte op tegen Oostburg zonder plan, zonder orde, met als achterwacht al de de plunderaars en landloopers der omliggende dorpen, aangelokt door de toezeggingen van Grégoire, die beloofd had Oostburg te plunderen. Eenige kanonschoten volstonden om deze bende te verstrooien, en ik durf mijn vaderland erover geluk wenschen, want de overwinning zou het land met ellende en misdaad vervuld hebben *(102)*.

Het Belgisch-Parijsch Legioen trok terug naar Brugge. Vooraleer de stad te verlaten had Pontécoulant een proclamatie gericht tot de inwoners, aan wien hij zegde: Verplicht voor een oogenblik te vertrekken, vertrouw ik den ordedienst in stad toe aan de burgerwacht, en zoo kwaadwilligen van mijn afwezigheid wilden gebruik maken, zou men mij op het minste teeken zien toesnellen. Dat ze dan beven, want mijn terugkeer zou verschrikkelijk zijn.

Daar zij dezen verschrikkelijken terugkeer vreesde, vooral ten opzichte der stadsfinanciën, had de regentie zich verhaast aan generaal Duvivier, militaire gouverneur der Vlaanders, te schrijven om het Belgisch-Parijsch Legioen te verwijderen. Den 2 November kreeg dit bevel naar Gent terug te keeren, en eischte eerst te Brugge nog kleederen der schutterij op. 's Anderendaags kwam het er aan, doch vernam,

dat het Voorloopig Bewind aan burggraaf de Pontécoulant had laten weten, dat het zijn diensten noodig had in Limburg *(103)*. De Gentenaars waren zeer verheugd van deze wanordelijke bende verlost te zijn. Het vertrek werd vastgesteld op 4 November. De samenkomst was bepaald tegen zeven uur 's morgens op het Oefeningsplein. Te negen uur waren de Pontécoulant's-mannen nog niet op marsch, niettegenstaande de herhaalde bevelen van den plaatselijken bevelhebber. Toen kwam generaal Duvivier zelf en gaf den officier, die bij afwezigheid van burggraaf de Pontécoulant het bevel voerde, opdracht onmiddellijk te vertrekken. De mannen deden eenige passen doch bleven toen opnieuw staan. Verontwaardigd wierp de generaal zich te midden van het eerste peloton en toen eerst besloot het heele legioen voor goed op marsch te gaan *(104)*.

Eenige dagen later kwam Pierre Van der Linden, geneesheer te Parijs, zoon van M. Van der Linden, notaris aldaar, te Brussel toe; hij bracht aan het Belgisch-Parijsch Legioen een driekleurig vaandel, met dit opschrift « De Parijsche dames aan het Belgisch-Parijsch Legioen » *(105)*.

Terwijl de Franschen de Pontécoulant, de Culhat, Grégoire in de Vlaanders stonden, gaf het Voorloopig Bewind den 9 October bevel aan den Franschman Parent, kolonel van het eerste vrijkorps en aan den Franschen generaal Mellinet, aanvoerder van het tweede vrijkorps, het leger van prins Frederik aan te vallen *(106)*.

In de meest ongunstige omstandigheden waren 's konings troepen achtereenvolgens uit Vilvoorden en Mechelen geweken, om een stelling achter de Nethe en den Rupel te bezetten. De beide uiterste punten waren Boom en Lier, en de bruggen te Duffel en te Waelhem de sleutels tot deze stelling *(107)*. Reeds den 30 September had de luitenant-generaal Trip als opperbevelhebber der ruiterij te Mechelen van de Zuid-Nederlandsche officieren der aldaar aanwezige artillerie-regimenten, lichte dragonders en kurassiers de

schriftelijke verklaring ontvangen, dat zij den koning niet meer dienen konden tegen hunne oproerige landgenooten. Van nu af verdwenen ook de Zuid-Nederlandsche soldaten, ruiters en kanonniers, bij geheele groepen uit de gelederen. Zoo werden alle banden van krijgstucht geslaakt en het leger in al zijn deelen uiteengerukt. Den Zuid-Nederlandschen officieren was de terugtocht der koninklijke troepen uit Brussel een teeken geweest, dat het gezag van den koning niet meer in staat was, zich tegen den opstand te handhaven. Zij die geen gevoel voor eer en krijgsmansplicht bezaten, of die niet bestand waren tegen de begeerte naar bevorderingen, hebben met schending van den door hen afgelegden eed, terwijl zij nog den Nederlandschen wapenrok droegen, hunne diensten aangeboden aan het nieuw gezag, dat zich te Brussel had opgeworpen. Anderen, getrouw aan eer en plicht, hebben de aanbiedingen van het Voorloopig Bewind met rechtmatige verontwaardiging van de hand gewezen. Anderen zijn tot de nieuwere orde van zaken niet toegetreden dan als eerlijke krijgslieden, nadat zij hun ontslag van den koning hadden bekomen. Er zijn er ook geweest, die een zoo grooten afkeer hebben gevoeld van de wijze waarop het schoone koninkrijk was uiteen gescheurd, dat zij van het aanbod hun gedaan, om met eere te worden ontslagen uit den dienst van den koning der Nederlanden, geen gebruik hebben gemaakt en die sieraden gebleven zijn van het Nederlandsche leger *(108)*. Tot desertie werden de Zuid-Nederlanders aangezet door den voorloopigen aanvoerder der Belgische troepen, Lambert Nijpels, die als luitenant-kolonel naar het Nederlandsche leger was overgegaan in 1815, bevorderd was tot kolonel der derde voetvolk-afdeeling, en die een der eersten overliep naar de opstandelingen *(109)*.

Kolonel Parent ontving bevel tegen Lier op te rukken om de linkerflank van den vijand te omtrekken, terwijl generaal Mellinet zou pogen de brug van Waelhem te veroveren *(110)*.

Om dit plan uit te voeren, verliet kolonel Parent Brussel in den namiddag van 9 October, om zich naar Leuven te begeven. In den morgen van den 10 aldaar aangekomen, verspeelde Parent kostbaren tijd met eenige maatregelen te treffen, die de vrijwilligers mistevreden maakten; na drie dagen besprekingen, moest hij afzien van zijn bevelhebbersschap, dat door het officierenkorps werd aangeboden aan Niellon, die aanvaardde. Deze benoeming werd bevestigd door het Voorloopig Bewind, dat hem de aanstelling tot luitenant-kolonel zond *(111)*.

De stad Lier, het steunpunt van het koninklijk leger, was slechts door de 15e divisie bezet, voor een groot deel samengesteld uit Zuid-Nederlanders, onder bevel van graaf de Lens, een Gentenaar van geboorte.

Onder de ingezetenen had zich een oproerigen geest geopenbaard; verscheidene officieren en ruim vier honderd soldaten maakten met hen gemeene zaak; het was den bevelhebber bijgevolg onmogelijk geweest den aanval der opstandelingen af te wachten, en hij was met hen overeengekomen, zoo de Zuid-Nederlanders hem wilden verlaten, zich daartegen niet te zullen verzetten. De hertog Bernhard van Saksen-Weimar, die zich als bevelhebber van de tweede infanterie-divisie met zijn hoofdkwartier te Antwerpen bevond, had echter bevel gekregen Lier te hernemen. De aanval begon den 18. Bij het naderen van de koninklijke troepen ontruimden de opstandelingen Lisp, waar zij een vooruitgeschoven post hadden en de hertog trok aan het hoofd van een bataljon tot op nagenoeg acht honderd passen van de werken van Lier. Er moest daar eene kleine brug worden overgegaan en op dit punt waren, vanaf den vestingwal met juistheid twee vuurmonden gericht, waaruit met kartetsen werd geschoten. Het bataljon trok een weinig terug achter heggen, terzijde van den weg, en er ontstond toen een levendig tirailleursgevecht, waarbij de hertog zijne kolonialen voorging in onverschrokkenheid en kolonel de Lens, door zijn

voorbeeld, de Zuid-Nederlanders zijner afdeeling trouw aan hun plicht deed blijven. Op het oogenblik, dat het geweervuur het hevigst was, werd den hertog de dagorde gebracht waarbij de prins van Oranje aan het leger de scheiding van Noord- en Zuid-Nederland aankondigde, tegelijk met het bericht dat prins Frederik het leger te velde had verlaten. Nu scheen verder bloedvergieten doelloos; de hertog gaf last het vuur te staken en bleef in zijne stelling tot den avond, toen generaal Cort-Heyligers het bevel gaf, dat de kolonne terug zou gaan. Hierdoor stouter geworden, kwamen de opstandelingen opdringen en in stormpas, met groot geschreeuw uit de poort van Lier aanrukken. De kolonel De Hart, met de tweede kolonne van den Antwerpschen straatweg aankomende, zond tirailleurs op hen aan, deed een paar stukken geschut aanrukken en bracht alzoo den tierenden troep tot zwijgen. Aan de zijde van de opstandelingen lieten Jenneval, door Niellon aan het hoofd van zijn staf geplaatst, en den neef van Niellon het leven *(112)*.

Nu de vijand te Lier vasten voet bleef houden, Mellinet met zijn steeds aangroeiend korps naar Waelhem voortrukte, Niellon den 19 langs den linkeroever van de Nethe tot Duffel zijne troepen zond, was de stelling achter de Nethe en te Duffel niet meer veilig. De maatregelen, tot beveiliging van het aftrekkend leger werden reeds den 18 beraamd en in den nacht van 21 op 22 nam de hertog den terugmarsch aan in de richting van Berchem. Gedurende den 19, 20 en 21 handhaafden de koninklijke troepen zich in het bezit van de brug, waarop reeds een Belgische vaan geplaatst was, die door den soldaat J. Bavink werd weggenomen. Toen werd ook aan de troepen te Waelhem bevel tot den aftocht gegeven, en het bevel om de brug te verbranden werd door den sergeant Van Heerde volbracht onder het vuur der Belgen *(113)*. De stelling aan de Nethe en de Rupel werd op alle punten verlaten. Mellinet en Niellon trokken hunne troepen te zamen bij Oude-God waar de wegen van Waelhem

en Lier elkander ontmoeten, en rukten den 24 op naar Berchem. De ontmoeting tusschen deze vereenigde macht — op zes tot acht duizend man begroot met zes of acht stukken geschut — en twee bataljons van de negende afdeeling, vóór Berchem geposteerd met een sectie artillerie, had denzelfden dag plaats en kwam de beide strijdende partijen op een gevoelig verlies te staan. Fréderik de Mérode die zich bij het corps van Niellon voor het gevecht bij Lier aangesloten had, bekwam een kogelwond in de heup, waarvan een amputatie en de dood de gevolgen waren *(114)*. Den volgenden dag werd de aanval op Berchem hervat, en de hertog de Saksen-Weimar, die aan den ingang van het dorp onder 's vijands kartetsvuur het gevecht bestuurde, werd aan den voet gekwetst. De koninklijke troepen, niet meer in staat het veld te houden, trokken in den nacht van 25 de stad Antwerpen binnen *(115)*.

Na den terugtocht der koninklijke troepen, verplaatste Mellinet zijn hoofdkwartier naar Berchem, en Niellon bezette Borgerhout. Den 26 October, te 6 uur 's avonds, kwamen Ch. Rogier, lid van het Voorloopig Bewind en Félix Chazal, «ordonnateur» van het Belgisch leger te Berchem aan; ze waren belast door het Centraal Comiteit, een onderzoek in te stellen naar de klachten der vrijwilligers, die beweerden, dat de administratie hun aan alles liet ontbreken *(116)*.

Den 27 October werd een krijgsraad gehouden door de aanvoerders, allen Franschen, Mellinet, Niellon, Rogier en Chazal; ze besloten dat de vrijwilligers zich zouden barrikadeeren in Berchem en Borgerhout om de uitvallen, die de bezetting van Antwerpen zou kunnen wagen, af te slaan. Men kwam verder overeen aan Brussel te vragen, dat levensmiddelen, munitie en alle beschikbare troepen zouden gezonden worden, dat het zou opgelegd worden aan de aanvoerders der vrijwilligers de tucht in hun compagnies te herstellen, en dat Niellon na bevoorrading onmiddellijk zijn omtrekkende beweging zou voortzetten langs Merksem, tusschen

Antwerpen en de Hollandsche grens trekken en pogen Noord-Brabant tot omwenteling aan te zetten. Na het over al deze punten eens te zijn geworden, maakten Rogier en Chazal zich gereed onmiddellijk naar Brussel terug te keeren; ze vertrokken feitelijk denzelfden dag om te Mechelen te overnachten *(117)*.

Tot op den dag van den terugtocht der koninklijke troepen was er te Antwerpen, dat baron Chassé, luitenant-generaal, kommandeerende het vierde groot militair kommando, den 24 October, in staat van beleg had verklaard *(118)*, niets waar te nemen waaruit men zou kunnen opmaken, dat er oproer te vreezen was: de stad was rustig, toen de troepen begonnen binnen te trekken. Doch toen men het koninklijk legerkorps onder bevel van luitenant-generaal van Geen noordwaarts zag aftrekken en men vernam, dat Mellinet en Niellon Berchem en Borgerhout bezet hadden, toen kwam in den morgen van den 26, het grauw in beweging onder aanvoering van F. Van den Herreweghe, gedemitteerd ontvanger van Berchem, maar thans gedelegeerde van het Voorloopig Bewind van België, die den 24 October in de stad was gekomen waar hij zich schuil had gehouden. Het grauw, tierende en roepende « Leve de liberteit! » wierp zich eerst op een vaartuig, dat aan de werf tusschen de St-Pieters- en de Brouwersvliet lag en geladen was met wapenen van het regiment lanciers; de plunderaanval werd gestuit door een gewapende barkas van een der oorlogsschepen *(119)*. Daarna werden de hoofdwacht, de kazernen, de poortwachten, alle posten in de stad — men had de troepen overal verspreid gelaten — aangevallen door het gepeupel en uit de huizen beschoten. Daarbij werd menige gruweldaad gepleegd. Een gewond officier werd op de wreedste wijze afgemaakt; de officier van het hospitaal werd met zijn eigen degen doorboord; een ongelukkige soldaat, die in een huis vluchtte, werd er, naar men zegt, zelfs door vrouwen afgemaakt. Sommige wachtposten bezweken; aan de hoofdwacht en op andere pun-

ten hielden de troepen stand *(120)*. Vrijwilligers van Niellon, om eene voor de Antwerpsche muitelingen voordeelige afleiling te veroorzaken, vielen een der stadspoorten aan, doch werden op een lading schroot en op geweervuur ontvangen, en moesten in wanorde aftrekken *(121)*. Op de markt dreef de hertog van Saksen-Weimar, in weerwil van zijne verwonding reeds vroeg te paard gezeten, een bende van eenige honderden gewapenden uiteen, door zijn « weg canaille! of ik laat vuren » en door de vertooning van een paar pelotons, die met gespannen hanen gereed stonden.

Zoo duurde de strijd voort tot diep in den nacht. Toen deze ten einde liep — het was nu Woensdag 27 October — vervoegde zich 's morgens te zeven uur bij generaal Chassé een afvaardiging van de regentie, te weten L. Verdussen, baron Osy en baron Dubois, en in haar gevolg hebbende den brenger van een brief door F. Van den Herreweghe geschreven *(122)*. Deze brief, die tot grondslag diende van een wapenstilstand, nadien door de Belgische militaire overheid geschonden, luidde aldus:

Generaal. Gij ziet dat de dwang der omstandigheden het volk verplicht heeft, zich uit te spreken, zoo het zijne eer wilde redden ten overstaan der Zuidelijke Provinciën van België. Deze stad, waar gij zoo lang verbleven hebt, waar gij hoog geacht wordt, wiens goede gesteltenis gij hebt kunnen hoogschatten, verzoekt u met aandrang het bloed te sparen, dat van weerskanten vloeit; wees overtuigd, dat Holland, even goed als wij, u ervoor dank zal weten. Geef bevel aan de Hollandsche troepen zich in de citadel terug te trekken, en dat wij de stad bezetten; en een afvaardiging zal terstond naar Den Haag gezonden worden om van Zijne Majesteit de ontruiming dezer vesting te bekomen. In afwachting van dit antwoord, stellen we u een wapenstilstand voor.

De afvaardigde van het Voorloopig Bewind,
J. Van den Herreweghe.

Antwerpen, 27 October 1830 *(123)*.

Chassé verkeerde in één moeilijken toestand, daar hij niet rekenen kon op het voetvolk. In zijn verslag aan den directeur-generaal van oorlog schrijft hij: « Ik zoude met dit getal manschappen (3000) de citadel, op een luisterlijke wijze kunnen verdedigen, indien de troepen slegts middelmatig waren, maar aangezien de infanterie tot niets in staat is, en mijn vertrouwen zig alleen op de artillerie en het algemeen depot moet vestigen, zoo kan ik niet ontveinzen, dat mijn positie hier zeer precair is ». Dit inzicht werd door de Favauge en Saksen-Weimar gedeeld *(124)*.

Het voorstel werd dan ook door Chassé, in overeenstemming met de voornaamste officieren, die hem omringden, aangenomen: De vijandelijkheden zouden gestaakt worden, de troepen binnen de citadel en het aangrenzende stapel- en constructiemagazijn *(125)* terugtrekken, afgevaardigden naar 's Gravenhage reizen om van den koning te verkrijgen, dat het kasteel van Antwerpen door zijne troepen ontruimd werd.

Na het vaststellen dezer afspraak, deed Chassé ten teeken zijner vredelievende gezindheid, een wit vaandel hijschen op een der bastions der citadel, en hij zond de sleutels der poorten aan Van den Herreweghe, en gaf tevens bevel aan de troepen om zich over de wallen naar het kasteel te begeven. Een onophoudelijk geweervuur uit de huizen langs de wallen en uit de straten, die daarop uitliepen, trof nog menigen trouwen krijgsman met dood of verwonding. Zoo had de zevende afdeeling alleen dien dag 245 dooden en vermisten en 62 gekwetsten. Luitenant S. G. de Haan werd doodelijk gekwetst. Kolonel C. H. K. Eymael werd door een kogel en terwijl hij op geweren werd voortgedragen door een tweeden kogel getroffen, en bezweek twee dagen later aan zijne wonden *(126)*.

De overgave der sleutels greep plaats om 9 uur 's morgens, zooals vastgesteld door het verslag van Van den Herreweghe aan het Voorloopig Bewind *(127)*. Van den Herreweghe gaf een ontvangstbewijs, aldus luidend: « Ontvangen van Delco-

minet, portier der citadel, een lederen zak met tien sleutels. Antwerpen, 27 October 1830. F. Van den Herreweghe ». *(128)*

Van den Herreweghe deed onmiddellijk de witte vlag hijschen en in een proclamatie, aangeslagen om 10 uur 's morgens *(129)* meldde hij aan de Antwerpenaren den uitslag der onderhandelingen. Ziehier de Vlaamsche tekst van dit document.

Proclamatie.

Belgen!

De gedelegueerde van het Provisioneel Gouvernement maakt bekend, dat de commissie aan den generaal Chassé gezonden, verkregen heeft, dat de troepen zich terstond in het kasteel en naar het arsenaal zullen begeven. Hij verzoekt de Belgen. de soldaten niet te mishandelen, die zich zullen terugtrekken, en krachtdadiglijk mede te werken ter bewaring van de goede orde. Al de poorten van stad zijn geopend.

Van den Herreweghe *(130)*.

Nu de stadspoorten open waren, deden Mellinet en Niellon hunne intrede aan het hoofd hunner vrijwilligersscharen. Zij begaven zich naar het stadhuis, waar ze Van den Herreweghe ontmoetten en aan wien ze verklaarden het akkoord, om zeven uur 's morgens gesloten, niet te erkennen. Zij gaven bevel de proclamatie van Van den Herreweghe af te rukken *(131)*. « Generaal Mellinet », zegt de afgevaardigde van het Voorloopig Bewind in zijn verslag, « is aangekomen met de heeren Niellon en Kessels, en ik heb maar al te wel de ongelukken, die komen zouden, voorvoeld, toen ik ze hoorde » *(132)*.

Niellon snelde met Kessels naar het kasteel. Binnen gelaten, omdat Kessels met een witten doek aan den sabel zich voordeed als vredesonderhandelaar, kwamen zij namens de militaire bevelhebbers der Belgische troepen de verklaring afleggen, dat de gesloten overeenkomst, als zijnde aangegaan

door een burgerlijke overheid niet bevoegd om oorlogsovereenkomsten te sluiten, geen verbindende kracht heeft voor hunne troepen. Chassé verwijst hen eenvoudig naar den gemachtigde van het Voorloopig Bewind *(133)*.

De volmacht aan Van den Herreweghe gegeven, luidde aldus:

« Het Voorloopig Bewind van België, Centraal Comiteit, geeft oorlof aan M. Van den Herreweghe bezit te nemen van de citadel en de stad Antwerpen, en ze te doen bezetten in naam van het Belgische volk ».

Brussel, 15 October 1830.

Op bevel:	Voor het Centraal Comiteit:
de schrijver,	graaf Felix de Mérode,
de Coppin.	Ch. Rogier. *(134)*.

Nauwelijks waren de zoogenaamde Belgische troepen binnen de stad of zij vielen den Tivoli aan, die de koninklijke militairen voor pakhuis gediend had en waarin nog vele van hunne goederen waren, en plunderen dit gebouw geheel en al uit; terwijl een bende uitschot der stadsbevolking zich bij hen voegde om daarbij te helpen *(135)*.

Te een uur namiddag werd een schriftelijk voorstel door Kessels aangebracht, geteekend door Mellinet, Niellon en Van den Herreweghe. Daarin werden de volgende eischen gesteld:

1. Het kasteel, het arsenaal in de Kloosterstraat zullen door de Hollandsche troepen, die een en ander bezetten, ontruimd worden;

2. Al het materieel op het kasteel, in het arsenaal en in andere plaatsen van de stad zijnde, zal blijven daar waar het zich bevindt. Dit is maar eene kleine gelijkstelling van al hetgene, dat reeds weggenomen is geworden;

3. De schepen op de reede en voor de stad liggende zijn ook onwedersprekelijk een nationaal eigendom;

4. De officieren zullen hunne degens behouden, maar de sol-

daten zullen hunne wapens op het glacis van het kasteel achterlaten; en de Hollandsche troepen zullen door de Bijstandspoort met niet meer dan honderd te gelijk uittrekken, of nog beter, zij zullen zich inschepen in vaartuigen door het Provisioneel Gouvernement bevracht en dat in den tijd van twee dagen, dagteekenende van den dag der aanneming van het tegenwoordig verdrag;

5. Deze voorstellen zullen ten vier uren van den namiddag moeten aangenomen zijn, of zullen als niet voorgesteld beschouwd worden.

In het hoofdkwartier van Antwerpen op het middaguur.

En hebben met ons geteekend de opperbevelhebbers van de nationale machten en den gedeleguеerden van het Provisioneel Gouvernement.

De generaal-kommandant, Mellinet.

De luitenant-kolonel, Niellon.

De gedelegueerde van het Provisioneel Gouvernement,

F. Van den Herreweghe *(136)*.

Zonder echter het uur, gesteld voor het ontvangen van gen. Chassé's antwoord, af te wachten, en tegen den wapenstilstand in, dien morgen gesloten, werden om half twee 's namiddags de koninklijke troepen, die zich bevonden in de opene plaatsen en gebouwen van het constructiemagazijn door de horden van Mellinet en Niellon beschoten *(137)*. De kolonel Johannes Petrus Sprenger, die er bevel voert, doet herhaaldelijk verlof vragen om geweld met geweld te keeren; Chassé weigert en laat ook uit het arsenaal een witte vredesvaan steken. IJdele waarschuwing, even vruchteloos als de brief waarmede hij antwoordt op de gedane opeisching. Deze brief luidt als volgt:

« Na op voorstel van een afgevaardigde van het Voorloopig Bewind een wapenstilstand te hebben aanvaard tot Zijne Majesteit, onze doorluchtige Souverein zou beslist hebben of de troepen al dan niet de citadel moesten verlaten, ben ik ten hoogste verwonderd een sommatie te ontvangen, deze te moe-

ten overgeven en *daarover een beslissing te moeten nemen voor 's namiddags vier uur.* De eerste overeenkomst heb ik aanvaard om bloedvergieten te beletten en dit op verzoek der afgevaardigden van den Antwerpschen Regentieraad, en om aan de bewoners in wier midden ik verscheidene jaren geleefd heb, schrikkelijke en onberekenbare ongelukken te sparen.

Ik had moeten gelooven, M. H., dat deze overeenkomst stipt werd nageleefd van uwen kant: het is met droefheid dat ik vaststel mij te hebben bedrogen en dat gij de verantwoordelijkheid op u hebt kunnen nemen de wapenstilstand te breken, tegen alle oorlogswetten in. Ik stel u verantwoordelijk, M. H., voor dit breken uwer beloften, afschuwelijke handelwijze die als dusdanig door heel Europa zal veroordeeld worden, en waarvan ik Onze Doorluchtige Vorst in kennis zal stellen.

Ik verklaar eindelijk, M. H., dat ik de vernederende voorwaarden, die gij mij hebt durven stellen, niet aanvaard, dat ik de vesting, die mij is toevertrouwd tot het uiterste zal verdedigen en dat ik geene voorwaarden zal aanvaarden die mijne eer, tot nu toe ongerept, zouden bevlekken.

De Luitenant-generaal, bevelhebber der vesting Antwerpen,

Baron Chassé. *(138)*

Ondertusschen was het volkskwartier St-Andries volgeloopen met mannen uit het volk en vrijwilligers, die zonder ophouden vuurden op de troepen, die in het arsenaal teruggetrokken. Eindelijk, rond drie uur, deed een Franschman, kapitein Auger *(139)*, op bevel van Kessels, een stuk van zes opstellen voor de hoofddeur van het arsenaal *(140)*. De troepen op het binnenplein, achter de opene poort geschaard, om met het geweer in den arm niet doodgeschoten te worden, wierpen zich in verwarring door de zijpoort om het kasteel te bereiken, terwijl onafzienbare stroomen woeste horden aanrukten uit alle straten en dreigden door de kracht

der menigte alles te overrompelen en mede binnen te stroomen.

Terzelver tijde werd de flottilje, op stroom liggende voor het Vlaamsch Hoofd, onder vuur genomen door verscheidene stukken geschut door de vrijwilligers van Kessels op de kaaien opgesteld. De marine-officieren Klinkhamer en C. G. Van Maas, der korvetten Proserpine en Komeet, en verscheidene matrozen werden gedood. Het was toen vier uur in den namiddag.

Chassé, die op de wallen van het kasteel stond en getuige was van deze afschuwelijke gebeurtenissen, gaf toe aan het dringend verzoek van den hertog van Saksen-Weimar en van zijne hoogere officieren. De Nederlandsche nationale vlag verving de witte, en Chassé gaf bevel niet alleen met geweervuur het St-Andrieskwartier, waar de vrijwilligers in grooten getalle aanwezig waren, te bestoken, doch bovendien met brandbommen den wijk te bombardeeren *(141)*. Terzelver tijd ontvingen ook de schepen bevel vuur te geven *(142)*. De beschieting was in de gegeven omstandigheden, schrijft De Bavay, gewezen algemeen procureur, klaarblijkelijk slechts een maatregel van wettige zelfverdediging. Chassé had zelfs, we mogen het zeggen, bewijs gegeven van lankmoedigheid. Zoo de troepen van Niellon en Mellinet Antwerpen binnen getrokken waren, dan was het omdat hij de sleutels aan Van den Herreweghe had overhandigd, in uitvoering der overeenkomst. Hij had dus, bij het eerste geweerschot dat deze overeenkomst schond, kunnen gebruik maken van alle middelen te zijner beschikking om onze militaire leiders te verplichten ze na te leven *(143)*.

Terwijl het kasteel het St-Andrieskwartier beschoot, vuurde het marine-geschut naar de kaaien *(144)*. Bommen, granaten en brandkogels doorkruisten de lucht — en voor de burgerij van Antwerpen begonnen de schriktooneelen van dien ontzettenden October-avond.

Duizende vreedzame burgers namen de vlucht. De wegen,

die naar den buiten leidden, waren overstroomd met voertuigen van alle slag, karren vol kasten en voorwerpen verward opgestapeld, met wanhopige lieden uit alle standen, met weenende vrouwen en kinderen *(145)*. Het gemeen maakte gebruik van die oogenblikken om de verlaten huizen te plunderen. De zoogezegde patriotten, die des morgens in de stad waren gekomen, volgden het voorbeeld van de lagere volksklasse, zij althans die niet vol angst en vrees — sommigen in vrouwenkleederen vermomd — gevlucht waren. Zoo verloren vele Antwerpsche burgers al hunne bezittingen. Ziedaar de gevolgen van het snoode verraad en van eene verachtelijke muiterij *(146)*.

De beschieting eindigde omstreeks 7.30 's avonds *(147)*. Doch de horden van Mellinet bleven de schepen beschieten o. a. in de Brouwerstraat. Deze beantwoordden dan ook het vuur der muiters *(148)*.

Rond half negen *(149)* besloten vier Antwerpenaren: Dubois, majoor van de burgerwacht, J. Cassiers, handelaar, De Coninck, ontvanger en Van Aerts, griffier van de rechtbank, zich naar het kasteel te begeven om het sluiten van een nieuwen wapenstilstand aan te vragen. Zij waren reeds in de Hospitaalstraat, toen Mellinet, Niellon, Rogier, Chazal en de Robiano — deze drie waren uit Mechelen teruggekeerd, toen zij de beschieting van Antwerpen vernamen *(150)* — die vergaderd waren in het koninklijk paleis, den wensch uitspraken in hunne poging deel te nemen. Dubois en zijn gezellen begaven zich onmiddellijk naar het paleis, dat zij na een korte bespreking verlieten, dragers van een brief door Rogier en de Robiano aan generaal Chassé gericht *(151)*. Zij begaven zich opnieuw op weg naar de citadel, waar ze tusschen negen en half tien 's avonds aankwamen *(152)*. Binnengeleid schilderden ze aan generaal Chassé de schade af door de beschieting veroorzaakt, en smeekten hem toe te stemmen in een nieuwen wapenstilstand ten einde nieuwe ongelukken te voorkomen. Ze reikten hem tezelfder tijd de brief over

van Rogier en de Robiano. Deze brief drong er bij generaal Chassé op aan, een wapenstilstand te sluiten tot 's anderen daags bij het krieken van den dag; dan zou het misschien mogelijk zijn de onderhandelingen, die klaarblijkelijk door misgreep van eenige bedronken mannen waren onderbroken, te hernemen *(153)*. Hoe valsch dit voorwendsel is, zagen we hooger: Mellinet, Niellon en Kessels zijn klaarblijkelijk schuldig aan het verbreken der overeenkomst gesloten tusschen Chassé en Van den Herreweghe *(154)*.

Luitenant-generaal Chassé, ontroerd door het ongeluk der bewoners, stemde toe in het voorstel der notabelen *(155)*, en stelde hun volgende schriftelijke verklaring ter hand:

« De ondergeteekende luitenant-generaal Chassé, commandeerende het vierde groot militaire commando, neemt aan het vuur op de stad gedurende den nagt te doen ophouden onder voorwaarde, dat men op de troepen niet meer schiete; maar verklaart tevens dat, in geval zulks niet plaats heeft hij den aanval op de stad opnieuw zal beginnen. Daarenboven verlangt hij dat eene commissie, benoemd door het Provisionneel Gouvernement morgenochtend om acht uren naar het kasteel kome om de onderhandelingen te hervatten. (get.) Baron Chassé ». *(156)*

In de stad teruggekeerd, gaf de Antwerpsche afvaardiging aan generaal Mellinet, den aanvoerder van de muiters die, ofschoon het bombardement sedert ruim drie uren opgehouden had, op de schepen bleven voortschieten, bevel het vuur te staken. Dit voorbeeld werd onmiddellijk gevolgd door den bevelhebber der flottilje, zoodat des nachts om half twaalf de stad tot rust was teruggekeerd *(157)*.

De schade door de beschieting in de stad in haar geheel aangericht, is zeer overdreven geworden, want met uitzondering van eenige toevallige ongelukken, was weinig schade toegebracht aan de middenstad en de buitenwijken *(158)*.

Doch rond 2 uur 's morgens, werden de Antwerpenaars

ontwaakt door ontploffingen en een groote klaarte. Van het stapelhuis St-Felix, in de Kloosterstraat, vielen de muren in de vlammen en tonnen, die lichtontvlambare stoffen bevatten, ontploften. Benden plunderaars hadden het stapelhuis overrompeld, toen de koninklijke troepen zich in het kasteel terugtrokken, en hadden dit ongeluk veroorzaakt, hetzij vrijwillig om hunne misdrijven te verbergen, hetzij uit onvoorzichtigheid, want velen kwamen om in den brand en hunne verkoolde lijken werden onder puin en ingevallen muren teruggevonden. Heel de Kloosterstraat stond weldra in vuur, de warmte joeg door de straten in verstikkende vlagen, en de vlammen sloegen zoo hoog uit, dat de klaarte zichtbaar was te Mechelen en te Brussel. Het was onmogelijk het vuur, dat de fortuin van een groot aantal handelaars in gevaar bracht, en dreigde de heele stad in asch te leggen, tegen te houden of te bestrijden *(159)*. De Antwerpenaars verschrikt, vergruwd, wanhopig, een vernieuwde beschieting vreezend, vluchtten in de richting van Brussel, Lier of de Kempen. Iedereen droeg met zich wat hij als kostbaarst aanzag. Weenende vrouwen staken kruiwagens voort, voerden handkarren waarin kinderen, grijsaards en zieken lagen. Chazal, die het bevel over de stad voerde, deed de poorten sluiten en gebood niemand te laten vertrekken zonder een bevel door hem zelf onderteekend *(160)*.

Die onmenschelijke handelwijze is hem dikwijls verweten *(161)*. Rogier was verheugd over dezen brand: daargelaten den ondergang van verscheidene handelaars, schreef hij aan het Voorloopig Bewind, aan wie Holland, naar ik hoop, schadeloosstelling zal geven, vindt ge niet dat deze brand op uitstekende wijze onze zaak steunt? *(162)*

's Morgens te negen uur begaf Chazal, gevolmachtigde van het Voorloopig Bewind, zich naar het kasteel om een nieuwen wapenstilstand te sluiten *(163)*. De onderhandelingen duurden meerdere dagen.

Ondersteund door de benden van Mellinet en Niellon,

oefende Charles Rogier te Antwerpen gedurende verscheidene dagen een echte dictatuur uit; hij stelde den burgemeester af, drie schepenen, den districtcommissaris, den secretaris der Regentie, den aanvoerder der burgerwacht, den bestuurder der posterijen, den havenbaljuw, den bestuurder der in- en uitgaande rechten en der accijnzen *(164)*.

Daags na de beschieting en de volgende dagen trok het uitschot van het gepeupel, van huis tot huis, hield zonder onderscheid alle ongewapende lieden aan, die het ontmoette, en eischte onder bedreigingen geld. Verdachte lieden, die zich uitgaven als aanhangers en gevolmachtigden van het Voorloopig Bewind, doorliepen de straten en de openbare plaatsen met ontwerpen van leeningen, plannen van aanvallen en opstanden om het goedgeloovig publiek te bedriegen en uit te buiten: reeds den 24 October sprak de «Union Belge», het officieele blad van het Voorloopig Bewind, over de pogingen te Antwerpen in het werk gesteld om woelingen te veroorzaken en de plundering in te richten.

Het Voorloopig Bewind dreef de onbeschaamdheid zoover de mannen, die al de ellende te Antwerpen veroorzaakt hadden, te beloonen: Niellon werd tot generaal-majoor bevorderd, bij besluit van 29 October; Kessels tot majoor der artillerie, bij besluit van 1 November; Mellinet tot generaal-majoor bij besluit van 3 November *(165)*.

Den 30 October werd een wapenstilstand gesloten tusschen het Voorloopig Bewind en den opperbevelhebber van het kasteel. De overeenkomst luidt als volgt:

Het kasteel van Antwerpen.
Overeenkomst.

Gesloten tusschen den heer Ch. Rogier, commissaris van het Provisioneel Gouvernement, den heer generaal Nijpels van de eene, en den baron Chassé, luitenant-generaal, commandant van het kasteel van Antwerpen, van de andere zijde.

1. De werken van aanval zullen van wederzijde gestaakt

worden, en alles zal te dien opzichte in statu quo (op denzelfden voet) blijven.

2. De vooruitstaande posten der Belgische troepen zullen geplaatst blijven, daar waar zij zich den 28 bevonden; dat is te zeggen aan de Begijnenpoort, de ruimte tusschen de Munters- en Barrevoetstraat, de Rochusstraat, de Lepelstraat, alsook het gedeelte van het arsenaal langs den kant van het entrepôt en hetwelk het materieel inhield; langs buiten de stad op eenen afstand van drie honderd meter te rekenen van de glacis, daarin begrepen die der beide halve manen.

3. Het Hollandsch eskader, zooals het thans voor Antwerpen ligt, zal geëerbiedigd worden.

4. De luitenant-generaal, commandeerende het kasteel, zal zoodra mogelijk de bevelen doen kennen, welke hij aan zijnen soeverein gevraagd heeft.

Die vertoeving zal geen vijf dagen mogen te boven gaan te rekenen van de dagteekening dezes, zoodat dezelve zal eindigen op Donderdag den 4 November des namiddags.

5. Het hernemen der vijandelijkheden zal van wederzijde twaalf uren te voren moeten aangekondigd worden.

De kommissaris, lid van het Provisioneel Gouvernement, Ch. Rogier.

De generaal-opperbevelhebber der Belgische troepen, Nijpels.

De luitenant-generaal, baron Chassé. *(166)*

Generaal Chassé had doen opmerken, den 28 October, dat de magazijnen van Tivoli geplunderd waren gevonden daags te voor, niettegenstaande den wapenstilstand, die hem belet had een uitval tegen de plunderaars te bevelen *(167)*.

Daarop werd volgende overeenkomst bij de voorgaande gevoegd:

Voorwaarden vastgesteld door den gemachtigden Parlementair, commissaris-bestuurder van het leger, F. Chazal, goedgekeurd door de contracteerende partijen:

1. Als wedergave der geplunderde levensmiddelen verbindt zich het Provisioneel Gouvernement den generaal Chassé terug te geven: twaalf ossen, drie vaten genever en twee vaten en half rijst.

2. Het arsenaal zal blijven, de eene helft aan het kasteel, en de andere, die langs den kant van het entrepôt, aan de Belgische troepen. Te dien einde zal een scheidingslinie bij middel van palissaden opgesteld worden.

Antwerpen, 30 October 1830.

(get.) (als boven). *(168)*

Artikel 5 van de overeenkomst werd den 5 November vervangen door een nieuwe overeenkomst, bepalende dat van weerskanten het hernemen der vijandelijkheden drie dagen op voorhand zou aangekondigd worden *(169)*. Deze verandering werd goedgekeurd door Ch. Rogier, afgevaardigde-commissaris, afgevaardigd lid van het Voorloopig Bewind *(170)*.

Ch. Rogier en F. Chazal hadden, elk met zijn familie, het koninklijk paleis betrokken; de rechter vleugel was bewoond door Rogier, die zijn twee broeders Firmin en Tell en zijne zusters had doen komen; de linker vleugel door Chazal *(171)*.

Chassé verspeelde zijn tijd niet. De krachtige weerstand dien hij had geboden, had de troepen opnieuw aangevuurd. De gesteltenis werd spoedig veel beter. De overtollige troepen — overschot van de macht door prins Frederik aangevoerd — vertrokken naar Berg-op-Zoom, waar gen. Van Geen bezig was met de reorganisatie van het veldleger. Aan de vestingswerken deed Chassé, die zeer voor een aanval bevreesd was, omdat de werken heelemaal niet af waren, uit alle macht arbeiden: de belegering door de Franschen in 1832, bewijst, dat zijn werk deugdelijk was *(172)*.

Te Maastricht waren ook omwentelingsgezinden; een samenzwering werd op touw gezet. Daine onderhandelde met het Voorloopig Bewind, en beloofde, mits vijftig duizend gulden, een pensioen en den graad van divisie-generaal, de

stad te leveren. Door gen. Dibbets werd Daine verwijderd, en door voorzichtige maatregels (licencieering der Belgen in soldatendienst, enz.) werd de omwenteling voorkomen en de stad voor Holland bewaard *(173)*. Gen. hertog van Saksen-Weimar ondernam in November een stoutmoedigen tocht uit 's Hertogenbosch naar Maastricht, waar hij twee honderd kanonniers achterliet, en het garnizoen in staat stelde aan den blocus door Daine en Mellinet het hoofd te bieden *(174)*.

Terwijl Antwerpen het tooneel was van de verschrikkelijke gebeurtenissen, die wij beschreven hebben, werd te Leuven den 28 October een vreeselijke moord gepleegd op majoor Gaillard, een Luiker Waal, die in September bevel voerde over de Nederlandsche troepen in die stad gelegerd. De feiten, die de aanleiding gaven tot dien moord, grepen plaats den 2 September. Dien dag, tengevolge van de ophitsingen van Adolphe Roussel, opsteller van het oproerige « Journal de Louvain », was in Leuven een oproer losgebroken. Tegen den avond was het gepeupel voor het gemeentehuis bijeengekomen en had om wapens geroepen. Toen het praatje de rondê deed, dat een partij snaphanen in de kazerne verborgen lag, spoedde de oproerige menigte zich daarheen, opende met geweld de poorten en drong in het gebouw, waar zij een paar onbruikbare vuurwapenen vond. Zonder slot of loop te onderzoeken, maakten de muiters er zich van meester en vervulden de lucht met wilde triomfkreten en wreede bedreigingen. Nu eischten zij, dat de bezetting onmiddellijk de wapenen zou neerleggen en de stad verlaten. Daar Gaillard slechts over eene geringe macht kon beschikken, grootendeels bestaande uit jonge rekruten, kwam het hem verstandig voor toe te geven. Hij verzekerde de muiters, dat hij, als zij zich rustig hielden en zijne soldaten niet lastig vielen, de stad zou verlaten, zoodra de noodige voorbereidingen getroffen waren. Maar terwijl de onderhandelingen gaande waren, vielen de muiters de kleine wacht van de kazerne aan en trachtten die te ontwapenen: zonder orders af te wachten,

schoot de wacht op de muiters, waarvan een of twee gewond werden. Het gepeupel viel de soldaten nogmaals aan; eenige werden ontwapend; de andere namen de vlucht. De muiters waren toen meester van de stad. Ofschoon Gaillard geheel onschuldig was *(175)* en hij zelfs volledig te rechtvaardigen zou geweest zijn, als hij geweld met geweld gekeerd had, werd hij toch aansprakelijk gesteld voor het schieten van de wacht. Het scheen hem daarom geraadzaam, met zijne familie naar Antwerpen te vertrekken *176)*.

Doch den 28 October, daags na de beschieting, vertrok hij naar Brussel, ten einde zijne familie in veiligheid te brengen. Te Mechelen echter, terwijl de diligentie halt hield voor het gasthof « De Kraan », werd Gaillard ongelukkiglijk erkend door J. De Neeff, zich noemende « aanvoerder der burger- en mobiele wachten van Leuven, inspecteur der revues ». De Neeff gaf aan den genaamde Joseph Berchmans en Constant Hermans bevel Gaillard en zijne vrouw naar Leuven en van daar naar Brussel te leiden *(177)*. Men kon zich erover verwonderen dat De Neeff, die den haat van het Leuvensch gepeupel tegen Gaillard kende, dergelijk bevel gegeven heeft, en den ongelukkige niet naar Brussel heeft laten vertrekken. Het moet insgelijks verwondering baren dat het nieuws der aanhouding van Gaillard en zijne vrouw zoo spoedig verspreid werd in Leuven dat, bij hunne aankomst aan de Vaartpoort, meer dan zeshonderd man ze onmiddellijk omringden en zich van hun persoon meester maakten *(178)*. Gaillard en zijne vrouw, beschimpt, met vuisten en geweerkolven geslagen, werden triomfantelijk door de straten van Leuven geleid. Ze waren stervende toen ze op de markt aankwamen. Toen brandden de monsters den ongelukkigen majoor de oogen uit en verkoolden hem den schedel met hunne toortsen, hingen hem daarna op aan den Vrijheidsboom; de tak echter brak en het lijk viel neder. Onmiddellijk rukte het gepeupel de kleederen er af en sleurde het door de straten met een koord om den hals, van tijd tot tijd stil-

houdend om te zingen en te dansen rond zijn slachtoffer *(179)*. Gedurende de marteling van Gaillard werd zijn stervende vrouw naakt aan het kruis van een venster voor hem vastgemaakt *(180)*.

Roussel, die district-commissaris was, heeft den vrijheidsboom die een galg was geworden, omver doen halen; maar het volk, uitbarstende in scheldwoorden tegen Roussel, heeft een anderen op dezelfde plaats geplant; vervolgens heeft het de lantaarns voor Roussels huis vernietigd en Roussel zelf moest vluchten *(181)*. De schrik, die in Leuven heerschte, was zoo groot, dat geen magistraat een onderzoek durfde instellen. De rechter van instructie nam ontslag. De regeering zond een troep van vijfhonderd soldaten om de orde te herstellen, maar het volk maakte zich meester van de kazerne, verjoeg honderd vijftig soldaten en de anderen waren gedwongen te beloven, dat zij zich niet tegen den volkswil zouden verzetten. « Wij hopen », schreef een ooggetuige van deze afschuwelijke tooneelen, « dat het Voorloopig Bewind ons zal helpen, want indien het niet tusschen beide komt, weet ik niet wat er van ons zal geworden. Het is eene dringende zaak. De in 't oog vallende straffeloosheid der belhamels is eene schande voor België » *(182)*. Deze walgelijke misdaad veroorzaakte een algemeene afschuw in Europa. « Niemand kan door Leuven gaan zonder dat hij zijn bloed voelt koken, als hij er aan denkt, dat binnen de muren van die stad monsters wonen, die in staat zijn tot zulk een misdaad als de koelbloedige moord op dezen ongelukkige »; aldus getuigt de Engelsche geschiedschrijver White, die toen in België verbleef *(183)*. « Wij zullen zeggen », schreef de officieële « Union Belge » den 7 November 1830 « dat de moord op majoor Gaillard afschuwelijk is en dat de schuldigen, wie zij ook zijn mogen, door het zwaard der gerechtigheid moeten gestraft worden ». De misdadigers waren bekend *(184)*. De justitie haastte zich echter niet. Slechts in de eerste dagen van Maart 1832 werden drie der moordenaars

van majoor Gaillard bij verstek door het Assisenhof van Brabant ter dood veroordeeld *(185)*. Ofschoon het algemeen bekend was, dat die drie personen te Leuven woonden en er zich openlijk vertoonden, werden zij niet aangehouden *(186)*.

De benden vrijwilligers, die Antwerpen binnen getrokken waren, groeiden spoedig aan door de aankomst van nieuwe groepen *(187)*. Het Voorloopig Bewind vond het noodig een vaste inrichting te geven aan dien troep mannen zonder eenig verband. Alle compagnies werden ineengesmolten, en men vormde er nieuwe, waarmede men bataljons en brigaden samenstelde. Er waren drie brigades, aangevoerd de eerste door Niellon, de tweede door kolonel Fonson, en de derde door Mellinet. Kolonel Fonson sloeg zijn hoofdkwartier op te Westwezel en bezette met zijne brigade de grenslijn vanaf Esschen tot Merksplas; de brigade van Niellon, met hoofdkwartier te Turnhout, bewaakte de grens vanaf Ravels tot aan Baelen; Mellinet met de zijne sloeg het blocus rond Maastricht. De soldaten die zijn geschut bedienden waren bijna allen gewezen Fransche kanonniers *(188)*. Mellinet sloeg zijn hoofdkwartier op te Valkenborg; de belegeringslijn, van af Op-Haeren tot Oost werd onder zijne bevelen gesteld. Het leger, dat men met den bombast aan die dagen eigen, het Maasleger noemde, met generaal Daine als opperbevelhebber, vormde het midden der lijn op den linker oever *(189)*. De eerste genieofficier van dien generaal was de Pontécoulant *(190)*. Den 7 November richtte Daine eene onbeschaamde proclamatie tot de ingezetenen der provincie Limburg, waarin deze uitgenoodigd worden zich vrij te maken: « van die verwaande Hollanders, die sedert vijftien jaar ons schoon land als een kolonie uitbuiten en ons als slaven behandelen. » *(191)*.

Terwijl Mellinets benden Maastricht omsingelden, trok de bevelhebber van het Maasleger noordwaarts, ten einde het Belgisch gezag in Limburg te vestigen, voornamelijk om zich meester te maken van Venlo. Den 9 November stond hij voor

het opene Roermond. Bij de Roode Brug halt gemaakt hebbende, liet hij de bewoners weten, de stad te zullen beschieten, zoo ze hem niet met muziek kwamen inhalen! Volgens de Belgische bladen had hij de ingezetenen, die Hollandschgezind waren met vernietiging bedreigd. Den 10 November trok Daine's legerkorps (C o r p s d ' a r m é e, zooals de « Emancipation » zijne ordelooze bende noemde) naar Venlo. Eene opeisching tot overgave werd door een weigerend antwoord gevolgd. Hierop begon men met houtwitsers de stad te beschieten. Dit was voor het reeds lang smeulend verraad het sein, om met de aanvallers gemeene zaak te maken. De kwaadwillige burgers, geholpen door eenige honderden Belgen, die in het geheim waren binnengeslopen, kwamen in vollen opstand. Toen alle tegenstand hopeloos scheen, wilde de bevelhebber Schepern met zijne bezetting van drie honderd man er zich doorslaan om op Pruisisch gebied te komen; de desertie van een officier met vijftig man aan de Maaspoort, die Daine den toegang tot de stad mogelijk maakte, belette dezen uitval; op vijftig man na, werd het geheele garnizoen met den bevelhebber overmand en gevangen genomen. Aldus ging ook de vesting Venlo den 11 November 1830 verloren, naar Bosscha aanteekent « door de invloed der ontmoedigende omstandigheden waarin 's konings krijgsmacht door den opstand was gebracht geworden » *(192)*.

Twee weken na den val van Venlo, naderde Saksen-Weimar, die alleen van het plan van hare herneming werd teruggehouden, door het juist ontvangen bericht, dat de Conferentie te Londen een wapenstilstand aan beide partijen had opgelegd met den last, dat Nederland zou bezet houden wat het in 1814 bezat en daaronder behoorde Venlo. Nu echter de stad in zijn macht was, liet het Voorloopig Bewind de Conferentie maar praten, terwijl, tot diepe teleurstelling van Saksen-Weimar, het verboden werd de vesting met geweld te hernemen.

Met den val van Venlo was Limburg, behoudens Maas-

tricht, verloren. Die toestand bleef negen jaren voortduren *(193)*. Als belooning voor de verovering van Venlo werd Daine tot luitenant-generaal bevorderd *(194)*.

De aanwezigheid der vrijbenden zou in Limburg spoedig dezelfde klachten als in Vlaanderen verwekken. Felix Chazal « hoofd-ordonnateur » van het Belgisch leger, verklaarde dat een deel der vrijwilligers den schandelijksten handel dreef in allerhande voorwerpen, die men hun voortdurend uitdeelde; dat zij de akkers verwoestten; dat zij zich aan geen de minste tucht wilden onderwerpen; dat ze op de voorposten kwamen op de dagen dat er iets uitgedeeld werd; dat zij 's anderendaags hetgeen ze ontvangen hadden, gingen verkoopen en dat zij eerst terug kwamen, nadat ze de opbrengst er van verbrast hadden *(195)*. In zijne « Souvenirs de 1830 et 1831 » vermeldt een zekere Demony, luitenant bij het Luiksche « Zuiderlegioen », dat de troepen van Mellinet, bestaande voor het grootste aantal uit vreemdelingen, door hun wangedrag een grooten weerzin onder de brave Limburgsche bevolking verwekten *(196)*. Generaal Dibbets, bevelhebber over Maastricht, rapporteerde herhaaldelijk over de tuchtloosheid der Belgische benden, waarvan het platteland der Maastrichtsche omgeving zooveel lijden moest *(197)*. Den 22 December 1830 schreef de Lhoe de Mheer, gouverneur van Limburg, aan Tielemans, voorzitter der kommissie voor binnenland, dat hij, sedert de aankomst der vrijkorpsen, boeken klachten ontvangen heeft over hunne uitspattingen; dat niets hun heilig is; dat de troepen van Saksen-Weimar minder kwaad deden dan zij; dat in deze omstandigheden de bevolking ver van de verjaging der Hollanders toe te juichen, de regeering, die ze opvolgde, vervloekt *(198)*.

HOOFDSTUK III

De Buitenlandsche Mogendheden en de Belgische Omwenteling.

De Conferentie te Londen. (tot December 1830)

Vijftien jaar lang had de fransche diplomatie den wensch gekoesterd, dat het koninkrijk der Nederlanders zou vernietigd worden. *(De Lannoy, Origines diplomatiques, 13.)*

As to the ultimate settlement of Belgium, the more that country is drawn back to Holland, the better for itself and for Europe.

(Bulwer, Life of lord Palmerston, II, 56.)

TOEN het nieuws van de Brusselsche omwenteling tot Parijs doordrong, kon Louis Philippe zijn ongeduld niet verbergen; zooals hertog de Broglie het in beeld bracht: het maakte hem den indruk van een pan, die op zijn hoofd viel *(1)*. De toestand was moeilijk voor hem: het Fransche volk wilde België inlijven *(2)*, en hij wist, dat de Belgische omwenteling het werk was van de Parijsche clubs en hun uitzendelingen; hij zelf ten minste erkende den invloed der Parijzer clubs op de omwenteling *(3)*.

Ten andere er viel geen tijd te verliezen: Pruisen, Rusland, Oostenrijk en het ministerie Wellington in Engeland beschouwden de vernietiging van het Koninkrijk der Nederlanden als een betreurenswaardig feit, dat een der belangrijkste bepalingen van het Weener Verdrag (1814) te niet deed *(4)*. Wel ver er van dat een inlijving bij Frankrijk mogelijk zou zijn, vernam men spoedig te Parijs, dat Pruisen en waarschijnlijk Rusland, voorbereidingen troffen om de vorige toestanden te herstellen *(5)*. Om dit te beletten verklaarde Louis-Philippe het beginsel van non-interventie aan te kleven: aan ieder vreemd leger, ook het zijne, ontkende hij het recht in de Nederlanden tusschen te komen. « Frankrijk, en zijn regeering », schreef de Fransche Minister voor Buitenland, « zullen zich nooit rechtstreeks of zijdelings mengen in de binnenlandsche aangelegenheden van de andere staten, zoolang dit beginsel door de andere staten geëerbiedigd wordt. Gij kunt u niet voorstellen van hoeveel belang het voor de algemeene rust is, dat geen buurstaat tusschenkome in de tegenwoordige crisis » *(6)*.

de Broglie geeft toe, dat dit princiep van non-interventie een beetje op goed geluk af voorop gesteld werd om tijd te winnen *(7)*: om te voorkomen dat de groote mogendheden hunne inzichten van herstel ten uitvoer zouden brengen, werd gezocht naar een voorstel, dat niet in strijd zou zijn met het volkenrecht, dat Europa niet zou tot handelen nopen, zooals

een inroepen, ook op bedekte wijze, van revolutionnaire solidariteit *(8)* en toch zou toelaten de omwenteling voor Frankrijks doeleinden uit te buiten *(9)*. « Vijftien jaar lang » schrijft De Lannoy, « had de Fransche diplomatie den wensch gekoesterd het koninkrijk der Nederlanden te zien uiteen vallen... Want de traditionneele Fransche staatkunde bedoelt de Fransche heerschappij uit te breiden over de rijke Belgische Provinciën, die meer dan eens in haar bezit geweest waren, en die het nader bij den Rijn zouden brengen, welken het als zijn natuurlijke grens aanziet *(10)*.

Er was echter een gevaar: zoo Frankrijk alleen bleef staan met het princiep van non-interventie, zou het tot verwikkelingen komen met de Oostelijke mogendheden, misschien tot een oorlog. Louis Philippe begreep dit zeer goed, en zijn eerste zorg was steun te zoeken bij Engeland, waar een deel van het volk de Fransche omwenteling van 1830 had toegejuicht *(11)*. Op het eerste zicht scheen dit echter niet gemakkelijk. Engeland had meer dan eenige andere natie belang bij het voortbestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Engeland was het, dat in 1814 bij de mogendheden had aangedrongen tot hereeniging van de Noordelijke en Zuiderlijke Nederlanden, en de verwezenlijking van dit plan tot een conditio sine qua non gemaakt vóór zijn geldelijken steun gedurende de laatste coalitie. Engeland was het, dat uit vrees voor Frankrijk gewild had, dat een reeks vestingen zou aangelegd worden langs de Fransche grens, en met zijn geld was het, dat die vestingen gebouwd waren: het ontbinden van de vereeniging der Nederlandsche Gewesten zou die vestingsmuur geheel en al waardeloos maken. De koning van Engeland was bovendien verwant aan Willem van Oranje; aan het hoofd van de regeering stond de hertog van Wellington, de man, die volgens de uitspraak van den geschiedschrijver Spencer Walpole, van de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden het hoofdwerk zijns levens had gemaakt: « the chief work of his lifetime » *(12)*. Engeland

eindelijk had, toen het de vereeniging van België en Holland bewerkte, daarbij als voorwaarde gesteld, dat laatstgenoemd land daarvoor verschillende overzeesche bezittingen zou afstaan, met name de Kaapkolonie (Zuid-Afrika)*(13)*. De koning van Engeland had tegenover Willem van Oranje verplichtingen aangegaan, die hij naar recht en billijkheid gebonden was na te komen. De Fransche regeering en haar gezant te Londen, prins de Talleyrand*(14)* moesten dus met de grootste voorzichtigheid te werk gaan. Tegen alle verwachtingen in werden echter de voorstellen der Fransche regeering door de Engelsche staatslieden gunstig ontvangen. Maar al aanvaardden zij het beginsel van non-interventie, toch konden zij niet toelaten, dat Engeland een geheel lijdelijke rol zou spelen tegenover gebeurtenissen in de Nederlanden. « Raadgeven is geen interventie uitoefenen », zegde Lord Aberdeen, Engelands minister van Buitenlandsche Zaken aan Talleyrand, « en misschien zou men door nuttige raadgevingen een gewenschte toenadering tusschen Nederland en België kunnen tot stand brengen, waardoor, als elke partij zich eenige opofferingen getroost, zij ook een deel krijgt van hetgeen zij rechtmatig eischen kan. Heel Europa heeft in 1814 meegewerkt om het Koninkrijk der Nederlanden te stichten en het zou een noodlottige vergissing zijn te denken, dat de algeheele vernietiging van dit rijk den vrede in Europa niet verstoren zou » *(15)*.

Het gevolg echter der non-interventie politiek bleef niet uit: het Koninkrijk der Nederlanden kon niet blijven zooals het was. De veranderingen die, naar het oordeel der Engelsche ministers, in den toestand der Nederlandsche Provinciën konden aangebracht worden, moesten zich bepalen tot eene bestuurlijke scheiding met behoud der rechten van het huis Oranje-Nassau. Op al die punten had Frankrijk zich geschikt naar den raad van Engeland, hoewel Louis-Philippe zonder twijfel oordeelde, dat de splitsing tusschen de beide deelen van het Koninkrijk der Nederlanden afdoende zou

geweest zijn. Maar de koning wilde voor alles vermijden de Engelsche gevoeilgheid te kwetsen; hij zei: « De inschikkelijksten zullen de slimsten blijken te zijn. Men waagt alles te verliezen, door te veel te willen winnen! » *(16)*.

Louis-Philippe en Talleyrand zouden reeds spoedig een eerste belooning krijgen voor hun zoogenaamde gematigdheid. Denzelfden dag, waarop de Fransche gezant door William IV was ontvangen, werd er te Londen een nota van den koning der Nederlanden overhandigd, waarin deze verklaarde, dat « alleen de hulp der Bondgenooten van den koning de rust in de Zuidelijke Provinciën der Nederlanden kon herstellen ». Te dien einde verzocht Willem I Zijne Britsche Majesteit te bevelen, dat troepen in voldoende getalsterkte, onmiddellijk in de Zuidelijke Provinciën zouden landen. De nota voegde er bij, dat eenzelfde beroep gericht was tot Pruisen, Rusland en Oostenrijk in hun hoedanigheid van onderteekenaars der verdragen, die het bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden en den tegenwoordigen toestand van Europa waarborgden *(17)*. Na de wijze, waarop de voorstellen door Talleyrand gedaan, ontvangen werden, kon de uitslag van dezen stap niet twijfelachtig zijn: Lord Aberdeen deelde Den Haag mede, dat hij de gevraagde expeditie weigerde *(18)*.

Toen Friedrich-Wilhelm III van Pruisen vernam, dat Engeland het met Frankrijk eens was aangaande de non-interventie, verklaarde hij, dat hij alleen, daar Engeland niets wilde doen, geen oorlog zou ondernemen, waarbij Engeland veel meer belang had dan Pruisen *(19)*. Om zijn houding te St-Petersburg te verklaren, beweerde de koning van Pruisen, dat, naar de uit Engeland vernomen tijdingen, het voortbestaan van den band tusschen de vier Mogendheden, ernstig bedreigd zou worden door een militair optreden, en dat deze band, in de tegenwoordige omstandigheden, het eenige reddingsmiddel was. Een gewapende tusschenkomst op dit oogenblik zou misschien een oorlog met Frankrijk veroorzaken

en Engeland zou wellicht daarin een voorwendsel kunnen vinden om zich van het verbond af te scheiden (20).

Czaar Nikolaas was terstond bereid een expeditiekorps te sturen (21) en bleek zeer teleurgesteld over het gebrek aan krachtdadigheid van zijn schoonvader Friedrich-Wilhelm. Door banden van bloedverwantschap aan Willem I verbonden, kon hij den Belgen niet vergeven, wat hij terecht noemde « hunne ondankbaarheid tegenover het vaderlijk bestuur van hun vorst ». — « In Parijs », zoo schreef hij verder, « had het koninklijk huis fouten begaan, want het had aanleiding gegeven tot den opstand; maar in Brussel was dit niet het geval geweest en de Belgen hadden niets dan weldaden van hun vorst ontvangen » (22). Intusschen zou Nikolaas zonder aarzelen zijn troepen in de Nederlanden hebben doen binnenrukken, ofschoon Engeland niet meeging, en zonder de hulp van zijn bondgenooten af te wachten, indien hij niet aan zijne zijde een raadsman gehad had, die de zaken uit een ander oogpunt bezag dan zijn souverein. « Zij (onze bondgenooten) zijn het », schreef Nesselrode in een rapport van 6 Oktober 1830, « die onze hulp noodig hebben, want wij zijn het niet, die het eerst aan gevaar zijn blootgesteld. Door hen eerst te laten handelen, komen wij in een veel voordeeliger toestand bij alle onderhandelingen, waarbij het te doen is om hoofdzaken te regelen... Wij zouden vrijwillig dit voordeel verliezen, door zelf eene daad te verrichten, welke aan die mogendheden voorbehouden schijnt, die door hare geografische ligging rechtstreeks betrokken zijn in de tegenwoordige verwikkelingen » (23).

Metternich was verstoord op Wellington om diens zwakheid, door hem verraad genoemd, en daarin bestaande, dat Wellington maar zoo dadelijk het voorstel van Frankrijk had aangenomen, zonder eerst het gevoelen van zijn bondgenooten te vragen. Hij teekende vooral verzet aan tegen het beginsel van non-interventie. « Die daarvoor waren », zeide hij in een beroemd gebleven volzin, « zijn als de roovers, die van geen

politie willen weten, en als de brandstichters, die bezwaar hebben tegen de brandweer ».

Intusschen gaf Metternich, toen hij den keizer van Oostenrijk het verzoek van den koning der Nederlanden mededeelde, den volgenden raad: « Ons streven moet zich steeds richten naar het Zuiden en het verzoek van den koning der Nederlanden, die van Oostenrijk gewapende hulp zou willen ontvangen, is ondoordacht ». — « De aardrijkskundige ligging van onze staten » antwoordde de keizer aan Willem I, « belet, dat ik mijzelf zou beschouwen als in de eerste plaats aangewezen om handelend op te treden, zooals Uwe Majesteit het mij verzoekt. Alleen de Mogendheden, die de gelegenheid hebben om u een degelijke hulp te verleenen dienen den stand der zaken en haar eigen krachten in overweging te nemen. Wat op dit oogenblik in mijn bereik ligt, is het verstrekken van een moreelen steun, dien ik nooit zal aarzelen uit te breiden tot een algeheel samengaan met de besluiten die de raad van het bondgenootschap in zijn wijsheid zal nemen » *(24)*.

Louis-Philippe en Talleyrand konden tevreden zijn over den verkregen uitslag: zonder oorlogsverklaring waren zij er in geslaagd de eensgezindheid der Bondgenooten aangaande België te verstoren en een gewapende tusschenkomst te voorkomen, waarvan het noodzakelijk gevolg geweest zou zijn: de handhaving van het Koninkrijk der Nederlanden. De Fransche diplomatie kon nu haren werkkring uitbreiden. Weldra zou het blijken, dat eene scheiding in het bestuur van Noord- en Zuid-Nederland voor haar niet meer voldoende was; voortaan zou zij een volledige scheiding najagen, de verdeeling van Nederland in twee staten, te zwak om haar te beletten Frankrijks grenzen naar den Rijn te verleggen en de Zuidelijke Gewesten te annexeeren. Deze verdere evolutie werd mogelijk door den val van het ministerie Wellington (15 Nov. 1830).

Toen Willem I zag, dat het beroep, dat hij gedaan had

op zijn bondgenooten, om militaire hulp te verkrijgen, door allen niet ontvankelijk werd verklaard, had hij den 18 October de hoven van Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittanje, Pruisen en Rusland, in hun hoedanigheid van onderteekenaars van de traktaten van Parijs en Weenen, waardoor het Koninkrijk der Nederlanden in het leven geroepen was, uitgenoodigd om in overeenstemming met hem te beraadslagen over de beste middelen om een einde te maken aan de onlusten, die in zijn staten waren uitgebroken (25). Koning Willem zou het weldra bitter betreuren, dat hij vertrouwen gesteld had in zijn bondgenooten. Erkend moet worden, dat de redevoering, door den Engelschen koning William IV bij de opening van het nieuwe parlement den 2 November 1830 uitgesproken, wel in staat was om het vertrouwen te wekken van alle echte vaderlanders in de Nederlanden. De koning van Engeland drukte zich ten opzichte van de onlusten in de Belgische Provinciën in de volgende bewoordingen uit: « Ik heb met diepe teleurstelling den stand van zaken in de Nederlanden gezien. Ik betreur het, dat het verlichte bestuur van den koning zijn staten niet heeft kunnen behoeden voor een opstand, en dat zijn wijze en voorzichtige maatregel, nl. de wenschen en grieven van zijn volk te onderwerpen aan een buitengewone vergadering van de Staten-Generaal, geen voldoenden uitslag heeft gehad. In overleg met mijn bondgenooten bedenk ik middelen, vereenigbaar met het welzijn der Nederlanden en de veiligheid van de andere staten, tot het herstellen van de rust in de in beroering gebrachte gewesten. Steeds overtuigd zijnde van de noodzakelijkheid om de trouw aan overeenkomsten tusschen de volkeren te eerbiedigen, koester ik de hoop, dat mijn besluit om met mijn bondgenooten de algemeene verdragen te handhaven, die de eenige grondslagen zijn van het staatkundig stelsel in Europa, den besten waarborg zal worden voor de rust in ons werelddeel ».

In het Hoogerhuis werd dat deel van de Koninklijke Bood-

schap aangevallen door Lord Grey, als dreigend met gewapende tusschenkomst in de Nederlanden. Ziehier wat Wellington er op antwoordde: « Hij kon aan de Kamer verzekeren, dat noch de ministers van Z. M., noch eenige andere Mogendheid voornemens waren de gewapende macht te gebruiken bij de regeling der zaken van de Nederlanden. De wensch van Engeland en van al de andere belanghebbende partijen was de geschilpunten langs diplomatieken weg, en alleen langs dien weg, te beslechten; maar tegelijkertijd was er geen twijfel, dat het de plicht en het recht van de groote Mogendheden was tusschenbeide te komen in de oneenigheden tusschen Nederland en België. België was in 1814 met Nederland vereenigd door een verdrag met het doel een staat te vormen onder het beheer van den koning der Nederlanden, en die regeling was getroffen door de vier Mogendheden, die het verdrag met Frankrijk onderteekend hadden. Die regeling was neergelegd in het traktaat van de Acht Artikelen; deze sloten zich bij de grondwet der Vereenigde Provinciën aan, die toegepast moest worden in 't geheele koninkrijk. Het was buiten twijfel, dat de vier contracteerende Mogendheden door dat verdrag verbonden waren in de tegenwoordige omstandigheden... Werd het traktaat niet later in herinnering gebracht? Was het niet een basis voor de onderhandelingen geweest op het Congres van Weenen? Immers het verdrag der Acht Artikelen was in hoofdzaak opgenomen in het Weener tractaat, waarin de koning van Frankrijk toegestemd had. Het had dus al de bevestigingen en bekrachtigingen ontvangen, die mogelijk waren, en Frankrijk had al de schikkingen, die betrekking hebben op het Koninkrijk der Nederlanden, goedgekeurd. Toch had men gezegd, dat de koning der Nederlanden zelf den band tusschen de twee deelen van zijn rijk kon losmaken, zonder hen te raadplegen, die het verdrag goedkeurden en zonder te vragen of zij die ontbinding goed vonden. Maar er was geen twijfel aan, of de Vijf Mogendheden, die het verdrag van Wee-

nen onderteekend hadden, moesten aanspraak maken op hun onaantastbaar recht, om hun meening uit te spreken over de toekomstige uitlegging der Artikelen. Engeland kon niet alleen trachten den vrede te herstellen, Frankrijk alleen kon dit evenmin, geen enkele andere Mogendheid had het recht alléen een bevrediging of een schikking in de huidige moeilijkheden te beproeven; al de Mogendheden moesten eensgezind handelen, en welke regelingen er ook te treffen waren, het was noodig, dat Frankrijk met de andere Mogendheden medewerkte. Z. M. hoopte overigens er in te slagen de tegenwoordige moeilijkheden op te lossen ».

Met andere woorden, Wellington koesterde de overtuiging dat men de algemeene verdragen moest handhaven — en daarin was hij het eens met Rusland, Oostenrijk en Pruisen. De Czaar had er in toegestemd de vertegenwoordiger van Frankrijk, prins de Talleyrand, toe te laten tot de bijeenkomsten, die zich ten doel stelden «de bevrediging der Nederlanden, door middel van een verandering in de voorwaarden van de vereeniging van België met Nederland, maar met behoud van de integriteit van dien staat onder de regeering van de Oranjevorsten en met de volle instandhouding der vestingen, die zijn onafhankelijkheid moesten beschermen ». De Czaar voegde er bij, dat hij dezen stap deed, als bewijs van zijn verlangen om den vrede te handhaven, maar « dat hij overtuigd was, dat men ten slotte door de wapenen de Belgische oproermakers zou moeten onderwerpen », en hij liet aan het Britsche kabinet weten, dat hij aan de grenzen bijeenbracht, niet alleen zijn aandeel aan troepen, maar een aanzienlijk leger, dat gereed zou zijn op te rukken, zoodra met gemeen overleg tot een militair optreden zou besloten zijn *(26)*. De koning van Pruisen had verklaard, dat hij van hetzelfde gevoelen was, als zijn schoonzoon, Czaar Nicolaas, en dat hij bereid was met zijn bondgenooten al de maatregelen te beramen, die in staat zouden zijn de wettige orde van zaken in de Nederlanden te handhaven. Slechts

met tegenzin gaf hij aan Vrijheer von Bulow volmacht om deel te nemen aan de Conferentie, die te Londen zou gehouden worden *(27)*.

Toen Metternich, den Oostenrijkschen gezant, te Londen machtigde de Conferentie bij te wonen, werd hij beheerscht door het volgende denkbeeld: « namelijk, te zorgen dat al de nieuwigheden, die het noodig zou blijken in te voeren, vrij zouden blijven van elken Franschen invloed, en dat het stelsel van verdediging, met zooveel opofferingen tusschen den Rijn en de Noordzee tot stand gebracht, niet verzwakt zou worden; » *(28)*. In 't kort, de vertegenwoordigers van Rusland, Oostenrijk en Pruisen, waren vast besloten de rechten van het huis Oranje-Nassau tot elken prijs te verdedigen *(29)*. Men kan vermoeden, dat van toen af de aandacht der Mogendheden, en vooral van het Engelsch Ministerie gevestigd was op het gevaar, dat het evenwicht van Europa liep door de zoo duidelijk uitgesproken neiging van Frankrijk om België in te lijven.

Het Fransche ministerie beweerde, als prijs van zijn belangloos optreden, dat de Conferentie moest te Parijs gehouden worden: dit zou de Belgen goed stemmen om de voorgestelde oplossing te aanvaarden, en de nabijheid van Brussel zou toelaten op de hoogte der gebeurtenissen te blijven *(30)* Het was slechts na een heele onderhandeling, dat het Fransche ministerie eindelijk aanvaardde te Londen te confereeren (3 Oct.) *(31)*.

Het Voorloopig Bewind, bewust van den slechten indruk in Engeland, zond Van de Weyer daarheen om het Belgisch standpunt te doen kennen. Den 4 November kwam deze te Dover aan; spoedig kwam hij met de Engelsche regeering in betrekking, dank zij zijn geestgenooten, de vooruitstrevende « whigs ». Onder zijn trouwste toehoorders was lord Palmerston. Van deze eerste reis bracht Van de Weyer de overtuiging mede, dat Engeland niet zou tusschenkomen om de orde te herstellen. Wellington, de eerste minister, had het

hem verklaard, en België de vrijheid toegezegd zijn regeeringsvorm te bepalen, zoo deze Europa niet in gevaar bracht (32).

Den 4 November 1830 werd in het Foreign Office te Londen de eerste zitting gehouden door de Conferentie, bestaande uit Lord Aberdeen, staatssecretaris bij het Departement van Buitenlandsche Zaken, vertegenwoordiger van Engeland, en de gevolmachtigden der Groote Mogendheden, namelijk prins P. Esterhazy voor Oostenrijk, graaf Matuszewic, die den tijdelijk afwezigen prins Von Lieven verving, voor Rusland, Vrijheer Heinrich von Bulow voor Pruisen, prins de Talleyrand voor Frankrijk. In het protokol van deze bijeenkomst verklaarden de gevolmachtigden vooreerst, dat zij ter Conferentie vergaderden, volgens het verlangen van den koning der Nederlanden, met het doel om « in overeenstemming met Willem I te beraadslagen over de meest gepaste middelen om een einde te maken aan de onlusten, welke in deszelfs staten waren uitgebarsten », waarna zij aan de partijen een wapenstilstand voorstelden en in beginsel de lijn bepaalden, achter welke de wederzijdsche krijgsbenden zouden moeten terugtrekken, daarvoor de grensscheiding aanwijzende tusschen Nederland en de voormalige Oostenrijksche Nederlanden vóór het traktaat van Parijs van 30 Mei 1814 (33).

Overeenkomstig het protokol van Aken van 15 November 1818, werd de afgezant van den koning der Nederlanden uitgenoodigd om aan de beraadslagingen der Conferentie deel nemen (34). Dit protokol werd aan de Nederlandsche regeering medegedeeld. Maar de Conferentie onthield zich van het Voorloopig Bewind van België te erkennen, door het die acte toe te zenden; volgens de bewoordingen van het protokol zou de wapenstilstand in de Zuidelijke Nederlanden bekend gemaakt worden in naam van de vijf Hoven (35). Tot dat doeleinde koos de Conferentie twee commissarissen, de heeren Cartwright en Bresson, behoorende tot de twee mogendheden,

die het meeste belang hadden bij de oplossing van de Belgische kwestie, d. i. Engeland en Frankrijk, en stuurde hén naar Brussel *(36)*.

Twee dagen later, den 6 November, ontving Talleyrand nieuwe zeer merkwaardige voorschriften: « Wij gelooven, dat de eenige manier om tot een oplossing te komen is, België van Nederland te scheiden en er een onafhankelijken staat van te maken onder een souverein vorst. De noodzakelijkheid van eene afscheiding van België en zijn erkenning als onafhankelijken staat, is, na hetgeen heeft plaats gehad, zóó duidelijk geworden, dat daartegen geen enkel ernstig bezwaar kan geopperd worden. Voor ons — en daarover moet, dunkt ons, iedereen het met ons eens zijn, — is dit een voldongen feit, waarop men redelijker wijze niet pogen kan terug te komen ». Als vorst stond de Fransche regeering den prins van Oranje voor. Zoo deze den troon niet bestijgen kon, moest men den Belgen vrije keus laten *(37)*. Hetzelfde standpunt werd ingenomen door Louis-Philippe en door Sebastiani, opvolger van Maison *(38)* die gedurende de heele Conferentie hetzelfde ministerie waarnam. Hij was met hart en ziel verkleefd aan Louis-Philippe, aan wiens wil hij zonder aarzelen zijn politieke denkbeelden opofferde *(39)*.

In een depêche van Maison wordt de reden van Frankrijks voorkeur voor Oranje aangegeven: dit scheen het eenige middel om koning Willem en de andere Mogendheden, vooral Rusland, te beletten gewapenderhand tusschen te komen, wat — gezien de vroegere Fransche verklaringen — een algemeenen oorlog beteekende *(40)*. De geheele Fransche diplomatieke briefwisseling toont aan, dat men geloofde dat koning Willem rechtstreeks daarop aanstuurde. Bewijzen zijn er niet, tenzij de herhaalde bevestigingen der Fransche gezanten in Den Haag *(41)*. Ten andere, zulk een Europeesche tusschenkomst zou de eenheid van de Nederlanden hersteld, en de door Frankrijk behaalde voordeelen te niet gedaan hebben.

Hoewel het nieuwe kabinet Talleyrand opdroeg aan de Conferentie voor te stellen België onafhankelijk te verklaren, streefde het toch naar een regeling voordeeliger voor Frankrijk. Nemours' kandidatuur stellen durft het nog niet. Flahaut, die door oude familiebetrekkingen aan de voornaamste Engelsche ministers verbonden was, werd naar Londen gestuurd om zoo mogelijk een Engelsch-Fransch verbond tot stand te brengen. Dit werd door Palmerston en door Talleyrand afgewezen. Deze laatste wil wel eene vriendschappelijke verhouding, doch geen verbond. In zijn « Mémoires » verwart Talleyrand (opzettelijk om de hatelijkheid van de schouders te schudden het verdeelen van België te hebben voorgestaan?) dit voorstel met wat later in de Fransche Kamer werd opgeworpen en door Sebastiani in een depêche van 30 Dec. voorgestaan: het plan ter inlijving van België, mits afstand van Antwerpen en Oostende als vrije steden. Verder gaat het niet: Talleyrand zelf zal de verdeeling later voorstellen *(42)*.

Toen de Conferentie de instemming bekomen had van Willem I en van de oproerstichters, die zich in België van het bewind hadden meester gemaakt, kwam zij den 17 November bijeen. In haar protokol vermeldde zij, dat te Brussel en te 's Gravenhage het voorstel van een wapenstilstand was aangenomen. Zonder zich te laten ophouden door de opmerking van het Voorloopig Bewind, dat het onder de scheidingslijn verstond de grenzen, die overeenkomstig Art. 10 van de grondwet der Nederlanden de Noordelijke van de Zuidelijke Provinciën scheidden, er in begrepen den geheelen linker oever van de Schelde, hield de Conferentie zich aan de scheidingslijn, die zij den 4 November had aangenomen, en noodigde de twee landen uit commissarissen te benoemen om die lijn in gezamenlijk overleg vast te stellen. De schorsing der vijandelijkheden zou binnen het kortst mogelijke tijdbestek plaats hebben; wat den wapenstilstand betrof, die zou eerst beginnen tien dagen nadat de grens was vastgesteld, waarachter de troepen aan weerszijden zich moesten terug-

trekken. De Conferentie verklaarde, « dat de wapenstilstand, daar hij door beide partijen was aangenomen, als een verbintenis jegens de Vijf Mogendheden diende beschouwd te worden » *(43)*.

De zitting der Conferentie had tot zeer laat in den nacht geduurd: Talleyrand, die een wijziging in de Engelsche politiek vreesde, had er bij zijn ambtgenooten op aangedrongen, dat men niet uiteen zou gaan vóór de kwestie van den wapenstilstand was uitgemaakt. Wellington, die zich in het Parlement met nadruk tegen de kieswethervorming had verzet, welke de Whigs voorstonden, en daardoor de gematigde Torys van zich vervreemdde, had den 15 November geen meerderheid kunnen krijgen in een ondergeschikte kwestie betreffende de civiele lijst en, had onmiddellijk zijn ontslag bij den koning ingediend *(44)*. Lord Aberdeen was bij de Conferentie van 17 tegenwoordig geweest, alleen omdat het aftredende kabinet het bestuur der zaken moest voeren, tot dat een nieuw ministerie benoemd was. In de oogen van Talleyrand was het van zeer veel belang, dat de nieuwe ministers de onderhandelingen over het Belgische vraagstuk ver genoeg gevorderd vonden, om gebonden te zijn aan de maatregelen, door hun voorgangers genomen. De hoofden van de nieuwe regeering *(45)*, lord Grey, lord Lansdowne en lord Palmerston hadden, toen zij nog in de oppositie waren, beweerd, dat Engeland zich op geenerlei wijze kon mengen in de Belgische aangelegenheden. Maar zoodra zij aan het bewind waren, volgden zij de voorzichtige gedragslijn, die lord Wellington had aangenomen ten opzichte van het Nederlandsch-Belgisch geschil. « Engeland », zei Palmerston, « predikt de non-interventie, maar alleen wanneer dat grondbeginsel ons niet verplicht de verdragen te verkrachten of ons nationaal belang op te offeren » *(46)*. Talleyrand zou waarschijnlijk zijn ontevredenheid over het aftreden van Wellington te kennen gegeven hebben, indien hij het karakter van Palmerston gekend had, die zich

zoo krachtig zou verzetten tegen de annexatiepolitiek van Frankrijk.

Zoo was de toestand, toen het Belgisch Congres den 24 November 1830 verklaarde, dat de leden van het huis Oranje-Nassau ten eeuwigen dage uitgesloten waren van het koningschap in België. Het oogenblik was slecht gekozen, om Europa te trotseeren, en indien de omstandigheden de Oostelijke Mogendheden niet hadden tegengehouden, zou het revolutionaire Belgische bewind zijn onhandelbaarheid hebben beklaagd *(47)*. « Nu is alle verzoening onmogelijk », zou de prinses van Oranje, een zuster van Czaar Nikolaas uitgeroepen hebben, toen zij de beslissing van het Congres vernam *(48)*.

Reeds vroeger had Nikolaas verklaard, dat hij niet zou toestemmen in de keus van een lid van een ander vorstengeslacht, d. w. z. een ander dan dat van Oranje, welk over dat land (België) gedurende vijftien jaar had geregeerd *(49)*. En die vorst was er wel de man naar om alleen zijn weg te gaan, indien hij het zijn plicht achtte, den koning der Nederlanden te helpen *(50)*.

Einde November was het Russische leger gereed om naar den Rijn op te rukken. Maar een onverwachte gebeurtenis verijdelde de plannen van den Czaar. In den nacht van 29 op 30 November werd Grootvorst Constantijn, een broer van den Czaar, genoodzaakt Polen te verlaten, waar een voorloopig bewind het dictatorschap opdroeg aan Chlopicki, een gewezen generaal van Napoleon *(51)*. De Poolsche omwenteling verlamde de krachten der drie Oostelijke Mogendheden. Daarenboven namen de gebeurtenissen in Italië eene wending, die Oostenrijk dwong zijn leger bijeen te trekken in de Pôvlakte, waar het alleen op zijn eigen krachten kon rekenen om den opstand te dempen en een tusschenbeidekomen van Frankrijk te voorkomen *(52)*.

HOOFDSTUK IV

De Conferentie te Londen. Politiek van Frankrijk: ontbinding van het koninkrijk der Nederlanden, pogingen tot inlijving, openlijk of bedekt, van België. bij Frankrijk.

De scheiding van Belgie en Nederland was een groote zegepraal voor de Fransche politiek. *(Talleyrand, Mémoires, III. 422)*

Mijn broeder (Louis Philippe) belast mij u te zeggen, dat gij zijne verwachting overtroffen hebt door de behendigheid en de onbedeesdheid waarmede gij de Conferentie er toe overgehaald hebt om het Koninkrijk der Nederlanden te splitsen.

Prinses Adelaide d'Orléans aan Talleyrand — Talleyrand, Mémoires IV, 175,)

Frankrijks zucht naar vergrooting was voor niemand een geheim.

(White II, 240).

DE houding van Czaar Nikolaas, die alleenlijk door den Poolschen opstand belet werd gewapenderhand tusschen te komen in de Nederlanden, overtuigde Talleyrand, den Franschen Gezant ter Conferentie te Londen, dat er blijvende beslissingen moesten getroffen worden. Geen enkele afdoende was tot nog toe genomen *(1)*. Na verscheidene weken lang onderhandeld te hebben was men er niet eens in gelukt een wapenstilstand te sluiten in de Nederlanden: de Belgen verwierpen den eenigen waarborg van den wapenstilstand, namelijk het beschouwen er van als een verplichting tegenover de Mogendheden *(2)*; deze betwisting, en die over de grenzen, hadden aanleiding gegeven tot de protokollen van 30 November, 10 en 18 December 1830, waarbij opnieuw verklaard werd, dat het staken der vijandelijkheden door de Mogendheden rechtstreeks gewaarborgd werd *(3)*. De opstand der Polen, die de legers van Rusland, Pruisen en Oostenrijk in beslag nam, maakte het deze mogendheden onmogelijk een voorstel van Frankrijk en Engeland te verwerpen. Op ingeven van Talleyrand, stelde Palmerston den 18 December voor de onafhankelijkheid van België te erkennen *(4)*.

Na drie dagen onderhandelen, waarbij driemaal vergaderd werd gedurende meer dan zeven uren elke maal, gaven de gevolmachtigden der Oostelijke Mogendheden toe uit vrees voor Frankrijk. « Wij hebben ons er niet tegen durven verzetten », schreef baron von Wessenberg, die aan Esterhazy was toegevoegd, aan Metternich, « met het oog op het feit, dat Frankrijk zich wapent van top tot teen en van ongeduld brandt, om de grenzen te overschrijden. Ik gevoel al het pijnlijke en betreurenswaardige van den maatregel, waartoe wij medegewerkt hebben. Intusschen bespaart hij ons een oorlog, verhindert hij de vereeniging van België met Frankrijk, en stelt hij een grens aan de uitbreiding van het Jacobijnendom » *(5)*.

De Russische afgevaardigden geloofden eveneens, dat de onafhankelijkheid van België beter was dan de inlijving bij Frankrijk *(6)*.

De Conferenties van 18, 19 en 20 December werden gehouden zonder dat de Nederlandsche gezant tot bijwoning werd uitgenoodigd, en dus werd in strijd met § 4 van het traktaak van Aken van 1818, de belanghebbende vorst uitgesloten *(7)*.

Het protokol van 20 December, dat den band verbrak, die de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden gedurende vijftien jaar vereenigde, luidt als volgt:

« Protokol der Conferentie, gehouden in het Ministerie van Buitenlandsche Zaken (te Londen) den 20 December 1830.

Aanwezig de gevolmachtigden van Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittanje, Pruisen en Rusland.

De gevolmachtigden der Vijf Hoven, ontvangen hebbende de stellige toetreding van het Belgisch bestuur tot den wapenstilstand, die aan hetzelve was voorgesteld en in welken ook Z. M. de Koning der Nederlanden toegestemd heeft; — en de gevolmachtigden aldus, door het doen ophouden van het bloedvergieten, de eerste taak vervuld hebbende, welke zij zich hadden voorgenomen, zijn bijeengekomen, om te beraadslagen over de verdere maatregelen, welke moeten genomen worden, om de verwarring te doen ophouden, die de Belgische onlusten veroorzaakt hebben in het stelsel, dat bij de verdragen van 1814 en 1815 is gevestigd.

Toen de Mogendheden, welke die verdragen onderteekend hebben, en welker gevolmachtigden op dit oogenblik vergaderd zijn, bij de bedoelde verdragen België met Holland vereenigden, stelden zij zich daarbij ten doel om een geschikt evenwicht in Europa te vestigen, en de handhaving van den algemeenen vrede te verzekeren.

De gebeurtenissen der vier laatste maanden hebben ongelukkig bewezen, dat die innige en algeheele vereeniging, welke de Mogendheden tusschen deze beide landen

tot stand wilden brengen, niet geslaagd is, noch voortaan zou kunnen slagen; dat bijgevolg datgene niet meer bestaat, wat men met de vereeniging van België en Holland voor had, en dat het dus volstrekt noodzakelijk is andere schikkingen te treffen ter bevordering van de oogmerken, tot welker bereiking deze vereeniging als middel had moeten dienen.

Met Holland vereenigd zijnde, en een werkelijk deel van het Koninkrijk der Nederlanden uitmakende, had België een deel te vervullen in de plichten van dat koninkrijk tegenover Europa, en in de verplichtingen, welke het bij de verdragen tegenover de andere Mogendheden op zich genomen had. De afscheiding van Holland kan België niet van die plichten en verbintenissen ontslaan.

De Gevolmachtigden zullen zich dus bezig houden met het overwegen en beramen van zoodanige nieuwe schikkingen, die er het meest toe geschikt zullen blijken, om de toekomstige onafhankelijkheid van België overeen te brengen met de bepalingen der verdragen, met de belangen en de veiligheid der overige Mogendheden, en met het evenwicht van Europa. Te dien einde zullen de gevolmachtigden, terwijl zij hunne onderhandelingen met den gevolmachtigde van Z. M. den Koning der Nederlanden voortzetten, het Voorloopig Bestuur van België uitnoodigen, zoo spoedig mogelijk commissarissen naar Londen te zenden, voorzien van genoegzame voorschriften en volmachten, om gehoord en geraadpleegd te worden over alles wat het eindelijk aannemen van voorgemelde schikkingen zal kunnen bevorderen. Die schikkingen zullen in geenen deele de rechten kunnen verkorten welke den koning der Nederlanden en het Duitsch Verbond op het Groot-Hertogdom Luxemburg uitoefenen.

De gevolmachtigden der Vijf Hoven zijn overeengekomen, dat het tegenwoordig protocol zal worden medegedeeld aan den gevolmachtigde van Z. M. den Koning der Nederlanden, en dat een afschrift daarvan, met den hieraan toegevoegden

brief, zal gezonden worden aan lord Ponsonby en den heer Bresson, die daarvan aan het Voorloopig Bestuur van Belgie kennis zullen geven.

(was geteekend) Esterhazy. — Wessenberg. — Talleyrand. — Palmerston. — Bülow. — Lieven. — Matuszewic. *(8)*

Dat protocol, waarbij de onafhankelijkheid van België feitelijk werd erkend en de Schelde zonder tegenprestatie geopend, werd aanvaard en onderteekend door de gezanten der Vijf Mogendheden, buiten de wete van den Nederlandschen gevolmachtigde Falck, zulks in strijd met de beslissing genomen bij het eerste protocol der Conferentie *(9)*.

Tegen die verkrachting van recht en billijkheid teekende Willem I door de volgende verklaring verzet aan:

« De Koning der Nederlanden heeft met diepe smart het besluit vernomen, hetwelk de heeren Gevolmachtigden van Oostenrijk, Frankrijk, Groot-Brittanje, Pruisen en Rusland in hunne bijeenkomst te Londen, op 20 December 1830 genomen hebben, en hetwelk uitgedrukt is in het protocol van gezeide dagteekening, dat aan zijnen gezant is medegedeeld.

Als Koning geroepen, om voor het welzijn van een deel der bevolking van Europa te waken, heeft het Zijne Majesteit diep getroffen, te bemerken, dat de moeilijkheden, waarin Europa gewikkeld is geworden, voor zoo zwaarwichtig zijn gehouden, dat men, als eenig hulpmiddel daartegen, gemeend heeft zijn zegel te moeten hechten aan de gevolgen van eenen opstand, waarvoor geen enkele wettige beweegreden bestond, en op die wijze de vastheid van alle tronen, de maatschappelijke orde in alle staten, en het geluk, de rust en den voorspoed van alle volken in de waagschaal te stellen.

Zelfs zonder in aanmerking te nemen het wederkeerig verband, dat tusschen de leden van het Europeesche Statenstelsel is gelegd, heeft Zijne Majesteit, als Souverein van

het Koninkrijk der Nederlanden, daarin eene aanranding van zijne rechten gezien.

Ofschoon het Verdrag van Parijs van 1814 België ter beschikking der Hooge Bondgenooten stelde, zoo deden deze toch, van het oogenblik af, waarop zij over het lot der Belgische gewesten beslist hadden, volgens het recht der volken afstand van de bevoegdheid, om op het door hen vastgestelde terug te komen; het oplossen van den band die Holland en België onder de opperheerschappij van het huis van Oranje-Nassau vereenigde, was dus iets, dat buiten den kring hunner bevoegdheid lag. De vergrooting van grondgebied, die aan de Vereenigde Nederlanden werd toegewezen, ging gepaard met de opoffering van verscheidene koloniën *(10)* met uitgaven, die voor het versterken van verschillende plaatsen der Zuidelijke Provinciën vereischt werden, en vele andere geldelijke lasten *(11)*.

De Conferentie van Londen werd gehouden, weliswaar op verlangen van den Koning, maar die omstandigheid gaf aan de Conferentie het recht niet, om aan hare protokollen eene richting te geven, strijdig met het doel, waarmede hare hulp was ingeroepen, noch om, in plaats van tot herstelling der orde in de Nederlanden mede te werken, die beraadslagingen tot ontbinding van het Koninkrijk te doen strekken.

Intusschen kan Zijne Majesteit, hoewel omringd van een trouw en rechtschapen volk, dat tot de handhaving van de wettelijke regeering diezelfde geestkracht ten toon spreidt, die elders door staatkundige geestdrijverij wordt opgewekt, alleen de onweders niet afdrijven, die de staten van Europa bedreigen. Zijne Majesteit zal de gebeurtenissen kalm afwachten. En wat België betreft, zoo stelt de koning te hoogen prijs op de vaderlandsliefde der hem trouw gebleven Noordelijke Gewesten, dan dat hij die zoude willen dienstbaar maken aan eene zaak die, hoewel ten nauwste met de belangen van Europa en Noord-Nederland verbonden, beschouwd zoude kunnen worden als slechts zijn eigen zaak

te zijn. Hij zal zich dus van alle aanvallende maatregelen onthouden, die de strekking konden hebben om een verdwaald volk, welks ondankbaarheid zoo treurig afsteekt bij de gehechtheid en de onafhankelijke welberaden geestesgesteldheid der bewoners van het Noordelijke gedeelte des koninkrijks, onder zijn gezag terug te brengen. Desniettemin schrijven de verplichtingen, die de koning jegens alle Vorsten, jegens zijn stamhuis en jegens het groot aantal dergenen heeft, die in de opgestane gewesten de rampen, waardoor zij overstelpt worden, betreuren, *hem gebiedend voor, om zich, zooals hij bij dezen doet, zijne rechten en die van zijn huis op België voor te behouden*, en, voor het oog der geheele wereld te verklaren, dat hij, naar het voorbeeld zijner voorvaderen, die hun bloed voor de ware vrijheid gestort hebben, nimmer tot beginsel zijner regeering eene staatkunde zal aannemen, die tot omverwerping der maatschappelijke orde strekt, noch leerstellingen, die onder den valschen schijn van vrijheid. ten laatste slechts op dwingelandij uitloopen.

Wat de gewesten betreft, oudtijds onder den naam van Vereenigde Nederlanden bekend, zoo zijn de verplichtingen van België jegens deze ongetwijfeld begrepen in het door de Conferentie vermelde aandeel, hetwelk België in de plichten van het Koninkrijk der Nederlanden, jegens Europa had en in de insgelijks vermelde verplichtingen, welke het uit kracht der verdragen, jegens de andere Mogendheden heeft aangegaan. Daar het er dientengevolge alleen op aan zal komen, om dit aandeel uit te drukken en te bepalen, houdt de koning het voor wenschelijk, dat dit onderwerp, waarin de voorwaarden der scheiding tusschen Holland en België begrepen zijn, inzonderheid die betrekkelijk de grensscheiding, de schadeloosstellingen, de nationale schuld, den handel en de betrekkingen der Belgische scheepvaart met de koloniën, zoo spoedig mogelijk geregeld worden op een billijke wijze, en in overeenkomst met de grondslagen, welke zijne

gevolmachtigden gereed zijn aan de Conferentie mede te deelen.

De koning wenscht te meer op den gelukkigen uitslag van de medewerking der Conferentie te dezen aanzien te mogen rekenen, daar het hem zeer zoude smarten, om tegen de Belgen tot het erlangen eener billijke scheiding, zijne toevlucht te moeten nemen, tot de dwangmiddelen, die zich in zijne macht bevinden, en waarvan het hem tengevolge van de geheele verandering der omstandigheden, niet geoorloofd is, zich te ontdoen, zoolang men zich niet over de voornaamste voorwaarden der scheiding zal verstaan hebben. *Een krachtdadige beweegreden tot het verhaasten van dezen arbeid, vloeit uit het verschil van gevoelen voort, hetwelk ten aanzien van den wapenstilstand, tusschen het hof der Nederlanden en de Conferentie schijnt te bestaan, daar Zijne Majesteit de voorwaardelijke toetreding van het zich noemende Belgische bestuur niet voor eene stellige toetreding kan houden, en zich zelve ook niet gebonden kan achten door eenen wapenstilstand, waartoe het voorstel onder een geheel verschillenden stand van zaken gedaan werd* » *(12)*.

De Conferentie bleef natuurlijk alle antwoord schuldig op dit protest door de gevolmachtigden Falck en Van Zuylen van Nyevelt overhandigd *(13)*.

Frankrijk mocht zich verheugen over den uitslag. Want hoewel het geen uitbreiding van grondgebied verkregen had, moreel had het een groote overwinning behaald door, zonder een druppel Fransch bloed te vergieten, het doel te bereiken, naar hetwelk de Fransche diplomatie gedurende vijftien jaar gestreefd had *(14)*. « Ik hoop », schreef Talleyrand bij de verzending van het protocol, « dat de koning tevreden zal zijn » *(15)*. De goedkeuring bleef niet lang uit. « Ik wensch U van ganscher harte geluk », schreef madame Adelaïde den 22 December, « met den uitslag van uwe Conferenties; het is inderdaad een mooi besluit, waarover ik mij dubbel verheug, zoowel voor U, als voor ons, mijn Waarde Prins. De

Koning is er over in de wolken, en trotsch op de overwinning van den gezant zijner keuze. Hij heeft mij allerlei beleefdheden voor U opgedragen » *(16)*. « Mijn broeder », schreef zij nog, « belast mij U te zeggen, dat gij zijne verwachtingen hebt overtroffen, door de behendigheid en de onbedeesdheid, waarmede gij de Conferentie er toe overhaald hebt, om het Koninkrijk der Nederlanden te splitsen » *(17)*.

Het protokol van 20 December was het logische gevolg van de non-interventie politiek van Frankrijk. Ondertusschen waren voor een verdere ontwikkeling de grondslagen gelegd. Ten gevolge van den opstand in Polen en den dreigenden toestand in Italië was het gevaar voor een Europeeschen oorlog aanzienlijk verminderd: de dwingende reden tot de candidatuur van den prins van Oranje was aldus grootendeels voor Frankrijk vervallen. De uitsluiting der Nassaus door het Belgisch Congres ontnam bijna alle kansen aan die candidatuur; nu begint men andere mogelijkheden in te zien te Parijs. De candidatuur van Leopold van Saksen-Coburg duikt op *(18)*. Weldra zal men zich aan stouter droomen wagen.

De herinnering immers aan de overwinningen van de Republiek en het Keizerrijk werden trouw bewaard in de familie van allen die van ver of nabij tot het leger behoord hadden in de jaren 1792 tot 1814. Weerwraak te nemen over Waterloo was de droom, de begeerte van een belangrijk deel van Frankrijk, bij zooverre dat reeds de Restauratie gepoogd had dit programma, gedeeltelijk althans, uit te voeren door langs diplomatischen weg te beproeven grensverbeteringen te bekomen, die Frankrijk tot aan den Rijnoever zouden uitbreiden *(19)*. Het struikelblok was geweest het Koninkrijk der Nederlanden, en nu was deze hinderpaal verwijderd. De strekking buiten de regeeringskringen ging dan ook heelemaal naar inlijving van België. De regeering, inwendig met dit plan sedert lang verzoend, zou nu pogen het in werkelijkheid om te zetten.

Intusschen waren de moeilijkheden over den wapenstilstand nog niet geëindigd. Koning Willem had niet aanvaard de Schelde vrij te geven; de schepen werden te Vlissingen opgehouden, en de toestand was er niet klaarder op geworden toen Antwerpen eerst geblokkeerd, van de blokkade ontheven werd, alhoewel de forten het opvaren bleven beletten *(20)*. De Belgen onderhielden al evenmin den wapenstilstand, doch sloten Maastricht nauwer in, en zonden er alle beschikbare troepen heen. Gen. Van Geen rukte van zijn kant op. Ten slotte werden de zaken geregeld: het Hollandsche hulpleger staakte zijn opmarsch *(21)* en de vaart op de Schelde werd vrij gegeven (einde Januari 1831), daar Holland moest zwichten voor den dwang der Mogendheden, al bleven zijn diplomaten van gedachte, dat de opening der Schelde voor de Belgen eerst met de scheiding en niet vooraf moest gebeuren. Doch ook die troef voor de komende onderhandelingen werd door Engeland, dat poogde den Franschen invloed in België te keeren, uit de handen van Willem I genomen *(22)*.

HOOFDSTUK V

Het Nationaal Congres van zijn aanstelling af (10 November 1830) tot aan de benoeming van den Regent (24 Februari 1831). Buitenlandsche politiek: vereeniging van België met Frankrijk of suzereiniteit van Frankrijk over België.

Op het Congres dreigde men voortdurend met de inlijving van België bij Frankrijk (*Juste, Congrès II, 215*)

Het Congres openbaarde een alles-overheerschende genegenheid voor Frankrijk. *White II, 331*).

Men wist dat, binnen en buiten het Congres, de inlijving der belgische gewesten bij Frankrijk zeer ernstig besproken werd. (*Discailles, Ch. Rogier II, 83*).

DEN 10 October 1830 trof de Centrale Commissie van het Voorloopig Bewind volgend besluit:

Gezien het verslag der Commissie, belast met het opstellen van een ontwerp van grondwet voor België, en het voorbereiden der besluiten om de verkiezingen voor het Nationaal Congres te regelen,

Besluit:

Art. I. Het Nationaal Congres zal samengesteld worden uit twee honderd leden.

Art. II. De leden van het Nationaal Congres zullen rechtstreeks door de burgers verkozen worden.

Art. III. Om kiezer te zijn, moet men:

1. geboren zijn in België, of er genaturaliseerd zijn, of sedert zes jaar in België verblijven;

2. minstens ten volle 25 jaar oud zijn;

3. een bedrag aan lasten betalen, zooals vastgesteld door stedelijke of landelijke reglementen, naar gelang de verblijfplaats, om aanvaard te worden in het kiezerskorps.

Art. IV. Zijn insgelijks kiezers, zonder dat eenige kiescijns van hen vereischt zij, indien zij de eerste twee voorwaarden van Art. III vervullen: de raadsheeren bij de gerechtshoven, de rechters bij de tribunalen, de vrederechters, advocaten, pleitbezorgers, notarissen, doctoren in wetenschappen, in letteren, in wijsbegeerte, in geneeskunde, in heelkunde en verloskunde.

Brussel, 11 October.

(get.) De Potter, Gendebien, S. Van de Weyer, Ch. Rogier. *(1)*

Een later besluit verklaarde dat aan de burgers, als kiezers opgesomd in Art. IV, toegevoegd moesten worden: de bedienaars van den eeredienst en de hoogere officieren tot aan den graad van kapitein inbegrepen *(2)*.

Den 12 October verscheen een besluit vaststellende dat de verkiezingen in geheel België zouden gehouden worden

den 27. Een besluit van 16 bracht de kiescijns op de helft voor de landelijke gemeenten *(3)*.

De club, de «Réunion Centrale», die nu haar zittingen hield in den Warande-schouwburg, en begeerig was om opnieuw de openbare opinie te beheerschen *(4)*, viel het besluit van 10 October geweldig aan. De «Patriote», uitsluitend bestemd om het verslag der vergaderingen van dezen club te geven *(5)*, bevestigde, dat volgens het aangenomen stelsel er nauwelijks tien duizend kiezers zouden zijn in België *(6)*.

Den 18 October kondigde «Le Courrier des Pays-Bas» aan, dat Gendebien belast was met een nieuwe diplomatieke zending en naar Parijs vertrokken. Tijdens die zending, den 1 October, deed hij er de overtuiging op, dat er in Frankrijk een onveranderlijke begeerte bestond om de grenzen van het rijk naar den Rijn te verleggen en België bij Frankrijk in te lijven *(7)*. Lord Aberdeen verklaarde, begin November, aan Sylvain Van de Weyer, die door het Voorloopig Bewind naar Londen was gestuurd, dat Gendebien de Belgische kroon aan den hertog van Nemours had aangeboden *(8)*. Van de Weyer bezocht eveneens den hertog van Wellington. De Belgische diplomaat deed opmerken dat, in geval van buitenlandsche tusschenkomst, de Belgen de vereeniging met Frankrijk als een laatste reddingskans aanzagen. Hij kreeg voor antwoord van den hertog: ver van een reddingskans te zijn, zou die vereeniging het teeken zijn tot een Europeeschen oorlog. Engeland en de andere Mogendheden zullen zich altijd tegen uwe aansluiting bij Frankrijk verzetten *(9)*.

Den 28 October kondigde het nieuwe officieele blad, «L'Union Belge» aan, dat de Centrale Commissie daags te voren het ontwerp van grondwet had ontvangen, zooals vastgesteld door de bijzondere Commissie met het opstel belast. Het Voorloopig Bewind verklaarde terzelver tijd dat dit ontwerp door de bladen gepubliceerd zou worden *(10)*.

Het ontwerp van grondwet voldeed De Potter heelemaal niet.

Het was toch de moeite niet waard, verklaarde hij, zooveel bloed te vergieten voor zoo een kleinigheid (11). Een afvaardiging der « Réunion Centrale », vergezeld door omstreeks vier honderd leden, overhandigde aan de Centrale Commissie een protest tegen het ontwerp, en eischte een republiek. « Het verkiezingsbesluit », zeiden onder meer de protesteerenden, « ontneemt aan negen tienden der burgers hunne burgerrechten. Wanneer de staat ingericht wordt, heeft iedere burger het recht om mede te werken aan het opmaken van de grondwet, die hem moet regeeren. Zoo men hem dat recht weigert, behoudt hij dit van te protesteeren tegen het anti-volksche werk, dat de vertegenwoordiging zou kunnen verrichten, en ook het recht zijn wenschen uit te drukken en zijn wil te laten kennen op een andere manier dan die welke hem onwettelijk ontzeid wordt » (12).

De republikeinsche partij, die in de « Réunion Centrale » overheerschte en haar belangrijkheid op belachelijke wijze overschatte, rekende op den steun van De Potter, die in een politieke geloofsbelijdenis verklaard had, dat voor een eenvoudig, werkzaam, spaarzaam volk, hetwelk graag afziet van den praal van een koninklijke hofhouding, en wiens eigendommen tot het uiterste verdeeld zijn, de republiek de beste regeeringsvorm scheen (13). Doch de invloed van De Potter taande snel (14): in de voorbereidende verkiezingen die rond 15 October te Brussel plaats grepen, kreeg hij op 336 kiezers slechts 52 stemmen (15).

De verkiezingen voor het Congres hadden plaats op 27 October. Te Brussel namen 2001 kiezers deel aan de stemming, te Luik waren er 1543, in Henegouw 891 (16).

Het aantal onthoudingen was aanzienlijk. Te Leuven, onder meer, nam slechts de helft der kiezers deel aan de stemming (17). Talrijke onregelmatigheden kwamen voor. Te Brussel moest men de verkiezing opnieuw beginnen (18). In Vlaanderen, waar 65 verkozenen waren, waaronder 13 priesters, stonden de verkiezingen onder den invloed van de geeste-

lijkheid *(19)*. De oude verdeeling in liberalen en katholieken liet zich opnieuw voelen *(20)*.

De Centrale Commissie was vertegenwoordigd door S. Van de Weyer (verkozen te Brussel); Ch. Rogier (verkozen met 995 stemmen op 1543 kiezers te Luik); Alex. Gendebien (die Mons vertegenwoordigde, waar ook zijn vader François Gendebien en zijn broeder J. B. Gendebien verkozen waren) en Felix de Mérode (die Maastricht vertegenwoordigde, van waar de kiezers te Tongeren bijeengekomen waren, beweerde men) *(21)*.

Onder de vertegenwoordigers bevonden zich oud-leden der Staten-Generaal der Nederlanden, zoals: Etienne-Constant de Gerlache, oud-advokaat aan het Fransche Verbrekingshof, sedert 1818 gevestigd te Luik; hij was reunionist (voor aansluiting bij Frankrijk) en zeer invloedrijk als katholiek leider *(22)*; — graaf de Visscher de Celles, oud-keizerlijk prefect te Amsterdam, later gezant van Willem I te Rome, hij onderteekende het Concordaat van 1827. Hij was partijganger van de aansluiting van België bij Frankrijk, hetzij volledig hetzij ten deele *(23)*. In zijne pogingen niet geslaagd zijnde, verklaarde de Celles, zegt men: « Daar ik België niet aan Frankrijk heb kunnen geven, geef ik het aan den duivel » *(24)*. Den 30 Maart 1831 nam hij ontslag als lid van het Nationaal Congres, vestigde zich metterwoon in Frankrijk en liet zich als Franschman naturaliseeren *(25)*; — baron G. J. A. de Stassart, ondervoorzitter van het Congres, die doorging als een der voornaamste réunionisten *(26)*. Hij liet lijsten in omloop brengen om de aansluiting bij Frankrijk te vragen, in de provincie Namen waarvan hij gouverneur was, en in het Congres *(27)*; — Charles en Henri De Brouckere, beide reunionisten *(28)*; — Ch. Le Hon, burgemeester van Doornik, die met De Brouckere en de Stassart den 28 Aug. naar Parijs getrokken was om de inlijving voor te bereiden *(29)*; — Erasme Louis Surlet de Chokier, voorzitter van het Congres, later regent; — Jean François

Hennequin, geboortig van Wasigny (Frankr.) genaturaliseerd 11 November 1815, gouverneur van Limburg *(30)*; — Alex. Gendebien, lid van het Voorloopig Bewind. Hij heeft een onberekenbaar schadelijken invloed uitgeoefend op het Voorloopig Bewind. Gendebien had Frankrijk lief met de hevigheid en de overdrevenheid, die hem kenmerkten, en hij zag geen redding voor België tenzij in de annexatie. Hij wilde diensvolgens het Voorloopig Bewind medeslepen in een uitsluitend Fransche politiek. Ch. Rogier en Felix de Mérode vroegen niets beter, en Van de Weyer was te jong en te onervaren om aan zijn invloed te weerstaan. Men heeft de Franschgezindheid van Gendebien uitgelegd als gevolg van persoonlijke belangen; men heeft gezeid dat zijn fortuin bestond uit koolmijn-aandeelen, die in waarde verdubbeld zouden worden door inlijving of tolverbond; elk van beide oplossingen had immers, te dien tijde, dat uitwerksel gehad *(31)*.

Onder de nieuwe figuren, die spoedig op het voorplan traden, vernoemen we: den Waal Jean-Louis-Joseph Lebeau, advokaat te Luik, waar hij met Paul Devaux, Ch. en Firmin Rogier en Henri Lignac een blad had gesticht, eerst «Mathieu Laensberg», later «Le Politique» genoemd. Hij was een vastberaden réunionist, zooals blijkt uit zijne «Souvenirs» en uit zijn verklaringen in het Congres. Hij beoogde *(32)* aansluiting onder den schepter van Louis-Philippe; — Destouvelles (geb. te Parijs, 3 Maart 1775) groote vriend van Surlet de Chokier *(33)*; — M. Forgeur en Paul Devaux (gekozen te Brugge); — Luc. Jottrand, die zich de Nederduitsche Waal noemde, in het Congres de annexionistische partij aanviel en krachtdadig de mannen aanklaeg, die in Frankrijk de gedachte verspreidden, dat de Belgen de annexatie wenschten *(34)*.

De twee republikeinsche afgevaardigden voor Philippeville waren, Alex. de Rebaulx, advocaat aan het hof te Luik en Séron, burgemeester te Philippeville *(35)*.

Alles samengenomen hadden de reunionisten, d. i. de aanhangers van rechtstreeksche of onrechtstreeksche aansluiting bij Frankrijk, een schitterende overwinning behaald: zij waren met 156, zooals bleek uit de verkiezing van het staatshoofd.

Den 10 November vergaderden honderd twee en vijftig afgevaardigden onder voorzitterschap van het oudste lid, de Franschman Jean-François Gendebien, in de oude zaal der Staten-Generaal. In hoedanigheid van oudste lid van het Voorloopig Bewind, was De Potter belast met het uitspreken der openingsrede. Hij viel daarin de regeering van Willem I met uiterste hevigheid aan. Hij eindigde aldus: « met een woord, geheel België werd als een wingewest, als een kolonie behandeld, alles verplichtte tot omwenteling, maakte deze onontkoombaar, verhaastte ze ».

De Potter zelf heeft zich er mede belast die beschuldiging tot haar juiste beteekenis terug te brengen, in zijne « Souvenirs » (1840) waar hij schreef: « Van het oogenblik af dat Willem tot Koning der Nederlanden was gehuldigd, handhaafde hij de rechten van zijne kroon op eene edele wijze, en mede de onafhankelijkheid en de waardigheid van zijn staten, van zijn volk... Men herinnert zich nog de krachtige en waregrootheid-ademende taal van zijn minister van Buitenlandsche Zaken tijdens het geschil over de vaart op den Rijn. Nooit gaf Willem toe aan de eischen van het Engelsche ministerie... Hij handhaafde met eer zijn naam als Koning » *(36)*. « Voor hunne revolutie, waarvan zij zulke groote voordeelen hoopten en welke hun op zulke groote rampen is komen te staan, voerden de Belgen een constitutionneele oppositie tegen het Hollandsche gouvernement. Indien de strijd op dien voet nog eenige jaren had voortgeduurd, zou België van stap tot stap alles hebben verkregen, waarop het recht had en aanspraak kon maken » *(37)*. « Nu blijft voor Willem nog over, om zich op de grenzen van België te vertoonen en, zonder er iets vijandigs te ondernemen, hetzelve met zijne proclamaties te overstroomen. « Zonder koophandel »,

zoo kon hij daarin tot de Belgen spreken, « zonder uitwegen voor uwe nijverheid, belast met een leger, hetwelk gij niet kunt onderhouden en dat gij nochtans niet durft afdanken; bestolen, in den grond geholpen, onteerd door een zwerm intriganten, die uwe revolutie slechts hebben aangegrepen om ze geheel en al te doen ontaarden, breng ik u voorspoed en vrede. Neemt in de eerste plaats de oude stoffelijke voordeelen van mij aan, welke gij nog genoot nu drie jaar geleden » *(38)*. « Wat mij (De Potter) aanbelangt, kon ik maar in het minste of door een eenvoudige raadgeving, er iets toe bijbrengen om twee natiën opnieuw te vereenigen, tot wier scheiding omstandigheden, sterker dan ik, mij tien jaren geleden hebben doen medewerken, ik zou dien dag beschouwen als den schoonsten dag mijns levens » *(39)*.

's Anderendaags stelde het Congres zijn bureel samen. De Luikenaar Surlet de Chokier *(40)* werd tot voorzitter verkozen; de Gerlache (Luik) en de Stassart (Namen) tot ondervoorzitters; Forgeur (Luik), Vilain XIIII en Liedts (Oost-Vlaanderen), Nothomb (Luxemburg) tot secretarissen. Het Congres stelde daarna een ordereglement op *(41)*.

Welke houding zou het Voorloopig Bewind aannemen na de opening van het Congres? Zou het ontslag nemen of zou het verder, zonder eenige zending, zich alle macht, zoowel wetgevende als uitvoerende, toeeigenen? Veel Congresleden maakten zich, en niet zonder reden, hevig daarover ongerust. Eerw. Heer De Foere gaf uiting aan hunne meening bij het begin der zitting, den 12 November. Hij liet opmerken dat, sedert de opening van het Congres, het « mandat tacite » (stilzwijgend-toegestane zending) van het Voorloopig Bewind geëindigd was; dat het Bewind niet kon meenen nog verder met voorloopige macht bekleed te zijn; dat zoo het voortging die macht uit te oefenen, het zich slechts kon verrechtvaardigen door een beroep op zijn onbeperkte macht en willekeur; dat het in de vergadering zijn vervallen geloofsbrieven had moeten nederleggen. Ten slotte

verhoopte hij dat het Voorloopig Bewind zich zou onderwerpen aan de beslissing door het Congres te nemen over den aard, den duur en het einde van zijne macht *(42)*.

Als gevolg op die opmerkingen, deelde Charles Rogier bij het einde der zitting aan het Congres de volgende verklaring mede:

« Het Voorloopig Bewind, mededeeling ontvangen hebbende van de vaste aanstelling van het Nationaal Congres, draagt aan dit wettelijk en regelmatig orgaan van het Belgische volk de voorloopige macht over, die het uitgeoefend heeft sedert 24 September 1830, ten nutte en met toestemming van het land.

« Het legt op het bureel van den voorzitter neder de verzameling akten en besluiten, die het onder den drang der omstandigheden genomen heeft ».

« Gedaan te Brussel, 12 November 1830 ».

(w. g.) Graaf Felix de Mérode, Ch. Rogier, Jolly, Alex. Gendebien, F. de Coppin, J. Van der Linden.

Van de Weyer en baron van der Linden d'Hoogvorst, afwezig, verklaarden later hunne instemming met die acte *(43)*.

Bijna zonder bespreking, besloot het Congres, dat de uitvoerende macht toevertrouwd zou blijven aan het Voorloopig Bewind, "*tot dat het Congres er anders over beschikt*".

Het Voorloopig Bewind antwoordde terstond:

« Het Voorloopig Bewind, onderworpen aan den wil der natie, zal er mede voortgaan de uitvoerende macht uit te oefenen, *tot dat het Congres het zal vervangen door een blijvende macht*.

« Het is gelukkig en fier zich te zien bevestigen in zijn hooge en moeilijke functiës door de toestemming van het Nationaal Congres.

« De voorzitter van den dag: (w. g.) Ch. Rogier.

Alex. Gendebien, graaf Félix de Mérode, J. Van der Linden, de Coppin, Jolly *(44)*.

Het Nationaal Congres had gezeid: gij zult de uitvoerende

macht uitoefenen tot dat ik er ander over beslis. Het Bewind antwoordt: wij zullen de macht uitoefenen tot gij voor goed een bestuur hebt aangesteld. De zoogezeide « onderwerping aan den wil der natie » was slechts schijn.

« Niettegenstaande de juiste opmerkingen van onzen achtbaren collega Le Hon », zei E. H. De Foere, in de zitting van 13 November, « opmerkingen die ik gesteund heb, zijn wij er niet in gelukt den aard en de uitgestrektheid van de nieuwe uitvoerende macht vast te stellen, welke wij voor hadden aan het Voorloopig Bewind toe te vertrouwen. Ook zijn de tijdsbepalingen voor het gezag dat wij aan het Voorloopig Bewind aangeboden hebben, veranderd in het antwoord van dit Bewind, zonder dat het mogelijk was het Congres opmerkzaam te maken op de verandering aan die belangrijke acte aangebracht » *(45)*.

De Potter had geweigerd de akte te onderteekenen, waardoor het Voorloopig Bewind zijn macht aan het Congres had overgedragen. 's Anderen daags, 13 November, nam hij ontslag door den volgenden brief tot het Bewind gericht:

Mijne Heeren,

Sedert enkele dagen bespreken wij de ontslagname, die het Voorloopig Bewind bij het Congres zou indienen.

Er zeker van zijnde dat gij in uw ambt bevestigd zoudt worden, wildet gij, door het indienen van uw ontslag, tegenover het Congres en het land blijk geven van onbaatzuchtigheid.

Gij legt mij, benevens andere erge zaken, mijn heerschzucht ten laste, omdat ik, naar uw meening, de macht bleek te willen behouden, zelfs tegen de vertegenwoordigers van het volk in.

Gij hebt u vergist, mijne heeren, en ik zal het u heden bewijzen, op mijn eigen wijze, met feitelijk ontslag te nemen zonder eenig uitzicht op een bevestiging.

Wat mij zoo doet handelen, het is dat naar mijn opvatting het Nationaal Congres een constitueerend lichaam is, door het voorloopig Bewind alleen in het leven geroepen, om de nieuwe sociale orde te vestigen en een blijvend gezag aan te stellen om het land te leiden. Naar mijn opvatting is het Voorloopig Bewind als gezag tot stand gekomen vóór het Congres, buiten het Congres om. Het Voorloopig Bewind staat dan ook als zelfstandig gezag tusschen de natie en haar vertegenwoordiging. Het heeft in die hoedanigheid het Congres bijeengeroepen, op een wijze die het vrijelijk heeft bepaald en waaraan het Congres zijn bestaan heeft te danken. Het Voorloopig Bewind moest de uitvoering in handen nemen van de beslissingen die het Congres bij meerderheid aannam, maar er voor zorgen vóór alles, dat het zijn zelfstandigheid bewaarde. Hoofdzaak was het, dat die zelfstandigheid volledig bleef, tot dat een blijvend gezag het Voorloopig Bewind kon vervangen. Dan eerst, alleenlijk dan, maar dan ook van rechtswege, eindigt de zending van het Voorloopig Bewind.

Wanneer in een vergadering, die zelf de souvereine macht bezit, een minderheid ontstaat, dan is niets voor die minderheid gemakkelijker, zoo ze steun vindt buiten bij de massa, dan de meerderheid omver te werpen, en met haar de vergadering zelf. Daar begint een revolutie, een gevaarlijke: zij doorloopt alle vormen van anarchie, vervalt in despotisme, en wat erger is eindigt met de tegen-revolutie.

Daar ligt de geschiedenis van de Fransche Nationale Conventie, van het Fransche keizerrijk, met als einde de restauratie. Mijn doel was. Te beletten dat het de geschiedenis van België werd.

Als lid van het Voorloopig Bewind vatte ik zijn zending op, als die van een tegenwicht tegenover het Congres, dat het Congres tegenover zich zelf kon beschermen.

Dat zijn, mijne heeren, gij weet het, de voornaamste redenen, die ik bij u heb laten gelden, om te verhoeden dat

een misslag werd begaan, dien ik onherstelbaar achtte, en die het vaderland misschien, de geschiedenis heel zeker, ons eensdaags ten laste zouden leggen.

Ik beklaag er mij niet over, maar ik laat u de verantwoordelijkheid over, voor de genomen beslissing. Hier is de mijne, onwederroepelijk. Ik was niet de zaakgelastigde van het Congres, ik kon noch mocht dan ook, mij van mijn last ontslaan, door opzegging aan het Congres. Naar mijn meening is uw volmacht vervallen, van het oogenblik af waarop gij het Congres, door uw ontslag, bekleed hebt met de volheid van alle machten.

Ik verzoek u dus mij ontslag te verleenen *(46)*.

Die brief werd gelezen midden in het diepste stilzwijgen, en het Congres ging over tot de dagorde, zonder dat de minste opmerking gemaakt werd; wat men vernam liet echter een slechten indruk na over het Voorloopig Bewind. Het Congres had ten andere zooeven een onherstelbare fout begaan, met de uitvoerende macht toe te vertrouwen aan dat directorium, bij toeval ontstaan, waarvan verscheidene leden totaal overbodig waren in een tijdperk van crisis, wanneer de uitvoerende macht noodzakelijker wijze sterk moet zijn en bewust van haar verantwoordelijkheid *(47)*.

Het ontslag van De Potter was aangenaam aan zijn gewezen politieke vrienden, met wien hij hevig geredetwist had, o.m. aan Gendebien, de Mérode en Van de Weyer *(48)*.

Gendebien beschuldigde er De Potter openlijk van, dat hij slechts op het vestigen eener republiek aandrong, om zich tot president te laten benoemen *(49)*. Daarop antwoordde De Potter als volgt: « Er waren onder ons, het is maar al te waar, eerzuchtigen of liever verwaanden, die tot elken prijs de republiek hadden gewild, indien zij daarin op de eerste plaats hadden kunnen rekenen; maar die er nu de bitterste vijanden van zijn, omdat zij er nu stellig van overtuigd zijn, dat zij die eerste plaats nooit zullen verkrij-

gen. Eén onder hen verklaarde mij, dat hij mij voor den kop zou geschoten hebben, indien ik tot president van het Belgisch Verbond benoemd werd, en die bij die bedreiging voegde, dat hij zoo dwaas niet was, om goedwillig aan te zien, dat hij de omwenteling tot stand gebracht had tot voordeel van een ander» *(50)*. De Potter stelde de mannen aan de kaak, die het meest voordeel uit de revolutie getrokken hadden, zooals Rogier, vroeger dagbladschrijver, doch die lid geworden was van het Souverein Voorloopig Bewind, en dong naar de Souvereiniteit zelve *(51)*; die zich bij de revolutie hadden verrijkt, eenen vorstelijken luister ten toon spreidden met paarden, rijtuigen en livreibedienden, en aller oogen verblindden door de ergerlijke pracht hunner meer dan koninklijke paleizen *(52)*. «Willem», zeide hij nog, «heeft vele vijanden in België gehad, persoonlijke vijanden, wien het niet te doen was, om hervorming nuttig voor het volk, maar om een beteren toestand voor zich zelve... Ook zouden zij er nooit aan gedacht hebben, om tegen Willem op te staan, indien de vervallen koning door aan sommigen eenige gunsten, aan anderen meer invloed en aan allen een ruim aandeel in het budget te verleenen, de revolutie der Belgische Provinciën had voorkomen» *(53)*.

Den 18 November stelde het Voorloopig Bewind een Diplomatieke Commissie in, waarin zetelden S. Van de Weyer, voorzitter; graaf d'Aerschot, ondervoorzitter; graaf de Celles, ondervoorzitter; Destriveaux en Nothomb, leden. Einde December werd Charles Le Hon aan die Commissie toegevoegd; begin Januari nam Destriveaux ontslag. De Diplomatieke Commissie bleef hare zending volvoeren tot aan de benoeming van den regent (25 Februari 1931) en werd toen vervangen door een minister voor Buitenlandsche Zaken *(54)*. Zekere leden van het Voorloopig Bewind en van zijn Diplomatieke Commissie namen de verslagen der zittingen en alle papieren, betrekking hebbende op de onderhandelingen van dit tijdstip, mede *(55)*.

Het bleek uit het verslag aan het Congres uitgebracht door Van de Weyer, in de zitting van 16 November, dat lord Aberdeen en Wellington verklaard hadden, dat Engeland en de andere Mogendheden zich steeds zouden verzetten tegen een aansluiting van België bij Frankrijk *(56)*. Daar dit dus onmogelijk bleek, nam het Congres den 18 November volgende beslissing op voorstel van den reunionist, graaf de Celles:

« Het Nationaal Congres van België roept de onafhankelijkheid van het Belgische volk uit, mits voorbehoud van de betrekkingen van Luxemburg met den Germaanschen Statenbond » *(57)*.

Vele leden beschouwden dat voorstel als een stap naar de vereeniging van België met Frankrijk. F. L. Lardinois, verkozen te Luik, had zelfs een aansluitingsontwerp voorbereid. Ziehier wat hij daarover zeide:

« Ja, ik ben er innig van overtuigd, dat handels- en nijverheidsbelangen onze onmiddellijke, rechtstreeksche of onrechtstreeksche, aansluiting bij Frankrijk dringend eischen. Inderdaad, noch de landbouw noch de werkhuizen zullen ooit een afzetmarkt vinden voor hunne aanzienlijke voortbrengst, zoo België in zijn tegenwoordige grenzen besloten blijft. Ten gevolge van die beschouwingen en van andere, die het nutteloos ware u voor te leggen, had ik een voorstel opgemaakt om België met Frankrijk te vereenigen. Ik heb het aan de beslissing van deze vergadering niet onderworpen, omdat ik het oogenblik niet gekomen achtte, en aan een anderen kant, hebben vele geachte collegas, die ik raadpleegde, mij gezeid dat vreemde tusschenkomst er het gevolg van zoude zijn. Ik zou mijn voorstel opgegeven hebben, staande voor de mogelijkheid van een algemeenen oorlog, waren zelfs de uitslag en de zegepraal verzekerd. Ik zal dus mijn voorstel verdagen, of liever ik laat de oplossing over aan de stuwkracht der gebeurtenissen en aan de sympathie der twee volkeren » *(58)*.

Charles De Brouckere beschouwde de onafhankelijkheid van België als voorloopig: « Zou Frankrijk er in toestemmen ons op te nemen? Een vermaarde veldmaarschalk (Maison) zei op het spreekgestoelte van de Kamer der Volksvertegenwoordigers: « De vrede, de vrede, die de uitdrukking is van alle Europeesche nooden samengenomen; de vrede, dien de stem van den soldaat niet vreest te noemen, iets dat boven de overwinning te verkiezen valt ». Indien dit het gevoelen is van de Fransche regeering, indien sprekers der oppositie en o. a. Mangnin zich in denzelfden zin uitlieten, treffen wij dan een gepast oogenblik om onze vereeniging te verwezenlijken, wanneer Frankrijk zelf er niet toe geneigd schijnt ons te ontvangen?... Laten wij Belgen blijven en zien wij in het heden de toekomst niet. Ongetwijfeld, moest die toestand duren, dan zou hij lastig zijn; doch de heerschappij der gunstelingen is voorbij in Frankrijk; het belang van dit land, zoowel als het onze ligt bij een volledige belangengemeenschap met ons, omdat dan de vereeniging zonder schokken zal kunnen geschieden... » *(59)*.

Den 19 November begon het Congres de bespreking over het voorstel betreffende den regeeringsvorm. Den 22 aanvaardde het, met 174 stemmen tegen 13, het volgende besluit:

« In den naam van het Belgische volk,

Verklaart het Belgisch Nationaal Congres, dat het Belgische volk als regeeringsvorm de grondwettelijke monarchie onder een erfelijk hoofd aanvaard, » *(60)*.

Het Congres schoof daarna, door het stellen van de voorafgaandelijke kwestie, het voorstel van Robaulx aan kant, om het genomen besluit aan de goedkeuring van het volk te onderwerpen *(61)*.

De bespreking over den regeeringsvorm is niet zeer belangwekkend. Men vindt er in de gewone gemeenplaatsen terug over koninkrijk en republiek. Er valt echter op te merken dat vele leden, volgens den raad van Paul Devaux, voor de monarchie stemden uitsluitend om aan Frankrijk te behagen.

Moet de eerste plicht van onze buitenlandsche politiek, had die afgevaardigde gezeid, niet zijn den natuurlijken band, die ons nieuw regiem aan het Fransche, onze regeering aan de Fransche regeering verbindt, toe te halen? De republiek aanvaarden beteekent dezen natuurlijken bondgenoot weren... Welke vriendschapsbanden zouden we toen met de Fransche regeering kunnen onderhouden?... zij zou onze vijand zijn en zou zich als zoodanig gedragen bij het minste voorwendsel.. Zoo wij de sympathie en den steun der Fransche regeering willen verkrijgen, moeten wij ze steunen en ze niet afschrikken; laten wij doen wat Frankrijk deed, laten wij een grondwettelijke monarchie met een nieuw stamhuis oprichten *(62)*.

De dertien leden die voor de republiek stemden waren: Seron en Robaulx (Philippeville), Lardinois, David en de Thier (Verviers), E. H. De Haerne (Thielt), Jean Goethals (Kortrijk), Camille De Smet (Audenaerde), Fransman en Delwarde (Aalst), Goffinet (Mons), de Labeville (Namen) en Pirson (Dinant) *(63)*.

De annexionnistische verklaringen van David, de Robaulx en De Smet verdienen aangestipt te worden.

D a v i d : « Nochtans, M. H., wist ik dat, sedert den val van Charles X, de wenschen van het volk naar Frankrijk gingen; dat twee maand na diens val, het volk ook hier zijn dwingeland verjaagd heeft. Het samenvallen van die twee gebeurtenissen is voor mij een onbetwistbaar bewijs geweest van de sympathie der twee volkeren. Ik heb gezien dat een onweerstaanbare zedelijke macht ons naar Frankrijk dreef, dat deze macht moest herstellen wat brutaal geweld in 1815 vernield had. Ik had dus alleenlijk te zoeken, om te beslissen hoe ik stemmen zou, welke onder de twee regeeringsvormen, het minst hinderpalen in den weg zou leggen, om te komen tot dien toestand van vastheid dien we zoeken: nl. tot de inlijving, tot de vereeniging met Frankrijk. Ik heb mijn stem gegeven aan den eersten vorm,

omdat bij den tweede, het volk nog een troon zal moeten omverwerpen als zijn souvereine wil zich opnieuw zal doen kennen, en moge het God behagen dat dit niet gebeure door een omwenteling, erger dan de Septemberdagen » *(64)*.

de Robaulx: « ...Doch, M. H., in de veronderstelling dat Frankrijk met zijn beschermingsstelsel, den huidigen toestand bestendigt, en ons allen toegang ontzegt, dan zou het misschien noodzakelijk zijn met Frankrijk te onderhandelen, doch over andere zaken: misschien, gezien de onmogelijkheid voor onzen handel om te blijven bestaan zonder uitwegen te lande noch over zee, zullen wij moeten onderzoeken of de aansluiting bij Frankrijk voor ons niet voordeelig zou zijn, behoudens zekere modaliteiten. Veel klaarziende mannen gelooven reeds aan de noodzakelijkheid dier vereeniging; en, alles ingezien, indien de uitkomst der omwenteling een koningschap moet zijn, dan liever het Fransche: het is omringd met een luister, welken de koning dien gij maken zult, niet zal hebben » *(65)*.

Camille De Smet: « ...Een achtbaar lid van deze vergadering heeft gezeid, dat het oprichten van een koninkrijk een hinderpaal zou zijn voor de vereeniging met Frankrijk: die woorden zijn voor mij een lichtstraal geweest. In overeenstemming met mijne wenschen en het belang van het land heb ik niet meer geaarzeld, en ik zeg openhartig wat mijne overtuiging is: het belang van handel, nijverheid en landbouw; de liberale gedachten, die in Frankrijk overwegend zijn, de sympathie der beide volkeren van elkaar, alles doet mij die vereeniging verhopen. Ik stem dus voor de republiek als overgangstoestand » *(66)*.

Den 23 November verdedigde Constant Rodenbach, geneesheer te Brugge, zijn voorstel, dat de uitsluiting der Nassauers voor doel had *(67)*. Dat voorstel, door de Midden Commissie geamendeerd, was in volgende bewoordingen gesteld: Het Nationaal Congres verklaart, dat het stamhuis Oranje-Nassau voor eeuwig van alle macht uitgesloten is in België *(68)*.

Constantijn Rodenbach viel Willem I en de prins van Oranje zeer ten onrechte aan. Hij eindigde aldus: « Er zijn geen vredewoorden, geen waarborgen, geen beloften die het lijden kunnen afkoopen, dat sedert vijftien jaar ons vaderland getroffen heeft: een bloedstroom scheidt ons » *(69)*.

Zijn broeder Alex. Rodenbach trad nog heftiger op: « De prins van Oranje kan de volgende titels laten gelden voor de kroon: van Hollandsch ras, lid van een familie aan België opgedrongen door wapengeweld; zoon en broeder van onze beulen, prins zonder waardigheid, zonder politieke bekwaamheid, door zijn familie beschuldigd van alles wat een mannenhart onteert. Het ware een model van onzedelijkheid, door de verheffing tot den troon, als een schouwspel aan de wereld vertoond » *(70)*.

Wanneer hij deze stormachtige beraadslagingen trouw weergeeft, zegt Th. Juste, is de geschiedschrijver niet verplicht zich aan te sluiten bij die partijdige beschuldigingen, tegen een der doorluchtigste koninklijke stamhuizen van Europa, ingegeven op dat oogenblik door de heerschende opwinding *(71)*.

De onrechtvaardige aanvallen der Rodenbachs tegen het stamhuis van Oranje-Nassau werden afgekeurd zelfs door leden, die de uitsluiting stemden. We halen aan: Vilain XIIII: « Ik zou het de glorie van het Belgische volk onwaardig achten, te midden dezer vergadering, de vogelvrijverklaarde leden van een vervallen geslacht te komen overladen met scheldwoorden en beleedigingen. Laten wij de Nassauers uitsluiten, laten wij ze niet beleedigen » *(72)*. — Graaf Duval de Beaulieu: « Ik was van meening het voorstel tot uitsluiting der Nassauers te bestrijden, omdat ik het bevlekt zag door zooveel tekortkomingen, ongepastheden, nuttelooze en lage beleedigingen » *(73)*.

Het voorstel van Rodenbach werd onmiddellijk bestreden door graaf de Baillet, afgevaardigde voor Nijvel. « Hebben

wij het recht », vroeg hij, « de toekomst te binden, de bevoegdheid onzer nakomelingen te beperken? » *(74)*

De afgevaardigden voor Antwerpen: Legrelle *(75)*, Werbrouck, Pieters *(76)*, Claes: hielden staan, « dat het voorstel ongepast was ». Welke hoogdringendheid, verklaarde deze laatste, bestaat er om ons zonder uitstel bezig te houden met de uitsluiting der Nassauers? Heeft het volk de begeerte daartoe uitgedrukt? Waar zijn de smeekbrieven die ze laten kennen? Men heeft gezeid, dat de natie onrustig is: ja zeker, zij is onrustig. Doch men geve haar hare nijverheid, haren handel terug, en de onrust zal ophouden » *(77)*.

Zeventien sprekers eischten uitsluiting ten eeuwigen dage. Zij riepen om de beurt de politieke noodzaak en de opportuniteit in. Op voorstel van Lebeau, werd over de sluiting der bespreking gestemd, doch de meerderheid verwierp ze. 's Anderen daags rond tien uur, hadden de leden van het Voorloopig Bewind en de Diplomatieke Commissie een onderhoud met de Langsdorff, buitengewoon gezant, die zoo pas te Brussel was aangekomen, en die vergezeld was door Bresson, de Fransche commissaris bij de Conferentie te Londen. de Langsdorff overhandigde hen een brief, die het Voorloopig Bewind verwittigde dat de stemming van het Congres den vrede in Europa kon verstoren, en een naburigen staat, te weten Frankrijk, in opspraak brengen. Hij voegde er mondelings aan toe, dat, zoo het Congres bij zijn voornemen bleef, een tusschenkomst der Mogendheden zou volgen, met waarschijnlijk de bezetting en misschien de verdeeling van België *(78)*. Het Voorloopig Bewind en de Diplomatieke Commissie verklaarden eenparig dat de uitsluiting een allerdringendste noodzakelijkheid was *(79)*.

De zitting van het Congres werd rond den middag geopend. Een secretaris gaf lezing van twee voorstellen, om de meening der regeering te vragen; het eene was onderteekend door Osy, en vroeg uitleg over het protocol van 4 November, en de vaart op de Schelde; het andere door Legrelle, vroeg uitleg

over de voorstellen aan de regeering gedaan door de agenten van Frankrijk *(80)*. De partijgangers der uitsluiting riepen luide tot de dagorde terug, wat ongetwijfeld zou gebeurd zijn, toen de leden van het Voorloopig Bewind de vergaderzaal binnen kwamen. Surlet de Chokier, na overleg met de regeering, riep het Congres in geheime zitting bijeen; Van de Weyer bracht toen verslag uit over de mededeeling, hem gedaan door de Langsdorff. De levendige bespreking die volgde, werd gesloten met een overgaan tot de dagorde *(81)*. Bij het hernemen der openbare zitting, sprak de Gerlache een lange rede uit tegen de uitsluiting: « Wanneer gij de Nassauers voor eeuwig hebt uitgesloten, meent gij daarbij te kunnen blijven? Zoo men u komt zeggen dat iemand samenzweert in hun voordeel, moet gij de verdachten niet bewaken, vervolgen en straffen? Het besluit, dat gij zult nemen, zal op zich zelf niet kunnen blijven staan; gij zult er sancties moeten aan geven. Een gemakkelijke uitsluiting, een eenvoudig voorbijgaan voldoet u niet. Gij wilt een uitdrukkelijke, volledige, eeuwige uitsluiting, in het aanschijn van heel Europa: gij wilt eindelijk een verklaring van onrecht en onteering. Het is een bloedige en nuttelooze beleediging, die veel kwaad kan stichten » *(82)*.

E. H. De Foere sprak in denzelfden zin: « In de veronderstelling, dat de Hollandsche natie genegenheid en verknochtheid heeft voor haren koning en zijn huis, zou het met onze ware belangen overeenkomen, openlijk in moreele vijandschap te leven met een naburige natie, waarmede de Belgische natie moet verlangen handels- en nijverheidsbetrekkingen te onderhouden? » *(83)*

Die bespreking kon natuurlijk niet eindigen zonder een ultra-Franschgezinde rede, die eens te meer bewees, dat vele afgevaardigden voor de onafhankelijkheid gestemd hadden uitsluitend, omdat de vereeniging met Frankrijk onmogelijk was. Die rede werd uitgesproken door Camille De Smet, verkozen in Oost-Vlaanderen. Hier volgen eenige uittreksels: « Ik

zal niet uitweiden: drie dagen bespreking en heldere uiteenzettingen, soms vreemd aan de zaak, hebben u voldoende ingelicht, opdat ik geen misbruik maken van uw tijd. Ik voel alleen de noodzakelijkheid om eenige woorden te antwoorden aan één spreker. Sprekende over verscheidene uitwegen, vernoemde hij daarbij de vereeniging met Frankrijk. Volgens mij vloeit zij voort uit onze zeden, uit onze belangen, uit de macht der omstandigheden, ik acht ze onvermijdelijk. Die spreker, die eerst aan de noodzakelijkheid der vereeniging geloofd had, heeft ons verklaard, dat hij het mis voor had. Ik weet niet, wat hem van meening heeft doen veranderen. Hij heeft het niet gezeid op dit spreekgestoelte. Ik wat mij betreft zal die vraag niet bespreken. Zij komt niet op de dagorde voor, doch ik kan niet stilzwijgend laten voorbijgaan deze manier, zooniet ongepast, dan toch onbeschaafd, om te spreken over het zoo groote en zoo schoone Frankrijk, over dien haard der beschaving, de wanhoop der verdrukkers, waar de liberale gedachten opschieten; over dit Frankrijk ten slotte, zonder hetwelk — wij kunnen het niet verbergen — wij nog onder het Hollandsche juk zouden zuchten... *(84)* De Normandiërs hebben en hunnen naam en hunnen moed behouden; ze zijn fier Franschen te zijn. En wij, van de eene naar de andere Mogendheid gekaatst, voortdurend inzet van elken oorlog; wij zouden een naam verloochenen die in de twee werelden den eerbied en de erkentelijkheid der volkeren afdwingt? In deze bespreking zei iemand: wij willen geen vreemde overheersching, wij hebben ons onafhankelijk verklaard. Zeker, heeren, hebben wij dit gedaan, en door het huis van Nassau uit te sluiten van alle macht in België, bewijzen wij die onafhankelijkheid door daden; en eveneens bewijzen wij ze door vereeniging met Frankrijk te vragen » *(85)*.

Het Congres hoorde nog verscheidene andere sprekers, en ging toen over tot de dagorde. Honderd een en zestig

spraken zich uit voor het voorstel van Constantijn Rodenbach, acht en twintig er tegen *(86)*.

Die stemming werd ingegeven door de volgende redenen:

1. De vrees, dat de terugkeer van Willem de Franco-Belgische oproermakers zou berooven van de vette postjes, die zij zichzelf hadden toegewezen. Van de Weyer, die den 3 September bezworen had geen verandering van stamhuis te zullen dulden, sprak zich den 23 November uit voor de eeuwigdurende uitsluiting der Nassauers: « Daartoe zijn wij als burgers verplicht, sprak hij. Inderdaad, zoo wij de Nassauers nóg willen laten heerschen, dan zouden wij de dapperen met eerlijke wonden er toe verplichten het land te verlaten, dan zouden wij moedige burgers noodzaken zich te verbergen om zich niet bloot te stellen aan de wraak van een vorstenhuis, dat hun nooit zou vergeven, dat ze deel hebben genomen aan onze glorieuse omwenteling » *(87)*.

2. De vrees voor het gepeupel, opgehitst door de « Réunion Centrale », waar de republikeinsche partij overheerschend was *(88)*, en die in een adres, den 8 October aangeboden aan het Bewind, een uitdrukkelijke acte verlangd had waardoor de Nassauers werden uitgesloten.

Tijdens de bespreking van Rodenbachs voorstel deden de dreigende groepen, die het Paleis der Natie omringden en de tribunes vulden, kreten en doodsbedreigingen hooren tegen de Orangisten, die de uitsluiting niet zouden stemmen *(89)*. Bij het openen der zitting verklaarde Surlet de Chokier, dat hij drie naamlooze dreigbrieven ontvangen had *(90)*. In den loop der bespreking verklaarde Destouvelles, dat vrees voor de dolken zijn beslissing niet zou beïnvloeden *(91)*. Hij vestigde de aandacht van zijn collega's op het kunstmatige der onrust, die zich openbaarde voor het Paleis der natie. « Het volk », zoo zegde hij, « verkeert in onrust, in angst; burgeroorlog bedreigt ons. Nuttelooze schrik. Eergisteren sprak men eveneens zoo, wanneer de regeeringsvorm moest vastgesteld worden; het volk wilde een republiek en eischte

ze als loon van zijn overwinningen. Het erfelijk koningdom is uitgeroepen; het volk is rustig gebleven » *(92)*. De Gerlache schrijft in zijn Geschiedenis *(93)* (verschenen in 1842): « Men moest eenigen moed bezitten om, in de gegeven omstandigheden te spreken tegen de uitsluiting der Nassauers, uit zuiver vaderlandsch gevoel. Wij durven gelooven, dat het geschreeuw der menigte, die dreigde degenen, die zij om hun stemming als orangisten beschouwde, op te hangen, een aanzienlijk groot aantal achtbare vertegenwoordigers heeft afgeschrikt ». « Ik had uitdrukkelijk mijn inzicht om ze te bestrijden aangekondigd », zoo zegt een gewezen lid van het Congres. « Ik werd met andere afgevaardigden, die voor invloedrijk doorgingen, in het kabinet van M. de Chokier geroepen; deze zei ons, dat hij het mogelijke gedaan had om het voorstel tegen te houden (en, in mijn hoedanigheid van secretaris was ik getuige geweest van zijn pogingen), maar dat hij in geweten meende heden alles in het werk te moeten stellen voor de grootst mogelijke meerderheid; omdat — zoo het stemmengetal gelijk was, er onvermijdelijk te Brussel en in de provincies ernstige woelingen zouden plaats hebben, die konden eindigen met een burgeroorlog. Hij smeekte ons dus het voorstel te aanvaarden en wij beloofden het allen ». Uit vrees voor de Franschgezinde partij, die dreigde met geweld de uitspraak van het Congres te niet te doen, viel de beslissing tegen de Nassauers *(94)*.

In die omstandigheden verdienen de namen vermeld te worden der moedige mannen die tegen de uitsluiting stemden. Zij zijn: H. Cogels, d'Hanis van Cannart, Claes (uit Antwerpen); Legrelle, Osy, Dubois, Albert Cogels, Werbrouck-Pieters, Domis (prov. Antwerpen); graaf Cornet de Grey, Huysman d'Annecroix, baron van Volden de Lombek, Dehemptinne, graaf de Baillot (Brabant); E. H. De Foere en Maclagan (West-Vlaanderen); graaf de Bergeyck (Oost-Vlaanderen); de Gerlache, Orban, baron de Stokhem (Luik); baron van Renesse, Destouvelles, graaf d'Ansembourg, baron

de Liedell de Well (Limburg); Thorn (Luxemburg); baron de Sécus vader, markies de Trazegnies, baron Fred. de Sécus (Henegouw) *(95)*.

Bij die beslissing speelde ook de haat tegen het protestantisme een zekere rol. In een artikel, eenige dagen voor de verkiezingen verschenen, legde een der leiders der katholieke partij, graaf C. F. de Robiano de Borsbeek, gouverneur der provincie Antwerpen, aan het huis van Oranje ten laste, dat het in zijn wezen een vijand was van het catholicisme *(96)*.

De stemming van het Congres was echter niet een uiting van zijn ware gesteltenis. Cortwight, die steeds bewijst heel goed op de hoogte van den toestand te zijn, schreef: « De uitslag van de stemming over dit vraagstuk (uitsluiting der Nassauers) heeft bewezen, dat slechts acht en twintig personen den moed er toe hadden, om openlijk weerstand te bieden aan het brutale voorstel van d. h. Rodenbach: doch Uw Lordschap moet niet denken, dat de Oranjegezinde partij alleenlijk deze minderheid omvat... Schrikaanjaging en bedreiging heeft verscheidene personen belet hun eigen inzicht te volgen... Ik geloof, dat indien de beslissing genomen ware geweest bij geheime stemming, de minderheid zeer groot zou geweest zijn, zoo de maatregel er al door kwam » *(97)*.

Bleef nu nog te bezien, hoe de groote Mogendheden de vervallen-verklaring van een stamhuis, verwant aan de Romanow's en de Hohenzollern's zouden opnemen. Van wege Frankrijk viel niets te vreezen. De Fransche regeering was feitelijk tegen den terugkeer der Nassauers, omdat zij hoopte, Engeland te kunnen overhalen tot een verdeeling *(98)*. De bedreigingen van heer de Langsdorff waren niet gemeend, en Louis-Philippe verheugde zich in het geheim over het mislukken van zijn gezant *(99)*. Kort nadien schreef Sebastiani, minister voor binnenlandsche zaken aan Talleyrand, gezant van Frankrijk te Londen: « Het Koninkrijk der Nederlanden werd gesticht uit haat tegen Frankrijk. Het moet

voor eeuwig verdwijnen. Zoo de prins van Oranje of een zijner kinderen in België heerschte, zou het Koninkrijk der Nederlanden verrijzen, wel in nieuwen vorm, doch even gevaarlijk voor Frankrijk. U komt het toe, waarde prins, er voor te zorgen dat de heropbouw van het Koninkrijk der Nederlanden onmogelijk wordt, door het huis van Nassau van den Belgischen troon te doen uitsluiten » *(100)*.

Geheel anders echter was de indruk te Berlijn, te Weenen, te Petersburg *(101)*. De houding der Duitsche kranten, die het Belgisch Congres afschilderden als bereid om de vereeniging van België met Frankrijk aan te nemen, het bevel gegeven om het leger op oorlogsvoet te brengen, het samentrekken der Russische troepen op de Boeg, het verzoek door koning Willem gericht tot den Duitschen Landdag om het oproer te beteugelen in het Groot-Hertogdom Luxemburg, alles spande samen om te doen gelooven, dat Pruisen, Rusland en Oostenrijk zouden tusschenkomen ten voordeele van het Oranjehuis. Doch een onverziene gebeurtenis, de omwenteling die den 29 November uitbrak te Warschau, nam langen tijd de macht der drie hoven uit het Oosten in beslag. Bovendien namen de zaken in Italië een wending, die Oostenrijk er toe verplichtte zijn leger samen te trekken in de Pôvlakte *(102)*.

Den 25 November besloot het Congres, dat het ontwerp van grondwet, voorgesteld door de commissie bijeengeroepen door het Voorloopig Bewind, in de sectie-vergadering onderzocht zou worden, om onmiddellijk daarna in openbare zitting te worden besproken; en dit vóór elken anderen maatregel, behoudens diegene waarvan het bewezen zou worden, dat zij spoedeischend waren. Volgens de Gerlache had men uit bestaande grondwetten, voornamelijk uit de laatste Fransche « Charte », de bepalingen uitgezocht, die het best op België toepasselijk schenen *(103)*.

Eenige dagen na de beslissing, waarbij koning Willem, dien de Gentsche werklui Vader Willem noemden, van alle macht

in België uitgesloten werd, ging het Congres over tot de eerste steenlegging van het gedenkteeken, dat zou verrijzen op de Martelarenplaats *(104)*, ter eere van de omwenteling, die België economisch ten gronde had geholpen en Vlaanderen onder het slavenjuk. Door Guillaume Geefs werd het geëindigd in 1838; het stelt het standbeeld der Vrijheid voor, die gebrokene ketens vertreedt, met nevens haar den Belgischen leeuw.

In den nacht van 16 op 17 December vertrok Alex. Gendebien, in gezelschap van S. Van de Weyer voor de derde maal naar Parijs. Zij hadden opdracht de kroon aan te bieden aan een prins uit het huis van Orleans, of, zoo dit onmogelijk bleek, de verbintenis met een prinses uit dit huis te bewerken *(105)*. Te Parijs vervoegden ze Firmin Rogier, die er heen gezonden was om te verbroederen met de vaderlandsche vereenigingen, om te onderzoeken welke voordeelen men zou kunnen oogsten uit een verbintenis er mede, hetzij om het aarzelen en den kwaden wil van Louis-Philippe te bestrijden, hetzij om de medewerking van die maatschappijen te verkrijgen om den nieuwen staat tegen aanvallen van buiten te verdedigen. Gendebien en Van de Weyer namen Firmin Rogier bij hunne missie op in de hoedanigheid van schrijver *(106)*. In den loop van zijne zending, zooals tijdens de twee vorige, deed Gendebien de overtuiging op, dat het te Parijs als een « idée-fixe » vaststond, dat de grenzen van het koninkrijk moesten verlegd worden naar den Rijn en dat België bij Frankrijk moest worden ingelijfd *(107)*.

Den 20 December besloten de gevolmachtigden der grootmogendheden te Londen, zich bezig te zullen houden met « het overwegen en beramen van zoodanige schikkingen die het best er op berekend zullen zijn, om de toekomstige onafhankelijkheid van België in overeenstemming te brengen met de bepalingen der verdragen, met de belangen en de veiligheid der overige mogendheden en met het evenwicht

in Europa ». Deze beslissing stelde geen einde aan de annexionistische pogingen noch te Parijs, noch te Brussel.

's Anderen daags meldde graaf Sebastiani aan de gezanten van het Voorloopig Bewind, dat de scheiding van België met Holland en zijn onafhankelijkheid als afzonderlijke staat in princiep vastgesteld waren door de vijf Groote Mogendheden. Nochtans maakte de Fransche minister veel opwerpingen tegen de erkenning van die onafhankelijkheid, tegen de mogelijke keuze van den hertog van Nemours als hoofd van den nieuwen staat, tegen die van den prins van Saksen-Coburg mits een huwelijk met een Fransche prinses. Gezien die houding werd beslist, dat Van de Weyer onmiddellijk naar Brussel zou terugkeeren, om met het Bewind overleg te plegen over de wenschelijkheid voor het Voorloopig Bewind om zich naar Parijs te begeven *(108)*. Alex. Gendebien bleef alleen te Parijs achter, en werd op elk verzoek bij Sebastiani toegelaten *(109)*.

Daar hij den gewenschten steun niet vindt, schrijft die zonderlinge gezant den 24 December naar het Voorloopig Bewind om het er toe aan te zetten, de aanhechting van België bij Frankrijk uit te roepen. Hier volgt het belangrijkste uittreksel uit dezen brief: « ...M. de Sebastiani heeft mij vertrouwelijk medegedeeld, dat men ons een der zonen van den prins van Oranje, naar keus zou voorstellen; deze zou in den katholieken godsdienst opgevoed worden, enz. Ik heb gezeid, dat het Congres er niet in zou toestemmen zich te onteeren en dat de natie elke Nassauer zou verstooten, dat de eenige kans voor hem een burgeroorlog zou zijn, die wraakgedachten zou nalaten, een altijddurende hinderpaal voor dit stamhuis. Indien dat het goede is, dat we te verwachten hebben van Frankrijk of beter van zijn regeering, dat ze naar den drommel loope, al moest zij met ons springen! We moeten de groote middelen aanwenden, wij moeten ze in opspraak brengen, ze verplichten voor ons, of desnoods met ons partij te kiezen. De vereeniging met Frankrijk heeft niets

onteerends; de afstand van Luxemburg en een deel van Limburg is ons verderfelijk en onteert ons door een verdiende beschuldiging van lafheid. Ik ben er van overtuigd dat wij, door ons aan te sluiten bij Frankrijk, een van 's konings zonen als gouverneur-generaal zullen bekomen » *(110)*.

Den 29 December had Gendebien een nieuw onderhoud met Sebastiani. Denzelfden dag schreef hij naar het Voorloopig Bewind: « ik had dezen morgen met den heer graaf Sebastiani een onderhoud. Morgen middag zal hij mij aan den koning voorstellen. Ik heb hem gezeid, dat Engeland den prins van Saksen-Coburg zou steunen... Hij zeide mij, en dat moet geheim blijven: « Wij zullen de zaak van den prins van Saksen-Coburg niet steunen; we raden hem u niet aan, we steunen hem niet... » Eindelijk gaf hij mij duidelijk te verstaan, dat het Frankrijk niet aangenaam zou zijn zoo wij hem als vorst namen. « Haast u niet », zei hij mij, « met den tijd zullen al uw wenschen vervuld worden » *(111)*.

In een nota, bij dezen brief gevoegd, raadde Gendebien aan, een flinke bezetting Walen te zenden naar Gent, waar men samenzweert en van waar afgevaardigden naar Den Haag vertrokken zijn om te vragen aan koning Willem of hij met krijgsvolk den weerstand der Gentenaars tegen Voorloopig Bewind en Congres zou steunen.

Den 30 December werd Gendebien door Louis-Philippe ontvangen. Hier volgt het voornaamste uit den brief die hij daarover naar het Voorloopig Bewind stuurde: « Heden om één uur werd ik aan Zijne Majesteit voorgesteld. Moeilijk kunnen meer waardigheid, openhartigheid, welwillendheid en gezond verstand samen gaan... Ik heb aan den koning den kritieken toestand beschreven waarin wij ons bevinden, dat het land gevaar loopt in partijen uiteen te vallen: de eenen kortaf voor vereeniging met Frankrijk, de anderen voor het uitroepen van een zijner zonen; nog anderen voor den prins van Saksen-Coburg; een klein aantal voor een der zonen van den prins van Oranje, terwijl dat het goud van

koning Willem en van Engeland die kleine minderheid steunt, die zou kunnen aangroeien door de mistevredenen over het crisis in handel en nijverheid; de onrustige en onzekere toestand...

Hij scheen ontroerd door hetgeen ik hem zeide. Hij antwoordde mij: Ik weet wel dat gij in groote moeilijkheden verkeert. Zich wendend tot den heer de Sebastiani: wij moeten, zoo vervolgde hij, middelen zoeken om met de Conferentie accoord te geraken. Wij moeten die dappere en moedige Belgen helpen uit den kritieken toestand, waarin zij zich bevinden, voor mij waren zij steeds broeders. Zij zijn het door principen, door de zeden, door de taal... Het is onmogelijk te twijfelen aan mijn genegenheid voor u. Ik heb er een duidelijk bewijs van gegeven in het begin van uwe moeilijkheden, in een tijd, toen ik heel zwak was, in een tijd toen onze moreele kracht alleen ons kon helpen, want we hadden toen geen leger.

Sire, antwoordde ik hem, gij kunt nu meer; de moreele sterkte van Frankrijk is op onmetelijke wijze toegenomen door de wijsheid van uw handelwijze; een vreeselijk leger, een natie geheel bereid om uwe zaak te steunen, stellen uwe majesteit in staat om alles te ondernemen, nu vooral dat alle Europeesche Mogendheden op den vooravond staan van een politieke crisis, die ze bezighoudt.

Laat mij toe een der zonen van Uwe Majesteit tot den troon van België te roepen. Honderd duizend Belgen zullen hem steunen, en Frankrijk helpen den linker Rijnoever te veroveren » *(112)*.

Louis-Philippe weigerde, doch daarover zijn de verlopenbaringen van Gendebien in « La Liberté » meer uitgebreid dan de brief van 30 December. Toen Gendebien den Belgischen troon aan den hertog van Nemours aangeboden had, antwoordde Louis-Philippe: ik ken het doel van uwe zending; ik heb er veel over nagedacht en ik betreur, dat de slotsom van mijn overwegingen mij niet toelaat zooals gij het wenscht, zooals ik zelf het wensch, de verlangens van

België nopens mijn zoon, den hertog van Nemours in te willigen... De Mogendheden zouden daarin een inbreuk zien op het Europeesche evenwicht en een verkapte vereeniging met Frankrijk. — Sire, antwoordde Gendebien, ik geloof niet, dat de Mogendheden het beklimmen van den Belgischen troon door een van uw zonen zouden aanzien als een daad strijdend met het Europeesche evenwichtstelsel. De eenvoudigste overweging zal hen doen inzien, dat het voor hen een waarborg van rust zou zijn, door onrechtstreeks de begeerte van Frankrijk te voldoen en zijn verlangen (« sa passion ») naar de Rijngrens *(113)*.

Na die afwijking, keeren we terug tot den brief van 30 December. Gendebien schrijft: « Ziehier in het korte mijn persoonlijke meening over hetgeen ik van Zijne Majesteit vernam en van al de personen, met wie ik sedert vijf, zes dagen gesproken heb te Parijs. Merkt wel op dat ik zeg: *mijn meening*, en dat gij nooit iets er van moet toeschrijven aan den koning noch aan zijn ministers. Ik ben er van overtuigd dat de koning en het ministerie zullen eindigen met ons den hertog van Nemours te geven, zoo we eenparig zijn om dit te vragen... Beste vrienden, ik smeek er u om, al hetgeen ik mededeel zeer geheim te houden. Vandaag heeft de heer de Sebastiani mij verweten onbescheidenheden begaan te hebben te Brussel, of misschien iets anders gezeid te hebben, dan hetgeen hij mij gezeid heeft. Ik heb gezeid wat ik u heb laten weten; dat ik alleenlijk mijn meening had medegedeeld over hetgeen ik vernomen had, en heelemaal niet de woorden van den minister. Het schijnt dat M. de Mérode den diplomaat gespeeld heeft op zijn manier, want zijn naam is vernoemd geweest, toen er spraak was van onbescheidenheden. Ik bid en smeek u dus nooit iets mede te deelen aan gelijk wie, van hetgene ik u schrijf, anders zal ik verplicht zijn u alleen onbepaalde zaken mede te deelen, waarvan gij de kracht niet zult kunnen vatten » *(114)*.

Denzelfden dag viel generaal Lamarque, die gedurende

lange jaren een toevlucht gezocht had te Brussel — hij was een der acht en dertig vogelvrijverklaarden volgens de ordonnantie van Juli *(115)* — in de Fransche Kamer van Volksvertegenwoordigers het protokol van 20 December aan, o.a. omdat er in gezeid werd, dat de groote Mogendheden zoo weinig mogelijk zouden afwijken van doel, geest en schikkingen van de verdragen van 1814 en 1815. « Vergeet men », riep hij uit, « dat men toen van België een bolwerk wilde maken tegen ons, een bruggenhoofd voor Engeland? Zou het doel der vijf groote Mogendheden wel zijn het verder aan die vroegere bestemming te doen beantwoorden? Zullen ze een Oostenrijksche, Pruisische of geconfedereerde bezetting komen leggen te Namen, Mons, Doornik, zooals zij er eene hebben te Londen, te Luxemburg? of zullen de Belgen, deze kinderen van de groote familie afgescheiden, verplicht zijn ons te bewaken en steeds een vijandige houding tegen het moederland aan te nemen? O, er bestond een middel, dat waardiger was van Frankrijk en dat zelfs Engeland zou voldaan hebben... Men kon Antwerpen tot vrijhaven uitroepen, tot hansastad, en toen het aanbod tot vereeniging vanwege België aanvaarden ».

Minister de Sebastiani antwoordde: « Ik zal eenige woorden zeggen over de zoo natuurlijke gevoelens van spijt, aan den achtbaren generaal ingegeven door de verliezen welke Frankrijk onderging. In deze spijt deelen wij allen, en ik zelf heb er meer dan eens uitdrukking aan gegeven op dit gestoelte; doch het verlies, dat Frankrijk ondergaan heeft, is het gevolg van gebeurtenissen die gij kent en die, daar zij het uitzicht van Europa veranderd hebben, de staten die het samenstellen tot wederzijdsche verbintenissen heeft verplicht. Hoogere beschouwingen moeten het gevoel der natie beheerschen. Men heeft u gesproken over den toestand van Antwerpen en het uitroepen van die stad tot vrijhaven. Men moet het niet verbergen: daar is oorlog of vrede mede gemoeid. Ongetwijfeld is er niets gemakkelijker voor Frank-

rijk dan België binnen te vallen, de versterkingen te bezetten en de grond van een land, dat met heel zijn hart ons wenscht toe te behooren; doch dit zou het teeken zijn tot een algemeenen oorlog, waarvan de gevolgen ontsnappen aan elk vooruitzicht; en, ik vraag het u, is het gevaar van een algemeenen oorlog niet van aard om de overwegingen van de regeering te beheerschen? » *(116).*

Denzelfden dag schreef de Sebastiani aan prins de Talleyrand, de Fransche gezant te Londen: « De Belgen zouden willen over 't algemeen, dat of hun land met Frankrijk hereenigd werd, of dat de hertog van Nemours tot vorst over hen zoude aangesteld worden. Om dien belangrijken uitslag te verkrijgen zouden zij er gaarne in toestemmen van Antwerpen een vrijhaven te maken en misschien zouden zij ook voor Oostende zoover willen gaan. Frankrijk zou in de hereeniging van België, of in de keuze van den hertog van Nemours een billijke vergoeding voor het verleden en de rust voor de toekomst zien. Dergelijke schikking zou voor Europa een waarborg voor den vrede worden. Toch zouden wij om dat doel te bereiken geen geweld willen gebruiken, daar wij tegen geheel Europa oorlog zouden moeten voeren en den reeds wankelen toestand zouden schokken. Evenwel moet de gedachte aan een staatkundig stelsel dat voor ons en de andere staten volmaakt zou zijn, zich aan uwen geest opdringen, Prins, in al hare grootheid en waarheid. Als wij er van af moeten zien, zal het offer des te grooter zijn, omdat geen heerschzuchtige gedachte de zuiverheid er van besmet. Aan U, Prins, is de verhevene zending opgedragen, een zoo teedere en ingewikkelde kwestie op te lossen op eene wijze, die bij de waardigheid en de belangen van ons land past. De koning ziet uw antwoord te gemoet met een ongeduld, dat gij gemakkelijk zult begrijpen. Uw ondervinding en helder inzicht zullen u voorlichten aangaande hetgeen mogelijk is met de toestemming der Groote Mogendheden. Zou Engeland nog altijd de wegen eener na-

ijverige politiek bewandelen? Zou zijn nu zoo verlichte Regeering er zich niet kunnen van los maken, en in de aangaande België te nemen schikkingen niets anders zien dan eene regeling, om gedurende vrij langen tijd den oorlog te voorkomen, totdat de rede haar rijk in Europa uitbreidt» *(117)*.

Den 31 December zond het Voorloopig Bewind aan zijne agenten te Parijs en te Londen (waarheen het op 26 Dec. Van de Weyer en Vilain XIII gestuurd had) *(118)* een nota, die dreigde de aansluiting met Frankrijk uit te roepen. Ziehier dit stuk:

Brussel, 31 December 1830.

Gedwongen door de moeilijkheden tegenover het Congres en de natie, die lijdt onder een te langen stilstand van den handel, van de werkhuizen en vooral van de koolmijnen, acht het Voorloopig Bewind zich verplicht aan de Conferentie te Londen te verklaren dat, zoo de Mogendheden niet onmiddellijk de vrijheid der Schelde, het bezit van Zeeuwsch Vlaanderen, Maastricht en Luxemburg, zooals het aan het Koninkrijk der Nederlanden toebehoorde, waarborgen, het onmogelijk is een staat te vormen, zonder aanleuning bij Frankrijk. Het Voorloopig Bewind meent dus de Mogendheden op de Conferentie van Londen vertegenwoordigd, er te moeten over verwittigen dat, om de noodige bewegingsmogelijkheid te beletten, het zelf in het korte bijna zeker er toe verplicht zal worden de aansluiting bij Frankrijk uit te roepen; indien de Mogendheden deze noodzakelijkheid niet voorkomen, door spoedig een openhartige en volledige beslissing te treffen, niet enkel wat betreft de onafhankelijkheid, doch ook wat betreft de ongeschondenheid van het Belgisch grondgebied, en de vrijheid van de vaart op de Schelde, die slechts verzekerd kan worden door aan Vlaanderen den linkeroever van dezen stroom als grens te geven. Van de Weyer en Gendebien zullen deze nota vertrouwelijk of officieel mededeelen, naarvolgens het noodig is.

(get.) Graaf Felix de Mérode, Jolly, Ch. Rogier, J. Van der Linden. *(119)*

Denzelfden dag schreef graaf de Celles, ondervoorzitter van de Diplomatieke Commissie naar Van de Weyer: « Wij moeten den hertog van Nemours als koning krijgen, en onze onafhankelijkheid erkend zien, of wij worden er toe gedwongen, de wenschen van het volk, die gaan naar annexatie, te verhooren » *(120).*

Den 2 Januari ontving Alex. Gendebien een brief van het Voorloopig Bewind, waarin verklaard werd dat het de annexatie zou moeten afkondigen. 's Anderen daags schreef hij volgenden brief aan Sebastiani:

Parijs, 3 Januari 1831.

Ik heb de eer aan Uwe Excellentie een afschrift te sturen van een zeer belangrijk stuk dat ik gisteren ontvangen heb; het was vergezeld van een brief van heer graaf de Celles, in naam van de Diplomatieke Commissie, en van het afschrift van den brief gericht aan M. Van de Weyer te Londen. Uit die dokumenten blijkt het, dat de gang der gebeurtenissen zoo dringt, dat een spoedige en afdoende beslissing van Frankrijk een dringende noodzakelijkheid wordt.

Wij zullen weldra door geweld het patriotisch verlangen naar Frankrijk moeten onderdrukken, en ons dienvolgens blootstellen aan een burgeroorlog, zoo Frankrijk er niet toe besluit, de wenschen der Belgen in te willigen en een zoon van Z. M. de kroon te laten aannemen. Welk ook het besluit moge wezen dat de Fransche regeering neemt, het is onontbeerlijk dat het spoedig en voor goed genomen worde; want het ergste voor België is die toestand van onzekerheid waarin het verkeert » *(121).*

Sebastiani antwoordde denzelfden dag: « Mijn antwoord op den brief, dien gij mij de eer aangedaan hebt heden te schrijven, is zooveel te gemakkelijker, daar *de Koning zelf de goedheid gehad heeft het u te geven, den dag dat gij hem werdt voorgesteld. Frankrijk aanvaardt niet en zal niet aan-*

vaarden, dat België bij zijn gebied gevoegd worde. Zijne Majesteit kan aan den hertog van Nemours niet toestaan den wensch der Belgen te vervullen.

De zaken van België hebben wij behandeld met al de belangstelling, die wij zouden wijden aan de onze. Dat beginsel geven wij niet prijs. Onze gevoelens van hoogachting en genegenheid ten uwen opzichte zijn even rechtzinnig als onveranderlijk. Dat België ons, zijn ware vrienden, zijn vertrouwen schenke, en dat *het nooit vergete, dat de natuurlijkste en rechtvaardigste wenschen en begeerten niet altijd vervuld worden;* dat onderhandelingen aan den gang zijn en tijd vergen. door de natuur der zaken zelf. Bedaar het ongeduld van uwe medeburgers: het kan hunne zaak schaden en hen in een benarden toestand brengen, waar geen uitkomst voor te vinden ware » *(122).*

Denzelfden dag schreef Alex. Gendedien aan de Diplomatieke Commissie: « De koning, geraadpleegd, heeft doen antwoorden, dat Frankrijk de wenschen der Belgen niet kan inwilligen, noch voor wat vereeniging betreft, noch voor de verheffing tot den troon van een Franschen prins. Dat antwoord is vertrouwelijk; doch het zal, zooals men van beide kanten overeengekomen is, een officieel karakter kunnen aannemen zoo de toestand eischt, dat een officieele mededeeling gedaan worde aan het Congres » *(123).*

Te Brussel werd het protokol van 20 December geweldig aangevallen. Gedurende drie dagen werd het besproken door het Voorloopig Bewind, samen met de Diplomatieke Commissie. Eindelijk werd den 3 Januari een nota opgesteld en naar Londen gezonden. Het antwoord luidde ongeveer als volgt: dat de commissarissen naar Londen gezonden, voldoende onderrichtingen ontvangen hadden om over alle Belgische zaken gehoord te worden; dat zij de Conferentie niet onwetend konden laten over de toestanden, waarin het Belgisch volk verkeerde. Het scheen onmogelijk dat dit land een onafhankelijken staat vormde, zoo niet onmiddellijk de

vrijheid der Schelde, het bezit van den linkeroever van dezen stroom, de geheele provincie Limburg en het Groot-Hertogdom Luxemburg, uitgenomen de betrekkingen met de Duitsche Confederatie, toegezeid werden *(124)*.

Denzelfden dag werden het protokol van 20 December en het antwoord van het Voorloopig Bewind aan het Congres medegedeeld. de Celles, die de Diplomatieke Commissie voorzat tijdens de afwezigheid van S. Van de Weyer, voegde er, als bevestiging op een vroeger bezwaar, aan toe, dat « geen enkele mededeeling, geen enkele zinspeling zelfs was gedaan geweest betrekkelijk de keus van een vorst, en dat niets toe liet te veronderstellen, dat de gedachte bij de Mogendheden opgekomen was, het voorrecht van het Congres op dit punt te belemmeren » *(125)*.

Pirson antwoordde daarop: « onze diplomaten hebben eerst geloochend, dat er besprekingen geweest waren, betreffende de keus van een hoofd voor den nieuwen Belgischen Staat; daarna verspreid over onze banken toen zij met elkander geen overleg konden plegen, wilde elk op zijn beurt zich verdedigen, waar niemand hen aanviel, ten minste niet voor wat slechte inzichten of omkooperij betreft; de eene beweerde te gelooven dat in de Conferentie te Londen, er mogelijks was gesproken over de keus van een staatshoofd voor België, dat ten andere, zoo dit niet gedaan was geweest, hij wenschte, dat het zou gebeuren...

Een andere bevestigde als zeker, dat Frankrijk den hertog van Reichstadt en den hertog van Leuchtenberg afwees »*(126)*.

de Celles en Le Hon verklaarden, dat het in elk geval dringend noodig was, voor de vergadering om zonder uitstel tot de keus van een staatshoofd over te gaan. Rodenbach nam de gelegenheid te baat en stelde voor, zonder uitstel in de secties het onderzoek dier zaak aan te vangen. « Het land », zei hij, « is verontrust, een buitengewone beroering heerscht. Het Voorloopig Bewind verliest dagelijks aan macht en aan invloed. Het Congres zelf wordt van traagheid beschuldigd.

Dagelijks verwijt men het zijn niet-eindigende besprekingen. Laten wij de partijen den tijd niet om zich te versterken » *(127)*.

Vooraleer naar Londen te vertrekken had Van de Weyer het volgende gezeid: « Wij moeten het niet verheimelijken: wij staan voor groote moeilijkheden; het land is op het punt om ons te ontsnappen; de partijen roeren geweldig; het orangisme gaat vooruit; de onzekerheid van onze toekomst voert er iedereen naartoe. De minste beweging ten voordeele van het huis van Oranje zou onze zaak buitengewoon bemoeilijken en zou Rusland, dat alleen staat in het geloof aan de mogelijkheid om het vorstenhuis te herstellen, veel hoogere eischen doen stellen. Het moet gedaan zijn, en daartoe is er slechts één middel: een vorst te verkiezen. Van avond vertrek ik naar Londen met deze gedachte » *(128)*.

In België waren toen twee partijen, de orangisten, anti-Franschgezinden, die het herstel van het Koninkrijk der Nederlanden wilden of ten minste de verheffing van den prins van Oranje op den Belgischen troon, en de Fransche partij, of de réunionisten (vereenigingsgezinden), die de aansluiting van België bij Frankrijk, of ten minste de suzereiniteit van Frankrijk over België wilden, door de keus van den hertog van Nemours. De eerste partij was in wezen nationaal, de andere in wezen anti-national. De Gentsche nijveraars en de Antwerpsche kooplieden betreurden het oude stamhuis, dat zooveel gedaan had voor hen; Verviers en andere plaatsen uit het Luiksche en het Henegouwsche zonden petitiën ten gunste der vereeniging bij Frankrijk. De republikeinsche minderheid vermengde zich dikwijls met de partijgangers der vereeniging van België met Frankrijk. Het eenige middel om de omwentelaarspartij te redden voor een verpletterende nederlaag was het onmiddellijk verkiezen van een koning *(129)*.

Den 5 Januari vroeg Ch. Rogier, dat het Congres in voltallige Commissie zou vergaderen, opdat hij er de hoogdringendheid van het voorstel Rodenbach zou kunnen bewij-

zen. De vergadering was onbeslist: de eenen steunden het voorstel Rogier, de anderen wilden, dat de verklaringen van het Bewind in openbare zitting zouden verstrekt worden. Eindelijk werd er beslist, dat het Congres denzelfden avond in geheime zitting zou bijeenkomen *(130)*. Rogier verborg zijn genegenheid niet voor de Fransche partij, die aanvaardbare (plausibles), zelfs sterke beweegredenen kon aanvoeren; doch hij erkende, dat de meerderheid der Belgen vijandig stond tegenover de annexatie. Volgens hem was het dringen de hoop der partij, die vijandig gestemd was tegenover de omwentelaars, te niet te doen door het verkiezen van een koning. Delwarde sprak zich uit voor Frankrijk, omdat daar de reden tot de omwenteling was geweest. Ch. Le Hon verklaarde, dat de vereeniging met Frankrijk dit land in gevaar zou brengen en de omwenteling doen ineenstorten. Surmont de Volksberghe en de Gerlache bestreden de aansluiting. De graaf de Celles herinnerde er aan, dat Frankrijk én de annexatie én de kroon voor den hertog van Nemours afwees. Na een stormachtige bespreking, die vier uur duurde, werd de hoogdringendheid der motie Rodenbach aanvaard *(131)*. Verscheidene secties van het Congres hadden, bij ontstentenis van den hertog van Nemours, de oogen gericht op prins Otto, tweeden zoon van koning Lodewijk van Beieren *(132)*.

Terwijl die besprekingen het Congres beroerden, ging Alex. Gendebien te Parijs naar Buitenlandsche Zaken. Hij vond er Sebastiani, somber, droevig en slecht gezind. « Zijt gij ziek, generaal? » — « Ja, en zeer bekommerd; België veroorzaakt ons grooten last ». — « Ik dacht integendeel dat het uw zorgen verlicht had, door de voorwacht der coalitie te vervangen en haar de sterkten te ontnemen, die Frankrijk zoo bedreigden ». — « De sterkten! gij hebt niet eens mannen genoeg om ze alle te bezetten » *(133)*.

Eenige dagen nadien vroeg Talleyrand dan ook aan Palmerston de toelating om Philippeville en Mariembourg te annexeeren *(134)*.

Te vier uur ontving Gendebien een koerier van de Diplomatieke Commissie die hem verzocht den Franschen minister te polsen over de staatsgrenzen en den mogelijken keus van den jongen prins Otto, die een prinses van het huis van Orleans zou kunnen huwen. De gezant verhaastte zich om bij Sebastiani terug te keeren. Te negen uur teekende hij de bijzonderheden van het onderhoud op. Op de eerste vraag had de minister geantwoord, dat hij de Belgen zou steunen in de bespreking over hunne grenzen, wanneer zij het recht langs hunnen kant hadden, en dat hij geen enkele tusschenkomst zou dulden, die zou pogen hen tot grondafstand te dwingen. Wat de tweede vraag betreft, Sebastiani had hem de verzekering gegeven, dat de keus van prins Otto van Beieren, door de regeering van Louis-Philippe zou aanvaard worden, en hij had er bijgevoegd, dat hij op het huwelijksvoorstel van den toekomstigen koning van België met prinses Marie d'Orleans zou ingegaan worden *(135)*.

Reeds in September had Gendebien onderhandeld met generaal baron Fabvier, die met eer Athenen verdedigd had tijdens den Griekschen onafhankelijkheidsoorlog, en had hem aangeboden het bevel te voeren over de muiters. Tijdens zijn derde zending te Parijs bood hij het opperbevel van het Belgische leger aan dezen generaal aan. Den 6 Januari 1831 schreef hij aan Ch. Rogier: « Generaal Fabvier is nog steeds en meer dan ooit ter onzer beschikking. Hij zal naar België komen in de hoedanigheid die gij wilt; doch ik meen, dat men hem het opperbevel zou kunnen aanbieden, of een belangrijken bevelspost. Hij zou een sterk aantrekkingscentrum vormen. Firmin (Rogier) en ik, wij raden u aan, ernstig over dit ontwerp te beraadslagen en ons aanstonds bericht te sturen » *(136)*.

Den 6 ontving Gendebien afschrift der mondelinge mededeeling, den 3 Januari door de Diplomatieke Commissie gericht aan de Conferentie van Londen. Daar hij ongesteld

was, belastte hij Firmin Rogier het antwoord der Commissie ter kennis te brengen van Sebastiani *(137)*.

Firmin Rogier, die Franschman was zooals zijn broeder, na de zending volbracht te hebben waarmede hij belast was, besprak het vraagstuk der annexatie van België.

— Gij weet wel, zegde hij aan Sebastiani, welke beweging er ontstaan is in verscheidene onzer provinciën ten voordeele van Frankrijk; van alle kanten stroomen petitiën naar het Congres toe om aansluiting te vragen; in den schoot der vergadering onzer vertegenwoordigers spreekt een talrijke groep zich daarvoor uit; *zoo deze de overhand behaalden, zou de Fransche regeering voortgaan neen te zeggen en ons niet te willen?*

— Mijnheer, antwoordde de minister, *deze aansluiting, die wij misschien even vurig als de Belgen begeeren, is echter onmogelijk*. Noodzakelijker wijze zou er een algemeene oorlog uit volgen: nooit zou Engeland er in toestemmen. De oorlog, die wij zouden moeten voeren, zou uw schoon land verwoesten en in gevaar brengen, hetgeen we veroverd hebben door onze laatste revolutie. Wij moeten er aan verzaken. Zoo België zich aan ons kwam aanbieden, of ons een onzer prinsen tot koning vragen, hoe lastig het ons ook zou vallen te weigeren, toch zouden wij het doen. Niets kan de regeering van dit besluit afbrengen.

— Doch zoo de republikeinsche partij ten onzent de overhand behaalde?

— Nooit zoudt gij erkend worden door de Europeesche Machten, en men zou spoedig een aanleiding vinden om in uwe zaken tusschen te komen.

— En zoo de stemmen zich vereenigden op een Belgisch burger om hem op den troon te verheffen?

— De Mogendheden zouden zulke keus met bijna evenveel ongenoegen zien als het uitroepen van de republiek; en uwe hoop voordeelige handelsverdragen te bekomen zal zeer moeilijk te verwezenlijken vallen. Dat de meerderheid van uw

Congres, bezield door het gezond oordeel en de wijsheid die het tot nog toe geleid hebben, een keus doe die door al de oude staten van Europa onmiddellijk kan goed gekeurd worden. Prins Otto is, geloof ik, de man dien gij hebben moet, en Rusland zelf, niettegenstaande zijn verwantschap met het huis van Oranje, zal niet lang wachten hem te herkennen.

Nog denzelfden nacht, te 11 uur, schreef Firmin Rogier een nauwkeurige samenvatting van dit onderhoud aan graaf de Celles, ondervoorzitter der Diplomatieke Commissie *(138)*.

In den morgen van 8 Januari ontving Gendebien bericht van het Congres. Zijn vrienden, verschrikt door de stoutmoedigheid der aanhangers van den prins van Oranje, door allerhande kuiperijen, door de pogingen bij het leger aangewend, noodigden hem uit terstond terug te keeren om de eenen nieuwen moed, de anderen nieuw betrouwen te geven. « Er valt geen oogenblik te verliezen, schreef hem zijn broeder, een oud-gediende, die vele vrienden bij het leger bewaard had, en wist wat er vanwege sommige bevelhebbers beraamd werd. Komt onmiddellijk, zonder een uur te verliezen; alles valt aan duigen ».

Gendebien ging rond den middag naar Buitenlandsche Zaken om afscheid te nemen van Sebastiani.

« Op onze vorige besprekingen zal ik niet terug komen », zegde Gendebien hem, « doch welk antwoord hebt gij gegeven op de belangrijke mededeelingen die Firmin Rogier u deed, eergisteren? Vatten we samen: *vereeniging met Frankrijk is onmogelijk*, dit begrijp ik. Doch wij moeten afzien van den hertog van Nemours, van prins Leopold van Saksen-Coburg, van een inlandschen koning, van een republiek! Wie raadt gij ons aan? prins Otto van Beieren, een prins van Napels, twee kinderen? »

In den loop van dit laatste onderhoud zei Sebastiani, zeer opgehitst, woedend aan zijn tegenstander: « Zoo Saksen-Coburg een voet in België zet, zullen wij hem op kanonschoten onthalen » *(139)*.

Het was klare en duidelijke taal, zegt Freson, en Gendebien was ter dege verwittigd *(140)*.

Gendebien vertrok denzelfden dag nog naar Brussel, waar hij aankwam den 10 Januari, 's avonds *(141)*.

Den 8 Januari besprak het Congres de schikking der grondwet die aan den koning verbiedt tevens hoofd te zijn van een anderen staat, zonder toestemming der twee Kamers. Pirmez, afgevaardigde voor Charleroi, vroeg de afschaffing van dit artikel, daar hij zinnens was te stemmen voor Louis-Philippe, d. i. voor de annexatie *(142)*. « Louis-Philippe, koning der Franschen en der Belgen, schijnt mij de sterkste band te zijn, waarmede men de twee volkeren kan vereenigen zonder hunne wederzijdsche nationaliteit aan te randen... Door deze spontane en duidelijke daad van genegenheid, maken wij op zekere wijze tot het onze het onoverwinnelijke Fransche leger, dat van verlangen brandt om onze rechten te verdedigen... Het afschaffen der tolgrenzen tusschen de twee landen is het noodzakelijk gevolg van de eenheid van leider... *De omwenteling is in gevaar gebracht zoo de massa een vergelijking instelt tusschen haar tegenwoordigen toestand en de stoffelijke welstand dien zij genoot onder het Hollandsch bewind*, want voor de massa is de beste regeering degene die haar voedsel verschaft » *(143)*.

In tusschentijd dook een nieuwe kandidatuur op, en zij had weldra een groot getal aanhangers. Het was deze van Auguste-Charles-Eugène-Napoleon, hertog van Leuchtenberg (geb. 9 Dec. 1810, te Milaan), oudsten zoon van Eugène de Beauharnais en prinses Amalia van Beieren. De hertog van Bassano, oude en getrouwe dienaar van Napoleon I, had reeds eenigen tijd vroeger de aandacht van baron de Stassart op dezen kandidaat gevestigd. Deze had geantwoord dat de zoon van prins Eugène al zijn genegenheid bezat, doch dat de Belgen nauwere banden wenschten met Frankrijk en dat, zoolang het hem zou vrijstaan te hopen de twee landen onder een schepter vereenigd te zien, hij geen an-

dere plannen kon steunen. Doch toen het klaar bleek dat Louis-Philippe de kroon van België niet zou aanvaarden, noch voor zichzelf noch voor een zijner zonen, had de Stassart de keus van den hertog van Leuchtenberg voorgesteld aan verscheidene partijgangers van een quasi-vereeniging van België met Frankrijk *(144)*.

In de gedachte van den ondervoorzitter van het Congres, die een der kopstukken der Fransche partij was, moest de keus van den hertog van Leuchtenberg een stap zijn naar de vereeniging van België bij Frankrijk. « Schoonzoon van den koning der Franschen », schreef hij, « zou de nieuwe koning der Belgen (d. i. de hertog van Leuchtenberg) de sterkste steun zijn van den troon van Louis-Philippe. In geval van oorlog (en een oorlog schijnt mij onvermijdelijk) zou men hem kunnen aan het hoofd plaatsen van een Fransch leger langs den overkant der Alpen; zijn naam zou tooverkracht uitoefenen; spoedig meester in Italië zou hij er den troon beklimmen... *Wie zou er zich dan nog tegen verzetten dat België onder denzelfden schepter als Frankrijk zou geplaatst worden?* Deze combinaties moeten u niet onmogelijk voorkomen, heer hertog, die zooveel wondere gebeurtenissen gezien hebt en zelfs zoo dikwijls hebt medegeholpen om ze te verwezenlijken » *(145)*.

Een lid der middensectie, Lebeau, bewees, dat het noodzakelijk was officieel het gedacht der Fransche regeering te kennen over dit nieuwe plan; de Celles, ondervoorzitter der Diplomatieke Commissie schreef den 8 Januari, te 4 uur namiddag aan den Belgischen zaakgelastigde te Parijs, om hem te bevelen het Fransche ministerie te polsen. « Het is onmisbaar », schreef graaf de Celles, « dat ik uw antwoord hebbe Dinsdag, 11, rond tien uur 's morgens, 't is te zeggen over zes en zestig uren, zoo het kan ».

De koerier van de Diplomatieke Commissie kwam den 9 Januari, om 4 's namiddags, te Parijs aan. Daar Gendebien vertrokken was naar Brussel, was het Firmin Rogier die het

schrijven van de Celles ontving. Hij begaf zich onmiddellijk naar den minister voor buitenland, schreef om half twaalf 's nachts de bijzonderheden van dit onderwerp op en zijn antwoord kwam bij de Diplomatieke Commissie aan, den 11 Januari, te twee uur 's morgens.

Om half een kwam het Congres bijeen om de keus van een staatshoofd te bespreken. de Celles las onmiddellijk het schrijven van Firmin Rogier voor:

Aan heer graaf de Celles, ondervoorzitter der Commissie voor buitenlandsche betrekkingen.

Parijs, 9 Januari 1831, 11 1/2 uur 's avonds.

Heer graaf,

Heden avond om vier uur is uw schrijven dd. 8 mij toegekomen, en daar het antwoord dringend was, begaf ik mij onmiddellijk bij den heer minister van Buitenlandsche Zaken. Op dat oogenblik was hij in raadszitting bij den koning.

Het Belgische vraagstuk, naar hij mij zegde bij zijn terugkeer, is er lang en grondig besproken, bij zoover dat de laatste beslissingen van de Fransche regeering en de uitdrukking van haar inzichten, haar gedachten, haar begeerten, betreffende onze zaken, kersversch is en slechts van enkele uren geleden dagteekent.

Nadat ik aan M. Sebastiani kennis gegeven had van den inhoud van uw schrijven en van de bijgevoegde nota betrekkelijk den hertog van Leuchtenberg, antwoordde de minister: « dat van alle plannen het onaangenaamste, het nadeeligste misschien, dit was nopens den hertog van Leuchtenberg; dat de Fransche regeering het zekerlijk noch steunen noch goedkeuren kon; dat zij nooit erin zou toestemmen hem te erkennen als vorst der Belgen, en dat men het bijna als een uitgemaakte zaak mocht aanzien, dat de Engelsche regeering daaromtrent zooals Frankrijk gesteld was; dat men er zich te vergeefs zou mede paaien, dat de koning der

Franschen een zijner dochters zou willen uithuwelijken aan een zoon van Eugène de Beauharnais; dat zulk huwelijk nooit zou gesloten worden; dat men zich bedroog zoo men dacht, dat de bonapartistenpartij niet meer in Frankrijk ingeworteld was; dat zij integendeel heden ten dage zeer te vreezen was *(146)*; dat België, bestuurd door den hertog van Leuchtenberg, een brandpunt zou worden waar alle driften der aanhangers van Napoleon zich zouden botvieren, en eindelijk dat Frankrijk, in plaats van zooveel betrekkingen mogelijk met ons aan te knoopen, verplicht zou zijn slagboomen op te richten en zich van ons te verwijderen ». Daar ik aandrong en deed opmerken dat door de keus van Leuchtenberg, er kans bestond de zoo uiteenloopende stroomingen van het Congres saam te brengen en tot een spoedige en afdoende uitslag te geraken die, zooniet, ver verwijderd bleef, wat het land aan twist en een beklagenswaardige verdeeldheid zou overleveren, antwoordde M. Sebastiani mij: « Ik zou met echte droefheid zien, dat uw land niet tot het uiterste de kalmte en de eendracht zou bewaren die uwe omwenteling zoo schoon gemaakt hebben. Het Congres en de Belgische Natie zijn ongetwijfeld vrij de keus te doen, die hun belieft in zake den prins dien zij zullen roepen om hen te besturen. Doch zoo zij een keus doen die Frankrijk om eenige reden als vijandig moet aanzien, moeten zij wel indachtig zijn, dat zij alle voordeelen van goede nabuurschap met haar verliezen en zich van een machtige vriendschap berooven ».

Ik meende toen aan M. Sebastiani te moeten vragen of deze beslissing betreffende den hertog van Leuchtenberg onherroepelijk was en of zijne woorden een officieel karakter droegen, dat mij toeliet deze over te brieven. « Ja zeker », hernam hij, « en gij zult er over oordeelen ». Toen deed hij zijn secretaris roepen, en dicteerde hem voor M. Bresson een brief, dien ik met dit schrijven verzend en waarin de inzichten van de Fransche regeering betreffende een ontwerp

van vereeniging met Frankrijk, de kandidatuur van den hertog van Nemours, en deze van den hertog van Leuchtenberg klaar en uitdrukkelijk uitgesproken zijn. M. Bresson is, meen ik, gemachtigd u dien brief mede te deelen, die ten andere niets anders behelst dan hetgeen ik u heden geschreven heb. Het is ongetwijfeld met zulke bedoeling dat M. Sebastiani dien brief in mijn tegenwoordigheid dicteerde.

(get.) Firmin Rogier. *(147)*

Bresson, Fransche Commissaris van de Conferentie van Londen, en secretaris van het Fransch gezantschap te Londen *(148)*, had in den voormiddag aan de Celles den brief overgemaakt dien Sebastiani in tegenwoordigheid van Rogier had doen zenden, en die aan den Belgischen koerier toevertrouwd was geweest. de Celles las dezen brief voor, onmiddellijk na dien van Rogier.

Aan den heer graaf de Celles, ondervoorzitter van de diplomatieke Commissie.

Brussel, 11 Januari 1831.

Heer graaf,

Vernomen hebbende eenige dagen geleden, dat een deel van het Congres er aan dacht zijn keus te vestigen op M. den hertog van Leuchtenberg als vorst van België, heb ik gemeend de regeering van den koning te moeten verwittigen. Haar antwoord is me verleden nacht toegekomen; zij laat geen den minsten twijfel bestaan nopens hare opvatting over de keus die men voorheeft. Zonder dat men mij kunne beschuldigen de beraadslagingen van het Congres te willen dwarsboomen, komt het mij nochtans voor, dat ik u niet kan in onwetendheid laten betreffende de opvatting van den koning en zijn regeering, die denken dat de keus van M. den hertog van Leuchtenberg België in groote moeilijkheden zou brengen; dat deze prins ongetwijfeld niet zou herkend wor-

den door de Grootmogendheden, en in geen geval door Frankrijk.

Ik voeg hieraan toe, heer graaf, dàt, daar Z. M. herhaalde malen zijn meening heeft laten kennen niet toe te stemmen noch in de inlijving van België bij Frankrijk, noch in de verkiezing van M. den hertog van Nemours, het aandringen om sommige dezer afgehandelde vragen opnieuw voor te brengen, geen anderen uitslag zou hebben dan België te beroeren en de Europeesche vrede, die Z. M. wil bewaren, in gevaar te brengen.

Ik bid u, heer graaf, in deze mededeeling alleenlijk een nieuw bewijs te willen zien van de ware belangstelling vanwege den koning en zijn regeering voor de zaak van België. België zal nooit trouwer vriend hebben dan den koning der Franschen; de raadgevingen, die hij aan de Belgen geeft zijn om zoo te zeggen vaderlijk; hij wil geen anderen invloed uitoefenen dan dengene die de driften stilt, de waarheid aantoont en naar een achtbaar en nuttig doel richt.

Aanvaard, heer graaf, de hernieuwde uitdrukking mijner hoogachting.

(get.) Bresson. *(149)*

Sebastiani, zegt De Lannoy *(150)*, die daarin akkoord ging met Louis-Philippe zooals blijkt uit een brief, dien hij den 30 December aan Talleyrand schreef, wilde de annexatie van België. Doch hij dacht, dat men Europa er niet zou kunnen toe brengen deze annexatie goed te keuren. Dit verklaart waarom hij met veel vertoon deze annexatie te Brussel van de hand wees, terwijl hij in 't geheim stappen deed te Londen om ze te verwezenlijken.

Na voorlezing der brieven van Firmin Rogier en Bresson begon het Congres de bespreking over het voorstel der middensectie om vier commissarissen te benoemen, gekozen in den schoot van het Congres; twee zouden naar Londen gezonden worden en twee naar Parijs om te onderhandelen over alles wat betrek zou kunnen hebben op de verkiezing

van het staatshoofd, de staatsgrenzen, de verbonden en de handelsbelangen. De commissarissen naar Parijs gezonden moesten in het bijzonder belast worden de kroon van België aan te bieden aan den hertog van Nemours, en zoo diens verkiezing onmogelijk bleek, de verbintenis van een prinses uit het huis Orléans met het toekomstige staatshoofd te bewerken *(151)*.

Deze besprekingen, voorbereiding tot de verkiezing van het staatshoofd, namen drie zittingen in (11-13 Januari) en lieten de sterkte zien in het Congres, van de partij, die België bij Frankrijk wilde inlijven.

Een afgevaardigde voor Mons, de Blargnies, voerde de eerste het woord om het voorstel der middensectie te steunen. Hij wilde aan de commissarissen naar Parijs gestuurd, last geven den troon aan te bieden aan Louis-Philippe, die te Brussel een onderkoning zou aanstellen en de Belgische grondwet aanvaarden *(152)*. « De natuur heeft gewild », zoo sprak hij, « dat België een deel van Gallië was; tusschen Frankrijk en België bestaan banden van taal, gewoonten, eischen van handel en gemeenschappelijke verdediging... De echte politiek van Louis-Philippe moet hem aan den Rijn voeren, en dit zal hij niet lang kunnen miskennen... Zoo België ophoudt een der sterkten van de Noordermogendheden en van Engeland te zijn, worden wij een aanhangsel van het Fransche koninkrijk; niettegenstaande het ijdele vertoon van onze oorlogsvestingen, keeren we terug tot Gallië en breiden het uit tot aan den Rijn » *(153)*.

Volgens Juste had deze rede van de Blargnies de aandacht der vergadering geboeid *(154)*. De gedachten, die hij vooruit gezet had, werden gesteund door andere afgevaardigden der Waalsche provincies, onder meer door de Stassart, afgevaardigde voor Namen en vooral door de afgevaardigden voor Verviers, Lardinois, Davignon en David.

Baron de Stassart zegde: « Het plan dat ik ontworpen had gedurende de Octobermaand, en waarvan M. de Blarg-

nies met zeer veel talent ons de talrijke voordeelen heeft aangetoond, zou wel over veertien dagen geen utopie meer zijn *(155)*.

Lardinois, afgevaardigde voor Verviers, sprak aldus: « Mijne meening is bekend; ik stem heelemaal in met de gedachte van een vereeniging met Frankrijk, met behoud van eigen grondwet en eigen binnenlandsch bestuur. Doch de welbekende wil van Louis-Philippe, de woorden zijner ministers, alles zegt ons, dat Frankrijk ons niet wil! Ik antwoord dat, alleen onder politiek oogpunt, wij volstrekt onmisbaar zijn aan Frankrijk en ik zal nooit gelooven, zoolang er geen authentieke akte van formeele weigering is, dat de Fransche natie ons uit hare familie zou stooten zoo wij haar de armen reiken » *(156)*.

Davignon, afgevaardigde voor Verviers, zegde: « Het zijn niet meer, zooals men zei, eenige inwoners die de vereeniging met Frankrijk vragen, het is een bevolking in haar geheel » *(157)*.

David, afgevaardigde voor Verviers, voerde aan: « De aardrijkskundige ligging van België, zijn politieke nijverheids-, handels- en landbouwbetrekkingen, de gewoonten, de gebruiken, de zeden der inwoners; hun liefde voor vaderland en vrijheid: ziedaar alle bestanddeelen van het samenvoelen, dat Belgen en Franschen tot één volk maakt; m. a. w. ziedaar wat de drang der natuur uitmaakt die ons medesleept naar dit edelmoedig volk. Het is als gevolg van dezen natuurdrang, dat de inwoners van Verviers, waarvan ik de eer heb burgemeester te zijn, u een smeekschrift toegezonden hebben om de vereeniging van België bij Frankrijk te vragen, het is gedreven door dezen om zoo te zeggen onweerstaanbaren drang, dat onze medeburgers wenschen uitgedrukt hebben, door het grootste deel der Belgen gedeeld. Nochtans hebben eenige leden van deze vergadering, alsook een Brusselsche krant, die zooals een kameleon dikwijls van kleur verandert, zich vermeten te zeggen dat die

wenschen niet vaderlandslievend waren, dat zij die ze gevormd hadden slechte burgers en zelfzuchtigen waren. Welnu! op dit gestoelte kom ik verklaren, dat ik er fier op ga, dezelfde wenschen met mijne medeburgers te deelen, dat ik innig overtuigd ben (en elke ware vaderlander die van elk persoonlijk voordeel afziet, en voor zijn vaderland een vast, onveranderlijk geluk begeert, zal mijn gedachte deelen) ik verklaar, zeg ik, dat zij heel wat redelijker zijn, dat zij heel wat juister politieke beginselen aankleven, degene die deze wenschen vormen dan degene die ons tot koning willen geven een kind, gestut door een zwakke regentie. Het eeuwig liedje, de eenige, banale opwerping der tegenstrevers van deze vereeniging, is de bedreiging met een algemeenen oorlog. Maar ziet gij niet dat, afgezien zelfs van deze aansluiting, dat deze onafwendbaar en nabij is? Laat ons aan den koning der Franschen een afvaardiging zenden, gekozen onder de Congresleden, en dat hare zending zij te vragen of de aansluiting van België bij Frankrijk niet te verkrijgen is voor het oogenblik, en aan Louis-Philippe de kroon als koning der Belgen aan te bieden, om hen te besturen volgens hunne grondwet en de waarborgen die zij zich gegeven hebben » *(158)*.

Verscheidene sprekers vonden het jammer, dat noch inlijving noch unie mogelijk waren.

Graaf de Baillet, afgevaardigde van Nijvel: « De brief van Firmin Rogier, die ons hier werd medegedeeld, meldt ons dat M de Sebastiani verzekerd heeft aan Gendebien, dat een oorlog alles zou kunnen in gevaar brengen in Frankrijk. Ware het niet op zonderlinge wijze onze erkentelijkheid bewijzen door het, tegen zijn wil, in een oorlog te verwikkelen? » *(159)*

Charles Rogier, afgevaardigde voor Luik: « Te midden de uiteenloopende gedachten staat toch een feit onbetwistbaar overeind: het is ons levendige en bijna algemeene genegenheid voor Frankrijk; ons hart trekt ons daarheen. Och! wie

zou er zijn genegenheid ontzeggen aan dit edelmoedig volk, dat ons aanbiedt met hem te deelen de weldaden van zijn beschaving en zijn handel, zooveel politieke, militaire, burgerlijke en letterkundige beroemdheden? Van zijnen kant bemint Frankrijk ons: allen voelen wij de behoefte het te raadplegen als een zekeren vriend, in wien wij alle vertrouwen moeten stellen. Voor allen die sedert acht dagen de oogen geopend hebben aan het licht der diplomatie, is het klaar dat Frankrijk doet wat het kan om oorlog te vermijden; en zoo het ons zegt: Ik kan u geen prins schenken, en ik wil niet weten van aansluiting, dan moeten wij het wel gelooven » *(160)*.

Joseph Lebeau, afgevaardigde voor Luik: « Een der achtbare sprekers heeft gewetensvol en met talent de voordeelen bewezen van de vereeniging van België met Frankrijk onder den schepter van Louis-Philippe. Zoo dit ontwerp van vereeniging mij niet onuitvoerbaar voorkwam, zou ik mij er bij aansluiten met geestdrift, wel overtuigd, dat er geen beter middel bestaat om onze glorierijke omwenteling te eindigen. Doch wanneer ik zie dat de besluiten van Frankrijk tegen de vereeniging en tegen de verkiezing van den hertog van Nemours zijn, en dat de verklaringen der ministers in dit opzicht zoo uitdrukkelijk zijn; wanneer ik zie dat de koning zelf zulke verklaringen aflegt, wanneer deze verklaringen in de Kamers, in het aanschijn van Europa, herhaald worden, dan denk ik niet dat er moet aangedrongen worden: vereeniging is onmogelijk » *(161)*.

Alex. Gendebien, afgevaardigde voor Henegouw: « Ik meen het Congres te moeten doen opmerken dat, zoo het zenden van zijn commissarissen voor doel heeft hetzij eenvoudig de vereeniging van België met Frankrijk te vragen, hetzij de kroon aan te bieden aan Z. M. Louis-Philippe, hetzij zijn zoon als koning der Belgen te bekomen, ik meen te moeten opmerken, zeg ik, dat deze stap nutteloos is: ik ben overtuigd, dat zij geen andere uitslag dan een weigering zullen

bekomen... het is de vrees voor een algemeenen oorlog, de vrees als heerschzuchtig uitgekreten te worden, die Z. M. Louis Philippe belet onze wenschen in te willigen; doch de gebeurtenissen kunnen de politiek van het Fransche ministerie wijzigen, en in dit opzicht kan het zenden van een commissie nut opleveren » *(162).*

Barthelemy. afgevaardigde voor Brussel: « Eerst wilt gij Frankrijk en Frankrijk wil u niet. Men heeft er over gesproken een beroep te doen op het Fransche volk! Mijne heeren, ik beschouw zooiets als een misdaad. Wij moeten niet alleen onszelven inzien en wat ons zou kunnen passen in den toestand waarin wij verkeeren; wij moeten ook denken aan de belangen van Frankrijk. Ik zou dus als rustverstoorders van Frankrijk zelf aanzien degenen, die een vereeniging, op dit oogenblik onmogelijk, voorstellen » *(163).*

Charles Le Hon, afgevaardigde voor Doornik: « Ongetwijfeld zouden onze afgevaardigden een nutteloozen stap doen, zoo zij aan den koning van Frankrijk gingen zeggen: Sire, de afgezant van ons Voorloopig Bewind heeft ons medegedeeld dat gij, om oorlog te vermijden, noch onze vereeniging wildet aanvaarden noch een uwer zonen als koning geven; doch het Nationaal Congres, denkend dat gij meer tegemoetkomend zoudt zijn voor hem omdat het de natie vertegenwoordigt, heeft ons tot u gezonden om u hetzelfde verzoek te doen » *(164).*

Felix de Mérode, afgevaardigde voor Limburg: « Frankrijk, dat oorlog, deze geesel der vrijheid, wil vermijden, laat u weten dat het de verkiezing van een Beiersche prins goedkeurt. Laat ons voortgaan volgzaam te zijn aan de vriendenstem van Louis Philippe zelf en van het edel huis dat hij regeert... Zoo ik mij hier kan verzetten tegen de vereeniging met Frankrijk, dan is het zekerlijk niet, zooals sommige achterdochtigen het zich zouden kunnen inbeelden, omdat mijn godsdienst mij aanzet volledige versmelting met onze buren te vreezen » *(165).*

Henri De Brouckere: « Wat is de uitslag geweest der inlichtingen door het Voorloopig Bewind en de Diplomatieke Commissie ingewonnen? Wij hebben vernomen dat er van een vereeniging van België met Frankrijk of van de verkiezing van een Fransche prins geen spraak kon zijn... Maar, zegt men, wij zullen officieel de weigering van den koning der Franschen kennen. Och, mijne heeren, wat wilt gij meer officieel, meer duidelijk dan den brief gisteren aan de Diplomatieke Commissie geschreven door den Franschen afgezant? Ik zal er bijvoegen (dit zijn de woorden van M. Bresson) dat, daar Z. M. herhaalde malen de meening uitgesproken heeft niet te zullen toestemmen in de vereeniging van België met Frankrijk, noch in de keus van M. den hertog van Nemours, aandringen om deze afgedane zaken wederom op te werpen, geen ander gevolg zou hebben dan België te beroeren en den vrede in Europa, die Z. M. wil bewaren, in gevaar te brengen. Volgens een der achtbare sprekers zouden onze afgevaardigden aan den koning der Franschen voor oogen kunnen leggen het voordeel, dat er voor hem zou gelegen zijn in een volledige vereeniging van België met Frankrijk of in de verkiezing van den hertog van Nemours om den troon van België te bezetten. Kan men ernstig denken dat, om het waar belang van Frankrijk te kennen, de koning der Franschen en zijn ministers onze voorlichting noodig hebben? » *(166)*

Baron de Pelichy van Heurne: « Wat mij betreft, ik kleef de meening der middensectie niet aan en denk dat deze stap heelemaal nutteloos is; en, inderdaad, welke rol zouden onze afgezanten aan het Fransche hof kunnen vervullen? Wat zouden zij kunnen aanvoeren? Sire, gij komt door tusschenkomst van uwen minister voor Buitenlandsche Zaken ons te verklaren dat, niettegenstaande uwe rechtzinnige gehechtheid aan ons, niettegenstaande den allergrootsten voorspoed, dien gij ons toewenscht, het u onmogelijk is onze wenschen in te willigen om de rust en de vrede

van uwe staten niet in gevaar te brengen. Nochtans, Sire, moet gij dit doen: de liefde der Belgen vraagt het, de gesteltenis van uw volk vergt het » *(167)*.

Deze annexionistische verklaringen vonden een geweldigen weerklank in Frankrijk, waar ze de annexionnisten-verlangens streelden. Vier dagen nadien herinnerde generaal Lamarque op het spreekgestoelte van de Fransche Kamer der afgevaardigden, dat het besluit van 9 vendemiaire, jaar IV, door hetwelk de Conventie België ingelijfd had, nog van kracht was *(168)*, en Maugnin riep uit: « Waarom dan België beletten Fransch te worden? België kan niet bestaan zonder Frankrijk. Wat mij betreft, ik beken, dat naar mijn oordeel België altijd Frankrijk is » *(169)*.

De partijgangers der inlijving en der unie hadden twee welsprekende tegenstrevers. L. Jottrand, afgevaardigde voor Brussel, bewees, steunende op de landsgeschiedenis dat, sedert de verdeeling van Karlemanjes rijk, de Belgische natie nooit had willen opgaan in de Fransche. België is dikwijls door Frankrijk veroverd geweest, doch altijd gelukte het er in zijn vrijheid opnieuw te veroveren. Na de overwinningen van koning Lodewijk XIV, en toen Frankrijk door zijn wapenen een macht veroverde, die het sedert slechts onder Napoleon nog bereikte, waarom bleef ons land in de macht van onze Zuiderburen alleenlijk gedurende den tijd, ongeveer noodig om het door hunne legers te laten doortrekken bij het heengaan en het terugkeeren? Waarom scheurde in 1813 geheel Europa opnieuw België los van Frankrijk? Het zijn de volkeren-oorlogen, die in Europa losbranden elke maal Frankrijk ons ingepalmd heeft of gepoogd heeft in te palmen, die het voornaamste bewijs leveren, dat het onmogelijk is België bij dit uitgestrekte rijk in te lijven » *(170)*.

de Gerlache, afgevaardigde voor Luik, bestreed insgelijks de inlijving: « Deze vereeniging zou voor gevolg hebben een Europeeschen oorlog gevoerd op Belgisch grondgebied, ten

koste van België. Het is niet, omdat deze woorden in den brief van Firmin Rogier voorkomen dat ik ze aanhaal. het is omdat zij in den grond der zaken zelf liggen, en omdat de geschiedenis de waarheid er van getuigt, sedert er spraak is van Europeesch evenwicht. En hebben wij ten slotte belang bij een vereeniging met Frankrijk? Is Frankrijk gelukkiger dan wij? Zie toe hoe men er de politieke vrijheid en de godsdienstige verdraagzaamheid beschouwt; zie toe hoe het er gesteld is met de vrijheid van onderwijs, met de provinciale vrijheden, die het nog steeds afwacht. Staat het niet meer onder de dwingelandij van zijn prefecten, zooals ten tijde van Napoleon? Zijn de grondslagen zelf van de nationale vertegenwoordiging en van het pairschap er niet een onopgelost vraagstuk? Ofwel zult ge verlies en winst moeten deelen, en voor het oogenblik schijnt dit laatste ver het kleinst. Want zich inbeelden, zooals men verondersteld heeft, dat wij met Frankrijk zullen vereenigd zijn onder den schepter van Louis-Philippe en dat hij ons zal besturen volgens den Belgischen grondwet, dien wij gepast oordeelen ons te geven, zooiets heeft in der waarheid geen antwoord noodig » *(171)*.

Terwijl de meerderheid van het Congres inlijving of unie vroeg, dacht de waarlijk-vaderlandsche, anti-Fransche en Oranjegezinde partij er aan Willem prins van Oranje op den troon van België te plaatsen, en aldus onder een anderen vorm het prachtige koninkrijk der Nederlanden te herstellen. Een afvaardiging van ingezetenen uit Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge was te Londen aangekomen, met adressen waarin negentig duizend burgers uit de Zuidelijke Nederlanden het verlangen naar de regeering van den prins van Oranje, die in 1815 de vereeniging van Belgen en Hollanders met zijn bloed bezegeld had, als den algemeenen wensch van België uitdrukten *(172)*. Als antwoord op deze verzoekschriften was een manifest dd. 11 Januari verschenen, in hetwelk de prins verklaarde, dat uit de mededeelingen uit

de voornaamste steden en uit verscheidene gouwen van België aan hem gestuurd, op slaande wijze het vertrouwen bleek, dat een groot deel der natie hem schonk.

« Deze gevoelens », zegde hij, « kunnen algemeen worden zoo mijn inzichten en bedoelingen voldoende begrepen worden ». Die inzichten en bedoelingen deed hij kennen. Hij beloofde dat het verleden, voor zoover het hem betrof, vergeten zoude zijn; hij verplichtte zich geen enkel onderscheid tusschen de personen te maken tengevolge van politieke daden; hij beloofde bovendien blijvende zorg te zullen besteden om aan de Katholieke Kerk en aan hare bedienaars de zorgvolle bescherming der regeering te verzekeren, en ze te omringen met den eerbied der natie *(173)*.

Den 12 Januari besteeg Maclagan, afgevaardigde voor Oostende, het spreekgestoelte om de kandidatuur van den prins van Oranje te verdedigen. Doch wanneer hij diens naam uitsprak, brak een geweldig rumoer uit, dat verscheidene minuten aanhield. De voorzitter riep spreker tot de orde terug, doch deze hield stand en riep met donderende stem: « Tusschen den prins en ons staat slechts een besluit. Dit besluit worde ingetrokken! » Maclagan daalde daarna van het spreekgestoelt, te midden het gehuil der vergadering *(174)*.

Den 13 Januari besloot het Congres met honderd zeventien stemmen tegen twee en zestig, dat het geen commissarissen naar den vreemde zou sturen *(175)*.

Toen diende C. Rodenbach een nieuw voorstel in, in hetwelk hij verzocht, dat het Nationaal Congres eindelijk een vasten datum zou stellen voor het verkiezen van den vorst. Een ander voorstel van Duval de Beaulieu beoogde de Belgische commissarissen, bij de Conferentie van Londen afgevaardigd, stellige bescheiden over alles wat op de keus van het staatshoofd betrekking had, ten spoedigste te doen inzamelen en aan het Congres over te maken *(176)*.

Den 16 Januari gaf Raikem lezing van het verslag der

middensectie, belast met het onderzoek der voorstellen betreffende verkiezing van een staatshoofd. Zij stelde voor, die verkiezing op 's anderendaags te stellen en zich daarmede bezig te houden met uitsluiting van elke andere zaak.

Lebeau, afgevaardigde voor Luik, legde onmiddellijk een ontwerp van grondwettelijk besluit neder, door hetwelk het Congres hertog August van Leuchtenberg tot den troon van België roept. « Zoo wij Frankrijks vriendschap willen bewaren », zegde hij, « moeten wij ons wenden, niet tot het Fransche ministerie, dat uit zijn aard zeer onvast is, doch tot de Fransche natie zelf; en van allen die wij kunnen verkiezen is er niemand voor wien Frankrijk meer genegenheid heeft en die minder gevaarlijk is. Oh! zoo het ging om een Engelschen prins, de prins van Saksen-Coburg bijvoorbeeld, de afkeer van Frankrijk zou zoo ver gaan hem uit te sluiten. Waarom? Omdat Frankrijk of Engelschen of Duitschen invloed zou vreezen », terwijl voor den hertog geen afkeer bestaan kan, want deze keus is in niets vijandig aan Frankrijk » *(177)*. Lebeau zegde nog: « Ik geloof voldoende mijn afkeer voor den oorlog uitgesproken te hebben; ik geloof voldoende de genegenheid, die mij naar Louis-Philippe trekt, tegen gegaan te hebben: de vereeniging van België en Frankrijk onder dien volksgeliefden koning was voor mij de schoonste droom; van dit ontwerp heb ik afgezien uit vrees voor oorlog » *(178)*. — Het voorstel Lebeau werd naar de secties verwezen.

De vergadering besloot daarna, met tachtig tegen vijf en zeventig stemmen, dat de commissarissen, naar Parijs gezonden, belast worden zoo spoedig mogelijk inlichtingen in te winnen over alles wat betrekking heeft op de keus van het Belgisch staatshoofd, op het grondgebied, de handelsbelangen, de verbonden. Jottrand bestreed dit voorstel. « In het raadplegen van Frankrijk », zegde hij, « zie ik gevaar. Frankrijk biedt ons slechts kandidaten aan, die het voorloopige onder een anderen vorm kunnen bestendigen. Eerst

bewapende het zich voor zijn verdediging, nu is het voor verovering. Ik roep als getuige in, hetgeen gezegd wordt in de Kamer te Parijs, hetgeen gezegd wordt in de kranten. Tijd winnen, dit is zijn politiek; op onze onafhankelijkheid is het gemunt » *(179)*.

Denzelfden dag deelde de graaf van Aerschot, ondervoorzitter van de Diplomatieke Commissie, de beslissing van het Congres mede, dat de Fransche regeering moest geraadpleegd worden over de verkiezing van een vorst, aan graaf de Celles, die sedert 17 Januari te Parijs verbleef waarheen hij gestuurd was op voorstel van Gendebien als zaakgelastigde der Belgische regeering *(180)*.

De vergadering besloot vervolgens dat in elk geval ten laatste den 28 Januari de bespreking over de verkiezing van een vorst zou aanvang nemen. Het Congres aarzelde tusschen Nemours en Leuchtenberg, die in enkele dagen tijds een gevaarlijk mededinger geworden was voor den zoon van Louis-Philippe.

Het Fransche ministerie toonde zich onvermoeibaar om eene combinatie te weren, die het aanzag als een gevaar voor het huis van Orléans en voor het rijk van Juli. Den 23 Januari las d'Aerschot aan het Congres een brief voor hem gestuurd door Bresson. Deze was den 21 Januari aan Bresson gestuurd door Sebastiani. Hij schreef: « De toestand in België heeft opnieuw de aandacht van den koning en zijn raad getrokken. Na nauwkeurig onderzoek van alle vragen die daarbij opgeworpen worden, ben ik belast geweest op klare en duidelijke wijze de inzichten van 's konings regeering mede te deelen. Zij zal niet toestemmen in de vereeniging van België met Frankrijk; zij zal de kroon voor den hertog van Nemours niet aanvaarden, zelfs indien het Congres ze hem aanbood. De regeering van Z. M. zou in de verkiezing van M. den hertog van Leuchtenberg een combinatie zien, van aard om de rust in Frankrijk te verstoren. Wij zijn niet van plan in het minste de vrijheid der Belgen

in hun keus te belemmeren; doch wij gebruiken ook ons recht, door te verklaren op de meest uitdrukkelijke manier, dat wij de verkiezing van den hertog van Leuchtenberg niet zullen erkennen » *(181)*.

Denzelfden dag van zijn brief aan Bresson, had Sebastiani geschreven aan Talleyrand, die Frankrijk vertegenwoordigde op de Conferentie van Londen: « Wat de Belgen vragen, wat de Franschen verlangen, het is toch deze vereeniging, en weldra misschien zullen we niet meer in staat zijn deze te beletten » *(182)*.

De Fransche regeering, steeds weigerend in name van den hertog van Nemours, besloot, om de kandidatuur van den hertog van Leuchtenberg te bestrijden, zijn keus te vestigen op prins Charles de Capoue (geb. 11 Oct. 1811), broeder van Ferdinand II, koning van de Twee Siciliën, en neef van de koningin der Franschen. Den 23 Januari kwam te Londen toe, graaf de Flahault, belast door Louis-Philippe de kandidatuur van den Napelschen prins aan te bevelen aan het Engelsche ministerie *(183)*. Den 24 schreef graaf de Celles aan graaf d'Aerschot, ondervoorzitter der Diplomatieke Commissie: « Wat er ook gebeure, vereeniging met Frankrijk komt er niet. Reeds komen de afgevaardigden van het Noorden en andere nijveraars er tegen op. Het is een vaststaande, onwederroepelijke zaak. Doch met den prins Charles van Napels en een Fransche prinses hebben wij onze onafhankelijk, onze wetten, de bescherming van Frankrijk, een zeer voordeelig handelsverdrag... Nog eens, de vereeniging met Frankrijk, al ware zij gedaan door het volk en het Congres in groep, nog zou zij niet doorgaan » *(184)*.

Den 25 Januari werd aan het Congres een ontwerp-besluit voorgelezen, in hetwelk twee en vijftig afgevaardigden, aan wier hoofd Surlet de Chokier stond, voorstelden den hertog van Nemours te verkiezen. De meeste onderteekenaars vertegenwoordigden Henegouw en het Luikerland. Onder hen waren Alex. Gendebien, Gendebien (vader), J. B. Gende-

bien (broeder van Alexander), Barthélémy, (Alexander's schoonvader), Lardinois, de Blargnies, Séron, David, Davignon, Pirmez, Le Hon, Pirson, baron de Coppin, graaf Felix de Mérode, Ch. De Brouckere. Barthélémy, belast het voorstel, dat aan de vergadering voorgelegd was, te verdedigen, stelde de verkiezing van den hertog van Nemours als een daad van vijandschap en ondankbaarheid jegens Frankrijk voor. Hij voegde er aan toe dat, na alle middelen gebruikt te hebben om de kandidatuur van Nemours te weren, Louis-Philippe er eindelijk zou kunnen in berusten zonder van heerschzucht beschuldigd te worden. Dit voorstel werd naar de secties verzonden *(185)*.

Om de verkiezing van den hertog van Leuchtenberg te beletten nam de regeering van Louis-Philippe haren toevlucht tot bedreigingen. Den 26 Januari schreef Sebastiani aan Bresson: « Ik verhaast mij te antwoorden op uw brief dd. 24. De raad des konings, die heden vergaderd heeft, was eenparig over de noodzakelijkheid aan het Voorloopig Bewind te verklaren, dat de Fransche regeering de verkiezing van M. den hertog van Leuchtenberg tot koning van België zou aanzien als een vijandelijke daad tegen Frankrijk. In geval het Congres, niettegenstaande deze verklaring, toch die keus zou doen, zoudt gij onmiddellijk Brussel verlaten » *(186)*.

Denzelfden dag dat Sebastiani dien brief schreef, vertrok Bresson plotseling naar Parijs. Den 28 was Bresson te Brussel terug en hij bracht de machtiging mede te beloven dat, zoo de kroon aan den hertog van Nemours aangeboden werd, dit in zijn naam door Louis-Philippe zou aanvaard worden. Om de pogingen van Bresson te steunen, had de Fransche regeering hem markies de Lawoestine toegevoegd; deze was kolonel bij de ruiterij, bloedverwant van maarschalk Gérard, en had tijdens de Restauratie de Zuidelijke Nederlanden bewoond, waar hij veel vrienden had *(187)*.

Niettegenstaande de officieele verklaringen der Fransche

regeering, bevestigde markies de Lawoestine op zijne eer dat zijne zending goedgekeurd was en dat de verkiezing van den hertog van Nemours door de Fransche regeering zou aanvaard worden *(188)*. Graaf de Celles, zeer tehuis in het Palais Royal *(189)*, had den 27 geschreven aan Gendebien: « Vooruit maar, ge hebt ongetwijfeld mijn goedkeuring ontvangen... Zoodus, men komt terug tot hetgeen gij twee maand geleden gevraagd hebt. Het is buiten twijfel, dat de openbare gezindheid in Frankrijk uw gedachte binnen kort zal doen zegepralen, en het wijste, het eerste van onze voorstellen moet de voorkeur hebben: Nemours » *(190)*.

Firmin Rogier, sekretaris van het Belgisch gezantschap, schreef in een brief van 28 Januari aan zijn broeder Charles: « M. Bresson, dezen morgen om een uur aangekomen, vertrekt aanstonds. Deze brief, dien ik u door M. Bresson stuur, zal misschien toekomen wanneer alles gedaan is. Zoo Nemours verkozen wordt is het goed; zoo hij het nog niet is, kan ik u slechts mijn laatsten brief bevestigen: vooruit, verkiest Nemours met groote meerderheid en stuurt een talrijke afvaardiging van het Congres naar Parijs. Zoo de koning denkt niet te mogen volmondig aanvaarden, toch zal hij niet uitdrukkelijk weigeren, doch hij zal de zaak aan de Kamers overmaken, die ongetwijfeld zullen aanvaarden » *(191)*.

Een onverzien voorval steunde de politiek van Palais Royal: de hertog van Leuchtenberg weigerde den troon, dien hij aanvaard had den 12 Januari *(192)*. De hertog van Bassano schreef inderdaad den 25 Jan. aan baron de Stassart, dat prins Auguste geen kandidatuur kon aanvaarden wanneer Frankrijk zich er tegen verzette *(193)*. De aanhangers van de Leuchtenberg, o.m. baron de Stassart, besloten toch de kandidatuur van dezen prins te handhaven *(194)*.

Den 29 Januari stond op de dagorde van het Congres de bespreking over het benoemen van een staatshoofd. De voorzitter stond op het punt de bespreking te openen, toen een

der sekretarissen, burggraaf Charles Vilain XIIII, het spreekgestoelte beklom en een nieuw protokol voorlas, aan het Voorloopig Bewind overhandigd door de Conferentie van Londen, en opgemaakt in de zitting van 20 Januari; het gaf de basis der scheiding van België en Nederland aan *(195)*. Talleyrand had slechts voorwaardelijk dit protokol goedgekeurd. In korte woorden gezegd, herstelde de Conferentie Nederland in den toestand waarin het verkeerde voor de vereeniging. Anders handelen, aan Nederland grondgebied ontnemen dat het in 1814 bezat ingevolge oude rechten door internationale verdragen herkend, ware feitelijk ten voordeele der Belgen een veroveringsrecht erkennen en onrechtvaardig Nederland benadeeligen, dat reeds bestond als onafhankelijken staat, lang voor de vereeniging. Alle historische redenen aangevoerd door de Belgen om Limburg en Luxemburg te behouden, waren niets dan voorwendsels om het te klaarblijkelijk omwentelingskarakter van hun weerstand te verbergen *(196)*.

De commissie, die onmiddellijk na de mededeeling van het protokol van 20 Januari aangesteld werd, protesteerde er tegen en verklaarde, dat het Belgische volk als zijn grondgebied het Groot-Hertogdom Luxemburg, Limburg en de linker Scheldeoever aanzag *(197)*.

De strijd tusschen de aanhangers van Nemours en van Leuchtenberg duurde zes dagen (29 Jan. - 3 Febr), en was zeer hevig.

De verovering van België, zegden de aanhangers van Nemours, is in Frankrijk een vaststaand doel, waar de geheele bevolking mede begaan is, waartegen zelfs de besten niet bestand zijn. In 1815, zegt men, heeft Frankrijk een dubbele vernedering ondergaan: vreemde macht heeft een koningshuis opgedrongen en het grondgebied verminkt. Tegen dezen stand van zaken was de Juli-revolutie gericht; de vervallenverklaring van den oudsten tak der Bourbons is slechts de helft der omwenteling; om deze volledig te maken moet

Frankrijk de Rijngrens opnieuw bezetten. Doorloopt de hoofdstad en de departementen, treedt binnen in hutten en paleizen, overal zal men zeggen: wij zijn de slachtoffers van een berooving, België hoort ons toe. Met den hertog van Nemours te verkiezen als koning der Belgen richt gij tusschen ons en de Franschen een slagboom op van kieschheid, die u beter zal beschermen dan het Europeesche evenwicht en onzen gordel versterkingen. Louis-Philippe zal er nooit in toestemmen zijn zoon, noch zijn opvolger, zijn broeder te ontronen. De veroveringsgedachte zal verdwijnen, de eigenliefde zal voldaan zijn, want voor Frankrijk is het uitsluitend een zaak van eigenliefde *(198)*.

Het is niet zonder reden dat de regeering van Louis-Philippe verontrust was over de kandidatuur van den hertog van Leuchtenberg. Onder dezen prins zou België een centrum van kuiperijen worden, de zetel van een voortdurende samenzwering tegen het koningschap van Louis-Philippe, de verzamelplaats van alle Fransche mistevredenen, Bonapartisten eerst, onder welk masker ook de Carlisten komen zullen, die droomen van den terugkeer van den Ridder-Koning; eindelijk de republikeinen en de ontelbare partij der zelfzuchtigen, wiens heerschzucht door de omwenteling niet voldaan werd, en die hopen tijdens nieuwe woelingen fortuin te maken. Zoo Leuchtenberg aanvaardt, valt Frankrijk in België en verovert het; de verovering zal misschien niet oogenblikkelijk, niet onmiddellijk volgen, doch is onvermijdelijk, omdat uw keus Frankrijk slechts kan verbitteren tegen ons, en de geestesgesteltenis der Franschen om de Rijngrens te veroveren, versterken *(199)*.

— Nemours, antwoordden de partijgangers van Leuchtenberg, wil zeggen Frankrijk, in het oog van vier Mogendheden. Het beteekent onmiddellijken oorlog. Meent ge dat zij groot betrouwen kunnen stellen in dien « slagboom van kieschheid » dien wij volgens Nothomb aldus tusschen Frankrijk en ons oprichten? Nooit zullen noch Engeland, noch de an-

dere groote Mogendheden toestemmen in deze keus. Reeds bereidt een Engelsche vloot zich om Portsmouth te verlaten, gereed om onze koopvaardijschepen aan te vallen, Antwerpen en onze andere havens te blokkeeren. Leuchtenberg beteekent het keizerlijk stamhuis in het oog van het Orleanshuis. Onmiddellijke oorlog is het niet, maar een reden van verbittering tusschen België en Frankrijk. Tusschen twee kwalen moeten wij de minste verkiezen *(200)*.

— Zoodus in elk geval oorlog, onmiddellijk of uitgesteld, doch onvermijdelijk, dit is het gevolg van de verkiezing tot koning hetzij van Nemours, hetzij van Leuchtenberg; België zou nogmaals de bloedige kampplaats zijn, de oorlog zou nogmaals onze akkers verwoesten, onze steden vernietigen, onze jongelingen wegmaaien, de heerschappij der wet vervangen door de heerschappij der wanorde en der uitspattingen *(201)*.

Te midden dezen noodlottigen samenloop van omstandigheden dachten eenigen er aan de kroon van België aan te bieden aan aartshertog Karel van Oostenrijk, de roemrijke tegenstander van Napoleon I. Men herinnerde er aan, dat deze prins tot groothertog der Nederlanden verkozen werd door het Congres van 1790, en men vroeg, dat het Congres van 1830 deze keus zou bevestigen *(202)*. « De voorzichtige man », verklaarde baron de Pelichy van Heurne, afgevaardigde voor Oost-Vlaanderen, « zoekt een haven om de klippen te ontgaan, die hem onontkoombaar schijnen, en om den storm te ontvluchten. Ik meen deze haven gevonden te hebben in de verkiezing van een prins, onzer liefde waardig, die, omdat hij niet in het minst onwelkom is aan onze buren, kalmte, orde en geluk zal kunnen herstellen in den schoot van ons vaderland. Deze prins is aartshertog Karel van Oostenrijk, broeder van den regeerenden keizer, een prins die door zijn persoonlijke hoedanigheden den eerbied van zijn medeburgers en door zijn dapperheid dien van zijn vijanden verworven heeft.

Goed burger, voorbeeldige vader, edelmoedige en dappere prins, onzen godsdienst belijdend, met onze zeden bekend, zoo zal hij onze onafhankelijkheid moedig verdedigen; vriend der Belgen, die hij dikwijls ter overwinning geleid heeft, en door wien hij zich altijd gaarne omringd zag, zoo zal zijn grootste geluk bestaan in dit te bezorgen van degenen, die hij in zijn hart draagt. In de hoofdstad herinnert men zich nog, uit den tijd toen hij een oogenblik de macht bezat, zijn gehechtheid aan de Belgen, en zijn populariteit » *(203)*.

Graaf de Bergeyck had den moed *(204)* te verklaren, dat hij het jammer vond niet voor den prins van Oranje te kunnen stemmen: « Met zoo te doen zou ik niet alleenlijk de hoop koesteren stilaan orde en rust te zien herstellen ten onzent, en oorlog te vermijden, doch ik zou bovendien de zekerheid hebben te handelen in het goed-begrepen belang van mijn land, evengoed als in dit van geheel Europa; want zoo wij tot vorst namen den prins van Oranje of zelfs een zijner zonen, wij zouden de onmiddellijke goedkeuring en de vriendschap van alle vreemde Mogendheden verkrijgen. Ofschoon gescheiden van Holland, zouden wij toch terstond de betrekkingen van goed nabuurschap, door onzen handel vereischt, herstellen. Ongelukkiglijk hebben wij dengenen afgewezen, die ons den olijftak der vrede kwam aanbieden. Alhoewel steeds spijtig geen keus te kunnen doen, die het geluk en den voorspoed van mijn land zou verzekerd hebben, heb ik besloten mijn stem te geven aan den aartshertog van Oostenrijk, aan den broeder van een onzer vroegere vorsten, aan een prins, die reeds België bewoonde en die een zoon van veertien jaar heeft; aan een prins die door zijn talenten, zijn deugden, en de liberale gedachten, die hij aankleeft en immer aangekleefd heeft, mij voorkomt als een der waardigsten om den voorspoed te doen herleven » *(205)*.

Nemours beteekende in werkelijkheid de inlijving van België bij Frankrijk. Verscheidene Congresleden hadden op dit gevolg gewezen. J. B. Claes, afgevaardigde voor Antwer-

pen: « De Mogendheden zouden een stap in de richting van aansluiting van België bij Frankrijk zien in het aanvaarden der kroon van België door een zoon van Louis-Philippe. En ik geloof dat zij zich niet zouden bedriegen; ook zijn het deze mijner collegas, die onmiddellijke inlijving vroegen, die zich nu uitspreken voor den hertog van Nemours » *(206)*.

E. H. Joseph Desmet, afgevaardigde voor Oost-Vlaanderen: « In mijn hoedanigheid van Belg moet ik mij nog heftiger verzetten, tegen een combinatie die in werkelijkheid alleen een verborgen vereeniging met Frankrijk is; wanneer men de besprekingen in de Fransche Kamer van Afgevaardigden leest, wanneer men de kolommen van de Fransche bladen doorloopt, dan kan er daarover geen twijfel bestaan... Gelijkgesteld met Lorreinen en Bretoenen, zullen wij zelf onze nationaliteit vernietigd hebben... Onder oogpunt van vrijheid en onafhankelijkheid, wat zullen we aan de omwenteling gewonnen hebben met een Franschen koning? » *(207)*

Markies de Rhodes (Oost-Vlaanderen): « De hertog van Nemours is minderjarig; dit is een ongeluk. Alle Mogendheden van Europa zullen afgunstig zijn van het overwicht van Frankrijk, wiens vassalen wij in werkelijkheid zullen zijn. Onze prins zal nooit vrij zijn. Het Fransche ministerie zal zijn raadgever zijn tot aan de volledige inlijving » *(208)*.

E. H. Verduyn (Oost-Vlaanderen): « Met den hertog van Nemours schijnen drie zaken niet te ontwijken: een regentie, daarna de inlijving zonder meer, en dan, ten minste dan, oorlog. Eerst de regentie. Want zoo men opwerpt dat het ons vrijstaat, wanneer wij den jongen hertog tot den troon roepen, hem meerderjarig te verklaren, dan antwoord ik, dat onze verklaring in niets zal voorzien. Ouderdom en rijpheid zijn niet van die zaken, welke door besluiten of amendementen gegeven worden; welnu een regentie zou voor ons een staat van onrust medebrengen, een stap op den weg der wetteloosheid zijn, en ik zal niet herhalen, dat waarschijnlijk zooiets door het ministerie gewenscht wordt;

hetwelk, geloof ik, te hoog de weldaden aanslaat die het ons bewezen heeft. Frankrijk wenscht ons als bondgenooten, zijn ministers nooit anders dan als veroverden of als ingelijfd bij het groote huisgezin. Doch dan is ook het evenwicht verbroken; de volkeren achten hunne onafhankelijkheid bedreigd; Europa komt in beweging en wij, of verborgen door den glans door een groote en heldhaftige natie afgestraald, of deelende in hare tegenslagen, overwinnaars of overwonnen, wij zijn bijna evenzeer te beklagen » *(209)*.

W i j v e k e n s : « Ik vrees, dat deze combinatie (Nemours) voor gevolg zal hebben vroeger of later, ons bij Frankrijk in te lijven » *(210)*.

B a r o n O s y : « Ik voor mij, ik twijfel er niet aan dat de troonaanvaarding namens den hertog van Nemours, het sein zal zijn van den oorlog; want de Mogendheden zullen er niet kunnen in toestemmen aldus de macht van Frankrijk te zien aangroeien, wat de buren van België in gevaar brengt, en er bestaat geen twijfel, dat binnen kort het belang van Frankrijk zal wezen zijn natuurlijke grenzen weer te verkrijgen » *(211)*.

V a n H o o b r o u c k d e M o o r e g h e m : « Geen vereeniging met Frankrijk, dus geen hertog van Nemours, oud zestien jaar drie maand en half, inderdaad zeer goed opgevoed en bijgevolg onmachtig om de onweerstaanbare invloed van het vaderlijk gezag op zijn jong hart af te wijzen. Louis-Philippe, zijn hoogmogende vader, kan van een anderen kant niet een politiek princiep verloochenen, dat sedert zoolang zijn eigen ministerie beheerscht: Rijn- en Scheldegrens verzekeren en aldus de onaantastbaarheid van Frankrijk, dat verstandig genoeg is om niet te pogen zelf dergelijke hinderpalen te overschrijden. Zoodus, stemmen voor een zoon van Louis-Philippe beteekent zelf, zooniet binnen kort, wat nog twijfelachtig is, tenminste voor de toekomst, wat heelemaal niet twijfelachtig is, de zachte helling voorbereiden, die er toe moet leiden onze nationaliteit, waarover wij zoo fier

zijn, te versmelten met de Fransche die wij niet willen » *(212)*.

Jottrand: « Wie naar Frankrijk streeft is verplicht de combinatie met den hertog van Nemours te slikken, als om hulde te brengen aan den wensch van de geheele natie naar onafhankelijkheid » *(213)*.

de Gerlache (Luik): « De verkiezing van den hertog van Nemours, beteekent vereeniging met Frankrijk, daarover bestaat geen twijfel; zoo verstaan het eenvoudig het grootste deel der Fransche kranten en der sprekers in de Kamer der Afgevaardigden. Ik wil niet zeggen, dat gij gedurende een of twee jaar misschien, zoo de politiek het vereischt, hier geen koninklijk kind van Frankrijk zult hebben met een Fransche regentie en een klein Fransch hof; doch inlijving kan niet lang uitblijven. De Fransche regeering, die de manie heeft alles te centraliseeren, zal u niet in vrede laten genieten van een grondwet, die gij zelf gemaakt hebt, van een grondwet, die te vrijzinnig is, en waarvan de vergelijking met die van Louis-Philippe te veel in uw voordeel zou zijn; en de stoffelijke belangen, over dewelke men nu zoo luid schreeuwt, zullen u geen rust laten vooraleer deze vereeniging verwezenlijkt is. Doch men veronderstelt dat de weerstand zou kunnen komen vanwege de Fransche regeering zelf. Een van onze achtbare collegas, die ik u niet noemen zal, doch die nu leider is van de financieele commissie, heeft u gezegd: Frankrijk wil de vereeniging niet, en de redenen daarvan vallen gemakkelijk te raden: in plaats van te winnen zou Frankrijk bij de vereeniging verliezen; de vereeniging zou den godsklop geven aan zijne lakenweverijen en aan zijn hoogovenbedrijf. Ja ik aarzel niet het te zeggen: afschaffing van alle slagboomen is onmogelijk. Ik versta heel goed dat de vereeniging zou kunnen schade doen aan sommige Fransche nijveraars, en aan sommige hoogovenbezitters en dat men om hunnentwille eenige overgangsmaatregelen treft, om de plotste verplaatsing van fortuinen te beletten; doch de vereeniging zou Frankrijk niet schaden, van het oogenblik af

dat België zelf Fransch zou worden. Want wat belang zou het hebben voor Frankrijk zoo Verviers bijvoorbeeld rijk werd ten nadeele van Louviers? Dit zou het niets méér schaden dan wanneer Louviers, Sedan of Elbeuf verpletterde Zoo wij willen geschandvlekt zijn in de oogen van Europa, vereenigen wij ons met Frankrijk... Hebt gij reeds vergeten dat, terwijl zij ons de conscriptie en de rechten terzelvertijde brachten, zij nog naar ons het uitschot der bevolking zonden om onze ambten te bezetten?... Zich met Frankrijk vereenigen, hetzij rechtstreeks, hetzij door tusschenpersoon, is in mijne oogen een daad erger dan onder het juk van Willem terug keeren. Vier millioen Belgen moesten eindigen op den langen duur met de overhand te behalen op twee millioen Hollanders, doch eens versmolten met twee en dertig millioen Franschen zullen hun meest-gerechtvaardigde klachten gemakkelijk verdoofd worden » *(214)*.

Van Snick (Henegouw), verweet aan de partijgangers van Nemours uitgekocht te zijn *(215)*.

Ten anderen, de aanhangers van Nemours staken het niet weg dat zij, door Nemours te verkiezen, het protectoraat of de suzereiniteit van Frankrijk over België beoogden. Bij deze gelegenheid zien wij een echte stortvloed Fransch-aanbiddende gevoelens.

Charles Rogier (Luik): « Indien tijdens die dagen van schande en ongeluk (regeering van Willem), wanneer de ontmoediging tot de sterkste zielen toe begon aan te tasten, eenige aanmoedigende stemmen ons hadden toegeroepen: geduld, dit alles zal eindigen. Frankrijk in wie, niettegenstaande vroegere misstappen, gij niet opgehouden hebt te hopen, Frankrijk dat ook vernederingen te wreken heeft, zal zich vrij maken, en zie, het komt u aanbieden zijn heroverde vrijheden te deelen, en zijn driekleur onder dewelke gij zoo dikwijls gestreden hebt, en de benijde glans van zijn naam en zijn glorie; zijn slagboomen vallen voor uw voortbrengsels;

zijn vlag zal ze op alle zeeën beschutten; met Frankrijk zijt gij voortaan geroepen om Europa te beschaven, dat gij veroverd hebt — wat een vreugdekreten zouden deze profetische stem begroet hebben! Ik begrijp dat ons volk dat, in den grond der ziel nog dikwijls aan den Franschen tijd denkt, genegenheid voelt voor een naam schitterend met herinneringen aan Frankrijk *(216)*; doch ik aarzel niet te stemmen voor zijn mededinger, overtuigd dat hetgeen in Leuchtenberg behaagt, in Nemours terug te vinden is » *(217)*.

Hippolyte Vilain XIIII: « Gij hebt te kiezen: aan het onmachtig Engeland te behagen door de verkiezing van zijn laatsten kandidaat, en u zoo Frankrijk en zijn legers op den hals te halen, ofwel koning Louis-Philippe verkiezen, en u aldus door geweld vereenigen met het zoete Frankrijk, zooals gij het zijt door genegenheid » *(218)*.

Alex. Gendebien (Mons): « Frankrijk alleen is ingesloten geweest in engere grenzen sedert de omwenteling van 1789; het bezit eene bevolking van omtrent twee en dertig millioen zielen; het verbond dat het zou aangaan met het vrije en onafhankelijke België zou het de hulp verschaffen van vier millioen zielen daaromtrent. Samen zouden de twee staten ongeveer zes en dertig millioen zielen vertegenwoordigen... Met den hertog van Nemours hebben wij geen burgeroorlog te vreezen, in minder dan tien dagen zal hij hier zijn; en zoo eenige mogendheid zich openlijk of door kuiperijen wilde verzetten tegen zijn troonbeklimming, zoo, zouden wij onmiddellijk hulp krijgen van Frankrijk, dat ongeveer honderd duizend man op onze grens liggen heeft » *(219)*.

Charles Le Hon (Doornik): « Het natuurlijk verbond van België met Frankrijk berust op de zeden, de gelijkaardigheid van politiek leven en stoffelijke belangen... Frankrijk, zoo het het protectoraat over België aanneemt op de voorwaarden door het Belgisch volk gesteld, komt mij sterker voor in zijn tusschenkomst ten voordeele van Polen... Frankrijk spreekt slechts over eenvoudige inlijving; Zijn afgevaardigden steunen

deze aanspraak, zoo België zich zelf aanbiedt en de algemeene meening in Frankrijk is, dat wij eenvoudig weg begeeren ingelijfd te worden. Welk is het beste middel om aan Frankrijk te toonen wat gij wilt zijn? Het is de kroon aanbieden aan den hertog van Nemours, samen met onze grondwet: Frankrijk door te aanvaarden, richt in hem een sterkeren slagboom op tusschen ons, zoo is mijn meening, dan door de keus van eenig ander prins » *(220)*.

Thonus (Marche): « De samenhoorigheid van den grond, de talrijke handelsverbintenissen, de sympathie in vele opzichten hebben een nauw verband tusschen Belgen en Franschen bewerkt. Ik deel zelfs de meening van hen die denken, dat Frankrijk en België zusters zijn, dat zij niet kunnen gescheiden worden zonder dat beiden er bij verliezen, het eene de voorspoed van zijn handel, het andere de zekerheid van zijn grenzen. De legers der twee vereenigde naties, strijdend voor hun vrijheid, kunnen het samenspannende Europa uitdagen... Aangevallen, zou Louis-Philippe ons onmiddellijk met zijn verschrikkelijke sterkte beschutten. Door zijn zoon zouden wij ten dubbelen titel in de Fransche familie opgenomen worden » *(221)*.

Davignon (Verviers): « Ik heb de eer gehad het u te zeggen in een zitting, waarin hetzelfde ontwerp behandeld werd; ik zal mijn stem kunnen uitbrengen op een prins, die door Frankrijk aanvaard wordt, die ons een zekere kans zal geven op een nauw verbond onmisbaar voor ons politiek bestaan en voor onzen handel... Weinig talrijk zijn zij onder ons die, tijdgenooten der vroegere gebeurtenissen, niet zullen bekennen altijd gedacht te hebben, dat wij eensdaags naar Frankrijk zouden terugkeeren, hetzij door verovering en het recht van den sterkste, hetzij vrij en door een verbond » *(222)*.

Graaf d'Aerschot (Brussel): « Hoe kunnen wij zulke groote verwachtingen verwezenlijken? Door een nauw verbond met Frankrijk, met het behoud van onze nationaliteit,

door deze te stellen onder de bescherming van een groote en edelmoedige natie, van de goede trouw van den Koning-Burger, die ons een zijner zonen niet zal weigeren » *(223)*.

F e l i x d e M é r o d e : « Ik zal stemmen voor den prins, die ons met de meeste zekerheid den steun en het verbond der Fransche regeering zal verzekeren. ...Zonder Frankrijk, zonder de genegenheid van zijn koning voor onze zaak, zou ik op dit gestoelte het woord niet voeren, ik zou op zijn minst in ballingschap zijn » *(224)*.

d e B l a r g n i e s (Mons): « Het lot van België is verbonden met dit van Frankrijk; wij hebben, Franschen en Belgen, geleefd onder de Republiek, onder het Directoire, het Consulaat en het Keizerrijk; samen zijn wij overwinnaars en overwonnenen geweest; met hen hebben wij het juk van het Heilig Verbond gedragen en vijftien jaar lang gezucht onder het juk van schijnheilige koningen... Welnu, dit Frankrijk wien wij zooveel verschuldigd zijn, verklaart dat het de keus van den hertog van Leuchtenberg als een vijandige daad zou beschouwen; wij kunnen hem niet nemen als koning... Ten slotte, zoo een kwade geest de vernietiging van onze nationale eenheid en den ondergang van onze nijverheid heeft ontworpen, zal hij overwonnen hebben: want het minste ongeluk dat door de verkiezing van Leuchtenberg zou veroorzaakt worden *ware het afscheuren der Waalsche provincies, die zich in de armen van Frankrijk zouden werpen* » *(225)*.

E. C l a u s (Mons): « Zoo de oorlog niet te vermijden is, sluiten wij ons aan bij Frankrijk; daar alleen zullen wij eenheid van gevoelens en genegenheid vinden; dat de glorierijke vlag van September wappere bij de kleuren van Juli, en we zullen nog de overwinning zeker zijn; ik zeg nog, want wij hebben niet vergeten dat, geleid door den schitterenden gloriekrans, die gedurende vijf en twintig jaar de driekleur en de keizerlijke arenden omringde, de Belgische krijgers naar de zege vlogen, en het recht verwierven een deel op

te eischen der lauweren geplukt bij de Pyramiden, te Marengo, te Austerlitz, op de boorden van den Taag en van de Moskowa. Vereenigd met Frankrijk zullen wij het aan zijn vroegere veldtochten herinneren, en wij zullen zien dat het weerklank heeft in België, wanneer men spreekt van roem en krijgseer » *(226)*.

Seron (Philippeville): « Gelooft gij dat Frankrijk, dat weldra zes honderd duizend man linietroepen onder de wapens zal hebben, gereed om op te rukken, zijn positie en zijn macht niet kent?... Gelooft gij dat het nu zal dulden dat de Pruisen langer Sarrelouis *(227)* bezetten, zijn Oostgrens bedreigen door stellingen aan deze zijde van den Rijn en een sterkte zooals Luxemburg?... Met ons vereenigd is Frankrijk nog veel sterker, en, met Frankrijk vereenigd, welke vijanden hebben wij te vreezen? » *(228)*

De kandidatuur-Leuchtenberg was gesteund door een aanzienlijke groep katholieken, die vreesden dat de verkiezing van den hertog van Nemours, volgens de verklaring van Felix de Mérode *(229)* als gevolg mede zou slepen het invoeren van « de dwalingen van het enggeestige en reaktionnaire liberalisme, dat in Frankrijk de bovenhand heeft » *(230)*.

E. H. Joseph Desmet: « Een even krachtige, misschien een krachtiger reden (dan vrees voor inlijving bij Frankrijk) om mij te dwingen mijn stem te weigeren aan den jongen hertog van Nemours, is het verlies onzer vrijheden, dat hij ons ongetwijfeld zou brengen. Reeds, zoo ik niet verkeerd ingelicht ben, hebben de leden, die den jongen prins steunen, te verstaan gegeven, dat het noodig zou zijn de reeds gestemde hoofdstukken onzer grondwet te herzien. Aan een eenvoudig gerucht hecht ik niet meer belang dan het verdient; de toestand der vrijheid in het Frankrijk, waarbij men ons wil inlijven, bewijst echter ten volle dat eeredienst-, onderwijs- en persvrijheid er ver van af zijn werkelijkheid te zijn geworden in het koninkrijk van Louis-Philippe » *(231)*.

Markies de Rhodes: « Zoo wij een Fransche prins hebben, zullen onze instellingen gezien en bekend worden in Frankrijk. Men zal de twee grondwetten in overeenstemming willen brengen, omdat er geen Pyreneën liggen tusschen ons en Frankrijk. De zwaksten zullen moeten toegeven, en ik weet dat het reeds gezegd geweest is, heel stilletjes misschien, doch luid genoeg om gehoord en herhaald te worden: met eenige pennetrekken en eenige verminkingen zal de grondwet, die we zoo zorgvuldig opgemaakt hebben sedert wij samenwerken, verminkt worden... Invloedrijke afgevaardigden spreken van ons reeds in de Fransche Kamer, als van een klein Navarre... *(232)*. Het bewijs van achting en vertrouwen door de Belgen gegeven met als koning een Franschen prins te willen kiezen, schreef « Le Temps », laat ons alleenlijk toe gevoelens van broederlijk medelijden uit te drukken en rechtzinnige spijt hun aanbod niet te kunnen aanvaarden » *(233)*.

In den loop der bespreking over de verkiezing van een vorst, kwam Lucien Jottrand op, tegen de inlijvingsvoorstellen door de Belgische regeering aan de Fransche gedaan. « Eene gedachte », zoo sprak hij, « beheerschte de sprekers der Fransche Kamer die in de gedenkwaardige zitting van 27 Januari spraken. Deze gedachte is, dat de meerderheid der Belgen de inlijving van ons land bij Frankrijk vraagt, en dat ons veroveren zou zijn ons een dienst bewijzen. Deze gedachte der Fransche afgevaardigden, bovendien door het geheele ministerie Sebastiani gedeeld, van waar komt zij? Het is, om mijn meening rechtuit te zeggen, van de mededeelingen onzer diplomaten te Parijs » *(234)*.

Alex. Gendebien, lid van het Voorloopig Bewind, antwoordde dat hij, tijdens zijn drie zendingen te Parijs, weliswaar de overtuiging had opgedaan, dat er in Frankrijk een « idée fixe » bestond, de grenzen van het koninkrijk te verleggen naar den Rijn; doch hij protesteerde op zijn eer dat hij nooit, noch vanwege zijn land, noch uit eigen beweging de

inlijving had voorgesteld, en verklaarde op zijne eer en geweten, dat hij geloofde dat noch een der Belgische gezanten te Parijs, noch een lid der regeering om inlijving verzocht hadden *(235)*.

De graaf d'Aerschot, ondervoorzitter der Diplomatieke Commissie, sprak in denzelfden zin *(236)*.

's Anderendaags protesteerde Charles Le Hon, lid der Diplomatieke Commissie, op zijne beurt: « Maar, zegt men, in de Fransche Kamer is er alleenlijk spraak der inlijving van België, en daarop vroeg een spreker ons, een spreuk van M. Sebastiani aanhalend: Wie heeft die inlijving aangeboden? Ik moet veronderstellen », voegde hij erbij, « dat het of het Voorloopig Bewind of de Diplomatieke Commissie is. Men moet ongehoord gemakkelijk kunnen schelden, ongewoon lichtvaardig kunnen kwaad spreken om dergelijke uitspraken te doen... Dat men mij een regel, een officieele of officieuse insinuatie toone, waaruit dit aanbod zou blijken » *(237)*.

« Men loochent », antwoordde Jottrand, « dat een aanbod van inlijving van België bij Frankrijk door onze diplomatie is gedaan aan de Fransche diplomaten; luistert naar deze woorden door M. Sebastiani in de Kamer der Afgevaardigden uitgesproken op 28 Januari: Ter nauwernood in het bezit hunner onafhankelijkheid, hebben de Belgen laten verstaan, dat zij deze niet konden bewaren, dat zij inlijving bij Frankrijk wenschten » *(238)*.

Van de Weyer kwam toen tusschen en meende, dank zij het overwicht hem verzekerd door zijn hoedanigheid van voorzitter der Diplomatieke Commissie, Jottrand te kunnen doen zwijgen: « Als voorzitter der Diplomatieke Commissie zal ik zeggen, dat de Commissie in de onderrichtingen gegeven aan hare agenten, nooit inbreuk heeft gemaakt noch op de besluiten van de Nationale Vergadering in het algemeen, noch op het besluit dat de onafhankelijkheid van België vaststelt in het bijzonder. Wanneer de onderhande-

lingen met de Mogendheden zullen beëindigd zijn zal de Commissie alle stukken onder uw oogen brengen; de briefwisseling, de meest geheime en meest persoonlijke onderrichtingen zullen openbaar gemaakt worden en gedrukt, en noch ik, noch mijn kollegas vreezen deze proef: wij wachten met ongeduld den dag af, waarop wij al onze daden in het klaar daglicht zullen kunnen stellen » *(239).*

Doch Jottrand liet zich niet overbluffen door zooveel snoeverij. « Wel, » riep hij uit, « wij zullen zien of deze stukken een voldoende klaarheid zullen verschaffen om uit te leggen, ik zeg niet meer de woorden van M. Sebastiani, doch volgende passus van den brief den 11 Januari door M. Bresson (diplomatisch agent van Frankrijk) gericht aan M. de Celles (ondervoorzitter der Diplomatieke Commissie): Ik zal er aan toevoegen, heer graaf, dat, daar Z. M. herhaalde malen de meening te kennen heeft gegeven niet toe te stemmen noch in de inlijving van België bij Frankrijk, noch in de verkiezing van M. den hertog van Nemours, het *aandringen* (l'insistance qu'on mettrait) op deze afgedane zaken... Het is nutteloos voor mij verdere aanhalingen te doen » *(240).*

Niettegenstaande haar bedreigingen en den steun der Franschgezinde partij, vreesde de Fransche regeering voor de verkiezing van Leuchtenberg, en den dag der stemming nam zij haar toevlucht tot een laatste handigheid. Den 1 Februari had Sebastiani aan Bresson volgenden brief geschreven die aan het Congres medegedeeld werd den 3 Februari:

« Indien gij, zooals ik het verhoop, het protokol van 27 Januari nog niet hebt medegedeeld aan de Belgische regeering, zult gij u verzetten tegen deze mededeeling omdat de regeering van Z. M. deze schikkingen niet aanvaard heeft. In zake schulden zoowel als in zake vaststelling der uitgestrektheid en der grenzen van Nederlandsch en Belgisch gebied hebben wij altijd gedacht, dat de medewerking en de instemming der beide staten noodig was. De Conferentie van

Londen is een bemiddelingspoging en de wensch van den koning is, dat zij nooit dit karakter verlieze ».

De voorloopige (ad referendum) onderteekening weigeren te herkennen kwam neer op een afkeuren van het verloop der Conferentie; het was aan de Belgische regeering hoop geven, dat Frankrijk haar in haar grens-eischen zou steunen. « Om een vijandige kandidatuur te doen mislukken », schreef Nothomb, « had Frankrijk het Belgisch Congres voor zich gewonnen door te weigeren de grondslagen der scheiding te herkennen » *(241)*.

De gevolgen van deze mededeeling waren noodlottig voor de kandidatuur van den hertog van Leuchtenberg *(242)*. Vele afgevaardigden zagen in de veranderde houding der Fransche regeering het teeken van haar instemming met de kandidatuur van den hertog van Nemours *(243)*. Deze opvatting werd nog versterkt door Sylvain Van de Weyer die, na het schrijven van Sebastiani voorgelezen te hebben, verklaarde, dat zijn innige en persoonlijke overtuiging was, dat Louis-Philippe den hertog van Nemours aan België zou afstaan *(244)*.

Den 3 Februari, in den namiddag, werd de sluiting van de bespreking over de verkiezing van een staatshoofd ter stemming gelegd en aanvaard. De voorzitter kondigde aan, dat men tot de stemming zou overgaan. Er waren 191 leden aanwezig. De hertog van Nemours kreeg 89 stemmen, de hertog van Leuchtenberg 67 en den aartshertog van Oostenrijk 35. Daar geen der kandidaten de meerderheid, d. i. 96 stemmen behaalde, moest, volgens art. 5 van het verkiezingsbesluit een tweede stemming plaats hebben. Toen waren er 192 leden. De hertog van Nemours kreeg 97 stemmen, de hertog van Leuchtenberg 74 en aartshertog Karel van Oostenrijk 21. Dientengevolge werd Z. K. H. Louis-Charles-Philippe d'Orléans, hertog van Nemours, uitgeroepen tot koning der Belgen *(245)*.

De acht afgevaardigden, wier stem aan den hertog van

Nemours de volstrekte meerderheid gegeven had waren baron de Stassart (Namen), Jacques (Luxemburg) en François die bij de eerste stemming voor den hertog van Leuchtenberg gestemd hadden; en baron de Leuze (Henegouw), de Béthune (Oost-Vlaanderen), graaf de Robiano (Antwerpen), Van der Belen (Brabant), graaf Duval de Beaulieu (Henegouw) die voor aarthertog Karel gestemd hadden *(246)*.

Voor Nemours hadden gestemd o. m. Surlet de Chokier, voorzitter van het Congres; baron de Stassart, ondervoorzitter; Alex. Gendebien *(247)*, Ch. Rogier, Felix de Mérode, Van de Weyer, de Coppin, leden van het Voorloopig Bewind; graaf d'Aerschot, J. B. Nothomb, Ch. Le Hon, leden van de Diplomatieke Commissie; J. F. Le Hon, Davignon, Lardinois, David, Cam. de Smet, Delwarde, Gendebien vader, Gendebien (broeder van Alex.), Barthelemy (schoonvader van Alex. Gendebien), die allen annexionisten waren.

Er dient opgemerkt, dat de groote meerderheid der afgevaardigden van Wallonië, waar de aansluitingspartij zeer machtig was, voor Nemours stemden. Wallonië was inderdaad vertegenwoordigd door 87 afgevaardigden (Henegouw 30, Luik 19, Waalsch-Luxemburg 15, Namen 19, Nijvel 3) *(248)*. Welnu, 58 dezer afgevaardigden stemden voor Nemours. 39 afgevaardigden die Vlaanderen vertegenwoordigden, stemden ook voor hem; doch men vergete niet, dat Limburg zoogezeid naar het Congres afgevaardigd had: 2 Walen (graaf d'Ansemburg en Surlet de Chokier), 2 Franschen (J. Fr. Hennequin en Ch. Desouvelles), Félix de Mérode, die het grootste gedeelte van zijn leven in Frankrijk had overgebracht, en twee annexionisten (Henri en Ch. De Brouckere) *(249)*.

In feite had het Congres met den hertog van Nemours te verkiezen, de inlijving bij Frankrijk gestemd. De aanstelling van den prins beduidde slechts een overgang naar de volledige inlijving. Daarover bestond geen de minste twijfel in Frankrijk. Zoo verstonden het grootste deel der kranten het, en zoo de sprekers in de Kamer van Afgevaardigden,

had de Gerlache gezegd *(250)*. Zoo vatte de Fransche regeering het op *(251)*, en de Talleyrand, haar vertegenwoordiger bij de Conferentie van Londen, wanneer hij in een zijner brieven sprak over « de inlijving van België bij Frankrijk of wat op hetzelfde neerkomt, de verheffing van den hertog van Nemours tot den troon van België » *(252)*. Dit vloeide voort uit den aard der zaken zelf, uit de veroveringszucht van het Fransche volk, uit het ultra-centraliseerende streven van zijn regeering. Frankrijk zou België en den zoon van Louis-Philippe behandeld hebben zooals Napoléon Nederland, door zijn broeder bestuurd, behandeld had.

Terwijl het Congres volop aan het debatteeren was over de koningskeus, hadden de Orangisten gemeend voldoende sterk te zijn om de prins van Oranje tot luitenant-generaal uit te roepen, in afwachting van volledige scheiding. De ellende, gevolg van de omwenteling, had menigeen tot nadenken gestemd. Reeds in November 1830 waren meer dan twintig duizend werklieden in de nijverheidscentra Gent, Doornik en Verviers werkeloos. Meer dan duizend werklieden trokken in stoet achter de Oranjevlag door Gent, roepend: Leve de koning van Nederland! *(253)* Ook elders steeg, met de ellende, het verlangen naar herstel van vorige toestanden *(254)*. Een politiespion meldde aan Van Maanen dat twee derden der Antwerpenaars — meest uit de bezittende klas, en eenige werklieden — Oranjegezind waren *(255)*. Van Maanen vond een grootendeels juiste kenschetsing toen hij beweerde: « Het verlangen in Gent, Antwerpen, enz. is het gevolg van armoede, niet, althans niet bij de menigte, van gehechtheid aan Oranje », en daarom verzette hij zich tegen herstelpogingen in elken vorm in België *(256)*; en vele Hollanders deelden deze zienswijze, o.m. Van Zuylen *(257)*. Dit was echter niet de meening van koning Willem, die bij zijn opvatting bleef, een administratieve, geen volledige scheiding te aanvaarden.

Van Charles Morel, directeur der Algemeene Maatschappij

(de huidige Société Générale) en vooral van Castillon, secretaris van de Maatschappij van Luxemburg, ging een poging uit tot organisatie van het Orangisme. De Maatschappij van Luxemburg was een dochtermaatschappij der Algemeene Maatschappij, en beoogde in Luxemburg en in een gedeelte van Namen mijnen en groeven te ontginnen; Morel, Beerenbroek en minister van Gobbelschroy zetelden in den beheerraad *(258)*. Castillon stelde zich in betrekking met graaf Alb. du Chastel, die de particuliere belangen van den prins van Oranje te Brussel waarnam. Deze zou zich belasten met het samenstellen van een Gouvernementeele Commissie, die de regeering zou overnemen; Castillon zou de militaire zijde behartigen *(259)*. Deze verzocht toezegging van enkele voordeelen in zake tolrechten en vrije vaart, in geval de prins van Oranje aan het hoofd van België kwam; om den noodigen steun van het volk te vinden verzocht hij tevens om geldelijke hulp; hij ontving veertig duizend gulden *(260)*. Met avoué Nillis, adv. Spinnaels, du Monceau werd een komiteit gevormd. Toen Frankrijk ingreep om de verkiezing van Nemours door te drijven, werden de leiders bevreesd te laat te komen, en alhoewel niet voldoende voorbereid, werd er besloten te handelen. Markies de Trazegnies, Dotrenge en waarschijnlijk Morel zelf zouden de Gouvernementeele Commissie vormen; de proclamaties en het door Castillon voor te lezen besluit der sluiting van het Congres, waren gereed. Ook de militaire voorzorgen. Men kon rekenen op meerdere notabelen, de burgemeester van Gent, Van Crombrugghe, de Geelhands en de della Faille's te Antwerpen, leden van het Congres, zooals baron Duval en De Ryckere: de d'Hoogvorsten vroegen niets beter dan te laten begaan. Talrijke nijveraars zooals Story, Prévinaire, Jones en andere zouden hun werkvolk tot steun aanzetten. In het leger ook was hulp verzekerd: men rekende op Goblet, minister van oorlog en Anoul, plaatscommandant te Brussel. Te Antwerpen was Gen. Van der Smissen en bijna het heele

garnizoen gewonnen; te Gent, gen. Duvivier, col. l'Olivier, luitenant-colonel Van Remoorter; te Brugge, gen. Maheu: te Mechelen en te Namen rekende men op de bezetting. Dat deze berekeningen wel eenigszins overdreven waren, schijnt zeker, doch bijna al de bovengenoemde officieren waren bereid in te grijpen zoo de eerste poging gelukte. Gen. Chassé onderhield betrekkingen met Leuven, en zorgde dat ook daar op het gewenschte oogenblik de tegen-revolutie zou beginnen. Dendermonde, Oudenaarde, Aalst werden ook bewerkt. Colonel Grégoire, die de omwentelaars aanvoerde tijdens de Septemberdagen, was gewonnen *(261)*. Luitenant-colonel Borremans, bevelhebber der jagers te Brussel werd met zestien duizend gulden omgekocht *(262)*. Orangist-gezinde afgevaardigden waren erin gelukt de beslissing van het Congres uit te doen stellen tot 3 Februari, daar de steungelden eerst den 27 Januari aangekomen waren. Terstond werd het volk bewerkt: de verpande voorwerpen van geringe waarde werden teruggegeven, met belofte alles terug te geven: zoo de prins van Oranje terugkwam. Het volk werd spoedig gewonnen, en ook een deel der burgerwachten. Strooibiljetten werden uitgedeeld, waarin gewezen werd op de voordeelen van de keus van Oranje; men liet petities rondgaan, waarbij de onderteekenaars het Congres verzochten de uitsluiting tegen het Nassauerhuis uitgesproken, in te trekken, voor zooveel deze betrekking had op den prins van Oranje en zijn afstammelingen, daar de verkiezing van dezen prins de eenige verstandige oplossing bood om alle belangen te verzoenen en den algemeenen vrede te bewaren zoo noodig voor Belgiës herstel *(263)*.

Men wilde echter niet te Brussel beginnen. Colonel Grégoire moest per schip van Brugge naar Gent oprukken; waar hij zou aankomen voor het openingsuur der fabrieken. Gesteund door het werkvolk zou hij den prins doen erkennen. 's Anderendaags zouden Antwerpen, dat geheel Orangist was, Leuven en Brussel volgen. De verschijning van

Borremans zou het teeken zijn om het Congres te dwingen huistoe te gaan.

De uitvoering van het stoute plan mislukte: de vaart was toegevroren, en een dag verliep met aan Grégoire de noodige voertuigen te verschaffen. 's Anderendaags, 2 Februari, trok hij op, de wegen waren echter ten gevolge van de sneeuw zeer slecht. In plaats van 's morgens zes uur, kwam hij eerst om elf uur voor Gent. De mannen die hem moesten helpen waren naar hun fabrieken gegaan. Niettegenstaande dezen tegenslag en de zeer talrijke bezetting, trok Grégoire zonder slag of stoot de stad binnen, onder het geroep van «Leve de prins van Oranje!» en bezette het gebouw van het Voorloopig Bewind, waar hij de Oranjevlag deed hijschen. Alles scheen deze poging te bevoordeeligen; men staat verstomd over de stoutmoedigheid en de vermetelheid, waarmede zij ondernomen werd. Toen vergaderde Van der Poele, bevelhebber der pompiers, wier kazerne op eenige stappen van het gouvernementsgebouw lag, zijne mannen en de jagers van Brussel, deed twee kanonnen met mitralje laden en trok tegen de troepen van Grégoire op. Deze onthaalden hem op geweerschoten en geroep «Leve de prins van Oranje». Van de Poele beval aan zijn kanonniers vuur te geven, en Grégoire werd verplicht af te trekken naar de Brugsche poort, waar hij halt hield om zijn soldaten te verzamelen. Hij begaf zich toen naar Mariakerke, waar hij zijne soldaten verliet en trok per rijtuig naar Eecloo; daar werd hij aangehouden. Zijn kapitein De Bast, tijdens het handgemeen gekwetst, was krijgsgevangen gemaakt. Terstond zond het Voorloopig Bewind col. Borremans naar Gent. Deze was weliswaar terug 's anderendaags, 3 Februari, doch eerst om elf uur en zeer ontmoedigd. 's Nachts had men beslist toch een aanval te doen op het Congres; doch noch Borremans noch zijn mannen verschenen, en de aanslag was aldus ten volle mislukt *(264)*.

De regeering voelde zich zoo zwak dat zij het niet aan-

durfde de plichtigen op te sporen en te straffen. Matthieu, schatbewaarder der Algemeene Maatschappij, die buiten de heele zaak was gebleven, werd gedurende eenige uren vastgehouden, en dan weer losgelaten. Borremans verklaarde geld ontvangen te hebben van de Orangisten en het te zullen uitdeelen aan zijn vrijwilligers: er werd hem toen niet eens gevraagd van wie hij geld ontvangen had en bovendien werd hij den 9 Februari bevorderd tot colonel, en men bood hem vijftien duizend gulden aan om de Orangistische propaganda te Gent tegen te gaan. De mannen, die het meest verdacht waren, werden niet eens lastig gevallen. Reeds in Maart waren de Orangisten opnieuw sterker dan zij ooit geweest waren en zetten hun pogingen voort. Grégoire werd echter vervolgd *(265)*.

Den 4 Februari stelde het Congres een Commissie van tien leden aan, namelijk: Surlet de Chokier, Felix de Mérode, Gendebien (vader), Barthélemy, graaf d'Aerschot, Ch. Le Hon, leden der Diplomatieke Commissie, Ch. De Brouckere, algemeen bestuurder der finantiën, Marlet (afg. voor Neufchateau), E. H. Boucqueau de Villeraie en markies de Rhodes, om aan den koning der Franschen de verheffing van zijn zoon tot koning der Belgen aan te kondigen *(266)*.

De afgevaardigden van het Congres kwamen den 6 Februari te Parijs aan, en werden ontvangen met ongewone eerbewijzingen. Zij waren op staatskosten geherbergd in het oude hotel Monaco, dat aan Mme Adelaïde, zuster van Louis-Philippe, toebehoorde, en bediend door lieden van de koninklijke hofhouding *(267)*.

De afgevaardigden twijfelden niet of hunne zending zou gelukken. Den dag zelf hunner aankomst echter vernamen zij dat zij de hoop moesten opgeven Nemours den troon van België te zien bestijgen. Ch. De Brouckere schreef daarover aan Alex. Gendebien den 10 Februari: « Zondag, dag van onze aankomst, weende de Celles toen hij ons zag; hij was in den hemel; wij waren gered en daar spreekt de koning

ons met alle genegenheid toe... Wij komen vol hoop terug; Lawoestine heeft het bevestigd; volgens hem is onze zaak gewonnen: ik verhaast mij u te schrijven... 's Avonds te zes uur komt de kolonel *(268)*, terneergeslagen, ons verhalen, dat een koerier uit Londen aangekomen is, dat Engeland zich tegen de keus verzet; vijf der onzen begeven zich naar het koninklijk paleis en, te midden van herhaalde protestaties, hooren zij met schrik den naam van Charles van Napels vernoemen » *(269)*.

Te Londen was men niet onkundig gebleven van de handelingen van Bresson, noch van de propaganda, die ten voordeele van Nemours gevoerd werd, onder de bescherming van den Franschen agent. De plechtige verbintenis, aangegaan in het protokol van 20 Januari, was niet meer voldoende om de onrust van het Engelsch ministerie te stillen. Op voorstel van Lord Palmerston verbonden de gevolmachtigden, uitgezonderd Talleyrand, zich formeel, zooals het voor de vorst van Griekenland was gedaan geweest, om in geval de kroon van België aangeboden werd aan een prins uit een der huizen die de vijf staten bestuurden op de Conferentie vertegenwoordigd, dit aanbod onvoorwaardelijk zou afgewezen worden *(270)*.

de Talleyrand weigerde plechtig dit protokol te onderteekenen, omdat, zoo zeide hij, mistrouwen tegen Frankrijk er in vervat scheen *(271)*.

Dit wantrouwen, zooals men gezien heeft, was meer dan gewettigd. Den dag zelf dat de Conferentie die verbintenis aanging, polste Talleyrand Palmerston over instemming met de verkiezing van Nemours. Lord Palmerston schreef aan lord Granville: « Ik heb hem gezegd *dat wij deze verkiezing als de inlijving van België bij Frankrijk beschouwden, niets minder, en dat het aan Frankrijk was na te denken over de gevolgen, waaraan dusdanige inbreuk aan al zijn verbintenissen het onontkoombaar blootstellen*... Ik heb hem gezegd dat er voor hem, in zijn hoedanigheid van politiek man,

slechts een gedragslijn was, die hij met eer volgen kon en dat de koning, zijn meester, voor hem slechts eèn baan liggen had, die hij volgen kon zonder zijn woord te breken: dat het aan mij niet was die aan te wijzen en dat ik niet geloofde, dat men er van zou afwijken» *(272)*.

's Anderen daags, 2 Februari, vergaderde het Engelsch ministerie en kwam overeen, dat er onmiddellijk oorlog moest gevoerd worden zoo Frankrijk de verkiezing van Nemours erkende *(273)*.

Doch, den 4 Februari, na tweemaal ministerraad gehouden te hebben, kwam Sebastiani lord Granville, gezant van Engeland te Parijs, verwittigen, dat telegrafisch de verkiezing van den hertog van Nemours gemeld was, en toen, gedwongen-vriendelijk, had hij verklaard dat Louis-Philippe de kroon, zijn zoon aangeboden, weigerde *(274)*.

Den 7 Februari kondigde prins de Talleyrand aan de Conferentie aan, dat de koning der Franschen vasthield aan de uitsluiting, waar hij zich bij neergelegd had. Deze verklaring werd vastgesteld in een protokol, geteekend denzelfden dag. Den 9 Februari, te vier uur 's avonds, bood lord Ponsonby, Engelsche afgezant der Conferentie, het protokol van 7 Februari aan de Diplomatieke Commissie aan *(275)*. Te acht uur zond Nothomb vertrouwelijk een afschrift van het protocol aan de afgevaardigden te Parijs, en verwittigde Gendebien, dat het hem alleen bekend was, doch Ponsonby had zorg gedragen het nieuws ruchtbaar te maken *(276)*.

Niettegenstaande die uitdrukkelijke verklaringen van 4 en 7 Februari, ging Louis-Philippe voort met schipperen, ontving officieus de Belgische afvaardiging, doch stelde de officieele audientie door haar gevraagd uit *(277)*, rekenend op een onverwacht voorval, dat hem zou toelaten namens den hertog van Nemours den troon van België te aanvaarden *(278)*.

Den 9 Februari schreef Firmin Rogier aan zijn broeder

Charles: « Men verhoopt nog steeds, dat eenige onverwachte omstandigheid, eenig voordeelig nieuws de Fransche regeering in staat zal stellen het « ja » te zeggen, dat zij verlangt uit te spreken, en dat zij uitspreken zou, zoo de vrees voor een algemeenen oorlog en voor zekere partij in Frankrijk haar niet tegenhield. Gisteren avond zijn wij met vijf of zes leden der afvaardiging bij den koning geweest (want de officieele voorstelling zal eerst overmorgen plaats hebben, schijnt het). Ik had het voorrecht Louis-Philippe nog al lang te spreken; hij begon mij dingen te zeggen, die voor mij en voor u zeer vleiend zijn (want ik moet u voor het grootste deel het goede onthaal wijten, dat mij hier te beurt viel)... Toen de inleiding geëindigd was hebben wij over zaken gesproken, en wat de koning mij zegde heeft hij aan elkeen der andere heeren gezegd: de keus door het Belgisch volk gedaan heeft hem diep ontroerd; uit den grond van zijn hart zou hij zijn zoon willen afstaan. « Zie, de arme jongen, » zei hij mij, den hertog van Nemours aanwijzend; « jammer dat ik hem u niet onmiddellijk kan toe vertrouwen! Ik zou geen oogenblik aarzelen. Zijt gij ook geen Franschen? Maakt gij geen deel uit der groote familie? Wie moet, meer dan ik, uw geluk, uw vrijheid willen? Er is geen offer dat ik niet brengen zou om u die te verzekeren. Doch de oorlog? Moet ik hem beginnen? Neen, ik kan de de gedachte niet verdragen, dat men mij zou beschuldigen hem uitgelokt te hebben door een gevoel van persoonlijke heerschzucht om mijn zoon op een naburigen troon te plaatsen. Die oorlog, daar kunt gij niet aan twijfelen, zou onmiddellijk ontbranden »... De koning heeft er nog een reeks beschouwingen in denzelfden zin bijgevoegd... Dan hield hij niet op nogmaals te herhalen, dat voor het geluk, de onafhankelijkheid van België, geen inspanning hem te zwaar zou vallen. « Gij hebt geen beteren vriend dan ik, niemand ter wereld is meer aan uwe belangen gehecht. Zoo men u aanviel, zou ik de eerste zijn om te paard te springen. Te

vergeefs doen vreemde mogendheden mij verleidelijke aanbiedingen van verdeeling. Mijn hand zou verdorren vooraleer zoo'n schandelijk verdrag te onderteekenen ». — 's Avonds te acht uur bij den koning gekomen zijn wij vertrokken te elf... De koning heeft ons tweemaal gezegd: « Zegt mij, mijne heeren, het antwoord, dat ik u moet geven; zoekt met mij op welke manier wij uit dezen moeilijken toestand komen. Bewijst mij, dat er geen oorlog zal zijn en mijn zoon krijgt gij ». Hij heeft ons in eenige woorden gewezen op de combinatie met prins Charles van Napels en op de voordeelige voorwaarden die door de Mogendheden zouden toegestaan worden, indien wij hem tot koning konden verkiezen. Daarna, wijzend op prinses Marie heeft hij er bij gevoegd, op al de goede hoedanigheden van deze jonge prinses roemend, dat hij haar met genoegen zou tot vrouw geven aan den prins van Napels. zoo hij koning der Belgen was. « Die jonge prins », zei hij « zou door Frankrijk komen en bij zijn doortocht zouden wij kunnen herstellen, wat zijn opleiding onliberaals in zijn gedachten zou nagelaten hebben » *(279)*.

Te Brussel had het nieuws, dat lord Ponsonby een proces verbaal van de Londensche Conferentie aan de Diplomatieke Commissie had medegedeeld, een zeer levendige ontroeering verwekt in de anti-revolutionnaire kringen. Van 's anderen daags, 10 Februari, vroeg baron Osy, afgevaardigde voor Antwerpen, de officieele mededeeling van dit protokol. Van de Weyer, voorzitter der Diplomatieke Commissie, antwoordde, dat de Commissie dit dokument aan lord Ponsonby terug gestuurd had met de verklaring dat, in zake verkiezing van een staatshoofd, het Congres, de Diplomatieke Commissie en het Voorloopig Bewind geen mededeeling te ontvangen hadden dan van de afvaardiging te Parijs. « Ik voeg er aan toe, » zegde hij, « dat sommige afgezanten om zoo te zeggen officieele notas ontvangen hebben, dien hen aanzetten geen geloof te hechten aan documenten, die hun zouden kunnen overgemaakt worden, betreffende het al of niet

aanvaarden der Fransche regeering. Dat men daardoor oordeele over het vertrouwen dat men mag hebben in het protokol van 7 Februari door Ponsonby aangevoerd » *(280)*.

In feite had de regeering het protokol alleenlijk terug gezonden om tijd te winnen *(281)*. Niemand werd er door bedrogen; de aanhangers van den hertog van Nemours moesten bekennen, dat er weinig hoop bestond, dat hun kandidaat den Belgischen troon zou bestijgen *(282)*.

De meer dan waarschijnlijke weigering van Frankrijk bracht de Diplomatieke Commissie en het Voorloopig Bewind, die op een onmiddellijk en instemmend antwoord gerekend hadden, in de grootste verlegenheid; hun angst en onrust groeiden voortdurend. Van de Weyer schreef aan Ch. De Brouckere: « Wij verwachten uw terugkeer met het grootste ongeduld. De ongerustheid is algemeen. De weigering van Frankrijk zal de ergste gevolgen na zich slepen. Onze toestand is verschrikkelijk. Aan den storm zullen wij weerstand bieden, doch hoe de uitgaven gedekt? Onze schatkist is ledig. Het leger, waar eenige aanvoerders weinig te vertrouwen zijn, kan niet voort zonder soldij. De belastingen zullen niet betaald worden zoo België zonder koning blijft. Wij moeten dus ten allen koste een leening sluiten. Handel diensvolgens, tegen de voordeeligste voorwaarden, mits goedkeuring door het Congres. Het Orangisme gaat vooruit; men strooit goud met handsvollen uit; men spreekt van een herbeginnen der vijandelijkheden. De fondsen zijn tot 39 gedaald. Vaarwel » *(283)*.

Alex. Gendebien schreef insgelijks aan graaf de Celles; « Er valt niet meer te aarzelen; de Fransche regeering heeft de echte Fransche politiek in gevaar gebracht door hare onzinnige weigering; wij hebben de openbare opinie, en de stemmen van het Congres gewonnen door voortdurend zorgen, ijveren en verzekeren op ons woord... Zonder mijn ijver en mijn verkleefdheid aan de ware belangen van mijn land, zou Frankrijk nu zestig duizend Belgen en drie en twintig

vestingen tegen zich hebben... De aankondiging van een weigering of zelfs van een aarzeling stelt ons bloot aan een restauratie, t. t. z. burgeroorlog of republiek » *(284).*

Het Congres ontving eindelijk den 12 Februari mededeeling van een verslag der afvaardiging. Het was een bericht van Surlet de Chokier, gedagteekend uit Parijs den 10 Februari. Hij verborg niet, dat groote, bijna onoverkomelijke moeilijkheden schenen op te rijzen tegen aanvaarding. « De grootste hinderpaal », schreef hij, « is de vrees voor een algemeenen oorlog ». Hij voegde er echter bij, dat men de weigering niet als een besliste, afgedane zaak moest beschouwen, daar men nog geen officieel antwoord van den koning ontvangen had *(285).* De voorlezing van deze boodschap werd in droevige stilte aanhoord *(286).* Toen deze geëindigd was, legde Lebeau onmiddellijk een voorstel neder om een luitenant-generaal van het koninkrijk te benoemen, belast, in afwachting van de keus van een koning, de macht van het staatshoofd uit te oefenen, zooals bepaald in de grondwet, die den 7 Februari opgemaakt was. Het ontwerp was opgesteld met behulp van den annexionist de Blargnies. De kandidaat was een Fransch generaal, die in Franschen dienst zou gebleven zijn, en tevens het Belgisch leger zou aanvoeren *(287).* Het voorstel werd naar de middensectie verzonden.

Den 13 Februari had De Potter het Congres in een petitie aangezet den republikeinschen staatsvorm uit te roepen. Ten gevolge der onbetwijfelbare weigering van Louis-Philippe, waren er voor de omwenteling slechts drie uitkomsten over: de verdeeling, de prins van Oranje, de republiek. Toen deze petitie voorgelezen werd in de zitting van 14 Februari, nam de Robaulx de gedachte van De Potter over, en diende een voorstel in om onmiddellijk de republiek uit te roepen. Na een levendige bespreking werd de voorafgaandelijke kwestie aanvaard *(288).* Denzelfden dag stichtte De Potter met Ph. Lesbroussart, Eugène Feignaux, Toussaint, Félix Bayet, de republikeinsche vereeniging « de vrienden der nationale

onafhankelijkheid » (les Amis de l'Indépendance Nationale), die hare werking poogde over het geheele land uit te breiden.

Over het lot van België besliste men toen te Parijs. De Fransche regeering was verdeeld. Een deel, gesteund door den hertog van Orleans, neigde naar aanvaarding; het andere beval voorzichtigheid aan. De verkiezing met een stem meerderheid, de gevaren van alle slach, die de regeering van den jongen koning zouden omringen, bedreigd door de Orangisten en de vijanden der Fransche overheersching, deze redenen en andere nog werden aangevoerd om aanvaarden af te raden. Eenige bladen wenschten, dat de Fransche regeering Europa zou uitdagen, en zonder meer de inlijving van België bij Frankrijk afkondigen *(289)*.

De Fransche regeering zou niet zonder haar eer te kwetsen uit de moeilijkheden geraken, waarin haar dubbelzinnigheid haar gewikkeld had. In het oog van heel Europa scheen het onbetwijfelbaar, dat zij aan de kroon, door het Belgisch Congres den hertog van Nemours aangeboden, verzaakt had alleenlijk om wille der bedreiging van Engeland. Louis-Philippe zelf voelde al de vernedering van dit achteruitkrabbelen en zijn minister voor Buitenland poogde zijn handelwijze goed te praten met even valsche als ronkende uitvluchten. « Men kan aan de Engelsche regeering niet genoeg herhalen », schreef Sebastiani aan Talleyrand, « dat het niet vrees voor een oorlog is *(290)* die aan de regeering des konings besluiten heeft doen nemen tot nu onbekend in de geschiedenis der Staten. De gedachten van den koning zijn hooger; hij wil alles doen wat in zijne macht is om de sociale orde in Europa te bewaren » *(291)*.

De verklaringen van Louis-Philippe misleidden niemand. Het eenige wat zij bereikten was Palmerston ongerust maken over de geheime ontwerpen, onder al deze bloemen verborgen. « Ik beken », schreef hij, nadat Talleyrand hem den brief, zooeven aangehaald, had getoond, « dat de handel-

wijze van Frankrijk mij dagelijks minder aanstaat. De verzekeringen van vriendschap en vrede zijn, weliswaar, onophoudend en steeds gelijkluidend vanwege de Franschen, doch zij blijven zich naarstig op den oorlog voorbereiden, wanneer niemand hen bedreigt: met den dag komen hunne plannen nopens België en hunne geheime kuiperijen jegens dit land, in klaarder daglicht... Zoo hunne inzichten eerlijk zijn waarom is hunne handelwijze het niet? Waarom nooit eindigende kuiperijen en samenzweringen, zoovele veranderingen en ontwerpen betreffende eenzelfde zaak, ik wil zeggen de poging om in België den invloed te bewaren, waarvan zij afstand deden door het protokol van 20 Januari » *(292)*.

Langer uitstellen was onmogelijk. Den 17 Februari werd de Belgische afvaardiging eindelijk in het Palais Royal ontvangen, en zij hoorde Louis-Philippe de kroon weigeren, zijn zoon door het Belgisch Congres aangeboden. « Mijn eerste plicht », zegde de vorst onder meer, « is voor alles de belangen van Frankrijk te raadplegen en bijgevolg niet in gevaar te brengen den vrede dien ik hoop te bewaren voor zijn geluk, voor dit van België en van alle Europeesche staten wien deze zoo kostbaar en zoo noodig is. Zelfs zonder heerschzucht, stemt mijn plicht met mijn persoonlijken wensch overeen. Nooit zal de zucht naar verovering of de eer een kroon op het hoofd van mijn zoon geplaatst te zien, mij medeslepen om mijn land bloot te stellen aan een vernieuwing der kwalen die de oorlog met zich brengt en waartegen de voordeelen die wij erdoor zouden behalen, niet kunnen opwegen, hoe groot die voordeelen ook wezen. Het voorbeeld van Louis XIV en Napoleon zou volstaan om mij te hoeden voor de noodlottige bekoring troonen op te richten voor mijne zonen, en om mij er de voorkeur te doen aan geven den vrede bewaard te hebben boven al de eer der overwinningen, waarmede de Fransche dapperheid in den oorlog ongetwijfeld opnieuw onze glorierijke vlag zou versieren » *(293)*.

Aanstonds na de koninklijke audientie schreef Surlet de Chokier aan het Congres om de weigering van Louis-Philippe bekend te maken. Deze brief werd voorgelezen in de zitting van 21 Februari *(294)*. Surlet de Chokier, die evenals vele andere leden der afvaardiging, tegenwoordig was, nam daarna het woord en poogde de aanhangers van Nemours te troosten. « Wanneer wij afscheid namen van Louis-Philippe », verklaarde hij « kwam hij bij mij, nam mij de hand en zegde: Mr Surlet de Chokier, aan de Belgische natie geef ik de hand, zeg haar wel bij uw terugkeer, dat zij op mij rekene » *(295)*.

Vooraleer over de regentie van Surlet de Chokier te spreken moeten we drie gebeurtenissen aanstippen, waarover vroeger niet gehandeld werd.

Den 5 Februari was de haven van Antwerpen getuige van een verschrikkelijk voorval. De flotilje der Hollandsche kanonneerbooten kwam de haven te verlaten, waar zij geschuild had tegen het ijs, en haar bewakingspost voor de stad te betrekken, toen de kanonneerboot nr 2, bevelhebber luitenant J. C. J. Van Speyck, van haar ankers sloeg en tusschen 10 en 11 uur 's morgens door een geweldigen windstoot gedreven werd dicht bij het Palinghuis, bij het St-Laurensfort, tegen den steendijk. De vruchtelooze pogingen der bemanning om niet op de kust geworpen te worden, werden aan de kaai opgemerkt en verwekten op die plaats een geweldigen oploop van zeer dreigend gespuis. Een afdeeling Belgische vrijwilligers, aangevoerd door kapitein Grégoire (korps van De Gorter) en luitenant Collier — een Franschman — (korps Carpentier), kwam toegesneld op het oogenblik, dat de kanonneerboot aan wal geraakte. Terwijl de manschappen, die aan wal bleven staan, hunne geweren laadden, sprongen Grégoire en luitenant Collier door eenige soldaten vergezeld op de boot en namen luitenant Van Speyck en zijn matrozen krijgsgevangen. Deze verklaarde dat zulks in strijd was met den wapenstilstand, waarop Grégoire hem nood-

zaken wilde de koninklijke vlag te strijken. Van Speyck weigerde. Toen sloeg Carpentier de vlag af en vertrapte ze. Van Speyck nam dan het wanhopig besluit zich met zijn matrozen op te offeren, liever dan zich over te geven. Vergezeld door een matroos gaat hij naar de kabien, voorwendend zijn papieren te halen, opent de kruitkamer, plaatst een brandende sigaar op een der kruitzakken, knielt neder om te bidden en wacht zijn lot af. Zijn verschrikte gezel had amper den tijd naar de brug te snellen en in de rivier te springen, toen een geweldige slag de heele stad deed daveren. Een oogenblik later bleef er geen ander spoor meer van de Hollandsche kanonneerboot over dan eenige wrakstukken verstrooid op de oevers of vlottend op den stroom. Grégoire, Carpentier, velen hunner soldaten, en het grootste getal der Hollandsche matrozen kwamen bij deze ramp om.

Noord-Nederland juichte den heldenmoed van Van Speyck toe. Het haalde met fierheid dit voorbeeld van trouw aan het vaandel aan, en het wilde de gedachtenis vereeuwigen van den jongen officier die gestorven was zooals Opdam, met de koene onversaagdheid van Marten Tromp *(295)*.

Gedurende de twee maanden die verloopen waren had het Congres de taak voortgezet, hem toevertrouwd door art. 3 van het besluit van de Centrale Commissie, dd. 4 October 1830, betreffende het opstellen van de grondwet. Het Congres had de waarborgen erkend, in het oude openbaar recht der Zeventien Provinciën geschreven, te weten de waarborg der persoonlijke vrijheid, der onschendbaarheid van de woning, waarborg der vrijheid van denkwijze en vrijheid van onderwijs. Het had verboden de straf van verbeurdverklaring der goederen in te voeren, daar deze straf de onschuldigen met den schuldigen treft en niet slechts de veroordeelde, doch ook zijn familie tot den bedelstaf brengt. Volgens de Gerlache had men bovendien in de bestaande grondwetten en vooral in de laatste Fransche de schikkingen opgezocht die het best schenen op België te passen. De

grondwet vertrouwde het uitvoerend gezag toe aan den koning die onschendbaar is, doch slechts met medewerking en onder verantwoordelijkheid der ministers kan handelen. De koning heeft geen andere macht dan degene hem uitdrukkelijk toegekend door de grondwet en de bijzondere wetten, krachtens de grondwet uitgevaardigd. De wetgevende macht wordt gezamenlijk uitgeoefend door het staatshoofd, de Kamer der Volksvertegenwoordigers en den Senaat. De grondwet stelde rechtstreeksche verkiezingen in voor de verkiezing der Volksvertegenwoordigers, der Senatoren, der provinciale raadsleden en der gemeenteraadsleden *(297)*.

De bespreking der grondwet was geëindigd, wanneer Beyts den 5 Februari een laatste waarborg voorstelde. Hij zette het Congres aan uitdrukkelijk te besluiten, dat de grondwet noch in zijn geheel noch gedeeltelijk zou kunnen geschorst worden. Dit amendement werd aanvaard en gestemd. Den 7 Februari gaf de voorzitter van het Congres lezing van de grondwet zooals deze gestemd was; hij vroeg daarna of men over het geheele zou stemmen. Een lid deed opmerken dat aangezien ieder artikel door de meerderheid aanvaard was, een nieuwe stemming alles opnieuw zou doen herbeginnen. Deze meening vond bijval. Dien ten gevolge verzocht de voorzitter van het Congres de leden die de grondwet als aangenomen beschouwden te willen opstaan. De geheele vergadering stond recht en keurde aldus de grondwet goed *(298)*.

Den 4 Februari nam J. Van der Linden, sekretaris van het Voorloopig Bewind, te Gent, waarheen hij gezonden was, en krachtens de bijzondere volmachten hem verleend, een besluit, dat de Regentieraad, verkozen in gevolge het besluit van 8 October 1830, schorste en in de plaats een Commissie voor Openbare Veiligheid bestaande uit elf leden aanstelde om diens ambt voorloopig uit te oefenen *(299)*. Toen die willekeurige maatregel getroffen werd, had het Voorloopig Bewind geen wetgevende macht meer; het was uitvoerder geworden van zijn besluit van 8 October 1830, binnen

de perken der uitdrukkelijke bewoording, zonder gezag om een aanvullende uitleg er aan toe te voegen. De « Messager de Gand » teekende in zijn nummer van 6 Februari protest aan tegen den maatregel van 4 Februari, dien hij een monster van ongerechtigheid, van onnoozelheid en van willekeur noemde, en deed terecht opmerken dat het al even ongerijmd was aan de regentieraad van Gent als misdaad aan te rekenen de troepen van Grégoire te hebben ontvangen, als den regentieraad van Brugge te veroordeelen om ze te hebben laten doorgaan. Eenige weken later schreef de « Journal des Flandres », die de nieuwe staatsorde genegen was: « zich beroepen op den onweerstaanbaren drang, die zulk een gedachte zou kunnen uitoefenen op de gemoederen om de verkiezingen te vernietigen, onder zulken invloed gedaan, en het kiesrecht afschaffen tot die opinie alle kracht en alle sterkte verloren heeft, het ware de logica aankleven van den generaal die aan zijn krijgers verklaarde: Soldaten! de stemming is vrij. Bonaparte is de man, dien Frankrijk noodig heeft. Wie voor hem niet stemt zal gefusiljeerd worden voor het front van zijn regiment! » *(300)*

HOOFDSTUK VI

De Conferentie van Londen. De annexatiepogingen van Frankrijk mislukt. De kandidatuur Nemours.

Avez vous le droit de renoncer au nom de la France, à un pays, à des provinces qui furent toujours françaises (plusieurs voix: c'est une erreur). Toujours française! ...toujours pour moi la Belgique fut française.

Mauguin in de Fransche Kamer. — Moniteur Universel, 16 Jan. 1831

La France désire ses anciennes frontières.

Moniteur Universel, 29 Jan. 1831, 195.

Denk er wel aan dat... de nadrukkelijke wensch van ons volk is, dat België weer onder Fransch bestuur kome.

Mme Adelaide aan Talleyrand, 3 Jan. 1831. — Talleyrand, Mémoires IV, 482.

HET protocol van 20 December 1830, dat België onafhankelijk verklaarde, kwam ter bespreking in de Fransche Kamer, waarbij gen. Lamarque, de gesteltenis van de vooruitstrevende partij weergevend, uitriep: « Die verdragen van 1814, aanvaard onder bedreiging van het kanon van Waterloo, kan het herboren Frankrijk zich niet laten welgevallen... De Belgen, die afgescheiden kinderen der groote familie, zullen zij verplicht zijn ons te bewaken en altijd een vijandige houding aan te nemen tegen het moederland?... Er was een middel, Frankrijk meer waardig, een middel dat Engeland zelf zou voldaan hebben: het was Antwerpen vrijhaven te verklaren, of hansestad, en dan het aanbod van inlijving van België te aanvaarden. Dan hield de oude Scheldekwestie op een voorwerp van betwistingen te zijn en alle nationale belangen waren voldaan » *(1)*.

Den 15 Januari brachten Gauzal en Etienne verslag uit bij de Kamer van Afgevaardigden, over een smeekschrift van een inwoner van Mons, betreffende de inlijving van België bij Frankrijk. Het verslag gaf aanleiding tot een langdurige bespreking *(2)*, tijdens dewelke namens de oppositie generaal Lamarque en Mauguin de inlijving verdedigden. Het sterkste bewijs van Lamarque was: « En het is om in dezen treurigen toestand te blijven (gevolg der verdragen van 1814 en 1815) dat wij de Belgen weren ».

Met nog meer nadruk zegde Mauguin: « Zoo Frankrijk als een man opgestaan is tijdens de Julidagen, en in zoo weinig uren een verdrukking van vijftien jaar gebroken heeft, dan is het ongetwijfeld omdat sterke driften het beroerden, omdat diepe verbittering giste. Welke was die verbittering? Ik aarzel niet het te verklaren: het volk herinnerde zich de vernedering der verdragen van 1814; het beefde bij den naam van Waterloo. Bedriegt u niet: die herinneringen aan vroegere glorie, de ongewroken vernedering, dit zijn de gevoelens, die het meest hebben bijgedragen tot het welslagen

der drie dagen. Men zou dus van een ministerie, geroepen om de Julibeweging in te richten, iets verwachten dat zou beantwoorden aan wat deze ontketende... Zoo de Belgen onafhankelijk zijn, dan hebben zij het recht een vorst te kiezen. Dit is de eerste daad van onafhankelijkheid. Waarom dan van deze keus b. v. de zoon van een oud geslacht uitsluiten? Wat zeg ik, waarom Frankrijk zelf uitsluiten? Frankrijk zelf!! Hebt gij het recht in naam van Frankrijk af te zien van een land, van provinciën die altijd Fransch waren (verscheidene stemmen: dit is mis « c'est une erreur »). Altijd Fransch! Ik heb het gezegd, ik had ongelijk. Doch sedert ik geboren ben, was voor mij België altijd Fransch... Waarom aan de Belgen een der zonen van onzen koning weigeren? Waarom ze bij Frankrijk niet inlijven? Kunnen zij zonder Frankrijk bestaan? Zou de tollijn hen niet ten onder brengen, zoo zij ten minste niet onder Fransche bescherming een onafhankelijk land vormen?... Zoolang Frankrijk zijn grenzen niet zal hebben, zal het in beroering blijven... Men zegt dat Antwerpen een oorzaak van twist kan worden. Dat Antwerpen vrij zij! » *(3)*

Hierbij moge verwezen worden naar volgend bericht uit het Belgisch officieele blad « L'Union Belge »: « Een groot aantal Belgen zijn in deputatie de heeren Mauguin en Lamarque gaan opzoeken om aan die achtbare afgevaardigden al hunne erkentelijkheid uit te drukken voor hunne schitterende redevoeringen in de zitting van Zaterdag » *(4)*.

In de zittingen van 27 en 28 Januari viel de oppositie nogmaals de regeering met verbittering aan, omdat zij geweigerd had België in te lijven. M a u g u i n voerde opnieuw het woord, en zegde o. a.: « Wij hebben gezien en wij wisten het reeds voordien, dat België zich bij Frankrijk wilde aansluiten; wij hebben gezien dat de minister verklaarde niet in deze aansluiting te zullen toestemmen. Ik kom aan den minister vragen, hoe hij dergelijke verklaring heeft kunnen afleggen; hoe hij heeft kunnen denken, dat hij persoon-

lijk, op eigen hand, zonder de Kamer te raadplegen, het recht had een gebiedsvermeerdering te weigeren » *(5)*.

Een andere verklaring luidde: « Frankrijk verlangt zijn oude grenzen terug... ziedaar waar het heen wil; verder wil het niet gaan... België bood zich aan Frankrijk aan. Het ministerie zelf erkent het... Er had nog geen beraadslaging in het Congres plaats gehad, doch de wensch tot inlijving bij Frankrijk was er. In dezen toestand liet het ministerie weten, om het Congres voor te zijn en den toestand te veranderen, dat de Fransche regeering er in nooit zou toestemmen België bij Frankrijk in te lijven. En wie had u dit recht gegeven? Wat! Het ging om een vermeerdering van ons gebied, een aangroei van onze macht, een vermindering der openbare lasten voor elke belastingsplichtige; het ging om een vermeerdering van te ontvangen belastingen; het ging er vooral om onze grenzen te herwinnen, en alleen, zonder de Kamer te raadplegen, hebt gij geweigerd... Maar wat wil men met dit ongelukkig princiep (de onzijdigheid)? Heeft men misschien voor, dat België zal worden als Zwitserland, t. t. z. dat geen der vijf groote mogendheden zal mogen in België doordringen, zonder in oorlog te komen met de vier andere? Zoo zou het gebeuren, dat wij er voor eeuwig uit gebannen zijn, en het princiep der onzijdigheid zou ons er toe brengen, dat wij door een verdrag vaststellen, op straf van oorlog met de vier Mogendheden, niet te doen wat wij aan het Congres lieten weten » *(6)*.

Lamarque zei: « ...Wij geven, het moet bekend, een zonderling schouwspel aan de wereld te zien. Engeland, Oostenrijk, Rusland putten zich uit in pogingen om tegen hunnen wil, Ierland, Italië en Polen te behouden; en wij, wij ontstemmen heel Frankrijk, wij verbitteren alle edelmoedige harten om een land af te wijzen, dat ons toebehoorde, dat het onze wil zijn, aan wien wij onmisbaar zijn, en dat wij noodig hebben » *(7)*.

Eusèbe Salverte vond de afwijzing onwettig: « ...Doch

het ministerie voegt er aan toe (aan de uitsluiting van den hertog van Nemours), dat de regeering de inlijving van België niet zal aanvaarden. Een vereeniging niet alleen van gebied doch van volkeren, kan niet plaats hebben, tenzij door de medewerking der drie machten die de wetgeving vormen... Zoo het klaarblijkend is, dat men door een wet de inlijving van België kon aanvaarden, heeft men deze vooropkunnen weigeren, onvoorwaardelijk, zonder de wetgeving te hebben geraadpleegd, noch te hebben ondervraagd? » (8)

De Schonen vond het antwoord te brutaal: « . Zoodus, de regeering weigert klaar en duidelijk, de inlijving van België... Men vreesde het aanbod en heeft het aldus voorkomen... Hoe kan men zich zoo de handen binden? Wat vandaag gevaarlijk kan zijn, kan het morgen niet gepast zijn? Zoo er tijd moest gewonnen worden, waren er geen van die gereedgemaakte zinnen, geen van die onschuldige spraakwendingen, van die uitvluchten die nooit de toekomst prijs geven ten voordeele van het heden, en dit zonder aan de waarheid te kort te doen? Met een woord, bestaat er geen diplomatie meer? Indien een weigering noodzakelijk was, dan moest men die slechts doen op het laatste oogenblik van het laatste uur van den laatsten dag, die u gelaten werd. Waarom die doen bij voorbaat, wanneer de vraag niet eens gesteld was? Doch zoo ze al gesteld was, hadt gij het recht ze te beantwoorden op deze wijze? » (9).

Alex. de Laborde zei: « Men heeft met droefheid vooraf op zulke uitdrukkelijke, en stellige wijze de scheiding zien vaststellen van de twee volkeren eertijds vereenigd, en die verlangen het nog te zijn; en deze scheiding wordt doorgevoerd niet alleen tegen hunne wederzijdsche wenschen in, doch ook niettegenstaande den dringenden eisch hunner veiligheid, t. w. het bezetten der echte grenzen, welke natuur en rede hun schijnen gesteld te hebben, grenzen door

Frankrijk steeds zoo vurig begeerd, en welke het nooit de heerschzucht gehad heeft te buiten te gaan » *(10)*.

Bricqeville beweerde: « ...Er valt te beslissen... of wij zullen toestemmen in de inlijving van België bij Frankrijk, zooals het Belgische volk ons er toe uitnoodigt en ons vraagt... Gij vreest oorlog met al de mogendheden zoo gij de vereeniging aanvaardt, zoo openhartig en zoo gulhartig door België aan Frankrijk aangeboden, en gij meent dien te ontgaan met dit edelmoedige volk te verstooten, met te weigeren den beschermenden gordel te aanvaarden, dien het u aanbiedt! » *(11)*

Generaal Sebastiani, minister voor buitenland, verdedigde de regeering aldus: « Gij hebt het gehoord, achtbare sprekers hebben het u van dit gestoelte gezegd, België moest met Frankrijk vereenigd worden. België bood zich aan, waarom het geweigerd? Ik zal vooreerst doen opmerken, dat België zich nooit aangeboden heeft; dat geen enkel nationale wensch, op wettelijke wijze uitgedrukt, tot den koning gericht is, en dat wij bijgevolg niet geweigerd hebben, wat nooit is aangeboden geweest. Doch ver van mij die leugenachtige kunst een zakelijke beslissing te verschuilen achter een vormkwestie. Ik beken dus maar met rechtzinnigheid dat, in mijn opvatting, deze vereeniging door een groote meerderheid der Belgen gewenscht wordt; ik zal er zelfs bijvoegen dat zij, nuttig voor België, volgens mij nog meer vereischt wordt voor den vrede in Europa dan voor de grootheid van Frankrijk; doch Europa, in dit opzicht, en ik ben er ver van af mij erover te verwonderen, deelt mijne overtuiging niet... Intusschen blijven de oude vooroordeelen bestaan; de herinnering aan het groote keizerrijk verontrust koningen en volkeren. Volkeren en koningen zouden voor deze vereeniging schrikken; en zoo, door dezen schrik bevangen, er een naar de wapens greep, zou het gedaan zijn met den vrede in Europa en de heele wereld zou opnieuw bedreigd zijn in verwarring te vervallen. In zulke

omstandigheden, wat kon men zeggen aan den vertegenwoordiger van België? Gij wilt een erfelijk vorst aanstellen, en gij hebt gelijk; doch bij deze belangrijke keus moogt gij niet vergeten, wat gij aan Frankrijk schuldig zijt, dat u beschermd, dat u verdedigd heeft. Aangezien gij haar niet kunt toebehooren, levert u niet over aan wie er mede wedijvert en eens zijn vijand kan worden » *(12)*.

In den loop der besprekingen zei Sebastiani nog: « ...De Belgen stuurden ons een gezantschap, wij hebben het ontvangen en erkend... De Belgen hebben andere wenschen uitgedrukt: te nauwernood hebben zij hun onafhankelijkheid verworven of zij laten verstaan deze niet te kunnen behouden, en te wenschen bij Frankrijk ingelijfd te worden. Om in het ware te blijven, erkennen wij dat de Belgen, die zoetjes dien wensch uitdrukten, ter goeder trouw waren, en zelfs de tolken waren van een groot aantal hunner landslieden; zij spraken echter niet namens de natie... Van hetgeen het Congres nastreeft, laat niets ons toe te denken, dat zijn pogen niet is de nationale onafhankelijkheid » *(13)*.

Doch aan die verklaringen van Sebastiani moet men niet zoo heel veel belang hechten: Terwijl hij in het openbaar elke gedachte aan annexatie afwees, was de Talleyrand, op bevel van Sebastiani en van Madame Adelaïde, die hem in naam van den koning opdracht gaf, ten volle aan het werk om de inlijving te bewerken. Reeds den 30 December, tien dagen na de uitroeping van België's onafhankelijkheid, had Sebastiani een depêche gestuurd aan Talleyrand, waarin hij uitdrukkelijk verklaarde, dat alle pogingen der Fransche diplomatie voortaan moesten strekken tot het bewerkstelligen der inlijving van België. « De Belgen », zoo schreef hij, « zouden over 't algemeen willen, dat óf hun land met Frankrijk hereenigd werd, óf dat de hertog van Nemours tot vorst over hen zou worden uitgeroepen. Om dien belangrijken uitslag te verkrijgen, zouden zij er gaarne in toestemmen, van Antwerpen een vrijhaven te maken, en misschien zou-

den zij ook, wat Oostende betreft, zoover willen gaan. Frankrijk zou in de inlijving van België, of in de keuze van den hertog van Nemours eene billijke vergoeding voor het verleden en de rust voor de toekomst zien. En een dergelijke schikking zou voor Europa een waarborg voor den vrede worden. Toch zouden wij om dat doel te bereiken ons niet van geweld willen bedienen, zoodat wij tegen geheel Europa oorlog zouden moeten voeren en de reeds wankelende maatschappelijke orde nog meer schokken. Evenwel moet de gedachte aan een staatkundig stelsel, dat voor ons en de andere staten zoo volmaakt zou zijn, zich in uwen geest prenten, Prins, in al hare grootheid en waarheid. Als wij er van af moeten zien, zal het offer des te grooter zijn, omdat geen heerschzuchtige gedachte de zuiverheid er van besmet. Aan U, Prins, is de verheven zending opgedragen, eene zoo teere en ingewikkelde kwestie op te lossen op eene wijze, die met de waardigheid en de belangen van ons land overeenstemt. De koning ziet uw antwoord te gemoet met een ongeduld, dat gij U gemakkelijk zult kunnen voorstellen. Uw ondervinding en helder inzicht zullen U voorlichten aangaande hetgeen mogelijk is met toestemming der groote Mogendheden. Zou Engeland nog altijd de wegen eener naijverige politiek bewandelen? Zou zijne huidige, zoo verlichte Regeering zich er niet van los kunnen maken, ten einde in de aangaande België te maken schikkingen niets anders te zien, dan eene regeling, die in staat zal zijn gedurende vrij langen tijd den oorlog te voorkomen, totdat de Rede haar rijk in Europa uitbreide? » *(14)*

In de brieven, aan Talleyrand gezonden, werd nu bijna dagelijks op de annexatie van België aangedrongen. Den 3 Januari schreef Sebastiani aan Talleyrand: « De Belgen zijn volkomen overtuigd, dat zij geene onafhankelijke en afzonderlijke natie zouden kunnen zijn. Frankrijk deelt die overtuiging » *(15)*. Denzelfden dag schreef Madame Adelaïde aan Talleyrand: « Denk er wel aan, dat de spanning over de

Belgische kwestie zeer groot is, en de nadrukkelijke wensch van ons volk is, dat België weer onder Fransch bestuur kome » *(16)*.

Gezien de eenstemmigheid van Louis-Philippe, zijn ministerie en de oppositie, aarzelde Talleyrand, die zelf voor de annexatie was, niet langer om te trachten voor Frankrijk uitbreiding van grondgebied te verkrijgen. In zijne gedenkschriften worden de stappen niet vermeld, die hij toen gedaan heeft, noch zijne dagelijksche pogingen bij Palmerston en de andere gevolmachtigden om hunne toestemming te bekomen in de annexaties, die Frankrijk op het oog had. Maar de brieven van Palmerston leveren een verhaal der kuiperijen van Talleyrand, en hunne geloofwaardigheid kan niet betwijfeld worden. Ondertusschen was en bleef er voortdurend — uiterlijk althans — spraak van de candidatuur van Leopold; dit belette niet intusschen in het stille het echte doel der Fransche politiek na te streven.

Talleyrand vroeg eerst annexatie van Luxemburg, wat afgewezen werd. Vervolgens onderhandelde hij met Pruisens gevolmachtigde, en bood hem Saksen aan in ruil voor de Rijnprovincie, die aan Frankrijk zou gegeven worden. Ook daar geen gunstig antwoord bekomen hebbende, beproefde hij het nog eens bij Palmerston en vroeg hem voor Frankrijk, Philippeville en Mariembourg, « als belooning voor het aandeel, dat Frankrijk zou nemen in de verheffing van Leopold van Saksen-Coburg op den Belgischen troon » *(17)*.

Alle listen van den Franschen gezant leden schipbreuk op de nadrukkelijke weigering van den Engelschen minister.

Doch nu scheen de annexatielust voor goed ontketend; Sebastiani, namens de regeering, Mme Adelaïde namens den koning trachten te bewijzen dat Leopold onmogelijk koning kan zijn, en komen voortdurend terug op de gedachte van een annexatie, noodig — volgens hen — om een uitbarsting in België te voorkomen. De vrees voor een Europeeschen oorlog blijft echter, en belet onvoorwaardelijk met

annexatie-voorstellen voor den dag te komen. Mme Adelaïde schrijft toch: « Denk wel aan de verbittering die hier bestaat en zeer hevig is, over de Belgische kwestie, en den klaaruitgedrukten wensch van onze natie het opnieuw te zien Fransch worden » *(18)*.

Na veel zoeken, dacht Talleyrand een middel gevonden te hebben, dat, daar het niemand zou voldoen, misschien beter zou slagen dan alle andere. Hij deelde dit te Parijs mede in een schrijven van 16 Januari 1831. Het is een omwerking van het voorstel van Mauguin en Sebastiani, door sommige bijvoegingen aanvaardbaar gemaakt voor de Mogendheden. Men zou van België een bondstaat maken, zooals Zwitserland, met erkende onzijdigheid. « Door van Antwerpen en Oostende twee Hansa-steden (vrijhavens) te maken... zou het gemakkelijk zijn bij die regeling de belangen van Frankrijk in het oog te houden en in de toekomst, als er een oorlog mocht uitbreken, zou België nader bij een vereeniging met ons zijn, dan met elk ander stelsel ». Dat voorstel droeg echter evenmin als de andere schikkingen, die Frankrijk konden begunstigen, de goedkeuring van Engeland weg *(19)*. Te Parijs evenwel maakte het stelsel van Talleyrand grooten indruk, zoowel op den koning als op Sebastiani. « Uw stelsel », aldus haastte zich Sebastiani den 19 Januari 1831 aan Talleyrand te antwoorden: « bevat eene diepzinnige gedachte, die den koning getroffen heeft; hij wil er over nadenken, en... over enkele dagen zal ik u den uitslag van zijne overwegingen, aangaande dit zoo belangrijke onderwerp, laten weten » *(20)*.

Deze houding wordt beter verstaan wanneer men weet, dat lord Grey enkele dagen te voren aan Talleyrand verklaard had: « De hertog van Nemours en de aansluiting bij Frankrijk zijn een en zelfde zaak, en deze zaak zou onvermijdelijk den oorlog veroorzaken ».

De uitslag van de overwegingen van Louis-Philippe was een tweede zending van den heer de Flahaut, die naar Lon-

den gezonden werd met een officieel voorstel tot inpalming van België. «...De Belgen vragen en de Franschen wenschen de vereeniging», schreef Sebastiani dd. 21 Januari 1831 aan Talleyrand, «en misschien zullen wij weldra niet meer in staat zijn hen tegen te houden. Wij zullen onze krachten blijven inspannen om de vereeniging te beletten; maar wij durven niet meer op een gunstigen uitslag hopen. Onze krachten zijn uitgeput in dien ondankbaren strijd; Frankrijks wensch wordt heden uitgesproken door mannen, wier verstand gij op prijs stelt, en wier karakter gij eert. Onze toestand is van dien aard, dat zoowel de koning als zijn Raad hebben gemeend, U dit niet schriftelijk te kunnen melden; daarom hebben zij besloten graaf de Flahaut tot U te zenden, die U de gansche waarheid zal mededeelen, en deze aan Zijne Britsche Majesteit bloot leggen. Daarin bestaat zijn zending; het is aan U daaruit verder ten bate van den koning en van Frankrijk de beste partij te trekken» *(21)*.

Daags voor de Fransche regeering dit bericht aan Talleyrand stuurde, kwam de Conferentie bijeen. «Om aan de begeerigheid van Frankrijk paal en perk te stellen», zoo drukte Wessenberg het uit *(22)*, stelden de andere mogendheden voor, dat België ten eeuwigen dage een onzijdige staat zou zijn. De groote Mogendheden zouden die onzijdigheid waarborgen alsmede den omvang en de onschendbaarheid van zijn grondgebied. Talleyrand wilde in ruil voor zijn instemming met de onzijdigheidsverklaring van België eene schadeloosstelling verkrijgen. Hij begon met te vragen dat het Groothertogdom Luxemburg begrepen zou worden in de onzijdigheidsverklaring. Het vertrek der Duitsche troepen, die in Luxemburg in garnizoen lagen, zou in Frankrijk als een overwinning beschouwd worden. Maar de gezant van Pruisen verzette zich vierkant daartegen, en hij werd door de andere gevolmachtigden gesteund. «De Conferentie», zoo antwoordden zij aan Talleyrand, «kan niet beschikken over een hertogdom, dat aan een onafhankelijk vorst behoort».

Talleyrand beweerde, dat hij niet in de onzijdigheid van België zou toestemmen, als Luxemburg niet er onder gerekend was. Daar de gevolmachtigden bleven weigeren eischte hij den afstand van de vestingen Philippeville en Mariabourg aan Frankrijk *(23)*. De gevolmachtigden weigerden eveneens. « Wij hebben hem doen opmerken », aldus luidde het verslag van Palmerston, « dat wij niet bevoegd waren om te schenken wat aan België, niet aan ons behoort; dat wij, onder voorwendsel de Belgische en Nederlandsche zaken te regelen, niet er toe kunnen overgaan een van de partijen te berooven ten voordeele van een der bemiddelaars ». En Palmerston voegde er bij, « indien Frankrijk begint, zouden dan de andere mogendheden niet het recht hebben te volgen? » Ondanks al zijn moeite, kon Talleyrand het besluit der gevolmachtigden niet aan het wankelen brengen. « Hij streed als een leeuw », zegt Palmerston, « en ten slotte hebben wij hem tot een schikking gedwongen door het middel, waarmede men de juryleden tot eenstemmigheid brengt, namelijk den honger. Na een zitting van 8 1/2 uur stemde Talleyrand er in toe het protocol te teekenen, dat de eeuwigdurende onzijdigheid van België bevestigt » *(24)*. Het was minder dan Frankrijk wenschte, zooals blijkt uit de geheele diplomatieke correspondentie van dit tijdstip, waar zelden uitgesproken, doch altijd onderverstaan gedoeld wordt op rechtstreeksche annexatie of op onrechtstreeksche door den keus van Nemours, of ten minste van een prins van Napels, waarvan Grey verklaarde dat hij te nauw verwant was aan Louis-Philippe om door Engeland te kunnen aanvaard worden *(25)*. Toch was de uitslag beter dan men verwachtte: Mme Adelaïde schreef: « Het is een schoone overwinning; er was niet minder dan uw ijver en uw talent noodig om daar te komen... Zekerlijk, zooals gij zegt, voelen alle personen die nadenken, die overpeinzen, de voordeelen van deze onzijdigheid voor ons » *(26)*.

In hetzelfde protocol stelde de Conferentie de grondsla-

gen voor de grenslijn vast, die voortaan tusschen het Hollandsch en het Belgische grondgebied moest getrokken worden. Het grondgebied van Holland werd bepaald te omvatten alle plaatsen, steden en oorden, die in het jaar 1790 aan de voormalige Republiek der Vereenigde Nederlanden behoorden. België werd samengesteld uit het overige gedeelte van het Koninkrijk der Nederlanden, uitgenomen het Grootshertogdom Luxemburg, hetwelk uit andere oorzaken bezit was van de vorsten uit het huis van Nassau en deel uitmaakte van het Noord-Duitsch Verbond *(27)*.

De annexatielust van Talleyrand had voor onverwacht gevolg de candidatuur van Oranje als toekomstigen koning opnieuw op den voorgrond te brengen te Londen. Daar had men eerst Leopold van Saksen-Coburg vooruitgeschoven *(28)*. Doch het bleek dat deze candidatuur weinig bijval vond en door de Franschen werd bestreden. Het vooruitbrengen in het Belgisch Congres van een minderjarigen prins van Beieren, dit ten gevolge van Franschen invloed, deed de Engelsche ministers instemmen met het voorstel der Russische gevolmachtigden, de onafhankelijkheid van België te milderen door een candidatuur van Oranje, nauw verwant aan den Czaar om dit protokol aldus te doen aanvaarden ook te St-Petersburg *(29)*.

Nu de grondslagen voor de grensscheiding gelegd waren, bleef er alleen over, het vaststellen van algemeene schikkingen met betrekking tot de geldmiddelen, den handel en andere vraagstukken, welke geregeld moesten worden tengevolge van de scheiding tusschen Nederland en België. Daartoe werd een vergadering gehouden den 27 Januari. Naar aanleiding van een protocol van 21 Juli 1814, gevoegd bij de akte van het Weener Congres dd. 9 Juni 1815, gingen de gevolmachtigden allereerst over tot het beramen van schikkingen met betrekking tot de verdeeling der schulden tusschen België en Nederland, overeenkomstig de bepaling der verdragen, waarbij de schulden van beide landen voor gemeenschappelijke

schulden van het Koninkrijk der Nederlanden waren verklaard. Artikel IV van het protocol van den 21 Juli 1814 luidt als volgt: « Daar de lasten zoowel als de voordeelen gemeenschappelijk moeten zijn, zoo zullen de schulden welke tot op het tijdstip der vereening door de Nederlandsche gewesten aan den eenen, en de Belgische gewesten aan den anderen kant aangegaan zijn, ten laste van de algemeene schatkist der Nederlanden komen ». « Dus », verklaarden de gevolmachtigden in het protocol, dd. 27 Januari, « is de gemeenschap van lasten, schulden en baten, waarvan het beginsel bij dit artikel wordt vastgesteld, klaarblijkelijk gegrond op de vereeniging der Hollandsche en Belgische gewesten. Van het oogenblik af, waarop die vereeniging ophoudt, zou bedoelde gemeenschap insgelijks moeten ophouden; en als een tweede onvermijdelijk gevolg van deze stelling zouden de schulden, welke bij de vereeniging ineengesmolten waren, bij de scheiding weder kunnen verdeeld worden ». Op dezen grondslag zou in de eerste plaats elk land die schulden verder uitsluitend te zijnen laste nemen, waarmede het vóór de vereeniging bezwaard was. De Nederlandsche provinciën zouden moeten opkomen voor die schulden welke zij aangegaan hadden tot het tijdstip, waarop de Belgische gewesten er mede vereenigd werden: en de Belgische provinciën voor de schulden, waarmede zij op dat tijdstip belast waren. Deze laatste zouden in de eerste plaats bestaan uit: 1° de Oostenrijksch-Belgische schuld, aangegaan toen België aan het Oostenrijksche huis toebehoorde; 2° al de oude schulden der Belgische gewesten; 3° al de schulden, rustende op gewesten, welke thans binnen de grenzen van België zouden komen te liggen. Behalve de hierboven genoemde en uitsluitend Belgische schulden zou België in zijn geheel nog moeten op zich nemen vooreerst de schulden, welke alleen ten gevolge der vereeniging ten laste van Nederland gekomen zijn; voorts zou het eene vergoeding aan Noord-Nederland moeten betalen voor de opofferingen,

die laatstgenoemde land zich met het oog op de vereeniging getroost heeft Bovendien zou België, in eene billijke verhouding, mede moeten dragen de schulden, welke, sedert en gedurende de vereeniging, door de algemeene schatkist van het Koninkrijk der Nederlanden aangegaan zijn, zooals zij op de begrooting van dit koninkrijk vo rkomen. Dezelfde verhouding zou moeten in acht genomen worden bij de verdeeling der uitgaven, door de algemeene schatkist gedaan in overeenstemming met artikel VIII van het protocol van 21 Juli 1814, hetwelk inhoudt: « De uitgaven, vereischt wordende voor het aanleggen en het onderhoud der vestingen aan de grenzen van den nieuwen staat, zullen door de algemeene schatkist bestreden worden, als veroorzaakt door iets, waarmede de veiligheid en de onafhankelijkheid van alle gewesten en van de geheele natie gemoeid is ». Eindelijk zou België noodzakelijk gehouden zijn, te voorzien in de losrenten uitgegeven onder speciaal verband van de openbare domeinen, welke binnen de grenzen van het Belgisch grondgebied gelegen zijn » *(30)*.

Een andere schikking kwam de Conferentie beter voor. België, van Nederland afgescheiden, zou hoegenaamd geen recht hebben op den handel met de Nederlandsche overzeesche bezittingen, welke sedert de vereeniging zooveel tot zijn bloei hadden bijgedragen; de koning der Nederlanden zou de wettige bevoegdheid hebben om aan de ingezetenen van België dien handel geheel en al te weigeren, of hun dien slechts toe te staan tot den prijs en op de voorwaarden, welke hij voegzaam zou oordeelen deswege te bepalen *(31)*. De Conferentie achtte het echter noodzakelijk, ter handhaving van het evenwicht in Europa, dat België als een bloeiende en welvarende staat in de voorwaarden van zijn staatkundig wezen al die hulpmiddelen vond, die het noodig had om zich staande te houden. Om hiertoe te geraken besloot de Conferentie, *dat de ingezetenen van België het genot zouden hebben van de vaart en den handel op de aan Nederland*

toebehoorende koloniën, op denzelfden voet en met dezelfde rechten en voordeelen als de ingezetenen van Nederland (32).

Daar echter zulk een voorrecht door den koning der Nederlanden aan de ingezetenen van België niet dan tegen een behoorlijke vergoeding kon verleend, zoo hadden de gevolmachtigden gemeend, dat de schulden van het Koninkrijk der Nederlanden tusschen beide landen moesten worden verdeeld naar evenredigheid van het gemiddeld bedrag der som, welke elk hunner, gedurende de jaren 1827, 1828 en 1829, in de direkte en indirekte belastingen en accijnzen had opgebracht. Op deze wijze zouden bij raming 16/31 der geheele schuld ten laste van België en 15/31 ten laste van Nederland blijven *(33)*. Deze verdeeling achtte de Conferentie « billijk en gematigd » *(34)*, en aldus erkende zij openlijk, dat de Belgen met het oog op de belasting geen reden tot klagen hadden gehad onder het bestuur van Willem I *(35)*.

De schikkingen neergelegd in de twee protocollen, gedagteekend 20 en 27 Januari, zijn dus van tweeërlei aard; het eerste bevat de grondslagen voor de scheiding van grondgebied, en de algemeene voorwaarden voor het bestaan van den nieuwen staat; het tweede de grondbeginselen voor de verdeeling der schulden, voor het bezit der openbare werken, en voor het behoud van de handelsvoordeelen. Al die schikkingen werden later samengebracht in een reeks artikelen en onder letter A toegevoegd aan het protocol van 27 Januari *(36)*.

Te Parijs geloofde Sebastiani, ondanks de onzijdig-verklaring, de inlijving van België onvermijdelijk, en Louis-Philippe was van dezelfde meening: « Men moet zich niet ontveinzen », schreef Madame Adelaïde, den 28 Januari, « dat de wensch van een groote menigte in Frankrijk, om niet te zeggen van geheel Frankrijk, is dat België ingelijfd zal worden... » *(37)*.

De verklaringen van Sebastiani en van de Fransche afgevaardigden in de zittingen van 27, 28 en 29 Januari 1831, hierboven aangestipt, waren er niet naar om de andere Mo-

gendheden gerust te stellen over Frankrijks plannen. De Fransche kuiperijen te Brussel, wel bekend aan de afgevaardigden ter Conferentie van Londen, vermeerderden nog het wantrouwen; toen na de verkiezing van den hertog van Nemours de « Constitutionnel », een der voornaamste Fransche bladen, een artikel publiceerde, getiteld: « Over de vereeniging van België met Frankrijk », was men niet zoo heel verwonderd er in te lezen: « Indien de hertog van Nemours door het Congres tot koning der Belgen wordt uitgeroepen, kunnen wij ons niet onttrekken aan die eer. De jonge vorst moet zich voorzien van een goede dosis moed en zich het vertrouwen van het Belgische volk waardig toonen. Elke aarzeling is een zwakheid: laat ons de Belgische kroon aannemen; daardoor zal er toch geen onmiddellijke inlijving plaats grijpen en de noodzakelijke vereeniging, die wij vragen als middel om al de belangen te bevredigen, zal met voorzichtigheid en zorg tot stand gebracht worden... Wat heeft men onderteekend? Eenige diplomatieke nota's, die niemand om den tuin leiden of binden, het toppunt van staatkundige leugens bereiken en het wapen zijn van verouderde tronen » *(38)*. Het kabinet van St James zag in, dat de reeds genomen voorzorgen niet voldoende waren. Wel hadden de Mogendheden ter Conferentie vertegenwoordigd, in het protocol van 27 Januari in duidelijke bewoordingen verklaard, dat zij eenstemmig voornemens waren, bij de regeling der Belgische aangelegenheden, geenerlei vergrooting van grondgebied, geenerlei afzonderlijk voordeel te zoeken, en aan dit land en aan alle omringende staten de beste waarborgen te geven voor rust en veiligheid *(39)*. Deze verbintenis, waardoor Frankrijk klaarblijkelijk namens Nemours afstand deed van den Belgischen troon en van elke inlijvingspoging, volstond niet om de onrust weg te nemen te Londen, en de vastberadenheid van Lord Palmerston, gesteund door het geheele Engelsche ministerie en den koning, bracht een omkeer te weeg, die de kandidatuur Nemours voor goed van

de baan hielp *(40)*. Als verderen voorzorg stelde Palmersston aan de Conferentie voor, dat in het geval de troon van België zou aangeboden worden aan een prins uit een huis, een der vijf staten regeerend, ter Conferentie vertegenwoordigd, dit aanbod onveranderlijk zou verworpen worden *(41)*. Talleyrand weigerde te onderteekenen, omdat dit een blijk van wantrouwen was jegens Frankrijk *(42)* en nog denzelfden dag polste hij Palmerston over de toestemming bij de verkiezing van Nemours, waarbij hij kort en klaar afgewezen werd *(43)*. Daags daarop, 2 Februari, vergaderde het Engelsch kabinet en besloot onmiddellijk oorlog te verklaren, indien Frankrijk de verkiezing van Nemours aanvaardde. « De ministerraad », schreef Palmerston aan Granville, « heeft de zaak van den hertog van Nemours overwogen en heeft besloten, zooals ik u in mijn officieelen brief mededeel, dat wij het nakomen moeten eischen der door Frankrijk aangegane verplichtingen, d. i. de weigering der Belgische kroon zoo deze aangeboden wordt. Wij denken met tegenzin aan oorlog, doch indien wij daarvoor opnieuw onze krachten moeten inspannen, is het toch een wettige reden en wij zijn van oordeel, dat wij ons niet zouden kunnen neerleggen bij de verheffing van Nemours tot den Belgischen troon zonder gevaar voor onze veiligheid en zonder de eer van het land op te offeren... Wij eischen, dat België werkelijk en niet slechts met naam, onafhankelijk zij » *(44)*. Daarop sloeg het gezegde van Lord Ponsonby, te Brussel, die er op wees dat er geen voorbeeld bestond van een land, bestuurd door een vorst van Franschen oorsprong, en dat niet rechtstreeks onder Franschen invloed was komen te staan *(45)*.

Gezien het beslist optreden der Engelschen liet Talleyrand te Parijs weten dat een nadrukkelijke en onmiddellijke weigering het eenige middel was om noodlottige gebeurtenissen te voorkomen *(46)*. Denzelfden dag nog, om half vijf deelde Sebastiani aan Granville de officieele weigering van Louis-Philippe mede.

« Nooit », schreef de Engelsche gezant aan Palmerston, « heb ik een verandering in toon, stemming en taal gezien als vandaag bij Sebastiani. Te een uur was hij opgewonden, oorlogszuchtig en aanmatigend; te half vijf komt hij op mijn bureel om mij het telegrafisch bericht van de verkiezing van den hertog van Nemours mede te deelen; op zeer verzachten en vriendelijken toon voegde hij er aan toe, dat de koning beslist geweigerd heeft, en verzocht mij te vergeten, wat er dien dag tusschen ons gebeurd was naar aanleiding van het protocol. Hij gaf den wensch te kennen eerlijk tegenover de andere mogendheden te handelen, doch wat hij vooral zeer ernstig verzocht, was, dat het vertrouwen tusschen ons zou ongeschonden blijven. Zeg aan lord Palmerston, voegde hij er bij, dat wij geen enkele gedachte voor hem verborgen willen houden en dat ik hoop dat hij met dezelfde openhartigheid tegenover ons zal handelen », *(47)*.

Het was dienzelfden 4 Februari, dat het Belgisch Congres besloot een officieele afvaardiging naar Parijs te zenden om de kroon aan den hertog van Nemours aan te bieden; en de Fransche partij in België kon het nog langen tijd niet over haar hart krijgen de waarheid bekend te maken, zoo dat baron Osy in de zitting van 22 Februari deed opmerken: « Den 4 Februari werd, na twee vergaderingen van den ministerraad, te Parijs gehouden, het officieel besluit van den koning aan heer de Talleyrand gezonden, die het deed opnemen in het protocol van 7 Februari; deze mededeeling heb ik den 10 Februari geëischt, doch zij werd door onze diplomaten geweigerd onder voorgeven van valsche redenen » *(48)*.

Toen den 7 Februari de gevolmachtigden der Conferentie van Londen vergaderd waren, opende de gevolmachtigde van Frankrijk de zitting met de mededeeling dat de regeering van Z. M. de koning van Frankrijk als voortvloeiende uit hetgeen besloten was bij het protocol 11 van 20 Januari 1830, de verklaring beschouwde, reeds te

voren door den koning afgelegd, nl. den troon van België in naam van den hertog van Nemours af te wijzen, indien deze hem door het Belgisch Congres werd aangeboden, en dat Z. M. de koning van Frankrijk, onderricht dat dit aanbod werkelijk zou gedaan worden, zijn gevolmachtigde had opgedragen te dezer gelegenheid zijn vorige verklaringen te herhalen als onveranderlijk. In dezelfde zitting besloten de groote Mogendheden dat, indien de Belgische kroon aan den hertog van Leuchtenberg aangeboden werd en deze aanvaardde, geen der vijf Hoven hem zou erkennen *(49)*.

Gesteund door een adres der Staten-Generaal *(50)* nam Willem I de protocollen van 20 en 27 Januari aan, en den 18 Februari meldden zijn gevolmachtigden aan de Conferentie zijn volledige en algemeene goedkeuring *(51)*. Van toen af bestond er een bindende overeenkomst tusschen de vijf groote Mogendheden eenerzijds en Nederland anderzijds.

In België vond het voorstel der Conferentie veel tegenstand bij de omwentelingsgezinden, en lokte een uitvoerig antwoord van het Nationaal Congres uit. « Het Voorloopig Bewind van België », alzoo werd er in het Belgisch Protest gezegd, « had bij zijn toestemming in de wapenschorsing verklaard, dat de oplossing van staatkundige vraagstukken en die betreffende het grondgebied, buiten de roeping der Conferentie lagen; dat het oplossen van de kwesties, die betrekking hebben op de onafhankelijkheid of op elk ander goed recht van België, alleen en uitsluitend aan het Belgisch Congres toekwam; dat bij miskenning hiervan het beginsel van non-interventie, welks handhaving Frankrijk en Engeland op den voorgrond gesteld hadden, geschonden zou worden; dat het Belgische volk, niet uit zucht tot verovering of vergrooting van grondgebied, maar uit kracht van het recht p o s t l i m i n i i of tengevolge van afstand, het Groot Hertogdom Luxemburg, de provincie Limburg en de linker-Scheldeoever, tot zijn grondgebied rekende, en dat, indien de in het antwoord van het Congres aangeduide grondbe-

ginselen geschonden werden, de vertegenwoordigers van het Belgische volk aan de geheele beschaafde wereld het gruwelstuk, waarvan hun vaderland het slachtoffer zou zijn, zouden doen kennen » *(52)*.

De gevolmachtigden der Mogendheden kwamen den 19 Februari bijeen en stelden een protokol op, waarvan wij hier eenige uittreksels overnemen: « Voorzeker overtraden de Vijf Mogendheden noch de grenzen van rechtvaardigheid en billijkheid, noch de regelen van een gezonde staatkunde, toen zij onpartijdig de grenzen aannemende, die België en Nederland vóór hunne vereeniging scheidden, aan de Belgen slechts de macht om te veroveren weigerden: die macht hebben de gevolmachtigden verworpen, omdat zij die beschouwden als strijdig met den vrede en met de maatschappelijke orde... De toestemming van Z. M. den Koning der Nederlanden in de protocollen van 20 en 27 Januari 1831 heeft beantwoord aan de wenschen van de Conferentie. De nieuwe vorm van bestaan van België en zijn onzijdigheid hebben op die wijze een bevestiging ontvangen, die zij niet konden missen. Er bleef de Conferentie niets te doen over, dan hare beslissingen vast te stellen wat betrof het verzet van het Nationaal Congres tegen het eerste van genoemde protocollen, van zóoveel te meer belang, daar het fondamenteel is. Dit verzet beroept zich in de eerste plaats op een recht post liminii, dat slechts aan onafhankelijke staten behoort, en dat dus niet kan toekomen aan België, omdat dit nooit daaronder gerekend is. Het verzet spreekt verder nog van toegevingen aan een derde Mogendheid, en niet aan België gedaan, dat ze niet heeft verkregen, en er dan ook geen aanspraak op kan maken. De waardeloosheid van dergelijke eischen is duidelijk. Wel verre van een aanslag te plegen op het grondgebied der oude Belgische provinciën, hebben de Mogendheden slechts vastgesteld en gehandhaafd de onschendbaarheid der naburige staten. Verre van de grenzen dier provinciën achteruit te dringen, hebben zij er het prinsbis-

dom Luik bijgevoegd, dat er vroeger geen deel van uitmaakte. Overigens hebben de Belgen alles verkregen, wat zij wenschen konden: scheiding van Nederland, onafhankelijkheid, veiligheid tegenover het buitenland, waarborg voor hun grondgebied en hunne onzijdigheid, vrije scheepvaart op de rivieren, die hun tot uitvoerwegen dienen, en het vreedzame genot van hunne nationale vrijheden». Het protocol eindigde met te verklaren, dat de verschillende schikkingen betreffende België genomen, fondamenteel en onherroepelijk waren *(53)*.

Alhoewel gedwongen om de kroon voor den hertog van Nemours af te wijzen, gaf de Fransche regeering toch hare pogingen om Frankrijks suzereiniteit over België te vestigen niet op. Zij stelde nu Charles de Capoue, prins van Napels, een neef van koningin Amalia, voor als candidaat, en deed alle mogelijke moeite te Londen, om Engelands steun daarvoor te verkrijgen. Sebastiani wees op den jongen Napolitaan als op den eenigen tegen wiens verkiezing niets in te brengen was en drukte den wensch uit, dat Engeland, als blijk van vriendschap jegens den koning en zijn regeering, zijne toestemming zou geven. Talleyrand verklaarde aan Palmerston, dat hij er voor wilde instaan, dat er geen huwelijk zou plaats hebben tusschen den prins en eene prinses uit het huis van Orleans *(54)*.

Ook bij deze gelegenheid gaf de Fransche regeering blijk van verregaande oneerlijkheid. Zij was er zoo op gesteld, dat Charles den Belgischen troon zou beklimmen, dat hare woordvoerders voor geene belofte terugdeinsden om de Belgen te bewegen, dien vorst te verkiezen. Zij gaven hun woord, dat dan Frankrijk de eischen der Belgen aangaande Limburg, Luxemburg en de linker-Scheldeoever zou ondersteunen, ja dat Charles met een dochter van Louis-Philippe in den echt zou treden *(55)*.

Reeds den 8 Februari 1831, toen hij een gedeelte van de

Belgische deputatie ontving, had Louis-Philippe over Charles gesproken.

Maar de Fransche kuiperijen en de nauwe verwantschap van den prins van Napels met het Fransche koningshuis maakten dezen candidaat zeer verdacht in de oogen der Engelschen. « Als de jonge Napolitaan » schreef Palmerston aan Granville, « vrijwillig door de Belgen wordt gekozen, is het goed en wel; maar als hij door de Fransche kuiperijen er ingebracht moet worden, en, terwijl hij reeds een neef van Louis-Philippe is, dan zou er weinig verschil zijn tusschen hem en den hertog van Nemours » *(56)*. Daar de Fransche regeering noch in Engeland, noch in België steun vond *(57)* zag zij van de candidatuur van prins Charles af, en, begrijpende, dat het haar onmogelijk zou zijn België rechtstreeks aan hare suzereiniteit te onderwerpen, besloot zij er zooveel mogelijk invloed op te verkrijgen door eene van de dochters van Louis-Philippe uit te huwelijken aan den toekomstigen vorst der Belgen: « De koning herinnerde mij er aan », schreef Granville, « dat de Belgen er met allen ernst op aangedrongen hadden, dat hij zijne dochter zou geven aan hunnen souverein, onverschillig wie gekozen zou worden » *(58)*.

Intusschen ging Frankrijk door met te trachten een gebiedsuitbreiding te verkrijgen.

In een brief van 1 Maart 1831 gaf Sebastiani een vrij zonderlinge reden op voor zijne weigering om het protocol van 27 Januari te onderteekenen: « Het komt de Fransche regeering voor », zeide hij in dezen brief, « dat het hertogdom Bouillon van het Groot-Hertogdom Luxemburg moet afgescheiden worden. Het schijnt ons duidelijk, dat het hertogdom Bouillon gegeven is aan den koning der Nederlanden, en niet aan het huis van Nassau. Dit gebied kan dus niet verbonden blijven met het nieuwe hertogdom, maar moet integendeel terug bij België toegevoegd worden » *(59)*. Die onderscheiding tusschen het hertogdom Bouillon en hertogdom Luxemburg ging in het

geheel niet op, want, indien het eerstgenoemd gebied niet uitdrukkelijk aan het huis van Nassau werd gegeven als vergoeding, had toch het Weener Congres den 9 Juni 1815 bepaald: dat de koning der Nederlanden, groothertog van Luxemburg, ten eeuwigen dage voor hem en zijn opvolgers de volle en algeheele souvereiniteit zou bezitten over dat gedeelte van het hertogdom Bouillon, dat bij het verdrag van Parijs niet aan Frankrijk werd afgestaan, en diensvolgens, dat het met het groothertog Luxemburg vereenigd zou worden *(60)*. Toen Sebastiani deze onderscheiding maakte, was het alleen om Frankrijk het middel te verschaffen, om het hertogdom Bouillon te bekomen als belooning voor zijn medegaan op den door de Conferentie ingeslagen weg. « Hun protest betreffende Bouillon », schreef Palmerston den 9 Maart 1831 aan Granville, « is zooals ik uit Talleyrands woorden kan opmerken, gegrond op eene geheime bedoeling om het zelf te annexeeren », en hij voegde er bij: « Het is walgelijk te zien, hoe de regeering van een groot land, bij een ernstigen stand van zaken, en als zulke groote belangen op het spel staan, schachert en intrigeert, om zoo'n ellendig ding als het verwoeste kasteel van Bouillon en het kleine stuk land daaromheen » *(61)*.

Rond dezen tijd bleek het ministerie Lafitte opgebruikt. Den 11 Maart dwong Louis-Philippe het, ontslag te nemen, en Casimir Perier werd eerste minister; Sebastiani behield de portefeuille van Buitenlandsche Zakeen. In Londen werd de benoeming van Perier zeer gunstig ontvangen *(62)*.

De vreugde van Palmerston was echter van korten duur. Ternauwernood aan het bewind gekomen, vroeg Perier aan Granville om afstand van Bouillon en Landau aan Frankrijk. Maar het antwoord van den gezant, onmiddellijk bevestigd door een brief van Palmerston, was afdoende: « Gij hebt groot gelijk in hetgeen gij aan Perier gezegd hebt, betreffende Landau en Bouillon; wij kunnen geen veiligheid voor Europa krijgen, als wij ons niet strikt houden aan de

verdragen, en elk verlangen naar uitbreiding van grondgebied tegengaan. Zoodra wij Frankrijk maar een moestuin of een wijngaard geven, zullen wij al het voordeel onzer positie verliezen; het wordt dan een kwestie van meer en minder, en het is zeker, dat Bouillon en Landau Frankrijk niet tevreden zullen stellen; wij moeten dus op dit punt doof blijven » *(63)*.

Den 18 Maart legde Perier in de Fransche kamer verklaringen af, die weinig aangenaam waren voor de Belgische regeeringspartij: « Wij willen den vrede, die voor de vrijheid zoo noodzakelijk is; wij zouden den oorlog willen en ook beginnen, indien de veiligheid of de eer van Frankrijk in gevaar verkeerden... Het beginsel van non-interventie is als een feit voorgesteld; wij nemen het aan, maar in ons eigen belang... Het belang of de waardigheid van Frankrijk zouden alleen in staat zijn ons naar de wapens te doen grijpen. Wij geven geen volk het recht ons te dwingen voor zijn zaak te vechten, en het bloed der Franschen behoort slechts aan Frankrijk. De ministeries, die ons voorafgegaan zijn, hebben de gewapende interventie in België verworpen. Die politiek zou ook de onze geweest zijn; dit voorbeeld zullen wij volgen » *(64)*.

Perier was nog openhartiger, toen hij verklaarde dat het niet om Belgiës wille was, dat Frankrijk zou tusschenkomen: « Het ware niet om de Belgische onafhankelijkheid te waarborgen, doch om ons zelf » *(65)*.

Den 28 Maart toonde Talleyrand Palmerston een brief van Sebastiani, waarin deze schreef, dat de Fransche regeering Leopold van Saksen-Coburg's verkiezing tot den Belgischen troon zou steunen en zij niet twijfelde, of de Engelsche bewindslieden zouden, terwille van deze voor Engeland zoo gunstige schikking, de wenschen van Frankrijk vervullen, namelijk wat Bouillon betreft *(66)*.

Omtrent denzelfden tijd zeide Louis-Philippe aan Granville, dat de candidatuur van Leopold bij het Fransche volk

niet in den smaak viel, en dat de Engelsche regeering om dien toestand te veranderen de annexatie van Mariembourg en Philippeville moest toestaan *(67)*. Maar te Londen zoowel als te Parijs was het antwoord afdoende: « Zelfs indien wij de verkiezing van Leopold voor Engeland voordeeliger achten », had Palmerston gezegd, « zijn wij toch tegenover de andere Mogendheden gebonden, en wij willen liever onze goede trouw bewaren, dan bij ons eigen belang te rade gaan. Bijgevolg zal de verkiezing van Leopold geen enkele verandering in onze beslissingen brengen » *(68)*.

Een der eerste daden van het ministerie Perier was zijn goedkeuring te hechten aan de grondslagen van scheiding, welke het vorig kabinet geweigerd had te bekrachtigen. Trouwens de weigering van Frankrijk om het protocol van 27 Januari te onderteekenen, was slechts een der loensche streken, waarmede het Fransche gouvernement omging; de omstandigheden waren veranderd, er was geen enkele reden om op gespannen voet te blijven met de Conferentie voor een zaak, die, zooals De Lannoy zegt, zoo weinig Frankrijk's belangen raakte *(69)*. Den 4 April *(70)* droeg het Fransche gouvernement Talleyrand op officieel aan de Conferentie te verklaren, dat Frankrijk toetrad tot het protocol van 27 Januari 1831, dat het door deze daad de voor België aangewezen grenzen volkomen goedkeurde, dat het in de onzijdigheid, alsmede in de onschendbaarheid van het grondgebied van België toestemde, dat het den souverein van België slechts erkennen zou, wanneer deze zelf de voorwaarden en bedingen van het protokol van 27 Januari volkomen aanvaardde, en dat de Fransche regeering het groot-hertogdom Luxemburg beschouwde als geheel van België afgescheiden, zoo dat het onder de souvereiniteit en in de verhoudingen moest blijven, welke bij het traktaat van 9 Juni 1815 waren aangewezen *(71)*.

Door de toetreding van Frankrijk gesterkt, besloot de Conferentie opnieuw bij de gezaghebbers in België aan te drin-

gen, opdat deze de protocollen van 20 en 27 Januari zouden goedkeuren. De gevolmachtigden der groote Mogendheden verklaarden in hun protocol dd. 17 April: 1°) dat de regeling van de grenzen van Holland en België, vervat in de grondslagen van afscheiding fondamenteel en onherroepelijk waren; dat de schikkingen omtrent de schulden-verdeeling en den handel op de Hollandsche overzeesche bezittingen slechts een reeks van voorstellen uitmaakten; 2°) dat de onafhankelijkheid van België niet zou worden erkend dan op de voorwaarden en binnen de grenzen, bepaald bij het protocol van 20 Januari 1831; 3°) dat, indien de voorstellen der Conferentie door de Belgen verworpen werden, Lord Ponsonby en generaal Belliard zouden gelast worden Brussel zonder verwijl te verlaten; 4°) dat, in dit geval (verwerping van voorstellen) de Mogendheden overeenkomstig de protocollen zouden handelen om hun wettig gezag te doen eerbiedigen, terwijl dit ook zou geschieden, indien de Belgen zich opnieuw schuldig maakten aan het schenden van den wapenstilstand *(72)*.

Denzelfden dag stelden de gevolmachtigden een tweede protokol op met betrekking tot een kwestie, die eerst in December voorgoed uitgemaakt zou worden. Onder de bepalingen van de verdragen van 1815 was een der meest verontrustende voor het oorlogzuchtige Frankrijk, het handhaven van een reeks vestingen langs de Noordergrens, als een dreigende waarschuwing tegen veroveringsplannen. Casimir Perier eischte, om voldoening te geven aan het chauvinisme der Franschen, dat die vestingen geslecht zouden worden. « Frankrijk », zeide hij, « kan nooit tevreden zijn over een regeering, die den schijn op zich zou laden geen invloed te hebben in de beraadslagingen der groote natiën van Europa » *(73)*. « Wat willen de Franschen zeggen », merkte Palmerston op, « met invloed op de beraadslagingen der andere natiën? Indien zij daarmede bedoelen de macht om die natiën er toe te brengen, oogluikend medeplichtig te zijn

aan Frankrijks gebiedsvergrootingen en ingrijpen in eens anders recht, dan is het de *gespleten klauw*, die onder een nieuwe vermomming te voorschijn komt, en de oude verfoeilijke veroveringszucht, die onder een nieuw voorwendsel herleeft... De Franschen houden niet op aldus te redeneeren: neemt slechts in aanmerking hoe moeilijk onze toestand is, hoe wij gedurig lastig worden gevallen, en stemt er in toe een of anderen onberaden, onrechtvaardigen, oneerlijken misslag te begaan, strijdig met de verdragen en vooropgestelde beginselen, opdat wij mogen zeggen, dat wij op een punt gewonnen hebben... Ik zou nooit kunnen erkennen, dat het verstandig is, Frankrijks onrechtmatige eischen in te willigen, ten einde aan het Fransche gouvernement (hetzij dan onder Perier of onder Sebastiani) den steun te verzekeren van de partij van het geweld, of zelfs van de partij der gematigde annexionnisten; dat zou slechts den eetlust der Franschen opwekken, zonder hun maag te verzadigen» *(74)*. Intusschen verwierp Palmerston het verzoek van Perier niet ten volle; hij stemde er in toe de zaak in overweging te nemen, maar hij verzette zich er tegen Frankrijk toe te laten tot de beraadslagingen over de slechting der vestingen. Dat beding was rechtvaardig. De Fransche regeering was niet geraadpleegd, toen er gehandeld was over de oprichting er van, en dat, wijl zij bestemd waren, om tot bolwerk te dienen tegen een aanval van Frankrijk; dus kon men haar tot de Conferentie niet toelaten, nu het er ging een beschikking te wijzigen, waaraan zij vreemd was gebleven. « Daar die vestingen », zegde Palmerston, « niet zooals Talleyrand beweert, zijn opgericht uit haat tegen Frankrijk, maar uit vrees voor Frankrijk, zou het dwaas zijn met Frankrijk te beraadslagen over slechting er van » *(75)*. De Conferentie wilde niet gedogen, dat men al de vestingen zou ontmantelen. Het zou trouwens onvoorzichtig geweest zijn, zich te berooven van een materieelen waarborg of schutsmuur tegen Frankrijks veroveringszucht. De Conferentie stemde er eenvoudig

in toe, het getal der versterkte plaatsen te verminderen, daar de geldmiddelen van België geringer waren, dan die van het Koninkrijk der Nederlanden. Dit is de strekking van protokol, dat de gevolmachtigden van Engeland, Oostenrijk, Pruisen en Rusland den 17 April teekenden. Dit was een voldoening voor Frankrijk, maar zij was onbeduidend. Men stelde vast, dat op het tijdstip, waarop er in België eene regeering zou bestaan, erkend door de Mogendheden, die deel namen aan de Conferentie van Londen, tusschen die Mogendheden en de Belgische Regeering onderhandelingen aangeknoopt zouden worden om de te slechten vestingen aan te wijzen *(76)*. Het protocol van 17 April moest geheim blijven. Men deelde het aan Talleyrand mede op voorwaarde van het slechts aan Casimir Perier en aan Sebastiani te toonen. Twee maanden later, den 14 Juli, werd het, op verzoek van Louis-Philippe, officieel aan het Fransche gouvernement medegedeeld *(77)*.

Intusschen kon de toestemming der Fransche regeering in de grondslagen der scheiding den tegenstand van het Belgisch Congres tegen de besluiten der Conferentie niet overwinnen. De bedreigingen van de omwentelingspartij in België, die op een algemeenen oorlog konden uitloopen en de binnenlandsche onlusten, die dit land beroerden, mishaagden ten zeerste aan de groote Mogendheden.

De Fransche regeering achtte het oogenblik gekomen om eene verdeeling van België voor te stellen: «De Belgen», zeide de Lieven, de Russische gezant in een verslag aan den Czaar dd. 19 April 1831, «hebben getoond niet in staat te zijn eene natie uit te maken; zij kunnen alleen hun eigen land in beroering brengen en anderen verontrusten; door hunne dwaasheid geven zij aanstoot in Europa, door hunne gewelddaden bedreigen zij den Europeeschen vrede. *Op deze gronden berust het verdeelingspan, dat graaf Sebastiani heeft opgevat en dat hij aan eenige leden der Conferentie heeft medegedeeld* » *(78)*. Sebastiani verklaarde aan een

zijner agenten in België, kolonel Répécaud, die hem verhaalde, hoe het in België gesteld was: « De Belgen hebben niets dan dwaze denkbeelden; laten zij oppassen: men zal hun land verdeelen » *(79)*. Zelfs Le Hon, gevolmachtigde van België te Parijs, werd door Sebastiani met eene verbrokkeling van België bedreigd, indien de Belgen opnieuw vijandelijkheden begonnen. « Indien de oorlog », zegde de Fransche minister, « tot gevolg had, dat de Duitsche troepen in het hart van België doordrongen, dan zou misschien een rampspoedige verdeeling plaats grijpen; ja, slechts in dat geval (!?) zou Frankrijk er toe gebracht worden de verdeeling te dulden » *(80)*.

Volgens het verdeelingsvoorstel zou Frankrijk zich de Waalsche provinciën toeeigenen, Nederland ontving het Vlaamsche land, en zoo zou het Koninkrijk der Nederlanden, hoewel niet zoo uitgestrekt als in 1815, samengesteld zijn uit eene gelijkgeaarde bevolking. Pruisen zou zijn grenzen uitgestrekt hebben tot aan den Maas *(81)*. De Mortenart, Frankrijks gezant te St-Petersburg, werkte in denzelfden zin bij den Czaar *(82)*.

Maar om België te verdeelen, moest men noodzakelijk de instemming van Engeland hebben, en Engeland zou die nooit geven. Alle pogingen van Talleyrand om Palmerston te bewegen de verdeeling van België goed te keuren, leden schipbreuk op de standvastigheid en de eerlijkheid van den Engelschen minister. « Men moet de Belgische kwestie niet als een zaak van groot belang beschouwen », zei Talleyrand geniepig tot Palmerston, « als men aan de opvatting vasthoudt, dat het slechts een zaak is van ondergeschikt belang, zal zij gemakkelijk te regelen vallen ». « Neen, neen, » antwoordde Palmerston, « wij kunnen de Belgische kwestie niet als een kleinigheid beschouwen; het is op het vasteland een zaak van het grootste gewicht voor Engeland » *(83)*. Om kort te gaan, Engeland, zooals De Lannoy terecht doet opmerken, behoedde België voor verbrokkeling *(84)*.

Omstreeks denzelfden tijd trachtte maarschalk Soult, minister van Oorlog, Engelands toestemming te verkrijgen tot de annexatie van België. Palmerston verhaalt dit geval als volgt aan Granville: «Maberly (lid van het Lagerhuis voor Abingdon) vertelde mij, dat er kort geleden een agent van Soult hiereen was gezonden, in schijn om paarden en uitrusting te koopen; maar toen de agent toegang tot Maberly had gekregen, onder voorwendsel van zaken doen, werd hij zeer openhartig op 't gebied van politiek; hij zeide, dat Soult besloten was, bezit te nemen van België; dat Frankrijk niet klaar was om een zeeoorlog met Engeland te beginnen en er dus zeer begeerig naar was, ons van de vier andere Mogendheden af te scheiden en ons over te halen Frankrijks eischen toe te staan; dat die mogendheid ons met dat doel Antwerpen en Oostende wilde aanbieden, ja elke schikking met ons wilde maken, die ons aangenaam zou zijn, mits bestaanbaar met hare plannen; dat Soult en zijne aanhangers, die echter niet genoemd werden, geen vertrouwen hadden in Talleyrand, en hem dus in deze zaken niet konden gebruiken, maar indien Maberly de regeering eens wilde polsen en dan bevond, dat wij geneigd waren naar zulke voorstellen te luisteren, dan zou Soult een vertrouwd persoon hierheen zenden, door wien de zaak haar beslag zou kunnen krijgen, zonder dat de Conferentie er iets van vernam. Maberly vertelde, dat hij dezen man zei, dat dit aangelegenheden waren, waarmede hij niets te maken had, ook kon hij niet denken, dat de regeering geneigd zou zijn zoo'n onderhandeling aan te knoopen; hij zou echter het voorstel aan mij mededeelen, zoodra hij daartoe gelegenheid had. Mijn antwoord aan Maberly was natuurlijk, dat hij, als die man ooit terugkwam, hem dan kon verzekeren, dat zulke plannen onvoorwaardelijk zouden verworpen worden» *(85)*.

Den 11 April drong Sebastiani er weer met klem op aan, dat men de aanspraak van Frankrijk op Bouillon zou goedkeuren, onverschillig of deze billijk was of niet. Nu het

Fransche volk teleurgesteld was in zake Italië, wenschte de regeering aan de kamer te kunnen verklaren, dat het toch iets van de bondgenooten had verkregen. « Indien Engeland aan de Fransche regeering geen voldoening schenkt in deze kwestie, dan is het mogelijk, dat de oorlog verklaard wordt, al is het ook de moeite niet waard oorlog te voeren om een zoo nietige zaak ». Het antwoord van Palmerston is merkwaardig en van algemeene strekking: « Men voorkomt geen oorlog door te zwichten voor onrechtmatige eischen, hoe gering die ook zijn. De stelregel: geef maar toe, dan hebt gij een rustig leven, zal, als gij dien opvolgt, er toe leiden, dat gij geen rustig oogenblik in uw heele leven hebt » *(86)*.

Intusschen scheen België niet genegen de grondslagen voor de scheiding aan te nemen. De zaken bleven na het protokol van 17 April, bijna een maand in denzelfden toestand zonder merkbaren vooruitgang in de richting van een bevredigende oplossing. Den 10 Mei stelden de gevolmachtigden een termijn, binnen welken de Belgen tot meer genoemde grondslagen voor de scheiding moesten toetreden. Deze termijn werd vastgesteld op 1 Juni 1831, en daarbij werd bepaald, dat ingeval de Belgen bleven volharden in 't niet toetreden, er alsdan een volkomen afbreken van alle betrekkingen tusschen de Vijf Mogendheden en de Belgische bewindslieden zou plaats hebben. Verder behelsde dit staatsstuk bedreigingen in geval van het schenden der wapenschorsing door de Belgen, zooals dit ook in het vorige staatsstuk werd gedaan *(87)*.

Het protocol van 20 Januari vormde sedert 18 Februari eene wederzijds bindende overeenkomst tusschen de vijf groote Mogendheden en den koning der Nederlanden *(88)*. Om aan het besluit der groote Mogendheden te ontkomen, poogde de regeering van den regent rechtstreeksche onderhandelingen met den koning der Nederlanden te beginnen *(89)*. Den 9 Mei richtte Lebeau, minister voor buitenland, een brief aan baron Verstolk van Soelen, Willems minister voor bui-

tenland *(90)*, om voor te stellen drie Nederlandsche kommissarissen af te vaardigen, die met evenveel Belgische zouden bijeenkomen om zich te verstaan over de hoofdlijnen van een regeling, die zou kunnen voorgelegd worden aan de goedkeuring der bevoegde overheid in Nederland en in België. « Het Nationaal Congres », voegde Lebeau er aan toe, « is samengeroepen tegen 18 Mei; denkelijk — zoo uwe regeering meende op het voorstel, dat ondergeteekende de eer heeft aan Uw Excellentie voor te leggen, niet te kunnen ingaan, of zoo zij tegenover de onze een stilzwijgen bewaarde, dat alleenlijk als een verwerping van alle minnelijke schikking kan aanzien worden, — zou België verplicht zijn onmiddellijk de vijandelijkheden te herbeginnen » *(91)*.

De Nederlandsche regeering antwoordde natuurlijk niet op dezen brief. Zij belastte hare gevolmachtigden te Londen de aandacht der Conferentie te trekken op de nota van den Belgischen minister en aan te dringen op uitvoering der grondslagen van scheiding, toegevoegd aan het protocol van 27 Januari *(92)*.

De koning hield zich aan de akte van scheiding, die onvoorwaardelijk door hem was aangenomen. Tevens verklaarden R. Falck en H. van Zuilen van Nijevelt in hun nota aan de Conferentie, dat, dewijl het Willem I onmogelijk was zijn rijk aan een onbepaalde verlenging van den voorloopigen toestand te onderwerpen, waarin Nederland zich sedert langen tijd tegenover België bevond, hij zich van 1 Juni af (den door de Conferentie zelf vastgestelden termijn) geheel vrij zou rekenen, hetzij om mede te werken met de door de Mogendheden ter verwezenlijking van scheiding aan te wenden middelen volgens de grondslagen van 20 en 27 Januari *(93)*, hetzij om voor eigen rekening te handelen zoodanig, als het hem zoude toeschijnen naar gelang der omstandigheden noodzakelijk te zijn; doch altijd en alleen met het doel, om tot dien staat van zaken te komen dien de akte van scheiding als juist en behoorlijk had erkend *(94)*.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

Levensschets van Dr Maurits Josson, door K. A. blz V
Voorwoord XIII
Inleiding XV

HOOFDSTUK I

De Fransche Muiterijen te Brussel.
(Augustus en September 1830)

Juliomwenteling in Frankrijk (27, 28 en 29 Juli 1830). blz. 3. — De toestand in de Nederlanden. blz. 4. — Augustus 1830. De annexatiepartij aan 't werk. blz. 5. — De leiders der franschgezinden stellen aan Frankrijk voor België in te palmen. blz. 6. — De Fransche regeering antwoordt, dat het leger niet gereed is. blz. 7. — De Potter, Bartels en Tielemans te Parijs. blz. 7. — De afgevaardigden van « Les Amis du Peuple » te Brussel. blz. 8. — Fransche relletjes, 25, 26 en 27 Augustus. blz. 10. — Huis en boekhandel van Libry Bagnano geplunderd. blz. 11. — Het huis van politie-commissaris De Knijff geplunderd. blz. 11. — De officier van justitie aangevallen blz. 12. — Het huis van Van Maanen geplunderd. blz 12. — Vernietiging van de drukkerij van « Le National ». blz. 13. — Plundering bij de wapenmakers. blz. 13. — 26 Augustus. Plunderingen van herbergen, bakkerijen en kleerwinkels. blz. 13. — Het provinciaal bestuur, het huis van den plaatscommandant en van kolonel Eversen geplunderd. blz. 13. — De Fransche vlag op het stadhuis en in verscheidene stadswijken. blz. 14. — Plundering van Café Suisse, Muntplaats. blz 14. — Plundering van werkhuizen en buitenhuizen. blz. 15. — 27 Augustus. Brand in het park. Ellende. blz. 15. — Van der Linden d'Hoogvorst, bevelhebber der burgerwacht. Belofte van brooddeel. blz. 16. — Proclamatie der Regentie. Vreemden veroorzaken relletjes. blz. 16. — 28 Augustus. Koninklijk Besluit: de bijeenroeping der Staten-Generaal. blz. 17. — Een strooibiljet. blz. 18. — Oproer in Wallonië: de Fransche vlag uitgestoken in

bijna al de steden. blz. 19. — De Franschman Ch. Rogier te Luik. blz. 20. — Toestanden in Vlaanderen. blz. 21. — 30 Augustus. Koninklijke audientie. blz. 22. — Aankomst der prinsen te Vilvoorde. blz. 23. — 31 Augustus. Onderhoud der prinsen met eenige Brusselsche notabelen. blz. 24. — 1 September. Intrede van den prins van Oranje. blz. 26. — Instelling der raadgevende commissie onder voorzitterschap van den hertog van Ursel. blz. 31. — 2 September. Zitting der commissie. blz. 32. — Voorstel van Alex. Gendebien: de prins van Oranje, koning der Belgen. blz. 33. — 3 September: De raadgevende commissie vergadert. blz. 34. — Vertrek van den prins. Ontslag van Van Maanen, minister van justitie. blz. 36. — 5 September: Proclamatie van den koning. blz. 36. — 8 September: De afgevaardigden der Zuidelijke Provincies vergaderen te Brussel. blz. 37. — 13 September: Opening van den laatsten zittijd der Staten-Generaal van het koninkrijk der Nederlanden. blz. 38. — Het oproer te Brussel. blz. 56 — 7 September: Aankomst te Brussel van twee benden Luikenaars aangevoerd door de Franschen Ch. Rogier, Lignac en van Bosce. blz. 60. — 11 September: Aanstelling der commissie voor openbare veiligheid. blz. 60. — 15 September. Geen voorloopig bewind. blz. 61. — Stichting van den Franco-Belgischen club « La Réunion Centrale ». blz. 62. — Adressen aan de afgevaardigden van het Zuiden. Hevige economische krisis. blz. 62. — Eischen der Réunion Centrale. blz. 63. — 16 September. Brief van Gendebien aan De Potter, annexatie van België. blz. 64. — 18 September. Terugkeer van Vleminckx en Nicolaï. blz. 64. — Vlucht van Gendebien. blz. 65. — 19-20 September. Tweede oproer. blz. 65. — Aanval op het stadhuis. blz. 65. — Inname van het stadhuis door den Franschman Grégoire. blz. 66. — Voorloopig Bewind. blz. 66. — 21 September. Ontbinden van de Commissie voor Openbare Veiligheid en den raad van de burgerwacht. Van de Weyer en Rouppe op de vlucht. blz. 67. — Schermutseling bij St-Stevens-Woluwe. blz. 71. — 22 September. blz. 72. — Algemeene vlucht der leiders (18-20 Sept.). blz. 73. — 23 September. De koninklijke troepen bezetten de bovenstad. Tegenstand der muiters aangevoerd door Franschen. blz. 75. — De stellingen der muiters na de inname der bovenstad. blz. 79. — Prins Frederik beslist een

verdedigende houding aan te nemen. blz. 82. — 24 September. Instelling der Bestuurlijke Commissie. blz. 82. — Leugen door de Commissie uitgestrooid. blz. 84. — Benoeming van Engelspach, gezegd Larivière, als algemeen agent. blz. 84. — 25 September. De Martelarenplaats. blz. 84. — De Spanjaard don Juan van Halen opperbevelhebber. blz. 84. — Zondag 26 September. Terugkeer der vluchtelingen uit « Le Grand Canard ». blz. 86. — Voorloopig Bewind. blz. 87. — Het huis van Ferd Meeus in brand. blz. 89. — Pletinckx gevangen. blz. 89.

HOOFDSTUK II

Voorloopig Bewind. Laatste poging van den prins van Oranje om de eenheid van het Koninkrijk der Nederlanden te bewaren. Verovering van Vlaanderen door de Franschen Mellinet, Niellon, Grégoire en Pontécoulant.

27 September 1830. Terugkeer van De Potter. blz. 93. — 29 September. Middencomité. blz. 94. — 1 October 1830. Politieke doeleinden van het Voorloopig Bewind. Eerste zending van Gendebien naar Parijs. blz. 96. — 4 October. België onafhankelijk uitgeroepen door het Centraal Comiteit. blz. 98. — Don Juan Van Halen in beschikbaarheid gesteld blz. 102. — Prins Willem van Oranje, landvoogd in de Zuidelijke Nederlanden blz. 102. — 5 October. Proclamatie van den prins. blz. 103. — 16 October. Proclamatie van den prins van Oranje, België als een onafhankelijken staat erkennende. blz. 110. — Economische crisis; de hongerlijders plunderen en vernielen. blz 111 — 18 October. Nieuwe maatregelen van den prins. blz. 114. — Opening der Staten-Generaal in Den Haag. blz. 114. — 20 October. Koninklijke boodschap. De opdracht aan den prins wordt vervallen verklaard. blz. 114. — 25 October Afscheidsgroet van den prins. blz. 115. — 26 October. Vertrek van den prins uit Antwerpen. blz. 116. Verovering van Vlaanderen door de Franschen le Doulcet de Pontécoulant, Culhat, Mellinet, Parent, Niellon, Grégoire. blz. 116. — 11 October. Pontécoulant te Gent. blz. 116. — 17 October. Overgave van het kasteel te Gent. blz. 118. —

19 October. Pontécoulant te Brugge. blz. 119. — Grégoire in Noord-Oost-Vlaanderen. blz. 120. — 31 October. Nederlaag bij Oostburg. blz. 120. — De Franschen Mellinet en Niellon rukken op naar Antwerpen. blz. 121. — 16 October. Overgave van Lier. blz 123. — 19, 20 en 21 October Gevechten bij Waelhem. Terugtocht der koninklijke troepen. blz. 124. — 25 October Terugtocht der koninklijke troepen naar Antwerpen. blz. 125. — 27. October. Krijgsraad der Franschen, Mellinet, Niellon, Rogier en Chazal. blz. 125. — 27 October. Beschieting van St-Andrieskwartier. blz. 133. — 28 October. Brand van het stapelhuis St-Felix. blz. 135. — De Franschman Chazal belast met het militair bevel der stad. blz. 136. — Dictatuur van den Franschman Rogier. blz. 137. — Plunderingen. blz. 137. — 30 October. Wapenstilstand. blz. 137. — De Franschen Ch. Rogier en F. Chazal nemen bezit van het koninklijk paleis. blz. 139. — Maastricht. blz. 139. — 28. October. Moord op major Gailliard te Leuven. blz. 140. — Herinrichting van de vrijwilligers. blz. 143. — Uitspattingen der vrijwilligers. blz. 145.

HOOFDSTUK III

De Buitenlandsche Mogendheden en de Belgische Omwenteling. De Conferentie van Londen (tot December 1830).

Non interventie. blz. 149. — Scheiding in het bestuur van de Noordelijke en de Zuidelijke Provinciën. blz. 151. — Verzoek om hulp blz 152. — Uitnoodiging tot een Conferentie. blz. 155. — Eerste zending van Van de Weyer. blz. 158. — Eerste zitting van de Conferentie te Londen. Wapenstilstand (4 November 1830). blz. 159. — Derde standpunt van de Fransche regeering: in schijn onafhankelijkheid, inderdaad verdeeling van België. blz. 160. — Eerste zending van Flahaut, blz. 161. — De Conferentie verklaart, dat de wapenstilstand een verbintenis uitmaakt tegenover de vijf mogendheden (17 November). blz. 161.

HOOFDSTUK IV

De Conferentie van Londen. Politiek van Frankrijk: ontbinding van het Koninkrijk der Nederlanden, pogingen tot inlijving, openlijk of bedekt, van België.

Protokol van 20 December 1830: het Koninkrijk der Nederlanden ontbonden. blz. 167.

HOOFDSTUK V

Het Nationaal Congres van zijn aanstelling af (10 November 1830) tot aan de benoeming van den Regent (24 Februari 1831). Buitenlandsche politiek: vereeniging van België met Frankrijk of suzereiniteit van Frankrijk over België.

10 October 1830. Besluit der Centrale Commissie, het Nationaal Congres bijeenroepend. blz. 179. — 18 October. Nieuwe diplomatieke zending van Gendebien naar Parijs. blz. 180. — 27 October. Ontwerp van grondwet. blz. 180. — 27 October. Verkiezing der Congresleden. blz. 181. — 10 November. Het Congres geopend. blz. 184. — 11 November. Surlet de Chokier, voorzitter. blz. 185. — 12 November. Ontslag van het Voorloopig Bewind. Het Congres vertrouwt hem de uitvoerende macht toe. blz. 185. — 13 November. Ontslag van De Potter. blz. 187. — 18 November. Aanstelling der diplomatieke Commissie. blz. 190. — Onafhankelijkheid van België. blz. 191. — 22 November. De monarchale vorm aanvaard. blz. 192. — 24 November. Uitsluiting van het Oranjehuis. blz. 194. — 25 November. Begin der bespreking over de grondwet. blz. 202. — 4 December. Eerste steenlegging van het herdenkingsmonument op de Martelarenplaats. blz. 202. — 16 December. Derde zending van Gendebien naar Parijs. blz. 203. — 24 December. Alexander Gendebien stelt voor de annexatie van België bij Frankrijk uit te roepen. blz. 204. — 30 December. Gendebien bij Louis-Philippe blz. 205. — Economische crisis. blz. 206. — Voorstel van Gendebien: Nemours, koning van België, verbond van Frankrijk en België tot verovering van den linker Rijnoever. blz. 206. — Sebastiani geeft last te onderhandelen over annexatie van

België. blz. 209. — 31 December. Het Voorloopig Bewind dreigt de aansluiting uit te roepen. blz. 201. — 2 Januari 1831. Annexatie of Nemours koning. blz. 211. — Antwoord van het Voorloopig Bewind. Protokol van 20 December. blz. 212. — Wanhopige toestand van de Franco-Belgische omwentelingspartij: keus van een staatshoofd. blz. 213. — 5 Januari: blz. 214. — Annexatie van Philippeville en Mariembourg blz. 215. — Otto van Beieren. blz. 216. — 6 Januari: Onderhandelingen van Gendebien met gen. Fabrier. blz. 217. — Firmin Rogier. blz. 217. — 8 Januari. Laatste onderhoud tusschen Gendebien en Sebastiani. blz. 218. — Pirmez stelt de keus van Louis-Philippe voor d. i. annexatie. blz. 219. — Hertog van Leuchtenberg voorgesteld, als voorbereiding der annexatie blz. 219. — De Diplomatieke Commissie polst Frankrijk nopens Leuchtenberg. blz. 220. — 11 Januari. Het Fransche antwoord medegedeeld. blz. 221. — De Fransche regeering wijst officieel het aanbod van inlijving van België bij Frankrijk van de hand. blz. 223. — 11-13 Januari. Zending van bijzondere commissarissen naar Parijs en Londen. blz. 224. — Persoonlijke unie bij Frankrijk, onder den schepter van Louis-Philippe. blz. 225. — Maclagan stelt den prins van Oranje voor. blz. 233. — 13 Januari. Het Congres besluit de Fransche regeering te raadplegen. blz. 234. — 21 Januari. De Fransche regeering verklaart Leuchtenberg niet te zullen erkennen. blz. 235. — 23 Januari. Suzereiniteit van Frankrijk. Charles de Capoue. blz. 236. — 25 Januari. Suzereiniteit van Frankrijk door verkiezing van Nemours. blz. 236. — 28 Januari. Louis-Philippe laat door zijne agenten verklaren dat Nemours de kroon zal aanvaarden. blz. 237. — 29 Januari. Protocol van 20 Januari. Bespreking der koningskeuze. blz. 238. — Kandidatuur van hertog Karel van Oostenrijk. blz. 241. — Luc. Jottrand tegen het Belgisch inlijvingsaanbod. blz. 251. — 3 Februari. Laatste pogingen der Fransche regeering om de verkiezing van Nemours te verzekeren. blz. 253. — Mislukte poging der orangisten. blz. 256. — 4 Februari. De afgevaardigden van het Congres. blz. 260. — 12 Februari. Voorstel-Lebeau: een Fransche luitenant-generaal. blz. 266. — 15 Februari. Voorstel De Potter: de republiek. blz. 266. — 5 Februari 1831. Heldhaftige dood van luitenant Van Speyck. blz. 269. — 7. Februari. De grondwet. blz. 270. — Optreden tegen Gent. blz. 271.

HOOFDSTUK VI

De Conferentie van Londen. De annexatiepogingen van Frankrijk mislukt. De kandidatuur Nemours.

De Fransche oppositie over het protocol van 20 December. blz. 275. — Januari 1831. Besprekingen in de Fransche Kamer. blz. 275. — Annexatiepogingen van Frankrijk. blz. 280. — Voorstel van annexatie van Luxemburg. Januari 1831. blz. 282. — 20 Januari 1830. Annexatie van België voorgesteld. blz. 282. — Tweede zending van de Flahault. blz. 284. — Protokol van 20 Januari 1831. Onzijdigverklaring van België. Poging tot annexatie van Philippeville en Mariembourg. blz. 284. — Protokol van 27 Januari 1831. Verdeeling der schulden. Handelsvoorrechten der Belgen. blz. 286. — De weigering van Nemours aan den Engelschen gezant medegedeeld. blz. 292. — De Fransche weigering aan de Conferentie medegedeeld. blz. 292. — Verzet van België tegen het protocol van 20 Jan. 1831. blz. 293. — Nieuwe Fransche poging: prins Karel van Napels. blz. 295. — Poging tot annexatie van Bouillon (Maart 1831). blz. 296. — Annexatie van Bouillon en Landau gevraagd. blz. 297. — Nieuwe vraag tot annexatie van Bouillon, Mariembourg en Philippeville. blz. 298. — Bekrachtiging der beginselen voor de scheiding door Frankrijk's regeering (4 April 1831). blz. 299. — Openbaar protokol betreffende de grondslagen van scheiding. blz. 299. — Geheim protokol betreffende de slechting van Belgische vestingen. blz. 300. — Voorstel der Fransche regeering tot verdeeling van België (April 1831). blz. 302. — Voorstel van Soult: verdeeling van België (April 1831). blz. 304. — Annexatie van Bouillon gevraagd (April 1831). blz. 304. — Protokol van 10 Mei 1831, als uiterste termijn voor de goedkeuring vaststellende 1 Juni. blz. 305. — Eerste voorwaardelijke opzegging van den wapenstilstand door Willem I (21 Mei 1831). blz. 306.

Drukkerij J. Lannoo, 9e W. 514, Thielt

Verschenen bij de uitgeverij
Excelsior, Zandstr. Brugge

De Ziekte aan de Zenne

door P. Van Overzee.

Een historische bijdrage tot het Nationaliteitenvraagstuk in het Koninkrijk België.

Prijs : 25 fr.

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

TWEEDE DEEL

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

II.

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

TWEEDE DEEL

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

HOOFDSTUK VII

Voortzetting der annexionistische kuiperijen. Staatsgreep van het Congres. Verkiezing van den Regent. Plunderingen door de "Association Nationale,,

The most uncompromising French reunionists, selected the regent partly from a knowledge of his devotion to France and partly as a cloak to conceal other purposes.

White, Belgic Revolution II, 273.

Being an enthusiastic partisan and admirer of France, he warmly associated himself in every measure tending to increase her moral influence amongst his countrymen.... With him a union or quasi union with France was the cherished project, to wich all other combinations were subservient. Thus, while he submitted himself entirely to the influence of the French cabinet or their agents, and laboured incessantly to give an exclusively French tendency to the acts of his government, he utterly deceived the great mass of the Belgic people, who imagined that he and his ministers were zealous champions of national indépendence. *White, Belgic Revolution II 209-211.*

Véritable pro-consul de la France, Surlet de Chokier livre pour toujours la Belgique à l'influence de la France.

Biographie des hommes de la révolution, 113.

TERWIJL de Fransche partij alles in het werk stelde om Louis-Philippe te bewegen tot toestemming in den keus van Nemours, waren ook de Orangisten aan het werk. Te Brussel werd een petitie onderteekend, die de volksvertegenwoordigers verzocht « de uitsluiting in te trekken, uitgesproken tegen het huis van Nassau, voor zooverre zij betrekking heeft op den prins van Oranje en zijn afstammelingen, daar dit de eenige redelijke oplossing is die alle belangen kan voldoen en den algemeenen vrede behouden, zoo noodig om de rust in Europa te bewaren ».

De beweging scheen zoo dreigend, dat Van de Weyer besloot handelend op te treden. Een gewezen Russisch diplomaat, de Kruderer, die voor Oranje werkte en steun vond bij den Engelschen commissaris lord Ponsonby, moest binnen de vier en twintig uur Brussel verlaten. Van de Weyer verplichtte een voornaam ingezetene van Brussel, verdacht van Orangisme, een proclamatie tegen de beweging te onderteekenen: Van de Weyer was gewapend binnengedrongen en had zoo zijn doel bereikt *(1)*. De orangistische poging bleek echter niet opgewassen tegen de Fransche partij.

Wanneer het Congres den 12 Februari vernam dat Louis-Philippe waarschijnlijk de kroon voor Nemours weigeren zou, had de Fransche regeering willen dwang uitoefenen en een opflakkeren van het nationaal gevoel veroorzaken door volledige en onvoorwaardelijke inlijving van België bij Frankrijk uit te roepen *(2)*. Doch de Belgische regeering en vele leden van het Congres, voorzichtiger omdat zij wisten dat Frankrijk geen oorlog zou durven verklaren, waren overeengekomen de verkiezing van een regent voor te stellen *(3)*.

Den 18 Februari schreef de Diplomatieke Commissie aan graaf de Celles, haar vertegenwoordiger te Parijs: « Men schijnt dus bij een plan stil te staan en er zich mede te vereenigen; dit plan moeten wij tot rijpheid brengen zoo wij werkelijk ons land willen dienen. Welke ook de beslissing

zij van Z. M. de koning der Franschen in zake de verkiezing van zijn zoon, de hertog van Nemours, er kome een weigering of een uitstel, de leden onzer regeering en de invloedrijkste leden van het Congres schijnen overeen te komen om een regent te benoemen, die het bewind zou voeren in naam van M. den hertog van Nemours tot deze definitief benoemd is. Die regent zou het hoogste gezag bekleeden tot het oogenblik dat de jonge prins, meerderjarig geworden, zou kunnen aanvaarden zonder af te hangen van zijns vaders wil. Dit is het ontwerp, dat ik belast ben u mede te deelen en nopens hetwelk gij de Fransche regeering kunt polsen »*(4)*.

In de zitting van 19 Februari had de middensectie verslag uitgebracht over het voorstel Lebeau om een luitenant-generaal van het koninkrijk te benoemen. Zij was van gedachte een regent aan te stellen, en de grondwet bindend te verklaren op den dag, dat de regent zijn bediening zou aanvaarden. Twee zittingen (22 en 23 Februari) werden besteed aan het bespreken van dit verslag. Op het einde van de zitting van 23, nam de vergadering, door 112 stemmen tegen 12, het besluit aan, een regentie in te stellen, en den 24 werd Surlet de Chokier regent van België uitgeroepen. Op 157 stemmen verkreeg Surlet er 108, F. de Merode 43 en de Gerlache 5 *(5)*. De meest-besliste reunionisten hadden op Surlet gestemd deels, omdat zij zijn ultra-francophiele inzichten kenden, deels omdat zij hunne echte ontwerpen wilden verbergen *(6)*.

Het besluit dat den regent benoemde, verluidde aldus:

In naam van de Belgische natie,

Het Nationaal Congres,

Gezien dat de troon onbezet is en het noodig blijkt te voorzien in de uitoefening van de uitvoerende macht,

Besluit:

Art. I. Erasmus-Louis baron Surlet de Chokier is tot regent van België benoemd.

Art. II. Van af den dag der ambtsaanvaarding van den regent zal de grondwet van kracht worden in alle beschikkingen, die niet indruischen tegen dit besluit.

Het Congres behoudt zich het recht voor het staatshoofd te benoemen.

Het Congres alleen zal de wetgevende en grondwettelijke macht uitoefenen; nochtans zal de regent door tusschenkomst van zijn ministers, wetten kunnen voorstellen.

De regent zal aan de uitoefening van de wetgevende macht dan alleen deel nemen, wanneer het Nationaal Congres door een gewoon wetgevend lichaam zal vervangen zijn.

Art. III. Maandelijks wordt aan den regent een civiele lijst van tien duizend florijnen toegekend.

Een der paleizen der natie wordt ter beschikking van den regent gesteld. Er wordt hem een krediet van tien duizend florijnen geopend voor eerste onkosten *(7)*.

Den 7 Februari 1831, dag der goedkeuring van de grondwet in haar geheel *(8)*, had het Congres de zending vervuld, hem toevertrouwd door art. 3 van het regeeringsbesluit van 4 October 1830, en daarover hadden de verkiezingen plaats gegrepen. Toen had het zich dus moeten terugtrekken en plaats maken voor de grondwettelijke Wetgevende Kamers. Door te weigeren uiteen te gaan, is het de zending te buiten gegaan hem toevertrouwd en heeft het een staatsgreep gedaan. Door een regent aan te stellen en zich het recht voor te behouden een vorst te benoemen heeft het zich een recht aangematigd, dat volgens art. 85 der grondwet toekwam aan de vereenigde Kamers. De regentie, zooals het Congres die kwam in te stellen, was uitgesloten van elke deelname in het maken der wetten, terwijl de grondwettelijke regent de wetgevende macht uitoefent samen met de twee Kamers. Eindelijk door te verklaren, dat de grondwet van kracht is in alle beschikkingen, uitgezonderd degene die in strijd zijn met zijn besluit, schond het Congres art. 130 van de

grondwet, dat luidt: de grondwet kan noch in zijn geheel noch ten deele opgeheven worden *(9)*.

Verscheidene leden vielen de geldigheid van het besluit van 24 Februari aan. « Gij wilt de grondwet toepassen », deed terecht de Robaulx opmerken, « en op hetzelfde oogenblik stelt gij een regentie in, voor eene omstandigheid, die noch naar letter noch naar geest voorzien is, noch voorzien kon worden: volgens mij is dit de grondwet schenden; het ware beter zoo de toestand het vereischt, de grondwet te veranderen of te verbeteren dan het voorbeeld te geven van zoo'n jodenuitleg (interprétation aussi judaïque) » *(10)*. Doch het Congres weigerde uiteen te gaan, omdat het voor nieuwe verkiezingen bang was. « Zoo gij uiteen gaat, » zei P. Devaux, « en aan de twee vereenigde kamers, die u moeten opvolgen, de macht laat een koning te noemen, denkt aan de kuiperijen, die zullen op touw gezet worden en aan de pogingen tot omkoopen, die men zal vermenigvuldigen » *(11)*.

Den 25 Februari stelde het Congres plechtig den Regent aan. De Fransche regeering, wier doel nog altijd was of de inlijving zonder meer, of een verkapte inlijving door verkiezing van een Franschen prins tot den troon van België, aanvaardde met voldoening het ontwerp door het Congres gestemd den 24 Februari: deze handelwijze, door in België een voorloopige regeling te bewaren, zou de verwezenlijking van haar geheime wenschen vergemakkelijken zoo een onverwacht voorval zich voordeed *(12)*. Zij juichte toe bij de aanstelling als regent van een man, die haar geheel verkleefd was en herhaalde malen zijn wensch België bij Frankrijk te zien inlijven, had uitgesproken *(13)*. « De levendige voldoening », schreef F. Rogier, sekretaris van het Belgisch gezantschap te Parijs, aan Surlet, « met dewelke het nieuws van uw benoeming tot regent hier ontvangen werd, is een zeer gunstig voorteeken voor het voortzetten der betrekkingen van vriendschap en goed nabuurschap tusschen beide landen. De machtige en voor ons zoo noodige bescherming

van Frankrijk is ons zoodoende voortdurend meer verzekerd » *(14)*. Te Londen, waar men den ondergrond der Fransche politiek kende, was de benoeming heel slecht gekomen: « Het schijnt », schreef F. Rogier nog, « dat het instellen van een regentie zeer onaangenaam is aan Londen en aan anderen... De regent, beweert men, zou alleen voor rekening van den hertog van Nemours besturen, tot aan diens meerderjarigheid » *(15)*.

De benoeming van een regent, belast met de uitvoerende macht, stelde een einde aan de taak van het Voorloopig Bewind. Dienvolgens werd, terstond na de ambtsaanvaarding van Surlet de Chokier een akte voorgelezen aan het Congres, waardoor het Voorloopig Bewind de hem toevertrouwde macht neerlegde *(16)*. Ten andere, het Voorloopig Bewind was zeer weinig gegeerd, en zijn Diplomatieke Commissie evenmin *(17)*. Groote fouten hadden zij bedreven *(18)*. Desniettemin kende het Congres den 26 Februari aan het Voorloopig Bewind een vergoeding van 150.000 florijnen toe, met last voor de leden zelf de verdeeling te doen *(19)*.

Den 26 Februari stelde de regent zijn eerste ministerie samen; daarvan maakten deel uit de gewezen voorzitters of algemeene bestuurders der verscheidene commissies: S. Van de Weyer (gewezen voorzitter der Diplomatieke Commissie), werd minister voor buitenlandsche zaken; Alex. Gendebien (gewezen algemeen bestuurder van rechtswezen), minister voor rechtswezen; Ch. De Brouckere (gewezen algemeen bestuurder van finantiën), minister voor geldwezen; Tielemans (ex-algemeen bestuurder voor binnenland), minister voor binnenlandsche zaken; Goblet, brigade-generaal (gewezen algemeen commissaris van oorlog) minister van oorlog; de Gerlache werd voorzitter van den ministerraad zonder bezoldiging en zonder stem; Plaisant behield het bestuur van de openbare veiligheid; Nothomb, die slechts 26 jaar oud was, werd algemeen sekretaris aan het ministerie voor buitenlandsche zaken *(20)*.

Ondertusschen had de politie zooals De Potter zich uitdrukte haar « bezoedelende invloed » (immonde influence) uitgestrekt over de republikeinsche groepeering « Les amis de l'indépendance Belge » (de vrienden der Belgische onafhankelijkheid). De eigenaar van het koffiehuis, waar de republikeinen vergaderden werd bedreigd zijn huis te zien afbranden, zoo hij hen nog binnen liet. Den 21 Februari, in den namiddag was het volk naar het lokaal der republikeinen gestroomd. Mannen met kielen aan, schenen de beweging te leiden; zij waren gewapend met looden stokken om, zeiden zij, M. De Potter neer te slaan: een hunner toonde den spijker en de koord die moesten dienen om dien republikein op te hangen. « Door Lebroussart verwittigd », schreef De Potter, « oordeelde ik het nutteloos de regeering in haar ontwerpen zoover te dienen, dat ik mij door het volk liet vermoorden. Ik bleef te huis, waar ik slechts lastig gevallen werd door doodsbedreigingen op de deur van mijn woning geplakt, en ik hield mij terstond bezig met voorbereidingen te treffen voor mijn vertrek naar Frankrijk. Ik vernam 's anderen daags dat het volk, vooraleer uiteen te gaan, geweldaden gepleegd had om, hadden eenige muitelingen openlijk verklaard, het geld te verdienen, dat hun uitgedeeld werd ». De Potter nam de vlucht den 27 Februari *(21)*.

De Fransche partij moest een zondebok hebben, wien zij de verantwoordelijkheid voor haar ontgoocheling in zake de verkiezing van Nemours kon ten laste leggen: Het was graaf de Celles. Ook was een der eerste zaken aan den ministerraad voorgelegd, de terugroeping van graaf de Celles. De Brouckere verhaastte zich er een kabinetskwestie van te maken. « Hij kende nochtans », zegt Gendebien, « mijn oude vriendschapsbetrekkingen met M. de Celles; hij wist dat ik hem voorgesteld had aan het Voorloopig Bewind om mij te vervangen te Parijs » *(22)*.

Graaf de Celles ontving weldra bericht, waarbij de minister voor buitenland hem verwittigde, dat redenen van

binnenlandsche politiek den regent verplicht hadden hem uit Parijs terug te roepen. De Fransche regeering toonde levendige spijt over de beslissing van het Belgisch kabinet. « De Belgen », schreef Sebastiani den 7 Maart aan den Fransche zaakgelastigde te Brussel, « konden hier geen afgezant hebben, meer het vertrouwen waardig, beter in staat goed hun ware belangen te begrijpen en onze politiek, zoo uitgesproken vriendelijk jegens hen. De heer graaf de Celles heeft trouw zijn belangrijke zending vervuld, het is mij een genoegen het te verklaren, en zal terecht betreurd worden door allen, die zijn karakter en zijn hoedanigheden hebben leeren schatten. Ik heb zooeven, op bevel van den koning, geschreven om hem de gevoelens van welwillendheid en achting uit te drukken, die Z. M. voor hem koestert. Wat mij persoonlijk betreft, ik betreur ten zeerste de terugroeping van den heer de Celles, en ik wensch vurig bij zijn opvolger eenzelfden geest van wijsheid en verzoening, eenzelfde begrip der belangen van zijn land en der betrekkingen, die tusschen België en Frankrijk moeten bestaan, te vinden. Gij mocgt in dezen zin spreken aan M. de Chokier en aan de Belgische ministers » *(23)*.

de Celles schijnt het slachtoffer geweest te zijn van den annexionnist De Brouckere. Het is klaarblijkend, dat de annexionnisten Gendebien, Surlet de Chokier en Sebastiani ten zeerste de wederroeping betreurden van een diplomaat, die al hunne inzichten deelde en die, naar het zeggen van Mgr Cappacini, pauselijk nuntius bij de regeering van Willem I, poogde na zijn plannen te hebben zien in duigen vallen, eene rol te spelen in Frankrijk met opoffering van zijn eigen land *(24)*. De mistevredenheid van dezen heerschzuchtige was zeer groot bij het vernemen van zijn terugroeping. Hij nam ontslag als afgevaardigde bij het Congres. Na de verkiezing van Leopold I, welke hij poogde te beletten, liet hij zich Franschman naturaliseeren *(25)* en werd weldra lid van den staatsraad benoemd door Louis-Philippe *(26)*. Zoo ein-

digde de loopbaan van den man die aan het Congres voorstelde België onafhankelijk te verklaren. De regent noemde Ch. Le Hon als opvolger van de Celles, en de graaf d'Aerschot werd aangeduid om de verkiezing van Surlet de Chokier aan de Engelsche regeering aan te kondigen *(27)*.

De kieswet, als aanvulling van de grondwet, werd den 3 Maart aangenomen met 101 stemmen tegen 3. Zij stelde een eenvormige kiescijns van dertig florijnen vast voor het platteland en verhoogde den kiescijns in de steden, naar gelang het aantal inwoners, van 35 tot 80 florijnen. De vergadering besloot bovendien, dat er een en vijftig senatoren zouden zijn en honderd twee volksvertegenwoordigers *(28)*. Op een bevolking van iets meer dan vier millioen waren er 45.000 kiezers, d.i. 1 per 95 inwoners *(29)*.

Te vergeefs had E. H. De Foere het cijnstelsel aangevallen. « Door ons mandaat geroepen om de uitslagen der omwenteling veilig te stellen », zegde hij, « zullen wij het natuurlijkste gevolg miskennen: de gelijkheid van allen voor de wet en de mogelijkheid voor allen om openbare ambten te bekleeden? Wat gewordt er van deze gelijkheid, van deze mogelijkheid, wat gewordt er van de grondwet zelf wanneer het grootste aantal van politieke rechten gespeend blijft?... In alle tijden is het de strekking geweest van de dwingelandij een groot aantal uit te sluiten en eene klas door de andere te verdrukken... De hoedanigheid van Belg is een ijdele klank voor wie geen stemrecht heeft » *(30)*.

Een wet van 12 Maart 1848 heeft de kiescijns voor het geheele rijk gesteld op het minimum door de grondwet vereischt (20 fl. = 42,32 fr.) voor wat betreft de Wetgevende Kamers bij zooverre dat in 1877 op iets meer dan vijf millioen inwoners, 119.765 het algemeen kiesrecht bezaten. Het is dank aan het cijnstelsel, gevoegd bij der verfransching van de centrale besturen, van het leger, van het middelbaar en hooger onderwijs, dat de verdrukking door den Belgischen staat mogelijk werd. Wanneer het algemeen stemrecht in

1919 werd afgekondigd kon de Fransche partij in Vlaanderen ten volle rekenen ten minste op den steun der hoogere klassen.

Nadat Bresson, Fransche agent der Conferentie, geweigerd had de protocollen der Conferentie aan de Belgische regeeringen te overhandigen, besloot de Fransche regeering, op aandringen van Talleyrand en op verzoek van Surlet de de Chokier *(31)*, hem terug te roepen. Als zijn opvolger werd luitenant-generaal graaf Belliard *(32)* aangesteld, die — rechtstreeks door Parijs benoemd, en in voortdurende betrekking met de Fransche regeering — veel meer de vertegenwoordiger was van Frankrijk dan van de Conferentie *(33)*. Hij was iemand die den grootsten invloed bezat op den regent. Door Bonaparte in 1802 aangesteld over de 24e legeromschrijving die België omvatte, had hij dien post bekleed tot in 1804 en was dus met land en volk bekend. Nog was Bresson te Brussel *(34)* toen den 4 Maart, Van de Weyer minister voor buitenland, den luitenant-generaal aan den regent voorstelde *(35)*. Diens zending was evengoed militair als diplomatisch. Zoo kwam het dat hij aan generaal Niellon bevel gaf zorgvuldig de bewegingen van het Nederlandsche leger gade te slaan en te onderzoeken welke de sterkte er van was in Noord-Brabant *(36)*. Om generaal Belliard in zijn zending te helpen, zond generaal Saint-Cyr hem kolonel Répécaud, voornamelijk belast de hulpbronnen van België te onderzoeken en den toestand zijner sterkten. Einde Maart gelastte generaal Belliard hem met een bijzondere en vertrouwelijke zending bij Louis-Philippe en diens minister voor buitenland. Kolonel Répécaud had last de Fransche regeering in te lichten over den waren toestand van België en over de middelen om den Franschen invloed blijvend te vestigen *(37)*. In werkelijkheid was generaal Belliard gereed om zich aan het hoofd van het Belgisch leger te plaatsen en België namens Louis-Philippe in bezit te nemen, zoodra de omstandigheden het zouden toelaten.

Sedert de ontgoocheling ondervonden bij de verkiezing van den hertog van Nemours, had ontmoediging bij de leden van het Congres ingang gevonden; verscheidene hadden ontslag genomen *(38)*. Ook keurde het op 6 Maart een besluit goed om de zitting te schorsen tot 15 April. De voorzitter was echter gemachtigd het Congres vóór dit tijdstip bijeen te roepen zoo de omstandigheden het vereischten, en hetzelfde recht werd aan de regeering toegekend *(39)*.

Terwijl de koning van Nederland de basis van scheiding aanvaardde, werkten de regent en zijn ministerie om overeenstemmig tusschen België en de Conferentie onmogelijk te maken. Den 10 Maart richtten zij een proclamatie tot de Luxemburgers, wat een daad van opstand tegen de onderteekenaars van het protokol van 20 Januari was en een oorlogsverklaring aan Willem I. « Luxemburgers », luidde de proclamatie, « aanvaardt de verzekering, dat uw broeders u nooit zullen verlaten. Wij hebben onze omwenteling begonnen niettegenstaande de Verdragen van 1815; wij zullen ze eindigen niettegenstaande de protokollen van Londen » *(40)*. Deze proclamatie had een verschrikkelijk uitwerksel in de diplomatieke kringen *(41)*. Talleyrand sprak in zijn berichten over de verbittering door de nieuwe dwaasheden der Belgen, te Londen veroorzaakt. Sebastiani zelf achtte zich verplicht aan den regent zijn mistevredenheid te laten kennen: « Het ware werkelijk te wenschen geweest », zegde hij, « dat rijper nadenken den regent zou weerhouden hebben de proclamatie uit te vaardigen, die hij tot de bewoners van Luxemburg gericht heeft. De koning is niet minder verwonderd dan bedroefd over zoo een onvoorzichtigen, ik zal zelfs zeggen ongepasten maatregel, zoowel naar vorm als naar inhoud... De proclamatie is niet alleen ondiplomatisch en gevaarlijk, doch bovendien een echt te kort komen jegens Frankrijk en zekerlijk hebben wij het recht verwonderd te zijn, dat de Belgische regeering gemeend heeft ons niet te moeten verwittigen noch raad in te winnen, die nooit gewei-

gerd is geweest » *(42)*. In den grond was Sebastiani in de wolken over de dwaze streek door de regeering van den regent uitgehaald, en hij dacht er aan, van de algemeene verontwaardiging gebruik te maken om een groot deel van België in te lijven. « *De Belgen,* » verklaarde hij aan kolonel Répécaud, « *hebben geen andere dan dwaze gedachten; dat zij oppassen, men zal ze verdeelen* » *(43)*. Reeds in 1829, toen lord Palmerston te Parijs verbleef, had Sebastiani gepoogd hem te overtuigen, dat het voor Frankrijk een noodzakelijkheid en een levenskwestie was opnieuw de Rijngrens te verkrijgen » *(44)*.

Het plan van een verdeeling was reeds besproken geweest in Januari. In Maart werd het opgehaald door de Fransche partij, o. a. door een der leiders, graaf de Celles *(45)*, die door ondervinding wist, dat Europa nooit de inlijving van België bij Frankrijk zou goedkeuren *(46)*. Volgens het voorgestelde ontwerp zou Frankrijk het Zuidergedeelte van België krijgen, en het Noorderdeel ware terug bij Nederland gevoegd; Pruisen zou voet gekregen hebben op de twee oevers van Maas en Moezel; Antwerpen ware aan Engeland gekomen *(47)*. De Conferentie van Londen aanzag dit ontwerp als een laatste uitkomst, als een middel om het gevaar, dat het Belgisch vraagstuk aan de vrede in Europa deed loopen, af te wenden *(48)*.

Toen graaf d'Aerschot te Londen toekwam was de diplomatenwereld nog ontroerd door de beruchte proclamatie van 10 Maart. Hij kon zich weldra vergewissen, dat er geen hoop bestond, officieel ontvangen te worden *(49)*. Hij had nochtans een officieus onderhoud met Palmerston, die hem zegde: « Zoolang uw landgenooten voortgaan de Conferentie op een weinig passende manier te behandelen en eischen vooruit te schuiven, die hen zedelijk en stoffelijk in staat van oorlog met vier groote Mogendheden brengen, kunt gij de brieven van den regent, die gij voor den koning medegebracht hebt, op zak houden » *(50)*.

Lord Palmerston daalde toen in vele bijzonderheden af, om te bewijzen, dat België er op uit was de inlijving bij Frankrijk te verwezenlijken, veeleer dan om de nationale onafhankelijkheid te bewaren, zooals de eer het moest voorschrijven *(51)*. Om den regent in te lichten belastte lord Palmerston den Engelschen commissaris der Conferentie van Londen, Ponsonby, hem raad te geven, die zijn aandacht verdiende. De Engelsche belangen, schreef lord Palmerston, vereischen, dat België niet vereenigd zij met Frankrijk noch er van afhange; hij meende. dat de belangen van Rusland, Pruisen en Oostenrijk in dit opzicht dezelfde waren en dat die vier mogendheden beslist waren noch dergelijke vereeniging noch dergelijke afhankelijkheid te dulden. Alle tegenovergestelde pogingen van de Belgische regeering zouden schipbreuk lijden en zouden alleen tot uitslag hebben, het lijden van dit land langer te doen duren. Ten andere, inlijving bij Frankrijk of suzereiniteit van Frankrijk, kon met het welbegrepen belang van België niet samengaan. Het was zelfs onbegrijpelijk, dat een Belg die eenige fierheid bezat zich ophield met dergelijke plannen van onderwerping en moreelen ondergang. De regent moest ook verwittigd worden, dat zoo Frankrijk een vinger uitstak om België te verdeelen, de oorlog algemeen zou zijn *(52)*.

Lord Palmerston kende uitstekend het doel van de Belgische regeering, namelijk het intrekken der weigering van Louis-Philippe en het behouden der verkiezing van den hertog van Nemours. Den 24 Maart zond Van de Weyer, minister voor buitenland aan Le Hon, die te Parijs aangekomen was den 12 Maart, toen Lafitte de plaats inruimde voor Casimir Perier, en den 19 Maart door Louis-Philippe was ontvangen, een bericht waarin hij verklaarde dat, sedert de weigering der kroon door den hertog van Nemours, de tegenstanders der Belgische omwenteling nieuwe hoop gekregen hadden; dat de aankomst van den prins van Oranje in Den Haag meer waarschijnlijkheid gaf aan het gerucht van een

nabijen inval; dat deze kritische toestand den regent aangezet had het Congres bijeen te roepen tegen 29 Maart. Alles liet vermoeden, volgens Van de Weyer, dat de overgroote meerderheid der Belgische afgevaardigden zich zou uitspreken ten gunste van het behoud der verkiezing van den hertog van Nemours, zoo men zekerheid had, dat Louis-Philippe zijn vroegere weigering zou intrekken. Deze verandering, voegde de minister er bij, zou heden op krachtige redenen steunen en op politieke noodzakelijkheden die door de andere Mogendheden, wier pogingen gericht zijn op het behoud van den vrede in Europa, zouden kunnen aanvaard worden; want sedert de plechtige en zeer onbaatzuchtige weigering van den koning der Franschen en sedert de regeeringsverklaring van 13 Maart, kon het aanvaarden der Belgische kroon in geen geval toegeschreven worden aan familieheerschzucht, noch aan verlangen naar uitbreiding van grondgebied. Wij zullen alle voorstellen aanvaarden, eindigde Van de Weyer, liever dan kans te loopen onder den schepter der Nassauers terug te keeren *(53)*.

Le Hon antwoordde: Men gaat door met den hertog van Nemours te weigeren uit vrees voor oorlog, verzekert men, en nochtans treft men alle maatregelen in het vooruitzicht van een gebeurtenis, die den intocht der Fransche troepen noodzakelijk maakt om de nationale zaak te verdedigen. Ik heb moeite *het volhouden der weigering te begrijpen, te midden omstandigheden die tot oorlog leiden...* In geval van moeilijkheden zal een leger oprukken *(54)*.

In werkelijkheid was Frankrijk niet gereed. «Ik weet uit goede bron», schreef Le Hon later, «dat Frankrijk slechts 200.000 man afgerichte en beschikbare troepen heeft en dat zijn schatkist ledig is, met een tekort van twee honderd millioen» *(55)*. Ook: «Frankrijk schijnt te wenschen, dat wij nog twee maanden tijds zouden winnen; dan, zegt men, zal het gereed zijn» *(56)*. En ten slotte: «*Wanneer België zich zal aanbieden* (zegde mij de minister-president Casimir Perier)

de driekleur ter hand, dan zullen wij zien, niet of wij zijn voorwaarden kunnen aanvaarden, doch of het past het te nemen. Dit blijve ten strengste geheim, bid ik u» *(57)*.

Het bericht van Van de Weyer d. d. 21 Maart eindigde met een verklaring die de ontmoediging uitdrukte der regeering, onmachtig om de stormen te weren, welke den staat bedreigden, door de Fransche partij gesticht.

Sedert den dag waarop J. B. Gendebien aan zijn broeder Alexander geschreven had, dat alles in duigen viel, was de toestand in het binnenland slechts zeer weinig verbeterd. Overal heerschte anarchie, in de wetten, in het bestuur, in de gemoederen en in het leger *(58)*. «Handel en nijverheid», zei baron Van der Linden d'Hoogvorst, opperbevelhebber der burgerwacht, «verkwijnen, iedereen lijdt er onder en wil met de omwenteling gedaan maken; slechts het janhagel houdt er nog aan, omdat men het bedriegt en in onrust houdt» *(59)*. De orangisten-partij had moed gekregen door de algemeene mistevredenheid, de verachting en het diep misprijzen, dat die regeering van nietswaardigen zoo in binnen- als buitenland opgewekt had, rekende zoo niet op den steun dan toch op de onzijdigheid van alle ordelievende menschen *(60)* en stak vol moed het hoofd op. Te Antwerpen onder meer was deze partij almachtig, de mannen die deel genomen hadden aan de omwenteling waren onteerd en hunne namen stonden opgeteekend op de zwarte lijst. In de koffiehuizen dronk men op de gezondheid van den prins van Oranje en men zegde dat de orangisten de echte patriotten waren. Het is een vaststaand feit, dat het op dit oogenblik, met die heerschende geestesgesteldheid, zou voldoende geweest zijn voor de generaals te Gent, te Brussel of te Antwerpen te paard te stijgen en zich aan de troepen te vertoonen om de restauratie, die reeds in feite bestond, uit te roepen *(61)*. De September-omwentelaars dachten een doodelijke crisis te zien uitbreken *(62)*.

Door de mannen van de vroegere regeering als raadslie-

den almachtig te laten, had de regent in korte dagen zijn gezag verspeeld, en zijn franschgezindheid verergerde nog den toestand. De omwentelaars drongen tot een oorlog, doch gen. Goblet zag de onmogelijkheid er van in, en verklaarde zich terug te zullen trekken, indien het zoover kwam, waarop De Brouckere, die geen uitweg zag in den finantieelen warboel, insgelijks zijn ontslag aanbood. Hij verklaarde dat er voor België geen redding mogelijk was zonder inlijving bij Frankrijk *(63)*, en, daar hij geen uitweg zag in de crisis, nam hij ontslag. Hij voegde er bij niet langer meer te willen deel uitmaken van een ministerie, waarvan Van de Weyer lid was *(64)*. Van zijn kant schreef Van de Weyer aan den regent: « Ik ken degenen die deze kuiperij, welke gij zelf laag en schandelijk hebt genoemd, op touw zetten » *(65)*. De regent verklaarde: « Had men begrepen dat bescheidenheid op de eerste plaats komt der plichten van mannen met de hoogste bedieningen belast, alles wat gisteren voorgevallen is zou niet gebeurd zijn en het algemeen belang zou er niet door geleden hebben. Doch men was meer man dan minister, en heeft het heil van den staat opgeofferd aan kleine en lage driften, waarover ik mij schaam in de plaats van hen, die zich er door lieten medeslepen » *(66)*.

De regent poogde de meeningen te verzoenen, liet zich op sleeptouw nemen door de partij van het geweld, doch poogde Goblet en De Brouckere in het ministerie te behouden. De onmacht der regeering was zoo groot, dat voortdurend meer aanhangers voor het orangisme gewonnen werden. Men hoopte een ministerie van orangisten saam te stellen en aldus zonder geweld de omkeer te verwezenlijken. Ch. Morel had zelfs een onderhoud met den regent ten huize van den ondervoorzitter van het Congres, Destouvelles, nadat Morel verscheidene malen gepolst was geworden (21 Maart). De regent, bang voor Gendebien en zijn vrienden, wilde wel de finantieele talenten van Morel gebruiken, doch zijn orangisme onschadelijk maken. Daarop sprongen de onderhan-

delingen af. Verwittigd door de uitlating van den regent, dat de orangisten toch veel gelijk hadden, besloten de omwentelaars geweld te gebruiken. Goblet trok zich echter terug en het ministerie viel *(67)*.

Vooraleer echter ontslag te nemen riep het ministerie het Congres bijeen tegen 29 Maart *(68)*. Den 23 Maart stelde de regent graaf Etienne de Sauvage, gouverneur der provincie Luik en lid van het Congres, aan als minister voor binnenland; Barthelemy, schoonvader van Gendebien, als minister voor rechtswezen; d'Hane de Steenhuizen, kolonel bij het tweede regiment jagers te paard, als minister voor oorlog; J. Lebeau, als minister voor buitenland; P. Devaux als staatsminister zonder portefeuille, doch met beraadslagende stem in den raad. Een besluit weigerde het ontslag van Ch. De Brouckere, en behield hem aan het hoofd van het departement van finantiën *(69)*. Nothomb behield zijn ambt van algemeen sekretaris aan buitenlandsche zaken.

Ch. Rogier werd belast met het bestuur der openbare veiligheid, daar Plaisant ontslag genomen had *(70)*.

Het nieuwe ministerie was niet minder Franschgezind dan het vorige. Lebeau verdedigde De Brouckere voor het Congres, zeggende: « Het komt me voor dat een minister, — overlast met werk, haastig om zijn meening over den toestand van het land te doen kennen, wanneer hij ziet, dat overal openlijk samengezworen wordt om den terugkeer van den prins van Oranje te bewerken, — heeft kunnen voorstaan een beroep te doen op Frankrijk, zonder vijand te zijn der Belgische onafhankelijkheid. Ik verklaar het dus: wij allen hebben deze onafhankelijkheid gewild, doch duizend maal liever aansluiting bij Frankrijk dan het verwerven van die onafhankelijkheid door een restauratie » *(71)*.

Kort nadien schreef hij naar Londen: « Duizendmaal liever de inlijving bij Frankrijk of de republiek, dit is de roep van de overgroote meerderheid van het land » *(72)*.

Die schrik voor een herstel der Oranjes legde Rogier uit

aan het Congres, toen hij enkele dagen later er op wees dat een herstel voor « vele huisgezinnen, voor de beste burgers » (hij bedoelde natuurlijk daarmede de muiters en plunderaars) een groot gevaar was *(73)*.

Alex. Gendebien was even Franschgezind als Ch. De Brouckere, doch omdat hij van zijn reizen naar Parijs de overtuiging medegebracht had, dat de Fransche regeering België niet zou durven inlijven, en daar hij wist dat « de regeering zonder macht was, omdat ze geen gezag bezat » *(74)*, besloot hij den steeds toenemenden invloed der orangisten te bestrijden met tegen hen een dwangregiem in het leven te roepen.

Met dit doel, en volgens het model der « Association Nationale » die in Frankrijk bestond en beoogde de onafhankelijkheid van het Fransch grondgebied en de uitdrijving ten eeuwigen dage van den oudsten tak der Bourbons te bewerken, stichtte Gendebien een Nationale Belgische Vereeniging (Association Nationale Belge), die de eeuwigdurende uitsluiting der Nassauers en de zoogezegde onafhankelijkheid van België zou beoogen *(75)*.

De « Association Belge » knoopte spoedig betrekkingen aan met de « Association Française » *(76)*, die bestuurd werd door een bekend annexionist, graaf Lamarque, opperbevelhebber van de Westelijke departementen, door Odilon Barrot, Alex. Laborde, Bouchette, maire van Metz, enz. De « Association Centrale Française », waarvan de zetel te Parijs gevestigd was, beloofde dat bataljons uitgerust, gewapend en betaald, de Fransche grens naar België toe zouden overtrekken zoo noodig *(77)*. In zijn brief van 3 Maart 1867 aan het blad « La Liberté » (Brussel), erkent Gendebien, dat de « Association Belge » zeer levendige betrekkingen onderhield, niet alleen met de « Association Française », doch tevens met de Fransche troepen, in garnizoen langs de grens. In de eerste dagen van April kondigde de « Emancipation » aan, dat een lid der « Association Nationale » vertrokken was naar de

Noorder- en Noord-Ooster grenzen van Frankrijk om te verbroederen met de Fransche « Sociétaires », en het blad merkte er bij op: « Het staat vast, dat hij goed onthaald zal worden » *(78)*. Rond denzelfden tijd schreef prins de Talleyrand aan graaf Sebastiani: « Het nieuws dat men te Londen over België ontvangt meldt, dat de Franschen een zeer werkzaam aandeel genomen hebben in de laatste wanordelijkheden; dat op zeventien aangehoudenen er zeventien Franschen waren; dat een dier Franschen in bezit was van 22.000 frank; dat de Association van Parijs een zeer levendige briefwisseling met die van Brussel onderhield, en aan deze laatste geld en wapens toezond » *(79)*.

De Association van Brussel was bovendien ook gesteund door de Belgische regeering. De regent beschouwde deze vereeniging als een hulp, die hem beschutten zou tegen verdere ondernemingen van de orangisten *(80)*. Hoewel de plunderingsontwerpen meerdere uren vooraf bekend waren, vond de overheid goed zich niet te verzetten tegen wat zij noemde, de uiting van het volksgevoelen. Een soort stilzwijgende overeenkomst bestond tusschen de overheid en de plunderaars *(81)*. « Wanneer een huis met plundering bedreigd is », schreef de « Courrier Belge », den 8 April 1831, « indien dan de overheid, die altijd daarvan op de hoogte is, het deed bezetten en de eerste samenscholingen uiteen drijven, dan zouden de treurige voorvallen, waarvan wij getuigen waren, zich niet herhalen ».

De brief, dien generaal graaf Van der Meeren in de eerste dagen van April tot de bladen richtte om protest aan te teekenen tegen de aanvallen, waarvan hij het slachtoffer was ten gevolge der plunderingen, is een verpletterende beschuldiging voor den ministerraad, wiens schuld onwederlegbaar vastgesteld wordt. Uit dien brief knippen wij een en ander: « In den morgen van 28 (Maart) werden de hooge overheden bij den regent geroepen. Daar wordt overeengekomen tusschen de HH. minister van oorlog, generaal d'Hoog-

vorst, de burgerlijke gouverneur, de burgemeester, de plaatscommandant en mij, dat men met geweld de volksbeweging zal onderdrukken... De ministers, in raad vergaderd, keuren de maatregelen af, die ik kom te nemen. Zij noodigen mij uit zonder uitstel bij hen te komen en terstond de uitvoering der maatregelen, die begonnen was, te doen ophouden. Daar ik niets verstond van dergelijke boodschap op een oogenblik, dat er te handelen viel in plaats van te beraadslagen, ging ik naar den raad, waar men naar mij niet luistert. De heeren verwerpen de strenge maatregelen, die ik als volstrekt noodzakelijk aanzag. Ik laat een lijst zien waarop meer dan twintig te plunderen huizen aangeduid staan; ik spreek met vuur over de noodzakelijkheid die schanddaden te doen ophouden. Al mijn opmerkingen zijn te vergeefs. Men antwoordt mij, dat tegen het volk handelen beteekent de omwenteling dooden. Bij die woorden kan ik mijn verontwaardiging niet bedwingen en verzoek onmiddellijk vervangen te worden ». Dit protest werd door het orangistisch blad « Le Lynx » opgenomen, den 2 Maart 1832. Omwentelingsgezinde bladen zooals « Le Belge » en « Le Mémorial », waarvan Lebeau opsteller was, zwegen er over. Van der Meeren bevond zich te Brussel, wanneer hij deze zware beschuldigingen uitte. Hij werd niet verontrust *(82)*.

De Association vond eindelijk nog een machtigen steun in de volksellende zelf. De woelmakers, rekenend op die ellende, riepen het volk op om hunne plannen uit te voeren *(83)*. « Wanneer ik voor het huis van rijtuigmaker Jones », schreef zekere Toussaint aan de « Emancipation », « aan een man uit het volk vroeg, welk nut zulk een plundering had, ontving ik voor antwoord: ons een beet brods en een glas bier te verschaffen. Het is een kermis voor arme uitgehongerde duivels » *(84)*.

Daar geen klaarblijkelijk bewijs van verraad kon geleverd worden tegen bepaalde personen, viel de wraak der Association op hen, die door hun verleden en hun neiging ver-

dacht voorkwamen. Een slachtoffer werd aangewezen, uitzendelingen werden naar de omliggende dorpen gestuurd om de ergste deugnieten in te lijven met belofte van een rijke belooning en verzekering van plundering, zonder eenig persoonlijk gevaar; op vastgestelden dag zag men troepen vreemdelingen de stad intrekken en zich begeven naar sommige plaatsen, die hun als vereenigingspunt aangeduid waren. Daar schonken de uitdagingsagenten hun in, hitsten ze op door gezangen, gaven hun het beloofde geld en wezen de huizen aan, die moesten geplunderd worden. De plunderaars trokken toen op al zingend, tierend en schreeuwend: « Weg met de Orangisten ». Voor het huis aangekomen van den man verdacht orangist te zijn, gingen zij terstond aan het werk. Op eenige minuten tijds waren deuren en vensters ingebeukt; de bende drong binnen en de plundering begon. En bijna altijd vertoonden eenige voorname leden der « Association » zich, om die wanordelijkheden goed te keuren. Dit noemden zij de vaderlandsliefde van het volk verlevendigen door daden die, met een zalige vrees in te boezemen, voor de anderen een les waren *(85)*.

Alex. Gendebien vertelt de stichting der nationale vereeniging aldus. « Sedert eenigen tijd kwamen dagelijks een groot aantal jonge patriotten samen in mijn ministerie van rechtswezen. In iedere vergadering drongen zij er op aan, dat ik zou handelen. Ik zegde hun: Wacht, wacht nog, wij beschikken niet over voldoende bewijzen. Wacht tot de plannen en de stoutmoedigheid der orangisten wel vastgesteld zijn, en klaarblijkend voor iedereen. Wanneer het oogenblik zal gekomen zijn, zal ik zelf het teeken geven. Den 23 Maart was het oogenblik gekomen; daags te voren, in den morgen van 22 Maart, werden zeer kategorisch voorstellen en veropenbaringen gedaan; dien dag waren rond mijn tafel in wit hout geschaard Ducpétiaux, Alvin, de gebroeders Baillet, Leclerc, griffier van het Congres, Hauwaert, kommandant der Jagers, Chasteler, Levêque, Frans Faider, twee andere nog

wier namen mij ontsnappen. Na een eenvoudige uiteenzetting zegde ik: het oogenblik van handelen is gekomen. Laten wij een patriotische liga inrichten. Dit voorstel werd met geestdrift onthaald. Onmiddellijk daarop zond ik aan den regent mijn ontslag als minister van rechtswezen en van eersten voorzitter van het Hooger Hof te Brussel *(86)*. Het was drie uur namiddag toen de dappere en krachtdadige jongelingen wien de vaderlandsche toekomst der Associatie toevertrouwd was, mijn ministerie verlieten en reeds om acht uur 's avonds beraadslaagde een talrijke vergadering, en zwoer zij de vijanden der omwenteling, de verraders en de gelukzoekers te leur te stellen » *(87)*.

Die eerste vergadering greep plaats in het lokaal der maatschappij « Union Belge », op de Leuvensche Plaats. Eerst werd de vraag onderzocht in hoeverre het zou passen de noodzakelijkheid der onderwerping van België aan Frankrijk te voorzien. Alex. Gendebien, Ed. Ducpétieaux, Ad. Bosch waren voor de inlijving; de meerderheid was er tegen gekant, doch de minderheid drong aan *(88)*.

Men besloot dat een tweede vergadering zou plaats hebben den 24 Maart in de Waux-Hall. De vergadering was talrijker dan daags te voren. Terwijl beraadslaagd werd over de te nemen maatregelen, riep het volk, samengestroomd vóór het Warande-theater: « Weg met de inlijving » *(89)*.

Het was onbetwistbaar, dat de Association Franschgezind was: want benevens Gendebien, een der kopstukken der inlijvingsgezinden, waren vele aanhangers van aansluiting lid *(90)*, en vele Franschen insgelijks, o. a. Ch. Rogier, kolonel en vleugeladjudant van den regent; Niellon, brigadegeneraal, L. J. Alvin, Campan en Faure, opstellers van het blad « l'Indépendant »; P. Bourson, opsteller aan het officieele blad « L'Union » *(91)*.

Tengevolge art. 5 van de standregels was de Association bestuurd door een bestuurscommissie, verkozen door de eerste honderd ingeschrevenene leden. Den 26 Maart, werd de

commissie als volgt samengesteld: Tielemans, voorzitter; Alex. Gendebien en Van Meenen, ondervoorzitters; De Facqz, lid van het Congres en raadsheer aan het beroepshof, en Faider, schatbewaarders. De bestuurscommissie voegde zich een plaatsvervangende commissie toe, bestaande uit vijftien leden, waaronder Ch. Rogier, kapitein Renard, Seron en Van de Weyer, leden van het Congres, Nicolaï, raadsheer aan het Hooger Gerechtshof van België *(92)*. De bestuurscommissie gaf onderrichtingen aan de provinciale commissies, die ze deden uitvoeren door de gemeentelijke commissies *(93)*.

Tot de Associatie kwamen weldra toetredingen van een groot aantal ambtenaren en officieren, t. t. z. door hen die het herstel van het vervallen stamhuis te vreezen hadden. Eenige namen: Ch. d'Hane, kolonel, minister van oorlog; A. D. H. Goblet, brigadegeneraal; L. Brixhe, kolonel der rijkswacht; de Chasteler, brigadegeneraal; don Juan Van Halen, brigadegeneraal; bijna al de officieren der hoofdstad; het Luiker bataljon in garnizoen te Dendermonde, enz. *(94)* Hoofdzakelijk samengesteld uit ambtenaren en officieren *(95)*, was de Associatie spoedig zoo machtig als de uitvoerende macht *(96)*. Deze gevaarlijke staat in den staat, die zijn heerschappij over geheel het land uitstrekte en een soort van inkwisitievrees op de openbare gezindheid liet inwerken *(97)*, bekleedde Alex. Gendebien, die de ware leider was, tijdelijk met dictatoriale macht *(98)*. Luidens zijn eigen bekentenis aarzelde Gendebien niet de gewelddadigste middelen te gebruiken. Zoo schreef hij den 9 Februari aan graaf de Celles, Belgische gezant te Parijs: « Te Antwerpen vooral steken de Orangisten het hoofd op. Wee dengene, die in onze handen valt, wanneer wij zullen besloten hebben hem te straffen » *(99)*. Zoo schreef hij ook, toen hij nog minister van rechtswezen was, aan De Knijff, vleugeladjudant van den prins van Oranje: « Zoo gij over twee uren nog te Brussel zijt, wordt gij aan den naasten lantaarnpaal opgehangen ». En vele anderen, voegt Gende-

bien er aan toe in een zijner brieven aan « La Liberté », verlieten Brussel na soortgelijke uitnoodigingen *(100)*.

Den 22 Maart hadden twee samenkomsten plaats bij Morel, waar gen. Goblet, de officieren Van Parijs en Stevens, Jos. d'Hoogvorst en anderen aan deel namen. Goblet deelde mede, dat men tot geweld zijn toevlucht zou nemen en een schrikbewind inrichten om de openbare opinie te onderdrukken. Men besloot te handelen vóór Zondag 27 Maart, te meer daar het Congres voor 29 bijeengeroepen was en de oprichting der « Association Nationale » in voorbereiding. De voorbereidsels werden doorgezet; Borremans kwam zich nogmaals aanbieden, en werd na groote aarzeling, belast de vergadering der Association te verstooren (24 Maart); deze zou plaats hebben in de Waux-Hall (Warande). Borremans was echter zoo onvoorzichtig overal uit te strooien, dat hij met zijn vrijwilligers den prins van Oranje zou weerbrengen. 's Avonds echter bleef het bij geschreeuw, daar Borremans geen Nederlandsch kon en geen hulp had, terwijl de mannen van de Association alle zekerheidsmaatregelen getroffen hadden. Deze, na de mislukking van Borremans, verstrooiden zich overal om het grauw op te maken. Borremans werd overal gezocht.

Het gevaar was groot voor de orangisten; denzelfden avond, 24 Maart, werd in een vergadering ten huize van Morel gehouden, besloten den grooten slag te slaan. Borremans zou het kwartier van de Oude Markt bewerken, en 's anderdaags 's avonds, een volksoproer veroorzaken op de markt. Een afspraak met de gewonnen officieren zou bewerken, dat de vrijwilligers de beweging ondersteunden, evenals het werkvolk der orangistische fabrikanten. Emm. d'Hoogvorst zou de burgerwacht alarmeeren. De officieren Stevens en Van Parijs zouden zorgen, dat de troepen van Antwerpen en Mechelen den Zaterdag morgen te Brussel aankwamen, dit in overleg met gen. Chassé die voor Leuven instond en gen. Daine mits tien duizend gulden had omgekocht *(101)*.

De aanvoerders der burgerwacht en verscheidene officieren

aanzagen de benoeming van den regent als ongrondwettelijk en weigerden aan hem den eed af te leggen. Dit was het voorwendsel der eerste plunderingen.

Den 25 Maart begaf Alex. Gendebien zich bij baron Van der Linden d'Hoogvorst, opperbevelhebber der burgerwacht, en zegde hem: « Er bestaat een samenzwering ten gunste van den prins van Oranje. Steunt gij die, al dan niet? Zoo gij weigert den eed af te leggen door de wet voorgeschreven, zal ik zeggen dat gij verraad pleegt. De wraak van het volk zal niet lang op zich doen wachten en wij zullen onmachtig zijn u er aan te onttrekken ».

's Anderendaags, Zondag 26 Maart, begaf Gendebien zich opnieuw bij baron Van der Linden d'Hoogvorst, en omschreef nader zijn bedreigingen: « Zoo gij tegen drie uur den eed niet hebt afgelegd, zult gij een der eerste slachtoffers van de volkswoede zijn en gij zult aan den naasten lantaarnpaal opgehangen worden ».

Daarna begaf Gendebien zich bij den regent: « Zoo de generaal en zijn staf den eed niet afgelegd hebben tegen drie uur, zult gij een der eerste slachtoffers zijn der volkswoede; gij zult opgehangen worden aan den lantaarnpaal, die voor uw deur staat. Ik zal laten gebeuren. Ik zal ten anderen onmachtig zijn u te redden. Hetzelfde lot wacht generaal d'Hoogvorst. Gij zijt beiden de mikpunten der waakzaamheid van de patriotten en van de volkswoede ».

Op dit oogenblik kwam Meeus, gouverneur van de « Algemeene Maatschappij », die meldde dat men zijn bank plunderen wilde. Gendebien zegde toen aan den regent: « Schrijf onmiddellijk aan generaal d'Hoogvorst over den eed ». De regent dicteerde volgenden brief aan zijn sekretaris Van der Linden: « Zend terstond twee bataljons naar de « Algemeene Maatschappij ». Ik zal uw eed afnemen te drie uur, zoo dit u past ». Gendebien scheurde den brief, en dicteerde volgende zin: « Generaal, ik zal uw eed en dien van uwen staf afnemen te drie uur, zooals gij overeengekomen zijt met den

heer Gendebien ». Toen zegde hij aan den regent: « Zoo gij u het ambt van plaatscommandant wilt aanmatigen, kunt gij aan den brief al wat gij wilt toevoegen, nopens die twee bataljons door den heer Meeus gevraagd ». Toen de brief op dit punt aangevuld was door den regent, belastte Gendebien Van der Linden persoonlijk den brief aan den baron d'Hoogvorst te overhandigen *(102)*. Zoo kende Gendebien zichzelf het recht toe bevelen uit te deelen aan de hoogste dignitarissen en aan den regent zelf.

Na zijn onderhoud met den regent begaf Gendebien zich naar de bestuurskommissie der Associatie, die vergaderde in de drukkerij Feuillet-Dumus, Hertogenstraat nr. 6. « Zege », riep hij uit. « de regent staat aan onzen kant. Generaal d'Hoogvorst en zijn staf zullen den eed afleggen te drie uur. Zij hebben hun woord gegeven. Zoo de eed te vier uur niet afgelegd is, begint de algemeene aanval » *(103)*. De eed werd niet afgelegd en Alex. Gendebien gaf het teeken der beroering die eerst te Brussel en dan in geheel het land uitbrak. In alle steden werden de huizen der meest bekende orangisten geplunderd *(104)*. Gedurende tien dagen bood België aan Europa een droevig schouwspel aan, want niets verduistert meer den goeden naam van een volk dan plunderingen, verwoestingen en wild geweld *(105)*.

De staatsgreep der orangisten, beraamd tegen 26 Maart, mislukte, doordat Borremans te 2 uur 's nachts (24-25 Maart) zich naar het ministerie van oorlog begaf, als was hij onbekend met de beschuldiging tegen hem ingebracht, en zich liet aanhouden en in het gevang der Kleine Karmerstraat opsluiten *(106)*. Het nieuws dezer aanhouding en het optreden der Association volstonden om vrijwilligers en werklieden af te schrikken. d'Hoogvorst, steeds aarzelend van karakter, riep de burgerwacht niet op. Het ergste echter was, dat, toen een officier door gen. Nijpels uit Antwerpen gezonden om de laatste schikkingen te treffen, bij Joseph d'Hoogvorst toekwam, in plaats van bij Morel, deze zoo verschrikt bleek

door de aanhouding van Borremans, dat hij verklaarde dat alles verloren was en de aanslag moest worden uitgesteld. Daarmede was de kans verloren. Sommigen, zooals Morel en Castillon, Stevens en Van Parijs, ontsnapten naar den vreemde.

Den 27 doorliepen benden de straten, oproerige kreten slakend; weldra kwamen zij samen bij de Kleine Karmerkazerne, en poogden te vergeefs de rangen der burgerwacht, die dit gevang bewaakte, te doorbreken *(107)*. 's Avonds rond tien uur plunderde en verwoestte een bende bestaande uit een honderdtal mannen, geleid door goed gekleede aanvoerders, de drukkerij van de krant « Le Vrai Patriote », gelegen in de Berlaymontstraat. Een tweede bende trok naar de Stroostraat, waar advokaat Spinnael, een der opstellers van « Le Vrai Patriote » woonde, en plunderde diens woning *(108)*.

In den loop van 28 Maart legden generaal Van der Linden d'Hoogvorst en zijn staf, ongetwijfeld bevreesd door het gepeupel te worden aangevallen, den eed af *(109)*. Drie proclamaties werden denzelfden dag aangeslagen. De eerste, van den regent, bepaalde er zich voorzichtig bij, de wanordelijkheden af te keuren en het gebruik van geweld om ze te dempen, aan te kondigen; in de tweede durfde burgemeester Rouppe verklaren, dat de wanordelijkheden veroorzaakt waren door de aanhangers van het vervallen stamhuis; in de derde verklaarde graaf Van der Meere, militair bevelhebber van de provincie Brabant, dat de plunderingen de regeering genoegen hadden gedaan. Zoo luidde het: « Vrienden, gij hebt uwen haat laten blijken tegen een prins dien verdwaalde of schuldige lieden in ons midden wilden terugroepen. Deze betooging heeft aan de regeering genoegen gedaan. Doch zij mag geen voorwendsel zijn om te plunderen en te branden » *(110)*.

De plunderingen duurden echter voort. 's Avonds viel een bende het huis aan van Matthieu-Moeremans, schatbewaarder der Algemeene Maatschappij, woonachtig in de Ander-

lechtstraat, en die niet in betrekking stond tot de orangisten. De plundering, begonnen om negen uur, duurde geheel den nacht door. Alles werd medegenomen of vernietigd. De rijtuigen werden op de Muntplaats verbrand. De burgerwacht stond werkeloos toe te zien; jagers van het korps Borremans kwamen toegesneld en voegden zich bij de plunderaars *(111)*.

In den nacht van 27 op 28 Maart ontving generaal Marneffe, bevelhebber van het eerste lanciers, te Mechelen gelegerd, bevel twee schwadrons naar Brussel te zenden onder leiding van luitenant-kolonel Edeline. De twee schwadrons verlieten Mechelen 's morgens en werden in de Annonciadenkazerne gekantonneerd, toen zij aankwamen. 's Namiddags werden kolonel Edeline en zijn officieren, die zich in de « Café Suisse » op de Muntplaats bevonden, bijna slachtoffers van een bende wildemannen, die hen beschuldigden oranjegezind te zijn. Het gepeupel viel insgelijks de Annonciadenkazerne aan. Om een bloedig gevecht te beletten beval de minister van oorlog aan de lanciers terstond naar Mechelen terug te keeren, waar zij aan het muiten sloegen *(112)*.

Te vijf uur 's morgens, 29 Maart, plunderden de woelmakers de magazijnen en werkplaatsen van den rijtuigmaker Jones in de Lakenstraat, omdat hij leverancier was van Willem I; de oproermakers vielen toen de zeer belangrijke werkhuizen aan van Prévinaire en Seny en plunderden ze. De pakken katoengaren werden stuk getrokken, de boeken en andere stukken op straat geworpen, de stukken calicot en katoen werden vernietigd of gestolen *(113)*.

De plundering van dit werkhuis beeindigde de strooptochten en plotselings, zonder overgang, heerschte in stad na de droevigste wanorde, een groote kalmte *(114)*. Gedurende deze verschrikkelijke dagen beefde iedereen, die vreesde beschuldigd te worden van gehechtheid aan de Nassauers, voor goed en leven *(115)*.

Den 29 Maart had de regeering de aanhouding bevolen van generaal Van der Smissen, gouverneur der provincie

Antwerpen en van generaal Nijpels, beschuldigd een samenzwering ten voordeele van den prins van Oranje te hebben op touw gezet. De eerste, vreezende het lot van majoor Gaillard te ondergaan, vertrok naar Aken; de tweede gaf zich gevangen en werd in het gevang der Kleine Karmerstraat opgesloten *(116)*.

Te Luik onderging op 28 Maart het orangistisch blad « L'Echo », dat nog maar aan zijn zesde nummer was, hetzelfde lot als « Le Vrai Patriote ». 's Avonds drongen de plunderaars in de drukkerij binnen en verbrijzelden de persen. Drie tot vier honderd burgerwachten schouwden rustig toe op deze wanordelijkheden. Rond elf uur vielen de plunderaars de woning aan van den heer Orban, op de Theaterplaats. Verscheidene schwadrons kurassiers onder de bevelen van hun kolonel en een afdeeling burgerwachten waren ter plaats. De kolonel gaf aan zijn mannen bevel niet tusschen beide te komen, en zich op te stellen op twee honderd stappen van het aangevallen huis. De plunderaars, na een oogenblik aarzeling, drongen het huis binnen, verbrijzelden al wat er in was, daalden toen in de kelders af waar zij zich bedronken. Ondertusschen verbroederden de kurassiers met het volk.

Terzelfdertijd werd ook het huis van Stephane, oud-bestuurder der politie uitgeplunderd. Een bende plunderde het huis van Macar in de Fonteinstraat, terwijl een andere bende naar de drukkerij van « L'Echo » terugkeerde en wat nog overbleef, vernielde *(117)*.

De wanordelijkheden die plaats gegrepen hadden te Brussel en te Luik, hadden hun weerslag in het geheele land. Te Antwerpen, in den nacht van 31 Maart, vielen kwaaddoeners eerst de drukkerij aan van de « Journal d'Anvers ». Doch door de soldaten verplicht zich terug te trekken, plunderden en vernielden zij de woning van Caters, oud-burgemeester van Antwerpen; deze van Geelhand-Delafaille, oud-afgevaardigde bij de Staten-Generaal; van Geelhand, oud-kolonel der

burgerwacht; van De Moor oud-officier van justitie; deze van de Cock, een der voornaamste Antwerpsche kooplieden en reeders.

's Anderen daags verklaarde brigadegeneraal Le Hardy de Beaulieu, opvolger van Van der Smissen, als bevelhebber der tweede territoriale omschrijving, in een proclamatie tot de inwoners gericht, Antwerpen in staat van beleg. Deze maatregel was klaarblijkelijk onwettig, daar de regent alleen het recht had dergelijke beslissing te nemen. Eenige dagen later werd een nieuwe onwettigheid bedreven: de gemeenteraad werd ontbonden en vervangen door een Commissie voor Openbare Veiligheid. Terzelvertijde werd Tielemans, voorzitter der « Association Nationale », tot gouverneur der provincie Antwerpen benoemd *(118)*.

Den 4 April werd Gent door een jammerlijk gebeuren verontrust *(119)*. Soldaten vielen het werkhuis aan van J. V. Voortman, beschuldigd orangist te zijn, en plunderden het. De ongelukkige eigenaar werd, voortdurend geslagen, naar de Vrijdagmarkt geleid. Daar moest hij driemaal rond den Vrijheidsboom loopen, en men wilde hem verplichten den boom te omhelzen. « Kus den boom der Vrijheid » riepen de plunderaars; « Liever sterven », antwoordde Voortman moedig. Toen stootten zij hem vooruit, en poogden zijn hoofd te pletteren tegen den symbolischen boom. Verminkt, uitgeput, bebloed werd hij toen door Langemunt en Graanmarkt naar den Kouter gesleurd, waar hij ongetwijfeld zou vermoord geworden zijn, zoo de plaats-commandant, om hem aan de dood te ontrukken, hem niet had doen aanhouden en in de Mammelokker opsluiten. Op het oogenblik dat men hem verplichtte dit gevang binnen te gaan, gaf een pompier hem nog een sabelhouw op het hoofd. De geneesheer, die Voortman verzorgde, stelde vast dat hij elf bajonetsteken en twee sabelhouwen ontvangen had *(120)*.

's Anderen daags vertrok een bende plunderaars uit Gent naar het landgoed van Hendrik Antheunis te Laerne, en

sleurde den ongelukkigen bezitter, die gebrekkelijk was, naar Wetteren, waar zij hem aan den vrijheidsboom wilden ophangen *(121)*.

Denzelfden dag waren ook Ieper en Namen getuige van plunderingen. Te Ieper drongen misdadigers rond zes uur 's avonds binnen bij den oud-bevelhebber der schutterij Behaegel en wierpen de meubels op straat; daarna plunderden zij de woning van Cardinael en van de Steurs, vroeger luitenant-kolonel, die geweigerd had in het Belgische leger dienst te nemen *(122)*.

Te Namen vernietigden de plunderaars de woning van Mme Coppaux, handelaarster, die haar genegenheid voor het vervallen stamhuis openlijk bekende; de meubels werden op straat geworpen en in brand gestoken. Daarna vielen de belhamels op Mme Coppaux zelf, en verplichtten haar te roepen: « Leve de Belgen! ». Met groote moeite werd zij gered *(123)*.

In vele andere plaatsen, o.a. te Moll, Ath, Mechelen, Nijvel, Verviers, Leuven, Mons, Aarlen, Lokeren, Tienen, Meenen, enz., werd de orde gestoord *(124)*.

Deze onlusten lokten vele protesten uit. De « Journal de la Province de Liège » schreef: « Het is het volk, het verontwaardigde volk, dat zich recht verschaft! Gij beweert beschaafd te zijn en verschaft u zelven recht. Hebben wij geen magistraten meer om de wetten uit te voeren? Hebben wij geen tribunalen meer om ze doen naleven? Is de openbare macht machteloos? Aan dit dilemma ontsnapt gij niet: ofwel de personen op dewelke gij uw woede koelt, bij wien gij u aan roof overlevert, doen en zeggen wat de wet niet verbiedt en dan zijt gij een schande voor de heele maatschappij, want niemand heeft het recht zijn wil in de plaats van de wet te stellen, voor te schrijven wat zij verbiedt, te verbieden wat zij toelaat; ofwel die personen in handelen en spreken overtreden de wet en dan is de rechtmatige overheid daar om de schuldigen aan te houden, de tribunalen

om de straf toe te passen! Doch geweld gebruiken! Doch plunderen!... Het is een misdaad, een vreeselijke misdaad. Het is laf en laag. Het is een schrikbewind. Dwingelandij en willekeur zijn zooveel te erger wanneer zij een groot aantal menschen treffen. De verwoesting is er te verschrikkelijker om wanneer zij door de menigte bevolen en uitgevoerd wordt. Zoo dit uw recht is, wat zou dan uw wraak zijn? » *(125)*

De bekende tolken der Fransche regeering vergeleken de Belgen aan de demagogen en de menscheneters van 1793. « De vrijheid, die in België heerscht is een vrijheid met bloed beklad, een vrijheid met moord en plundering in de hand, een vrijheid wier boomen dienen voor de strafuitvoering van de vogelvrijverklaarden. Oh! dit is zekerlijk de Fransche vrijheid, de vrijheid van de 19e eeuw niet; het is de vrijheid van een volk minder verlicht dan het onze, wien de beschaving slechts Fransch spreekt, en dat alleen Vlaamsch verstaat » *(126)*.

In de Fransche Kamer viel Sebastiani België geweldig aan. Den 12 April zei hij o. a.: « Welk is heden ten dage de toestand in België? Een vereeniging die moord en plundering medebrengt, beheerscht er de regeering. Die vereeniging beweert, dat zij ons tot oorlog zal dwingen, tegen onzen eigen wil. Neen, Frankrijk laat zich door die ruziemakers niet medeslepen » *(127)*.

Doch in 't geheim verblijdt de Fransche regeering zich over de Belgische gebeurtenissen: « ...Men is voldaan en gerustgesteld », luidt een vertrouwelijk schrijven van Le Hon aan den regent, dd. 2 April, « door de overwinning der nationale partij. Gij moogt op den daadwerkelijken en krachtigen steun van Frankrijk rekenen in geval van aanval of van gewelddadige poging tot herstel. De koning, de minister-president en maarschalk Soult hebben het mij herhaalde malen bevestigd » *(128)*. Is het te verwonderen dat in die omstandigheden slechts een veertigtal deelnemers aan de plunderingen veroordeeld werden? *(129)*

Terwijl de « Association Nationale » de plundering inrichtte, bereidde het Congres, dat zijn werkzaamheden hernomen had den 29 Maart, den oorlog voor, als uiterste middel om het herstel van Oranje te beletten. Den 7 April machtigde de vergadering de regeering om geheel of ten deele den eersten ban der burgerwacht te mobiliseeren, hetzij 84.000 man *(130)*. Den 8 schreef het een gedwongen leening uit van twaalf millioen florijnen om in de oorlogsbehoeften te voorzien *(131)*. Den 11 April keurde het een besluit goed, dat de regeering machtigde tot aan het sluiten van den vrede, vreemde officieren in dienst te nemen, te weten: 1/ een opperbevelhebber en drie hoogere officieren; 2/ voor het geschut, een kolonel, drie bataljonsoversten, twaalf kapiteins en twintig luitenanten en onderluitenanten *(132)*.

Dit besluit schond art. 6 der grondwet. De voorstellers van het besluit, Nothomb en negentien zijner collegas *(133)* en het ministerie zelf hadden gedacht aan luitenant-generaal Lamarque om hem het opperbevelhebberschap aan te bieden, al had deze zich uitgesproken voor inlijving van België bij Frankrijk *(134)*. Aan verschillende Fransche officieren werden voorstellen gedaan doch hunne eischen werden onaanvaardbaar geacht *(135)*. Lamarque eischte o. a. onbeperkte macht en weigerde den eed af te leggen *(136)*. Zelfs zonder deze voorwaarden zou Lamarque een echte militaire dictatuur uitgeoefend en het lot van België in handen gehad hebben *(137)*. Eindelijk beval de regeering de inrichting der boschwachters in actieve eenheden, en de vorming van tien bataljons vrijwilligers, met een sterkte van twintig officieren en vijf honderd zestig man per bataljon *(138)*.

De omstandigheden, die de vorming dier bataljons veroorzaakten, verdienen bewaard te worden. Den 28 Maart schreef een Franschman, Bernier de Valanthiennes, die zichzelf als bataljonoverste en ridder van het eerelegioen betitelde *(139)*, aan den regent om hem voor te stellen de hoofdstad te zuiveren van de rustverstoorders, die haar teis-

terden. « Aandachtig toeschouwer van de wanordelijkheden van dezen nacht », schreef hij, « heb ik met levendige droefheid gezien,... dat de burgerwacht zich bedronk en de schandelijkste uitspattingen bedreef met het uitschot der bevolking: Indien zij, die het voorbeeld van goede orde aan de anderen geven moeten, en die ten allen koste bewaren, juist het tegenovergestelde doen, moeten wij de ergste ongelukken verwachten... Met een toelating van uwentwege, heer Regent, en een officieel bevel uitgaande van den minister van oorlog, zal ik u in weinige dagen verlossen van zeven tot acht honderd ruziemakers, die alleen in wanorde genoegen vinden ».

Drie dagen nadien richtte Bernier opnieuw een schrijven tot den dienstdoenden vleugeladjudant van den regent, waarin hij onder meer schreef: « Ik heb het plan een vrijkorps te vormen, voorgesteld aan heer markies de Chasteler, aan den heer minister van oorlog en aan den heer generaal Mellinet. Van dit korps zou een helsche compagnie afhangen, die onder den kiel het vijandelijke uniform zou dragen om des nachts zoowel als overdag in de vijandelijke lijnen te kunnen dringen, er dood en wanorde te zaaien, het geschut buit te maken of te vernagelen, de transporten te begeleiden of af te snijden, zendingen te vervullen, de vijandelijke stellingen om te trekken; met een woord om aan den vijand zooveel mogelijk kwaad te doen op alle mogelijke wijze en zonder acht te slaan op de gevaren. Dit korps, gedacht naar het model van dit door mijn ouden vriend, kolonel de Chambure, gevormd tijdens het beleg van Dantzig, zou aan het vaderland zeer nuttig kunnen zijn... reeds drie honderd man en meer, vallen mij lastig om deel er van uit te maken... Vele mijner mannen zijn van die baanstroopers die men in de hoofdsteden niet laten mag, wanneer er onlusten te vreezen zijn: men moet ze verwijderen, het koste wat het wil » *(140)*.

Uit den brief door Bernier gericht aan den kolonel afdeelingsoverste bij het ministerie van oorlog, lichten wij het

volgende: « ...Het vrijkorps zal in tweeën gedeeld worden: het een deel vormt het eigenlijk vrijkorps, onder bevel van mijn wapenmakker H. Hoener, ondervindingrijk en moedig kapitein, belast — wanneer de oorlogsomstandigheden het vereischen — het tweede deel te ondersteunen, gevormd in helsche compagnie... De helsche compagnie, tot de tanden gewapend, zal uit honderd dertig tot honderd vijftig man bestaan, het vrijkorps uit twee honderd vijftig tot drie honderd man ».

Op aanvraag van het ministerie van oorlog, onderzocht generaal de Chasteler het ontwerp van Bernier en aanvaardde het in hoofdzaak *(141)*. Eenige dagen later verschenen de besluiten die het vormen van vrijkorpsen voorschreven in het « Bulletin Officiel » *(142)*. Het plan van een vrijkorps, schreef « Le Courrier » den 5 en 6 April, zoo het uitgevoerd wordt, kan aan ons leger groote diensten bewijzen.

In die vrijkorpsen werden alle vagebonden, alle lieden van verdacht allooi die de steden tot schande waren, ingelijfd *(143)*. De luitenanten en onderluitenanten moesten uit de rangen der vrijwilligers zelf komen en waren door hen verkozen. Onder alle opzichten was dit princiep verfoeielijk. Vreemdelingen, die naar België getogen waren bij het begin der omwenteling, in de hoop een positie te veroveren in den nieuwen staat, drongen zich aan den keus der vrijwilligers op door hun opsnijderij, hun levendigheid en hun grootsprakerigheid. Een groot deel der verkozenen had nooit gediend. Eenigen waren om zoo te zeggen ongeletterd. Tot luitenant en onderluitenant werden laaggezonkene mannen aangesteld, bohemienstypen, dronkaards die de prooi werden van een massa schuldeischers. De regeering had zich het recht voorbehouden de kapiteins te noemen. De minister van oorlog werd lastig gevallen door een groot aantal liefhebbers, die echte of vervalschte titels vooruitschoven. Uit zwakheid, uit politieke berekening liet hij zich over de waarde der kandidaten om den tuin leiden, en stelde bedorven en onbekwame man-

nen aan, die spoedig meer dan eens het voorbeeld van tuchteloosheid gaven: intriganten, die geen militair verleden hadden; vreemdelingen, die eenvoudig een getuigschrift voorlegden dat zij te danken hadden aan de goedjonstigheid van invloedrijke personen *(144)*. De bewapening van die hongerige schurken, die dienst genomen hadden voor den duur van den oorlog, veeleer uit nood dan uit vaderlandsliefde, liet veel te wenschen over. Het schoeisel en over het algemeen de heele uitrusting was van volstrekt minderwaardige hoedanigheid. De shakos, in bordpapier, waren niet tegen den regen bestand. Het was eèn echt schandaal, volgens generaal Goethals, die eenigen tijd later belast werd de vrijschutters te inspecteeren en die te vergeefs meer dan een verslag bij den minister uitbracht om den ellendigen toestand in zake bewapening, kleeding en uitrusting der vrijwilligers te doen kennen. Deze hadden noch onderbroek noch lijnwaden broek, zoodat zij hun marengobroek niet konden uitkloppen « zonder zich heel naakt te zetten ». Die troepen, bestemd om te velde te trekken en in kampementen te leven, die de wacht optrokken in de garnizoensplaatsen, hadden geen kapotjas. De bewapening was even ellendig. Geweren model 1 werden door den staat geleverd aan vijf bataljons, doch de andere vrijschutters bezaten wapens van verscheidene modellen, die zij zich aangeschaft hadden wanneer zij ingelijfd werden om de premie van vijf florijnen te verdienen. Het waren vooral geweren met gelen bovenring (capucine) in zeer slechten staat, die men in een oorlog niet zou kunnen gebruiken. Meer dan honderd dezer geweren waren geheel onbruikbaar *(145)*. Wanneer de vrijwilligers buiten Brussel gestuurd werden, grepen plunderingen en opstanden plaats in verscheidene oorden. Bernier de Valanthiennes had bevel gekregen naar Mons te trekken om er het 8e bataljon in te richten. Vier honderd vijftig man beantwoorden de naamafroeping van majoor Bernier die ze opbevolen had tegen 12 April, om hen in verscheidene dagmarschen naar de hoofdstad van Henegouw te

leiden. Het waren mannen van de ergste soort, die men inlijfde als zekerheidsmaatregel. Die bende deugnieten, onder bevel van kapiteins Hoener en Clymans, trok op in een buitengewone wanorde en deed de straten weerklinken van vuile liederen en oproerige kreten. De avond viel toen zij te Lembeek aankwamen, waar zij bij de burgers ingekwartierd werden na brood en soldij te hebben ontvangen. Doch eenigen hunner poogden het geld, dat bij kapitein Hoener berustte, in handen te krijgen. Deze werd bijna vermoord toen hij zich verdedigde, samen met zijn collega Clymans en drie officieren door de vrijwilligers verkozen. De wildemannen trokken dan het dorp in en begonnen de koffiehuizen te plunderen en te vernielen. 's Anderendaags kwam de troep aan te Mons, waar hij opnieuw bewijs gaf van zijn slechte gesteltenis. De vrijwilligers wilden in de kazernen niet, en echte wildemanstooneelen grepen plaats. Bernier, die hen afwachtte, overmeesterde ze en gelukte er in bedwang te houden acht dagen lang, dank zij geld, durf en opoffering. Dan begon de africhting, en toen was het wat anders! De helft der mannen werd ongeschikt bevonden en naar Brussel terug gestuurd. De andere helft werd ingelijfd in twee compagnies die spoedig op verzoek van de regentie van Mons, naar Philippeville gestuurd werden *(146)*.

Den 12 April begon het Congres de bespreking van een besluit tot ontbinding, ingediend door E. De Facqz, J. Frison, G. Nalinne, L. Jottrand, Alex. Gendebien, F. Forgeur, C. Desmet, Ferd. Meeus, J. B. Gendebien, en aldus luidend:

Het Nationaal Congres,

Aangezien zijn zending was den staat in te richten en de maatregelen door den oogenblikkelijken toestand vereischt te nemen; dat het noodig is de grondwet in heel haren omvang in zwang te brengen en onmiddellijk de verbeteringen in te voeren, die het gevolg zijn der Belgische omwenteling, namelijk degene door art. 139 der grondwet voorzien,

Besluit:

Het Nationaal Congres is ontbonden tegen 25 April eerstkomende.

De Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat zijn samengeroepen tegen 1 Mei 1831.

De regeering is belast de wetsontwerpen, die bedoelen het Belgisch volk te doen genieten van de vruchten der glorierijke omwenteling, voor te bereiden of door commissies of op eenige andere manier te doen voorbereiden *(147)*.

Isidore Fallon verdedigde dit voorstel alhoewel hij het niet onderteekend had, in dezer voege: « De zending van het Congres is geheel vastgelegd in het besluit van 4 October. Het Congres heeft er geen andere gekregen en deze zending spreekt geen woord over het staatshoofd. Zij is heelemaal beperkt, en het Congres, zooals de volksverkiezingen het hebben samengesteld ingevolge dit besluit, heeft geen andere macht ontvangen dan de grondwet van den staat samen te stellen en uitvoerbaar te maken. Ook kon de verkiezing van het staatshoofd aan het Congres alleen toekomen als een bijkomstigheid van zijn zending, alleenlijk voor zooveel het mogelijk was er toe over te gaan voor de geheele voltooiing en het in werking stellen der grondwet, die het voornaamste en eenig onderwerp van zijn zending vormde... In dusdanigen toestand moeten wij oppassen, door langer aan het Congres deze daad voor te behouden, belangrijk voor het vestigen onzer onafhankelijkheid en het bevestigen onzer instellingen, dat deze niet eens aangevallen worde als ongrondwettelijk of als een gevolg van machtmisbruik. Laten wij het voorzichtig ontwijken, dat men later een opmerking zou kunnen maken die niet alleen den inwendigen vrede zou storen, doch den staat tot in zijn grondvesten schokken » *(148)*.

De thesis door Fallon verdedigd, was onaanvechtbaar. Om ze te bestrijden vonden Nothomb en P. Devaux niets anders dan drogredenen. Nothomb beweerde: « Het besluit van 4

October moet in breederen zin verstaan worden; het beperkt onze verplichtingen niet; men heeft goed geacht de voornaamste te bepalen » *(149)*.

Devaux zei: « Zoo men in het besluit van 4 October niet gesproken heeft over het staatshoofd, dan is het omdat men toen niet wist welken staatsvorm aanvaard zou worden door België, en dat het aan het Voorloopig Bewind niet toekwam te beslissen of wij een republiek dan wel een koninkrijk zouden hebben » *(150)*.

Het Congres verwierp het voorstel tot ontbinding. Vijf leden stemden voor, namelijk, Claes, Maclagan, graaf de Bergeyck, Domis en baron de Viron *(151)*. Fallon zelf en De Facqz, Frison, Nalinne, Jottrand, Gendebien, Forgeur, De Smet, Meeus en J. B. Gendebien, de opstellers van het voorstel hadden tegen ontbinding gestemd of waren afwezig bij de stemming *(152)*. In feite weigerde het Congres de ontbinding uit te spreken uit persoonlijk belang, omdat het vreesde dat de nieuwe kamers in meerderheid zouden orangist zijn. Deze verzwegen het ook niet, dat zij verwachtten, door algemeene verkiezingen, hunne hoop te verwezenlijken en een restauratie te bewerken. Een gewezen lid van het Congres had uitdrukkelijk deze meening neergeschreven in een Antwerpsch blad, dat er als toelichting had bijgevoegd: « de hoop der goede en der echte vaderlanders is het te niet doen der uitslagen van de omwenteling » *(153)*.

Het valt gemakkelijk te begrijpen, dat de leiders der omwenteling beefden bij de gedachte aan een herstel, dat hen tot armoede, ballingschap, misschien tot het schavot kon voeren. « De omwenteling », verklaarde Ch. Rogier tijdens de bespreking, « is een afgedane zaak, een zaak voor dewelke de eer van den Belgischen naam niet wijken kan, het bestaan van vele huisgezinnen, het lot der beste burgers is er mede gemoeid » *(154)*.

Den 13 April werden twee wetsontwerpen, het een betreffende de ministerieele verantwoordelijkheid, het andere be-

treffende de inrichting der jury — deze twee voornaamste grieven tegen Willem I — niet dringend verklaard *(155)*. Het verslag der commissies, over ministerieele verantwoordelijkheid, werd nooit uitgebracht.

In de zitting van 14 April, besloot het Congres, op voorstel van ridder de Theux de Meylandt, dat de zitting zou uitgesteld worden zonder vaste verdaging. De voorzitter en de regeering hadden het recht het Congres bijeen te roepen *(156)*.

HOOFDSTUK VIII

Verkiezing van Leopold van Sachsen-Coburg-Saalfeld tot koning van België.

Si le Cobourg met le pied en Belgique, nous le recevrons à coups de canon.

Sebastiani aan Alex. Gendebien. Gendebien in « Liberté, » nr 17, 1867.

Het valt niet te loochenen, dat de Fransche regeering hem (Leopold) vooruitschoof, omdat hij in haar oog het beste middel was om een herstelling van de Nassau's te verhinderen.

Ponsonby aan Granville. Juste, Notes, 50.

Elle (l'Angleterre) n'agissait que dans son intérêt, estimant que la centralisation tentée par la Hollande et l'essor que prenait la marine du nouveau royaume étaient inquiétants. Deux petits états indépendants et hostiles comme la Belgique et la Hollande ne seraient jamais de dangereux rivaux. *Corti et Buffin, Leopold I, 70.*

Je suis pourtant venu ici pour empêcher que la Belgique ne tombe en tout ou en partie aux mains de la France.

Léopold I aan Metternich, 1832. Corti et Buffin, Léopold I, 73.

Il n'avait pas échappé à Louis-Philippe et au gouvernement français que Léopold depuis son élévation au trône s'était comporté avec beaucoup d'indépendance. Ceci ne répondait pas au but poursuivi par son mariage avec la fille du roi. En effet, on comptait par cette alliance gagner de l'influence sur la Belgique.

Corti et Buffin, Léopold I, 126.

DE binnenlandsche toestand was hachelijk; de anarchie was het land meester *(1)*. « Nog eenige vertraging », schreef Lebeau aan Ponsonby, die toen te Londen was, « en wij vallen in de regeeringsloosheid. Ik hoor het gebouw reeds kraken » *(2)*. Fransche agenten waren aan het werk, en het gezegde van De Potter, dat Louis-Philippe alleen wachtte op een omwenteling te Brussel om tusschen te komen en de orde te herstellen, zooals de Russen het te Warschau gedaan hadden, is volstrekt niet overdreven *(3)*.

Te Namen begonnen de vrijwilligers van Mellinet te muiten. Tegen den avond van 23 Mei, na allerhande uitspattingen, werden zij handgemeen met de lansiers. De twist ontaardde in een regelmatig gevecht, dat eerst te vier uur 's morgens eindigde, toen de bezetting van het kasteel op hen vier kanonschoten loste. Mellinet ontsnapte aan het executie-peloton alleen door tusschenkomst der burgerlijke overheid *(4)*.

In deze omstandigheden was de regeering meer geneigd de candidatuur van prins Leopold von Sachsen-Coburg-Saalfeld *(5)* aan te nemen, alhoewel met tegenzin. De regent had aan Sol, secretaris van gen. Belliard, gezegd: « Zoo Saksen-Coburg noodig is om de zaken van België te regelen, ik stem er in toe, doch mijn hart verstoot hem. Waarom verstoot Frankrijk de Belgische kroon? Want ten slotte, Coburg hier beteekent Engeland. Kan Frankrijk op dergelijk gebuurschap gesteld zijn, en zal het er eensdaags geen spijt over hebben? » *(6)*

Van de Weyer, na goedkeuring der Diplomatieke Commissie, had reeds vroeger deze candidatuur met lord Ponsonby besproken, die echter nog steeds den prins van Oranje voorstond *(7)*. In December had Sebastiani dezen insgelijks afgewezen, toen Van de Weyer en Gendebien hem er over polsten *(8)*, en Gendebien vertelt in een schrijven dd. 29 December 1830 aan het Voorloopig Bewind, dat Louis-Philippe

hem tijdens een onderhoud verklaard heeft: « Wij ondersteunen de zaak van den prins van Sachsen-Coburg niet; wij raden hem u niet aan, wij steunen hem niet »; doch dit moest, daarop dringt Gendebien aan, geheim blijven *(9)*. Eerst wanneer de onmogelijkheid bleek een prins volgens den wensch van Frankrijk — Nemours, een prins van Napels, Otto van Beieren, — te doen verkiezen, stemde Frankrijk in met de candidatuur van Leopold.

De verwantschap van prins Leopold met de koninklijke familie van Engeland, zijn langdurig verblijf in dit land, zijn Duitschen oorsprong, schenen voldoende waarborgen voor den weerstand, dien hij in België zou bieden aan den overwegenden invloed van Frankrijk, waarvoor de Engelsche regeering zoo beducht was. Reeds in December 1830 had Palmerston er aan gedacht hem tot den Belgischen troon te roepen *(10)*. Maar den 24 van die maand had Sebastiani aan den Belgischen afgevaardigde te Parijs verklaard, dat Frankrijk geen groote veiligheid zag in het koningschap van prins Leopold *(11)*. Eenige dagen daarna werd Leopold heftig aangevallen in de Fransche Kamer door generaal Lamarque en door Mauguin, en de Fransche regeering had zich beslist tegen de candidatuur van den prins verklaard. Dit had Louis-Philippe den 3 Januari 1831 aan den Belgischen gezant Alex. Gendebien *(12)* te kennen gegeven en dienzelfden dag schreef prinses Adelaïde aan Talleyrand: « Gij weet hoeveel vriendschap wij voor den prins van Coburg koesteren, hoezeer wij op hem gesteld zijn, en voorzeker is hij degene, die den koning in alle opzichten het meest naar den zin zou zijn; maar ongelukkig ziet men hier in hem een agent van Engeland en men moet bekennen, dat hij bij het volk niet bemind is; wanneer hij den Belgischen troon beklom en een onzer prinsesjes huwde, zou men dit aanzien als het verkoopen van dat land aan Engeland, en de koning kan en wil zich niet aan die kans wagen » *(13)*. In de laatste bijeenkomst met Gendebien was Sebastiani de grenzen der

betamelijkheid te buiten gegaan: hij had namelijk de Belgen met een gewapende tusschenkomst bedreigd, indien het Congres Leopold verkoos: « Indien Coburg een voet in België zet, » had de Fransche minister uitgeroepen, « zullen wij kanonnen op hem richten » *(14)*.

Aan lord Ponsonby werd opgedragen aan Lebeau, minister van binnenlandsche zaken, te antwoorden: Dat de Engelsche regeering met genoegen zijn poging bij prins Leopold zou gadeslaan, maar dat zij zelf daarbij niets kon doen. Al wat ook maar eenigszins op een goedkeuring zou gelijken, zou den Engelschen ministerraad in de oogen van de andere kabinetten het karakter van onpartijdig scheidsrechter, dat hij zoo gaarne wenschte te bewaren, doen verliezen *(15)*. De Fransche regeering had eindelijk besloten, zich bij gebrek aan beter, neer te leggen bij de candidatuur van prins Leopold. Louis-Philippe had zich naar de omstandigheden geschikt, en was er toe gekomen de verkiezing van Leopold te wenschen, omdat berichten uit België hem ten zeerste deden vreezen, dat de Republiek daar zou uitgeroepen worden *(16)*. Sebastiani had aan generaal Belliard te Brussel laten weten, dat Frankrijk geen werkzaam deel zou nemen in de verkiezing van een vorst tot den Belgischen troon *(17)*. Men weet, dat men te Parijs een oogenblik gehoopt had, dat terwille van den steun, dien de Fransche regeering zou verstrekken aan een candidaat, die Engeland aangenaam was, deze mogendheid aan Frankrijk eenige deelen van het Belgisch grondgebied zou schenken *(18)*.

De verkiezing zou een compromis zijn dat voor alle Mogendheden aanvaardbaar scheen. Engeland had, na toegestemd te hebben in de Belgische onzijdigheid, steeds de candidatuur van den prins van Oranje gesteund, die het aanzag als alleen bekwaam den Europeeschen vrede te bewaren. Doch het vergat niet, dat de vereenigde Nederlanden met hun nijverheid, mijnen, kolonieën en landbouw, ernstige mededingers dreigden te worden *(19)*. Engeland hoopte dat Leopold, Engelschman ge-

naturaliseerd, verwant met de koninklijke familie, in betrekking met de voornaamste personnages van Engeland, verder den Engelschen invloed zou ondergaan *(20)* en achtte den toestand onherroepelijk verloren voor het Oranjehuis, op grond van de mededeelingen zijner gezanten *(21)*.

Voor wat Frankrijk betreft, het had moeten afzien van alle hoop op annexatie van België; toen dit klaar was, gaf Louis-Philippe zijn toestemming om ten minste te beletten, dat de slagboom, tegen de Fransche heerschzucht opgericht door de verdragen van 1815, opnieuw zou opgericht worden. Frankrijk wist dat Leopold, zooals in zake Griekenland gebleken was, geen eenvoudig agent van Engeland was *(22)*; met de verwezenlijking van een vroeger voorstel van het Voorloopig Bewind, het huwen met een Fransche prinses, kon verwacht worden dat, onder den drang der Belgische annexionisten, de nieuwe koning een zeer vriendelijke houding zou aannemen tegenover Frankrijk *(23)*.

Voor de drie andere Mogendheden — Pruisen, Oostenrijk en Rusland — bood de keus van Leopold een uitkomst in dezen zin, dat ten minste alle onmiddellijke aansluiting bij Frankrijk voor goed van de baan was; toch bleef er langen tijd een vooringenomenheid tegen het nieuwe rijk bestaan bij de drie Hoven *(24)*.

De Belgische regeering zond in officieuse zending vier leden van het Congres naar Londen: Felix de Mérode, E. H. De Foere, Henri De Brouckere, H. Vilain XIIII, om de kroon aan Leopold aan te bieden. Deze verborg het niet, dat hij wenschte het aanbod te aanvaarden, doch hij voegde er bij, dat hij er niet aan kon denken in te stemmen met de wenschen der Belgen, zoolang deze de protocollen van 20 en 27 Januari niet hadden aanvaard. « Uwe grenzen », zegde hij hun, « vormen de groote moeilijkheid; het protokol van 20 Januari staat onherroepelijk vast; de vijf groote Mogendheden zijn besloten het te behouden en Frankrijk zelf, dat eerst aarzelde, aanvaardt het nu zonder voorbehoud. Het ware dus

te wenschen, dat gij u t' akkoord stelt met de Mogendheden, al ware het slechts betreffende het principe; wat de uitvoering betreft daarover kan men onderhandelen. Wanneer dit gedaan is, zeg ik niet dat ik het vleiend aanbod, dat mij gedaan wordt, niet zal aannemen... Ik zou de souvereiniteit niet kunnen aanvaarden van een staat, wier gebiedsgrenzen door alle Mogendheden betwist worden; voor u zou het geen voordeel hebben, dat ik in vijandelijke verhouding kom te staan tot al de Mogendheden, wanneer ik voet zet op Belgischen grond » *(25)*.

Op aanraden van Leopold, verzochten en verkregen de Belgische Afgevaardigden een onderhoud met de Engelsche ministers en met Talleyrand.

Palmerston verdedigde het protocol van 20 Januari met warmte en vasthoudendheid, en verzekerde zeer uitdrukkelijk, dat de Belgen niet moesten hopen, dat men er de minste verandering zou aan brengen, hij voegde er aan toe dat, zoo zij niet goedschiks toegaven, zij er toe zouden verplicht worden door wapengeweld. « De koning der Nederlanden », zegde hij, « had aan de mogendheden een grooten dienst bewezen, had er eenige, vooral Pruisen, Rusland en Oostenrijk, uit groote moeilijkheden gered door het protocol van 20 Januari te aanvaarden en aldus de onafhankelijkheid van België te erkennen. Doch deze toegevendheid legt aan de Mogendheden den strengen plicht op het protocol te doen uitvoeren voor zooveel het voordeelig is voor Nederland en indien, om opnieuw te bezetten wat hem in Limburg toekomt, het om hulp verzocht, zouden de Mogendheden die niet kunnen weigeren ». — « Ons belang », zei hij nog, « is wel dat België bloeiend zou zijn, doch wij kunnen in zijn voordeel Nederland, onzen ouden bondgenoot, niet berooven, dat te zwak zou zijn zoo het Maastricht en Venlo verloor » *(26)*.

Palmerston keurde de weigering van Leopold goed. « Leopold heeft groot gelijk niet te aanvaarden wat men hem aanbiedt », schreef hij aan Granville, « want wat men hem aan-

biedt is niet zooveel een troon dan wel een twist met heel Europa met de volmaakte zekerheid er nooit uit te geraken » *(27)*.

Graaf de Celles, oud ondervoorzitter van de Diplomatieke Commissie, vertrouweling van het Palais Royal, schreef aan Van de Weyer, dd. 25 April 1831: « Meer dan ooit is het wijs geen overhaaste stappen te doen. Het tegenovergestelde werd gedaan door de heeren Vilain, De Foere, de Mérode (enz.), naar Londen gezonden om de inzichten van Leopold te polsen... Hier heeft men over deze politieke poets fel gelachen en M. Cagnard (bestuurder der politieke afdeeling) zei: Zoo men te mijnen huize komt gedurende mijn wandeling, om mij over den troon van België te onderhouden, zult gij antwoorden dat ik voor niemand te spreken ben. — Het is wel het fraaie *(28)* van een liberale omwenteling, dat zij eindigt met Pitt en Coburg. Daar is nog slechts een prinses uit Brunswijck bij te kort, tot eer en herinnering *(29)* aan het manifest!... » *(30)*

Talleyrand, die ongetwijfeld wenschte in België vrienden te winnen met het oog op zijn inlijvingsplannen, deed alle mogelijke moeite om de Belgische afgevaardigden te winnen door de vleierijen, die hem zoo goed afgingen. Hij verzekerde hun, dat alles in orde was, dat de Belgen van den prins reeds zeker waren, dat er geen moeilijkheden meer bestonden, dat de geheele wereld aan hun zijde stond, dat het eenig-noodige was: de grondslagen der scheiding volgens het protocol van 20 Januari te onderteekenen *(31)*.

Noch de Fransche partij in België, noch de annexionisten in Frankrijk waren met den keus van Leopold ingenomen, daar hierdoor hun droom, de inlijving, gedwarsboomd werd. Van de Fransche partij waren er wel afvalligen, zooals Lebeau en Van de Weyer, die dezen koning wenschten omdat zij inzagen, dat niet te denken viel aan een berusten der vier Mogendheden in een annexatie; deze gingen, noodgedwongen, den weg op die leidde naar een zelfstandigen Bel-

gischen staat. De overigen echter, geleid door Gendebien, hadden zich verzet tot het uiterste. Fransche propagandisten poogden een nieuwe « Volksbeweging » op touw te zetten. Lebeau verwittigde lord Ponsonby over eenige dezer kuiperijen: op een der Fransche agenten vond men elf duizend florijnen; elders werd beslag gelegd op veertig duizend frank en brieven der « Association Nationale » van Parijs. Lebeau verzekert, dat het volk die Fransche pogingen afwijst *(32)*. Doch men kan het terecht verwonderlijk vinden, dat die afkeer nu opeens openbaar wordt, en kort te voren de aandacht niet trok van het Congres, toen het Nemours en zoo ook de annexatie verkoos.

Intusschen was lord Ponsonby, die door de Conferentie gemachtigd was, haar den waren staat van zaken in België te komen blootleggen, te Londen aangekomen. Terstond door de gevolmachtigden ontvangen, verklaarde hij, dat het onmogelijk was de laatste protocollen in Brussel bekend te maken; dat het noodzakelijk was, dat óf Leopold de kroon onverwijld aanvaardde voor er een regeling omtrent het grondgebied getroffen werd, óf dat men België betere voorwaarden stelde. Zooniet, dan zou het Bewind te Brussel omvergeworpen worden, de vijandelijkheden met Nederland zouden opnieuw beginnen, de Belgen zouden gesteund worden door talrijke vreemdelingen, en de Conferentie zou gedwongen zijn gewapenderhand tusschenbeide te komen *(33)*. « Het overzicht », aldus schreef Talleyrand den 20 Mei aan Sebastiani, « dat lord Ponsonby ons gegeven heeft van den toestand in België, van de zwakheid van het Bewind, van de regeeringloosheid, waaraan dat land is overgeleverd, behoef ik u niet te herhalen, want gij hebt den stand van zaken zeer juist beoordeeld, toen gij mij de eer deedt door uw schrijven van 15 dezer te melden, dat alles aantoonde, dat er naar de stem der rede niet geluisterd zou worden » *(34)*.

De mededeelingen van Ponsonby ontstelden de Conferentie, die vóór alles vreesde genoodzaakt te worden gewapen-

derhand in België tusschen te komen. Den 21 Mei werd een nieuw protokol opgemaakt, waarin nogmaals verklaard werd, dat het Belgische Bewind zijn toetreding tot de grondslagen van scheiding vóór 1 Juni moest kenbaar maken; maar men voegde er bij: « Dat, gelet op den door het Belgisch Gouvernement geuiten wensch om het Groot-Hertogdom Luxemburg tegen billijke vergoeding te verkrijgen, de Vijf Mogendheden beloofden stappen te doen bij den koning der Nederlanden tot het aanknoopen van onderhandelingen, welker doel zou zijn, zoo mogelijk, door middel van eene rechtvaardige vergoeding, aan België het bezit te verzekeren van genoemd Groot-Hertogdom, dat zijn betrekkingen met den Duitschen Bond echter zou blijven behouden ». Het protocol zegde nog dat die concessie gedaan werd, « om de moeilijkheden te vereffenen, die het aanvaarden van de souvereiniteit over België door prins Leopold van Sachsen-Coburg zouden in den weg staan, in geval de Belgische kroon, zooals alles deed gelooven, aan den prins werd aangeboden ». Prins Leopold werd alzoo de candidaat van de Conferentie *(35)*. Twee dagen later schreef generaal Belliard aan Lebeau, minister van buitenlandsche zaken van België, « dat hij zoo gelukkig was hem te kunnen mededeelen, dat hij bericht van zijn regeering gekregen had, dat de voorstellen, door lord Ponsonby gedaan, door de Londensche Conferentie waren aangenomen, die onderhandelingen zou openen, om aan België den afstand van het Groot-Hertogdom Luxemburg te verzekeren » *(36)*.

Lord Ponsonby was den 27 Mei te Brussel terug gekeerd. Toen Lebeau den inhoud van het protocol van 21 Mei vernam, verklaarde hij, dat de bekendmaking van dit stuk de verkiezing van Leopold in gevaar zou brengen, en verzocht hij lord Ponsonby een nota op te stellen, die de minister op het Congres zou kunnen voorlezen, zonder algemeen verzet uit te lokken. Lord Ponsonby stemde er in toe *(37)*, en schreef een brief, die wel den inhoud van het protocol van 21 Mei weergaf, doch de uitdrukkingen er van wijzigde, zoo

dat de afstand van Luxemburg zoo goed als zeker scheen.

« De Conferentie », aldus verklaarde de diplomaat, « vindt de grenzen van Nederland bepaald door verdragen, en de verdragen zijn, op gebied van grensregeling, volkswetten. De Conferentie kan die wetten niet schenden; zij kan dus niet goedkeuren, dat België zich het recht aanmatigt de grenzen van een anderen staat vast te stellen... De Conferentie wenscht, dat België plaats neemt in den gewonen kring van de Europeesche Staten, die de verplichtingen, door de verdragen opgelegd, erkennen... Indien België er in toestemt die plaats in te nemen, zal de Conferentie het door hare krachtdadige tusschenkomst helpen om het Groot-Hertogdom Luxemburg te verkrijgen door verdrag en mits betaling van een billijke schadeloosstelling... *zoo zal België langs vreedzamen weg en voor goed dit gebied in bezit nemen*... België kan Luxemburg verkrijgen in vrede en veiligheid voor een duizendste deel van den prijs, die een poging om dat land met de wapens te veroveren zou kosten. Kan er een beter bewijs gegeven worden van de verandering, die er in den laatsten tijd heeft plaats gehad in de meening en de besluiten van de Conferentie. Voor een week beschouwde de Conferentie het, zoo niet als noodzakelijk, dan toch als uiterst wenschelijk, dat het Groot-Hertogdom in bezit bleef van het huis Oranje-Nassau, en nu was zij geneigd tot een bemiddeling met de uitgesproken bedoeling, dat de souvereine vorst van België genoemd Hertogdom zou verwerven » *(38)*.

De kandidatuur van prins Leopold werd in de Waalsche gewesten met tegenzin aanvaard. Te Luik werd openlijk protest aangeteekend in woord en schrift, onder aanstichten van de Regentie. Maatregelen werden getroffen om de Fransche driekleur uit te hangen, wanneer de beslissing van het Congres bekend werd. Zelfs werden de leden van een Voorloopig Bewind aangeduid, die het bestuur zouden op zich nemen in afwachting der Fransche troepen. Gen. graaf Van der Meere, militair gouverneur der provincie, werd uitgenoodigd de lei-

ding der beweging ter hand te nemen. Deze echter stelde de regeering van alles op de hoogte, en dreigde met het uitroepen van den staat van beleg. Lebeau bevestigt dit alles in zijn brieven aan Devaux en Nothomb, en eindigt met de opmerking «Denken zij (Perier en Palmerston), dat het Fransch leger zijn eigen vaandel zal stuk schieten, wanneer het op Sinte Goedele wappert?» *(39)* De franschgezinden-tot-het-uiterste, zooals Gendebien, stuurden aan op een hernemen der vijandelijkheden tegen Nederland *(40)*. Van de Weyer had reeds den 5 Maart aan het Congres verklaard, dat het herbeginnen van den strijd vanwege de Belgen wel niet zeker, maar toch waarschijnlijk was *(41)*. Kort na de verkiezing van Leopold schreef Daine, dd. 30 Juni, aan de minister van oorlog: «Men schrijft aan de hoogere officieren, men hitst ze op den wapenstilstand te verbreken en de vijandelijkheden te herbeginnen... de officieren (van het bataljon jagers) zijn allen Franschen, vijf uitgezonderd; ik heb kunnen zekerheid krijgen dat het grootste getal uit de straten (les carrefours) van Parijs komen, en dat hun zending is hier de republiek aan te prijzen; zij verbergen het niet en bekennen het ronduit» *(42)*.

De Regent zag geen uitkomst, tenzij in een algemeenen oorlog en geen einduitslag, tenzij in een vereeniging met Frankrijk, terwijl de regeering, in geval Leopold niet verkozen werd, besloten was zich in de armen van Frankrijk te werpen. Lebeau schreef aan Devaux en Nothomb «De gedachte de Fransche vlag uit te steken zoo men mislukt, kiemt in alle koppen... Ik beken, dat dit mij ook zou bevallen, in geval van nood» *(43)*.

In Vlaanderen kantten en franschgezinden en orangisten zich tegen Leopold. In het manifest door den Gentschen tak der «Association Nationale» uitgegeven, tegen deze candidatuur, leest men o. m.: «Met een hoofd *opgedrongen* of *slechts aangeduid* door den vreemde, zou onze onafhankelijkheid slechts een droombeeld zijn en onze omwenteling verlies van

tijd en bloed » *(44)*. Een petitie tegen de verkiezing ging te Gent rond, onder bescherming derzelfde « Association » *(45)*.

Verscheidene katoenspinners trekken den 13 Juli van de Muide tot de Korte Steenstraat met een ezel waarop een stroopop is gezet, als Engelschman gekleed; zij roepen: Leve de Belgen! Weg met de Sachsen-Coburgs. In laatstgenoemde straat trekken zij de pop aan stukken *(46)*.

Toen de koningskeus in de Kamer besproken werd, nam Gendebien, als leider der oppositie tegen Lebeau en Devaux (welke laatste doorging als de echte leider der regeering) het woord; trouw aan zijn idealen van annexatie *(47)* zegde hij: « Heden denkt gij er aan de omwenteling te beëindigen: ik raadpleeg mijn persoonlijke belangen niet... Ik zal tegen den prins van Saksen-Coburg stemmen, omdat gij in het nieuwe mekanisme van uwe grondwet een wiel uit de oude machiene van het Heilig-Verbond wilt aanwenden, dat den vooruitgang der revolutie zal belemmeren... De prins van Saksen-Coburg (dit is geen persoonlijke aanval tegen hem, want ik heb de eer niet hem te kennen en beoog niet hem te bezwadderen) de prins van Sachsen-Coburg, zeg ik, is de beschermeling van het Heilig-Verbond » *(48)*.

Jules Frison (Luik) stemde tegen Leopold omdat « hij vijandig staat, ik zeg niet tegenover de Fransche regeering, doch tegenover Frankrijk en ik aanzie elke anti-Fransche oplossing als een ongeluk voor mijn land » *(49)*.

Den 4 Juni werd Leopold, prins van Sachsen-Coburg, door het Belgisch Congres tot koning van België uitgeroepen door 152 op 196 stemmen *(50)*.

De veelgenoemde « omkeer » van Lebeau, die Leopold deed verkiezen moet men, in het licht van bovenstaande feiten, veel minder toeschrijven aan liefde voor een onafhankelijk België dan aan zijn staatkundig inzicht: hij begreep, dat verkapte of openlijke annexatie bij Frankrijk niet kon gelukken en diensvolgens sloeg hij den zekersten weg in om Frankrijks kansen te vrijwaren: prins Leopold doen kiezen, op

voorwaarde dat deze met een Fransche prinses huwde. In den grond bleef hij aan zijn annexatieplannen even trouw als Gendebien zelf.

Het Congres had den eisch van overeenkomst met Nederland voorzien, en de regeering gemachtigd (2 Juni) onderhandelingen te openen met de Conferentie om door geldelijke offers de gebiedskwesties te regelen; alle schikkingen moesten echter door het Congres goedgekeurd worden. Een besluit van den Regent, dd. 4 Juni, belastte P. Devaux en Nothomb deze onderhandelingen te Londen te leiden.

De gevolmachtigden van Willem I kwamen, in eene nota gedagteekend 6 Juni, op tegen den brief van Lord Ponsonby, die in alle dagbladen openbaar was gemaakt en bovendien aan de beraadslagingen van het Congres onderworpen: « Zonder de andere smartelijke gewaarwordingen te vermelden, welke de lezing van dat stuk (nl. den brief van Ponsonby) bij hen verwekt heeft, zullen de ondergeteekenden zich vergenoegen om met den meesten nadruk verzet aan te teekenen tegen al wat de agent der Conferentie voegzaam geacht heeft in het midden te brengen ten opzichte van een mogelijken afstand van het Groot-Hertogdom Luxemburg... De heer commissaris heeft de onvervreemdbare rechten des konings aangerand door beloften, lijnrecht in strijd met de meest ondubbelzinnige taal, welke... door de tolken van Zijn Majesteits bestuur gevoerd is... *(51)* De koning houdt zich aan de akte van scheiding, welke door de vijf Mogendheden voorgesteld en door hem zonder voorbehoud aangenomen is; bij art. 2 van die akte wordt het Groot-Hertogdom uitdrukkelijk erkend als bezitting van het huis Oranje-Nassau. Het is dus moeilijk te beseffen, dat er aan eene onderhandeling over die souvereiniteit zoude kunnen gedacht worden, welke, zelfs na de onvoorwaardelijke aanneming der grondslagen van scheiding door België, nog de grootste bezwaren zoude blijven ontmoeten, vermits het Groot-Hertogdom voor den koning en de prinsen van zijn huis, deszelfs erfelijke staten

vervangen heeft, en in diens oogen, eene onschatbare waarde bezit » *(52)*.

Gelijktijdig met hun protest, in een nota er bij gevoegd, herinnerden de gevolmachtigden van den koning de Conferentie aan de nota van 21 Mei, waarin verklaard werd, dat « indien de Belgen niet onverwijld (tot de grondslagen van scheiding) toetraden, de Koning zich vrij zoude achten, om voor eigen rekening te handelen, ten einde alzoo de langdurige onzekerheid te doen ophouden, welke voor de belangen van zijn onderdanen zoo hoogst nadeelig is ». Dewijl nu verscheidene dagen, na den gestelden dag, verloopen waren, zoo vroeger de gevolmachtigden des konings, of België de grondslagen van scheiding aangenomen had, ja dan neen *(53)*.

De Londensche Conferentie gaf daarop aan de gevolmachtigden van koning Willem te kennen, dat zij den 6 Juni 1831 in aandachtige overweging had genomen de nota, door diens gevolmachtigden aan de Conferentie gezonden door tusschenkomst van lord Palmerston, naar aanleiding van den brief van lord Ponsonby van 27 Mei; dat blijkens berichten uit Brussel ontvangen, België de grondslagen van afscheiding niet aangenomen had; dat dientengevolge lord Ponsonby en generaal Belliard *(54)* teruggeroepen waren; dat de Conferentie zich bezig hield met de maatregelen, welke de verbintenissen door de vijf Mogendheden jegens den koning der Nederlanden aangegaan zouden kunnen eischen; dat de Conferentie, vreemd zijnde aan den brief van lord Ponsonby, zich niet anders gedragen kon, dan naar het protokol van 21 Mei, bij welk staatsstuk drie beginselen waren vastgesteld, te weten: 1e dat de schikkingen om aan België het bezit van het Groothertogdom Luxemburg te verzekeren, met wederzijdsche toestemming zouden getroffen worden; 2e dat dit bezit niet anders zoude kunnen verkregen worden dan tegen billijke vergoeding; 3e dat de vijf Mogendheden aan de belanghebbende partijen geene voorstellen tot deze ruiling zouden doen, dan

na toetreding der Belgen tot de grondslagen van scheiding door de Conferentie vastgesteld, en door den koning der Nederlanden aangenomen *(55)*.

Devaux en Nothomb kregen geen toelating over de grenzen besprekingen aan te knoopen. Nothomb legde zijn thesis vast in een memorandum gericht aan prins Leopold. Voor Luxemburg stelde hij voor, afzonderlijke onderhandelingen te openen en de Conferentie te verzoeken vast te willen stellen dat de « rechtvaardige vergoeding » waarover in het ontwerp spraak was, bestond in een zeker bedrag in geld. Voor wat Limburg en Maastricht betreft, nam hij zijn toevlucht tot een advokatenkneep. In het ontwerp-verdrag werd bepaald, dat Nederland het grondgebied zou behouden, dat in 1790 aan de Vereenigde Provinciën behoorde, en België het overige gebied, dat met de Vereenigde Provinciën het Koninkrijk der Nederlanden had gevormd, volgens het verdrag van 1815 (uitzondering werd gemaakt voor Luxemburg) art. 1 en 2. Bovendien werd beslist dat de enclaven zouden uitgewisseld worden (art. 4). Welnu, beweerde Nothomb, er zijn in Nederland Duitsche gebieden die eerst in 1800 bij de Bataafsche Republiek gevoegd werden. Deze behooren dus aan België; die enclaven wil België nu uitwisselen tegen Limburg met Maastricht.

Het is klaar dat dit slechts een kneep was, dat de Conferentie nooit beoogde die voormalig-Duitsche gebieden aan België toe te kennen, doch wel aan Nederland *(56)*. Het bleek onmogelijk overeenstemming te bereiken; België weigerde vlakaf het ontwerp-verdrag zooals de Conferentie het had opgemaakt, te aanvaarden.

Ondanks de verkiezing van Leopold door het Congres brak de Conferentie hare betrekkingen met België af, en de crisis, een oogenblik afgewend door het protokol van 21 Mei, werd dreigend *(57)*. De Mogendheden, dachten aan de mogelijkheid van een gewapende tusschenkomst. Indien de Belgen de vijandelijkheden begonnen, was Palmerston voorne-

mens den Scheldemond met de vereenigde vloten der vijf Mogendheden te blokkeeren. « De koning van Nederland », zeide hij « bezit aan den mond van die rivier een zeemacht, die ruimschoots voldoende daarvoor is, doch de moreele uitwerking van zulk een maatregel zou de krijgsverrichtingen te lande verhinderen ». Getrouw aan zijn beginselen van noninterventie, verklaarde Palmerston, dat hij geen enkelen Engelschen soldaat zou doen uitrukken om tusschenbeide te komen in de binnenlandsche zaken van België. « Maar laten de Belgen oppassen; zoo zij één voet verzetten om Nederland aan te vallen, zullen zij voorbeeldig klop krijgen, « a most exemplary licking », waarschijnlijk van de Hollanders alleen, en in geval van nood met de hulp der vijf Mogendheden ». Intusschen vreesde ieder boven alles, dat het tot dat uiterste zou komen, want het binnenrukken van vreemde troepen in België zou bijna onvermijdelijk een algemeenen oorlog verwekt hebben *(58)*.

De Fransche diplomatie kwam dan op hare verdeelingsplannen terug. Perier verklaarde aan Le Hon, dat er, na de verkiezing van Leopold geen andere middelen overbleven om een einde aan de moeilijkheden te maken, dan de annexatie of de verdeeling; dat het Fransche ministerie het eerste verwierp; dat er dus maar ééne oplossing mogelijk was, te weten de verdeeling *(59)*. Te Londen sprak Talleyrand op soortgelijke wijze tot de Belgische afgevaardigden, die de kroon van België aan Leopold waren komen aanbieden. « Ik onderhandelde », verklaarde Talleyrand, « met de Belgische afgevaardigden, voor wie ik eerlijk bekend, mijne ontevredenheid niet verborg; ik ging zelfs zoo ver, dat ik hen bedreigde, zoo zij volhardden in hun hardnekkig verzet, de verdeeling van hun land uit te lokken, wat geschieden kon zonder een oorlog te veroorzaken, terwijl hunne dwaze handelwijze er noodzakelijk toe moest leiden » *(60)*. Den 22 Juni schreef Talleyrand aan Sebastiani: « Indien de Belgen op dien weg voortgaan, nadat wij alle middelen tot overreding uitge-

put hebben, en zoo weinig voordeel hebben behaald met zooveel zorgen, dan geloof ik, heer graaf, dat wij moeten overgaan tot wat mijn geliefkoosd denkbeeld is: België verdeelen, een verdeeling waardoor Frankrijk ongetwijfeld dat deel zou krijgen, dat ons het best te pas zou komen en waarbij het oorlogsgevaar niet grooter zou zijn, dan bij gebruik van eenig ander middel » *(61)*. Perier trachtte het met Pruisen eens te worden over de verdeeling van België *(62)*. Maar Pruisen wees het aanbod van de hand en zou tot het einde der crisis getrouw blijven aan Palmerston *(63)*.

Daar de gevolmachtigden van Willem I voor het uitstellen van de dwangmaatregelen vreesden, ten gevolge van de nieuwe onderhandelingen over de grondslagen van scheiding, waarmede het Congres zijn afgevaardigden belast had *(64)* en de meer en meer gunstige gezindheid der Engelsche ministers tegenover Leopold van Sachsen-Coburg kenden, berichtten zij den 22 Juni 1831 aan de Conferentie, dat hun vorst den souverein van België, die niet tot de akte van scheiding zou toegetreden zijn, als vijand zou beschouwen, en vast besloten was, niets op te offeren van zijne rechten, die hij zich door toetreding tot de grondslagen van scheiding had verzekerd, en tevens volharden zou in het reeds aan de Conferentie bekende voorbehoud, betrekkelijk zijn medewerking om de scheiding te bevorderen; tevens dat, « indien de Conferentie het ten uitvoer leggen van de dwangmiddelen tegen België mocht vertragen, den koning geen andere keus zou overblijven dan de toevlucht tot zijn eigen middelen te nemen, om alzoo de toegevendheid te doen ophouden, die niet langer bestaanbaar was met de in- en uitwendige zekerheid van den staat, noch met de belangen zijner getrouwe onderdanen, die reeds zoo zeer onderdrukt waren, en waarvan de volstrekte ondergang de slotsom van de verlenging der crisis zijn zou » *(65)*.

Recht en billijkheid eischten nu, dat de Conferentie al die maatregelen, waartoe zij zich tegenover Willem I verbonden had, onverwijld zou uitgevoerd hebben. De uitkomst bewees

echter, dat de Conferentie nog onrechtvaardiger kon handelen, dan zij het met het protocol van 20 December gedaan had. Zij besloot namelijk, zonder vooraf het kabinet van Den Haag te raadplegen *(66)*, ten einde het aanvaarden van de Belgische kroon door Leopold mogelijk te maken, een geheel anderen weg in te slaan, dan waartoe zij zich bij het protocol van 6 Juni had verbonden.

Den 26 Juni kwamen de gevolmachtigden na eindelooze beraadslagingen *(67)* terug op hunne beslissingen, die zij onherroepelijk genoemd hadden, en stelden, met terzijdelating van de grondslagen, aan de Belgen en Hollanders « Voorloopige Voorwaarden voor een verdrag » voor. « Die vorm », schreef Talleyrand, « scheen het meest afdoend en het meest onberispelijk, omdat hij den noodigen tijd gaf, om de toestemming van den koning der Nederlanden te verkrijgen » *(68)*. Die voorloopige voorwaarden, bekend onder den naam van *de XVIII Artikelen*, gaven, hoewel zij verschillende artikelen in de voorgaande protocollen voorkomende, overnamen, toch op verschillende belangrijke punten voldoening aan het Belgisch revolutionaire bewind *(69)*.

Een kort overzicht zal voldoende zijn om dit feit vast te stellen. Artikel 3 hield in: « De vijf Mogendheden zullen haar goede diensten aanwenden om het statu quo in het Groot-Hertogdom Luxemburg te doen handhaven gedurende den loop van de afzonderlijke onderhandeling, welke de souvereine vorst van België met den koning der Nederlanden en den Duitschen Bond zal voeren ten opzichte van genoemd Groot-Hertogdom, eene onderhandeling, die afgescheiden is van de kwestie der grensregeling tusschen Holland en België ». Het tweede artikel van bijlage A van het protocol van 27 Januari sloot uitdrukkelijk het Groot-Hertogdom Luxemburg van het Belgisch grondgebied uit. In artikel 3 van de voorloopige vredesvoorwaarden verzekerden de Mogendheden weliswaar aan België niet het bezit van Luxemburg, maar lieten de mogelijkheid er van toe.

Artikel 4 van de ontworpen voorloopige voorwaarden was nieeuw. Men opperde er twijfel in, over het uitsluitend uitoefenen, door de Republiek der Vereenigde Provinciën der Nederlanden in 1790, van de souvereiniteit over de stad Maastricht. « Indien er vastgesteld wordt », werd er in gezegd, « dat de Republiek der Vereenigde Provinciën der Nederlanden, niet uitsluitend (d. i. samen met het Bisdom Luik) de souvereiniteit in 1790 in de stad Maastricht uitoefende, zullen beide partijen, na beraadslaging, maatregelen vaststellen, om op dit punt tot een billijke schikking te komen ». Ware de twijfel gewettigd, die omstandigheid zou niets bewezen hebben ten voordeele van België, dat niet meer recht had dan Holland op het voormalig bisdom Luik.

Volgens Artikel 4 van bijlage A (protocol 27 Jan.) moesten er door de zorgen der Mogendheden zulke uitwisselingen van grondgebied tusschen beide Nederlanden bewerkt worden, als noodig waren om hun het wederkeerig voordeel te verzekeren van een geheele aaneensluiting hunner bezittingen en van een vrij verkeer tusschen de steden en plaatsen, binnen hun grenzen gelegen. Daar België geen ingesloten grondgebied bezat binnen de grenzen der Vereenigde Provinciën, was deze bepaling klaarblijkelijk in het belang van Holland. De voorloopige voorwaarden spraken in artikel 5 integendeel slechts van ruilingen in der minne tusschen Holland en België, waarbij beide partijen geacht konden worden wederzijdsch belang te hebben. Er was hier geen sprake meer van algeheelen samenhang, noch van vrij verkeer, noch van de verbintenis, door de vijf Mogendheden op zich genomen, om door haar zorgen schikkingen te bewerken, welke die voordeelen aan beide landen zouden verzekeren.

Eindelijk stelden de artikelen 12 en 13 van de voorloopige voorwaarden, die de laatste negen artikelen van bijlage A (protocol 27 Jan.) handelende over de verdeeling der staatsschulden, moesten vervangen, een geheel anderen grondslag vast, waarbij men de schadeloosstellingen en de menigvuldige

opofferingen van de Noordelijke Nederlanden uit het oog scheen verloren te hebben. De verdeeling der schulden, volgens art. 12, moest op zulke wijze plaats hebben, dat elk deel der Nederlanden het geheele bedrag van den schuldenlast zou dragen, die vóór de vereeniging op elk deel rustte, en dat die schulden welke gedurende de vereeniging aangegaan waren, in rechtmatige verhouding. zouden worden verdeeld *(70)*.

De voorloopige vredesvoorwaarden werden den 26 Juni te 7 uur 's avonds aan de Belgische deputatie medegedeeld. Denzelfden dag te 9 uur ontving Leopold de afgevaardigden «Ik aanvaard», zegde hij, «het aanbod, dat gij mij doet, maar met dien verstande, dat het aan het Congres behoort de maatregelen te nemen, die alleen den nieuwen Staat kunnen regelen, en daardoor zich de dankbaarheid der Europeesche Staten te verzekeren» *(71)*. Met andere woorden, Leopold nam de kroon aan, maar onder voorwaarde, dat het Congres de XVIII Artikelen goedkeuren zou. De brief, dien hij denzelfden avond aan den Regent schreef, is in dit opzicht nog duidelijker dan zijn toespraak: «Zoodra», zeide hij in dien brief, «het Congres de Artikelen zal aangenomen hebben, die de Conferentie van Londen voorstelt, zal ik de moeilijkheden voor mij als opgeheven beschouwen, en zal ik mij terstond naar België begeven» *(72)*.

Ternauwernood waren de XVIII Artikelen in België bekend, of zij lokten daar, niettegenstaande de gedane toegevingen, een hevig verzet uit in de omwentelingsgezinde kringen. Surlet de Chokier schilderde in zijn brieven een zeer treurig beeld van den toenmaligen inwendigen toestand, van het gebrek aan tucht in het leger, van de aangroeiende stoutmoedigheid van de reunionisten in het Walenland *(73)*. Maarschalk Soult trachtte van de toenmaals in België heerschende regeeringsloosheid gebruik te maken, om dat land te bemachtigen. «In België», schreef Palmerston den 3 Juli 1831 aan Granville, «bestaat het vermoeden, dat Soult en Pellet samen-

zweren, en ik heb vandaag een brief uit Brussel gezien, waarin het volgende voorkomt: « Als de vrienden der Fransche natie een stap naar haar toe willen doen, dan zal zij dadelijk drie stappen doen met de bajonet op het geweer — of woorden spreken, die evenveel uitwerking zullen hebben ». En verder staat er in dien brief, dat Pellet, toen men vroeg het garnizoen van Rijsel te veranderen, zeide, dat zulks onmogelijk was, « dit zou de zaken van onze Belgische broeders kunnen bederven, die weldra onze hulp noodig zullen hebben » *(74)*.

Den 9 Juli werden, na een langdurige bespreking, de XVIII Artikelen door het Belgisch Congres aangenomen *(75)*. Als gevolg van dit aanvaarden ging de « Association Nationale » uiteen, omdat — naar zij beweerde — dit de grondslagen van den Belgischen staat ondermijnde en hare werkzaamheden onmogelijk maakte *(76)*; in feite was het, omdat het onmogelijk bleek nog langer voor annexatie en Fransche tusschenkomst te ijveren.

De Conferentie zelf zag in, welke zware, onaanvaardbare eischen zij aan Willem I stelde, en stuurde Wessenberg, om haar voorstellen te steunen, naar Den Haag, waar deze den 29 Juni aankwam. De Oostenrijksche gezant in Den Haag omschreef den toestand zeer duidelijk. Hij vroeg zich af of « Z. M. zal kunnen achten een verdrag-ontwerp te aanvaarden dat, hem vijf netelige vraagstukken te regelen overlatend tusschen hem en België, gesteund door Frankrijk, Maastricht, Luxemburg, de stroomen, de schuld en de enclaven, hem in ruil voor den steun der Mogendheden door de vorige protocollen beloofd, geen ander vooruitzicht geeft, in geval van niet aanvaarden door de Belgen, dan dit van het intrekken der nieuwe voorstellen; indien vooral Z. M. zal meenen nieuwe offers te doen aanvaarden door zijn volk voor het tijdelijk bewaren van den vrede, waarvan hij alleen de kosten zal betalen en waarvan hij de vruchten niet zal plukken aangezien de besprekingen met de Belgen, geoefend in dage-

lijksche twisten, de vermindering noch van de krijgstoerusting noch bijgevolg van de staatslasten zouden toelaten » (77). Wessenbergs zending mislukte, vooral ten gevolge der langdurige besprekingen te Brussel; doorslaggevend was de rede van Lebeau, waarin deze verklaarde, dat België Maastricht, en Venlo zou bekomen, van de schuld niets betalen, en de kleine enclaven in het Limburgsche, door Holland aangekocht vóór 1814, behouden (78).

Het kabinet van 's Gravenhage kon onmogelijk tot deze artikelen toetreden, zooals Verstolk van Soelen, minister voor buitenland in een brief dd. 12 Juli aan de Conferentie gericht, aantoonde:

« Dat de rechten van het huis Oranje-Nassau op Luxemburg, die bij de grondslagen van afscheiding erkend waren, nu in twijfel werden getrokken; dat de uitsluitende uitoefening der souvereiniteit binnen de stad Maastricht door de Republiek der Vereenigde Nederlanden in 1790 insgelijks in twijfel werd getrokken; dat, indien deze twijfel gegrond ware, hetwelk men niet kan toegeven, deze omstandigheid voor België niets zou bewijzen, dat niet meer recht heeft dan Nederland op het oud bisdom Luik zelf; dat men eindelijk bij de verdeeling der schulden de menigvuldige opofferingen die Nederland zich getroost heeft en de schadevergoedingen, waarop het aanspraak mag maken, uit het oog scheen verloren te hebben ». Verstolk van Soelen beklaagde zich verder over den gang der onderhandelingen: « Toen de uitbreiding van het oproer den steun van de bondgenooten des konings noodig had gemaakt, riep Zijne Majesteit, overeenkomstig de traktaten, hunne medewerking in tot herstel van de wettige orde. Hoewel de Conferentie van Londen zich met dat doel vereenigde, sloeg zij, in plaats van te trachten het te bereiken, gelijk zij eerst deed verwachten, al rasch een tegenovergestelde richting in, door de uitkomsten en de gevolgen van den opstand te aanvaarden. Echter verkondigde zij luide, dat, uitgaande van het beginsel van scheiding van

Holland en België, de rechten van het eerstgenoemde land geëerbiedigd en gehandhaafd zouden worden. Bij haar twaalfde protokol stelde zij grondslagen voor, bestemd om de scheiding tusschen België en Nederland door te voeren. Ondanks gewichtige beweegredenen, om tot die grondslagen niet toe te treden, nam den koning ze aan, met het oogmerk om, zonder verwijl, de veiligheid tegen het buitenland aan Nederland weder te geven, en het de voortduring dier buitenlandsche rust te waarborgen, waarvan de eerbiediging den Belgen bij art. 7 van bijlage A uitdrukkelijk is opgelegd. België sloeg een anderen weg in. Het ging voort met achtereenvolgens nieuwe, niet vol te houden eischen te berde te brengen, onttrok zich aan de voorgestelde schikkingen, en maakte zich tegenover de Conferentie schuldig aan gedragingen, tot nu toe in de geschiedenis der diplomatie onbekend. Daar deze staat van zaken ettelijke maanden voortduurde, zag zich de koning verplicht aan te dringen op de uitvoering der verbintenis, door de Conferentie aangegaan, nl. België tot naleving der voorgestelde grondslagen tot scheiding te noodzaken. De Conferentie stelde den 1 Juni als uitersten termijn ter aanneming aan de Belgische bewindsleden voor... Zoo was de stand der zaken den 6 Juni, en de regeering Zijner Majesteit zette hare toebereidselen voort ten einde hare eigen middelen met die der vijf Mogendheden te vereenigen tot bereiking van het vereischte oogmerk, toen zij vernam dat de Conferentie, in plaats van ter uitvoering der stellige schikkingen door haar jegens den koning aangegaan, namelijk om van hare zijde dwangmiddelen te beramen, besloten had een geheel andere richting uit te gaan... Zijne Majesteit moet opnieuw van de zijde der vijf Mogendheden vorderen... de uitvoering der wederzijdsche verbintenis, tusschen de Mogendheden en den koning gesloten, wat de eerste betreft bij de protocollen nrs 11 en 12, en ten aanzien zijner Majesteit door Hoogst derzelver toetreding tot de grondslagen van scheiding, welke de Conferentie in haar protocol van 17 April

heeft verklaard te zijn onherroepelijk. Wat de keuze van een souverein voor België betreft, beroept zich de koning op de verklaring der vijf Hoven... dat de souverein van België... zonder eenig voorbehoud of uitzondering, de schikkingen voorkomende in de protocollen 11 en 12, moet aannemen, en zich in staat bevinden, het vreedzaam genot er van aan de Belgen te verzekeren... Ten gevolge dezer verklaring, die door des konings toetreding tot de grondslagen van scheiding, in het 12e protocol vervat, eene verbintenis jegens Hem geworden is, zoude Zijne Majesteit in geval een prins, tot de souvereiniteit over België geroepen, deze souvereiniteit aanvaardde en er bezit van nam, zonder vooraf genoemde schikkingen goedgekeurd te hebben, dien vorst niet anders kunnen beschouwen dan als door deze daad alleen in eene vijandelijke (h o s t i l e) houding jegens haar geplaatst en als haren vijand » *(79)*.

Zoodra een deputatie van het Congres aan Leopold officieel het besluit van dit lichaam, waarbij de XVIII Artikelen werden aangenomen, was komen mededeelen, vertrok hij uit Londen (16 Juli) en ontscheepte te Calais. Daar wachtte hem een Fransch geleide en de Fransche gezant, gen. Belliard af, en deze deed in het koninklijk rijtuig de reis tot Duinkerken. « Ik heb aan Z. M. heel goede inlichtingen gegeven vóór zijn bestuur » schreef hij *(80)*. Het was een symbool van de houding van het nieuwe vorstenhuis: onder Fransche geleide kwam het België in.

Aan de grens van De Panne wachtten de Belgische autoriteiten op Leopold. Zijn aankomst scheen een einde te zullen maken aan de revolutionnaire uitspattingen van allerlei soort, en eenige zekerheid terug te schenken. Zoo werd hij overal goed ontvangen en toegejuicht, in Veurne, Oostende en Brugge (waar de regentieraad « gezuiverd » was van bijna alle orangistische elementen) *(81)*.

Te Gent echter was men anders gesteld. Na de verkiezing van Leopold, den 12 Juli, hadden de spinners een pop op z'n

Engelsch gekleed en op een ezel gezeten, door de straten gereden onder het geroep van « Weg met Sachsen-Coburg » *(82)*. De Regentieraad was er afgeschaft en vervangen door een Commissie van Openbare Veiligheid *(83)*. De ontvangst moet eer koel geweest zijn, want « de patriotten deden hun best (se multipliaient) om zekere onthoudingen te verbergen » *(84)*.

Vandaar trok Leopold over Aalst naar Brussel waar hij zijn intrede hield en den grondwettelijken eed aflegde den 21 Juli 1831, op de Koninklijke Plaats, in tegenwoordigheid van het Congres *(85)*. Het Congres ging daarop uiteen en bij koninklijk besluit van 26 Juli werden de verkiezingen voor de nieuwe Kamer vastgesteld op 29 Oogst *(86)*.

Een der eerste daden van den nieuwen koning, was S. Van de Weyer als buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van België bij de Engelsche regeering, naar Londen te sturen, om er den loop der Conferentie te volgen (24 Juli 1831) *(87)*.

Het Hollandsch-Belgisch geschil was nog niet nader bij de oplossing dan in Januari. Toen stelde Talleyrand aan Palmerston voor, de Hollanders aan te sporen den wapenstilstand te verbreken, ten einde een kreet van verontwaardiging tegen hen te doen opgaan, te dier gelegenheid België te bezetten, en vervolgens de zaken te regelen volgens de wenschen van Frankrijk en Engeland *(88)*.

Men herinnert zich, dat de Conferentie in haar geheim protokol van 17 April besloten had, dat eenige Belgische vestingen ontmanteld zouden worden. Dit protocol werd op verzoek van Talleyrand den 14 Juli aan de Fransche regeering medegedeeld. Den 23 Juli verklaarde Louis-Philippe in de troonrede bij de heropening der Kamers gehouden, op zonderlinge wijze de strekking van het protocol wijzigende, dat de vestingen, opgericht om Frankrijk te bedreigen en niet om België te beschermen, *geslecht zouden worden (89)*. « Het was », schreef « Le Journal des Débats », « de eerste erkenning van den invloed en het overwicht, dat Frankrijk

sedert de omwenteling verkregen had... België zal zich niet verzwakt voelen door de ontmanteling... België vormt nu ons bruggehoofd tegen het Noorden. Het verbond tusschen ons en België kan dus niet te innig zijn » *(90)*.

Louis-Philippe plaatste zoodoende België in de afhankelijke positie van een vassaal tegenover zijn overheer *(91)*. Lord Palmerston betitelde 's konings rede als « blufferig, aanmatigend en kwetsend voor heel Europa » *(92)*, en hij keurde de voorstellen van ontmanteling goed alleen volgens « de grondwettelijke vormen », waarop het orangistenblad « Le Lynx » spottend opmerkte: « Dat België er in toestemme eenige van zijn vestingen te ontmantelen, dat het zijn grenzen wil openen en wij hebben niets meer te zeggen: iedereen doet met zijn eigendom wat hij wil; en zoo een natie vrij is zich aan een andere over te leveren, zij kan met des te meer recht deze den intocht op haar grondgebied vrij laten, en in geval van nood alle invalspogingen vergemakkelijken. De thesis is, zooals men ziet, grondig veranderd. Wij zullen ontmanteld worden, doch niet meer namens de vijf Mogendheden, niet meer namens het private gezag van Louis-Philippe; het zal uit eigen beweging zijn, met toestemming van onzen koning en na beraadslaging door de twee Kamers. Het zal grondwettelijk zijn » *(93)*.

Eenige dagen voor de rede van Louis-Philippe had de « Messager de Gand » reeds geschreven: « Men meldt ons het bestaan van een nieuw protocol, waarin er noch min noch meer spraak is dan van het ontmantelen van alle Belgische vestingen. De koning van Frankrijk zal, met instemming van Leopold, dit belangrijk nieuws in zijn rede aan de Kamers aankondigen. Op deze wijze worden wij een onzijdige staat in den eerlijken zin van het woord: zonder nijverheid om te leven, zonder muren om ons te verdedigen zullen wij ten overstaan der andere koninkrijken van Europa zijn, wat de republiek van Mexico is ten overstaan van de Vereenigde Staten » *(94)*

Intusschen moest de Conferentie, alvorens uit elkander te gaan, ten minste den schijn aannemen iets te doen. Zij stelde, in haar protocol van 25 Juli, aan Holland, hoewel dit de voorloopige vredesvoorwaarden niet had aangenomen, het sluiten van een eindverdrag voor. Zij verklaarde, «dat zij reden had zich met de hoop te vleien, dat nieuwe onderhandelingen, strekkende tot de sluiting van een slotverdrag, zouden kunnen leiden tot eene overeenkomst, zoo wenschelijk voor den algemeenen vrede». De koning van Holland werd uitgenoodigd zijn gevolmachtigden te Londen te voorzien van volmachten en voorschriften, noodig tot het beraadslagen over het vaststellen en onderteekenen van zoodanig traktaat *(95)*. Voorzeker op zijn minst genomen, een vreemd antwoord op de weigering des konings om de voorloopige voorwaarden aan te nemen! *(96)*.

In die dagen werd Palmerston's staatkunde in Engeland heftig aangevallen. Zelfs de markies van Londonderry kwam, in de zitting van het Hoogerhuis (28 Juli 1831), openlijk voor zijn gevoelens uit, en verklaarde dat Holland, Engelands oude bondgenoot, door het Engelsch gouvernement laaghartig en verraderlijk opgeofferd was, terwijl het geheele stelsel van Engelands buitenlandsche staatkunde aan Europa een nooit vertoond schouwspel opleverde, en de koning van Holland alle redenen had, om de Engelsche ministers te beschuldigen, dat in hun gedrag jegens hem ondankbaarheid en kwade trouw in een buitengewone mate voorhanden waren, en dat zij de allereenvoudigste voorschriften van eer en zedelijkheid, te zijnen opzichte, met voeten getreden hadden. Deze geheel belanglooze taal vond weldra ingang bij het grootste gedeelte van Engelands volksvertegenwoordigers. Sir Vivyan drong hierna ook aan op eene mededeeling van de staatsstukken, betrekkelijk de onderhandelingen in zake Holland en België, opdat het aan Holland zoude blijken, dat het Engelsche Lagerhuis geneigd was zijn rechtvaardige zaak te ondersteunen. Ook hij kwam openlijk voor zijn gevoelen

uit en verklaarde, dat de Belgische opstand zonder eenige wettige reden was uitgebroken, vermits de Belgen zich geenszins over het bestuur van den koning der Nederlanden konden beklagen; dat hun opstand dus alleen het gevolg was van brooddronkenheid en van de kuiperijen eener partij, die lang in het duister gewoeld, en eindelijk de eerste de beste gelegenheid aangegrepen had. Sir Baring merkte terzelvertijd aan, dat de laster vergeefs moeite zou doen, om in eene vergadering van Engelsche Volksvertegenwoordigers, een blaam te werpen op het vorstengeslacht Oranje-Nassau, een geslacht, aan hetwelk niet alleen Engeland, maar geheel Europa de grootste verplichtingen had wegens de diensten, die het bewezen had aan de zaak der burgerlijke en godsdienstige vrijheid! Verschillende leden, o. a. de hertog van Wellington en Sir Peel verklaarden eindelijk, dat het Engelsche ministerie, bij het bewerken der scheiding, de belangen van Holland geheel uit het oog verloren had; andere, o. a. lord Aberdeen en lord Carnavon, dat de koning der Nederlanden (zooals uit de protocollen kon blijken) alleronrechtvaardigst behandeld was, terwijl deze zich steeds te goeder trouw had gedragen als koning over een braaf, eerlijk en tevreden volk *(97)*.

HOOFDSTUK IX

De Belgische "Catastrophe„ van Augustus 1831. Nederlagen bij Hasselt en Leuven. Eerste Fransche tussschenkomst.

« Cette malheureuse campagne de 1831 me fait journellement une peine affreuse, et je donnerais beaucoup pour me trouver de nouveau au deux Aôut 1831. A présent nous en portons la honte et la douleur »

Lettre de Léopold I, 10 September 1831. (Juste, Léopold I et Léopold II, 110, note.)

« Mais gare aux Belges s'ils font un pas pour attaquer la Hollande; ils recevraient une mémorable raclée probablement des mains seules des Hollandais....

Lettre de Palmerston á Granville 29 mai 1831. (Lytton Bulwer, Life o Palmerston, II, 81).

« De Conferentie door den Koning (van Holland) opgeroepen, om hem hulp te verleenen, heeft eene omwenteling goedgekeurd, die hem van den helft zijner staten heeft beroofd.

Talleyrand, Mémoires IV, 99.

« J'ai dit souvent et je le pense encore qu'on n'a ici ni le désir ni l'intention de reprendre les hostilités, mais le sentiment contraire se manifeste impudemment sur tous les points de la Belgique, et quoiqu'il n'émane pas du gouvernement luimême, si celui-ci n'a pas la force de prévenir ou de reprimer des actes parreils, qui ont tout caractère d'hostilité véritable, la la bombe peut éclater.

Marsuil, fransche gezant te 's Gravenhage, aan Sebastiani, 13 Mei 1831. (Colenbrander, Gedenkstukken X, 2 nr 148 bl. 210.)

NA de troonbeklimming van Leopold I en het protocol van de Conferentie dd. 25 Juli 1831, oordeelde koning Willem zich gerechtigd zijne strijdkrachten in de schaal te werpen ten einde de nieuwe Belgische Regeering te dwingen de voorwaarden van scheiding aân te nemen, waarover hij den 18 Februari met de Conferentie te Londen was overeengekomen. Diens overeenkomstig zeide generaal Chassé, die over de citadel van Antwerpen bevel voerde, bij brief dd. 1 Augustus aan generaal de Tabor, militair gouverneur der provincie Antwerpen, den wapenstilstand den 5 November 1830, tusschen de citadel en de Belgische gezagvoerders gesloten, op « daar Z. M. de Koning der Nederlanden het hernemen der vijandelijkheden besloten had » *(1)*.

Dienzelfden dag, 1 Augustus, vertrok baron Van Zuylen van Nyeveld naar Londen met een brief van Verstolk van Soelen, minister van Buitenlandsche Zaken, waarin deze namens Willem I de Conferentie liet weten dat de koning besloten had, door de kracht der wapens het evenwicht te herstellen van de ongelijke balans, waarvan de diplomatie zich bediende.

Deze brief luidde als volgt:

's Gravenhage, 1 Augustus 1831.

Excellentiën,

Ik heb de eer gehad den brief te ontvangen, welke uwe Excellentiën mij den 25 Juli ll. gezonden hebben, en waarin zij de hoop uitdrukten, dat, ondanks de verklaringen, vervat in mijn brief van 12 dezer maand, nieuwe onderhandelingen, strekkende tot het sluiten van een eindverdrag, onder bemiddeling der Vijf Hoven tot eene overeenkomst zouden kunnen leiden. Uwe Excellentiën hebben mij tevens wel willen uitnoodigen, om aan den koning voor te stellen, dat hij zijne gevolmachtigden te Londen van de noodige volmachten en voorschriften zou doen voorzien, ten einde over het bedoelde

verdrag te onderhandelen, het vast te stellen en te onderteekenen. Daar Zijne Majesteit — welke niet opgehouden heeft bewijzen te geven van zijnen oprechten wensch, om tot het maken van een schikking mede te werken en aldus, zooveel in hem was, de weldaad des vredes aan zijn volk en aan Europa te verzekeren — steeds door dezelfde gevoelens bezield is, zoo heeft hij mij gelast zijne gevolmachtigden te Londen van de noodige volmachten en voorschriften te voorzien, ten einde met Uwe Excellentiën zelven over een slotverdrag te onderhandelen, het vast te stellen en te onderteekenen; welk verdrag bestemd zoude zijn, om de scheiding tusschen Nederland en België te regelen, volgens de beginselen uitgedrukt in mijnen brief van 12 Juli, en waar omtrent de Vijf Hoven en Zijne Majesteit waren overeengekomen. *Overeenkomstig des konings voornemen, moet ik hierbij voegen, dat Z. M. besloten heeft die onderhandeling door de kracht zijner wapenen te ondersteunen;* een besluit, dubbel noodzakelijk geworden sedert de laatste gebeurtenissen in België, waar men het feit heeft zien gebeuren, dat een vorst zich in het bezit der souvereiniteit gesteld heeft, alvorens aan de voorwaarden voldaan te hebben, door de Conferentie in hare protocollen nrs 12 en 19 vastgesteld, en, zonder voorbehoud, eene grondwet bezworen heeft, welke inbreuk maakt op het grondgebied dat Z. M. en Holland wettig toekomt. Daar het voornemen, om eenen wapenstilstand te sluiten niet is uitgevoerd, zoo bestaat er slechts eene wapenschorsing. In de nota der Nederlandsche Gevolmachtigden, dd. 21 Mei, is reeds aangekondigd, dat de Koning zijne staten niet aan eene onbepaalde verlenging van den voorloopigen staat van zaken kan onderwerpen en dat hij zich van den 1 Juli af geheel vrij zoude rekenen, hetzij om mede te werken tot de maatregelen, welke de Mogendheden zouden nemen, om de scheiding, volgens bijlage A van het twaalfde protocol tot stand te brengen, hetzij om op eigen gelegenheid en op die wijze te handelen, als de omstandigheden hem zouden toe-

schijnen te vereischen; maar altijd met geen ander doel, dan om tot dien staat van zaken te komen, die bij de akte van scheiding als rechtvaardig en voegzaam was erkend. Den 6 Juni hebben de Nederlandsche Gevolmachtigden gemeend naar de verkregen uitkomst te moeten vernemen, opdat de Koning, ten gevolge van het verslag, hetwelk zij zoo spoedig mogelijk deswege zouden doen, op de maatregelen kon bedacht zijn, welke de tegenwoordige staat vereischte, zoowel in het belang van zijne waardigheid, als van Hollands veiligheid. Bij een antwoord van 7 Juni wilde de Conferentie hen wel verwittigen, dat zij zich met de maatregelen bezig hielden, welke de verbintenis, door de Vijf Mogendheden jegens den Koning aangegaan, zouden kunnen eischen. Eindelijk hebben de Gevolmachtigden bij hunne nota van 22 Juni opnieuw aangekondigd, dat de Koning, vast besloten hebbende om niets op te offeren van de rechten, welke hij zich door zijne toetreding verzekerd had, moest volharden in zijn bij de Conferentie reeds bekend voorbehoud, betrekkelijk zijne medewerking tot de maatregelen, die zij voegzaam zouden achten te nemen, en dat, toen de Conferentie door de vertegenwoordigers der Vijf Hoven te 's Gravenhage het verlangen deed uitdrukken, dat Z. M. voor het oogenblik van dat voorbehoud geen gebruik mocht maken — daarop, wel is waar, een voldoend antwoord was gegeven, maar dat zij tevens den last gekregen hadden te verklaren, dat men, aldus antwoordende, van de veronderstelling was uitgegaan, dat de Conferentie van haren kant onverwijld bedacht zou zijn op middelen, om bijlage A van het twaalfde protocol ten uitvoer te brengen, en dat, zoo deze veronderstelling bij de uitkomst mocht blijken ongegrond te zijn geweest, den Koning niets anders zoude overblijven dan tot zijn eigen middelen zijn toevlucht te nemen, en perk te stellen aan inwilligingen, welke niet meer bestaanbaar zouden zijn met de uit- en inwendige veiligheid van den staat, en met de belangen zijner getrouwe onderdanen, reeds zoozeer in gevaar gebracht, en

welken volstrekte ondergang het gevolg zoude zijn van de voortduring van de tegenwoordige crisis. Zelfs de hierboven vermelde stap van de vertegenwoordigers der vijf Hoven te 's Gravenhage bewijst ten duidelijkste, hoezeer de Conferentie destijds overtuigd was van het recht des Konings, om de vijandelijkheden te beginnen.

Sedert de afzending der diplomatieke stukken, die ik gemeend heb te moeten aanhalen, hebben nieuwe drangredenen de Koning, in de van zijnentwege uitgedrukte voornemens, moeten versterken; maar welke daarvan ook de uitkomsten mogen wezen, de Koning zal niettemin onveranderlijk blijven wenschen, dat een gelukkige uitslag de pogingen bekrone van Uwe Excellentiën, en die zijner eigene Gevolmachtigden, ten doel hebbende, om tot eene overeenkomst te geraken, bestemd om de scheiding te regelen, overeenkomstig de erkende rechten van Zijne Majesteit en van Holland.

Ik neem deze gelegenheid te baat, om Uwe Excellentiën te verzoeken, van opnieuw de betuiging mijner bijzondere hoogachting te willen aannemen.

(geteekend) Verstolk van Soelen. *(2)*

Baron van Zuylen ging scheep den 1 Augustus. Bij zijne aankomst te Londen, was het te laat om naar lord Palmerston te gaan; hij schreef hem echter nog denzelfden avond, dat hij hem den volgenden dag zoude komen zien, voor dat hij zich naar het Foreign Office begaf. Bij deze ontmoeting richtte lord Palmerston geene enkele vraag tot Willem's gevolmachtigde, zelfs niet toen Z. E. hem zeide:

« Mylord, gij zult zien dat wij in oorlog zijn met Leopold », maar hij stak de depêche bij zich en opende die eerst verscheidene uren later. Naderhand verontschuldigde lord Palmerston zich over deze nalatigheid door te zeggen: dat hij de woorden van den heer van Zuylen had opgevat in den zin van « zedelijke oorlog » (?!) *(3)*.

Den 2 Augustus 1831 kregen de Belgische ministers te Brussel kennis van het bericht van generaal Chassé, commandant van de citadel van Antwerpen, waarin hij de herneming der vijandelijkheden meldde. Denzelfden dag, 's namiddags, ontving Leopold I, toen te Luik, waar hij den vorigen dag zijn intrede had gedaan, van den minister voor buitenlandsche zaken, De Muelenaere, afschrift van den brief van generaal Chassé. Deze maatregel was reeds lang voorzien ten gevolge der voortdurende krijgswerken door de Belgen rond Antwerpen opgericht, en waarover ter Conferentie herhaaldelijk was geklaagd *(4)*.

Het opzeggen van den wapenstilstand was in zekeren zin een verrassing voor de Belgen, die zichzelf door hun schimpen op de « lafheid der Hollanders » in den waan hadden gebracht, dat er niets meer te vreezen viel; ook meenden zij dat de bescherming van Frankrijk hun zou behoed hebben tegen elken aanval. Maanden lang hadden zij de Conferentie van Londen straffeloos getart, en ook dit had hun versterkt in hun verwaandheid. Leopold luchtte zijn ontstemming door alle schuld op den rug der regeering te schuiven. « Indien ik dergelijken aanval voorzien had, zou ik reeds bij mijn aankomst schikkingen getroffen hebben om een fatsoenlijke verdediging mogelijk te maken... Het was slechts te twee uur namiddag dat ik, op den dag zelf, verwittigd werd, dat de vijandelijkheden begonnen waren. Deze advokatenregeering, die niets doet dan schreeuwen, had het land in staat van verdediging moeten stellen, door de belangrijkste punten met voorloopige versterkingen te omringen, wat gemakkelijk ware geweest ». Zoo schreef hij aan zijn schoonbroeder Mensdorf, dd. 3 September 1831 *(5)*.

Voldoende waarschuwingen waren er nochtans gegeven door Willem I, doch nu bleek hoe zwak de revolutionnaire staat stond.

Toch was men op de hoogte onder de militairen: Pletinckx

bijvoorbeeld schrijft, dat iedereen vijandelijkheden in het korte verwachtte *(6)*.

Ook Juste, die wel de officieele Belgische geschiedschrijver der omwenteling mag genoemd worden, logenstraft Leopolds beweringen. « Leopold had, zoowel vóór als na zijn verkiezing met angstige zorg navraag gedaan over de militaire macht, die België desnoods tegenover Holland zou kunnen stellen », wat met de legende, van den « verraderlijken overval » niet te rijmen is *(7)*.

Ook de Belgische generaals voorzagen den strijd: Daine stelde reeds den 6 Juli aan de Tiecken voor, dat hij Diest zou bezetten. Bovendien zendt Daine (10 Juli) Oostham en Beeringen bezetten, met positieve orders voor het geval dat een aanval gebeurde *(8)*.

Bij het vernemen van den inval ontbood Leopold I, die te Luik zijn blijde intrede hield, terstond Lebeau, die juist het ambt van advokaat generaal bij het hof van beroep te Luik aanvaard had. « Ik raad uwe majesteit aan », zeide deze, « terstond renboden naar Parijs en Londen te sturen om de uitvoering te eischen van de verbintenis tot waarborg van de onzijdigheid van België, bedongen in de XVIII artikelen... Ik belast mij er mee aan de heeren Le Hon en Van de Weyer te schrijven. Ik ben overtuigd, dat die heeren, bij den ernst der omstandigheden, zich niet zullen storen aan het ontbreken van een ministerieele onderteekening... Indien onze ministers voor de beslissing terugdeinzen, die ik Uwe Majesteit voorstel te nemen... dan zal ik de verantwoordelijkheid van mijn raad nemen, door, tot het einde der crisis, in het kabinet zitting te nemen in de hoedanigheid, die het Uwe Majesteit zal believen mij toe te kennen ». — « Schrijf dan », antwoordde Leopold, « ik zal van mijn kant de koningen van Frankrijk en Engeland waarschuwen » *(9)*. Een uur na dit onderhoud vertrokken twee renboden uit Luik, de een naar Parijs, de ander naar Londen *(10)*.

In den brief, dien Lebeau aan Le Hon, den Belgischen ge-

zant te Parijs, zond, om hem te verzoeken de gewapende tusschenkomst van Frankrijk te vragen, staat het volgende te lezen: « Gij zult gemakkelijk begrijpen, dat er geen oogenblik te verliezen valt. Bevelen moeten onmiddellijk per telegraaf gegeven worden aan de steden van het Noorder-Departement, om de beschikbare soldaten van hare garnizoenen naar Maastricht en Antwerpen te doen oprukken en de beschikbare geweren naar België te sturen, om de burgerwacht te helpen wapenen, welke geweren zullen teruggegeven worden of met nationale wapens, of goud, of zilver betaald worden. — Het is gemakkelijk te zien en te doen begrijpen, Excellentie, dat de omstandigheden een gunstige gelegenheid aan het Fransche ministerie verschaffen, om zich uit de moeilijkheid te redden, waarin het zich geplaatst heeft door de geschiedenis der vestingen. *Indien Frankrijk ons helpt, om ons grondgebied en onze onafhankelijkheid te verdedigen, dan zal de slechting der vestingen in het Zuiden eene natuurlijke daad van dankbaarheid en vriendschap zijn, die vanzelf zal volgen.* Wijs met nadruk op die beschouwing. Daar Frankrijk, in de preliminairen, tot onze onzijdigheid toegetreden is, en er nog den waarborg der onschendbaarheid van ons grondgebied bijgevoegd heeft, kunt gij krachtens dit beding de gewapende tusschenkomst van het kabinet van het Palais-Royal officieel vragen. *Maar behandel die zaak met spoed; er is geen oogenblik te verliezen...* Ik veronderstel, dat men dadelijk een koerier naar Den Haag zal zenden ».

(get.) Lebeau.

Koning Leopold, den 3 Augustus 's morgens te vier uur in Brussel aangekomen, benoemde bij besluit van dien datum, Lebeau die hem vergezelde tot lid van den ministerraad zonder portefeuille. Dienzelfden dag nog vergaderden de ministers en keurden het beroep op Frankrijk en de belofte, betreffende de slechting der vestingen, goed *(11).*

Zoo ging de Belgische Regeering te Parijs om hulp smee-

ken tegen de Hollanders, die de woordvoerders der omwentelaars nog zoo kort geleden als laf en ellendig afschilderden. Ch. De Brouckere, verslaggever der begrootingscommissie, had in Juni 1831 de door den minister van oorlog gevraagde credieten bestreden: « Ik kan », zegde hij onder meer, « het verkwisten van het zweet des volks niet gedoogen; onze soldaten hoeven slechts stokken en holleblokken te bezitten, om het Hollandsche leger te verslaan »*(12)*.

Tijdens de bespreking van de XVIII Artikelen, den 1 en 2 Juli hadden verscheidene leden van het Nationaal Congres de hervatting van den oorlog tegen Noord-Nederland voorgesteld en gaven uiting aan de verachting die zij voor de Hollanders gevoelden. Wij halen de volgende verklaringen aan, van Alex. Rodenbach: « De heer minister Devaux heeft ons gevraagd wat er te doen viel zoo de combinatie Sachsen-Coburg niet gelukte: Ik antwoord aan dezen minister: dat alles wat er ons te doen valt, is een overwinnig te behalen. Deze is niet onzeker; de Belg is moedig en zijn vijand is de lafste soldaat van heel Europa ».

Ch. De Neef wist te zeggen: « De Hollanders zijn laf, heden zouden zij bij het eerste verschijnen onzer kielen vluchten ».

Ch. Rogier ging nog verder: « De koning van Holland ziet zich geplaatst... tegenover zijn leger vreemdelingen, die het land uitputten en dat hij van zijns levensdagen nooit zou durven wagen op Belgischen grond, omdat hij weet, hoe deze grond in vier dagen tijds een leger verslindt » *(13)*.

Het verzoek om Frankrijks tusschenkomst was klaarblijkelijk in strijd met artikel 121 van de grondwet, dat als volgt luidt: « Geen buitenlandsche troepen mogen in dienst van den Staat genomen worden, of het land doortrekken, dan krachtens eene wet, dat is met toestemming van de wetgevende macht ». Den 4 Augustus, om half acht 's morgens, ontving Le Hon, den Belgischen gezant te Parijs, de brieven van koning Leopold en van J. Lebeau. Te acht uur

overhandigde hij aan generaal Sebastiani, minister van Buitenlandsche zaken eene nota met den volgenden inhoud:

« De vredespreliminairen, door de vijf Mogendheden en het Congres aangenomen, hebben aan België de onschendbaarheid van zijn grondgebied, alsmede zijn onzijdigheid gewaarborgd; deze waarborg is voor iedere Mogendheid eene verbintenis. Door mijn vorst ben ik gelast bij Frankrijk op de uitvoering daarvan aan te dringen en te dien einde gewapende tusschenkomst te vragen. Uwe Excellentie zal ongetwijfeld begrijpen, dat de beslissing en de hulp van Frankrijk's regeering dringend zijn, en dat er geen oogenblik te verliezen valt, indien Frankrijk een algemeenen oorlog wil voorkomen, door de aanzienlijkste strijdmachten te gebruiken ».

Terstond, in tegenwoordigheid van Le Hon werd een koerier naar Den Haag gezonden; hij bracht aan den vertegenwoordiger van de Fransche regeering, graaf de la Rochefoucauld, de opdracht om aan den koning van Nederland te verkaren, dat elke aanval op België een oorlogsverklaring aan Frankrijk zou zijn *(14)*.

Te half negen bracht Le Hon aan den koning in het Palais Royal een eigenhandig geschreven brief van Leopold I, waarin deze om de in de verdragen beloofde hulp en om wapenen verzocht: « Zijne Majesteit Louis-Philippe », zegde Le Hon in zijn schrijven aan het Belgisch ministerie van Buitenlandsche Zaken, « heeft mij op de nadrukkelijkste wijze verzekerd, dat hij zich verplicht achtte het beroep van koning Leopold in te willigen » *(15)*.

Twee dagen vroeger had het ministerie Perier ontslag genomen, het trad weder op en hield dadelijk onder voorzitterschap van Louis-Philippe, eene zitting waarop besloten werd tot het zenden van een leger naar België *(16)*. Te twee uur werd de Belgische gezant, vergezeld van de attachés Firmin Rogier en M. Van der Straeten, door Louis-Philippe en de koningin officieel in het Paleis ontvangen *(17)*. Toen de Bel-

gische gezant had verklaard, dat koning Leopold vast rekende op de vriendschap en den steun van Frankrijk voor het geval, dat de ernst der omstandigheden het noodzakelijk zouden maken daar een beroep op te doen, antwoordde Louis-Philippe met bewogen stem: « Koning Leopold kent de warme genegenheid, die ik hem toedraag en de Belgen weten ook welk belang Frankrijk en ik in hen stellen. België moet vrij en onafhankelijk zijn; het kan rekenen op den steun van Frankrijk. Mijn beide zoons en de Fransche bataljons zullen tot zijn hulp oprukken als zijn onafhankelijkheid bedreigd wordt » *(18)*. Hoe bedriegelijk en leugenachtig klinken die woorden, wanneer men overweegt, dat de Fransche regeering sedert het uitbreken der muiterij in Brussel alles in het werk had gesteld om België geheel of ten minste gedeeltelijk in te lijven, en dat haar officiëele vertegenwoordiger te Londen, de heer Talleyrand, eenige dagen later, den 12 Augustus, de verdeeling van België opnieuw zou voorstellen!

Te drie uur plakte men op de muren van Parijs een extranummer van het staatsblad uit, dat de gewapende tusschenkomst van Frankrijk ten behoeve van België berichtte *(19)*.

De Fransche dagbladen der uiterste linkerzijde zagen in het besluit der konings het teeken tot een algemeenen oorlog, die onvermijdelijk zou voeren tot de vereeniging van België met Frankrijk *(20)*.

Terecht schreef in die dagen een anti-revolutionnair blad: « De bescherming van Frankrijk, weet men tegen welken prijs zij ons zal verleend worden? — Wanneer wij de inlijving dagelijks in de kranten zien aanprediken, als wij zien dat inlijving een volksverlangen is in Frankrijk, hebben wij niet te vreezen, dat deze tusschenkomst een begin zal zijn van het verlies onzer zelfstandigheid? »

Lebeau en zijn aanhang konden niet onkundig zijn, dat zij, door Frankrijk's tusschenkomst te vragen, België aan den rand van den afgrond brachten, dat de Franschen zouden komen als helpers, maar zouden trachten als meesters in het land te

blijven. Leopold voelde reeds spoedig spijt, dat hij de hulp van Frankrijk ingeroepen had. De Muelenaere, minister voor Buitenlandsche Zaken, die niet aan den ministerraad van 3 Augustus deelgenomen had, wees zijn souverein op de gevaren en de ongrondwettelijkheid van die hulp, die hij bovendien als beledigend voor de nationale eer beschouwde *(21)*. Dientengevolge reeds den 5 Augustus schreef Le Hon aan Sebastiani, dat het verzoek van Leopold om bijstand, vervallen zou indien deze vorst oordeelde, dat het wenschelijk was het binnenrukken van het Fransche leger in België uit te stellen. Dit stond echter de Fransche regeering niet aan. Generaal Sebastiani antwoordde « dat de verplichtingen van Frankrijk, uit de vredespreliminairen en de waarborg-clausule voortspruitende, die mogendheid noodzaakten elken aanval op België te weren », zelfs indien de hoogste Fransche belangen hem niet het recht zouden verleenen elk gewelddadig herstel van de vervallen macht in België te beletten *(22)*. Evenwel den 6 Augustus schreef De Muelenaere aan Maarschalk Gérard, die over het Fransche leger het bevel voerde « dat de bevelen van den koning der Belgen noodzakelijker wijze zijn binnenrukken in het land moesten voorafgaan ». Die mededeeling wekte den toorn op van den maarschalk en van de Fransche regeering *(23)*. Sebastiani antwoordde kortaf: « Maarschalk Gérard zal zijn opmarsch niet staken al moest hij de poorten van Mons door een kanonnade openen » *(24)*. Prinses Adelaïde liet aan Talleyrand weten, dat zij zeer ontstemd was door de onbegrijpelijke houding van koning Leopold *(25)*. In den morgen van 9 Augustus drong Leopold zelf bij generaal Belliard, den Franschen gezant, aan: « Daar de toestand zoo gunstig is, geloof ik, dat het hoogst noodig is den opmarsch van het Fransche leger tegen te houden; de geestdrift is zeer groot in het leger en ik vind het natuurlijk zonder vreemde hulp te strijden. Ik geloof, dat het voor de goede verstandhouding onder de groote Mogendheden wenschelijk is, dat de maarschalk niet in het strijdperk treedt, zoolang de om-

standigheden zulks niet noodzakelijk maken » (26). Generaal Belliard hield geen rekening met het schrijven van Leopold. Nog denzelfden ochtend zond hij een renbode aan maarschalk Gérard om hem te verzoeken zijn opmarsch te bespoedigen. Koning Leopold schijnt intusschen begrepen te hebben, dat Frankrijk alleen zijn wankelenden troon redden kon, want generaal Belliard bericht in zijne gedenkschriften, dat hij denzelfden dag, te twee uur namiddag, een tweede renbode, ditmaal op verzoek van Leopold, naar Gérard zond ter bevestiging van de boodschap, waarmede de eerste belast was (27).

Van de Weyer ontving de berichten van den koning en van Lebeau den 5 Augustus, te twee uur 's morgens, en wachtte de dageraad niet af om deze aan hun bestemmelingen te overhandigen. De zaak was bij het Engelsch ministerie spoedig beslist. Denzelfden dag nog ontving admiraal Codrington, die bij de Scilly-eilanden lag, bevel met zijn vloot naar de Downs, de gewone ankerplaats in geval van oorlog, te stevenen.

's Anderen daags werd Van de Weyer officieel ontvangen door den koning van Groot-Brittanië, met welwillendheid en genegenheid. Hij zegde herhaaldelijk, dat België geen hechter vriend van zijn onafhankelijkheid en zijn geluk bezat, dan Engeland dat, machtig en rijk, aan niemand iets te benijden had en door geen enkel verlangen naar veroveringen of overheersching bezield was in zijn buitenlandsche politiek (28).

Te Duinkerken werden zes Hollandsche schepen in beslag genomen, onder bewering dat « volgens de bestaande reglementen het embargo een gevolg was van een oorlogsverklaring » — wat een duidelijke vingerwijzing was van het doel door Frankrijk nagestreefd (29).

Intusschen was de oorlog tusschen Noord-Nederland en het Fransch-Belgisch bestuur uitgebroken.

Den 1 Augustus had de prins van Oranje uit zijn hoofdkwartier te Breda door een dagorder aangekondigd, dat de koning, zijn vader, hem tot opperbevelhebber van het leger

benoemd en het voorwaarts uitgesproken had *(30)*. Den 2 Augustus trok het Nederlandsche leger de Belgische grens over. De prins van Oranje richtte tot de bewoners der Belgische gewesten volgende proclamatie:

« Aan het hoofd van het nationale leger der Nederlanden, heb ik voet gezet op uwen grond. Ik kom de vreedzame bewoners dezer gewesten gerust stellen over de bedoeling van deze vijandelijke daad. Geen zucht naar overwinning of wraak bezielt het leger en zijne aanvoerders. De koning, mijn vader, zendt mij met geen ander doel herwaarts, dan om billijke en rechtmatige voorwaarden te verkrijgen van scheiding tusschen de gewesten, die hem trouw zijn gebleven en die, welke zich aan zijne heerschappij onttrokken.

Wij doen den oorlog aan om te spoediger een duurzamen vrede te bewerken. Aan de rustige bewoners van den grond, waarop ik thans sta, waarborg ik bescherming en veiligheid; zelfs ondersteuning beloof ik aan hen die de goede zaak zijn toegedaan. Moge soms, hier of daar, eenige ongeregeldheid worden gepleegd, dat altijd onvermijdelijk kwaad van een talrijk leger, elke klacht, die de inwoner doet, zal door de legerhoofden worden gehoord. Op het bewijs van het misdrijf zal de strenge straf onmiddellijk volgen.

Gegeven in ons hoofdkwartier, den 2 Augustus 1831.

De opperbevelhebber van het Nederlandsche leger,
Willem, prins van Oranje ». *(31)*

Generaal Daine, opperbevelhebber van het Maasleger beantwoordde die proclamatie in een Fransche dagorde, waarvan de vertaling hier volgt:

« Soldaten. Op het oogenblik, dat ik u de tevredenheid Zijner Majesteit wilde betuigen, ontvang ik het officiëel bericht, dat de Hollanders den wapenstilstand hebben opgezegd en ons zullen aanvallen. Ik kondig u zulks met blijdschap aan, omdat ik weet, dat gij vurig naar den dag der wrake ver-

langt; onze laffe vijand daagt ons vermetel uit. De Belg laat zich nimmer op het veld van eer wachten en wij zullen hem de helft van den weg besparen.

Soldaten! Ieder uwer make zijne wapenen gereed en herinnere zich, dat hij zijn vaderland moet redden en de nog korteling aangedane vernederingen heeft te wreken. Leve België! Leve de Koning!

Hasselt, 3 Augustus, 5 uur des morgens,

De opperbevelhebber en Divisie-generaal,

Daine.

Gekweekt met beleid door de onvermoeide zorgen van prins Frederik der Nederlanden telde op het einde van Juli 1831 de Hollandsche legermacht in het geheel 86725 man, waarvan 4017 de bezetting uitmaakten van het Kasteel van Antwerpen en van de forten aan de Schelde; 5753, die van Maastricht, 17334, die der meer achterwaarts gelegene vestingen, terwijl 8446 man ter verdediging der Zeeuwsche oevers van de Schelde in Staatsvlaanderen ten strijde gereed stonden, en 15277 in het binnenland de macht hielden*(32)*. Het overige gedeelte van het zoogenaamde leger te velde, onder het opperbevel van den prins van Oranje geplaatst, wien zijn broeder prins Frederik als kolonel-generaal den landmacht ter zijde stond, telde, toen het den 2 Augustus de oud-Nederlandsche grenzen overtrok, 35898 officieren, onderoffficieren en manschappen in werkelijken dienst, 6570 paarden en 72 vuurmonden, in vier divisiën verdeeld. De eerste divisie, onder den luitenant-generaal Van Geen, telde 9728 man; de tweede, onder hertog Bernhard van Saksen-Weimar, 9320; de derde, onder luitenant-generaal Adriaan Frans Meyer, 7404; de reserve-divisie, onder luitenant-generaal Cort-Heyligers, 5.300. Op den eersten marschdag werd de brigade lichte cavallerie met de divisie Meyer vereenigd*(33)*.

Generaal de Failly, minister van oorlog, van 11 Mei tot 3

Augustus 1831, heeft de Belgische krijgsmacht, den 20 Juli 1831 in werkelijken dienst, op 62989 man begroot *(34)*.

Krachtens decreet van den regent, dd. 10 Juni 1831, was het Belgische leger in vier hoofdmachten verdeeld:

a. het Scheldeleger tellende 22671 manschappen, 1974 paarden en 24 vuurmonden; — b. het Maasleger tellende 14525 manschappen, 2254 paarden en 30 vuurmonden; — c. het Vlaanderenleger tellende 6237 manschappen, 132 paarden, 6 vuurmonden; — d. het Luxemburgsche leger tellende 4711 manschappen, 123 paarden en 6 vuurmonden.

Te zamen 48144 manschappen, 4483 paarden en 66 vuurmonden. De overige manschappen lagen over het land verspreid *(35)*.

Hierbij dient de gemobiliseerde burgerwacht — omtrent 50.000 man, — gevoegd te worden *(36)*. In Maart 1831 had de regent 50.000 pieken doen bestellen, om er de boeren mede te wapenen *(37)* Zoodra de opmarsch van het Noord-Nederlandsche leger bekend was werden alle beschikbare troepen naar de meest bedreigde punten gestuurd. Zoo meldt de Moniteur Belge den 7 Augustus, dat twee brigades burgerwachten zich bij het Scheldeleger bevinden en dat de vrijwilligerskorpsen van alle kanten te Leuven aankomen en dadelijk naar St Joris Winghe, Aerschot en Thienen gezonden worden *(38)*, en den 10 Augustus, dat een groot getal burgerwachten uit Henegouwen te Brussel aangekomen, terstond naar het leger vertrokken zijn *(39)*. Burgemeester Rouppe verklaart in eene proclamatie dd. 7 Augustus « dat de Septemberhelden van alle kanten toesnellen en door eene menigte vrijwilligers ondersteund worden » *(40)*. Het is dus zeer moeilijk de sterkte van de troepen, die deel uitmaakten van het Scheldeleger en van het Maasleger vast te stellen. Als uiterst minimum kan men aannemen voor het eerste 23000 en voor het tweede 15000 man, te zamen 38000 man, dus ruim zooveel als het Noord-Nederlandsch leger te velde.

Het Maasleger, waarvan het hoofdkwartier te Hasselt ge-

vestigd was, stond onder luitenant-generaal Daine, een Belg, geboren in de Waalsche provincie Namen. Reeds als dertienjarige knaap met de vrijwilligers der eerste Fransche Republiek in dienst getreden bij het leger van Pichegru, was hij bij de oprichting van het koninkrijk der Nederlanden naar het nieuwe leger overgegaan met den rang van generaal-majoor. Zijn dienststaat vermeldde deelneming aan Napoleons veldtochten in Duitschland en Rusland, dienst onder Ponitowski in Galicië, de inname onder zijn bevel van Zamosc aan het hoofd van een bataljon Polen; eindelijk medewerking aan de verdediging van Dantzig onder Rapp, zes verwondingen op even zoovele slagvelden en ontvangen eerebijken. In de eerste dagen van het oproer ging hij in Belgischen dienst over. Nochtans werd aan Daine bij koninklijk besluit van 7 November 1830 op zijn verzoek een eervol ontslag uit den Nederlandschen dienst verleend; doch den 11 November werd dit besluit ingetrokken op grond van « sedert ingekomen berichten omtrent de gedragingen van generaal-majoor Daine ». Daine had zich namelijk meester gemaakt van Venlo en als opperbevelhebber van een korps Belgische troepen eene proclamatie aan de ingezetenen van Limburg uitgevaardigd, waarin deze werden aangespoord zich vrij te maken. Toen volgde, den 14 November, 's konings besluit, « dat Daine zal geroyeerd worden als deserteur uit de kaders van het leger ». Door de verovering van Venlo was hij in België de held van den dag geworden; tot luitenant-generaal bevorderd, voerde hij nu het legerkorps aan, dat den rechtervleugel zou uitmaken van het Belgische leger te velde *(41)*.

Het Scheldeleger, dat den linkervleugel vormde der Belgen, bezette Mechelen en Antwerpen, en lag gekantonneerd deels in de streek tusschen de Schelde, Gheel en Turnhout, deels naar de kant van Leuven. Dit leger werd aangevoerd door Maria Michael Balthazar, baron de Tiecken de Terhove, vroeger schadron-bevelhebber bij het regiment roode lanciers van

de garde van Napoleon, die hem altijd bij voorkeur tot bevelhebber van zijne persoonlijke escorte verlangde *(42)*.

Dat Leopold de Tiecken afschilder als half waanzinnig (à moitié fou) en heelemaal onbekwaam, in zijn brief aan Mensdorf (3 Sept. 1831) *(43)*, zal waarschijnlijk alleenlijk te wijten zijn aan zijn wensch om zijn reputatie, die door de gebeurtenissen een flinke knak kreeg, zooveel mogelijk te redden.

De voorwacht van het Scheldeleger stond onder bevel van Niellon. Twee gewezen officieren van het Fransche keizerrijk zouden den strijd aangaan tegen den prins van Oranje, die in Spanje en bij Quatre-Bras en Waterloo met zooveel moed en beleid gestreden had tegen Napoleon I.

In het Belgisch leger was krachtens besluiten van het Voorloopig Bewind, dd. 16 en 27 October 1830, het Fransch de taal van bevel en bevelhebbers. De grenadiers van onze burgerwacht, schreef de Moniteur Belge *(44)*, trekken ten strijd zingende de Parisienne en de Marche Belge. In het Noord-Nederlandsch leger klonk uit den mond van alle officieren het Nederlandsch woord. In dien strijd moest ieder klaarziende Vlaming, schoon door noodlot en wet gedwongen deel uit te maken van het Belgisch leger, met hart en ziel voelen voor den prins van Oranje. Dat dit ook werkelijk zoo was blijkt uit den brief van een Vlaamschen soldaat, die omtrent dien tijd te Mons gelegerd was. « Alle soldaten », schreef hij, « roepen: Vive, vive de prins Willem, want ze zijn allemaal Hollandschgezind » *(45)*.

Het eerste doelwit van den algemeenen legeropmarsch van de Noord-Nederlanders was Diest. Meester van deze stad zou het leger tusschen beide vijandelijke hoofdmachten ingeschoven zijn; Daine kon worden overvleugeld; Tiecken afgesneden; ieder afzonderlijk verslagen en dan lag de weg naar Brussel open. Om den vijand te misleiden en hem in den waan te brengen, dat de aanval in de eerste plaats beoogde de hand te reiken aan de bezetting der citadel van Antwer-

pen en de stad te heroveren, werd den 3 Augustus het fort St Marie bezet en met geschut voorzien, het dorp Calloo, onder veel bloedvergieten door matrozen en soldaten veroverd, Pijp-Tabak bemachtigd en de Scheldedijk doorgestoken. Daartoe werkte insgelijks de bezetting der citadel mede door een uitval *(46)*.

Den 2 Augustus begon de opmarsch in Zeeland, gesteund door de vloot. Generaal de Vinck rukte vooruit en nam bezit van den Kapitalen Dam (bezuiden IJzendijke), die toeliet een groot deel dezer streek onder water te zetten, sloeg een bres in den dijk van Oudendijke, en deed een aanval op Maldeghem den 11 Augustus. Deze werd echter afgeslagen *(47)*.

Den 3 Augustus deed de bezetting van Bergen-op-Zoom een tocht naar Capellen, doch werd er verjaagd en trok terug op Putten; een tweede kolom bezette Calmphout. Het garnizoen van Breda trok tot over Westwezel *(48)*. Deze bewegingen moesten de Belgen misleiden over de plannen van Oranje. Diens leger rukte op (3 Augustus) en viel de voorwacht van het Scheldeleger aan, onder Niellon, die den aanval verwachtte. Hij moest zijn positie tusschen Ravels en Turnhout opgeven, en week terug naar de weg van Lier, daar de Tiecken zijn hoofdkwartier had te Schilde *(49)*.

Den 5 Augustus bezette de 12e afdeeling Diest, verlaten door zijn bezetting, die op Aerschot en Leuven was teruggetrokken; maatregelen werden getroffen om deze stelling te versterken. Ondertusschen was de 3e afdeeling onder generaal Meyer, met de troepen van Daine slaags te Oostham en overviel een bataljon te Beeringen.

Het reservekorps van generaal Cort-Heyligers nam denzelfden dag Hechtel stormenderhand in.

Generaal Chassé deed een aanval uit de Antwerpsche Citadel, en vernietigde een Belgische batterij bij het Melkhuis. Dijken werden doorgestoken in de omtrek van het Vlaamsch Hoofd om de batterijen niettegenstaande vroegere overeenkomsten voor het hernemen van de vijandelijkheden door de

Belgen opgeworpen, onschadelijk te maken *(50)*. 's Anderen daags rustte het leger uit, alleen het reservekorps rukte op, om de noodige posities in te nemen. Na Helchteren te hebben bezet en Houthaelen, botste het op het leger van Daine op de heide van Winterslag. Na een gevecht, dat den heelen dag duurde, bleven de posities onveranderd *(51)*.

Den 7 Augustus bezette Saksen-Weimar met de tweede afdeeling Sint Truiden, door Daine verlaten. De derde afdeeling trok naar Herck en zond twee ruiterverkenningen uit, een onder gen. Boreel, een onder gen. Du Monceau. Die zette zijn verkenning in de richting van Hasselt voort, en stootte op de voorwacht van Daine, die na ontvangst van het derde bevel van Leopold I naar Diest toe oprukte. Du Monceau trok achteruit, daar hij geen gevecht wilde wagen, kwam Van Balveren ter hulp, die bij Herckenrode aangevallen werd, en samen trokken zij terug tot Kermpt. Daar werd de ruiterij handgemeen, ondersteund nu door voetvolk. Kermpt werd prijs gegeven, en een nieuwe positie bij Beerbroeck bezet. Bij het vallen van den avond hield het gevecht op; de Belgen trokken terug op Kermpt en Hasselt; de Nederlanders trokken terug in de vlakte voor Herck *(52)*. 's Anderen daags, 8 Augustus, zou de beslissende slag geleverd worden tegen Daine. De tweede afdeeling rukte op tegen Curenge, joeg de Belgen er uit, en achtervolgde ze. Te Wimmertingen werd de achterhoede ingehaald en beschoten.

Terwijl de prins van Oranje met de derde afdeeling zoo de Belgen aanviel, rukte Cort-Heyligers op naar Zonhoven, door den vijand verlaten, en naar Hasselt; Saksen Weimar trok van St Truiden naar Wimmertingen, waar hij de achterwacht van Daine nog trof. Een kolom uitgezonden van Maastricht kwam te laat te Tongeren. Voor deze bedreiging van omsingeling had Daine immers zijn troepen door en om Hasselt laten aftrekken. Generaal Boreel achtervolgde hem terstond met de ruiterij der vijfde afdeeling, overviel een deel zijner ruiters in Hasselt, en trof zijn achterwacht op korten afstand

der stad. Eenige kanonschoten waren voldoende om de geheele kolom tot wilde vlucht te brengen *(53)*.

« Het leger van generaal Daine », schreef De Muelenaere aan Van de Weyer, dd. 11 Augustus 1831, « is gevlucht zonder gevochten te hebben » *(54)*. « Slechts te acht uur », verklaart generaal Niellon, « begon Daine zijn terugtrekkende beweging. Eenige schadrons ruiters en een halve batterij licht geschut alleen ter achtervolging van het Maasleger uitgestuurd, volstonden om in een verschrikkelijke warklomp te veranderen de divisie, die daags te voor nog zoo schoon was en met een uitmuntenden geest bezield. De tuchteloosheid sloeg over op alle bevelvoerenden en de soldaten wilden aan hun oversten niet meer gehoorzamen » *(55)*.

De Noord-Nederlandsche ruiterij en bereden geschut vervolgden Daine's leger tot bij Cortessem. De prins van Oranje gaf toen last de vervolging te staken. Daine met een paar stukken licht geschut en onder geleide der kozakken van de Maas — zoo werden zijne lanciers genoemd — ijlde in galop naar Tongeren, om vervolgens zijn behoud te gaan zoeken te Luik, waar weldra het overschot van zijn leger — ongeveer 4000 man — in de grootste wanorde aankwam *(56)*.

Het Maasleger was voor goed uit het veld en de Belgische hoofdmacht onder Leopold was van nu af aan het eenig doel der verrichtingen van het Noord-Nederlandsche leger *(57)*.

Ook hier schijnt Leopolds brief aan Mensdorf (3 Sept.) op zijn minst onvolledig. Op Daine schuift hij alle de schuld. « Indien generaal Daine naar mij geluisterd had en zoo hij eenig gezond oordeel had bezeten, zou hij den 5 naar Diest of naar Beeringen opgerukt zijn en zich aangesloten hebben bij de divisie Tiecken. Den 5 stuurde ik generaal de Failly om het hem te zeggen, en deze bereikte hem 's anderendaags in de voormiddag. Had Daine terstond gehoorzaamd, hij was nog op tijd, doch hij begon zijn opmarsch slechts den 7. Hij wierp de Hollanders achteruit in de heuvelachtige streek van Kermpt en bevond zich op twee uur van Diest. Dan, in

plaats van vooruit te rukken, daar hij slechts nog vijf of zes uur gaans van de andere divisie af was, en te pogen deze te bereiken, trok hij achteruit. Indien ik op dat oogenblik niet zoo ziek (si souffrant) geweest was, zou ik gepoogd hebben hem te bereiken, alhoewel wij tegen ons vier Hollandsche divisies van 10000 man elk hadden en bovendien in flank, het garnizoen van Maastricht » *(58)*. Leopold aanziet den strijd tegen het Hollandsche leger, door Daine geleverd te Kermpt, als een overwinning, en houdt er geen rekening mede dat Daine zeer ernstig bedreigd was omsingeld te worden: bovendien moest Daine om Tiecken te vervoegen dwars door het Hollandsch leger, dat Leopold zelf niet durfde aanvallen; want 's konings plotselinge ziekte van dien dag, die hem belet iets te doen, komt nogal ongelooflijk voor, wanneer men weet dat men in het koninklijk hoofdkwartier feitelijk niets wist van de echte toedracht der zaken, en dit geeft den echten uitleg van de werkloosheid van Leopolds leger. Den 9 Augustus 's morgens vroeg, brak het Scheldeleger op van Aarschot naar Scherpenheuvel, om bij Daine aan te sluiten, rond Diest. Toen kwam het nieuws van Daine's nederlaag, en eindelijk werd men zich bewust van het feit, dat Oranje Diest stevig bezet hield. Het leger trok achteruit naar Leuven, om door een beweging meer Zuidwaarts, in de richting van Thienen, aansluiting bij de overblijfsels van Daine's leger te zoeken *(59)*.

Nu werden maatregelen getroffen om het Scheldeleger insgelijks onschadelijk te maken. Den 10 Augustus werd de hergroepeering der Nederlandsche strijdkrachten begonnen. De afdeeling Van Geen, die den aanval tegen Daine in den rug gedekt had, leverde eenige schermutselingen met het aanrukkend Scheldeleger te Beckevoort en Molenbeek. Saksen-Weimar verjoeg, aan het hoofd der tweede afdeeling, de Belgen uit Thienen, na den steenweg op Leuven te hebben bezet. Zij weken langs Hougaarde in de richting van Waver. De derde afdeeling bezette St Truiden. Cort Heyligers bezette

Hasselt, en trof maatregelen om te weerstaan aan een vliegende kolom uit Venlo, die de communicatie-lijnen bedreigde *(60)*. Nu begonnen een reeks bewegingen met het doel het Scheldeleger in Leuven te omsingelen. De divisie Van Geen trok recht op Leuven af; de divisie Saksen-Weimar voerde een omtrekkende beweging uit over Hannut en Hamme, bezuiden het woud van Leefdael, naar den IJzerenberg om de wegen Leuven-Brussel, Leuven-Waver en zoo mogelijk Leuven-Mechelen af te snijden. Haar plaats werd ingenomen door de divisie Meyer. Het Belgisch leger, meenende Saksen-Weimar nog in zijne vooruitgeschoven positie van daags te voor aan te treffen, deed een verkenning naar Bautersem den 11 Augustus en stootte op de divisie Meyer. Deze ontruimde het dorp en trok terug tusschen Roosbeek en Cumptich. Dit gevecht belette echter niet dat de Belgen er 's anderendaags werden aangevallen en verdreven. Terzelvertijde viel de eerste afdeeling Lubbeek aan, en de Belgen weken tot aan den Pellenberg. Saksen-Weimar bereikte den steenweg Leuven-Tervueren en Leuven-Cortenberg, en bezette de IJzerenberg. Zijn mannen hielden er de postkoets van den Franschen generaal Belliard aan, die als gevolmachtigde van den koning der Franschen te Brussel, de gebeurtenissen gadesloeg en voor wien België later een standbeeld heeft opgericht *(61)*. De Fransche generaal, bij den hertog gebracht, gaf te kennen als bemiddelaar in den strijd tusschenbeide te komen, verklarende dat ieder schot op Leuven gedaan als eene vijandelijke daad tegen Frankrijk zou beschouwd worden en eischte, dat de hertog zijne beweging zou staken: « Ik ben hier gekomen om te vechten, niet om te onderhandelen », was het nadrukkelijk antwoord van den hertog en het werd bekrachtigd door een bevel aan generaal Boreel gegeven om met de lichte ruiterij Cortenberg te gaan berennen: hetgeen ook geschiedde. Belliard verlangde voor den prins van Oranje gebracht te worden; maar de hertog liet

den ongenooden gast onder gewapend geleide terug op den weg zetten, vanwaar hij gekomen was *(62)*.

De straatweg naar Mechelen was gevuld met vluchtenden —; ook koning Leopold, omringd door eenige officieren en een veertigtal manschappen, ontsnapte langs dien weg. Hij moest zelfs het vuur der eerste tirailleurs van Saksen-Weimar doorstaan. Eenige oogenblikken later zou zijne ontsnapping niet meer mogelijk geweest zijn, want toen was de stad Leuven geheel ingesloten *(63)*. De hertog van Saksen-Weimar, aan het hoofd van een afdeeling dragonders, dreef zelf de vluchtingen naar Mechelen en toen kwam een kolonel aanrennen met het bevel van den prins van Oranje, dat het zwaard in de schede moest worden gestoken.

Dien dag (12 Augustus) stonden de Hollandsche voorposten op twee uur afstand van de vijandelijke hoofdstad zonder dat er nog een Belgisch leger was om den intocht binnen hare muren te beletten *(64)*. De onmogelijkheid om Brussel te verdedigen was zoo duidelijk, dat de voorzichtigste burgers het raadzaam oordeelden de stad door overgave te redden van de onheilen die haar bedreigden. Reeds bij de tijding van Daine's nederlaag hadden de voornaamste drijvers der omwenteling hunne redding gezocht in de vlucht of maatregelen genomen om zich een veiligen aftocht te verzekeren *(65)*. Verwarring en angst heerschten te Brussel; tusschen België's hoofdstad en den prins van Oranje bleef er niets dan eene menigte vluchtelingen over; elke poging tot weerstand scheen bespottelijk en onmogelijk; het bestuur was niet meer werkzaam; de raad der ministers kwam bijeen, maar nam geene beslissingen; iedereen scheen bij voorbaat den veiligsten weg te kiezen om de wraak van een vertoornden vijand te ontwijken.

Terwijl de Belgen uit Bautersem vluchtten, kwam lord Russell met een witte vlag den prins te gemoet. Hij bracht een brief van sir Robert Adair, Engelsch gezant te Brussel, een wapenstilstand verzoekend en meldend dat Franschen

onder Gérard bij Waver waren. De prins, op aandringen van zijn stafoverste Constant de Rebecque, antwoordde dat de overgave van Leuven en de zekerheid dat een Fransch leger in België was, de voorwaarden waren. Officieren werden uitgezonden om te zien of de Franschen werkelijk in aantocht waren en ondertusschen ging de aanval door. De Belgen werden toen uit hun sterke stelling op den Pellenberg, dien ze hadden ingenomen tijdens de besprekingen met Russell, zoo het voordeel der Nederlanders te Bautersem te niet doende, verdreven. Toen kwam sir Adair persoonlijk aandringen op een wapenstilstand. Het antwoord was, dat Leuven dien dag niet zou bestormd worden, mits men zich verbond den volgenden dag vóór twaalf uur de stad aan de Nederlandsche troepen over te geven. Middelerwijl zou men de vijandelijkheden staken.

Dadelijk na den terugkeer van sir Robert Adair in de stad, verscheen een officier van den Belgischen generalen staf, die den prins van Oranje verzocht de voorwaarden van de overgave van Leuven te bepalen. De prins liet ze opstellen en eischte onmiddellijk antwoord, wat hij ook na korten tijd ontving, geratificeerd door den Belgischen brigade-generaal, stafoverste ad interim, A. Goblet *(66)*.

De voorwaarden der capulatie van Leuven luidden als volgt:

Art. I. De stad zal morgen, den 13 Augustus, op den middag door de Belgische troepen ontruimd worden en overgegeven worden aan wachten der Hollandsche troepen.

Art. II. De poorten der stad en voornaamste posten zullen morgen voor middaguur, door de wachten der Belgische troepen aan wachten der Hollandsche troepen worden overgegeven.

Art. III. De vijandelijkheden zullen van dit oogenblik af tot morgen den 13 Augustus, ten twaalf ure des middags geschorst worden.

Op last van Z. K. H. den Prins van Oranje, de luitenant-generaal, chef van den generalen staf

(get.) Baron de Constant Rebecque.

Aangenomen door den brigade-generaal, chef van den generalen staf ad interim

(get.) A. Goblet.

Pellenberg bij Leuven, 12 Augustus 1831. *(67)*

Ondertusschen was ook Saksen-Weimar verwittigd van den wapenstilstand: toch werd zijn afdeeling door Belgische troepen en geschut aangevallen. Deze werden echter overhoop geworpen, en op den weg van Mechelen begon een gevecht, dat kolonel van Stirum stilde, met het nieuws dat de wapenstilstand door misverstand verbroken was geweest, doch hernieuwd *(68)*. Dit was echter niet een misverstand geweest. Terwijl Saksen-Weimar werd aangevallen, werd ook op de overige Nederlandsche troepen kanonvuur gericht van de wallen van Leuven, zooals verder zal blijken.

De voorstelling der gebeurtenissen, door Leopold gegeven in meer gemelden brief van 3 September 1831, is heelemaal verschillend en zeer onvolledig. « Dit gevecht (de nederlaag van Daine) verplichtte mij ten spoedigste op te rukken naar Leuven met de divisie Tiecken. Die man is half waanzinnig en heelemaal onbekwaam. Buiten dit, een dapper oud-ruiterij-kolonel, die, in gewone tijden, slechts een regiment aanvoert. Den 11 deed ik een verkenning in richting van Bautersem, bij Thienen. Ik wilde mijn troepen eenigszins aan het vuur wennen, en de Hollanders uit het dorp verjagen om dan naar het bivak terug te keeren, bij Leuven. 's Avonds kwam ik te Leuven terug, waar een telegram van Den Haag het schorsen der vijandelijkheden meldde. Terzelvertijde gaf ik bevel aan Tiecken naar zijn bivak terug te keeren. 's Anderendaags, rond den middag, vroeg ik aan Tiecken, die bij mij kwam of hij de troepen in het bivak had. Hoe groot was mijn verwondering te vernemen, dat zij nog een uur of anderhalf uur van de stad waren » *(69)*.

Het telegram uit den Haag is klaarblijkelijk dit van den Franschen gezant, die zijn beschermeling op de hoogte stelde, doch officieel was het niet. Doch dit is geen voldoende uitleg voor de overgave van Leuven. De beweging Leuven-Thienen was bedoeld als een poging om in verbinding te komen met Luik, met de hoop hetzij het overschot van Daine's leger de hand te reiken, hetzij de steun der Luiker vrijwilligers in den strijd te verzekeren, en de fout van 7-8 Augustus te herstellen, wanneer Leopold de gelegenheid had laten voorbijgaan de Hollanders tusschen twee vuren te zetten. Van de latere voorstelling der Belgische historici, dat het gevecht bij Leuven een poging was om de opmarsch der Hollanders te vertragen, in afwachting dat het Fransch leger, langs Waver oprukkend, hen zoude tot staan brengen, weet Leopold zelfs niets, en het zou toch zijn beste verontschuldiging zijn geweest, indien zooiets in zijn bedoeling gelegen had. Doch het doel der officieele geschiedsschrijvers is altijd geweest de beteekenis van den Tiendaagschen Veldtocht te verminderen om tegen de gevolgen te kunnen protest aanteekenen. Daarom ook wordt er nooit gerept over den aanslag tegen het Hollandsch leger gepleegd, tijdens de onderhandelingen, door de beschieting der rustende troepen.

Nadat Adair op zich genomen had de voorgestelde voorwaarden van de Belgische bevelhebbers te bedingen, plaatsten de prinsen, met hunne staven, zich op de hoogte van Contreman aan den Thienenschen steenweg, waar de voorhoede der divisie geposteerd stond, en de troepen, die de opperbevelhebber onder zijne persoonlijke aanvoering had genomen, ter wederzijden van de barrier van dien naam op negen honderd ellen van de wallen van Leuven, in kolonnen in rust. De eerste divisie deed, op daartoe bekomen bevel, hetzelfde op den weg van Diest. Nadat de troepen ongeveer drie kwartier aldus — de rijdende kanonniers afgestegen en de infanterie met gekoppelde geweren, — in rust hadden gestaan (het was toen tusschen half drie en drie uur

in den namiddag), barstte plotseling uit een groot aantal kanonnen in de stad geplaatst een zoo geweldig vuur los, dat, zoo het met meer bekwaamheid ware gericht geweest, met een ontzettend verlies het Nederlandsch leger had kunnen treffen. Vijftig dooden en gekwetsten vielen ten gevolge van dezen aanslag. Bij de troepen langs den straatweg van Thienen geschaard, ontstond door dit onverhoeds geschutsvuur eenige verwarring, en de eerste divisie langs den Diester straatweg bij de gekoppelde geweren in rust liggende, week een eind weegs terug. Doch de beide prinsen snelden toe en zonden naar alle zijden hunne stafofficieren, waardoor spoedig een eind gemaakt werd aan de verwarring. Een rijdende houwitserbatterij opende daarop het vuur tegen het zwaar geschut des vijands, terwijl een bataljon Friesche schutters de Belgische tirailleurs, die weder tot zeer nabij waren vooruitgedrongen, terugdreef *(70)*. Alle grond zou er bestaan hebben om dit allerverraderlijkst vuur, waardoor een wapenschorsing zoo schandelijk werd geschonden, onmiddellijk krachtdadig te beantwoorden. Hoogst rampspoedig zouden dan de gevolgen voor Leuven zijn geweest, daar talrijke vuurmonden op de hoogte aan alle zijden op de stad waren gericht: maar Oranje was groot en lankmoedig genoeg om niet tot uitersten over te slaan. Hij zond kolonel Van Stirum, officier van den staf van prins Frederik, om uitleggingen aan den bevelhebber te vragen. Spoedig keerde Van Stirum met een Belgisch officier terug, die zijn leedwezen over het gebeurde betuigde en beweerde, dat het geheel strijdig was met de stellige bevelen, die de Belgische opperbevelhebber gegeven had *(71)*.

Tal van jaren bleef die verraderlijke schending van den wapenstilstand als bedekt met een floers en de aanleiding er van in het duister. Velen geloofden aan eene vergissing, aan een misverstand, zooals het zoo vaak voorkomt in soortgelijke gevallen in een oorlog en in dien zin is het, dat de prins van Oranje, in zijn negende legerbericht *(72)* en de

chef van den generalen staf, generaal de Constant Rebecque, in zijn dagboek, zich hebben uitgelaten *(73)*.

Maar de twijfel is niet meer mogelijk, sedert luitenant-generaal Eenens bekend heeft, dat hij zelf het teeken heeft gegeven tot de moorddadige kanonnade, dat hij heeft gehandeld wetende dat men aan het onderhandelen was, dat hij zich op die daad beroemt en met trots wijst op die « Hollandsche » kurassiers, die daar als een schijf geplaatst, de volle lading kregen uit eene batterij van twaalfponders.

Ziehier overigens hoe Eenens het verloop van de kanonnade vertelt:

« *Toen er geen twijfel meer was aangaande het dreigend gevaar*, begaf kapitein Eenens zich naar generaal Tiecken, die zich met zijn staf bij het rechter wachthuis van de Thiensche poort bevond en vroeg of hij moest beginnen te vuren. *De generaal zeide hem, dat men onderhandelde en het verboden was te schieten (74)*. Eenens antwoordde daarop, dat de Hollanders niet opgehouden hadden ons aanvallend te naderen, dat men ze tegenhouden moest, en dat zij, nu zij zich onvoorzichtiger wijze binnen het bereik van onze kanonnen begeven hadden, er niet zonder schade af zouden komen. De generaal maakte daarop eene lichte beweging, die de kapitein als een stilzwijgende toestemming opvatte; hij ging dus naar de batterij van de twee achttienponders, waarover hij bevel voerde, geplaatst links van de Thiensche poort *(75)*, en liet die kanonnen afvuren, omdat hij meende, dat hij, eenvoudig kapitein, eene verantwoordelijkheid op zich moest nemen, die een legeraanvoerder niet kon dragen... De onderofficieren, die in de verschillende vestingsbatterijen bevel voerden onder Eenens, hadden het bevel ontvangen het vuur op den vijand te openen, die zich binnen schot zoude bevinden, zoodra zij het eerste kanonschot zouden hooren, hetzij van onzen kant, hetzij van dien der Hollanders... Toen nu de beide achttienponders, geplaatst tegen het linker wachthuis, het teeken gegeven had-

den, lieten de andere stukken, bediend door de belegeringsartillerie, zich ook hooren. De kommandanten van de Belgische batterijen openden terzelfdertijd een moorddadig vuur op de Hollanders, die de eerste schoten beantwoordden en de kanonnade werd algemeen. Duurde zij niet lang, zij was in elk geval zeer geweldig in haar gevolgen voor de Hollanders; vier honderd gewonden betrokken dien dag het hospitaal van Thienen, waarvan al de zalen, de kapel, de gangen en alle aanhoorigheden opgepropt waren met gekwetsten, en degenen die geen plaats konden vinden in het hospitaal, gingen alle openbare gebouwen opvullen (encombrer)... De (Hollandsche) kurassiers kregen de volle laag uit eene batterij twaalfponders, gekommandeerd gedurende dit gevecht door een zeer jong artillerie-officier (Huguency), die bijzonder goed de kunst verstond te richten. De koning, die achter de batterijen wandelde, had de uitwerking der schoten van Hugueney bemerkt. Zijne Majesteit naderde, liet den kommandant der batterij roepen, gaf zijn verwondering te kennen, dat hij nog zoo jong was, wenschte hem geluk met de uitwerking van zijne schoten en voegde er bij, dat hij de diensten op dat oogenblik bewezen, zou beloonen » *(76)*.

Ten einde de daad te verontschuldigen, waaraan hij zich den 12 Augustus 1831 te Leuven schuldig heeft gemaakt, beweert generaal Eenens, dat een dringend gevaar het Belgische leger bedreigde, namelijk dat de Noord-Nederlandsche troepen de Belgische voorposten bij de Perksche en Thiensche poort aanvielen, toen hij begon te vuren *(77)*.

Eenens' bewering betreffende die vermeende aanvallen is in strijd met de bevelen van den opperbevelhebber van het Belgische leger, zooals ze door Eenens vermeld zijn:

I. Voor de kanonnade had generaal Tiecken verboden te schieten. De generaal, die volgens Eenens, zelf een man van eer was *(78)*, bevond zich op dat oogenblik met zijn staf op de wallen, bij het rechter wachthuis van de Thienensche

poort, terwijl kapitein Eenens bij het linkerwachthuis van dezelfde poort stond bij zijne twee kanonnen *(79)*. Toen hij zich naar de generaal had begeven om machtiging te vragen het vuur te openen, antwoordde deze *dat men aan het onderhandelen was* en dat het dus verboden was te schieten *(80)* Zou nu generaal de Tiecken dit antwoord hebben gegeven, indien de prins van Oranje, bij voortduring te kort kwam aan de verplichtingen, die hij genomen zou hebben voor het gevecht Corbeek-Loo-Pellenberg, en op hetzelfde oogenblik de Belgische troepen had doen aanvallen bij de Perksche en bij de Thiensche poort? Generaal de Tiecken zàg de bewegingen van de Hollandsche troepen even goed als zijn ondergeschikte en met volledige kennis van zaken verbood hij dezen te schieten. Kapitein Eenens oordeelde echter, « dat hij een verantwoordelijkheid op zich moest nemen, die een legerhoofd op zich niet kon laden » *(81)*. Wel is waar, na geweigerd te hebben, maakte Tiecken eene kleine beweging, die het Eenens beliefde als eene toestemming te beschouwen *(82)*, maar die evengoed een teeken van ongeduld kon zijn, veroorzaakt door het misplaatste aandringen van een ondergeschikte.

II. Gedurende de kanonnade gaven de militaire bevelhebbers der Belgen bevel om dadelijk het vuur te staken: « De krachtigste pogingen werden aangewend », zegt Eenens, « opdat onze artillerie haar verwoestingswerk zou staken... ja, men dreigde zelfs het kommando te zullen ontnemen aan een kapitein, die weigerde te gehoorzamen aan dergelijke bevelen, en zeide, dat hij het vuur zou staken, zoodra de vijand teruggetrokken zou zijn » *(83)*.

Eenens' bewering betreffende de vermeende aanvallen zijn in strijd met de gedragingen van den Belgischen opperbevelhebber na de kanonnade. Men weet dat de prins van Oranje kolonel van Stirum gezonden had om ophelderingen te vragen en deze spoedig terugkwam met een Belgisch officier, die zijn spijt betuigde over het gebeurde en verzekerde,

dat het geheel in strijd was *met de uitdrukkelijke bevelen* door den opperbevelhebber der troepen binnen Leuven gegeven *(84)*. Generaal Eenens noemt dit « zich verontschuldigen op de nederigste wijze »*(85)*. Generaal Eenens beweert, dat generaal Goblet, op eene bijeenkomst van generaals voorgesteld had, kapitein Eenens te straffen, omdat hij voortgegaan was met schieten, niettegenstaande herhaald verbod. Maar de koning zou gezegd hebben: « Laat ons dat niet doen, generaal; die officier heeft misschien te veel ijver aan den dag gelegd; maar eene straf daarvoor opgelegd zou misschien eene slechte uitwerking op het leger hebben » *(86)*.

Eenens' bewering is eindelijk onaannemelijk om de volgende reden.

Op het oogenblik van de kanonnade, had de prins van Oranje rust gekommandeerd voor zijne troepen, die tot dicht bij de stad genaderd waren; de infanterie, in marschcolonne, had de geweren aan rotten geplaatst; artillerie en ruiterij waren afgestegen; de batterijen waren niet meer in gevechtspositie (formation de combat); vele manschappen lagen op den grond te slapen; kortom, de troepen bevonden zich weldra in een toestand van volmaakte rust *(87)*. Die toestand van rust, die alles zegt, wordt door Eenens verzwegen. Maar in zijn antwoord aan generaal Booms, ten overstaan der getuigenissen door dezen ingeroepen, is generaal Eenens gedwongen de waarheid te erkennen, hetgeen hij dan ook meer dan eenmaal doet:

« Ik heb gezien, ja zeer goed gezien dat de troepen (la masse des troupes) van den prins van Oranje in rust waren... » *(88)*. « De (Hollandsche) manschappen waren gevlucht, hunne geweren in rotten achterlatende » *(89)*. « Zal de generaal Booms nog ontkennen, dat toen het vuur van het Belgisch geschut, op de bolwerken van Leuven, geopend werd, er geene wapenschorsing was? Indien er geene wapenschorsing was geweest, waarom zou de prins van Oranje zoo onvoorzichtig geweest zijn, zijne troepen, met gekop-

pelde geweren te plaatsen onder het bereik van onze kanonnen? De prins liet aan zijne troepen rust nemen onder het bereik van onze kanonnen » *(90)*. « De houding van het geregelde Belgische leger tegenover de opstelling der Hollandsche troepenmacht (l'étalage des troupes hollandaises) onder het bereik der kanonnen, op de bolwerken geplaatst was zeer vast (des plus fermes) » *(91)*.

Door het getuigenis van generaal Eenens zelf is het dus bewezen dat de Noord-Nederlandsche troepen in rust waren onder het bereik van het Belgisch geschut op de wallen van Leuven geplaatst *(92)*. Welnu, hoe kan men aannemen, dat de prins van Oranje de roekeloosheid zou begaan hebben, zijne troepen te plaatsen in toestand van rust, onder het bereik der Belgische kanonnen en toen (nadat de Noord-Nederlandsche troepen die hoogst gevaarlijke stelling ingenomen hadden) bevel zou gegeven hebben om de Belgische voorposten bij de Perksche en bij de Thiensche poort aan te vallen? Indien de prins van Oranje alzoo gehandeld had, dan zou hij zijne eigene soldaten verraden hebben, want hij zou ze ongewapend aan de Belgische kanonnen overgeleverd hebben. De ruststelling van het Noord-Nederlandsche leger kan alleen verklaard worden door 's prinsen onbeperkt vertrouwen op de rechtschapenheid van zijne vijanden en op het woord van sir Robert Adair, die op zich genomen had de voorwaarden door Oranje opgelegd, door de Belgische overheid te Leuven te doen aanvaarden.

De overgave van Leuven was de bekentenis van de Belgische bewindvoerders, dat het Noord-Nederlandsche leger had gezegevierd. De uitvoering der overgave werd met generaal Niellon, aan wien generaal Tiecken, alvorens Leuven te verlaten, het opperbevel over die stad toevertrouwd had, geregeld. Den 13 Augustus te twaalf uur werd de stad Leuven door Nederlandsche troepen bezet. Binnen Leuven schreef de prins van Oranje het bericht aan den koning, dat hij die stad in bezit had genomen en dat alzoo de kroon gezet was

op den veldtocht. Het was ook te Leuven, dat hij een dagorder tot het leger uitvaardigde, waarin hij op de volkomenheid der overwinning wees en tevens het voornemen aankondigde tot den terugtocht naar Noord-Nederland, als het gevolg eener schikking tusschen den Nederlandschen souverein en den koning der Franschen. Nog denzelfden dag sloot de prins van Oranje met generaal Belliard eene overeenkomst, waarbij bedongen werd, dat de Noord-Nederlanders over de Belgische grens zouden terugtrekken *(93)*. Het bevel, niet te strijden tegen de Franschen, had den prins van Oranje reeds den 12 Augustus ontvangen *(94)*.

Uit het dagboek van Constant de Rebecque kan men duidelijk opmaken, hoeveel het naleven van dit bevel de legerhoofden kostte. Zorgvuldig teekent de stafoverste aan, dat het Fransch leger zeer vermoeid en uitgeput is door de haastige opmarsch, dat het geen trein heeft, dat er regimenten zijn, die niet eens over voldoende munitie beschikken. Klaarblijkelijk zou een aanval op het Fransche leger te Waver een even groot succes geweest zijn als de aanval op het Belgische rond Leuven; en de Nederlandsche troepen hadden bewezen niet te moeten onderdoen voor vreemden. Doch zoo'n aanval, die als onmiddellijk gevolg zou gehad het buiten slag stellen van de helft van het Fransch leger en het ontruimen der Nederlanden, zou het teeken geweest zijn voor een Europeeschen oorlog. Dit wilde Willem I vermijden. Doch hier eens te meer bespeurt men de onbeslistheid der Nederlanders, die allerlei gelegenheden om hun gezag te herstellen, lieten verloren gaan; men vraagt zich af of, de prins van Oranje uitgezonderd *(95)*, de Hollanders meer belang hechtten aan het behoud van België dan bijv. aan het behoud van een overzeesche bezitting.

Aangemoedigd door de aanwezigheid der Franschen, kwamen benden van Daine plunderen tot in de Nederlandsche kwartieren; toen de prins van Oranje bij de Fransche maarschalk een bezoek bracht, legde zelfs een Belgische vrijwil-

liger op hem aan. Om plunderingen te beletten, mocht een stad zooals Thienen geen dag onbezet blijven, en de marschen werden aldus geregeld, dat de Nederlandsche troepen terstond door Fransche vervangen werden *(96)*.

Den 20 Augustus was het hoofdkwartier van het leger, in de vaart zijner overwinning gestuit, binnen de grenzen van Noord-Nederland wedergekeerd. Deze terugtocht, door koning Willem bevolen zonder eenige neiging om van rechtmatige eischen afstand te doen, de vernedering door de Belgische omwentelaars geleden, de onvriendelijke tusschenkomst van Frankrijk en Groot-Britanje, de lijdelijke houding der overige Mogendheden, — dit alles vormde een weefsel van omstandigheden, waaruit niemand een spoedig einde voorspellen kon van den toestand, die van de beide van elkander gescheurde deelen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoo groote opofferingen vorderde. Den 29 Augustus werd een wapenstilstand, onder waarborg der Groote Mogendheden, gesloten, tot 10 October *(97)*.

Op de waarschijnlijkheid van een oorlog hadden de Orangisten gerekend. Niettegenstaande de mislukte pogingen, rekende men er op het Congres te kunnen omverwerpen, en een of anderen vorm van vereeniging met het Noorden onder Oranje tot stand brengen. Men rekende er op dat, in geval van volksoproer, Frankrijk niet zou durven tusschenkomen, daar Louis-Philippe aan een dergelijk optreden de kroon dankte. Men rekende er op, dat een aanval op Antwerpen het teeken van een algemeenen opstand in het Vlaamsche gedeelte van het land zou zijn *(98)*. De uitwerking dezer plannen was echter nog niet ver gevorderd. John Cockerill, de groote nijveraar van Seraing, stelde voor de hand te leggen op Luik, wanneer het Hollandsche leger tot den aanval overging. Gen. Daine werd uitgekocht om den aanval der Hollanders te vergemakkelijken. Vervoes zou aan de beweging deelnemen *(99)*. Het heele ontwerp liep op een sisser uit. Toen de prins van Oranje den aanval begon, keerde de

stemming om bij het volk, dat de Hollanders te lijf wilde. Cockerill stond verlaten en machteloos, terwijl valsche berichten over Fransche hulp de gemoederen ophitsten *(100)*. Of Daine woord gehouden heeft, kan men moeilijk uitmaken. Voortgaande op de bloote feiten, kan men zulks moeilijk houden staan. Het achteruitwerpen en vernietigen van zijn leger was stellig niet aan zijn maatregelen te wijten. Wel schrijft Leopold: « Een deel van het leger verraadde mij, het andere vluchtte »; doch de vraag is echter, indien dit niet veeleer een uitvlucht was om de pijnlijke herinnering aan die dagen *(101)* te verzachten, dan wel een vaststaande zekerheid. De voorhanden zijnde documenten laten niet toe de bewering, dat andere generaals, Tiecken en d'Hane, uitgekocht waren te aanvaarden.

Na afloop van den tiendaagschen veldtocht was de verwarring die in België heerschte, zoo groot *(102)*, dat de koning er over dacht afstand te doen van den troon *(103)*. Om zijn gezag te redden, vroeg hij dat een Fransche krijgsmacht tijdelijk te zijner beschikking gesteld zou worden en België zou bezetten. « Deze krijgsmacht », zei de « Moniteur Belge » van 31 Augustus 1831, « is noodig om de algemeene rust te bewaren, om het nationale leger te hervormen, kortom, om de protocollen uit te voeren » *(104)*. Sir Robert Adair, gevolmachtigd minister van Engeland te Brussel, verzette zich met nadruk, zooals dan ook zijn onderrichtingen hem voorschreven, tegen het handhaven der Fransche troepen in België. « Voor de eer en de veiligheid van den nieuwen koning », zei hij, « kon het Engelsche goevernement het trouwens nuttelooze verblijf der Fransche troepen in België niet dulden. Met de Franschen om zich heen, zou Leopold gelijken op den Paus te midden van de Oostenrijkers; hij moest weten, dat zijn bitterste vijanden diegenen waren, die de vereeniging met Frankrijk wilden, en dat niets meer de kracht van die partij zou doen toenemen, dan de verlenging van het verblijf van Fransche troepen op Belgisch grondgebied » *(105)*.

Sir Adair meldde, dat de ministers beweerden zich niet te kunnen verzetten tegen de Fransche bezetting, en dat zij het niet wilden doen ook. « Ik ben niet gewaar, dat de jongste gebeurtenissen bij hen of bij anderen waarmede ik in betrekking kom, eenig gevoel van schaamte of vernedering hebben gewekt, of dat zij eenig ander gevolg hebben dan hun pretenties en hun grootsprekerij te vermeerderen. Ik zie geen spoor van erkentelijkheid jegens de vijf Mogendheden, uitgezonderd voor Frankrijk, en zelfs dit gevoel is, voor zoover ik kan oordeelen, gesteund op de hoop — zoo het daarin niet eerder geworteld is — dat het verblijf der Franschen in hun land hen in staat zal stellen aan de Hollanders de voorwaarden op te dringen, die zij willen » *(106)*.

Toen de Fransche regeering begreep, dat het bezetten van België door een Fransch leger onmogelijk kon voortduren, nam zij haar toevlucht tot een maatregel, waardoor het Belgisch leger tot een onderdeel van het Fransche gemaakt werd: zij stelde aan Leopold voor, hem Fransche generaals te zenden om aan 't hoofd der divisies en brigades *(107)* te staan. De Belgische koning nam dit voorstel aan. Den 15 September kondigde de « Moniteur Universel, Journal officiel du gouvernement Français », de lijst af van de generaals en hoogere officieren, die door Louis-Philippe waren aangewezen, om de betrekking van *inspecteur* en *organisateur* van het Belgische leger waar te nemen *(108)*. Twee dagen later bevonden zich reeds verscheidene Fransche officieren te Brussel *(109)*. Intusschen machtigde eerst den 17 September *(110)* een wet Leopold om een zoodanig aantal vreemde officieren in Belgischen dienst te nemen, als hij nuttig of noodig zou oordeelen in het belang van het land; de koning had verder de macht om vreemde officieren aan te werven, die zonder hunne rechten in hun vaderland op te geven, hunne diensten zouden aanbieden voor den duur van den oorlog *(111)*. Bij besluit van 23 September werd de Fransche luitenant-generaal Billiard benoemd tot generaal bij de in-

fanterie van het Belgisch leger en tot algemeen opziener bij het tweede en derde jagersregiment en het eerste, tweede, derde, vierde, zevende en twaalfde linieregiment; de Franschen luitenant-generaal Grundler in dezelfde bediening bij het vijfde, zesde, achtste, negende en elfde linieregiment en bij het vierde jagers; de Fransche luitenant-generaal baron Picquet tot generaal der ruiterij *(112)*. Eenige dagen later werd generaal Niellon, oud-onderofficier in Franschen dienst *(113)* benoemd tot opperbevelhebber over Oost- en West-Vlaanderen.

De Generale Staf was op de volgende wijze samengesteld:

1/ Stafoverste van den Generalen Staf: de Fransche luitenant-generaal Desprez.

2/ Generaal van het geschut: de Fransche luitenant-generaal Evain, die de rechter hand was van den minister van oorlog, Ch. De Brouckere *(114)*, en die eenige maanden later, (20 Mei 1832) zelf tot minister van oorlog benoemd werd *(115)*.

3/ Generaal van het geniekorps: de Fransche veldmaarschalk Nempde.

4/ Generaal van de ruiterij: de Fransche luitenant-generaal Picquet.

5/ Generaals van het voetvolk: de Fransche luitenant-generaals Grundler en Billiard.

6/ Bevelhebber van het koninklijk hoofdkwartier: Hoton, gewezen adjudant van generaal Grundler, weldra vervangen door den Franschen officier Motté *(116)*.

7/ Onderoverste van den Staf: baron Prisse (geboren te Maubeuge), oud-officier in Franschen dienst; na den val van Napoleon werd hij met den bekomen graad aanvaard in het leger der Nederlanden, en in 1830 ging hij in Belgischen dienst over *(117)*.

8/ Eerste ordonnans-officier: graaf de Fourneaux de Cruquenbourg (geboren te Brussel); den 11 September 1805 werd hij in de militaire school te Fontainebleau aangenomen; bij Waterloo streed hij in de Fransche gelederen; na den

val van het keizerrijk nam, hij ontslag, bleef in Frankrijk wonen en keerde eerst in 't begin van 1831 naar België terug *(118)*.

9/ Adjudant-generaal: d'Hane de Steenhuyse, Belg.

10/ Wachtmeester-generaal: Rodenbach, Belg *(119)*.

Zoo was de Generale Staf samengesteld uit acht Franschen en twee Belgen, die dan nog lagere rangen bekleedden. Het Fransche ministerie voegde bovendien aan het Belgisch leger een menigte officieren toe, van onderluitenant tot kolonel, zoogezegd om de Belgische troepen te onderrichten *(120)*. « Het schijnt », schreef de « Emancipation » (10 October 1831), « dat er drie of vier Fransche kapiteins in elk regiment zijn » *(121)*. Zelfs in de burgerwacht waren Fransche officieren *(122)*.

Omstreeks denzelfden tijd traden vele Fransche soldaten in dienst bij 't Belgisch leger *(123)*; ook kwam een commando sapeurs te Luik aan, die den kern moesten vormen van een talrijke afdeeling van dit wapen.

De Fransche officieren werden door het Belgische goevernement bezoldigd; zij behielden echter het Fransche uniform, de Fransche kokarde en hun in Frankrijk verkregen rechten en titels *(124)*. Weldra werd er besloten, dat de lagere officieren het Fransche uniform en de Fransche kokarde zouden afleggen: « die onderscheidingsteekenen zouden *eenige moeilijkheden* kunnen veroorzaken », schreef de « Emancipation » (10 October 1831).

Een wet van 1 October verklaarde, dat de koning kon toestaan, dat er een zoodanige vreemde legerafdeeling, als hij oirbaar zou achten, het grondgebied van het Koninkrijk zou bezetten of doortrekken. Dit had betrekking op het legioen dat prins Murat zou vormen, om aldus het overgaan van Fransche soldaten naar het Belgisch leger te verbergen *(125)*.

HOOFDSTUK X

De Fransche hulp. Indruk op de Conferentie te Londen. Voorstellen van Frankrijk om België te verdeelen.

L'Angleterre vit avec terreur une armée française pénétrer en Belgique et menacer Anvers. Palmerston et... lord Grey exercèrent une pression vigoureuse... sur la France afin d'amener la retraite de ses troupes. Leur désir était partagé par Léopold, qui, après avoir sollicité le secours des Français, croyait aussi que leur présence menaçait son indépendance.

Corti et Buffin, Léopold I, 76.

Louis-Philippe, heureusement pour la Belgique, n'avait tenu aucun compte de ce contre-ordre du roi Léopold, dont on jugeait au Palais Royal la conduite « inconcevable ». Le maréchal ne s'arrêtera pas, déclara Sébastiani, dût-il ouvrir les portes de Mons à coups de canon... Le gouvernement des Tuileries justifia... ce qu'écrivait, le 8 août 1831, le plénipotentiaire autrichien Wessenberg... « Les Français viennent comme des libérateurs, mais il ne le feront pas pour rien. »

Terlinden, Histoire de Belgique I, 78-79.

Le Roi des Belges... avait dans le Roi des Français bien plus un protecteur qu'un allié. Voilà précisément ce qui était grave et la froide raison de Leopold I ne lui dissimulait rien des périls de cette position diminuée qu'était maintenant la sienne. *De Lichtervelde, Léopold I, 64-65.*

ZOO de Belgen al spreken van een « verraderlijken overval » der Hollanders *(1)*, dan kan dit slechts een bewijs zijn van hun verregaande zorgeloosheid en hoogmoedig zelfbetrouwen. Hunne beschermster, de Fransche regeering, werd niet verrast. Het conflict had zij reeds lang voorzien en de noodige voorbereidingen waren sedert lang getroffen, zooals blijkt uit het volgende bevel, den 23 Maart (1831) door generaal Belliard, Frankrijks gevolmachtigde te Brussel, aan den Belgischen generaal Niellon gegeven: « Indien het Hollandsche leger de Belgische grens niet overschrijdt, val dan vooral niet het eerst aan; indien de Hollanders over de grens trekken, dan zal het uwe taak zijn hen door gedurige aanvallen te vermoeien, ten einde hun opmarsch te vertragen; het is noodzakelijk, *dat het Fransche leger, hetwelk te hulp zal komen*, een kern van Belgische troepen vinde, welker bestaan het vaststellen kan. Zoodra eene Hollandsche legerafdeeling over de grens zal getrokken zijn, zult gij mij hiervan kennis geven door boden, aan wie gij eene rijke belooning zult beloven. Deze boden moeten elkander van uur tot uur opvolgen » *(2)*.

Het antwoord van het Fransche gouvernement op de vraag om hulp van koning Leopold was zooals verwacht. De brief om hulp kwam den 3 Augustus 's avonds te Parijs aan en werd den 4 Augustus te 5 uur des morgens aan Louis-Philippe overhandigd. Sedert twee dagen had het ministerie Casimir Perier ontslag genomen; het trad weder op en hield dadelijk een zitting onder voorzitterschap van den koning, die het eerst 't woord nam:

« Ik heb heden morgen te 5 uur », zoo deelde hij de ministers mede, « een brief van koning Leopold ontvangen, die de hulp van Frankrijk voor België inroept. Laat ons geen oogenblik verliezen, indien wij niet willen zien, dat de onafhankelijkheid van België in het hart getroffen wordt door de verovering van Brussel, en den ijzeren cirkel van ver-

sterkte plaatsen, die tegen Frankrijk opgericht zijn, weder gesloten wordt. Laat ons dus oprukken, om ons vaandel op te steken tusschen Brussel en het Hollandsche leger ». Denzelfden dag verscheen een extranummer van den « Moniteur Universel », waarin de beslissing van de Fransche regeering aan Europa bekend werd gemaakt *(3)*.

De Fransche dagbladen der uiterste linkerzijde beschouwden deze beslissing als het teeken tot een algemeenen oorlog, die onvermijdelijk naar de vereeniging van België met Frankrijk zou leiden *(4)*.

Den 9 Augustus overschreed het Fransche leger de Belgische grens; en den 12 bereikten verscheidene regimenten Brussel. Zij zonden terstond verkenners uit in de richting van Leuven, en bevonden zich weldra te Cortenberg, op vijftien kilometer van Brussel, tegenover de Nederlandsche voorposten. Zonder de tusschenkomst van het Fransche leger, is het zeker, dat de Nederlandsche driekleur den 13 Augustus in de Belgische hoofdstad zou gewapperd hebben.

Het bericht van het binnenrukken van een Fransch leger in België had de gevolmachtigden der mogendheden in de hoogste mate misnoegd. Onmachtig om het afzonderlijk ingrijpen van Frankrijk te verhinderen, wilden zij het voldongen feit ten minste « een mooien schijn » geven en, na twee stormachtige zittingen, stelden zij een protocol op, dat het binnenrukken der Franschen in België regelde. Talleyrand wilde van de tusschenkomst een zaak maken, uitsluitend uitgaande van de Mogendheden van het Westen, doch de andere gevolmachtigden vooral von Bülow verzetten er zich krachtig tegen. De Pruisische gezant drong er op aan, dat de gewapende tusschenkomst een algemeen-Europeesch karakter zou dragen. De Conferentie vermeldde bovendien in haar protocol de mogelijke medewerking van de Engelsche vloot, die onder zeil was, om te doen uitkomen, dat de bemiddeling in naam van al de groote Mogendheden geschiedde. Eindelijk eischte men van Talleyrand de belofte, dat de Fransche troe-

pen terstond zouden terugtrekken, zoodra de Nederlanders op hun grondgebied terug getrokken waren. Op die voorwaarden besloten de gevolmachtigden er toe te berusten in het « onherstebare », zooals Esterhazy het uitdrukte in een brief van 21 Augustus 1831 aan Metternich *(5)*, en het binnenrukken van de Franschen in België te beschouwen niet als een krijgsverrichting van Frankrijk, maar als de uitvoering van een plan, waartoe de beraadslagingen der Conferentie geleid hadden *(6)*.

Intusschen toonde het Fransche goevernement en zijn vertegenwoordiger in Engeland, toen het Fransche leger zich in België bevond, zich weinig geneigd, om hun beloften vrijwillig na te komen. « De Franschen », had Wessenberg zeer juist gezegd, « komen als bevrijders, maar zij doen dit niet voor niets » *(7)*. De « bevrijders » eischten inderdaad de betaling van hun tusschenkomst.

Het oogenblik scheen, nu het Fransche leger meester van België was, gunstig om aan de Mogendheden een verdeeling er van voor te stellen. De Fransche gezant wendde zich eerst tot den gezant van Pruisen. Den 11 Augustus bevonden beiden zich in de Roode Zaal van het Foreign Office, wachtend op de komst der andere gevolmachtigden, die daar eene conferentie zouden houden. Talleyrand begon dadelijk over de Belgische kwestie en zei tot von Bülow, dat België, zooals het nu was, niet zelfstandig kon zijn; dat Leopold een zwak persoon was, onbekwaam tot regeeren; dat de Belgen een hoop laffe vagebonden waren, de onafhankelijkheid onwaardig; dat de gevolmachtigden in ongelegenheid geraakt waren, die of het Fransche of het Engelsche ministerie zou doen vallen; want zoo de Fransche troepen terug trokken, was het gedaan met Perier, en zoo zij het niet deden, moest het Engelsche ministerie aftreden; dat de eenige oplossing was de verdeeling; dat de zaak zeer eenvoudig was, indien Frankrijk, Pruisen en Nederland het eens waren, en dat Engeland wel gedwongen zou zijn, ge-

noegen te nemen met het tot vrijhaven verklaren van Antwerpen. Hij weidde over dit ontwerp, dat zijn lievelingsplan was, uit, tot zijn gesprek met von Bülow afgebroken werd door de aankomst van de andere gevolmachtigden (8). Twee dagen later schreef prinses Adelaïde aan Talleyrand: « Thans zoude alleen de slooping der Belgische vestingen niet meer voldoende zijn... Gij moet een schadevergoeding verkrijgen, die de nationale eigenliefde en de openbare meening in ons land bevredigt » (9). Aldus blijkt het, dat Louis-Philippe het volkomen eens was met zijn gezant: tegen elken prijs moest een vergrooting van grondgebied voor Frankrijk bekomen worden. Omstreeks denzelfden tijd stelde graaf Sebastiani, minister voor buitenlandsche zaken, aan von Werther, gezant van Pruisen te Parijs, voor, een stuk van het Belgisch grondgebied aan Frankrijk af te staan.

Pruisen zou als vergoeding Luxemburg gekregen hebben (10). Als antwoord op de « zonderlinge en wonderlijke voorstellen » van de Fransche regeering kwam weldra een brief uit Berlijn, waarin de Pruisische regeering nadrukkelijk weigerde iets te doen buiten weten van de drie andere Mogendheden (11). Te Londen was von Bülow even beslist geweest in zijn antwoord. Van het eerste oogenblik af waarschuwde hij Palmerston voor het voorstel van Talleyrand. Eenige dagen later verwittigde hij eveneens baron Stockmar, de vertrouweling van koning Leopold, die den 2 September aan zijn vorst schreef: « Ik was zooeven bij von Bülow, de gezant van Pruisen; ziehier in 't kort de hoofdzaak van ons onderhoud: Talleyrand spreekt hem dag en nacht over een verdeeling van België, en doet alle moeite, om hem te overtuigen dat, indien Frankrijk, Pruisen en Holland zich op dit punt verstaan, het gemakkelijk zal zijn de toestemming van Engeland te verkrijgen, door Oostende en Antwerpen tot vrijhavens te verklaren » (12).

Al de pogingen van Talleyrand leden echter schipbreuk. von Bülow antwoordde op de insinuaties van den Franschen

diplomaat, dat Pruisen niet in dien gedachtengang kon treden, omdat het instellen van een onafhankelijk en onzijdig België hem de beste politiek toescheen *(13)*. Hij toonde aan lord Grey den brief, dien hij na zijn gesprek met Talleyrand naar Berlijn schreef, en de Engelsche minister verzekerde aan Stockmar, dat von Bülow in dien brief de verdeeling van België in zoodanige bewoordingen afkeurde, dat hij, lord Grey, het niet beter had kunnen doen *(14)*.

Toen Casimir Perier in de Kamer de zending van een Fransch leger naar België meedeelde, had hij gezegd: « Frankrijk zal de vestingen weten te slechten, die tegen Frankrijk zelf zijn opgericht door de Heilige Alliantie » *(15)*. Sebastiani zou gewild hebben, dat de bezetting van België door de Franschen zou voortgeduurd hebben tot de algemeene ontmanteling van zijn vestingen *(16)*. Talleyrand stelde voor de Belgische vestingen te doen slechten door de Fransche troepen *(17)*. Den 11 Augustus schreef hij aan prinses Adelaïde: « Maar daar onze krijgsbeweging toch niet zonder eenig gevolg voor ons mag blijven, zouden wij, dunkt mij, van België en zijn koning de onvoorwaardelijke en officieele toestemming tot de ontmanteling der vestingen moeten verkrijgen of afdwingen. Maarschalk Gérard zou deze overeenkomst gemakkelijk kunnen sluiten bij het heengaan » *(18)*. Den 17 Augustus ontving prinses Adelaïde een nieuwen brief: « Het schijnt mij toe, dat men zich rechtstreeks tot koning Leopold moet wenden. Een overeenkomst tusschen beide souvereinen gesloten, zou mij het meest geschikt lijken, om ons uit de moeilijkheden te redden waarin wij verkeeren. Indien dus maarschalk Gérard en generaal Belliard zich rechtstreeks wendden tot vorst Leopold met de kracht en den spoed dien men bezigt voor een militaire overeenkomst, en indien zij hem zeiden: De terugtocht van onze troepen hangt van die kwestie af, win den raad van uwe ministers in, doe ons een eed van geheimhouding zweren; wij en de regeering te Parijs zullen het geheim onder ons

bewaren, en teekenen binnen de twee uren. Gedane zaken nemen geen keer, en de Mogendheden zouden er zich wel in moeten schikken zonder oorlog... » *(19)*. Louis-Philippe volgde dezen raad en zond de Latour-Maubourg naar België, met de opdracht eene geheime overeenkomst aangaande de vestingen met Leopold I te sluiten *(20)*.

de Latour-Maubourg vereenigde zijn pogingen met die van generaal Belliard en slaagde er in, door moreelen dwang uit te oefenen, te verkrijgen, wat het Fransche gouvernement wenschte. De Muelenaere, minister voor Buitenlandsche Zaken van België, overhandigde de Latour een schrijven, inhoudende dat koning Leopold, in overeenstemming met het beginsel neergelegd in het geheim protocol van 17 April, toestemde in en zich bezighield met, in overleg met de Mogendheden, op wier kosten de vestingen grootendeels gebouwd waren, maatregelen te treffen voor het volledig slechten der vestingwerken van Charleroi, Mons, Doornik, Ath en Meenen *(21)*. Deze vorm van overeenkomst was door sir Adair voorgesteld, toen het onmogelijk bleek een toegeven van België te verhinderen, om aldus ten minste den schijn van afzonderlijke onderhandelingen tusschen België en Frankrijk te weren *(22)* Leopold bevestigde, door eigenhandig schrijven aan Louis-Philippe, deze overeenkomst *(23)*.

De openbare meening in Engeland was eenstemmig in het afkeuren van Leopolds besluit, dat de hulp van het Fransche leger inriep. Dit beroep op Frankrijk deed opnieuw de vrees ontwaken, dat die Mogendheid haar evenwicht in België zou vestigen. Lord Grey verwonderde er zich over, dat Leopold dergelijk besluit genomen had, zonder de Engelsche regeering te raadplegen *(24)*.

Van den dag af, dat het Fransche leger de grenzen over getrokken was, hadden de Engelsche dagbladen, de « Times » in 't bijzonder, in krasse bewoordingen den onmiddellijken terugtocht van de Fransche troepen geëischt. In 't Parlement vergat men de zaak van de hervorming van het kiesstelsel,

om zich slechts met de buitenlandsche politiek bezig te houden; slag op slag werden de ministers lastig gevallen met vragen om inlichtingen: « Ik zie Frankrijk reeds over ons allen heerschen », zeide lord Landonderry, « ...en ik vrees, dat het op de Europeesche vraagstukken een overwegenden invloed uitoefent, die tot nu toe altijd is weggelegd geweest voor de bedachtzaamheid en het beleid van Engeland » *(25)*. « Het Fransche goevernement », dus merkte Palmerston op, « moest er aan denken, dat er even goed als in Frankrijk ook in Engeland een heerschende meening bij het volk bestaat, en dat, hoewel die meening niet zoo prikkelbaar is als in Frankrijk, zij in sommige punten, vooral in de Belgische kwestie, uiterst gevoelig is, en dat zij, eens opgewekt, niet gemakkelijk tot kalmte is te brengen » *(26)*. Men moet in Bulwer's levensbeschrijving van Palmerston de brieven lezen, welke gewisseld werden tusschen het hoofd van het Foreign Office en zijn gezant te Parijs, om te oordeelen over de krachtdadigheid, de standvastigheid, de vinnigheid, waarmede Palmerston tot elken prijs de ontruiming van België eischte. Wat de slechting der vestingen betrof, de Engelsche minister wilde er geen woord over hooren, zoolang België nog door de Franschen bezet was. « Wij zullen nooit dulden », schreef hij aan Granville, « dat Frankrijk ons de wet voorschrijft met de wapens in de hand ». — « Een zaak is zeker », voegde hij er bij, « namelijk, dat de Franschen België moeten verlaten, of er zal over weinig dagen een algemeenen oorlog uitbreken » *(27)*.

Tegenover deze krachtige woorden durfde de Fransche regeering hare aanmatigingen niet staande houden. « Mijn bedenkingen », schreef lord Granville, « en de brieven van Talleyrand, waarin er op gewezen wordt, hoe het met de openbare meening in Engeland gelegen is, joegen hen (Perier en Sebastiani) vrees aan en hebben ten gevolge gehad, dat Talleyrand de opdracht ontvangen heeft, den onmiddellijken terugkeer naar Frankrijk van twintig duizend man, en de

achterwaartsche beweging van de overige troepen (30.000 man) naar het deel van België, gelegen tusschen Nijvel en de Fransche grens, te bevelen » *(28)*. De Conferentie nam akte van dit besluit van Frankrijk in een protocol van 18 Augustus. Maar de aanwezigheid van dertig duizend Franschen in België bleef Palmerston verontrusten *(29)*. Om Frankrijk elk voorwendsel te ontnemen, om eene gewapende macht in België te houden, vorderde de Conferentie onmiddellijk, dat Holland een wapenschorsing van zes weken zou sluiten, onder waarborg van de Mogendheden *(30)*. Het scheen dat de Franschen plannen koesteren om in België te blijven, en zelfs om Maastricht te bezetten *(31)*.

Doch in een protocol van 23 Augustus eischte de Conferentie het terugtrekken van de Fransche troepen, zonder evenwel een bepaalden termijn vast te stellen *(32)*. Dit protocol werd in Frankrijk zeer slecht opgenomen; men beschuldigde Talleyrand de belangen van zijn land verwaarloosd te hebben en de verbittering tegen dezen diplomaat was zoo groot, dat Louis-Philippe, zijne gewone behoedzaamheid veronachtzamende, hem zijn misnoegen te kennen gaf in bewoordingen, die « den gezant zijner keuze » niet spaarden: « Ik verlang, mijn waarde Prins », schreef hij, « U mijn gevoelen vertrouwelijk te zeggen over het protocol dat gij onderteekend hebt. Indien dergelijke stukken, wat ik heel goed begrijp, kunnen dienen om het Engelsche kabinet staande te houden, kan ik U toch niet verbergen, dat zij van aard zijn, om mijne regeering tot val te brengen, en bij ons alles weder op losse schroeven te zetten. De eer van Frankrijk, die mij is toevertrouwd, en die ook mijne eer is, zijn veiligheid, waarvoor ik borg sta, en die ook de mijne is, alles vereenigt zich om mij te verbieden, mij door dat protocol gebonden te beschouwen, indien niet andere maatregelen de strekking er van wijzigen, en het voor mijn ministers aannemelijk maken... Wat kan er, wat moet er gebeuren, indien ik er toe over ga de geheele troe-

penmacht naar Frankrijk terug te roepen ingevolge uw laatste protocol?... Holland houdt op 't oogenblik meer dan honderd duizend man op de been aan de grenzen van België en de Belgen hebben niets, in 't geheel niets, om tegenover hen te stellen... Werkelijk, mijn waarde Prins, ik moet het u met al de openhartigheid der vriendschap, die mij aan U verbindt, zeggen: ik kan niet begrijpen, hoe die toestand van België, die van mijn regeering, en die van mij zelf, zoo geheel door U uit het oog verloren is, dat gij geen bezwaar gemaakt hebt, om dat zonderlinge protocol te onderteekenen » *(33)* Frankrijk poogde zelfs de Engelschen te overhalen Antwerpen te bezetten om aldus het terugtrekken der troepen te beletten *(34)*. Eindelijk liet de Fransche regeering te Londen mededeelen, dat het Fransche leger terug zou trekken. Zij vroeg alleen, dit zoo te mogen ten uitvoer leggen, dat de laatste Fransche soldaat eerst den 30 September het Belgisch grondgebied zou verlaten *(35)*. « Nooit », verklaarde Palmerston, « heb ik een moeilijker taak gehad, dan om de Franschen er toe te brengen, België te ontruimen » *(36)*. De oppositie-pers in Frankrijk was verontwaardigd, dat het Fransche leger België verliet, zonder blijvende voordeelen te hebben behaald *(37)*. De militaire voogdij van Frankrijk, welke het Belgisch leger geheel onmachtig maakte, om zijn onafhankelijkheid tegen de ondernemingen van deze mogendheid te verdedigen *(38)*, verontrustte in hooge mate het grootste deel der Engelsche staatslieden. De koning van Engeland had het inroepen van de hulp van Fransche officieren door Leopold met beslistheid afgekeurd *(39)*; Lord Grey had verklaard, dat België op die wijze een Fransche provincie werd *(40)*. Den 21 September verklaarde Wellington, dien Guizot de merkwaardigste der merkwaardige mannen van Engeland noemde, aan den Belgischen generaal Goblet, « dat door het aanwerven van vreemde officieren, die allen tot dezelfde natie behoorden, de Belgische onzijdigheid geschonden

was » *(41)*. Den 13 Oktober schreef hij aan Goblet, dat hij moest volharden in zijne meening betreffende het toelaten van Fransche generaals in het leger van Leopold I *(42)*. « Van dit standpunt uit », zegde hij o. a., « beken ik U, dat ik met leedwezen gezien heb, dat de gezant van Frankrijk te Brussel *(43)*, opperbevelhebber van 't leger is, of, hoe zijn titel ook moge zijn, inderdaad aan 't hoofd van het leger staat. Ik herinner mij te hebben gehoord van generaals in dienst van koning Jozef van Spanje. Maar zelfs in dit geval hadden zij den dienst van Napoleon verlaten. Er was er geen een bij, die gezant van Frankrijk in Spanje was, en zelfs geen een, die in Franschen dienst was » *(44)*.

Eenige dagen daarna, den 29 Oktober, kwam Wellington in het Hoogerhuis krachtig op tegen het opnemen in het Belgische leger van Fransche officieren, waarvan hij het getal op vier honderd schatte. « Met deze opmerkingen onder uwe aandacht te brengen », aldus sprak hij, « heb ik slechts één doel, namelijk te bewerkstelligen, dat koning Leopold iets beters zij dan een Fransche prefekt » *(45)*. Maar noch de koning *(46)*, noch zijn raadsleden namen de zoo verstandige raadgevingen van Wellington ter harte. Zelfs in de ministerieele bureelen namen de Franschen weldra de beste plaatsen in *(47)*. België was, volgens de uitdrukking van het Parijsche dagblad « Le Temps », een nauw verbonden aanhangsel van Frankrijk geworden (une annexe intime de la France) *(48)*, of zooals A. de Lamartine het later in een verslag ter Nationale Vergadering over den toestand van de Tweede Republiek tegenover Europa zou uitdrukken: « de eene helft van het koninkrijk der Nederlanden vormt die onzijdige mogendheid, die, *tot Frankrijks nut*, België is geworden » *(49)*. Ook Guizot kon eenige jaren later verklaren dat de Fransche grens op zekere wijze moreel tot aan de Schelde verschoven was. (« Que la frontière Française avait été en quelque sorte moralement reculée jusqu' à l'Escaut ».) *(50)*.

Frankrijk oefende in België een overwegenden invloed en een voogdijschap uit, die in zekere mate tegemoet kwamen aan den wensch naar annexatie.

Het was zeker onmogelijk, tegenover zoo talrijke stemmen van verzet, de denationaliseering van het leger nog verder door te drijven. Intusschen zou die voor de onafhankelijkheid zoo gevaarlijke toestand een groot aantal jaren voortduren *(51)*.

Noch den inval der Hollanders, noch de tusschenkomst van Frankrijk hadden de Belgische kwestie ook maar een stap nader tot een afdoende oplossing gebracht. Alleen was er een moeilijkheid uit den weg geruimd; einde Juli had de Conferentie ten gevolge van de weigering van de Nederlandsche regeering om de XVIII Artikelen aan te nemen, de Nederlandsche en de Belgische regeeringen uitgenoodigd opnieuw te onderhandelen. Willem I had er in toegestemd, evenwel met voorbehoud van zijn recht, die onderhandeling « door militaire middelen » kracht bij te zetten; de Belgische regeering had geweigerd, eischende dat Holland vooraf zou toetreden tot de XVIII Artikelen. Maar na den Tiendaagschen Veldtocht herhaalde de Conferentie haar verzoek, en de Belgische regeering stemde er in toe, deel te nemen aan de voorloopige onderhandelingen. Den 22 Augustus benoemde de koning Van de Weyer tot afgevaardigde bij de Conferentie met volmacht, om een vredesverdrag te sluiten. Tot bijstand van Van de Weyer zond de koning weldra zijn vertrouwden vriend, baron Stockmar *(52)*, die spoedig inzag dat een diepgaande verandering gekomen was in de gevoelens der groote Mogendheden: deze hielden zich nu vooral bezig met de belangen van Noord-Nederland. Nauwelijks te Londen aangekomen, had Stockmar een onderhoud met Palmerston. « De Belgen », zeide hem deze minister, « hebben ten duidelijkste getoond, dat zij niet opgewassen zijn tegen de Hollanders. Zonder Frankrijks hulp zouden zij geheel en al verslagen zijn. De Belgen moeten dus even

goed als de Hollanders eenige eischen opgeven. *Zij kunnen geen aanspraak meer maken op de voorwaarden*, toegestaan door de XVIII Artikelen... Indien de Belgen niet willen toegeven, kan de Conferentie slechts één houding aannemen, namelijk zich onthouden en zeggen: « Welnu, laat de wapenen alleen beslissen tusschen Belgen en Hollanders » *(53)*.

Aan Van de Weyer verklaarde Palmerston dat, aangezien het Koninkrijk der Nederlanden, in 1815 tegen Frankrijk gesticht, ongelukkiglijk uiteengevallen was, Engeland nu voor plicht had Nederland op dergelijke wijze in te richten, dat het kon als tweede verdedigingslijn dienen tegen het gevreesde volk *(54)*.

De Pruisische regeering, met reden verontrust door het binnenrukken van Fransche troepen in België, drukte ook haar gezant op het hart, Holland niet zwakker te maken en in geen geval Maastricht aan België toe te wijzen *(55)*. De Oostenrijksche gevolmachtigden waren van oordeel, dat de gebeurtenissen van Augustus de Belgen verplichtten verscheidene eischen op te geven en zich inschikkelijk te toonen *(56)*. Eindelijk hernam Rusland, na de overgave van Warschau (8 September 1831) en de nederlaag der Polen, zijn vrijheid van handelen en kon krachtig voor den koning van Nederland opkomen *(57)*.

De Fransche regeering alleen was geneigd de eischen van den Belgischen gevolmachtigde te steunen, hetzij dat zij nog aan een vereeniging in een meer of minder verwijderde toekomst dacht, 't zij dat zij er belang bij had het grondgebied te vergrooten van een staat, die geheel onder haar invloed stond *(58)*. Talleyrand legde zich gedurende de laatste onderhandelingen bij de meening van Palmerston neer, en ten slotte kreeg het gevoel van dezen staatsman de overhand *(59)*.

Den 3 September noodigde de Conferentie den gevolmachtigde van zijne majesteit den koning der Nederlanden en den Belgischen gevolmachtigde uit, hunne denkbeelden mede

te deelen aangaande de middelen, om door een slotverdrag een eind te maken aan de moeilijkheden die gerezen waren door de scheiding van Holland en België *(60)*. De Hollandsche en Belgische vertegenwoordigers dienden bij de Conferentie een reeks nota's in, die de argumenten bevatten, waarop elk land zijne eischen steunde *(61)*.

Den 26 September verklaarde de Conferentie, dat zij nu voldoende ingelicht was, en in de gegevens, die haar verstrekt waren, zou vinden « de middelen om een reeks artikelen op te stellen, die tot grondslagen van een slotverdrag zouden kunnen dienen, en voldoen aan de billijkheid, aan de belangen van de partijen en aan die van Europa » *(62)*.

Het nieuwe verdrag, dat genoemd werd het Traktaat der XXIV Artikelen, werd den 14 Oktober vastgesteld.

De XXIV Artikelen kunnen teruggebracht worden tot vier hoofdpunten: ruiling van den helft van Luxemburg tegen een deel van Limburg, verdeeling van den schuldenlast, vrije vaart op de Schelde en op de binnenwateren die er in uitmonden, en onzijdigheid van den nieuwen staat.

Ruiling van grondgebied. Overeenkomstig artikel I zou het grondgebied van België bestaan uit de provincies Zuid-Brabant, Luik, Namen, Henegouwen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Antwerpen en Limburg, zooals zij deel hebben uitgemaakt van het Koninkrijk der Nederlanden, gesticht in 1815, met uitzondering van de districten van de provincie Limburg, aangewezen in artikel III en IV. Artikel II regelde de kwestie van het Groot-Hertogdom Luxemburg door een verdeeling. De Conferentie wees aan België toe het Waalsche gedeelte (ongeveer 3/5 van die provincie). Het Duitsche gedeelte met de stad Luxemburg bleef in 't bezit van den koning der Nederlanden, als Groot-Hertog van Luxemburg. Ter vergoeding van het grondgebied, op die wijze aan den koning der Nederlanden onttrokken, verklaarde de Conferentie in art. III en IV, hem af te staan behalve de stad Maastricht het geheele gedeelte van Limburg, gelegen aan

den rechteroever van de Maas, zoowel als het Noordelijke gedeelte van die provincie met de steden Roermond en Venlo.

Indien de Conferentie aan België een gedeelte van Luxemburg toewees, was dit niet, omdat zij den Belgen een historisch recht op het bezit van dit hertogdom toekende, maar omdat de afstand van een gedeelte er van haar in de gelegenheid stelde, door Nederland een schadevergoeding in Limburg te geven, dat land een geheele afronding van grondgebied te verzekeren *(63)*.

Verdeeling van schuldenlast. Wat de verdeeling der schulden betrof, zag de Conferentie van de stelsels af, tot nu toe voorgesteld *(64)*. Uit de tabellen, door de gevolmachtigden der Nederlanden medegedeeld, die er de juistheid van waarborgden, bleek, dat de schatkist van het koninkrijk uit hoofde van de staatsschuld, krachtens de laatste begrootingen, door de Staten-Generaal goedgekeurd, belast was met een jaarlijksche rente van 27.772.275 gulden Nederlandsch; dat de jaarlijksche rente van de geheele schuld, ontstaan gedurende de vereeniging, 10.000.000 gulden bedroeg; dat België 16/31 van alle belastingen en accijnsen opgebracht had, zooals bleek uit een berekening, opgemaakt volgens de opbrengst der drie laatste jaren der vereeniging. Dus zou België hebben moeten betalen uit hoofde van de gemeenschappelijke schuld eene rente van 5.082.258 gulden; maar daar de provincie Luxemburg en Limburg, die een deel uitmaakten van de Zuidelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden, ieder slechts voor de helft aan het Koninkrijk België zouden blijven, verminderde de Conferentie het bovengenoemd bedrag met 32.258 gulden, en bracht het op 5.050.000 gulden. In een memorie, dd. 28 September, had de Belgische gevolmachtigde gezegd, dat België in 1816 te betalen had een rente van 675.000 gulden, voor een kapitaal van 27.000.000; eene som, die volgens de z. g. Oostenrijksch-Belgische schuld *(65)*, berekend was. De Conferentie nam dit cijfer over, voegde er 75.000 gulden bij voor

het delgen van het deel van die schuld, waarvoor schorsing bestond, en bracht dus de rente, die uit dien hoofde ten laste van België kwam, op de ronde som van 750.000 gulden.

Bij de inlijving van België bij Frankrijk werden de gewone schulden van eerstgenoemd land, uit leeningen voortspruitende, die regelmatig door de Staten waren goedgekeurd, of uitbetalingen voor zijn werkelijk beheer gedaan, omgezet in inschrijvingen op het Grootboek der Fransche nationale schuld: en het is waarschijnlijk, dat gedurende de inlijving andere leeningen in het bijzonder voor België gedaan werden. Doch een artikel van het verdrag van Parijs (30 Mei 1814), had Frankrijk ontheven van de schulden der andere landen, die op het Grootboek van het keizerrijk waren ingeschreven; die van België werd bijgevolg ten laste van het Vereenigde Koninkrijk der Nederlanden gebracht; men moest dus nu ook de Nederlandsche schatkist er van ontheffen en ze overbrengen op conto van het Koninkrijk België. De Conferentie stelde ze *bij raming* vast op eene rente van 2.000.000 gulden en bracht deze som in rekening bij de vaststelling der lasten van den nieuwen staat.

Eindelijk legden de gevolmachtigden België de betaling op van een rente van 600.000 gulden tot vergoeding van de voordeelen betreffende den handel en de scheepsvaart, die zij te zijnen gunste zouden bedingen en van de opofferingen, die Nederland zich bij de scheiding getroostte; die voordeelen hadden ten gevolge het vestigen van een reeks van dienstbaarheden, die naar billijkheid door geldelijke schikkingen vergoed moesten worden *(66)*.

Aldus bleef krachtens art. XIII van het nieuwe verdrag, van 1 Juli 1832 af, België, uit hoofde van de verdeeling der schulden, belast met een jaarlijksche rente van acht millioen vier honderd duizend gulden Nederlandsch.

Vrije vaart op de Schelde en de binnenwateren. Verschillende artikelen verzekerden aan België het afvloeien van de

Vlaamsche binnenwateren, de vrije vaart op de bevaarbare stroomen en rivieren en op de kanalen; het recht door Nederlandsch Limburg een weg of kanaal aan te leggen, om het handelsverkeer tusschen België en Pruisen te verzekeren.

Onzijdigheid. Artikel VII bepaalde « *dat België een onafhankelijke en altijddurende onzijdige staat zou vormen, en dat het gehouden zou zijn, die onzijdigheid te bewaren tegenover alle andere staten* » *(67).* Die korte en lakonieke zin deed niet meer denken aan de breede en van welwillendheid getuigende bepalingen van 26 Juni. De XVIII artikelen verklaarden inderdaad 't volgende: « België zal een altijddurend onzijdigen staat vormen (art. IX); zonder zich in het binnenlandsch bestuur van België te willen mengen, *waarborgen de Mogendheden die altijddurende onzijdigheid* zoowel als de onschendbaarheid en de onaantastbaarheid van België's grondgebied binnen de grenzen in het huidige artikel vermeld. Wederkeerig zal België gebonden zijn dieZelfde onzijdigheid te bewaren tegenover alle staten, en op geenerlij wijze hun uit- of inwendige rust in gevaar te brengen, terwijl het altijd het recht behoudt zich tegen elken buitenlandschen aanval te verdedigen (art. X) ». Terwijl dus in de voorloopige voorwaarden van Juni de Mogendheden, België de onzijdigheid voorschrijvende, tevens én die onzijdigheid én de onschendbaarheid en de onaantastbaarheid van zijn grondgebied waarborgden, spraken de XXIV Artikelen slechts van de onzijdigheid *(68).* De Conferentie liet niet meer toe, dat er over het nieuwe ontwerp van tractaat zou worden beraadslaagd, noch dat het verbeterd of gewijzigd zou worden; zij legde eenvoudig zonder meer de aanvaarding er van aan partijen op en verbond zich de uitvoering er van te verzekeren. « De Heeren gevolmachtigden van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, (de Heer gevolmachtigde van Zijne Majesteit Leopold), uitnoodigend de artikelen te teekenen waarvan boven sprake

is, doen de ondergeteekenden opmerken: ...dat de Mogendheden de uitvoering er van waarborgen; dat, eens aangenomen door beide partijen, zij bestemd zijn, om woordelijk overgenomen te worden in een rechtstreeks verdrag tusschen Nederland en België; ...dat dit verdrag, dank zij de bemiddeling der Conferentie geteekend, onder den waarborg der Vijf Mogendheden zal komen te staan; dat de artikelen in kwestie één geheel vormen en niet mogen gescheiden worden; dat zij aangeven de onherroepelijke eindbeslissingen van de Mogendheden, die eenparig besloten zijn ze volledig en algeheel te doen aannemen door de partij, die ze zou verwerpen» *(69)*.

De Belgische regeering haastte zich het verdrag der XXIV Artikelen aan het oordeel der beide Wetgevende Kamers te onderwerpen, en daar het haar onmogelijk was te bewijzen, dat het zoo voordeelig was als het land zou gewenscht hebben, riep zij, om de goedkeuring te bekomen, de noodzakelijkheid in, die sterker was dan haar wil. De herinnering aan de nederlagen van Augustus drukte nog zwaar op België; de beide Kamers onderwierpen zich en namen, die van de Volksvertegenwoordigers, den 1 November, met 59 tegen 38, de Senaat terstond daarop met 30 tegen 9 stemmen, een wet aan, die den koning machtigde het verdrag te teekenen *(70)*.

Nederland daarentegen toonde zich weinig geneigd dit voorbeeld te volgen. Het naderen van het einde van den wapenstilstand die den 29 Augustus onder waarborg van de groote Mogendheden gesloten was *(71)*, om tot 10 Oktober te duren, en die daarna verlengd was tot 25 Oktober, vergrootte de nauwelijks verborgen ontstemming, die sedert lang heerschtte tusschen de regeering van Willem I en de Conferentie. Toen sir Charles Bagot, gezant van Engeland te 's Gravenhage, zooals hem opgedragen was, eenige dagen vóór 25 Oktober, inlichtingen vroeg aan Verstolk van Soelen, minister voor Buitenlandsche Zaken van Nederland,

omtrent de bedoelingen van de regeering met betrekking tot den wapenstilstand, antwoordde de Hollandsche minister, dat de koning niet verplicht was zijn bedoelingen kenbaar te maken, en dat er overigens in de toenmalige omstandigheden elk oogenblik gebeurtenissen konden voorvallen, die verandering zouden brengen in die, welke hij medegedeeld zou hebben. Daar de Conferentie vreesde voor vernieuwing van de vijandelijkheden, noodigde zij de Engelsche regeering uit, een afdeeling van de zeemacht naar de Hollandsche kust te zenden, om handelend op te treden, zoo het noodig was *(72)*. Dit besluit deed echter den tegenstand van het kabinet van Den Haag niet ophouden, dat integendeel zijn verwondering er over uitsprak in eene nota, gedateerd 7 November, en dienzelfden dag in een tweede nota zijn algemeene bezwaren tegen het geheel der onderhandelingen uiteenzette, daarenboven verklarende, dat het verdrag der XXIV Artikelen niet door Nederland aangenomen zou worden, indien het niet een zeker aantal wijzigingen onderging, welke de heeren Falck en van Zuilen gemachtigd waren te bespreken. Dit was het niet, wat de Conferentie wilde; zij antwoordde: « Dat noch de geest, noch de letter der XXIV Artikelen wijzigingen ondergaan konden, en dat het zelfs niet meer in de macht der vijf Mogendheden stond, om ook maar in eene enkele toe te stemmen, hoeveel voldoening het haar overigens ook zoude gegeven hebben, aan de wenschen van de Nederlandsche regeering te gemoet te komen » *(73)*. Den 12 November trachtte de Belgische gevolmachtigde eenige wijzigingen in het protocol van 14 Oktober te verkrijgen. De Conferentie was onverbiddelijk. Toen verklaarde Van de Weyer « dat België onvoorwaardelijk het nieuw traktaat aanvaardde en vroeg, dat de XXIV Artikelen den vorm en de kracht zouden verkrijgen van een eindverdrag tusschen de vijf Mogendheden en Zijne Majesteit den Koning van België, en dat België en zijn souverein... op die wijze onmiddellijk hun plaats in de rij der

erkende volken zoude innemen » *(74)*. De gevolmachtigden keurden dien eisch goed; zij stemden er in toe een verdrag met België te teekenen. Die toegeving zou echter van den kant der verbonden vorsten het levendigste verzet uitlokken *(75)*.

Den 15 November werd het eindverdrag geteekend. Dit verdrag nam de XXIV Artikelen over, en bovendien nog drie nieuwe artikelen: in het eerste waarborgden de groote Mogendheden aan België de uitvoering van al de artikelen van het verdrag; het tweede beloofde vrede en vriendschap tusschen de groote Mogendheden aan den eenen en Zijne Majesteit den Koning van België aan den anderen kant. Daar eindelijk de Conferentie van Londen, daarin verschillend van een Congres, slechts een bijeenkomst was van gevolmachtigden, wier beslissingen door de wederzijdsche souvereinen moest goedgekeurd worden, voegde het laatste artikel er aan toe: « Het huidige verdrag zal bekrachtigd worden, en de bekrachtigingen zullen uitgewisseld worden binnen een tijdstip van twee maanden, of, zoo mogelijk, vroeger » *(76)*.

De koning der Nederlanden weigerde echter zijn toestemming aan de XXIV Artikelen. In zijn memorie verklaarde hij, zich te houden aan de « grondslagen der scheiding », waaraan zijn toetreding het karakter van een wederzijdsche verbintenis had gegeven *(77)*. Willem bleef bij zijne opvatting, reeds vroeger uitgedrukt in zijn naam door sekretaris van staat, de Mey van Streefkerk aan Verstolk, in antwoord op het advies om tot een overeenkomst te komen, te weten dat er redens waren « om in geenen deele af te wijken van het oogmerk, waarmede de onderhandelingen (te Londen) zijn begonnen, en dat geenszins is geweest de geheele oplossing van het rijk der Nederlanden, maar wel het aanbrengen van wijzigingen in de bestaande orde van zaken, en het verkrijgen op veranderde grondbeginselen, van dezelfde resultaten, waarvan het denkbeeld ten jare 1814, de

stichting van het rijk heeft ten gevolge gehad» *(78)*. Aan deze denkbeelden zou Willem I vasthouden tot 1838.

De weigering van Willem I was oorzaak dat Oostenrijk, Pruisen en Rusland verscheidene maanden wachtten het verdrag van 15 November te bekrachtigen. Wat de Fransche regeering betrof, deze weigerde eveneens het verdrag goed te keuren — echter om andere redenen, want Louis-Philippe wenschte Talleyrand geluk met de bekomen uitslag, en Dalberg, die geen politiek mandaat bezat en dan ook klaarder spreekt, schreef: «De scheiding van België en Holland verbrijzelt een sterke oorlogsmachine, op onze grenzen opgericht, en op de meest kwetsbare punten. Dit is uw werk» *(79)*.

Men herinnert zich, dat Leopold overeenkomstig het beginsel, neergelegd in het protocol van 17 April, beloofd had om in overeenstemming met de Mogendheden, op wier kosten grootendeels de Belgische vestingen gebouwd waren, maatregelen te nemen voor de geheele ontmanteling van Charleroi, Mons, Doornik, Ath en Meenen. De koning gelastte generaal Goblet, gewezen Minister van Oorlog, naar Londen te vertrekken, om met de vier Mogendheden over de slechting van de vestingen te onderhandelen *(80)*. Den 14 December werd tusschen generaal Goblet en de vier Mogendheden een verdrag gesloten, waarbij de vestingwerken van Meenen, Ath, Mons, Philippeville en Mariembourg aangewezen werden, om afgebroken te worden *(81)*. De Fransche regeering was zeer ontevreden over die overeenkomst: ten eerste omdat zij Charleroi en Doornik liever dan Philippeville en Mariembourg ontmantelen zag; en ten tweede dewijl volgens den tekst van artikel 1, de Mogendheden zich een soort van suzereiniteit over België schenen aan te matigen, door de ontmanteling van genoemde vesten te bevelen. Talleyrand kreeg opdracht van de Mogendheden te verkrijgen, dat zij de conventie zouden wijzigen op die twee punten, en het kabinet der Tuilerieën voegde er bij, dat het de bekrachtiging van het tractaat van 15 November 1831 zou

uitstellen, totdat voldoening gegeven was aan Frankrijks wenschen *(82)*. Den 16 December schreef Louis-Philippe, dat hij de ontmanteling van Philippeville en Mariembourg als een beleediging beschouwde, omdat zij Fransch geweest waren. « Men kan het niet ontveinzen », zegde hij, « dat de afstand van die vestingen een bloedige wonde blijft voor onzen nationalen trots » *(83)*.

Talleyrand verzon toen een zondering middel, om het geschil in der minne bij te leggen; hij stelde namelijk voor Philippeville en Mariembourg aan Frankrijk af te staan. « Neen », antwoordden bijna tegelijkertijd lord Palmerston en baron von Bülow, « dan verkiezen wij den oorlog » *(84)*.

Frankrijk bleef zich echter verzetten tegen de ontmanteling van Mariembourg en Philippeville, daar het nog steeds de hoop koesterde eens de hand op die vestingen te leggen. « De vestingen, die in België blijven bestaan », schreef Talleyrand, aan Casimir Perier, « zullen in puin vallen of binnen een zekeren tijd ons eigendom worden » *(85)*. De Fransche regeering werd in haar tegenstand gesteund door Leopold I, die nochtans niet onbekend kon zijn met het voorstel van Talleyrand, evenmin als met de veroveringszucht van alle partijen in Frankrijk. Uit eigen belang, wijl een huwelijk met een dochter van Louis-Philippe zijn wankelenden troon moest redden, en hij dit huwelijk zoo spoedig mogelijk wenschte voltrokken te zien, wilde hij aan den Franschen koning, volgens zijn eigen verklaring, geen enkele reden tot klagen over zijn persoon geven *(86)*. « Ik ben van oordeel », schreef hij aan generaal Goblet, « dat de Fransche regeering..., die zich in zeer moeilijke omstandigheden bevindt, verdient, dat men haar met de meeste voorkomendheid behandele » *(87)*.

Leopold I had Louis-Philippe ingelicht over het getal der te ontmantelen vestingen, alsmede over de moeilijkheden, die hij bij de Conferentie ontmoet had. Maar zijne uitleg voldeed de Fransche regeering niet. Sebastiani die het ka-

binet van Brussel beschuldigde schijnheilig, zwak en dubbelhartig te zijn, verklaarde dat het Fransche ministerie het tractaat van 15 November 1831 niet zou bekrachtigen, indien de Belgische regeering hare goedkeuring hechtte aan de uitbreiding van de overeenkomst betreffende de vestingen. Talleyrand schreef de uitbreiding van de overeenkomst tot Mariembourg en Philippeville toe aan Belgische kuiperijen. Louis-Philippe schreef eigenhandig aan Leopold I een brief vol bitterheid *(88)*. Leopold, die Frankrijk, wat het ook kostte, tevreden wenschte te stellen, verbood aan zijn gevolmachtigde de bekrachtiging af te geven zonder uitdrukkelijk bevel; hij droeg hem bovendien op een nieuw artikel voor te stellen, waarin gezegd werd, dat de gevolmachtigden der vier Mogendheden op zijne voordracht er in toestemden, de ontmanteling van Philippeville en Mariembourg uit te stellen *(89)*.

Lord Palmerston, die twee dagen te voren aan Goblet geschreven had, om de uitwisseling der ratificaties te bespoedigen, verborg zijne groote ontevredenheid niet, toen hij die onverwachte mededeeling van Leopold I ontving. Hij waarschuwde kortaf Goblet, dat aan dergelijke stappen geen gevolg kon gegeven worden, en zonder de minste omzichtigheid gaf hij lucht aan zijne toenemende verbittering tegen de Fransche regeering. « Prins de Talleyrand en graaf Sebastiani », zegde hij, « moeten leeren, dat zij niet meer de tolken zijn van den heerschzuchtigen wil van een Napoleon, en Louis-Philippe moet ook weten, dat de lauweren van Valmy en Jemappes geene vrees kunnen aanjagen aan geheel Europa » *(90)*. Doch in stede van rekening te houden met de billijke verontwaardiging van Palmerston, ging Leopold voort met de bekrachtiging uit te stellen, en drong er op aan, nieuwe pogingen aan te wenden, om Frankrijk voldoening te geven. « Ik verlang vurig », schreef hij dd. 22 Dec. 1831 aan Goblet, « dat eene wijziging aangebracht worde in de bepalingen omtrent Mariembourg en Philippeville.

Ik geloof, dat het eene daad van rechtvaardigheid zal zijn tegenover Frankrijk, dat gekrenkt werd.... Men moet dus alles in het werk stellen om te verkrijgen, dat die vestingen niet ontmanteld worden... Wij mogen buiten het volgende niet gaan: wij zijn bereid om de vestingen te ontmantelen, die door Frankrijk worden aangeduid, maar wij hebben de macht niet, om de andere Mogendheden daartoe te dwingen » *(91)*. Eindelijk stelde Leopold I, met voorafgaande goedkeuring van Louis-Philippe, aan de Conferentie een verklarende nota voor, die het kabinet der Tuilerieën voldoening gaf, en die door de vier Hoven werd aangenomen. Deze verklaarden den 23 Januari 1832, dat de bepalingen der Conventie van 14 December 1831 niet anders konden en moesten verstaan worden, dan onder voorbehoud van de volledige en algeheele souvereiniteit van Zijne Majesteit den Koning van België over de vestingen in gezegde overeenkomst aangeduid *(92)*. Het Fransche kabinet kreeg evenwel zijn zaak niet gewonnen, wat betreft Philippeville en Mariembourg *(93)*.

Eenige dagen na de aanvullende verklaring van 23 Januari 1832, wisselden de gevolmachtigden van Frankrijk, Groot-Britanje en België de bekrachtigingen van het verdrag van 15 November uit. Korten tijd nadien gingen de gevolmachtigden der drie overige Mogendheden, die nog gehoopt hadden de toestemming van koning Willem te verkrijgen tot het verdrag van 15 November, over tot het uitwisselen der bekrachtiging; die van Oostenrijk en Pruisen den 18 April 1832; die van Rusland den 4 Mei. Frankrijk en Engeland hadden het verdrag onvoorwaardelijk bekrachtigd; niet alzoo echter de andere Mogendheden: Oostenrijk teekende onder voorbehoud van de rechten van den Noord-Duitschen bond in de kwestie van Luxemburg; Pruisen maakte hetzelfde voorbehoud en ook dat er nog wijzigingen en verbeteringen aangebracht zouden moeten worden bij de eindregeling tusschen Nederland en België in de art. IX, XII en XIII *(94)*.

HOOFDSTUK XI

Huwelijk van Leopold I. De Conferentie van Londen onderbroken. Inname van de citadel van Antwerpen.

Le prince de Saxe-Cobourg, sujet anglais, qu'ils (les doctrinaires) francisèrent par son mariage avec une des filles de Louis-Philippe. *De Potter, Souvenirs personnels I, 259.*

Les effets du mariage de Léopold se firent bientôt sentir à la Conférence.... L'Angleterre ne croyait pas possible que Louis-Philippe détronât son gendre... néanmoins on exigea que l'armée française ne passât point par les places fortes... et lorsque... Anvers, après une résistance héroïque, fut enlevée aux Hollandais, on chercha à renvoyer inmédiatement les Français chez eux.
Corti et Buffin, Léopold I, oracle politique de l'Europe, 84-85.

Ce n'était pas à la France que la Belgique devait la liberté, mais à l'Angleterre,qui agissait dans son intérêt personnel... Elle fut réalisée par l'Angleterre en dépit de la France, qui se plia enfin à l'inévitable, et en acceptant le mariage de Léopold avec la fille de Louis-Philippe, sauva en Belgique de son influence ce qui était possible.
Corti et Buffin, Léopold I, 85.

DOOR Leopold I werd een echtverbintenis met het huis van Orleans zeer verlangd. Daar Louis-Philippe er echter groot belang bij had de voorstaanders der annexatie naar de oogen te zien, stuitte het huwelijksplan op vele moeilijkheden, welke soms ernstigen twijfel aan de verwezenlijking er van deden ontstaan. Prins de Talleyrand was een der heftigste tegenstanders; hij raadde het af, omdat hij in de echtverbintenis van Leopold met eene prinses van Orleans de versterking zag van de Belgische onafhankelijkheid *(1)*.

Ondanks al zijn ongeduld, om met Louis-Philippe een samenkomst te hebben, welke om hare beteekenis in Europa veel opzien zou baren, was het niet zonder vrees, dat Leopold kon besluiten, België gedurende eenige dagen te verlaten. Compiègne scheen hem te ver, en hij zou wel gewenscht hebben, dat Louis-Philippe een andere plaats zou gekozen hebben, dichter bij de Belgische grens. « Er zou hier groote schrik ontstaan », schreef hij den 2 Mei 1832 aan Le Hon, « indien ik naar Compiègne ging » *(2)*.

Later verklaarde hij, dat de samenkomst te Compiègne niet plaats kon grijpen, tenzij Louis-Philippe maarschalk Gérard of generaal Saint-Cyr naar Brussel wilde zenden *(3)*. Ten laatste ging hij toch naar Compiègne. Hij had daar den 29 Mei 1832 met Louis-Philippe een onderhoud, waarin het huwelijk besloten werd. De « Moniteur Belge » van 4 Juni 1832 kondigde het groote nieuws officieel aan *(4)*.

De vervulling der belofte, te Compiègne afgelegd, zou echter vele hinderpalen ontmoeten. Louis-Philippe kon er niet toe besluiten den dag van het huwelijk te bepalen, niettegenstaande het herhaald verzoek van Leopold, die den 16 Juni aan zijn gezant te Parijs schreef: « De Belgische kwestie moet in een tijdruimte van twee maanden geregeld zijn. Dit is zoowel in het belang van Frankrijk en van Louis-Philippe als in het mijne » *(5)*. In de laatste dagen van Juli

was er nog niets beslist en Le Hon moest al zijn invloed gebruiken, om de partij te bestrijden, die de door Leopold I zoo vurig gewenschte echtverbintenis wilden uitstellen *(6)*.

Eindelijk, den 9 Augustus, huwde de koning van België op het kasteel te Compiègne prinses Marie-Louise d'Orleans, oudste dochter van den Franschen koning. Louis-Philippe stemde in deze verbintenis toe, omdat hij rekende dat zij den invloed van Frankrijk in België zou bevestigen. « Duitscher geboren, Engelschman geadopteerd », zoo drukte zich Guizot uit, die een der sprekers der regeeringspartij was en spoedig minister zou worden *(7)*, « werd Koning Leopold Franschman door maagschap, toen hij tot gemalin koos prinses Marie-Louise, oudste dochter van Koning Louis-Philippe » *(8)*.

Het verdrag van 15 November 1831 had geen einde gemaakt aan de Belgische kwestie, die nog tallooze moeilijkheden, lange en pijnlijke onderhandelingen aan Europa bezorgde *(9)*. Na de uitwisseling der ratificaties, had de Conferentie in haar protocol van 4 Mei 1832 verklaard: « dat de gevolmachtigden bijeengekomen waren met het doel, de middelen te beramen, die de vijf Mogendheden moesten gebruiken, om tot de uitvoering van het verdrag van 15 November te komen », en « dat dit verdrag beschouwd moest worden *als de onveranderlijke grondslag* voor de scheiding, voor de onafhankelijkheid en voor het grondgebied van België ». Zij sprak vervolgens als haar meening uit, dat het haar plicht was, krachtens die bepalingen, tusschen den koning van België en den koning der Nederlanden, een eindverdrag tot stand te brengen; bij de onderhandelingen daarover zou zij alle moeite doen om, door minnelijke schikkingen, de moeilijkheden, die tusschen beide partijen zouden kunnen rijzen, uit den weg te ruimen *(10)*.

Het kabinet van Brussel stelde elke verdere onderhandeling afhankelijk van de voorafgaandelijke ontruiming van het Belgisch grondgebied, en had zijn vast besluit hieromtrent

reeds neergelegd in een nota van 11 Mei. Toen er verschil van meening ontstond over die nota tusschen Van de Weyer, die op de nadeelen er van wees en De Muelenaere, minister voor buitenlandsche zaken, die zich beriep op de plechtige verplichtingen, welke hij tegenover de Kamers op zich genomen had, koos het kabinet de zijde van den minister. Bij besluit van 26 Mei werd generaal Goblet benoemd tot buitengewoon gevolmachtigde te Londen, om in plaats van Van de Weyer, te onderhandelen, daar de laatste afgekeurd was door de Kamers *(11)*. Den 1 Juni overhandigde Goblet aan de Conferentie een nota van dezelfde strekking als die van 11 Mei. Hoewel deze laatste teruggenomen was, had zij de oogmerken van de Belgische regeering gediend, daar zij, ten gevolge van een onbescheidenheid, in de meeste dagbladen van Europa verschenen was *(12)*.

De gevolmachtigden van Willem I hernieuwden den 7 en 29 Mei hun vorige bezwaren tegen de XXIV Artikelen; zij verklaarden, dat zij met grooten spijt zagen, dat de Conferentie geneigd was het verdrag van 15 November te beschouwen als den onveranderlijken grondslag voor de scheiding, de onafhankelijkheid, de onzijdigheid en de regeling van het grondgebied met België, terwijl zij in hunne meening volhardden, dat het feitelijk in strijd was met bijlage A van het 12e en 19e protocol, die de verhouding van den koning tegenover de vijf Mogendheden had vastgesteld. Zij verzetten zich eveneens tegen de verplichtingen, welke de Conferentie hun souverein wilde opleggen, nl. in geen geval den wapenstilstand te verbreken, die sedert 25 Oktober niet vernieuwd was. Wat betrof het heropenen der onderhandelingen, zij konden er niet in toestemmen dan volgens het grondbeginsel en binnen de grenzen van hun volmacht, dat wil zeggen met de vijf Mogendheden en niet met België *(13)*. De laatste zin van hun antwoord luidde als volgt: «De nota, welke de Conferentie den 4 Januari tot ondergeteekenden heeft gericht, geeft hun een nieuwe reden,

om te gelooven aan den gelukkigen afloop der onderhandelingen, op dien grondslag heropend. Zij laat gunstige uitleggingen en verbeteringen toe van verschillende der XXIV Artikelen, welke de Nederlandsche regeering onaanneemlijk heeft geoordeeld, en hetzelfde stelsel van wijzigingen, toegepast op eenige andere punten, zou leiden tot het zoo ge wenschte einde van deze onderhandelingen, en tot het sluiten van den algemeenen vrede ». In de nota van 29 Mei brachten de Hollandsche gevolmachtigden bovendien de Conferentie in herinnering het ontwerp van verdrag door hen den 30 Januari 1832 te een uur 's middags aan lord Palmerston overhandigd *(14)*. De Conferentie zag zich toen verplicht te verklaren, waarom zij dit ontwerp niet in overweging had genomen. Dit deed zij den 10 Juni. Uit die verklaring bleek, dat zoo de Conferentie niet over het Hollandsche ontwerp had beraadslaagd, daar zij het terecht of ten onrechte het karakter van een vertrouwelijk stuk toekende, de groote Hoven, te Londen vertegenwoordigd, toch niet het Haagsche kabinet onkundig gelaten hadden van het feit, dat zij het als uitgemaakt onaanneembaar beschouwden *(15)*. De Conferentie antwoordde daarenboven den 11 Juni: « dat de vijf Hoven, in geen geval, de verbintenissen tegenover België en zijn souverein aangegaan, zouden uit het oog kunnen verliezen ». Zonder twijfel moesten er onderhandelingen plaats hebben; zij waren noodig en sedert meer dan een maand strekten alle pogingen van de Conferentie er toe die tot stand te brengen; tusschen Holland en België moesten al de schikkingen in der minne getroffen worden; het protocol nr 59 van 4 Mei stelde door middel van uitsluitingen vast, over welke punten *alleen* die schikkingen mochten loopen. Dit was de *eenige* inschikkelijkheid, die de Conferentie aan den koning der Nederlanden kon bewijzen, en zij wenschte, dat hij er binnen zeer korten tijd gebruik van zou maken, daar een nieuw uitstel « ernstige nadeelen, die het niet meer aan haar stond te verhinderen,

konden teweeg brengen». Tegelijkertijd deelde zij aan de heeren Falck en van Zuilen een ontwerp van verdrag mede in drie artikelen, tusschen de groote Mogendheden en den koning der Nederlanden, bestemd om de 8 artikelen van 21 Juli 1814 te vervangen en waaraan zou toegevoegd worden het verdrag van 15 November, dat onmiddellijk omgezet zou worden in een traktaat tusschen Holland en België, geteekend door de gevolmachtigden van die twee Mogendheden, onder waarborg der Vijf Hoven. Een ander bijvoegsel hield ter verklaring van dit van 15 November, drie artikelen in, waarin het beginsel was neergelegd en het onderwerp omschreven van rechtstreeksche onderhandelingen tusschen Holland en België; deze moesten loopen over de ten uitvoerlegging van art. IX en XII en de kapitalisatie van de jaarlijksche rente van 8.400.000 gulden. Maar die onderhandelingen zouden eerst geopend worden na de ontruiming van het wederzijdsche grondgebied en intusschen zou de vrije vaart op de stroomen en rivieren, die Holland en België scheiden of er door stroomen, onderworpen blijven aan de rechten en tollen, die toen van weerskanten geldig waren *(16)*.

Al deze voorschriften werden aan generaal Goblet, gevolmachtigde van België, medegedeeld, die ze ongetwijfeld in overeenstemming vond met het stelsel, dat hij in opdracht had door te drijven; want volgens het eerste der drie verklarende artikelen moest de voorafgaande ontruiming vóór 20 Juli volbracht zijn *(17)*.

Bij de laatste mededeelingen van 11 Juni aan de gevolmachtigden van de Nederlanden, had de Conferentie het kabinet van Den Haag aangemaand om deze vraag te beantwoorden: « Verondersteld dat België het ontwerp van een rechtstreeksche schikking tusschen beide landen (neergelegd in de verklarende artikelen) goedkeurde, zou dan dit ontwerp, alsmede dit van een overeenkomst tusschen de vijf

Mogendheden en den Koning der Nederlanden, de toestemming van Zijne Majesteit der Nederlanden verkrijgen?»

De Nederlandsche gevolmachtigden antwoordden den 30 Juni op de nota van 11 Juni, op de vraag hierboven aangehaald en op de algemeene aanmerkingen van de Conferentie. Zij brachten daartegen uitgebreide opmerkingen in over den gang der onderhandelingen sedert 4 November 1830, over het voorbehoud, onveranderlijk door den koning gemaakt, over de beteekenis en de kracht van zijn toestemming in de grondslagen van scheiding. «Nooit», zeiden zij, «was er vooraf een beslissing genomen over de toekomstige souvereiniteit van België, noch bij de bepaling van de grens met het oog op den wapenstilstand, noch bij de kwestie van de Belgische vlag; na het protocol van 20 December 1830, zoowel vóór als ná de aankomst van prins Leopold in de Zuidelijke provinciën, dit is steeds, had de koning der Nederlanden de Conferentie *het recht* ontkend het koninkrijk te verdeelen en uitdrukkelijk zijn rechten en die van zijn huis op België voorbehouden» *(18)*. De koning weigerde ook de XXIV Artikelen aan te nemen; hij bracht zeer gegronde opwerpingen tegen die verklarende artikelen in; hij vond het in strijd met zijne waardigheid, dat de eerste onderhandelingen waarvan deze den grondslag vaststelden, geopend werden op Belgisch grondgebied; hij achtte de ontruiming van de door hem bezette plaatsen onaannemelijk, voordat de voorwaarden voor de scheiding waren aangenomen; maar ten slotte stemde hij toe in de schikkingen van 15 November omtrent de grensscheiding en in vele andere bepalingen van hetzelfde verdrag, terwijl hij een tegenontwerp aanbood van 21 artikelen, bestemd om woordelijk overgenomen te worden in een verdrag tusschen de vijf Mogendheden en het koninkrijk der Nederlanden *(19)*. De Conferentie verklaarde den 10 Juli het ontwerp van den koning der Nederlanden onaannemelijk. Intusschen achtte zij het behoorlijk de vredelievende bedoelingen, die het ka-

binet van den Haag dit voorstel in de pen gegeven hadden, te beantwoorden met een concessie betreffende de ontruiming; zij deelde dit in de volgende bewoordingen aan de Nederlandsche gevolmachtigden mede:

« De ondergeteekenden doen den Nederlandsche gevolmachtigden weten, dat zij in het eerste der toegevoegde artikelen tegemoet gekomen zijn aan hun aanmerkingen op den aanvankelijk-vastgestelden termijn voor de ontruiming van het wederkeerig grondgebied, en in het vierde artikel aan hun verzoek, betreffende de ophelderingen, opgenomen in de memorie van de Conferentie van Londen, dd. 4 Januari » *(20)*.

Vijftien dagen later, den 25 Juli, antwoordden de Nederlandsche gevolmachtigden op die mededeeling door middel van een nota, waarin zij de voorstellen van 30 Juni rechtvaardigden, een nieuw ontwerp van het artikel over de vrije vaart op de rivieren aan de goedkeuring der Conferentie onderwierpen, concessies deden wat betrof den handelsweg door Limburg en nota namen van de verandering ten opzichte van de voorafgaande ontruiming. « Het Nederlandsche Hof wenscht zich geluk geheel in overeenstemming te zijn met de Conferentie op een *belangrijk* punt, namelijk: dat de eisch tot ontruiming van het Belgisch grondgebied, vóór de uitwisseling der bekrachtigingen van een verdrag met den koning, in tegenspraak zou zijn met de bedoeling van de Conferentie, en dat de hypothetische vaststelling van een termijn (in de voorstellen van 11 Juni) geenszins daartoe strekte ».

Om kort te gaan, na een en twintig maanden onderhandeld te hebben liepen de drie punten, waarover België en Holland nog tot een schikking moesten komen, over de vereffening van het amortisatie-syndikaat, de vrije vaart op de rivieren, de waarborgen en voorwaarden daarvoor, en den handelsweg door Limburg, maar overeenstemming hierin te bereiken was moeilijk. Het kabinet van Brussel hield vast

aan den eisch van voorafgaandelijke ontruiming van het Belgisch grondgebied door de Nederlandsche troepen, terwijl dat van Den Haag, getrouw aan het stelsel, dat de Staten-Generaal in de eerste maanden van het vorige jaar hadden aanbevolen, geen enkel pand wilden loslaten, zoolang alle twistpunten niet waren opgelost.

Den 31 Augustus richtte de Belgische regeering, vertrouwend op het feit, dat de band tusschen België en Frankrijk nauwer aangehaald was door het huwelijk van Leopold met prinses Marie-Louise van Orleans, een nieuwe nota tot de Conferentie, waarin zij eischte, dat het verdrag van 15 November 1831 op alle punten, die niet bestreden werden, zou uitgevoerd worden, er bij voegende, dat Nederland de houding aannam, die voorzien was in de nota van 11 Juni, en de gevolgen er van dragen moest. Zij verklaarde bovendien, dat zij zich van af 1 Januari 1832 als ontslagen beschouwde van de betaling der achterstallige rente van België's aandeel in de staatsschuld, en de toepassing eischte van dwangmiddelen, die in staat zouden zijn den weerstand van Holland te overwinnen; zij was echter van oordeel, dat het oogenblik nog niet gekomen was, om tot het uiterste over te gaan *(21)*.

Ten einde eene schikking tusschen België en Nederland te vergemakkelijken, deelde Palmerston een voorstel of ontwerp van overeenkomst (*draft*) mede, dat de grenzen van eene rechtstreeksche onderhandeling nauwkeurig vaststelde. Daar dit onderwerp de belangrijkste rechten, door het verdrag van 15 November aan België gewaarborgd, onaangetast liet, wilde de Engelsche minister de Belgische regeering er toe overhalen op de voorgestelde grondslagen te onderhandelen, zonder dat zij nog langer vasthield aan de voorafgaande ontruiming van het grondgebied. Zijn voorstel werd vertrouwelijk medegedeeld aan de regeeringen van Nederland en België. Het kabinet van Brussel achtte het ook noodig, dat men een anderen weg bij de onderhandelingen

zou inslaan, en keurde het denkbeeld van Lord Palmerston goed. Intusschen moest De Muelenaere, minister voor Buitenlandsche Zaken, ten gevolge van de verbintenissen, die hij tegenover de volksvertegenwoordiging op zich had genomen, ontslag nemen *(22)*. Generaal Goblet belastte zich, den 17 September, met de portefeuille voor Buitenlandsche Zaken, en was officieel, gedurende meer dan een maand, alleen minister; de overige ministers, die eveneens hun ontslag ingediend hadden, stemden er in toe voorloopig aan het hoofd van hun ministerie te blijven, maar alleen als eenvoudige ambtenaren. Volmacht werd terstond verleend aan Van de Weyer tot een rechtstreeksche onderhandeling, en den 20 September verwittigde deze diplomaat de Conferentie *(23)*. Koning Willem was niet te spreken over het voorstel van Palmerston. Hij wenschte oorlog, en dacht er ernstig aan opnieuw België aan te vallen; de staatssekretaris de Mey van Streefkerk en de orangisten (Morel vooral) stuurden in die richting. De ministers waren er echter tegengekant, zooals ten grooten deele de openbare opinie in Nederland, die, in tegenstelling met den koning, van geen band met België wilde weten. De bedreiging der ministers collectief ontslag te nemen indien het tot een oorlog kwam, gaf ten slotte den doorslag *(24)*. Toen werd Van Zuylen, die alleen gevolmachtigde voor Nederland was sedert het vertrek van Falck (begin Juni 1832), belast bij de Conferentie een nota in te dienen, waarin hij rechtstreeksche onderhandelingen verwierp, en met bitterheid verzet aanteekende tegen de concessies, welke de Conferentie aan België gedaan had. Hij verklaarde in naam van zijn souverein, « dat de maat der inwilligingen vol was; dat de koning nooit tot een vergelijk zou komen betreffende het grondgebied en de souvereiniteit van Holland, noch betreffende de hoofdvoorwaarden van het bestaan zijner onderdanen; ...dat hij nooit aan het spook der revolutie de belangen en de rechten van Nederland zou opofferen... » *(25)*.

Nu verklaarde de Conferentie den 24 September, dat van toen af hare beraadslagingen een andere wending zouden nemen, en dat zij een laatste poging bij den Nederlandschen gezant wilde doen, om de bedoelingen van zijn regeering te vernemen *(26)*. Ten gevolge van dit besluit, richtte de Conferentie den volgenden dag tot den gevolmachtigde der Nederlanden negen vragen, op welke hij dd. 26 antwoordde *(27)*. Uit de nota van Van Zuylen bleek, dat het kabinet van Den Haag de XXIV Artikelen niet in hun geheel wilde aannemen, en dat het geschil over gewichtige bepalingen liep *(28)*. Deze houding van Willem I werd later door Van de Weyer ten volle goedgekeurd, toen hij over rechtstreeksche onderhandelingen handelende, schreef: « Dit ware ons erkennen vooraleer te onderhandelen » *(29)*.

Dit stelde de Conferentie in haar zitting van 1 Oktober vast. Maar de vertegenwoordigers der vijf Mogendheden waren het niet eens over de middelen, om den tegenstand van Willem I te overwinnen. De gezanten van Frankrijk en Engeland eischten, dat de bedreiging, vervat in de nota van 11 Juni, terstond ten uitvoer zoude worden gebracht, onverminderd de andere dwangmaatregelen, waartoe men zijn toevlucht zou kunnen nemen. de Talleyrand diende dus in overeenstemming met lord Palmerston, een ontwerp-besluit in, waarvan de laatste regelen luidden:

« De gevolmachtigden der vijf Hoven, verklaren, dat, indien den 15 Oktober de Citadel van Antwerpen, met omgeving, en de andere streken, deel uitmakend van het Belgisch grondgebied, zooals dit omschreven is in het verdrag van 15 November, niet ontruimd zijn door de Hollandsche troepen, zij aan België het recht toekennen voor elke week, dat de ontruiming uitgesteld wordt, 1.000.000 gulden af te trekken van de achterstallige rente der staatsschuld, welke het op 1 Januari 1832 betalen moest, en verder van het het kapitaal zelf van het aandeel in de staatsschuld, dat te zijnen laste gebracht is; hierbij wordt overigens natuurlijk

verstaan, dat zoodra de bedoelde ontruiming zal voltrokken zijn, ook de Belgische troepen Venlo en andere door haar bezette streken zullen ontruimen, welke niet behooren tot het grondgebied, dat België is toegewezen ».

De gezanten van Oostenrijk, Pruisen en Rusland antwoordden op dit voorstel, dat, hoewel zij in beginsel mede konden gaan in een kwijting van achterstallige rente ten gunste van België, van 15 Oktober a. s. af, zij niet gemachtigd waren hunne toestemming te geven tot een wekelijksche aftrekking en zich ook niet konden vereenigen met de dwangmiddelen, welke de twee andere mogendheden zouden toepassen. Zij eischten dat een laatste poging bij Willem I zou gedaan worden, en om den uitslag er van te bespoedigen, stelden zij voor, in stede van de kabinetten van Weenen, St-Petersburg en Berlijn te raadplegen en hun een gemeenschappelijken stap te vragen, alleen de bemiddeling van het hof van Pruisen in te roepen, dat uitgenoodigd zou worden aan het kabinet van den Haag, de noodzakelijkheid te doen inzien aan het verlangen der Conferentie toe te geven. Prins de Talleyrand en lord Palmerston antwoordden, dat de ondervinding van verscheidene maanden de nutteloosheid van een nieuwen stap bij het kabinet van Den Haag liet vermoeden, en dat zij geloofden, aan de noodzakelijkheid van doortastende maatregelen.

De Fransche gevolmachtigde voegde voor zichzelf er bij: « *dat hij overigens voor zijn gouvernement de volle vrijheid van handelen voorbehield betreffende de uitvoering van het verdrag, met België gesloten, zooals het gouvernement het recht er toe verkregen had, en in overeenstemming met de uitgestrektheid van zijn verbintenissen en het belang van Frankrijk* » *(30)*.

Na een tijdperk, door groote binnenlandsche rampen gekenmerkt, zouden de Fransche Kamers den 19 November 1832 weder bijeenkomen *(31)*. « De regeering van den koning », zegt de Becourt, « ontveinsde het zich niet, dat zij

niet voor haar kon verschijnen, zoo eene gematigdheid (?), dikwijls als zwakheid gebrandmerkt, niet in aller oogen gerechtvaardigd werd door uitkomsten, die de rechten van Frankrijk zouden bevestigen en zijne macht bewijzen ». In die omstandigheden had de Fransche gevolmachtigde niet geaarzeld bovenvermelde verklaring af te leggen.

Van 1 October 1832 af zijn de bijeenkomsten der Conferentie onderbroken of geschorst, *sine die*; twee van de vijf Mogendheden hebben zich bij de oplossing van de Belgische kwestie een handelende rol aangematigd, waaraan de anderen om verschillende redenen geweigerd hebben deel te nemen *(32)*.

De Belgische houding was in den grond slechts een manœuver, ingegeven door Palmerston zelf; gen. Goblet rekende vast op een weigering van Nederland *(33)*.

Zoodra het Belgische kabinet op de hoogte gebracht was van hetgeen op de laatste bijeenkomst der Conferentie was voorgevallen, richtte den 6 Oktober generaal Goblet, minister voor Buitenlandsche Zaken, een brief aan den minister voor Buitenlandsche Zaken van Frankrijk, die aldus eindigde:

« De tijd is dus gekomen om een verdrag ten uitvoer te leggen, sedert vijf maanden door de vijf Hoven bekrachtigd en waarvan het niet uitvoeren den vrede van Europa aan klimmende en voortdurende gevaren blootstelt. Na de nieuwe weigering van het Nederlandsche gouvernement blijft er niets over om tot dezen uitslag te komen, dan het gebruik van dwangmiddelen; want het is niet aan te nemen, dat de Mogendheden zich zullen nederleggen bij een eindeloos uitstel, dat een allerernstigst gevaar voor den vrede van Europa zou zijn en waardoor na twee jaren van moeilijke onderhandelingen een tractaat, dat plechtig bekrachtigd is, onuitgevoerd zou blijven. De ondergeteekende heeft het uitdrukkelijk bevel ontvangen van zijn souverein, om van de regeering van Z. M. den Koning van Frankrijk de uitvoering te eischen van den waarborg, omschreven in artikel XXV

van het verdrag, den 15 November 1831 met België gesloten » *(34)*.

Twee dagen daarna, den 8 October, werd een gelijkluidend schrijven tot den minister voor Buitenlandsche Zaken van Engeland gericht *(35)*.

Het ministerie, gevormd door Casimer Perier, doch sedert diens dood zeer verzwakt, zou ontslag nemen, toen te Parijs de brief aankwam, waarin de Belgische regeering de uitvoering eischte van de verbintenissen, voortvloeiende uit het verdrag van 15 November 1831 *(36)*. Na heel wat onderhandelen kwam het tot de samenstelling van een ministerie, dat, bij besluit van 11 Oktober gevormd, naar dien dag genoemd werd. Het voorzitterschap van den ministerraad werd opgedragen aan maarschalk Soult, minister van Oorlog *(37)*. Het was in het belang van het nieuw kabinet door een krachtige maatregel de ongunstige stemming, waarmede het ontvangen werd, te doen omkeeren, en bij voorbaat de hevige aanvallen, die de tegenpartij voorbereidde, te ontwapenen. Dit was althans de meening van den hertog de Broglie: de spoedige ontruiming van Antwerpen *(38)* was in zijn oogen zoowel in Frankrijks als in België's belang; hij wilde handelen, zonder uitstel, en in overeenstemming met Engeland *(39)*. Den 11 Oktober besloot de ministerraad eenstemmig, aan het Engelsche kabinet voor te stellen, onmiddellijk de Citadel van Antwerpen, zoowel als de forten Lillo en Liefkenshoek door een Fransch leger onder bevel van maarschalk Gérard te doen ontruimen. Dit leger zou geen enkele Belgische vesting bezetten, recht op het doel van den aanval aanrukken, aan de Belgische troepen het kasteel van Antwerpen en de Schelde-forten overgeven, naar gelang de Hollanders er uitgedreven werden, en na zijn zending volbracht te hebben, naar Frankrijk terug trekken. Het Fransche ministerie vroeg een afdoend en spoedig antwoord *(40)*. Drie ministers, de Rigny, Thiers en de Broglie schreven aan Talleyrand, om hem dringend te verzoeken,

alles in het werk te stellen, ten einde het Engelsche kabinet tot het sluiten der gewenschte overeenkomst te bewegen.

de Rigny schreef: « Ondanks de heftigheid, die de besprekingen in de Kamers zal kenmerken, zullen wij zegevieren, indien wij een voldoenden afloop der Belgische kwestie kunnen aankondigen. Dit hangt geheel af van de ontruiming van Antwerpen; men moet ons toelaten die te vragen onder de muren van die stad; daags daarop zullen wij terugtrekken. Wordt ons dit niet toegestaan, dan zal de parlementaire storm ons misschien ten val brengen en met ons den laatsten dijk wegslaan » *(41)*.

Thiers: « De kwestie van Antwerpen zal alles beslissen. Indien wij bij voorbeeld de Citadel innemen, kan men op ons woord rekenen, dat wij die zullen ontruimen, drie dagen na hare overgave. De heele ministerraad zal zich hiertoe verbinden. Het woord van den hertog de Broglie is, geloof ik, het meest geruststellend; de meerderheid is ons verzekerd, indien wij het land spoedige uitkomsten kunnen aanbieden » *(42)*.

En de Broglie: « Laat Engeland, zonder ongerust te zijn, ons zenden, om de Citadel van Antwerpen aan de Hollanders te ontnemen, en ze vervolgens aan de Belgen over te geven. Indien de zitting der Kamers onder zulke omstandigheden geopend wordt, wees dan verzekerd van een schitterende zegepraal » *(43)*.

Den 17 Oktober, terwijl in Londen onderhandeld werd, liet de hertog de Broglie, aan het kabinet van Brussel voorstellen *(44)*: 1e dat de Belgische troepen gedurende de krijgsverrichtingen der Fransche troepen tegen de Citadel werkeloos zouden blijven; 2e dat de forten en andere stellingen, die de Belgische troepen in de stad bezet hielden, zouden ontruimd worden.

Het kabinet van Brussel kon niet anders dan erkennen, dat het Belgische leger, opdat de onderneming der Franschen het karakter van een Europeesche zending zou blij-

ven bewaren, tot werkeloosheid moest besluiten, tenzij de Hollandsche troepen op andere punten de vijandelijkheden zouden hernemen. Het Belgische leger zou dus zich opstellen tusschen Antwerpen en de grens, in die stelling zou het blijven toezien bij het beleg van de Citadel, hoewel steeds gereed een rechtstreekschen aanval af te slaan. Maar de Belgische regeering weigerde de forten en batterijen, door hare troepen bezet te Antwerpen en aan de Schelde-oevers, te ontruimen. Zij verklaarde, dat de batterijen in de stad werkeloos zouden blijven, zoolang generaal Chassé zich zou bepalen tot het terugslaan van de belegering van buiten af door de Franschen ondernomen; maar dat, indien de stad beschoten werd, de werkeloosheid onmiddellijk zou ophouden. De stad Antwerpen zelf ontruimen, zegde zij, zou het land in beroering brengen en de Belgen zouden nog heviger opkomen tegen een stelsel van werkeloosheid, dat toch reeds zoo diep de nationale eigenliefde kwetste *(45)*.

Daar het kabinet van St-James wel de komst van een Fransch ministerie van de uiterste linkerzijde vreesde, wat tot een algemeenen oorlog zou geleid hebben, maar evenzeer beducht was, dat Frankrijk, eens meester van Antwerpen, zou weigeren dezen sleutel van de Schelde terug te geven, stemde het slechts met weerzin toe in den inval van het Fransche leger in België; het zou liever gehad hebben, dat men zich aan de blokkade der Nederlandsche kusten door een Fransch-Engelsche vloot hield *(46)*.

Evenwel werd den 22 October een overeenkomst tusschen Engeland en Frankrijk gesloten, waarbij bedongen werd, dat beide contracteerdende Mogendheden, op uitnoodiging van koning Leopold, tot uitvoering van het verdrag van 15 November zouden overgaan, overeenkomstig haar verbintenissen; dat de territoriale ontruiming zou beginnen; dat van de regeeringen van Nederland en België zou geeischt worden, dat zij die ontruiming ten uitvoer zouden brengen vóór 12 November; dat er geweld gebruikt zou

worden tegen die regeering, welke vóór 2 November haar toestemming niet gegeven zou hebben; dat, met name, in geval Nederland weigerde, het embargo gelegd zou worden op de Nederlandsche schepen, en den 15 November een Fransch leger België zou binnenrukken, om de Citadel van Antwerpen te belegeren. Er werd ook uitdrukkelijk bedongen, dat genoemd leger geen der versterkte plaatsen van België zou bezetten, en dat het zich dadelijk zou terugtrekken, zoodra het doel van de onderneming bereikt was *(47)*. Alvorens de bekrachtigingen uit te wisselen eischte lord Grey, dat de Broglie, Thiers en Guizot schriftelijk zouden verklaren, dat Frankrijk geen moeilijkheden zoude maken, om de Citadel van Antwerpen aan de Belgische troepen over te geven.

Louis-Philippe en Mme Adelaïde schreven aan Talleyrand, om hun voldoening uit te drukken over de gesloten overeenkomst; Louis-Philippe uitte zich in deze woorden: « Het belangrijk stuk ontvangen hebbende dat gij ons gezonden hebt, wil ik U gelukwenschen, wijl gij het verkregen hebt. Het is een der grootste diensten, welke men mij bewijzen kon » *(48)*. Prinses Adelaïde aldus: « Het is eene groote weldaad, die den voorspoed van ons dierbaar Frankrijk, en van de regeering van onzen beminden Koning verzekert » *(49)*.

De overeenkomst van 22 Oktober werd den gevolmachtigden van Oostenrijk, Pruisen en Rusland medegedeeld; die van Rusland verklaarden: « dat het overgaan tot dwangmiddelen tegen Nederland hen in een toestand bracht waarin zij volgens hun instructiën in de noodzakelijkheid verkeerden, zich uit de Conferentie terug te trekken ». Om de eensgezindheid te herstellen, sloegen de regeeringen van Frankrijk en Engeland aan het Berlijnsche kabinet voor, de gedeelten van Limburg en Luxemburg die aan Nederland waren toegewezen, in bewaring te nemen tot dat de koning der Nederlanden toegestemd zou hebben in al de voorwaar-

den, verbonden aan het bezit van dit grondgebied volgens het traktaat van 15 November. De Pruisische regeering vroeg, als waarborg, vooraf Venlo te mogen bezetten; toen deze eisch niet toegestaan werd, weigerde zij de bewaring, die haar was aangeboden, om zelfs den schijn te vermijden, dat zij instemde met de dwangmiddelen, tegen Nederland gericht. Zij ging nog verder: toen het Fransche vaandel België naderde, riep zij uit Westfalen het zevende legerkorps van den Noord-Duitschen Bond, deed het den Rijn overtrekken en stelling nemen tusschen Aken en Gelderland; het achtste legerkorps, gelegerd aan den Rijn, moest tot ondersteuning dienen. De beteekenis van die bewegingen kon aan niemand ontsnappen. Nochtans deed de Pruisische minister voor Buitenlandsche Zaken, Ancillon, verklaren in Den Haag: « Het hof van Berlijn zal toen (als het Fransche leger in België valt) Duitschland en Pruisen in zekerheid stellen door de positie welke zij door haar troepen zal doen innemen, doch deze maatregelen zullen alleen genomen worden uit voorzorg, en slechts voor doel hebben van Pruisen alle reactie te verwijderen, hetzij van den kant van Holland, hetzij van dien van België of Frankrijk. Zij zullen niet tegen Holland gericht zijn, doch heelemaal niet in zijn voordeel. Geen enkele stoffelijke hulp is te verwachten noch van Pruisen noch van eenige andere Mogendheid van het vasteland » *(50)*.

Frankrijk en Engeland haastten zich intusschen met hun toebereidselen. Terwijl het Noorderleger samengetrokken werd en zich voorbereidde opnieuw België binnen te rukken, zeilde een Fransch eskader onder bevel van admiraal Villeneuve naar Duins, om zich bij de Engelsche vloot, aangevoerd door sir Pultney Malcolm, te voegen *(51)*. Den 29 October werd de regeering van koning Willem I officieel door de vertegenwoordigers van Frankrijk en Engeland verwittigd, dat, indien den 12 November eerstvolgende, de Citadel van Antwerpen en de verschansingen die er bij

behoorden, niet geheel door de Nederlandsche troepen ontruimd waren, een krijgsmacht te land en ter zee in aktie zou komen, om dezen uitslag te verkrijgen. Daags nadien werd, voor den schijn, ook het Belgische goevernement opgeëischt, om op eerstvolgenden 12 November Venlo en de andere gedeelten van het grondgebied, dat aan Nederland toegewezen was, te ontruimen. Den 2 November verklaarde het kabinet van Den Haag, dat het de Citadel van Antwerpen zou verdedigen, en den dag daarna rechtvaardigde de minister voor Buitenlandsche Zaken, Verstolk van Soelen, in een verslag aan den Staten-Generaal, het besluit, door koning Willem genomen. « Welk lot », aldus eindigde hij, « door de Voorzienigheid ook weggelegd is voor het volk, dat één is met en getrouw aan zijn regeering, deze, innig overtuigd niet afgeweken te zijn van wat de plicht haar voorschreef, wacht de toekomst met kalmte af. Om een billijke schikking te kunnen verkrijgen, heeft zij bewilligd al wat mogelijk was. Niets werd toegestaan, dat streed tegen de eer of de groote belangen van het Vaderland » *(52)*.

Het Belgische gouvernement antwoordde denzelfden dag als het Nederlandsch kabinet. Het stemde er in toe den 12 November, en zelfs vroeger, Venlo, de forten en verschansingen die er bij behoorden, zoowel als het grondgebied, dat geen deel uitmaakte van het koninkrijk België, te ontruimen, indien terzelvertijd het Belgische gouvernement in bezit gesteld werd van de Citadel van Antwerpen, zoowel als van de forten aan de beide Scheldeoevers gelegen, die deel uitmaakten van het grondgebied, bij het verdrag van 15 November aan dit koninkrijk toegewezen. Deze wederkeerigheidseisch noemde Talleyrand een « « domme grootspraak » *(53)*.

Den 6 November werd het embargo gelegd op de Nederlandsche schepen in de havens van Frankrijk en Engeland,

en de vereenigde vloot richtte zich naar de kusten van de vroegere Vereenigde Provinciën *(54)*.

Daar het Fransche leger volgens de overeenkomst van 22 Oktober België slechts binnen kon rukken, indien koning Leopold den wensch daartoe uitdrukte, wendde de regeering van Louis-Philippe zich den 8 November tot het kabinet van Brussel, om zijn bedoelingen te vernemen *(55)*.

De minister voor Buitenlandsche Zaken antwoordde den volgenden dag, dat koning Leopold I, tengevolge van den waarborg, dien hij verplicht geweest was aan te nemen, zijn wensch te kennen gaf de Fransche troepen België te zien binnentrekken. De voorwaarden van den intocht en van het verblijf van het Fransche leger in België werden vervolgens geregeld door de bijzondere overeenkomst van 11 November. Er werd bepaald, dat de Franschen geen der versterkte plaatsen van België zouden bezetten; dat, gedurende het beleg van de citadel, de Belgische bezetting van de stad Antwerpen teruggebracht tot een maximum van zes duizend man, geheel en al onzijdig zou blijven; dat het Belgische leger zich onthouden zou van elken aanval tegen Nederland, maar dat, indien het gebeurde, dat de Nederlanders het eerst aanvallend tegen de Belgen optraden, het Belgische en het Fransche leger in gemeen overleg zouden handelen om zulk een aanval af te weren. Het Fransche kabinet had gevraagd, dat de buitengewone kosten van de onderneming door België betaald zouden worden; de Belgische regeering weigerde echter deze voorwaarden te onderschrijven; zoo verviel dit beding. Toch maakte graaf de Latour-Maubourg op dit punt een voorbehoud bij de onderteekening van de overeenkomst; generaal Goblet antwoordde met een voorbehoud in tegenovergestelden zin *(56)*. Om Pruisen het handelen te beletten stelde Frankrijk voor dat diens leger de plaatsen aan den rechteroever der Maas, met inbegrip van Venlo, zou bezetten en overgeven aan Holland na bezetting van de Citadel van Antwerpen door

de Franschen. Doch Frankrijk wilde dan de Citadel bezetten zoolang de Pruisen in Venlo waren (tot Willem I het verdrag aanvaard had). Dit zou echter een begin van bezetting door Frankrijk zijn, dewijl koning Willem niet wilde overkomen. Daarop sprongen de onderhandelingen af *(57)*.

Den 15 November, 's morgens, trok een Fransch leger van negentig duizend man, onder opperbevel van maarschalk Gérard, voor de tweede maal sedert de Brusselsche muiterijen de Belgische grens over. De voorhoede werd aangevoerd door den hertog van Orleans, oudste zoon van den Franschen koning *(58)*. De bezetting van de Citadel van Antwerpen, waartegen een zoo talrijk leger optrok, was ongeveer vier duizend man sterk, waarvan slechts acht honderd man zoo gelegerd waren, dat zij tegen vijandelijke bommen veilig zouden zijn *(59)*.

Deze handelwijze kan moeilijk gerechtvaardigd worden. Van Zuylen schreef terecht: « Wat kan men van twee Mogendheden (Engeland en Frankrijk) verwachten, die beginnen met het tractaat, dat zij willen ten uitvoer brengen, te violeeren? Het vier en twintigste artikel is klaar: de evacuatie moet niet plaats hebben voor de teekening van een tractaat tusschen Holland en België. En evenwel gaat men nu op onze bezette punten los om dezelve voor dien tijd ons te ontweldigen, en dat heet men het tractaat ten uitvoer brengen » *(60)*.

Het Fransche leger kwam nieuwe kracht bijzetten aan de verfranschte dwangheerschappij, die sedert de omwenteling zoo wreed op Vlaanderen drukte. De belangrijkste ambten waren inderdaad aan Franschen toevertrouwd. Bij koninklijk besluit van 20 Mei 1832 was de Fransche divisiegeneraal Evain, die in België gastvrijheid en een inkomen van vijftig duizend gulden had gevonden *(61)*, benoemd tot minister-directeur van Oorlog *(62)*; de luitenant-generaal Desprez stond aan het hoofd van den staf; de Fransche luitenant-colonel Chapelié nam de functie van onderstafoverste

waar *(63)*; de gewezen Fransche kwartiermeester Niellon, door de Belgische revolutionnairen tot generaal benoemd, was militaire bevelhebber van Oost- en West-Vlaanderen, waar hij tengevolge van het afkondigen van den staat van beleg een onbeperkte macht uitoefende *(64)*; de Fransche generaal Magnan was bevelhebber van de eerste aanvalsbrigade, belast met de belegering van Maastricht *(65)*; de Franschman Hurel voerde de eerste divisie aan, gelegerd in Limburg *(66)*. De Franschman Charles Rogier had tijdelijk zijn ambt van civiel gouverneur van de provincie Antwerpen neergelegd, om de portefeuille voor Buitenlandsche Zaken te aanvaarden *(67)*. De « Temps », een der voornaamste Parijsche dagbladen, kon dan ook naar volle waarheid spreken « van dat Fransche leger, in België gekampeerd, onder welks voetstappen de heele Brusselsche regeeringsmachine kraakt en ineenstort » *(68)*. Hetzelfde blad schreef op het oogenblik, dat de Engelsch-Fransche overeenkomst gesloten werd: « De Belgen hebben niet genoeg vertrouwen in hun jong leger, om den oorlog zelf te beginnen. Zullen zij, samenwerkende met Fransche regimenten, geen wanorde in onze gelederen brengen door hun naijver en hun onervarenheid...? Indien zij in het vuur komen, dan kunnen zij ons leger in gevaar brengen. Zoo zou ons gouvernement het onvoordeelige bondgenootschap met België tegen hebben » *(69)*. Een ander Fransch blad, « La Tribune », eischte eenvoudig de inlijving van België bij Frankrijk *(70)*. De « Messager des Chambres » eindelijk bevestigde, dat er ernstige voorstellen gedaan waren, om België tusschen Nederland, Pruisen en Frankrijk te verdeelen *(71)*. Men ziet hieruit, hoe groot het gevaar geweest is, dat de onafhankelijkheid van België geloopen heeft gedurende de tweede gewapende interventie van Frankrijk.

Den 16 November, daags na het binnenrukken der Fransche troepen in België, ontzei koning Willem als wedervergelding aan alle vaartuigen, onder Fransche of Engelsche

vlag varend, den toegang tot de Nederlandsche binnenwateren *(72)*.

Tusschen 18 en 21 November vatte het Fransche leger rondom Antwerpen post, drong op den linker-Scheldeoever door, om de betrekkingen met Nederland af te snijden, en rukte voort op den weg naar Breda tot aan Brasschaet *(73)*. Nauwelijks voor Antwerpen aangekomen, wilde maarschalk Gérard, in strijd met de conventie van 10 November, de Fransche troepen in Antwerpen doen binnenrukken. « Ik heb hier veel last met de Franschen », schreef generaal Goblet den 21 November aan Van de Weyer, « zij willen in Antwerpen trekken, en geen enkele reden eischt dit. Het is bepaald noodig dat het ministerie ons ter hulp komt » *(74)*. In den avond van 29 November werden de Belgische posten voor de Citadel van Antwerpen door de Franschen afgelost; de aanvalstroepen namen haar stellingen in en staken de rivier over naar Burght, onder het bereik van het vuur der Nederlandsche kanonneerbooten, even ongestoord, alsof er een oefeningsmanœuvre plaats had.

Nog denzelfden avond begon de belegeraar loopgraven aan te leggen en gedurende den geheelen nacht werkte hij met drie duizend vijf honderd arbeiders, zoodat hij reeds terstond tot het bouwen zijner batterijen kon overgaan. Het spiedend oog van den een en ander, die met belegeringswerken bekend was, ontdekte wel, wat er gaande was, en het bericht daarvan bereikte ook wel het hoofdkwartier van generaal Chassé, maar ofschoon men in de vorige nachten den omtrek van tijd tot tijd door lichtkogels verkend had, thans volgde er van daar noch vergunning, noch bevel, om door eenigerlei middel zich van de werkelijkheid te overtuigen. Bij een arbeid, zoo gewichtig en gevaarlijk geacht door den belegeraar, vond deze dus geen andere belemmering dan den regen, die gedurende den geheelen nacht viel. Toen het dag was geworden, zag men de Franschen overal bedekt opgesteld en hunne arbeiders voortdurend

ijverig aan het werk. De eerste parallel was reeds voorzien van voldoende gemeenschapswegen naar achteren, de loopgraven-wacht was op haar post, men was met het opwerpen van negen kanonbatterijen en vier mortierbatterijen begonnen.

Generaal Chassé was namelijk van oordeel, dat, ofschoon de koning van Frankrijk door zijn gevolmachtigde te Londen en door zijn gezant te 's Gravenhage op stellige wijze aangekondigd had, met welk voornemen een Fransch leger naar Antwerpen oprukte, er evenwel, daar de regeeringen van Frankrijk en Nederland niet met elkander in oorlog waren *(75)*, tusschen hare troepen geen vijandelijke daad mocht gepleegd worden, voordat de wederzijdsche aanvoerders dier troepen elkander als vijanden zouden hebben erkend. Die erkenning — het was naar deze opvatting van den algemeenen toestand, dat generaal Chassé te werk ging — zou eerst plaats hebben, wanneer de Fransche bevelhebber van den Nederlandschen bevelhebber de ontruiming zou hebben geeischt van de vesting, waarvan de bewaring hem door zijnen koning was opgedragen. Er was dus volgens deze opvatting geen reden, om vijandelijkheden te beginnen tegen de belegeraars, totdat in den morgen van 30 November een Fransch stafofficier een brief kwam brengen van maarschalk Gérard, waarin de overgaaf werd geëischt van de Citadel en de daarbij behoorende forten op de beide oevers van de Schelde, er bijvoegend, dat in geval van weigering, een aanval met belegeringswerken zou geschieden, een aanval — aldus werd er nog bijgevoegd — welke alleen gericht zou zijn tegen de buitenforten, in geval de Nederlandsche generaal zich wilde onthouden van vijandelijkheden tegen de stad Antwerpen.

Op dezen eisch antwoordde Chassé, dat hij zijn post niet zou verlaten, dan na al de verdedigingsmiddelen die te zijner beschikking stonden, te hebben uitgeput; hij gaf ook zijne bevreemding te kennen, dat de maarschalk, terwijl hij onderhandelingen opende, reeds de vijandelijkheden had begon-

nen door onder 't bereik van het vuur der vesting aanvalswerken op te richten. « Ik heb de eer u te verwittigen », zeide hij, « dat, indien men heden op den middag niet opgehouden heeft aan deze werken te arbeiden, ik mij in de noodzakelijkheid zal bevinden, om dit door geweld te beletten » *(76)*. Hij stemde er evenwel in toe Antwerpen als onzijdig te beschouwen, zoolang men van de versterkingen der stad en van de verdedigingsmiddelen, die er bij behoorden, geen gebruik maakte tegen de Citadel, tegen het Vlaamsch Hoofd, de forten van Burght, Zwijndrecht en Austruweel, noch tegen de kleine vloot, die voor anker lag. Hij rekende er ook op, dat zijn verbindingslijn met Nederland langs die rivier onbelemmerd zou blijven *(77)*.

Indien de Fransche maarschalk, wat moeilijk te gelooven is, inderdaad gemeend heeft, recht gehad te hebben tot de bewering — gelijk hij dit in zijn wederantwoord zegt, dat in het openen van loopgraven en het opwerpen van batterijen nog geen daad van vijandelijkheid gelegen is, was het echter een onedelmoedige handelwijze, waardoor hij zich het voordeel verzekerde reeds het derde stadium eener gewone belegering genaderd te zijn, vooraleer de verdediger de zekerheid had, dat hij in een toestand van oorlog verkeerde *(78)*.

Het was tegen den middag van 4 December dat de beschieting door de Franschen begon uit 82 vuurmonden, kanonnen, houwitsers en mortieren, verdeeld over twaalf batterijen, waarbij des avonds en in den nacht nog andere gevoegd werden, tot een getal van 104 stukken. Velen in het Fransch leger meenden, dat onder zulk een geweld van kogels, granaten en bommen, het vuur der vesting binnen vier en twintig uren zou verstommen en de overgaaf dan zou moeten volgen. Zij werden teleurgesteld. Er ving een tweestrijd aan van geschutvuur, welke negentien dagen en nachten geduurd heeft *(79)*.

De Franschen richtten hun aanval tegen het bolwerk

Toledo, en om dat te bemachtigen, moesten zij meester zijn van de brilschans St-Laurent. Zij plaatsten hun eerste batterijen in de brilschans Montebello, gelegen vóór de stadspoort — Bagijnepoort genoemd — die op het oefenplein Esplanade uitgaf, en openden een mijngang in den beschermwal (contregarde), die zich uitstrekte tusschen die poort en de Citadel. Vruchteloos teekende Chassé daartegen verzet aan en deed opmerken dat die werken tot de stad behoorden en dus voor den aanval niet konden gebezigd worden, zonder hem het recht te geven de stad te beschieten. Een briefwisseling daarover met den Franschen opperbevelhebber gevoerd, had geen andere uitwerking dan dat de onzijdigheid der stad van beide zijden erkend werd, door Gérard om de stad voor veel verwoesting te behoeden, door Chassé om den aanval verwijderd te houden van de wallen, naar de stadszijde gekeerd, den zwaksten kant van het kasteel. Aan de Franschen werd echter het voordeel gelaten van hun aanvalswerken in Montebello en in den beschermwal voort te zetten, waardoor zij in staat waren het geheele front, voor hunnen aanval gekozen, te bestrijken; aan de belegerden bleef het nadeel, dat van de torens en hooge gebouwen der stad hunne bewegingen in de Citadel, de uitwerking der bommen en de maatregelen van tegenweer voortdurend bespied werden *(80)*.

Inmiddels hield de beschieting aan. Den 7 December werden 800 bommen, 1050 houwitsergranaten en 2200 kogels ter vernieling van den kleinen vijfhoek daarheen geslingerd. Een dier granaten drong door de aarden bedekking tusschen de schuinstaande blindeeringspalen in een werkplaats binnen, bestemd tot het vullen van bommen, en waarin meer dan 1500 granaten en een menigte bommen met eenige vaten kruit geborgen waren, en ontstak de ontplofbare stof, zoodat gewelf en zijmuren uiteen geslagen werden. Deze ramp, waardoor eene kostbare krijgsvoorraad voor de verdediging verloren ging, was reeds door andere verwoestingen voor-

afgegaan. Kelders en bergplaatsen waren ingeslagen; in het hospitaal waren herhaaldelijk bommen doorgedrongen en hadden daarin verscheidene gekwetsten gedood; een hoofdmagazijn van levensmiddelen was den 6 December in den namiddag te vijf uur in brand geraakt. Het geschut van het kasteel versterkte evenwel voortdurend zijn werking en scheen door trapsgewijze zijn vuur nadrukkelijker te doen voelen, den belegeraar in gestadige vrees te willen houden voor de ontwikkeling van zijn uiterste krachten. Van den nacht na 7 December getuigt in zijn dagboek, de Fransche generaal Haxo, die den arbeid in de loopgraven bestuurde, dat de werkzaamheden, waarvan hij de uitvoering bevolen had, niet binnen den bepaalden tijd volbracht hadden kunnen worden, tengevolge van het vuur der belegerden, en over een volgenden nacht schrijft hij: « Nooit is het vuur der Citadel zoo levendig geweest: kogels, bommen, granaten, schroot en geweervuur hebben het onze sappenhoofden zeer moeilijk gemaakt » *(81)*. Het was eerst in den nacht na den 13 December, den vijftienden dag der belegering, dat de brilschans St-Laurent door den vijand bemachtigd werd *(82)*.

Na den val van die schans werd de gemoedstemming der belegerden ieder uur op zwaarder proef gesteld. De ontberingen werden dagelijks grooter, de oogenblikken van rust zeldzamer Koude regens met sneeuwjacht, die op eenige dagen viesweder volgden, verzwaarden den dienst in open lucht, inzonderheid gedurende de lange nachten; warm voedsel werd schaarscher, ten gevolge van de vernieling van het meeste kookgereedschap. Terwijl er grootere waakzaamheid vereischt werd, nadat de Franschen het middel gevonden hadden, om het water in de grachten telkens te doen afloopen, kwam het vijandelijk geschut steeds nader-bij; in de gangen achter de wallen moesten loopgraven worden ingesneden, om de verbindingen veilig te kunnen onderhouden. De gebouwen boven den beganen grond wer-

den spoedig in brand of tot puin geschoten. Ofschoon het gebleken is, dat het houtwerk, waardoor men getracht had de gebouwen tegen het indringen van vijandelijke bommen te vrijwaren, zijn kracht verloren had, doordat het twee jaren lang met vochtige aarde overdekt was geweest, hadden toch zelfs zij, die bekend waren met het weerstandsvermogen van blindeeringswerken, niet gedacht, dat die der Citadel zoo spoedig zouden bezweken zijn. De herhaalde ongelukken in de bomvrij-gewaande ruimten, gevoegd bij het aanhoudend kraken en verzakken, en de noodzakelijkheid om gedurig nieuwe stutten aan te brengen, maakte op de troepen des te dieper indruk, omdat de pogingen tot herstel van het beschadigde moesten falen onder het onophoudelijk geschutvuur; de vijand loste, door elkaar gerekend, honderd schoten in het uur tegen de werken van den kleinen vijfhoek. Daags nadat de bovengemelde ramp aan het bommenmagazijn was voorgevallen, werd de kazerne in brand geschoten, en van toen af was de geheele bezetting opgehoopt in kazematten, sluippoorten, gangen en galerijen, waar zelfs vele manschappen, die, van den dienst afgelost, soms na uren onder 's vijands vuur in regen en sneeuw te hebben doorgebracht, hun beurt van rust hadden, overeind moesten blijven staan, terwijl het binnendringen van verwoestende kogels dagelijks menigvuldiger werd. Denkt men daarbij aan de bedorven lucht en de onreinheden in deze volgestuwde holen, den walm der kaarsen en lampen bij gemis aan daglicht, en den rook, toen ook de keukens vernield waren en in de kazematten gekookt moest worden, dan zal men moeten erkennen, dat er een loffelijke soldatengeest moet geheerscht hebben onder de manschappen, die dit alles geleden hebben zonder ontmoediging, zonder morren, en die, als de dienst hen op de werken riep, trouw hun plicht hebben betracht. Ja, dat een zoo talrijk garnizoen, onder zooveel lijden en in een zoo vernielende beschieting is geduldig gebleven, zonder eenige poging te doen,

om door muiterij de overgaaf te verhaasten is door Franschen *(83)* een verschijnsel geacht, zeldzaam genoeg om daarvan de oorzaak te zoeken in het zoogenaamde Hollandsche flegma *(84)*.

Met langzame schreden naderde intusschen de belegering haar einde. Den 21 December ongeveer een uur vóór den middag ving de beslissende beschieting aan tegen het kasteel, uit 130 vuurmonden van allerlei soort en afmeting gericht. De Belgische militaire overheid voegde daarbij, met een onverschoonbare schending der onzijdigheid, welke zij verplicht was in acht te nemen, een te Luik gegoten mortier, door Belgische artilleristen bediend, waaruit vijftien monsterbommen geworpen werden, die alleen geen schade te weeg brachten, omdat schier alles vernield was, en zij het groote kruitmagazijn niet raakten *(85)*. « Indien men den « Courrier Belge » en eenige andere dagbladen gelooven mag », schreef een toen in België verschijnende krant, « dan heeft de wil van koning Leopold en die van generaal Evain gezegevierd over den weerzin van de generaals van het Noorderleger; de mortier Leopold wordt tegen de Citadel van Antwerpen gebruikt op het oogenblik, dat die vesting op 't punt staat te bezwijken onder de aanvallen der Franschen. *De stervende leeuw moest een schop krijgen van den ezel* » *(86)*.

Terwijl in den loop van 22 vreeselijker dan ooit het geschutvuur woedde, en de citadel onder bommen, granaten, kogels en steenen als begraven was, werden de vorderingen die de bresbatterij maakte, duidelijker merkbaar, en des avonds te zes uur stortte de muur van het bastion Toledo, over een lengte van veertig tot vijftig voet, in de gracht *(87)*. Nog eenige pogingen, en de bestorming werd mogelijk. Van het begin van het beleg af bedroeg het verlies der belegerden 90 dooden, 349 gekwetsten en 67 krijgsgevangen; bovendien waren er 550 zieken. Het droog worden der putten en het gebrek aan drinkwater verzwaarden nog den toestand. 's Morgens van 23 December, toen de kanonnade weer begon,

en Chassé de onmogelijkheid inzag aan de bestorming te ontkomen, zond hij een officier, om over de overgave te onderhandelen *(88)*.

Na eenige besprekingen nam generaal Chassé de voorwaarden van maarschalk Gérard aan, en in den namiddag legden de troepen der bezetting op de borstwering de wapenen neder; de officieren behielden, zooals in de overeenkomst bepaald, hunne wapens.

Kolonel Koopman, bevelhebber van de Schelde-vloot, beproefde deze gedurende den nacht in de nabijheid van Lillo te brengen: de Fransche batterijen dwongen hem om te keeren. Om niet de schepen, aan zijn moed toevertrouwd, aan de overwinnaars te moeten overgeven, beval Koopman ze te vernielen: vijf kanonneerbooten werden verbrand, zeven liet hij zinken. Hij trachtte vervolgens op een sloep de Hollandsche posten te bereiken, maar werd genoodzaakt zich over te geven aan den Franschen commandant van het fort Sinte Marie *(89)*.

Aldus eindigde die gedenkwaardige belegering, een van de schoonste wapenfeiten der achttiende eeuw *(90)*. Het omwentelingsgezinde blad « l'Indépendant », te Brussel verschijnend, schreef hierover het volgende: « Men moet bekennen, dat de verdediging van Chassé een schoon, merkwaardig wapenfeit is, een dapper en openhartig krijgsman waardig; hij heeft geen gebruik gemaakt van al de middeelen, die hem ten dienste stonden; hij heeft den aanval alleen door de meest eerlijke verdediging beantwoord » *(91)*.

De gesloten capitulatie behelsde een bepaling volgens dewelke de bezetting hare wapenen zou terugbekomen en naar Nederland zou mogen aftrekken, wanneer de koning van Nederland gelastte, dat de forten van Lillo en Liefkenshoek door de bevelvoerende officieren aan de Franschen werden overgegeven. Chassé, die de capitulatie met een begeleidend schrijven gezonden had, ontving van den koning de verzekering, dat zijn gedrag diens volkomen tevredenheid weg-

droeg; en ten blijke daarvan zijn benoeming tot Ridder Grootkruis der militaire Willemsorde, met de eereteekens der waardigheid, welke de koning zelf tot hiertoe gedragen had; maar tevens de mededeeling, dat de koning de bevrijding zijner dapperen tegen de gestelden prijs niet mocht koopen. Willem I achtte het Koninkrijk der Nederlanden niet ontbonden, zoolang er geen traktaat bestond door hem bekrachtigd. Hij beschouwde daarenboven den aanval van een Fransch leger op een grondgebied, door zijne troepen bezet, zonder dat de regeeringen van Frankrijk en Nederland in oorlog waren, als een daad van onrechtmatig geweld, waarvan de uitvoerder eerder aan het hoofd eener rooverbende scheen te staan, dan bevel te voeren over een oorlogvoerende legermacht; hij moest het dus beneden zijn waardigheid achten, te antwoorden op een vordering, gelijk hem door den Franschen maarschalk gedaan werd. « De koning treedt niet in de capitulatie als zoodanig », schreef de directeur-generaal van oorlog aan Chassé; en een adjudant van Gérard, naar 's Gravenhage gezonden, om over de wijze van ontruiming van Lillo en Liefkenshoek een overeenkomst te treffen, werd aan de grenzen teruggewezen. Gérard bood aan Chassé vrijen aftocht aan voor hem en al zijn officieren en soldaten, en voor deze laatsten teruggave van hun wapens, onder voorwaarde, dat zij zich zouden verbinden noch tegen Frankrijk noch tegen België de wapens te dragen, zoolang er nog geen eindschikking tusschen Nederland en België zou zijn tot stand gebracht. Dit aanbod, voorgesteld aan de hoofdofficieren, die den raad tot verdediging van de citadel hadden uitgemaakt, werd eenstemmig door allen verworpen, en zoo ving den 29 December de aftocht aan der krijgsgevangen bezetting, welke door Gent, Kortrijk en Ieper naar St-Omaars en de daaromheen gelegen plaatsen geleid werd *(92)*.

Den 31 December stelden de Franschen in handen van de Belgische troepen de Citadel van Antwerpen, het Vlaamsch

Hoofd en de drie forten, die ze beschermden *(93)*. Men geloofde, dat het Fransche leger de forten Lillo en Liefkenshoek zou belegerd hebben, maar nauwelijks was het bericht van de overgaaf der Citadel in Parijs bekend, of maarschalk Gérard kreeg bevel het Belgisch grondgebied te ontruimen *(94)*. Het Fransche leger deed de moeite niet de forten te belegeren, en gaf aldus aan de Belgische regeering gelegenheid de gebieden, die het bezette en aan Holland toebehoorden, niet te ontruimen *(95)*. Over de waarde van zulk een uitvlucht kan men gemakkelijk oordeelen; en toch zou in 1839 de Belgische regeering zich op het feit dier bezetting beroepen, en aldus een uitbreiding van grondgebied bepleiten op grond van zijn ongerechtvaardigde handelwijze.

Het meest in het oog loopend gevolg van de belegering van de Citadel was de bevestiging van de Fransche overheeersching in België. Dit was het derde bedrijf van Frankrijks hegemonie, begonnen door den inval in Augustus 1831, bevestigd door het huwelijk van Leopold I en bekroond door den krijgstocht van 1832 *(96)*.

Onmiddellijk na de inneming van de Citadel beproefden de twee mogendheden, die ondernomen hadden het tractaat van 15 November ten uitvoer te leggen, de onderhandelingen met Nederland weder aan te knoopen, om eene voorloopige overeenkomst te sluiten of goedkeuring te verkrijgen van het tractaat zelf *(97)*. Maar de gezindheid van het Haagsche kabinet was niet veranderd, en gedurende de vijf volgende maanden bleef het standvastig weigeren, eerst om over een eindverdrag te onderhandelen, en daarna om er alleen met Engeland en Frankrijk over te onderhandelen *(98)*.

De wederzijdsche ontruiming maakte deel uit van de eerste ontwerpen van een overeenkomst, welke de Nederlandschen gevolmachtigde en die van Frankrijk en Engeland elkander wederkeerig mededeelden. Dit van den Nederlandschen gezant maakte geenerlei gewag van het embargo en van het herstel van de vriendschappelijke betrekkingen tus-

schen het Nederlandsche goevernement en de beide mogendheden. De bedoeling van het kabinet van Den Haag was zonder twijfel niet, het ophouden der vijandelijke maatregelen te vertragen, maar ze te veroordeelen door ze niet te noemen, en de herroeping er van te eischen, zonder dat het om die te verkrijgen andere offers hoefde te brengen, dan de herroeping van die maatregelen, welke het zelf had genomen tegen de scheepsvaart van Frankrijk en Groot-Britanje *(99)*. Intusschen zou het er op 5 Februari in toestemmen, de opheffing van het embargo en de terugzending naar Nederland van de soldaten der bezetting van Antwerpen te vragen.

Den 1 Februari gaven lord Palmerston en prins de Talleyrand hun eerste basis, wederzijdsche ontruiming, op en stelden er voor in de plaats het *statu quo* voor het aan partijen toekomend grondgebied; hiermede wilden zij verschillende moeilijkheden vermijden, hoewel deze regeling zeker minder gunstig was voor Nederland. Toch aanvaardde Van Zuylen van Neyvelt deze wijziging, maar zonder in het nieuwe ontwerp, dat hij voorstelde, de onzijdigheid van België te erkennen, zonder de vrije vaart op de Maas toe te staan, en zonder afstand te doen van het recht de vijandelijkheden weder te openen *(100)*.

De onderhandeling sleepte aan van nota tot nota, van ontwerp tot tegen-ontwerp, tot er een nieuwe Nederlandsche gezant kwam, Dedel, die gevolmachtigd was tot grootere toegevingen *(101)*. In zijn eerste nota van 23 Maart bood hij de opening van de Maas voor den handel aan, volgens het tarief van Mainz. Maar hij vroeg, zonder vergoeding, het ontruimen door de Belgische troepen van verschillende stellingen aan de Schelde en bepaalde den duur van den wapenstilstand op vier maand, terwijl hij evenmin als in de voorgaande ontwerpen van overeenkomst de onzijdigheid van België erkende *(102)*. Den 16 Mei deelde Dedel mede, dat hij gemachtigd was een artikel te teekenen in deze be-

woordingen: « Zoolang de betrekkingen tusschen Holland en België niet geregeld zullen zijn door een eindverdrag, verbindt zich Z. M. de koning der Nederlanden de vijandelijkheden niet te herbeginnen tegen België en de scheepvaart op de Schelde geheel vrij te laten » *(103)*.

Dit voorstel werd door de partijen aangenomen en vijf dagen later werd te Londen een overeenkomst geteekend, waaraan de Belgische regeering den 10 Juni hare goedkeuring hechtte. Zij omvatte zes artikelen, waarbij werd vastgesteld:

1° Opheffing van het embargo en teruggave van al de inbeslaggenomen schepen, aan Nederlandsche onderdanen toebehoorende;

2° Invrijheidstelling van al de Nederlandsche soldaten in Frankrijk krijgsgevangen;

3° Een wapenstilstand van onbepaalden duur en vrije doorvaart op de Schelde;

4° Vrije doorvaart op de Maas volgens het tarief van Mainz, en vrij verkeer voor de bezetting tusschen de vesting Maastricht en Noord-Brabant;

5° Belofte, zonder uitstel, onderhandelingen aan te knoopen tot het sluiten van een eindverdrag;

6° Uitwisseling der bekrachtigingen binnen de tien dagen.

Een bijgevoegd artikel verklaarde, dat de bepaling omtrent het staken der vijandelijkheden van toepassing was op Luxemburg *(104)*.

Ingevolge deze overeenkomst kwam de Conferentie van Londen opnieuw bijeen, en vergaderde den 15 Juli 1833. Zij besloot het verdrag van 15 November 1831 tot basis te nemen der besprekingen om tot een afdoende regeling te komen. De artikelen betrek hebbende op de territoriale schikkingen en de onafhankelijkheid van België werden aanvaard, met dien verstande, dat voor den afstand van Waalsch Luxemburg een compensatie zou gegeven worden in Limburg (art. 3) en dat koning Willem zich moest verstaan met

de Germaansche Confederatie, waarvan Luxemburg deel uitmaakte, en met zijn huis (Luxemburg was erfgoed der Nassauers), om dit verwisselde gebied te mogen inlijven bij Nederland (art. 5). Doch over de regeling der kwestie in zake waterloopen en schuld kwam men niet tot overeenstemming *(105)*. Het kabinet van Den Haag, het gevoelen vertolkend van alle echte vaderlanders in Noord- en Zuid-Nederland, vond echter geen reden om de onafhankelijkheid van België te erkennen daar de Tiendaagsche Veldtocht bewezen had, dat België alleenlijk dank de Fransche tusschenkomst kon blijven bestaan, en de omwenteling volledig verslagen was *(106)*.

De Conferentie werd op 24 Augustus *sine die* verdaagd en ging uiteen den 15 November zonder eenige uitslag bekomen te hebben, zoogezeid omdat koning Willem de voorgeschreven stappen noch bij den Duitschen Bond, noch bij zijn verwanten gedaan had *(107)*. Doch uit den tekst van het verdrag blijkt dat een overeenkomst op dit punt niets te zien had met het Nederlandsch-Belgisch verdrag. Van toen af echter gebruikte België steeds deze uitvlucht om onderhandelingen te verhinderen of te vertragen en de Londensche Conferentie nam dit voorwendsel graag aan om een zeer netelige beslissing te ontgaan, die dreigde te ontaarden tot een conflict tusschen Rusland, Pruisen en Oostenrijk eenerzijds, die Willem I steunden, en Frankrijk, geholpen ten deele althans door Engeland, dat België steunde *(108)*.

HOOFDSTUK XII

De Vlaamsche tegenstand gebroken na de troonbeklimming van Leopold I.

« Personne n'a plus que nous témoigné son profond mépris pour les singes de Juillet qui ont ensanglanté Bruxelles au mois d'Août 1830, dans le seul but d'avoir des places qui n'etaient point faites pour eux.

Le Journal de la Province de Liège, cfr. Messager de Gand, 23 Juin 1832.

Je regrette — je l'avoue hautement — l'article de la constitution, qui porte que, dans aucun cas, elle ne pourra être partiellement suspendue... Rien de mieux en temps de paix assurément, mais lorsque l'ennemi, et l'ennemi le plus dangereux pour l'existence même de la liberté, menaçait jusqu'aux portes de cette enceinte, pourrait on rigoureusement observer les formes constitutionnelles sans exception?

de Mérode, bij de bespreking der uitzonderingswetten.
de Lichtervelde, Léopold I, 101.

REEDS van den beginne af moest Vlaanderen boeten. Zijn handel, die over Holland ging, was natuurlijk ontredderd vanaf het begin der woelingen, en voor de nijverheid brak een groote crisis uit. Doch deze economische moeilijkheden waren niet het gevolg van de omwenteling alleen. Het centraal bestuur scheen er zich bovendien op toe te leggen den druk der lasten vooral op Vlaanderen te doen wegen. Zoo lag het leger voor het grootste gedeelte in Vlaanderen ingekwartierd en het leefde — in feite, zooal niet volgens de officieele gegevens — op de streek. Dit is ten deele te verklaren door het feit dat juist in het Noorden de Hollandsche aanval zou loskomen. Doch het valt niet te loochenen, dat de troepen systematisch in de verdachte orangistische steden werden gekantonneerd; de brief van Gendebien aan het Voorloopig Bewind, dd. 29 December 1830, is heel klaar *(1)*.

Erger dan dit nog was de zeer ongelijke verdeeling der belastingen. Zoo slaande was het verschil dat zelfs in het Congres klachten geuit werden. Markies de Rhodes vestigde de aandacht van den minister van financiën op het feit, dat Vlaanderen dubbele grondbelasting betaalde, in verhouding tot de andere gewesten. « Zoo zal Vlaanderen », zegde hij, « (voor de verplichte leening) betalen op een voet van 20 % der inkomsten, terwijl een naburige provincie, Henegouw, ternauwernood een belasting van 10 % zal betalen » *(2)*.

Wannaar kwam daarop terug, en wees onder meer op het volgende: « Het is voornamelijk in het belang van mijn mandatarissen die Vlamingen zijn, dat ik op het aannemen van den voorgestelden maatregel aandring. Alle besparingen moeten vooral ten goede komen aan de twee Vlaanders, die voor meer dan een derde overbelast zijn; deze onrechtvaardigheid weegt zooveel te zwaarder op de bewoners dier streek, daar zij meer dan het derde der geheele bevolking van België vormen; van een anderen kant, wij hebben geen

enkele vergoeding, geen enkel voordeel dat eenigerwijze kan opwegen tegen de ongelijkheid op dit punt; deze ongelijkheid, die een onrechtvaardigheid is, bestaat overal. De twee Vlaanders hebben heelemaal geen raadslieden aan het Beroepshof in verhouding tot het bevolkingscijfer, tot den rijkdom, tot de rechterlijke geschillen. Alle openbare bedieningen zijn hun in feite ontzegd. De voorbeelden zijn, eilaas, te talrijk; ik zal geen misbruik maken van uwe aandacht, M. H. In het ministerie voor binnenlandsche zaken alleen zijn er tusschen vijftig en zestig bedienden; in plaats van twintig, die moesten tot de twee Vlaanders behooren, zoudt gij gelooven M. H. dat er drie zijn? In plaats van een derde der ambtenaren hebben wij schaars een dertigste bekomen (langdurige onderbrekingen). Deze misbruiken zijn de eenige niet; van zes afdeelingsoversten zijn er drie Franschen. Ik geloof dat onder dit opzicht de overtreding der grondwet klaar en onloochenbaar is. In het ministerie van oorlog is er, verzekert men, geen enkele Vlaming. Aan Buitenlandsche Zaken zijn het grootste getal dergenen die er waren of voor goed doorgezonden of met onbepaald verlof weggestuurd, met berooving van hun wedde » *(3)*.

Dit was echter niet het ergste. De maatregels op taalgebied waren heel wat verderfelijker. De Franco-Belgen, die onder het Nederlandsch Bewind geklaagd hadden « met politieke onmondigheid geslagen te zijn ten gevolge der uitsluiting van de Fransche taal » *(4)*, (wat eenvoudig een onwaarheid was), en « geweerd te zijn uit de ambten, door die zoogezegde uitsluiting » *(5)*, pastten onmiddellijk een werkelijke uitsluiting toe op de Nederlandsch-sprekenden. Als eerste daad gaf het Voorloopig Bewind den 5 October 1830 een staatsblad uit, uitsluitend in het Fransch gesteld, en zoo zou het blijven tot tegen het einde van de eeuw *(6)*. Deze houding ten opzichte van de taal der meerderheid werd op voorbeeldige wijze doorgedreven. Den 16 October 1830 verscheen een besluit, waarvan art. 3 luidde:

« Daar de Fransche taal de meest-gesprokene is in België, zal deze alleen voor de aanvoerders (van het leger) gebruikt worden » *(7)*.

Voor het bestuur werd eenzelfde maatregel getroffen den 27 October 1830 *(8)*. Dit verfranschingsproces werd bekroond door een besluit, nog steeds genomen door het Voorloopig Bewind, dat maar altijd definitieve besluiten trof (deze besluiten zijn nu nog in zwang of slechts sedert kort opgeheven): dd. 16 November werd beslist, dat het officieele « Bulletin » — en dus alle regeeringsakten — in het Fransch zou gesteld zijn. Wel werd beloofd er een Nederlandsche vertaling bij te voegen, doch daarvan kwam niets in huis tot in 1898. In hetzelfde besluit kwam bovendien (art. 3) klaar naar voor wat bedoeld was door « taalvrijheid »: deze werd ingesteld, niet ten voordeele der burgers, doch ten voordeele der ambtenaren en de zoogezegde leidende kringen: niet de taal van den burger, doch de taal van ambtenaar en advokaat zal voor de rechtbank gebruikt worden *(9)*. Dit besluit bevat de practische vernietiging van elk taalrecht. Dit was wel het inzicht van de Franco-Belgische leiders. Rogier heeft dit het duidelijkst omschreven o. m. in een brief aan Raikem: « De eerste beginselen van een degelijk bestuur zijn gegrondvest op het uitsluitend gebruik van een taal, en het spreekt van zelf dat de taal der Belgen geen andere kan zijn dan het Fransch. Om tot dien uitslag te komen is het noodig alle burgelijke en militaire ambten aan Walen en Luxemburgers toe te vertrouwen; op deze wijze zullen de Vlamingen, tijdelijk verstoken van de voordeelen die deze ambten opleveren, wel verplicht zijn Fransch te leeren en zal men het Germaansch bestanddeel in België van lieverlede uitroeien » *(10)*.

Uit deze gegevens kan men gemakkelijk opmaken wat men beoogde toen gepetitionneerd werd voor « taalvrijheid », toen art. 23 der grondwet, dat deze taalvrijheid inriep in tegenstelling tot de vroegere « taaldwang », aangenomen werd. Men be-

doelde daardoor dat de twee talen, Fransch en Nederlandsch, terzelvertijde overal in den geheelen staat zouden gelijke rechten bezitten. Naast die theorie, die er toe bijdroeg om de omwenteling mogelijk te maken, kwam toen de practijk zooals boven geschetst. In feite mocht slechts een taal, om deswille der nationale eenheid, gebruikt. Art. 23 der grondwet is ten andere slechts een andere vorm van het besluit dd. 16 November 1830. Dit artikel luidt: « Het gebruik der talen in België is vrij (facultatif) en kan slechts door de wet geregeld worden ». De beteekenis er van — vrijheid voor de ambtenaren in den keus der taal, m. a. w. volledige verfransching van den staat — komt naar voor wanneer men ziet dat Van Meenen (Leuven) voorstelde het artikel aldus op te stellen: « Het gebruik der talen in België is vrij voor de particulieren; het kan slechts geregeld worden door de wet en alleen voor wat de niet-verkiesbare ambtenaren betreft ». Raikem (Luik) stelde voor « ...het kan niet geregeld worden tenzij voor de handelingen der openbare macht en alleenlijk door de wet ». Devaux (Brugge) wou: « ...het kan slechts geregeld worden voor wat de akten der openbare macht en de rechterlijke aangelegenheden betreft ». Doch al deze teksten werden verworpen na een bespreking, waaraan volgende uitlatingen ontleend zijn:

Van Snick: Indien het Nederlandsch verplichtend wordt verliest een tallooze menigte plotseling hun beroep en hun middelen van bestaan.

Liedts: Ik durf beweren dat meer dan drie vierden der inwoners van de beide Vlaanders het geluk nog niet hebben de Fransche taal machtig te zijn... De rechtvaardigheid vergt dat zij die aan de wet moeten gehoorzamen, ze kunnen lezen en verstaan, en dus is een Nederlandsche vertaling onontbeerlijk.

Daarop legde Raikem uit, dat de middensectie aan het Vlaamsch niet gedacht had, terwijl de Luxemburgers Duitsche vertalingen voor Luxemburg vroegen.

Merkwaardigst echter waren de uitingen van Gendebien: Men zou dus vertalingen in al de Vlaamsche tongvallen moeten laten afkondigen!... Ik denk er niet aan een officieele Vlaamsche tekst te vragen; niemand heeft het recht de taal te veranderen van een in het Fransch gesteld besluit door het Congres genomen, maar men zou uit eerbied voor de burgers die het voorrecht niet bezitten de taal der algemeenheid te kennen, een Vlaamsche vertaling bij den tekst der wet kunnen voegen *(11)*.

Wel dient verstaan, dat die vertaling geen enkele officieele waarde zou bezitten. Doch die vertaling ontbrak bovendien geheel, alhoewel reeds in 1830, Gent o. a. levendig geprotesteerd had tegen dit achteruitstellen der landstaal *(12)*.

Doch de Belgische regeering stelde zich niet tevreden met deze maatregels: het bestaande Vlaamsch verzet moest gebroken worden, vooral in de twee centra Gent en Antwerpen.

Gent was heelemaal niet gesteld op de omwenteling. In September petitionneerde men in grooten getalle tegen scheiding van Noord en Zuid-Nederland. De patriotische krant « Journal des Flandres » schreef in zijn eerste nummer (4 Oct. 1830): « Er is hier weinig geestdrift geweest wanneer de nationale kleuren voor het eerst geheschen werden » (dit was gebeurd den 2 October 1830). Over het weinig hartelijk onthaal van den « verlosser », de Pontécoulant, werd vroeger gesproken. Bij de gemeenteverkiezingen kwam het algemeen gevoel klaar tot uiting: de orangisten werden verkozen (28 Oct. 1830), en toen het Voorloopig Bewind deze verkiezingen verbroken had, werden dezelfde mannen, met een nog grooter meerderheid opnieuw verkozen den 15 December. Petities werden in groot aantal aan het Congres gestuurd om de verkiezing van den prins van Oranje tot koning te vragen *(13)*.

Na de afstelling van de Regentie door het Voorloopig Bewind, zooals hooger verhaald, na de mislukte herstelpoging van Grégoire (4 Februari 1831), werden de bureelen

van den «Messager de Gand» geplunderd door patriotten, burgers en soldaten den 6 Februari en den 22 Maart; den 25 werd geplunderd door soldaten en burgers bij Stevens, den opsteller van den «Messager» *(14)*. Na den aanslag op Voortman, waarover hooger gesproken werd, wordt het niet beter; de plunderingen houden aan en het ministerie zelf krijgt schrik: den 5 Mei wordt beslist de pompiers hun kanonnen af te nemen, en gouverneur de Lamberts af te stellen, doch de soldaten komen in opstand en beletten het geschut af te nemen *(15)*. Spinners, die met oranje-appelen in de hand door de straten loopen, worden aangehouden. Andere worden opgesloten om geroepen te hebben: Leve de prins van Oranje *(16)*.

De Regentie werd eindelijk hersteld den 19 Oogst. De verkiezingen voor het parlement gaven de meerderheid aan de patriotten daar de kiezers van den buiten, dank zij den almachtigen invloed der geestelijkheid, er voor stemden, en zoo de orangisten der stad overtroefden; de Gentsche Regentie schroomde niet aan het Voorloopig Bewind te doen opmerken dat de proces-verbalen der parlementaire verkiezingen grove onregelmatigheden bevatten *(17)*.

Het ware echter verkeerd te denken dat de tegenstand tegen de omwenteling beperkt bleef tot Gent. Hooger werd gewezen op de inrichting van het orangisme, wiens twee eerste pogingen verijdeld werden. Moeilijk zal beter en juister geschetst worden wat het orangisme was dan het gedaan werd in een brief uit Antwerpen verzonden den 28 Februari 1831, aan den Russischen gezant te 's Gravenhage, Gouricff, welke deze doorstuurde aan graaf de Nesselrode, de Russischen minister van buitenlandsche zaken:

«De partij der orangisten is zeer talrijk hier, te Gent, in een deel der twee Vlaanders en zelfs eenigszins te Brussel; minder te Luik en Mons; zij heeft weinig aanhangers te Verviers, Namen en eenige andere grenssteden, die vooral vereeniging met Frankrijk zouden gewenscht hebben. Deze

partij omvat de mannen die van het begin af de revolutie bestreden, t. t. z. allen die zich bezig houden met handel en nijverheid, wat vooral toepasselijk is op Gent en Antwerpen; de bange lui die geen kleur durfden bekennen in den beginne en die zich zouden aangesloten hebben bij de omwentelingspartij indien de omwenteling niet op een buitengewone wijze hun belangen had geschaad; en ten deele ook zij, die zich patriotten heetten, zelfs eenigen der hevigsten die — daar zij niet vooruitziende genoeg waren om de gevolgen van de verandering die zij teweeg brachten te berekenen, — zich zonder bedenken in de beweging geworpen hebben. Voor het oogenblik, nu de ondergang van het land onvoorwaardelijk ook de hunne met zich sleept, zouden zij wenschen nooit begonnen te zijn en uiterst vurig worden om terug te roepen wat zij vervloekt hebben. Deze laatste fractie der orangisten is te vinden in de klas der gegoede burgers, winkeliers, vaklui en zelfs werklieden... De partij omvat ook militairen, van wien men verzekert, dat de officieren in het algemeen weinig geneigd zijn tot de vereeniging met Frankrijk, en, inziende dat er hun geen goed kan geworden van de huidige onzekerheid, zouden zij zeer verlangend zijn de prins van Oranje aan het hoofd der regeering te plaatsen.

De priesters zelfs blijven stilstaan voor het oogenblik op den weg der revolutie; nog een stap en zij zullen in tegenovergestelden zin ploeteren (intrigueront). De dagen van 14 en 15 Februari te Parijs en de zendingen der Saint-Simoniens hebben dit wonder verricht. De plunderingen der kerken, de ongodsdienstige betoogingen van het souverein volk van Parijs, de pogingen der leerlingen van Saint-Simon hebben hun de oogen geopend» *(18)*.

Het was dus zoo verkeerd niet, toen Van Maanen in den kabinetsraad van 28 December 1830 verklaarde, dat het orangisme voortkwam uit armoede, niet uit gehechtheid aan Oranje *(19)*.

Nochtans vergat Van Maanen en ook de onbekende berichtgever, een factor, wiens belang men niet overdrijven mag, doch dien men evenmin loochenen kan, het samenhoorigheidsgevoel — een andere naam voor het nationalisme — van Vlaanderen. Dit blijkt uit vele kleinigheden; men lette er op: de twee eerste pogingen, waarover vroeger gesproken werd, gingen uit van Vlaanderen (men houde er rekening mede, dat Brussel toen een doorvlaamsche stad was, waar de pogingen van Borremans faalden, omdat hij geen Vlaamsch kende en niemand had om er te spreken). Wel ontstond een orangistisch comité te Luik, waarvan de organisaties uit het Walenland afhingen; doch er heerschte voortdurend misverstand en wrijving met het hoofdcomité te Brussel, bij zooverre dat van 's koningswege uit Den Haag de onderlinge betrekkingen moesten geregeld worden *(20)*. De verslagen der werking stuurde H. Grégoire bovendien uitsluitend langs Van Doorn (oud-gouverneur van Oost-Vlaanderen, minister voor Binnenlandsche Zaken) naar den koning, terwijl het Brusselsche hoofdcomité, voor geheel Vlaanderen, langs Hofmann, kabinetsdirecteur, betrekkingen onderhield. Ten slotte is het ook opmerkelijk hoe weinig vertrouwen men in de Luikenaars had. Kenschetsend is het bericht van kolonel de la Sarraz, die na inlichtingen ingewonnen te hebben over de mannen bestemd in geval van welgelukken, het bestuur der stad Luik op zich te nemen (dus de leiders der orangisten), schreef: « De meeste dezer personen zijn bekend als de inlijving bij Frankrijk boven alle andere middelen van uitredding verkiezende, en verscheidene onder hen hebben een werkzaam aandeel in den opstand genomen. Ook waren zij het die in Juli ll. *(21)* zoo groote beloften van medewerking deden en op wier wezentlijke ijver en vast beraad dus weinig te rekenen is. Onbaatzuchtig schijnen zij niet te zijn, alzoo hadden zij zich vooraf reeds goede posten en aanzienlijke ambten toegedacht » *(22)*. Morel schreef aan Van Gobbelschroy · « Het zijn eigenlijk Cockerill en hij

(H. Grégoire) die de geheele Association Nationale van Luik vormen... De zwakke kant van Cockerill misschien, en van zijn luitenant in elk geval, is een bijzondere rol te spelen in het orkest, en elke compositie, die hem geen schitterende solo zal geven, zal hem slecht passen » *(23)*. Vroeger had hij over beiden geschreven: « Gij weet waar Cockerill is, en wat zijn luitenant betreft, hij verblijft onverstoorbaar te Aken » *(24)*.

Het gevoel van stameenheid spreekt insgelijks uit het getuigenis van Vlamingen zooals Bergmann en zijn beschermeling J. F. Willems *(25)*, die zich Nederlander weten en het willen blijven. Wonder genoeg zijn dergelijke mannen meestal niet rechtstreeks in de orangisten-agitatie betrokken. Van deze groep, die wel het ideaal van een Groot-Nederland begrijpt en huldigt, zal de Vlaamsche beweging uitgaan, de eenige echte weg tot verwezenlijking van hun ideaal door het bewust maken der Vlamingen en het opwekken van hun stamgevoel. Want de vijftienjarige vereeniging, nog voortdurend gestoord door Fransche kuiperijen (zooals van den bisschop van Gent, Mgr de Broglie, en de agitatie der unionisten) was niet voldoende geweest om de sporen der vierhonderdjarige verdrukking uit te wisschen. Het geslacht dat echter toen man werd, zou het sluimerende Vlaanderen stilaan wakker schudden.

In de ontreddering en de economische crisis, door den Tiendaagschen Veldtocht veroorzaakt, vond het orangisme voordeelige bestaansvoorwaarden *(26)*. Wel waren de eerste pogingen mislukt, en de triomfantelijk-aangekondigde omwenteling te Luik een volledig fiasco geweest. Toch gaf men den moed niet verloren. Van Gobbelschroy had te Parijs den draad weer opgenomen; daar had hij Morel ontmoet, en deze had te Rijsel een onderhoud met de leiders der orangisten in België. Metdepenningen van Gent had onderhandeld met de leiders van Antwerpen, Brugge, Luik, enz. Daar deed Van Gobbelschroy ook inlichtingen op over de politieke gedragslijn door Frankrijk te volgen; zijn inzicht

was dat de regeering — in tegenstelling met het volk — een oorlog zou voeren, alleen indien er spraak was van een aanval. Zoo er omwenteling uitbrak te Brussel op een manier die een schijn van wettelijkheid zou hebben, ook al vielen terzelver tijde de Hollandsche troepen in het land, Parijs zou zich tegen een herstel der Nassauers niet verzetten *(27)*.

Het organisatiewerk ging door. Morel en Van Gobbelschroy keerden terug naar Brussel, en kwamen met de leiders van Gent samen den 1 October. Een tweede vergadering greep plaats den 6 October 1831; daar waren ook die van Antwerpen en Luik tegenwoordig; dit geschiedde ter uitvoering der bevelen, gegeven door den koning den 3 en 9 Sept. 1831 aan Morel, waarschijnlijk om maatregelen voor te bereiden tot steun van het Hollandsch leger, in geval van een nieuwen aanval op Antwerpen of van Antwerpen uit, daar de bode over de beraamde maatregelen bericht moest geven aan gen. Chassé. Als leiders traden op te Brussel Van Gobbelschroy en Dotrenge, te Gent Metdepenningen. De hoofdleider blijkt steeds Ch. Morel te zijn *(28)*.

Welke onderrichtingen begin September gegeven werden, valt op te maken uit vroegere aanwijzingen. Het blijkt dat Willem I niet blind was voor de zwakheid der orangisten en zich door de schitterende beloften, vooral door Grégiore gestuurd, niet liet misleiden. Den 8 Mei schreef Hofmann « Zoolang het gebrek aan samenwerking en eenheid blijft bestaan en zoolang een man ontbreekt, die zich aan het hoofd der beweging kan stellen en ze populair maken, zal er schaars op een betere uitslag te rekenen vallen voor hetgeen men verder zal ondernemen. Deze beschouwingen, maar nog meer degene die voortvloeien uit de geestesgesteltenis en de gezindheid waarmede de trouwgebleven bevolking van het rijk behept is, verbieden ten strengste alle daadwerkelijke medewerking. Gelief echter deze beslissing slechts te wijten aan den dwang der omstandigheden en overtuigd te zijn

dat men *(29)* de waarde kende van de pogingen door weldenkende lieden gedaan om een verandering te weeg te brengen en een terugkeer tot hetgeen de waarachtige belangen van het land eischen » *(30)*. Morel stelt kort en klaar de meening van den koning voor als « begeerte door hem uitgedrukt om de restauratie in België uitgelokt en verwezenlijkt te zien door België zelf » *(31)*. Ook Verstolk, die zich met het orangisme weinig inliet, gaf een klare omschrijving van de mogelijkheden. In een ontwerp van antwoord aan de Londensche Conferentie raadde hij aan tot een overeenkomst te komen : « Zal er een restauratie plaats hebben, zoo moet zij zichzelve vormen. Elke poging dezerzijds, al ware het slechts een afwachtende houding, kan niet anders dan het tijdstip derzelve verwijderen, ja zelfs de kansen... doen verloren gaan. De algemeene stemming des Nederlandschen volks zich verklarende tegen de wedervereeniging, al ware het ook maar als twee ...afgescheiden landen onder één opperhoofd, zoo kan men de verdere opofferingen van dat volk niet verkrijgen » *(32)*.

De Belgische regeering bleef niet werkeloos tegenover dit gevaar van een staatkundigen omkeer.

Den 4 October werd een wet afgekondigd, die toelating gaf oorlogswapens bij de burgers aan te slaan en toeliet huiszoekingen te doen om geheime wapendepots op te zoeken *(33)*.

Dit was klaarblijkelijk bedoeld als een poging om bij iedereen, dien men vermoedde orangist te zijn, te kunnen invallen en een onderzoek in te stellen. Het was een herhaling van het schrikbewind der « Association Nationale », doch ditmaal wettelijk goedgekeurd. En de omwenteling was gedaan, zoogezegd om de vrijheid te verzekeren!

Niettegenstaande den steun van het Fransch-Belgisch leger, gehoorzaam werktuig in de handen der Franco-Belgische partij, besloot de regeering buitengewone maatregels te nemen tegen de orangisten. Leopold I diende, met goedkeuring van den ministerraad, den 1 October 1831 een wetsvoorstel

in, dat aan den bestuurder der Openbare Veiligheid ongehoorde en ongrondwettelijke bevoegdheden toekende. Dit ontwerp bepaalde, dat de bestuurder der openbare veiligheid zijn bediening zou uitoefenen onder het onmiddellijk gezag der ministers, de bediening van politieofficier zou vervullen in de geheele uitgestrektheid van het arrondissement Brussel, en in de geheele uitgestrektheid van het koninkrijk de hulp van de officieren der rechterlijke politie zou mogen opeischen (art. 6); dat hij gemachtigd zou zijn opleidings- en aanhoudingsmandaten af te leveren (art. 7 en 8); dat hij zou gemachtigd zijn over te gaan tot huiszoekingen om papieren, stukken en in het algemeen alle voorwerpen op te zoeken, die betrekking zouden hebben op misdaden en delicten tegen inwendige of uitwendige veiligheid van den staat (art. 10)*(34)*.

Dit wetsontwerp, betiteld *wet op de verdachten*, werd besproken in de Kamers den 12, 13 en 14 October. De Muelenaere, minister voor Buitenlandsche Zaken, verdedigde het regeeringsvoorstel, doch bekende, dat hij in andere omstandigheden het *met verontwaardiging* zou afwijzen. Gesteund door Raikem, minister van justitie en Lebeau eischte hij echter luidop uitzonderingswetten om aan de « omstandigheden » het hoofd te bieden*(35)*, m. a. w. om de vrije meeningsuiting van het volk te belemmeren. Zulk optreden alleen bewijst de sterkte van het orangisme, al was de parlementaire vertegenwoordiging geen juiste weergave van deze sterkte *(36)*.

Volgens Ch. Rogier eischte de veiligheid van het land en zijn belang dat de regeering sterk zou zijn en sterk zou schijnen. « Ik heb spijt », zei Felix de Mérode, « en ik beken het luidop, over het artikel der grondwet dat vaststelt dat in geen geval de grondwet gedeeltelijk kan opgeheven worden. Reeds heeft het artikel, dat het in dienst nemen van vreemde hulpkrachten verbiedt zonder voorafgaande wet, voor kort moeten wijken ten gevolge van gevaarlijke voor-

vallen, en niemand, geloof ik, denkt er aan zich er over te beklagen. Want, Mijne Heeren, wettelijk puritanisme zou ons waarschijnlijk ontslagen hebben van het bespreken dezer wet. Iedereen zou in zijn huis zijn of misschien uit zijn huis ».

Verscheidene leden vielen het ontwerp aan met groote heftigheid. Zoo verklaarde Fallon: « De nieuwe politie-officier, dien gij wenscht, zou een groot-inquisiteur zijn, voor wien de openbare vrijheden een zinledig woord zouden zijn, daar hij naar willekeur of liever naar de willekeur der uitvoerende macht aanhoudingsmandaten kan afleveren, ons op de beklaagdenbank brengen voor onderzoek, ons voorloopig gevangen zetten, ongestraft onze woonst schenden, en onze verborgenste handels- en gezinsgeheimen nagaan ».

Terecht deed Julien opmerken: « Het voornaamste kenmerk van het voorstel is zijn onbepaaldheid en willekeur, want het vertrapt alle grondwettelijke waarborgen en onderwerpt elke persoonlijke vrijheid aan de willekeur van hoog en laag gerecht. Zoo gij het aanvaardt, verkracht gij ten minste art. 7, 8, 10 en 128 van de grondwet, want dit alles kan niet terzelver tijde bestaan. Zouden wij zoo laag gevallen zijn, dat wij tot een soort schrikbewind onzen toevlucht moeten nemen om onze verdediging te verzekeren? » *(37)*

Den 15 November trok de regeering het ingediende voorstel in, onder voorwendsel dat een der beschikkingen geamendeerd was, doch in werkelijkheid omdat zij beslist had het orangisme te bestrijden met den staat van beleg uit te roepen in de twee provincies vanwaar de tegenrevolutie uitging. Eenige dagen later schreef de « Journal de Gand », een blad zeer verknocht aan de September-omwentelaars: « De stad Gent is in staat van beleg verklaard. Het is een harde, doch dringende noodzakelijkheid. De orangistenpartij, die nu luidop verzet aanteekent, en geen enkele maatregel duldt om de veiligheid van den staat te verzekeren, had nochtans moeten voorzien toen de wet van M. Raikem ingetrokken

werd, dat men eindelijk verplicht was tot deze strenge maatregel over te gaan » (38).

Den 21 October riep generaal Niellon, daartoe gemachtigd door den minister van oorlog De Brouckere, den staat van beleg uit te Gent door volgende proclamatie:

« De generaal-bevelhebber der actieve troepen en der versterkingen in de twee Vlaanders, brengt ter kennis van de bewoners, dat hij noodig geacht heeft van af dit oogenblik, Gent in staat van beleg te stellen.

Diensvolgens, en overeenkomstig de wet van 24 December 1811, zal terstond een permanente krijgsraad in de Citadel van Gent zitting houden.

Zijn verantwoordelijk voor dezen krijgsraad, wiens uitspraak zonder beroep is, alwie spionneert, mannen ronselt, tot opstand of tot verachting van de bestaande macht ophitst, schrikaanjagend nieuws verspreidt, oproerige schriften opstelt, enz. enz.

De gewone rechtbanken zullen voortgaan hun gewone bevoegdheid uit te oefenen in zaak gewone misdrijven, voor zoover deze geen betrekking hebben met de hierboven vermelde.

Ten gevolge van het uitroepen van den staat van beleg is elke samenscholing van meer dan tien personen verboden; geheime vergaderingen zijn verboden.

Buitengewone politiemaatregelen zullen naderhand aangekondigd worden, en men zal verplicht zijn zich stipt er aan te houden.

Gedaan in het hoofdkwartier te Gent, den 21 October 1831, te tien uur 's avonds.

De generaal-bevelhebber der actieve troepen en der vestingen van de beide Vlaanders,

Niellon ». (39)

Dit besluit dat, zooals een oranjegezinde krant zegde, de stad Gent « onder de sabel van M. Niellon en onder de laars van M. De Brouckere » stelde, werd 's anderendaags door een koninklijk besluit goedgekeurd en door den minister van oorlog onderteekend *(40)*.

Den 7 November teekende de Regentieraad van Gent protest aan in een smeekschrift aan den koning aangeboden, tegen het uitroepen van den staat van beleg in die stad. In dit verzoekschrift stelt de Regentieraad vast, dat de maatregel door de regeering getroffen in alle opzichten onwettig is. Het luidde aldus:

Sire, een der kostbaarste rechten en één der heiligste plichten der plaatselijke overheid is mede te helpen, opdat hun onderhoorigen ten volle genieten van de rechten en tevens ten volle de plichten nakomen, die de grondwet en de wetten hun waarborgen en opleggen. De Regentie van Gent, begeerig dezen plicht te vervullen, neemt de vrijheid ter kennis van uwe Majesteit de akte van het uitroepen van den staat van beleg te brengen, waarvan afschrift bijgevoegd is, en voornamelijk dit deel der akte dat bepaalt dat tengevolge van het uitroepen van den staat van beleg en volgens het keizerlijk besluit van 24 December 1811, een krijgsraad voortdurend zal zetelen in de citadel, dat diens beslissingen zonder beroep zijn, en dat voor hem verantwoordelijk zullen zijn de spionnen, de ronselaars, de ophitsers tot opstand of misprijzen der bestaande overheid, de verspreiders van verontrustende berichten, de opstellers van ophitsende schriften, enz. enz. De Raad zal hier niet onderzoeken indien de gouverneur of de militaire bevelhebber van een sterkte door het besluit van 24 December 1811 de macht gekregen heeft in de stad den staat van beleg uit te roepen zonder vooraf de machtiging van het staatshoofd te hebben verkregen, noch indien dit recht — aangenomen, dat het hem verleend is — behouden kan blijven onder de

grondwet die België regeert; hij zal nog zwijgend voorbijzien, alhoewel hij dit kan bevestigen, dat geen enkel der gevallen voorzien door art. 53 van hetzelfde besluit deze maatregel heeft kunnen noodzakelijk maken voor de stad Gent, aangezien de stad niet belegerd is noch met geweld noch door verrassing aangevallen, dat geen enkele inwendige beroerte er ontstond, dat er zelfs geen schijn van oproer waargenomen noch bespeurd werd; dat eindelijk geen enkele samenscholing binnen de belegeringsgrens zonder voorafgaandelijke machtiging van het magistraat er plaats gegrepen heeft, noch zelfs er heeft kunnen plaats hebben, alhoewel het publiek al even weinig als het plaatselijk bestuur tot nog toe niet eens in kennis gesteld is met wat de belegeringsgrens uitmaakt of hoe uitgestrekt deze is.

Doch de stedelijke Regentie kan niet ongemerkt laten voorbijgaan dit deel van de akte waarbij de staat van beleg uitgeroepen wordt, hierboven letterlijk afgeschreven. Daar immers vindt men feiten onderworpen aan het oordeel der tribunalen als misdrijven of misdaden, die echter niet als zoodanig door de strafwetten aangestipt zijn; en zekerlijk, welke ook de kracht zij die men wil toekennen aan het besluit van 24 December 1811 welke uitbreiding men gelieve te geven aan de macht die de gouverneurs en plaatselijke bevelhebbers er door ontvangen, en aanvaardend dat het besluit onder de huidige grondwet nog in volle kracht is, het is heel zeker dat de gouverneurs en plaatselijke bevelhebbers er in niet als wetgevers aangesteld zijn, en er door niet de macht verkregen hebben om misdaden of misdrijven te scheppen, niet voorzien door de strafwetten. Men vindt er misdaden en misdrijven in aangegeven, — waarvan de beoordeeling en volgens de grondwet en volgens de wetten zonder beperking en zoowel in vredes- als in oorlogstijd en tijdens oproeren toegewezen is aan de gewone rechtbanken en aan het hof van gezworenen, — die verklaard worden

te vallen onder de bevoegdheid van het krijgsgerecht, dat de macht krijgt ze zonder beroep te beoordeelen.

De misdrijven of misdaden, die men bedrijven kan door misbruik te maken van de persvrijheid, zoo klaar bepaald door de wet van 20 Juli 1831, en voor beoordeeling verklaard te behooren tot de bevoegdheid van de jury, worden in onbepaalde en vage bewoording verklaard te behooren tot de bevoegdheid van het krijgsgerecht. Eindelijk door twee « en zoo voorts » brengt men onder bevoegdheid van hetzelfde gerecht andere daden, misdrijven en misdaden die men niet noodig geacht heeft met naam aan te duiden.

Om te bewijzen dat dit deel der akte nopens het uitroepen van den staat van beleg in de stad Gent klaarblijkelijk in strijd is met de tegenwoordige grondwet, zal het voldoende zijn de art. 7, 8, 9, 94 en 97 af te schrijven.

Art. 7. — Niemand kan vervolgd worden, tenzij in de gevallen door de wet bepaald en op de manier die zij voorschrijft.

Art. 8. — Niemand kan tegen zijn wil onttrokken worden aan den rechter die de wet aangeduid heeft.

Art. 9. — Geen straf kan vastgesteld noch toegepast worden tenzij krachtens de wet.

Art. 94. — Geen rechtbank kan ingesteld worden tenzij krachtens een wet; er mogen geen commissies noch buitengewone rechtbanken ingesteld worden, onder welken naam dan ook.

Art. 97. — De jury is ingesteld voor alle crimineele zaken of voor politieke misdrijven.

In 1811 was het Fransche keizerrijk beheerscht o. a. door de grondwettelijke akte van 22 frimaire, jaar 8, en artikel 92 daarvan machtigde in sommige gevallen de wetgevende macht en zelfs de grondwet op te heffen voor de plaatsen en den tijd in de opheffingsakte zelf bepaald, en met dergelijke schikking kon men in zeker opzicht de macht wettigen, verleend aan de gouverneurs en bevelhebbers der plaatsen,

waar de staat van beleg werd uitgeroepen krachtens art. 101, 102 en 103 van het besluit van 24 December 1811, waardoor de plaatselijke politie overging uit de handen der burgerlijke magistraten in deze der militaire overheden, en deze de macht kregen om voor sommige bepaalde misdrijven de burgers te onttrekken aan de gewone rechters door de wet aangeduid voor het vervolgen van deze misdrijven, om deze te onderwerpen aan de militaire rechtspraak.

Doch de huidige grondwet van België, wel ver van een beschikking te bevatten, gelijkend aan deze van art. 92 hierboven aangehaald, bepaalt integendeel in art. 130, dat zij noch gedeeltelijk noch geheel opgeheven kan worden; en om van op het oogenblik zelf van haar afkondiging alle wetten, besluiten en reglementen, die er mede zouden in strijd zijn, te doen verdwijnen, bevat zij in art. 138 de schikking dat « vanaf den dag waarop de grondwet toepasselijk zal zijn, zijn alle wetten, decreten, besluiten, reglementen en andere, die ermede in strijd zijn, afgeschaft ».

Nog zou men, wanneer geen enkele der omstandigheden voorzien door art. 53 van het keizerlijk besluit van 24 December 1811 bestaan had, hetzij voor, hetzij den 21 October laatst, om deswille van den dringenden nood over de ongrondwettelijkheid van de akte van 21 October kunnen heenstappen met het beginsel in te roepen dat de veiligheid van het volk de opperste wet is, en met de zekerheid, dat de akte zelf niet langer zal bestaan dan de nood zal bestaan, doch hier was het uitroepen van den staat van beleg te Gent vereischt door geen enkele omstandigheid voorzien door het besluit van 24 December 1811; de stad is niet belegerd, de vijand legert op verscheidene uren afstand; nog minder is de stad aangevallen met open geweld of bij verrassing, geen enkel oproer is er uitgebroken, zelfs niet het minste spoor van onrust heeft men kunnen bemerken, de wetten worden er toegepast, de lasten en leeningen worden er betaald met zooveel stiptheid als bij de nood der belastingsbetalers mo-

gelijk is, de rechterlijke overheden, allen benoemd of door het Voorloopig Bewind of door diens opvolgers, vervullen er hun bediening zonder onlusten, de gemeentelijke overheid door het volk gekozen — wij durven het verzekeren niettegenstaande de laster die men tegen haar vespreidt — vervult er nauwgezet hare plichten, de regeering kan er het bewijs van verkrijgen door het strengste onderzoek, op voorwaarde dat de onpartijdigheid degenen leidt die het instellen; de burgers zijn er vreedzaam en dragen met gelatenheid hun nood en hun lijden.

Ook heeft het uitroepen van den staat van beleg van 21 October laatst geen andere beweegredenen, dan omdat de heer generaal-bevelhebber der actieve troepen en der vestingen van de twee Vlaanders haar noodig heeft geacht om zoolang hij het zal goedvinden de stad buiten het gewone recht te houdeen, ten ware Uwe Majesteit zich zou gewaardigen in te grijpen om de akte van 21 October te vernietigen voor wat de bepalingen betreft, in strijd met de grondwet en de rijkswetten.

De Regentieraad zal aan Uwe Majesteit niet verbergen, dat vele stoffelijke belangen benadeeligd zijn in de stad Gent sedert de omwenteling er uitbrak, dat het aantal noodlijdenden er grooter is dan in verscheidene andere volkrijke steden, dat daaruit misschien volgt dat de revolutionnaire gezindheid er minder is dan elders, doch zooals de Raad reeds gezegd heeft, men draagt er zijn lijden met gelatenheid; en is het dan — de Raad vraagt het in volle vertrouwen, — is het dan behendig, voorzichtig en billijk een bevolking van tachtig duizend zielen voortdurend buiten het gewone recht te stellen, nu eens door gedurende verscheidene maanden het gemeentemagistraat, door het volk verkozen, in zijn bedieningen te schorsen; dan door het uitroepen van den staat van beleg met den geheelen nasleep van berooving van politieke en burgerlijke rechten door de grondwet gewaarborgd, en aldus voor de bevolking zedelijke tekorten in het

leven te roepen op het oogenblik, dat zij reeds zoo erg in haar stoffelijke belangen aangetast is, en haar te benadeeligen terzelvertijd in al hare behoeften en in al hare belangen?

De akte waarbij de staat van beleg uitgeroepen wordt, gedagteekend 21 October, 10 uur 's avonds, om uitgevoerd te worden op het oogenblik zelf dat zij onderteekend is, en aangeplakt 's nachts, is echter aan de Regentieraad der stad slechts 's anderendaags in den avond medegedeeld door schrijven van den stadscommandant, waarvan afschrift bijgevoegd; de heer commandant houdt voor zich de politie op de personen, het bevel over de burgerwachten ter plaats en de stadspompiers (dit korps, uitsluitend op de kosten der gemeente onderhouden, is vooral bestemd voor het blusschen der branden, alhoewel het ook medehelpt aan orde- en politiedienst). Deze verscheidene bevoegdheden behoorden uitsluitend aan het gemeentebestuur krachtens de bestaande reglementen en voor wat de bevoegdheden betreft voor het oogenblik in zwang, krachtens art. 137 van de grondwet en de wet van 31 December laatst op de burgerwachten, die onder militair bevel overgaan alleen op den dag, dat zij gemobiliseerd worden en in werkelijken dienst treden.

Door een later verslag, dd. 22 October, waarvan een uittreksel hier insgelijks bijgevoegd is, verwittigt de overste der plaatselijke politie de Regentie, dat de plaatscommandant hem bevel geeft hem alle politieverslagen over te maken en hem in te lichten over alles wat de bijzondere politie (haute police) betreft, alsook hem alle verdachte personen aan te duiden; zoo ware het mogelijk, dat op de verdachtenlijst voorkwamen allen die het ongeluk gehad hebben aan den heer politieoverste te mishagen of niet te behagen aan zijn ondergeschikten.

Ten slotte, bij schrijven van 23 October, insgelijks hierbij gevoegd, waarschuwt de heer kolonel plaatscommandant de Regentie, dat vanaf dien dag, alle passen voor het binnenland alleen zullen geldig zijn, nadat zij door hem geviseerd zijn,

en hij noodigt dien ten gevolge het gemeentebestuur uit aan het plaatsbureel alle passen door haar afgeleverd te doen geworden, het verder verwittigend, dat de stam van deze zelfde passen iederen avond moeten besteld worden op hetzelfde bureel, met dien verstande dat zij onmiddellijk teruggezonden worden.

Dit is het begin der knevelarijen en onderzoeksmaatregelen welke het militair gezag denkt aan te wenden tegen een bevolking van tachtig duizend zielen, onder voorwendsel van den staat van beleg zonder eenige reden, wij zeggen niet alleenlijk niet gesteund op de landswetten, doch niet eens op het besluit van 24 December 1811, en dit terwijl in stad volledige zekerheid en kalmte heerscht.

De Regentieraad acht het zijn plicht, Sire, een klacht in te dienen bij Uwe Majesteit, zoowel in het belang van zijn medeburgers als in dit van uw regeering, opdat het U behage de akte waardoor de staat van beleg uitgeroepen wordt in de stad Gent te vernietigen, als in strijd met de grondwet en de andere rijkswetten en zelfs met het keizerlijk besluit van 24 December 1811.

Hij neemt deze gelegenheid te baat, Sire, om van Uwe Majesteit de uitdrukking van zijn diepen eerbied aan te bieden.

De Regentie der stad Gent.

De Burgemeester, Voorzitter. — Op bevel, de Secretaris.

Gent 7 November 1831. *(41)*

Den 23 October werd de stad Antwerpen insgelijks in staat van beleg verklaard door volgend koninklijk besluit:

Aen alle tegenwoordige en toekomende, salut.

Overwegende dat den vijand zich in den kreits van bezetting der stad Antwerpen bevindt,

op voordragt van den minister van oorlog;

Wij besloten en besluyten:

Art. 1. De stad Antwerpen wordt in staet van beleg verklaerd. Den colonel Buzen, provincialen commandant, word belast met het opperbevel der vesting Antwerpen.

Art. 2. Onzen minister van oorlog word belast met de uytvoering van het tegenwoordige besluyt.

Brussel den 23 October 1831.

(get.) Leopold.

Van wege den koning,

Den minister van Oorlog, C. De Brouckere.

Ontfangen in het ministerie van Justitie, den 20 February 1832. Den secretaris-generaal

J. Vinchent. *(42)*

Den 24 October deelde Buzen, colonel-bevelhebber der provincie, belast met het opperbevel van de stad Antwerpen, gezien het bericht van den minister van oorlog dd. 23 October, en het besluit van Zijne Majesteit van denzelfden datum, aan de bewoners mede, dat de staat van beleg in de stad Antwerpen uitgeroepen was, en dat de misdaden en misdrijven tegen de veiligheid van vesting of leger, de bespieding, het ronselen en het verraad door het krijgsgerecht zouden beoordeeld worden *(43)*. Te dien tijde was Guerette *(44)*, gewezen schadronoverste in het Fransche leger, plaatscommandant en Charles Rogier vervulde er sedert Juni de bediening van burgerlijk gouverneur *(45)*, bij zoover dat de provincie Antwerpen onderworpen was aan het gezag van een Franschman en van twee gewezen officieren van het Fransche leger. De toestand te Antwerpen was rampzalig. De « Journal de Commerce » die in de ongelukkige stad verscheen, teekende aan: « In der waarheid, om de bewoners van Antwerpen geheel uit te putten, was er niets anders meer noodig, dan hen te overstelpen met het huisvesten van soldaten na hen ten onder gebracht te hebben door verplichte leeningen en andere veranderingen, te danken aan de inrichters der glorierijke omwenteling en na hen

aan de goedkoope regeering, die ons bestuurt. Eindelijk, dank zij de zeer bijzondere welwillendheid, die eenige onzer personnagiën van de nieuwe soort voor ons voelen, geniet Antwerpen, onze stad, het voorrecht voor haar deel een vierde van het leger te mogen herbergen en voeden, daar zij niet twijfelen aan onze vaderlandsliefde; alhoewel, zooals de heer colonel-gouverneur *(46)* zoo klaar zegt, geen enkele persoonlijke reden hem zal beletten desnoods de middelen te gebruiken, die Z. M. gewaardigd heeft te zijner beschikking te stellen om hem te verdedigen. Bijgevolg, met de tien duizend mannen die wij op den nek hebben en het vaste besluit van den heer colonel-gouverneur hebben wij niets te vreezen » *(47)*.

Den 16 November zond Rogier, die zich de bevoegdheid van een officier van justitie toeëigende, een omzendbrief aan de gemeentebesturen der provincie Antwerpen bij dewelke hij hun last gaf procès-verbaal op te maken tegen allen die redevoeringen zouden houden tegen de nieuwe toestanden. Osy, vertegenwoordiger voor Antwerpen, verklaarde den 21 November in de Kamer dat deze daad, door vervolgingen uit te lokken tegen de burgers om reden van hunne gezindheid, de onrust geworpen had in alle vreedzame huisgezinnen *(48)*.

Begrijpelijk was de handelwijze van Rogier wel: alles scheen nutteloos. en de vooruitgang van het orangisme was niet gestuit.

Het vroeger plan van de orangisten, de hand te leggen op Luik werd opnieuw overwogen. Morel verzocht toezegging van hulp van wege het garnizoen van Maastricht, zoodra de stad in handen zou zijn van Cockerill en zijn mannen. Men hoopte een zelfde beweging te kunnen uitvoeren te Gent, niettegenstaande den staat van beleg, indien vijf duizend Hollanders gereed gehouden werden om na de overrompeling, steun te geven *(49)*. Het antwoord uit Den Haag was echter beheerscht door de vrees, die voortdurend belet heeft, dat een restau-

ratie plaats greep: « Men ziet niet in waarop de hoop steunt dat afzonderlijke pogingen te Luik en te Gent niet zouden gevolgd zijn door den terugkeer der Franschen en dat de hulp der Hollandsche troepen niet zou aanzien worden door de Conferentie van Londen als een hernemen der vijandelijkheden vanwege Holland, zoolang de tegenwoordige regeering niet zou vervangen zijn door de mannen der Nationale Associatie *(50)*, die hun koning zouden komen terugvragen en de hulp der Hollandsche troepen. De gegevens waarover men hier beschikt verplichten te veronderstellen dat, voor het oogenblik, Frankrijk en Engeland dergelijke gedeeltelijke bewegingen in België niet zouden dulden en met leger en vloot prins Leopold zouden ondersteunen » *(51)*.

Ook de verslagen die van elders inkwamen, en een tusschenkomst der Hollanders inriepen, verwijzend naar den groei der orangisten-partij, hadden geen gevolg *(52)*: de onmogelijkheid Fransche tusschenkomst te vermijden bleef het groote beletsel. Het hoofdcomité van Brussel zou dit trachten op te ruimen. De betrekkingen door Van Gobbelschroy aangeknoopt werden als aanknoopingspunt genomen. Stevens, die na de mislukte poging tegen de dictatuur van Gendebien naar Parijs was uitgeweken, ging er terug heen, en Van Gobbelschroy bleef insgelijks in betrekking met zijn Fransche vrienden. Een verslag uit Parijs verzekerde dat Casimir Périer niet zou tusschenkomen, indien de gebeurtenissen bleken uit den wil der algemeenheid voort te vloeien (aient un caractère franc et prononcé d'unanimité). *(53)*

Deze werkzaamheid bleef niet zonder weerslag op de openbare meening, ten minste in Vlaanderen. Moest deze zich in Wallonië voor Oranje uitgesproken hebben op een afdoende manier, de rhetorikale Grégoire zou er ten minste een zijner snorkende brieven aan gewijd hebben. In Vlaanderen was het anders. Bergmann, die als vurig orangist zijn woonplaats Lier verlaten had uit vrees voor Belgische geweldmaatregels, blijkt steeds een vertrouwbaar berichtgever, en zijn tegen-

komsten verblindden zijn verstand niet; de uitleg vooral dien hij geeft van het orangisme blijkt wel in staat ook vertrouwen te geven in zijn overige berichten: geen holle phrases, doch, « de exorbitante contributiën, gevoegd bij de zoo drukkende militaire inkwartieringen, de complete stilstand van alle handel en fabrieken, de hooge despotieke toon der machthebbers, de kinderachtige plagerijen der politie, en eindelijk de hopelooze toekomst... ontmoedigen tot den onbezonnenste oproerkraaier toe. Bij het militair vooral heerscht thans een algemeene ontevredenheid, die door de smadelijke predilectie die De Brouckere aan Fransche en andere gelukzoekers schenkt, dagelijks meer voedsel krijgt »(54).

Een andere maal geeft hij een typische kijk op de geestesgesteldheid der massa. « Volgens brieven van Lier van den 19 dezer maakt op dit oogenblik de politie jagt op de liedjeszangers, die men als zendelingen en werktuigen van de oranjepartij beschouwt en vreest. Die mannen namelijk zingen in de kleine steden en aanzienlijke dorpen zoogezegde patriotische liedjes, maar verkoopen aan de toehoorders andere, op de ellende van het land, den ondergang van den handel en de onhandigheid van de bewindhebbers zinspelende ». Hij voegt er een staaltje bij, een lied van een zanger die te Lier werd aangehouden doch weer losgelaten. Het is een der vele varianten op « Pierlala », hier volgt de meest typeerende stroof, al ademen alle denzelfden geest.

« Den Boer die riep uit vollen mond:
'k Begreep eertijds de wet,
nu voor hetgeen ik niet verstond
wierd ik in 't kot gezet.
Spreek ik den burgemeester aen,
Dan is 't monsieur kan niet verstaan —
Spreek Fransch, zei Pierlala, sasa,
Spreek Fransch, zei Pierlala ».(55)

De Belgische regeering voelde de onzekerheid van haar toestand en greep verder toe. Gent, aanzien als de burcht van het orangisme, moest het weerom ontgelden, en ook Antwerpen. Het is opvallend dat, alhoewel men Luik altijd als het broeinest van orangisme afschildert, er nooit gewelddadige maatregelen gebruikt werden tegen deze stad: de Belgische regeering zag wel duidelijk het verschil in tusschen Vlaamsch verzet en Waalsch geliefhebber!

Den 11 Januari 1832, om half drie 's namiddags, kwam Leopold I te Gent aan, in gezelschap van generaal Belliard, Fransch gezant en heer de Talleney, eerste secretaris van het Fransch gezantschap. De « Messager de Gand », die sedert 7 Juli 1831 opnieuw verscheen *(56)*, schreef: « Het was de derde maal in zes maanden tijds, dat Zijne Majesteit de stad met zijn tegenwoordigheid vereerde. Tijdens zijn eerste bezoek had hij de inwoners buiten het gewone recht gevonden door de inrichting van een Commissie van Openbare Veiligheid, die zich onbeschaamd en onwettig het gezag toeëigende, dat de Regentieraad van den volkswil ontving, hij vond het den 11 Januari insgelijks buiten het gewone recht, tengevolge van den staat van beleg » *(57)*.

Daags na het vertrek van den koning, den 14 Januari, te vier uur 's namiddags, bezette de gewapende macht, onder bevel van de krijgsauditor Gérard, vergezeld door den Franschman Bernardin Albinet, politieoverste, de werkplaatsen en bureelen van den « Messager de Gand », gelegen op den Kouter, waar nu de Theaterstraat uitmondt. Albinet verklaarde mondelings aan A. B. Steven, drukker en uitgever van het blad, zonder geschreven aanhoudingsbevel te vertoonen, dat hij bevel had hem naar de citadel op te leiden. Steven vroeg toelating een rijtuig te nemen. Niet alleen werd hem zulks geweigerd, doch er werd hem bovendien gezegd, dat men zijn vraag voorzien had en dat bevolen was er geen gevolg aan te geven. Hij werd dus door de stad opgeleid, beledigd door het uitgekochte gepeupel dat riep:

« Slaat dood! Slaat dood! 't Is een bespieder! » Terwijl men hem in de citadel opsloot, legde men de zegels op de persen, op zijn papieren, op het handschrift der reeds gepubliceerde bijdragen. 's Anderen daags werd het woonhuis van Steven militair bezet.

Terstond nadat de zegels gelicht waren, schreef de « Messager »: « Men vond er noch spoor van samenzwering, noch bewijzen van verstandhouding met den vijand. Doch men vond er, nog levende versch, al de sporen der majestueuze stappen van den vorst (d. i. van het gepeupel): verwoeste vertrekken, verbrijzelde spiegels, meubels in stukken gekapt, tapijten aan flarden; wat meer is, men vond er arme kinders, doodelijk verschrikt, een ongelukkige weenende vrouw, die reeds haar gezondheid verloren had door de vervolgingen van het gemeen, en nu misschien het leven zal inschieten bij de vervolgingen namens den koning » *(58)*. Eenige dagen nadien publiceerde de « Messager » een consult van advocaat H. Rolin, ten voordeele van Steven. In dit consult, goedgekeurd door de advokaten Metdepenningen, Ballin, Van Huffel, Van Teurs, De Rijkere, De Pauw, Van Maldeghem, Minne, Van Belle, De Buck, Gheldorf, — bewees Rolin dat art. 101, 102 en 103 van het besluit van 24 December 1811, afgeschaft zijn door de Belgische grondwet en dat zelfs zoo dit besluit van kracht is in een belegerde stad, de burgers niet wettelijk kunnen beroofd worden van de rechten hun gewaarborgd door de grondwet en de wetten, dat zij vooral niet kunnen aangehouden worden zonder wettig bevel, noch opgesloten worden in een plaats, die niet bestemd is om als arrestlokaal, gerechtsplaats of gevangenis te dienen *(59)*.

Generaal Niellon maakte het echter nog bonter in zake onwettelijkheid. Den 17 Januari verscheen zijn zoo beruchte proclamatie, door dewelke hij de persvrijheid afschafte. Deze proclamatie luidde als volgt:

De generaal-bevelhebber der actieve strijdkrachten en der vestingen van de twee Vlaanders,

gezien de uitroeping van den staat van beleg in de stad Gent,

gezien art. 101 en volgende van het keizerlijk besluit van 24 December 1811,

Besluit:

vanaf dezen dag zal geen enkele krant, vlugschrift noch tijdschrift mogen verschijnen in deze stad Gent zonder voorafgaandelijke goedkeuring van den generaal-bevelhebber der omschrijving Vlaanderen.

Hoofdkwartier te Gent, 17 Januari 1832.

De generaal-bevelhebber van de omschrijving Vlaanderen,

Niellon. *(60)*

De willekeurige maatregelen van Niellon hadden grooten weerklank. Den 18 Januari zond de Gentsche Regentie opnieuw een vertoogschrift aan den koning om tegen den staat van beleg en de onwettige aanhouding van Steven verzet aan te teekenen *(61)*. « Le Lynx », orangistische krant die te Brussel verscheen, viel deze maatregelen met heftigheid aan: « Ofwel », schreef zij, « is onze grondwet een bittere spotternij, ofwel zijn de beschikkingen van het keizerlijk besluit van 1811, die ermede in strijd zijn, afgeschaft. Wij zouden vrij zijn, en een minister mag, door in een stad den staat van beleg af te kondigen onder de kinderachtigste voorwendsels, ons voor een militair gerecht slepen! Het was aan M. De Brouckere, die groote apostel der persvrijheid, voorbehouden de persvrijheid, de persoonlijke vrijheid, ten slotte al onze vrijheden te onderwerpen aan de macht van zijn sabel » *(62)*.

De « Moniteur Belge » verdedigde Niellon door volgend zwak betoog: « De maatregel tot dewelke generaal Niellon zijn toevlucht nam tegen de « Messager de Gand », en de beperkingen die hij door zijn besluit van 17 Januari opgelegd

heeft aan de pers der stad waar zijn hoofdkwartier opgeslagen is, zijn het voorwerp der aanvallen van oppositiebladen, die in deze daad, ingegeven door de noodzakelijkheid en den bijzonderen toestand waarin de stad Gent verkeert, slechts een nuttelooze doch klaarblijkelijke schending van de grondwet zien... Onze regeering is door de grondwet die haar het bestaan heeft gegeven, een liberale macht in samenklank met de belangen van allen, een waakzame bewaakster der politieke vrijheden en onderworpen aan het gezag der wetten; doch wil dit daarom zeggen, dat zij nooit haar toevlucht moet nemen tot krachtdadige maatregelen, die alleen in sommige omstandigheden de grondwet en de vrijheden van het land kunnen bewaren?... De militaire macht is hare bevoegdheden niet te buiten gegaan en heeft met wijsheid en voorzichtigheid evengoed als met krachtdadigheid en beslistheid gehandeld » *(63)*.

In de zitting der Kamer van Volksvertegenwoordigers, den 20 Januari, ondervroeg Alex. Gendebien den minister van oorlog, Ch. De Brouckere. Deze antwoordde den 23. Hij zei dat generaal Niellon, vooraleer den staat van beleg uit te roepen te Gent, den 20 October bij hem verslag had uitgebracht over den toestand te Gent; dat hij verklaard had, dat de generaal gemachtigd was, krachtens het keizerlijk besluit van 1811 in de stad den staat van beleg uit te roepen; dat hij den 22 October een besluit had doen onderteekenen door den koning, door hem als minister van oorlog insgelijks onderteekend, en het uitroepen van den staat van beleg te Gent bevestigend: dat generaal Niellon er nooit aan gedacht had de censuur opnieuw in te voeren, wat volgde uit het nieuw besluit door hem getroffen den 22, en dat als volgt luidde:

De generaal-bevelhebber der omschrijving der Vlaanders, om allen verdachten uitleg te beletten, daar hij het inzicht

niet heeft de censuur te herstellen doch wil voorkomen, dat schriften verschijnen onder valschen naam;

gezien het besluit van 17 Januari ll.;

gezien de stad in staat van beleg is;

gezien art. 92, 95, 101, 102 en 103 van het keizerlijk besluit van 24 December 1811;

Besluit:

Art. I. Alle bladen en tijdschriften mogen gedrukt en uitgedeeld worden als in het verleden, alleenlijk op voorwaarde dat de uitgevers aan den plaatscommandant hun naam en woonplaats opgeven.

Art. II. De misdrijven tegen de veiligheid van den staat bedreven door de pers zoowel als door andere middelen, zullen ook verder onderworpen worden aan den krijgsraad.

Gent, 22 Januari 1832.

Niellon. *(64)*

de Roubaulx antwoordde, dat het besluit van generaal Niellon, waarvoor de minister de verantwoordelijkheid opnam, een verdere stap was op het gebied van den willekeur; dat de artikels van Steven de teergevoeligheid van den minister wel konden gekwetst hebben, doch dat brutaalweg, zooals men het gedaan had, de drukkerij van een krant binnenvallen en een schrijver zonder meer gevangen zetten, onrechtvaardige maatregelen waren, waarvan geen voorbeeld bestond uit den regeeringstijd van Willem I

Na eenige opmerkingen van Alex. Gendebien, werd de sluiting der interpellatie beslist *(65)*. Van toen af bleef de wetgevende macht zwijgen.

Opmerkelijk is, dat het nieuwe besluit van generaal Niellon, gedagteekend 22 Januari, eerst den 23 rond vier uur namiddag, te Gent aangeslagen werd, dus verscheidene uren na medegedeeld te zijn geweest aan de Kamer, waar de zitting om een uur begonnen was *(66)*.

Den 25 Januari werd Andries-Benediktus Steven voor een

tijdelijken krijgsraad gebracht, samengesteld uit zeven officieren, waarvan drie Franschen waren en dus het recht niet hadden te zetelen *(67)*.

De krijgsraad vergaderde op het stadhuis, in de gewone gehoorzaal van de handelsrechtbank.

De krijgsauditor Gerard beschuldigde Steven geruchten, uitgevonden of ten minste uitgestrooid te hebben hetzij in een kamp en in tegenwoordigheid van den vijand, hetzij in een belegerde of omsingelde stad, met het doel de soldaten te verleiden of te ontmoedigen. Hij herinnerde dat beschuldigde in zijn nummers van 30 en 31 December 1831 en 7 Januari 1832, proclamaties afgedrukt had, die tot opstand aanspoorden. Om de opwerping te ontzenuwen die men kon maken dat die drie proclamaties *(68)* niet alleen in de « Messager » verschenen waren, doch ook in andere kranten bekend om hun vaderlandsliefde (o. a. in de « Indépendant » van Brussel en de « Gazet van Gent »), beweerde de krijgsauditor, dat Steven bezield was met kwade inzichten, toen hij deze afdrukte, en hij vond het bewijs van dit inzicht in de algemeene strekking van de « Messager ». Hij besloot tot de doodstraf of tot eenige andere straf, die de krijgsraad gepast zou oordeelen *(69)*.

Advokaten Metdepenningen, Van Huffel en Rolin verdedigden Steven *(70)*. Zij betwisten het bestaan van den staat van beleg, de bevoegdheid van den krijgsraad, de schuld. « Welke is », vroeg Metdepenningen, « de beschikking waaruit het krijgsgerecht de vreemde en vervaarlijke bevoegdheid zou putten, welke men hem wil toekennen? Uitsluitend het besluit van gen. Niellon, dd. 21 October. Doch indien wij bewijzen dat generaal Niellon noch het recht noch de macht had om zulk een gedrochtelijke bevoegdheid te verleenen, dan zou daaruit volgen dat de tijdelijke krijgsraad M. Steven niet kan oordeelen. Dit te bewijzen valt gemakkelijk. Inderdaad, geen rechtbank, geen rechtspraak in betwistbare zaken kan ingesteld worden anders dan door een wet (art. 94 van

de grondwet). Welnu M. Niellon is niet bekleed met de wetgevende macht. Wat meer is, M. Niellon, door te verklaren dat niet-militaire burgers voor een krijgsraad zouden kunnen betrokken worden, ontneemt aan de burgers de rechtspraak door gezwoornen en stelt een buitengewone rechtbank in, samengesteld uit rechters die naar willekeur kunnen afgesteld of verwijderd worden. Met een pennetrek schaft hij art. 98 van de grondwet af, vaststellend dat de jury ingesteld is voor alle crimineele zaken en voor politieke en persdelicten, — art. 94, verbiedend buitengewone rechtbanken en commissiën in te stellen, — en art. 6, volgens hetwelk niemand kan onttrokken worden aan den rechter hem door de wet aangewezen... Deze zoo klaarblijkelijke schending van de grondwet, kan zij verrechtvaardigd worden door wetten of besluiten getroffen vóór de grondwet bestond? Ongetwijfeld neen, want art. 138 van de grondwet verklaart, dat vanaf den dag dat deze in zwang komt, alle wetten, decreten, besluiten, reglementen of andere akten er mede in strijd, zonder meer afgeschaft zijn ». Metdepenningen besloot met algemeene beschouwingen over het hatelijke van een vervolging die slechts kans op welslagen had door het gewelddadig omwerpen van wetten en constitutie, en waarvan het doel niet was zoogezegde uitdagingen van soldaten door het afkondigen van documenten (die in alle Belgische bladen verschenen waren) te straffen, doch de minister te verlossen van een vrij blad, dat de echte liberale beginsels verdedigde en altijd bereid was de gelukzoekers te ontmaskeren en het volk in te lichten over zijn ware belangen. « Om daartoe te komen is niets gespaard. De plunderingen zijn gevolgd door ongehoorde gerechtelijke maatregelen. De bureelen zijn verzegeld, zijn geheimste zaken werden nieuwsgierig onderzocht, zijn handelsboeken nagezien. Welk is de uitslag van deze snuffelpartij? Dat de zoo dikwijls herhaalde beschuldiging dat de « Messager » door Nederland omgekocht was, schandelijke laster is; dat dit blad een bloei kent, die moet de afgunst

verwekken van al onze ministerieele bladen; eindelijk dat het groot getal abonnenten een onbetwistbaar teeken is, dat zijn gedachten een vasten steun vinden in de openbare meening. Ten andere, de beschuldigde heeft deze verrechtvaardiging niet noodig. Hij is een burger wiens verleden volstrekt eervol is. Door zijn fortuin en zijn karakter is hij onafhankelijk. Overtuigd en moedig, heeft hij zich gewijd aan de edelste zaak, de zaak der rechtvaardigheid, der orde en der echte landsbelangen. Zijn blad is de tolk der wenschen en der gevoelens van de groote meerderheid zijner medeburgers. Ook indien gij ze niet deelt, toch is het u onmogelijk uwe achting niet te schenken aan hem die de echte waardigheid van den mensch en van den burger heeft begrepen, die heeft weten te lijden om zijn overtuiging te verdedigen en die, tweemaal uitgeplunderd, heden het slachtoffer der meest willekeurige maatregelen, besloten is voor geen enkel offer terug te deinzen. Gij hebt te oordeelen of hij verder zal beroofd blijven van alle waarborgen hem door de grondwet verzekerd. Wij verhopen dat gij ver van u zult afstooten de bevoegdheden die men u heeft willen toekennen en die gij niet zoudt kunnen aanvaarden zonder u te onteeren, zonder met de voeten te vertrappen de grondwet, die gij plechtig beloofd hebt te zullen naleven » *(71)*.

Den 25 Januari verklaarde de tijdelijke krijgsraad der stad Gent, in staat van beleg, zich bevoegd en veroordeelde Andries-Benedictus Steven, oud drie en dertig jaar, geboren te Gent, drukker en uitgever van het blad « Le Messager de Gand », woonachtig te Gent, tot een jaar gevangenis en de kosten *(72)*.

Steven verklaarde beroep aan te teekenen tegen dit vonnis, geveld niet door een krijgsraad te velde, waarvan het oordeel zonder beroep is, doch door een bijzondere commissie, wier beslissingen aan het toezicht van het Hoog Militair Gerechtshof onderworpen zijn *(73)*.

De zaak Steven werd opgeroepen voor het Hoog Militair

Gerechtshof den 14 Februari en nam verscheidene zittingen in beslag. Steven werd verdedigd door Mrs Blargnies en Mercelis der balie van Brussel, en Mrs Metdepenningen en Van Huffel der balie van Gent.

In een schitterende inleiding herinnerde Mr Blargnies de magistraten er aan, dat zij een belangrijke zending te vervullen hadden, dat zij uitspraak moeten doen tusschen de grondwet en de onvoorzichtige eischen der regeering. Blargnies schandvlekte daarna de ongehoorde vervolging, waarvan Steven het slachtoffer is. Hij stelde vast, dat de aanhouding zonder rechterlijk bevel, de gevangzetting in een citadel, het verzegelen van de drukpersen en ten slotte de veroordeeling door een krijgsraad, evenvele klaarblijkelijke schendingen vormden van de grondwet: « Welke was de rechter, die de wet aanduidde voor Steven, gezien het misdrijf dat men hem ten laste legde? Het was de jury. Art 98 van de grondwet schrijft het uitdrukkelijk voor: de jury is ingesteld voor alle crimineele zaken en voor politieke en persdelicten. De militaire commissie die Steven, Gentsch burger, beschuldigd van een persdelict, geoordeeld heeft, was slechts een uitzonderingscommissie, ingesteld dank de almacht van heer generaal Niellon. Doch art. 94 verklaart uitdrukkelijk: geen rechtbank, geen tegensprekelijke rechtspraak kan ingericht worden tenzij door een wet; er mogen geen buitengewone commissies noch tribunalen ingesteld worden onder welken naam ook. De krijgsraad had zich moeten neerleggen bij deze principen en zich onbevoegd verklaren. Ook zijn de artikels van het besluit van Napoleon, dd. 24 December 1811, uitdrukkelijk afgeschaft als in strijd met de grondwet (art. 130: de grondwet kan noch geheel, noch gedeeltelijk opgeheven worden), die slechts deze schikkingen van het besluit heeft laten bestaan, welke nuttig zijn voor de landsverdediging zonder met onze vrijheden in strijd te zijn. Doch er is erger: de militaire overheid schond niet alleen de grondwet met onbegrijpelijke stoutmoedigheid

doch zelfs het besluit waarop zij zich steunt. Inderdaad, het besluit van Napoleon machtigt den plaatscommandant niet den staat van beleg uit te roepen wanneer het hem belieft, en alleenlijk om het genoegen te smaken souvereine heerscher en souvereine rechter te spelen. Art. 53 van dit besluit verklaart immers, dat de staat van beleg uitgeroepen wordt op besluit van den keizer, of in geval van beleg, van een aanval door gewapende macht, van een overval, van een inwendigen opstand of van samenscholingen binnen den belegeringskring buiten toelating der magistraten. Welnu, wanneer de generaal de staat van beleg uitriep was Gent niet belegerd; noch door gewapende macht noch door een overval was de stad bedreigd; er was noch inwendige oproer noch onwettige samenscholing binnen den belegeringskring. Dit bewijzen de twee bezwaarschriften door de Regentie van Gent ingediend den 7 November 1831 en den 18 Januari 1832. Diensvolgens kon alleenlijk een besluit van den koning den staat van beleg uitroepen in die stad. Dit besluit, om bindend te zijn, had moeten afgekondigd worden volgens de wettelijke voorschriften. Daar het koninklijk besluit niet afgekondigd werd, volgt daaruit dat de staat van beleg onwettig is. En nogmaals dat de krijgsraad, zelfs zoo men aanvaardt dat het besluit van 1811 niet door de grondwet afgeschaft is, dat de krijgsraad onbevoegd is » *(74)*.

Den 18 Februari verklaarde het Hoog Militair Gerechtshof, zich beroepende op de onwettigheid van den staat van beleg ter stede van Gent, dat de tijdelijke krijgsraad onbevoegd was ten opzichte van Steven, en beval onmiddellijk den beschuldigde vrij te laten *(75)*.

Het ministerie besliste toen de koninklijke besluiten, die den staat van beleg te Gent uitriepen en een blijvend krijgsgerecht instelden, af te kondigen. Het eerste luidde aldus:

Leopold enz....

Gezien het verslag van den heer generaal-bevelhebber der krijgsomschrijving Vlaanderen, dd. 21 October;

gezien het besluit getroffen den 21 der zelfde maand, door den raad, samengesteld uit den burgerlijken gouverneur der provincie, de hoogere officieren, bevelhebbers der provincie, der vesting Gent, der verschillige wapens en der verschillige militaire diensten, alsook den officier van justitie, en waaruit volgt dat het dringend noodig is den staat van beleg te Gent uit te roepen om de stad te beschermen tegen de ongelukken die haar bedreigen;

op voorstel van den minister van oorlog,

hebben Wij besloten en besluiten:

De staat van beleg uitgeroepen te Gent en bekend gemaakt aan de inwoners van voorzegde stad door de verklaring van den generaal-bevelhebber van het actieve leger in de twee Vlaanders, aangeslagen op 21 October 1831 te tien uur 's avonds, is goedgekeurd.

Brussel, 22 October 1831. (get.) Leopold. *(76)*

Het tweede besluit luidt:

Leopold enz....

Gezien de troepen die zich in de twee Vlaanders bevinden, op oorlogsvoet gebracht zijn;

gezien art. 261 van het wetboek van rechtspleging voor het landleger,

Na den ministerraad gehoord te hebben,

Hebben wij besloten en besluiten:

Art. 1. Een permanente krijgsraad te velde zal ingericht worden bij het leger der Vlaanders.

Art. 2. De heer generaal Niellon is belast bedoelde krijgsraad in te richten, in overeenstemming met de schikkingen der art. 262 en 263 van het wetboek van rechtspleging voor het landleger.

Art. 3. De minister van oorlog is belast met de uitvoering van dit besluit.

(get.) Leopold. *(77)*

Brussel, 22 October 1831.

Terzelvertijde werd den 19 Februari volgende bekendmaking uitgeplakt te Gent:

De generaal-bevelhebber der legerafdeeling der Vlaanders, gezien het bovenstaande besluit van het Hoog Militair Gerechtshof *(78)*;

Besluit:

Ieder persoon, militair of niet, die bevonden zal worden zich schuldig te hebben gemaakt of medeplichtig te zijn aan verspieding, ronseling, ophitsing tot vaandelvlucht, briefwisseling met den vijand, of aan eenig ander misdrijf, betreffende het legerkorps of wat er bij hoort, hetzij door middel der pers, hetzij door welkdanig ander middel ook, zal voortaan, voor de permanente krijgsraad te velde gebracht worden, wiens uitspraak zonder beroep is.

Hoofdkwartier te Gent, 19 Februari 1832.

(get.) Niellon. *(79)*

Door dit besluit veranderden de ministers (Raikem, De Muelenaere, De Brouckere) met een pennetrek een uitspraak van het Hoog Militair Gerechtshof in wet; wat een beslissing was in een gegeven geval werd veranderd in een algemeen, wettelijk voorschrift.

« Gij hebt den standaard van het absolutisme opgeheven », schreef de « Messager de Gand »; « België slaat u gade, Europa oordeelt u, de geschiedenis wacht u » *(80)*.

De Franschman Julien, die West-Vlaanderen vertegenwoordigde in de Kamer, kloeg er over, « dat onze glorieuze grondwet denzelfden weg volgt als onze glorieuze revolutie, t. t. z. dat onder het snijmes van sommige handige heelkundige behandelingen, weldra niets meer er van zal overblijven » *(81)*.

Had generaal Niellon zich vroeger opgeworpen als wetgever, den 21 Februari stelde hij zich aan als magistraat. Dien dag, kort na middernacht, was J. Fr. Bredael te

huis gekomen. Plotseling werd herhaaldelijk gebeld aan de straatdeur. Denkende dat het accijnsbedienden waren, verhaastte hij zich te openen; doch tot zijn groote verbazing bevond hij zich tegenover politiekommissaris Courouble, vergezeld door vijf veiligheidsagenten. Courouble verklaarde dat hij den broeder van J. Fr. Bredael kwam aanhouden. Daar J. Fr. Bredael verklaarde dat zijn broeder nog niet tehuis was, greep Courouble hem bij den kraag, plaatste een pistool op zijn borst en riep hem toe: « Zoo gij roert, schiet ik u neer », en beval daarna aan zijn agenten hem naar het centraal politiebureau op te leiden. Onderwege gaf Courouble Bredael herhaalde malen een flinke schudding; op het bureel sloeg hij hem driemaal met de vuist in het gezicht, en sloot hem toen op in den amigo. Toen vader Bredael een half uur later zijn zoon kwam opeischen diende Courouble hem voor alle antwoord drie vuistslagen toe op de borst, en beval zijne aanhouding « Het was noch voor het eerst noch voor het laatst dat deze politiekommissaris van dergelijke gewelddaden beschuldigd werd » *(82)*.

Denzelfden dag, rond acht uur 's morgens, verscheen de Gentsche politie-overste Albinet met gewapende macht ten huize van J. Dixon, Engelsch ingenieur, sedert drie jaar te Gent woonachtig, en las hem een bevel voor van generaal Niellon, volgens hetwelk Dixon binnen de acht en veertig uren het gebied der twee Vlaanders moest verlaten hebben, omdat hij verdacht werd betrekkingen met den vijand te onderhouden *(83)*. Te vergeefs verzocht Dixon om een afschrift van het bevel van generaal Niellon. Begeleid door rijkswachten werd hij, in den nacht van 21 op 22, buiten de stadspoorten gebracht *(84)*. Zelfs zijn tegenstanders erkenden dat J. Dixon een achtbaar vreemdeling was *(85)*. Het is waar dat hij koning Willem hoogachtte en eerde, en dat hij den moed bezat dit niet te verbergen. Dit juist was zijn misdaad. De omwenteling was er toe gekomen, niet alleen de vrijheid van opinie te verbieden, doch zelfs de genegenheid

en de persoonlijke gevoelens te vervolgen en wee den man die genegenheid voelde voor wat de omwenteling haatte! De «Messager de Gand», steeds dapper niettegenstaande vervolging en plundering, protesteerde verontwaardigd tegen de uitdrijving van Dixon: «Aldus, omdat gij een inwoner beschuldigt van een misdaad, omdat gij hem hebt doen vervolgen om wille van vermoedens, die niet eens aanwijzingen van schuld zijn, meent gij het recht te hebben vervolging bij onrecht te voegen. Gij vindt niet eens stof om hem voor een rechtbank te dagen en gij ontrukt hem aan zijn familie, aan de uitoefening van zijn bedrijf, aan zijn zaken» *(86)*.

Dixon was uit Engeland geroepen door koning Willem wegens zijn groote technische bekwaamheid en door den koning ter beschikking van de Gentsche nijveraars gesteld. Handig werktuigkundige, had hij in de werkhuizen van Gent vele en groote verbeteringen verwezenlijkt; verbanning was het loon voor de bewezen diensten. Hem uitwijzen uit de stad waar hij zaken deed, stond gelijk met hem uit het land te verbannen, daar in het overige België geen centrum te vinden was, waar hij zaken kon doen. Dixon begaf zich naar Brussel, richtte een verzoekschrift tot den Engelschen gezant te Brussel, sir Robert Adair, zond een afschrift van dit vertoog aan lord Palmerston, en stelde den 3 Maart in een petitie aan de Kamer der Volksvertegenwoordigers volgend dilemma: of de vermoedens die hij het ongeluk gehad heeft op te wekken, berusten op woorden of daden, die ten minste een begin van schuld bewijzen, en waarom heeft men hem dan de gunst niet toegestaan hem voor een rechtbank te betrekken? Ofwel berusten de vermoedens op niets, en dan zijn zij onrechtvaardig *(87)*. In de zitting van 8 Maart verdedigde Ch. De Brouckere den maatregel tegen Dixon genomen. Den 16 Maart ging de Kamer, bijna zonder bespreking over tot de dagorde *(88)*.

Den 19 April drongen de «Patriotten» in het atelier van

schilder De Poorter en verwoestten het, onder voorwendsel dat een anti-revolutionnaire spotprent, door een leerling geteekend, aan het huisvenster van den schilder was ten toon gesteld geweest. In dezen plundertocht vernietigden de moderne Vandalen schilderijen van groote waarde, aan De Poorter toevertrouwd *(89)*.

Het orangisme was daarmede niet geknakt al was een centrum, zeer gevaarlijk voor België's voortbestaan, lamgelegd. Doch meer dan ooit was de Hollandsche regeering afkeerig van een tusschenkomst. Verstolk van Soelen vernieuwde nog eens zijn bedenkingen er tegen. Na vastgesteld te hebben, dat volledige scheiding een zware slag voor Holland zou zijn, zegde hij verder: « Wat nu de verwezenlijking eener scheiding onder dezelfde souvereiniteit betreft, zoo verzetten zich hiertegen inwendige maar vooral uitwendige bezwaren ». De wederzijdsche haat van Belgen en Hollanders verijdelt alle hoop. In Frankrijk zijn alle partijen vereenigd op een punt: « het is de begeerte om België onmiddellijk en zoo lang dit niet geschieden kan, middellijk, te klemmen in het stelsel der Fransche staatkunde... Frankrijk dus, nu het eenmaal weder voet gezet heeft in België, zal er zich niet weder uit laten verdringen dan ten gevolge van eenen voor hetzelve ongelukkig gevoerden oorlog ». Een akkoord tusschen Oranje en Frankrijk is onmogelijk; de vier andere Mogendheden spreken zich zoo duidelijk uit tegen een algemeenen oorlog, dat er geen denken aan is. « Een vernieuwde inval dezerzijds in België zoude evenals in Augustus het inrukken eener Fransche armee in België ten gevolge hebben, en daartegen kan Holland niet op, vooral daar de Mogendheden het niet willen helpen ». Verstolk besluit dan met opnieuw aan te raden een voldoening-gevend verdrag af te sluiten *(90)*. Doch juist dit aandringen van Verstolk wijst er op welke plannen Willem koesterde. Deze twee gedachten — tusschenkomst van Frankrijk beletten en

een nieuwe aanval op België — geven de heele ontwikkeling van het Orangisme in dit tijdperk weer.

Van Luik uit poogt men, door verslagen van Franschen, Den Haag te overtuigen, dat tusschenkomst van Frankrijk niet te vreezen is *(91)*. Ook Delfosse stuurt opnieuw verslagen uit Frankrijk en beweert hetzelfde *(92)*. Van Gobbelschroy zelf gaat naar Parijs *(93)*. De zending van graaf Orloff, door den Czaar gezonden, om bij Willem I aan te dringen, de XXIV Artikelen te aanvaarden, had nieuwe hoop doen onstaan, daar de orangisten vermoedden, dat hij integendeel een restauratie der Nassauers in België op het oog had. Doch uit Den Haag werden zij op de hoogte gebracht, en werd opnieuw gezegd, dat niets veranderd was, « tenzij de orangisten, zonder hulp der Hollanders, de regeering te Brussel kunnen omwerpen en hun partij doen zegevieren ». Wat betreft de berichten uit Frankrijk, die betrouwde men heel weinig *(94)*. Er schijnt ten andere een zekere crisis te heerschen bij de orangisten; Cockerill is ontmoedigd, Morel beweert, dat die van Luik meer babbelen dan handelen, en een deel der mannen in betrekking met Den Haag, blijken onbetrouwbaar *(95)*.

Morel ondernam een soort inspectiereis, waarin hij de weinig-bemoedigenden toestand van de orangisten te Luik vaststelde *(96)*. Er blijkt, dat Metdepenningen het plan voor een of anderen aanslag had beraamd, doch de vermelding is onduidelijk gesteld, waarschijnlijk om gevaar van ontdekking te voorkomen *(97)*.

In Den Haag werd Morel warm ontvangen, en gemachtigd namens den koning, volledige amnestie te beloven *(98)*. Voortdurend stuurt hij brieven naar het hoofdcomité om te verzoeken gereed te zijn om in te grijpen, zoodra de onverzettelijkheid van koning Willem tot een breuk met de Conferentie leidt, en het Hollandsche leger de vijandelijkheden begint; met Fransche legitimisten knoopt hij betrekkingen

aan om, door inwendige beroeringen, Fransche tusschenkomst te beletten *(99)*.

Koning Willem dacht er ernstig aan, niettegenstaande de onderhandelingen voortgezet werden, toch België aan te grijpen. Verstolk kwam opnieuw in een zeer duidelijke uiteenzetting daartegen op. Zijn uitlatingen over de oranjepartij zijn ver van malsch: « Ongetwijfeld telt het wettig bestuur (d. i. Willem I) eenige voorstanders in België, maar zij bevinden zich meestal onder de industrieele klasse en bij eenige voorname geslachten, — geenszins aan de zijde der physieke kracht en der menigte, opgewonden hetzij door de geestelijkheid of door de revolutionnaire volksmenners. Naar echte berigten heeft het Nederlandsche leger in den veldtogt van voorleden jaar bijna geene aanhangers in België gevonden. Bijaldien eene medewerking der Belgen mogelijk ware, zoo zoude men vooraf moeten aankondigen, dat men tot hen kwam niet om billijke voorwaarden te verkrijgen, maar om de vereeniging der beide landen wederte herstellen » *(100)*. De eischen echter der Conferentie, en vooral het ontwerp van tractaat (draft) van Palmerston wogen tegen zijn redeneering op; alles was gereed om den strijd te beginnen. de proclamatie was zelfs voorbereid; alleen de beslissing van alle ministers, uitgezonderd de Mey, om af te treden in geval van aanval op België, hield de zaak tegen *(101)*.

De schrik voor het orangisme vermeerderde dagelijks bij de Belgische regeering. Eens te meer moest opgetreden worden met de gewone middelen: volksoploopen en plunderingen. Stellige bewijzen, dat de regeering zelf alles inrichtte, hebben we niet: de Belgische archieven zijn veilig opgeborgen, en alleen voor beproefde vrienden bereikbaar. Doch dit valt zoo goed samen met de gewone manier van handelen, dat weinig twijfel overblijft over min of meer rechtstreeksche medewerking. Den 23 September en volgende dagen, ter gelegenheid van de tweede verjaring der omwen-

teling, werd Gent opnieuw in rep en roer gezet. Benden dronken kerels, waaronder heel wat militairen, doorkruisten de straten, vielen degenen aan die verdacht waren van orangisme, en mishandelden ze. Plunderaars drongen insgelijks in de herbergen binnen, beleedigden en sloegen de verbruikers. Niemand durfde 's avonds op straat komen, te meer daar generaal Niellon bevolen had de nachtwacht af te schaffen, die, zoo zij niet sterk genoeg was om de orde te handhaven, ten minste zorg droeg, dat hulp spoediger opdaagde *(102)*. « De stad Gent », schreef de « Messager de Gand » den 28 September, « is niet een stad in staat van beleg, zooals men geneigd is te denken; het is een vesting die stormenderhand ingenomen is door plunderaars, in bijzijn van een uitmuntende bezetting van verscheidene duizende soldaten ».

Antwerpen beleefde insgelijks zulke uitspattingen; daar ook drongen in herbergen en koffiehuizen zoogezegde patriotten binnen, die vreedzame burgers beleedigden en mishandelden. Men deelde in grooten getale een liedje uit, dat van begin tot einde een ophitsing was om de opstellers van het « Journal de Commerce », te Antwerpen gedrukt, te doen vermoorden. Nadat dit blad te vergeefs de aandacht van den officier van justitie op deze ophitsing getrokken had, verklaarde het, dat het nu tijd was af te zien van de laffe gewoonte zich te laten de keel afsnijden als goedwillige slachtoffers, en kondigde het aan, dat de deftige burgers besloten hadden geweld en plundering door geweld te keeren, elkander den steun te verleenen dien de regeering weigerde en door alle middelen, desnoods door geweld, het recht op meeningsuiting op eigendom, op leven te verdedigen *(103)*.

Ook elders in Vlaanderen woedde het schrikbewind. Te Ronse werd notaris Aalins, een zachtaardig en vreedzaam man, geacht door al zijn medeburgers, door een « patriot » aangevallen, die hem ten gronde sloeg, poogde aarde in zijn mond en in zijn oogen te stoppen, en hem verscheidene

schoppen toebracht, zoo erg dat de aangevallene het bewustzijn verloor *(104)*.

Te Lokeren ontsnapte major Simaïs slechts bij toeval aan het gepeupel, tegen hem opgehitst. Eenige dagen later worden vier jongelingen er uitgejouwd, beleedigd door het grauw, vervolgd en met steenen bekogeld onder den kreet: « dood aan de orangisten » *(105)*.

Den 28 Mei 1831 had het Nationaal Congres besloten, dat eerevaandels zouden toegekend worden aan de gemeenten, die het oproer te Brussel gesteund hadden. Den 13 September 1832 kondigde een koninklijk besluit aan dat Leopold persoonlijk den 28 September de zoogezegde „eerevaandels" zou overhandigen aan afvaardigingen van de stad Parijs, van 60 Waalsche en 38 Vlaamsche gemeenten, o. a. aan Gent, Antwerpen, Dendermonde, Gheel, St-Pieters-Leeuw, Tervuren, enz. *(106)*

Zoodra deze lijst bekend werd, teekenden de tegenstanders der omwenteling protest aan. De « Messager de Gand » schreef: « Is het niet een bespotting, een eerevlag te schenken aan de stad Gent als waardige navolgster der patriotische schanddaden! Een geschenk der Revolutie aan de stad Gent, alsof deze had deelgenomen aan de verachtelijke samenzwering, wiens laatste gevolg voor ons is, te sterven van honger, in het slijk, uitgefloten door heel Europa! Waar zijn onze aanspraken op zulk een schande-brief? Zou het zijn omdat op de eerste omwentelingskreet uit Brussel, het antwoord eën kreet van verontwaardiging was, toen bij ons die burgerwacht werd ingericht, wier kenspreuk was: openbare orde en Nassau? Zou het een bewijs van genegenheid geweest zijn voor de zaak der omwenteling, die afschuw die zich op alle gezichten afteekende, op dien onheilvollen Vrijdag, toen de Mérode aan de eer te kort kwam, zijn gegeven woord verbrak en de horde van Pontécoulant, die kozakken der revolutie, onze muren binnenrukten en de verlaten straten doortrokken waarvan de stilte onze

wanhoop vertolkte? Zouden het bij toeval onderpanden zijn aan de omwenteling gegeven, de tranen die wij vergoten toen onze soldaten uitrukten en de citadel verlieten om burgeroorlog te vermijden, de citadel waar sedertdien de persvrijheid een beschermende schuilplaats vond onder den weldoenden schepter van Leopold? Waren wij omwentelaars, wanneer wij tot driemaal toe gemeentelijke magistraten verkozen, door onze tegenstanders met hun haat vervolgd en dagelijks met hun laster vereerd?... Een eerevaandel! Het is wel daarin dat wij de herinnering van onze ellende zullen wikkelen! Zijn nijverheid, handel en kunst niet bezweken? Een vlag hebben zij niet noodig, wel een lijkwade... Tusschen ons en de revolutie is er een oorlog op leven en dood... Wat gij eer noemt, noemen wij schande. Het eerevaandel dat wij verwachten zal uit Den Haag komen, nooit kan het ons uit Brussel geworden » *(107)*.

Deze kranige verklaring maakte grooten indruk en ontstak de woede der patriotten. De « Journal des Flandres », hun orgaan te Gent, nam de volgende nota op: « Het orgaan der orangisten, de « Messager de Gand », komt de natie uit te dagen. Er heerscht een oorlog op leven en dood tusschen ons en de omwenteling, schreef het. Het komt aan de openbare wraak toe, om rekenschap te eischen voor deze opruiende taal » *(108)*.

In meest al de steden die afgevaardigden naar Brussel gezonden hadden, was de ontvangst der eerevaandels een gelegenheid voor zoogezegde patriotische betoogingen. Te Gent trok een stoet door de stad en begaf zich naar het stadhuis waar slechts vijf leden van den Regentieraad hem afwachtte; 26 waren afwezig; de burgemeester zelf was op reis. Generaal Niellon deed een aanspraak, in dewelke hij verklaarde. « Wee aan de rustestoorders, wie het ook mochten wezen! Ik zal ze kunnen bereiken en straffen; daarvoor heb ik de macht en den wil » *(109)*.

Te Antwerpen ook ondervond men wat de Belgische re-

geering door vrijheid verstond. Den 5 October werd zekere Claessens, die twee pakken brieven droeg, te bestellen aan J. Van der Schrieck, expediteur, aangehouden op bevel van kolonel Buzen, op het oogenblik, dat hij Antwerpen binnenkwam, en opgebracht. Kolonel Buzen, geholpen door den substituut van den officier van justitie, Verheyen, en door de l'Amy de Fiogay, controleur der posterijen, verbrak het zegel der brieven, die hij had doen aanslaan, en las ze. Een der brieven was gedeeltelijk in cijferschrift, gedeeltelijk in conventioneele taal *(110)*.

Den 15 October werd Jaak, zoon van J. Van der Schrieck, voor de Veiligheidscommissie geroepen. Daar verklaarde men hem niet te weten wat dit beteekende; doch toen hij wilde heengaan, werd hij op bevel van kolonel Buzen aangehouden en opgesloten. Geen aanhoudingsbevel werd hem vertoond noch bij zijn aanhouding, noch binnen de 24 uur, zooals de grondwet voorschrijft.

Jaak Van der Schrieck en Claessens, beschuldigd in briefwisseling te hebben gestaan met den vijand, een misdaad die volgens art. 70 van het militair strafwetboek gestraft werd met ophanging, werden door kolonel Buzen voor den permanenten krijgsraad, zetelend te Antwerpen, verzonden.

Den 6 November besloot de Regentie van Antwerpen tusschen te komen ten voordeele der beschuldigden. Met dit doel richtte zij een verzoek tot den koning: « De Regentieraad ziet in de zaak van Claessens en Van der Schrieck de zaak der geheele bevolking, en in het opgeworpen vraagstuk dit, te weten of 72.000 bewoners beroofd kunnen worden, door het uitroepen van den staat van beleg in hun stad, van de grondwettelijke waarborgen hun door de wetten verzekerd en of het aan de militaire macht toegelaten is ten hunnen opzichte art. 7, 8, 9, 94, 130 en 138 der Constitutie op te heffen » *(111)*.

Het « Journal du Commerce » protesteerde heftig tegen de onwettige aanhouding van een Antwerpenaar. « De minister

van justitie is dezelfde Lebeau, de meest schaamtelooze van onze sycophanten die altijd, hetzij als afgevaardigde, hetzij als dagbladschrijver, ons toeriep dat de moreele voordeelen, ons door omwenteling geschonken, onze stoffelijke verliezen veel meer dan vergoedden. Metterdaad, voor een stad wier handel vernietigd is, die een eerste beschieting onderstaan heeft en met een tweede, een veel schrikkelijker, bedreigd wordt, is het geen bewonderenswaardige schadeloosstelling voor justitiepaleis een kazerne — en korporaals als rechters te hebben? Er blijft ons niets over dan het juk van den sterke te dragen en ons de kenspreuk van den zwakke toe te eigenen: lijden en haten» *(112)*.

Den 13 November vergaderde de krijgsraad, voorgezeten door de l'Eau, bijgestaan door majoor Delplanque en de kapiteins Vankinroy, Jouret, Themen en luitenant Peel, om de zaak Jaak Van der Schrieck-Claessens te hooren. Advokaat-fiscaal N. F. Claessens, verklaarde dat hij de processtukken had moeten afgeven en doorzenden, op bevel van den algemeenen advokaat-fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof aan den minister van justitie, die ze geëischt had bij brief van 12 November. De krijgsraad, van oordeel dat hij alleen bevel kon geven die stukken over te maken, en dat de advokaat-fiscaal door ze uit zijn handen te geven, zijn bevoegdheid te buiten gegaan was, gaf bevel hem op staanden voet aan te houden, sommeerde den minister van justitie binnen den korst mogelijken tijd de stukken, die hij onwettiglijk in bezit had, terug te sturen, opdat het recht zijn loop zou hebben, en richtte een vertoogschrift aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers om te vragen de maatregelen, die haar gepast voorkwamen, te nemen *(113)*. Den 14 November, ingevolge het verslag van den minister van justitie, gaf de koning bevel aan den algemeenen advokaat-fiscaal, sieur Van den Wygand, deurwaarder bij het tribunaal van eersten aanleg, zetelend te Antwerpen, te bevelen, zich naar het burgerlijk en militair gevang dier stad te be-

geven, en sieur N. F. Claessens in vrijheid te stellen, « gezien de leden van den krijgsraad, door genoemden Claessens te doen opsluiten in gemeld gevang der provincie Antwerpen, hunne bevoegdheid te buiten zijn gegaan » *(114)*.

Den 15 November schreef de minister van oorlog, Baron Evain, een Franschman *(115)*, volgenden brief aan kolonel Buzen:

Heer Kolonel,

Ik verwittig u dat, op verslag van den heer minister van justitie, de koning in kabinetsraad beslist heeft dat de advokaat-fiscaal die niet verantwoordelijk is voor het Hoog Militair Gerechtshof en aangehouden werd op bevel van den permanenten krijgsraad der eerste omschrijving, onmiddellijk in vrijheid zal gesteld worden en dat de heer (algemeene) advokaat-fiscaal, zich terstond naar Antwerpen zal begeven om over deze aanhouding een onderzoek in te stellen.

Diensvolgens verzoek ik, krachtens de bevoegdheden u verleend, bevel te geven aan het gezag dat deze onwettige aanhouding deed uitvoeren, onmiddellijk den heer Claessens in vrijheid te stellen en mij verslag te geven over het uitvoeren van dit bevel.

De minister van oorlog,
(get.) Baron Evain. *(116)*

De minister van justitie, in plaats van beroep aan te teekenen tegen de beslissing van de permanente krijgsraad, gaf dus bevel den heer Claessens in vrijheid te stellen en de minister van oorlog gaf bevel aan dien krijgsraad opnieuw te zetelen en een nieuw vonnis, tegenovergesteld aan de vroegere beslissing, uit te spreken. Het valt moeilijk uit te maken wie het ergst tegen de wet gezondigd heeft, de minister van justitie, de minister van oorlog of de krijgsraad, die zonder meer den advokaat-fiscaal had doen opsluiten *(117)*.

In de Kamerzitting van 21 December ondervraagde Rodenbach den minister van justitie over het verzoek van den Antwerpschen krijgsraad. Lebeau antwoordde, dat de samenstelling van dezen krijgsraad onwettig was, daar hij herhaalde malen door kolonel Buzen gewijzigd was; dat hij het wettelijke karakter, dat hem had moeten weerhouden in te grijpen, bij dezen krijgsraad niet erkende; dat hij bijgevolg aan den krijgsraad het recht niet toekende de regeering te sommeeren de stukken van het Van der Schrieck-proces terug te geven; dat het hem als minister niet toegelaten was deze stukken af te geven aan een ander gezag dan het wettige en dat de krijgsraad van Antwerpen in zijn oogen dit karakter niet bezat.

« Welhoe », antwoordde de Franschman Julien, « omdat gij, minister, meent, omdat gij denkt dat het aanstellen van zulk of zulk lid van een rechtbank, deze rechtbank onwettig maakt, matigt gij u het buitengewone recht aan deze rechtbank onwettig te verklaren? Maar met dergelijke beschouwingen kan men alle tribunalen en alle hoven voor onwettig verklaren en handelen alsof tribunalen en gerechtshoven niet bestonden ». Na deze woorden, zegt het verslag van den Moniteur, sloot de geraadpleegde Kamer de bespreking *(118)*. In dezelfde zitting erkende Lebeau, die de stukken der zaak Van der Schrieck opgeëischt had, en weigerde ze terug te geven, dat de advokaat-fiscaal Claessens onregelmatig gehandeld had, en beval hij zijn verplaatsing; verder kon men de schaamteloosheid en de onrechtvaardigheid niet drijven.

Den 24 December 1832 trof de koning volgend besluit:

Art. I. De permanente krijgsraden te velde, ingericht bij de verscheidene afdeelingen van het mobiele leger, zullen niet meer zetelen vanaf 1 Januari 1833.

Art. II. Een nieuwe permanente krijgsraad te velde zal bij iedere legerdivisie ingericht worden.

Art. III. Deze krijgsraden zullen aangesteld zijn voor heel den duur van den veldtocht 1833. *(119)*

Het artikel III veranderde art. 261 van « de rechtspleging van de landmacht », schikkingen die kracht van wet hadden, en was dus klaarblijkelijk onwettig

Ter gelegenheid van het besluit van 24 December herinnerde de « Courrier Belge », een der spreekbuizen der omwentelingspartij, dat Van der Schrieck, sedert meerdere maanden het recht opeischte voor een of ander rechter gevoerd te worden, om ten minste voor dien rechter zijn goed recht te kunnen bepleiten om voor zijn natuurlijken rechter verzonden te worden, t. t. z. voor den burgerlijken rechter, die over de vervolging tegen hem ingespannen moest uitspraak doen *(120)*. In de eerste dagen van Januari werd zekere Dodd, die beweerde dat de brief in cijferschrift, aangeslagen den 5 October door kolonel Buzen, voor hem bestemd was, aangehouden, en 21 dagen lang afgezonderd opgesloten *(121)*.

Eindelijk verschenen J. Van der Schrieck, Claessens en Dodd den 29 Januari voor den permanenten krijgsraad, ingevolge het besluit van 24 December aangesteld. Advokaat-fiscaal Blondel eischte de doodstraf, doch den 30 verklaarde de krijgsraad de verdachten niet schuldig, en schreef onmiddellijke invrijheidstelling voor.

Denzelfden dag onderteekende de koning het besluit, waarbij de staat van beleg voor de stad Antwerpen opgeheven werd *(122)*.

Ondertusschen was de toestand in Gent niet verbeterd. Sedert lang reeds was Messiaen, politiecommissaris der eerste sectie in de stad Gent, als verdacht van orangisme, het mikpunt der aanvallen van de omwentelaars. Het gerecht had veelvuldige aanklachten tegen hem ontvangen. Doch alle kuiperijen strandden en het uitgebreide rechts-

onderzoek liep uit op zijn volledige verrechtvaardiging, tot schande zijner aanklagers.

Lebeau, minister van justitie kwam toen tusschen, en door een koninklijk besluit, zonder opgave van redenen, werd Messiaen afgesteld. In de Moniteur Belge van 22 November verscheen volgend besluit:

Leopold enz.

Op voorstel van onzen minister van justitie,

Wij hebben besloten en besluiten:

Art. I. Sieurs Messiaen (Bernard) politiecommissaris te Gent en Dewijndt (Jacques) politiecommissaris te Antwerpen worden afgesteld.

Art. II. Onze minister van justitie is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 21 November 1832.

(get.) Leopold *(123)*

Het was dus een tijd van zuivere willekeur. Een ambtenaar afstellen zonder eenig verwijt op zijn beleid, zonder de beschuldigingen tegen hem gericht mede te deelen, zonder er in toe te stemmen hem te hooren, dit was zoo onrechtvaardig, dat men niets dergelijks uit den heelen tijd van het bestuur van Willem I vinden kon. Wat bevestigt dat Messiaen niets ten laste kon gelegd worden, is niet slechts het feit, dat geen klacht tegen hem aangevoerd werd in het besluit, doch ook dat het « Journal des Flandres » den « Messager de Gand » niet durfde tegenspreken, toen deze beweerde dat in het onderzoek Messiaen geheel onschuldig gebleken was, dat het « Journal » geen enkele grief tegen Messiaen kon ophalen en dat de Regentieraad van Gent Messiaen tot een ander ambt benoemde *(124)*. De « Messager » schreef dan ook: « Het « Journal des Flandres » (24 Nov. 1832) meldt, dat Messiaen van de Regentieraad een bediening gekregen heeft bij het huisvestingsbureel, met een bezoldiging

van 400 gulden. Wij vinden, wij, dat deze bediening een heel magere vergelding is voor de vervolgingen die deze ambtenaar te verduren heeft om zijn bediening met eer en rechtschapenheid te hebben vervuld, zonder naar personen of partijen om te zien. Aangezien onze Regentie op zich neemt het vuil linnen der regeering te wasschen, had zij ten minste den wasch geheel moeten doen en aan den heer Messiaen terug geven iets gelijkwaardigs aan hetgeen hij verloren heeft. Bovendien, daar het de Regentie is die de politie-commissarissen betaalt, wacht men met belangstelling af, de beslissing die zij zal nemen betrekkelijk de wedde van den opvolger, die onze farceurs waarschijnlijk eigenmachtig zullen willen geven aan den heer Messiaen». De Moniteur meldde dat Rousseau zou benoemd worden in plaats van Messiaen, doch enige dagen later werd aangekondigd dat Verhulst, politie-kommissaris der vierde Gentsche sectie, Messiaen moest vervangen *(125)*

De beslissing der Franschen, de citadel van Antwerpen aan te vallen, gaf den orangisten nieuwe hoop op een Hollandsche tusschenkomst. In den Haag verwachtte men zich aan het ergste; de paspoorten van den Franschen en Engelschen gezant lagen gereed *(126)*. Frankrijk echter zocht een conflict te ontgaan *(127)*. De verwachte aanval bleef uit: Chassé werd aan zijn lot overgelaten. Langs andere wegen moest nu het doel nagestreefd worden. Een plan van herinrichting, vroeger reeds aangekondigd, werd door Morel in samenwerking met de Mey vastgesteld. Het bedoelt eenheid en centralisatie der werking.

Als doel wordt gesteld, herstel van koning Willem, ook nadat deze door een verdrag afstand gedaan heeft van België, en dit door alle middelen.

Daartoe, zal men trachten met alle mistevredenen, ook niet-orangisten, samen te werken; de voorstanders van een sociale omwenteling en de Franschgezinden worden bestre-

den tot het uiterste. De pers zal gebruikt worden en aangewakkerd tot den strijd.

In elke provincie-hoofdstad wordt een provinciaal comité ingericht, waarvan de voorzitter en secretaris de betrekkingen onderhouden met het middencomité. Waar dit zal zetelen, zal in een bijzondere vergadering vastgesteld worden, evenals de leden er van. Dit middencomité alleen zal met Den Haag in betrekking staan, en wel door een bestuur van drie leden, uit zijn midden verkozen (comité-directeur), dat feitelijk een soort ministerie vormt.

De partij beschikt over een maandelijksch hulpgeld van 4000 fl. uit Den Haag en over de bijdragen der leden. Morel wordt in Den Haag belast, samen met een Belgisch orangist, de briefwisseling te onderhouden met het bestuur *(128)*.

De Hollanders, gevangen in de citadel, werden door de bevolking geholpen, en spoedig opende men inschrijvingen om ze te voorzien van het noodige. De «Lynx» deelde de inschrijvingslijsten mede. Chassé werd gemachtigd te aanvaarden *(129)*.

De orangisten poogden voort de mistevredenen te winnen en deze waren heel talrijk. Toch kwamen zij er niet toe handelend op te treden: er waren geen waaghalzen bij, die niets te verliezen hadden en alles aandurfden. de Roisin, adjudant van den prins van Oranje, beweerde dat er geen beweging te verwachten was, zoolang Frankrijk niet belet was tusschen te komen door de mogendheden of door een omwenteling, daar men anders voor den weerslag van een mislukking bevreesd was *(130)*.

Orban, een der voornaamste orangisten van het Luiksche, sprak het nog duidelijker uit: «De orangist, die door zijn verknochtheid opgewekt wordt, bezit niettemin goederen, belangen en een huisgezin waarvoor hij moet zorgen; hij zal, indien hij den koning alleen slaags ziet met Frankrijk en Engeland, zich niet aanstellen als de blinde kampioen van een zaak, die hem zoo wanhopig zal voorkomen». Hij doet

ook opmerken, dat de laatste gebeurtenissen, o.m. de werkeloosheid der Hollanders tijdens den aanval op de Antwerpsche citadel, ontmoediging veroorzaakt hebben *(131)*.

Men verbeelde zich echter niet dat de orangistenpartij werkeloos bleef! Beter dan alle brieven en berichten kan de opinie gekend worden door de gebeurtenissen zelf. Hoe hardhandig en tegen constitutie en wetten in, de regeering optrad, werd hooger beschreven. Doch de mistevredenen lieten zich niet onbetuigd.

Eenige dagen na de plechtige uitdeeling der vaandels, den 9 October, doorliepen zeer talrijke groepen mistevredenen de straten van Brussel en betoogden vóór de ministeries; er werd geroepen: « Weg met de Fransche dwingelandij! Weg met de regeering! Weg met Coburg! Weg met de Franschen! » In de groepen bemerkte met talrijke werklieden, zonder werk en zonder eten, die bedreigingen uitspraken tegen die mannen wien zij de schuld der algemeene ellende gaven. Brussel bood een verschrikkelijk uitzicht. De omwenteling bleef, daar zelf waar zij plaats gegrepen had, met tegenzin geduld *(132)*. Ten andere de omwentelaars zelf, die nog eenig eergevoel bezaten, kloegen bitter over het Fransche juk. De « Courrier Belge », die de revolutie zeer genegen was, schreef. « Alles bijeen genomen, bestaat België alleenlijk om de veiligheid der Juli-omwentelaars te verzekeren; het lijdt meer, dan indien het bij Frankrijk ware ingelijfd geweest, want dan zou het ten minste op denzelfden voet geplaatst geweest zijn als de andere Fransche departementen, en de oorlogslasten zouden niet uitsluitend op hem alleen drukken... Het is in werkelijkheid verpletterd onder het juk der Fransche regeering. Zijne betrekkingen met Frankrijk vormen geen bondgenootschap, maar een slavernij, een toestand van politieke verlaging, waaraan het nog nooit is onderworpen geweest... In het geheim deel uitmaken van een anderen staat, hem dienen als een vooruitgeschoven post, als een prijsgegeven schildwacht ten prijze

van zijn eigen stoffelijk bestaan, dit heeft België nooit ondergaan vóór de zoogezegde bescherming van Louis-Philippe » (133).

Sedert November 1832 verscheen te Brussel « Le Knout », een blad dat, alhoewel noch republikeinsch noch orangist, toch tegen den koning en zijn regeering met heftigheid te keer ging. Den 3 Februari 1833 verscheen een artikel, getiteld: « De bijnaam van een koning » (Le surnom d'un roi), waaruit volgende stukken:

« ...Welke bijnaam zal men moeten geven aan koning Leopold, koning door de gratie van M. Lebeau, en de Conferentie?

Laat zien. Zullen wij hem de *Groote* noemen? Och neen, het ware spotternij, bittere ironie.

De *Rechtvaardige?* Het uitroepen van den staat van beleg in de steden Gent en Antwerpen; de aanwezigheid van lafaards en de verraders aan zijn zijde, te midden echte patriotten; het ongestraft blijven der plunderaars zijn zooveel daden, die zich tegen dezen bijnaam verzetten.

De *Welbeminde?* Ja, de welbeminde zou passend zijn zoo de natie alleenlijk bestond uit hovelingen, ministers, groote eters van het budget en eenige rijkgeworden jonkers (hobereaux parvenus)

De *Dappere?* Het zou een klucht zijn na het beleg van Antwerpen en den uitkijkdienst op St-Andriestoren.

De *Veroveraar?* Ja, ook al, doch ik zou liever hooren de schijn-veroveraar, met vreemde troepen die hij op het vaderlandsch gebied geroepen heeft, met de protokollen der Londensche Conferentie, die hem eerst een koninkrijk veroverd hebben, dan een jonge en schoone prinses, dan de bescherming van papa-schoonvader, welke bescherming hem de citadel van Antwerpen heeft veroverd, zonder te rekenen, wat hij op die manier nog zal kunnen veroveren ».

Diezelfde gedachten werden herhaald onder een anderen vorm in een tweede artikel, getiteld « Instution glorieuse.

Ordre royal des cruches », en waarin Leopold I, de Chasteler, generaal d'Hane, generaal Niellon vergeleken werden met stommelingen (des cruches). In hetzelfde nummer verscheen volgende aanval tegen generaal Niellon: « Le Belge » na generaal Niellon het « machtige zwaard » te hebben genoemd, geeft hem nu in een ander artikel den titel van vertegenwoordiger der September-omwenteling. Ofwel « Le Belge » spot onbarmhartig met den generaal, ofwel hij wil de omwenteling nog meer verlagen dan tot nu het geval was. Een komediant, quasi-galeiboef, de omwenteling vertegenwoordigen? Arm België, hoe wordt ge door uw vrienden behandeld! »

Denzelfden dag, rond 11 uur 's avonds, begaf zekere Schavaye, gewezen majoor der vrijwilligers en schoonbroeder van S. Van de Weyer, zich met een opgehitste bende bij Crickx, drukker van de « Knout », en beval hem, revolver in hand, den naam op te geven der opstellers. Crickx, verschrikt, eindigde met te verklaren, dat hij meende dat burggraaf de Culhat (een der Fransche aanvoerders der omwentelaars in September 1830), het artikel « Le surnom d'un roi » geschreven had. Schavaye en zijn handlangers trokken toen af, doch bepaalden hun heldendaden daarbij niet. 's Anderendaags, 4 Februari, werden burggraaf de Culhat en Victor Joly, twee opstellers van de « Knout », bij het verlaten van de Muntschouwburg door Schavaye, Lochmans, gewezen majoor der Tirailleurs en den Franschman Hennel, aide-de-camp van generaal Niellon, beleedigd en lastig gevallen. De politie kwam tusschen en leidde burggraaf de Culhat op, terwijl geroepen werd « weg met de Knout » *(134)*.

Denzelfden dag diende drukker Crickx een klacht in bij de procureur des konings tegen Schavaye en consoorten. Doch door beslissing van 6 Februari, verklaarde de Raadskamer dat er geen reden bestond Schavaye, beschuldigd van bedreigingen jegens sieur Crickx en van nachtrumoer in het huis van dezen laatsten, te vervolgen *(135)*.

Dit geeft een beeld van wat in die jaren « persvrijheid » beteekende in België. In plaats van de dagbladschrijvers te vervolgen voor het gerecht, verkozen de omwentelaars bruut geweld te gebruiken om zich te wreken over de harde waarheden, die de oppositiepers hun in 't gelaat slingerde. De « Messager de Gand » schreef daarover: « In Frankrijk doet men de pers den oorlog aan met degen en revolver. De mogelijkheid zijn gedacht kenbaar te maken, is nu onderworpen aan de wet van den behendigste, en de beste bewijsredenen zullen nu te Parijs deze zijn der beste keelafsnijders... Het ware een groot wonder geweest, zoo onze Brusselsche apen niet eene heel platte, heel stomme, en vooral heel brutale parodie beproefd hadden van de laatste gewoonten der Fransche hoofdstad... In massa zijn zij binnengedrongen bij een burger, in een drukkerij, om vrouwen en kinderen vrees aan te jagen; zij hebben schrijvers afgewacht bij het verlaten van den schouwburg om ze te beleedigen en te beschimpen. Ziedaar hun vaderlandsliefde en hun moed. Dezelfde als die onzer plunderaars van 1831 » *(136)*.

De officieren, te Gent in garnizoen, achtten zich beleedigd door de « Messager de Gand »; uitgever en opstellers werden tot een tweegevecht uitgedaagd; officieren trokken de stad rond om alle exemplaren van de krant te scheuren, waar zij er gelegenheid toe vonden; anderen vielen voortdurend de mannen van den « Messager » lastig. Toen deze om bescherming tegen de verregaande brutaliteit verzochten, werden zij door den Franschen generaal Magnan, die te Gent het bevel voerde, afgescheept met het bescheid dat hij « zonder zwakheid en zonder verraad » hen niet kon beschermen *(137)*.

Iets dergelijks deed zich voor te Antwerpen, waar het « Journal du Commerce » bijdragen uit de « Messager » overgenomen had. Na te vergeefs de opstellers uitgedaagd te hebben, dreigden de officieren ze te laten afrossen door hun knechten, zoo zij doorgingen met den koning van België te beleedigen. Een bende plunderaars, na den kring der oran-

gisten te hebben aangevallen, drong in het huis van den drukker van het « Journal », dat geplunderd werd. Twee orangisten werden op straat vastgehouden en erg toegetakeld; hun leven bleef gespaard, alleen omdat een toeschouwer voorstelde ze in het gevang op te sluiten *(138)*.

De mistevredenheid over en de vijandschap tegen het revolutionnair gezag, dat te Brussel zetelde, waren het land door verspreid, en drongen ook door, bij leger en burgerwacht, waar vele wanordelijkheden voorkwamen.

In de eerste Octoberdagen 1831 was een bataljon der gemobiliseerde burgerwacht van Beveren en St-Gillis-bij-Dendermonde verwacht te Gent, op weg naar Nieuwpoort. Doch halverwege St-Niklaas en Gent weigerden de burgerwachten op te trekken. « Niets vermocht hen van zoo'n verderfelijk ontwerp af te brengen », schreef de « Moniteur Belge ». « Verscheidene hunner hadden zelfs hun wapens geladen om ze te gebruiken tegen alwie hen zou verplichten verder te gaan » *(139)*.

Te Gent boden zich, ongeveer op hetzelfde tijdstip, 200 burgerwachten aan op de 2600 ingeschrevenen. Allen weigerden aan het bevel van op te trekken te gehoorzamen *(140)*.

Den 28 October muitten 900 burgerwachten van Leuven te Mechelen, in de volgende omstandigheden: Na twee dagen te Lier uitgerust te hebben, waar zij verscheidene malen tegen de tucht in opstand kwamen, kregen zij bevel naar Mechelen op te rukken. Zij vertrokken den 28, om half twee 's namiddags. Doch de Leuvenaars hadden hun dorst gelescht in alle herbergen langs de baan en ze kwamen eerst om zeven uur 's avonds aan; de afstand tusschen Lier en Mechelen is twee uur en half. Te Mechelen beval de plaatscommandant verder te rukken tot Boortmeerbeek. De Leuvenaars weigerden echter, laadden hun wapens en willens nillens moest men hun een onderdak te Mechelen bezorgen *(141)*.

Den 29 October weigerden de burgerwachten van Eekloo

te Dendermonde de tucht te handhaven. De overheid was verplicht een deel der oproermakers aan te houden en naar de citadel van Gent te sturen, waar zij opgesloten werden *(142)*.

Den 8 November deserteerden omstreeks 70 burgerwachten van het bataljon van Contich, te Brussel gelegerd, na de Antwerpsche poort te hebben opengebroken *(143)*.

Twee compagnies van het eerste linie, komende van Westcapelle, verschenen te Gent, weigerden de kazerne binnen te trekken, eischten bij de burgers ingekwartierd te worden, en de overheid had groote moeite ze tot hun plicht terug te roepen *(144)*.

Den 26 en 27 November braken geweldige twisten uit te Brussel in de nabijheid der St-Elisabeth-kazerne tusschen kanonniers en mannen van het vierde linie. Verscheidene gekwetsten moesten naar het hospitaal vervoerd worden *(145)*.

Insgelijks in de laatste Novemberdagen deserteerden een groot aantal burgerwachten uit het kamp van Sluis, op het Haesegras te Westcapelle, wat best begrijpelijk is, als men weet, dat hun kamp niet te bereiken was dan na een kwartuur gaans door den modder, dat de overheid vergeten had verwarming voor de mannen te bezorgen, en dat, zoo de officieren niet een deel van hun soldij hadden besteed voor den aankoop van kachels en kolen, 50 % der burgerwachten het slachtoffer zouden geweest zijn van koude en vocht. Weldra waren er slechts 400 mannen bezetting meer over, waarvan de helft in het hospitaal lag. Het naburige kamp was nog slechter bedeeld: geen barakken en geen vuur. De mannen velden de boomen langs den weg naar St-Anna-ter-Muiden en op de naburige eigendommen, om brandhout te hebben *(146)*.

De Waalsche burgerwachten waren weinig beter gesteld dan de Vlaamsche. « Het schijnt », schreef de « Emancipation », « dat de burgerwacht van Namen, te Hoey gelegerd, in nogal grooten getale met pak en zak deserteeren en naar

huis terugkeeren, en klagen dat men 20 cent per man, van hun soldij aftrekt » *(147)*.

Het inlijven van het bataljon der « tirailleurs de la Meuse » bij het derde regiment jagers, gelegerd te Sittard, krachtens art. 8 van het koninklijk besluit van 19 Oogst 1831, gaf insgelijks aanleiding tot heel wat wanordelijkheden. Generaal Van den Broeck meldde aan de officieren der « tirailleurs », dat slechts een deel hunner zou aangesteld worden: er waren reeds te veel officieren bij het derde jagers (156 voor 1270 manschappen) en bij de tirailleurs was er geen verhouding tusschen manschappen en officieren (52 voor 531 mannen). De officieren spraken den generaal beleedigend toe. Woedend schold de generaal hen uit voor « clubistes, révolutionnaires », sommigen zeggen « canailles ». Le Charlier vraagde uitleg over een zoogezegd protest vanwege de officieren der jagers tegen het aanstellen der officieren bij de tirailleurs. Daar een korporaal der tirailleurs gehoorzaamheid weigerde werd de twist tusschen Van den Broeck en Le Charlier heftiger; deze werd in arrest gesteld en afzonderlijk opgesloten, om hem te beletten overleg te plegen met zijn officieren, op wien hij grooten invloed had. Vier hunner werden aangehouden, om het bevel niet te hebben opgevolgd, en insgelijk afzonderlijk opgesloten. Twee hunner maakten deel uit van het beheer van hun bataljon; de generaal deed hen vrij laten en beval hun naar Luik te vertrekken, waar zij rekenschap over hun beheer moesten afleggen. Zij wezen op hun berooidheid en na een heftige woordenwisseling besloot de generaal ze te doen opleiden door de rijkswacht *(148)*.

Dergelijke wanordelijkheden, voortdurend herhaald, maakten in het buitenland zeer slechten indruk. Dit erkende Alex. Gendebien in de Kamerzitting van 28 December. « Iedereen », zegde hij, « herinnert zich den weerstand van Henegouwsche burgerwachten, ten gevolge van een slecht-opgevatte wetsbepaling. Die twisten hebben in den vreemde

allerslechtsten indruk gemaakt, want men verdacht de burgerwachten er van, zoo te handelen alleenlijk uit gebrek aan vaderlandsliefde » *(149)*.

De regeering liet de gemobiliseerde burgerwachten aan de ergste ellende ten prooi. Te Oostende werd gemuit door de burgerwachten die weigerden verder dienst te doen, zoo zij geen kapotjassen en geen schoeisel kregen *(150)*. De burgerwachten van Brugge, bij Zwijndrecht gelegerd, hadden noch schoenen, noch sokken, noch onderbroeken, noch kapotjassen *(151)*. De burgerwachten, te Brussel gelegerd, waren door gebrek aan toezicht, van lieverlede vervuild; velen hadden het schurft *(152)*. Een bataljon burgerwachten te Gent ondergebracht, kon zich in het openbaar niet vertoonen in den toestand, waarin men de mannen liet *(153)*.

Het huisvesten der soldaten, de onverdragelijkste van alle lasten, gaf aanleiding tot vele klachten *(154)*. Men kan zich gemakkelijk voorstellen, tot hoeveel misbruiken aanleiding gaf het herbergen bij de bewoners der tuchtelooze benden, die het Belgisch leger vormden. Gent en Antwerpen vooral, met hun talrijke bezetting, leden veel in dit opzicht. Begin 1832, schreef het « Journal du Commerce d'Anvers » : « In der waarheid, om de bewoners van Antwerpen geheel uit te putten, was er niets anders meer noodig, dan hen te overstelpen met het huisvesten van soldaten, na hen ten onder gebracht te hebben door verplichte leeningen en andere verordeningen, te danken aan de inrichters der glorierijke omwenteling en na hen, — aan de goedkoope regeering, die ons bestuurt. Eindelijk, dank zij de zeer bijzondere welwillendheid, die eenige onzer personnagiën van de nieuwe soort voor ons voelen, geniet Antwerpen, onze stad, het voorrecht voor haar deel een vierde van het leger te mogen herbergen en voeden, daar zij niet twijfelen aan onze vaderlandsliefde; alhoewel, zooals de heer colonel-gouverneur zoo klaar zegt, geen in acht nemen van personen hem zal beletten desnoods de middelen te gebruiken, die Z. M. gewaardigd heeft te

zijner beschikking te stellen om zich te verdedigen» *(155).*

Wat de huisvesting van soldaten nog pijnlijker maakte was, dat zij zoo ongelijk verdeeld werd en dat de militaire overheid zeer nalatig was in het uitbetalen der schadeloosstelling *(156).*

De hoogere officieren waren al evenmin ingenomen met het Belgisch regiem, en wenschten een restauratie. Generaal Daine verklaart eens te meer bereid te zijn over te loopen, met zijn geheele legerkorps *(157).*

Leopold I werd het meer dan eens diets gemaakt, hoe weinig men met hem ingenomen was. Toen hij (Mei 1833) naar Gent trok, bezocht hij den schouwburg. Het nieuws van zijn bezoek was voldoende, om het grootste deel der loges, reeds daags voordien besproken, ledig te doen blijven; 's anderendaags echter waren ze door een talrijk en schitterend publiek bezet *(158).*

Bij Leopolds bezoek aan Luik (22 Sept. 1833) werd hij uitgefloten. Op het bal was er wel volk van de lagere klassen aanwezig, doch adel *(159)* en groote burgerij — nijverheid, handel en grondbezit dus — waren zoo goed als afwezig. «Mme de prinses van Sachsen-Coburg was verplicht te dansen met een sieur Richard Lamarche, zoon van een notaris, ...een sieur Vercken, advokaat fiskaal te Luik, ...een sieur Chazal, zoon van een koningsmoorder» *(160).*

De toestand bij de pers is misschien nog welsprekender. «L'Indépendant» van Brussel, het orgaan der regeering, had 300 abonnenten, «Le Messager de Gand», van Gent, wiens abonnenten nochtans bloot stonden aan veroordeeling en vervolging, had er 1500 *(161).*

Tijdens de onderhandelingen te Londen, stuurden de orangisten zelfs een afvaardiging van drie personen naar Londen, om de gevolmachtigden van Rusland, Pruisen en Oostenrijk te verzoeken niet te helpen een definitieve overeenkomst tot stand te brengen, daar deze spoedig door een herstel der Nassauers zou verijdeld worden *(162).*

Wat den toestand nog verergerde, was de neiging tot aansluiting bij Frankrijk, die zich in Wallonië openbaarde. Hoe weinig men in Den Haag de Walen betrouwde, blijkt uit het feit, dat zelf Cockerill verdacht werd te streven naar een aansluiting bij Pruisen, omdat hij met het Rijnland talrijke betrekkingen onderhield *(163)*. Dit was een valsch alarm, doch bewijst hoe weinig ernstig men het orangisme in Wallonië opnam. Heel wat beter afgeteekend was de neiging naar Frankrijk, ook in Waalsche kranten die doorgingen als orangist, zooals « Industrie » en « Journal de la province de Liège ».

Terwijl de revolutie in Vlaanderen vrijheid en wettelijkheid aan banden legde, dacht Wallonië er aan het juk van het centrale Brusselsche gezag af te schudden. Verviers, Mons en Namen drukten hun wensch uit aan te sluiten bij Frankrijk, en de Luikenaars, trotsch op hun glorievol verleden, op de vrijheden, hun door aloude keuren (keure van Albert van Cuyck in 1198, vrede van Fexhe in 1316) verleend, besloten hun vrijheid opnieuw te heroveren. De Waalsche bladen gaven uiting aan deze neigingen. Eenige aanhalingen:

"*L'Industrie*": « Wij ondergaan de gevolgen van een omwenteling, die wij noch veroorzaakt noch erkend hebben; wij hebben ze ondergaan als den lastigsten, den vernederendsten dwang; elke stap, dien zij zette, heeft voor ons een nieuwe bron van ellende en tegenslag geopend, en de dagelijksche veropenbaringen van de aanstichters kondigen ons een nog jammerlijker toestand aan... Niets verplicht ons, Luikenaars, deel te nemen aan een combinatie (België), waaraan geen enkele herinnering ons bindt, waar geen nationaliteit ons naar toe drijft, waar geen enkel belang ons bindt, waar wij slechts schande en ellende vinden. Waarom zouden we onze oude onafhankelijkheid vergeten en de instellingen die ons lange jaren roem en welstand verzekerden? Aan wien zouden wij dit opofferen?... Wij hebben al de voordeelen

van onze positie en onze vroegere onafhankelijkheid vergeten, door ons lot te verbinden, nu eens met een machtig en verlicht volk, dan met aanpalende volkeren, door dezelfde wetten en dezelfde instellingen geregeerd, die ons in welstand, in rijkdom, in welvaart terugschonken, wat wij aan nationaliteitsrecht verloren hadden; doch welke vergelding kan men ons heden aanbieden voor de vele opofferingen, die we verplicht geweest zijn te doen sedert twee jaar? » (164)

"*Journal de la Province de Liège*„: « Wij teekenen protest aan tegen de onbeschaamdheid der revolutionnaire schrijvers, die aan de Luikenaars verbieden zich hun vroeger politiek bestaan te herinneren. Het past inderdaad aan mannen, die het voorbeeld gegeven hebben van de scheuring van landen onder denzelfden schepter, die een koninkrijk verdeeld hebben, ons perken te stellen in het onderverdeelen! zou het misdadiger zijn een oude nationaliteit op te eischen dan een nieuwe te beproeven? » (165)

« Onze nationaliteit opeischen! Laat ons veronderstellen dat wij haar liever zouden versmelten in deze van een grooten staat, omdat wij er meer eer en meer voordeel zouden vinden! Foei toch! Ziet gij onze revolutionnaire bevoegdheden niet glimlachen? » (166)

« De eigenaars der steenkoolgroeven der provincie Luik zijn nooit partijgangers geweest der omwenteling. Vooreerst hebben zij gedacht. dat deze aan hun fortuin zou schaden door hun den voordeeligsten afnemer, Holland, te doen verliezen. Daartegenover hadden de lakenfabrikanten en de ijzernijveraars eerst de omwenteling toegejuicht, hopend bij Frankrijk aangesloten te worden, en toen men deze hoop heeft moeten opgeven, hebben zij zoo goed niet meer de reden der omwenteling begrepen... Eerlijk gezegd, kan men verwonderd zijn, dat een land, dat alleen tegenslagen te beweenen heeft sedert zijn wedergeboorte, een eigen nationaliteit beklaagt, in welker bezit het positieve voordeelen vond, en waarover het kon beschikken om terug te winnen wat

het verloren had? Was onze vrede van Fexhe met de machtige handelsverbindingen, die wij toen bezaten, niet meer waard dan een grondwet, geschonden bij haar geboorte, en vergezeld door den ondergang onzer nijverheid? » *(167)*

"*Journal de Verviers*,,: « De onschendbaarheid der eigendommen, de persoonlijke vrijheid zijn heilige zaken in Rusland, in Pruisen, zelfs in Turkije. Het is ongelukkig! Wij moeten hopen, dat de fakkel der vrijheid, die zooveel glans afwerpt in België, spoedig de ongelukkige volkeren zal verlichten, die deze barbaarsche landen bewonen... Wij die Frankrijk beminnen, die nooit de hoop verloren ons bij haar aan te sluiten, wij kunnen nochtans niet nalaten de verblindheid van haar ongelukkige regeering te beweenen. In plaats van nieuw licht te ontleenen aan den beschavingshaard van Brussel, leeft zij, onbekend met onze echte grondbeginselen. In plaats van handel en nijverheid aan den keten te leggen, in plaats van de nijverheidssteden in staat van beleg te stellen, in plaats van Themis' zwaard te vervangen door het soldatenzwaard, blijft zij binnen de palen der wet Zij wil de heerschappij van de wet, en haat de heerschappij van den krijgsman. Dit is juist het tegenovergestelde van wat men in België doet » *(168)*.

Met één woord: de Fransche partij herinnerde er aan, dat de provincie Luik nooit deel had uitgemaakt van het eigenlijke België, en meende dat, zoo het aan eenige provincies behaagde een onafhankelijke staat te vormen tegen den wil van sommige anderen, dat niets de Luikenaars belette, in de algemeene ontbinding, hun vroegere heerlijke onafhankelijkheid op te eischen, van België te scheiden en van deze onafhankelijkheid dusdanig gebruik te maken, als zou best blijken voor de belangen van het land en het geluk van zijn bewoners.

Dat dit evenwel geen eenvoudige overdrijvingen van partijmannen waren, kunnen wij opmaken uit het verslag door Lebesconte gezonden aan het Fransche oorlogsministerie, en

waarin hij zich o. a. het volgende laat ontvallen: « Men vindt geen nationaliteit in België, tenzij in sommige kranten en in eenige kamerredevoeringen. Het gevoel, dat overheerscht is een particularisme, dat onderverdeeld wordt in een provinciaal, kantonaal, gemeentelijk en persoonlijk. Zoo het volk voor de onafhankelijkheid gestreden heeft, de vaderlandsliefde is geringer bij de hoogere klassen. Iedere nijveraar, handelaar of eigenaar, uit welke provincie ook, oordeelt volgens de verhoopte winst, over vereeniging met Holland, annexatie bij Frankrijk of nationale onafhankelijkheid. Antwerpen en Gent willen vrijsteden worden; Brussel wenscht een hof met bijbehoorten en geaccrediteerde gezantschappen » *(169)*.

Deze geestesgesteltenis legt uit, waarom de kleine minderheid, de franschgezinden, hun plannen konden opdringen en alles naar hun wensch schikken. Zij immers alleen vormden een aaneengesloten groep; zij stonden er op hun gedachten door te drijven; zij schroomden niet het separatisme ter hulp te roepen om voldoening te krijgen. Dit bleek tijdens de bespreking over het aanleggen van ijzerwegen (Maart 1834). Henegouwen kon geen vrede nemen met de voorgestelde lijnen, ook niet toen de regeering voorstelde de verbinding Brussel-Frankrijk over Henegouwen te leiden; ook niet toen de regeering toestond de scheepstollen voor de vaartwegen van Henegouwen naar Brussel te verminderen. Niemand minder dan Gendebien verklaarde: « Henegouwen zal niet dulden, dat men het opoffere aan de orangisten of aan de provincie Luik. Henegouwen zal zich van België afscheuren, veeleer dan eenig onrecht te dulden. Ik herhaal het, neemt er goed nota van, Henegouwen heeft reeds voldoende offers gebracht door gemeene zaak te maken met België. Deze offers volstaan, Henegouwen zal er geen andere doen. Zoo gij de taal van de rede niet wilt begrijpen, zal men u die van het geweld doen hooren » *(170)*.

Zulke gespannen verhoudingen konden niet blijven duren. De orangisten namen deel aan de verkiezingen en behaalden

er voordeelen. Het was niet twijfelachtig, dat een breuk tusschen Engeland en Frankrijk het teeken zou zijn voor een tegen-revolutie, die over korten tijd de omwentelaars-regeering zou wegvagen *(171)*. Elk oogenblik kon het laatste zijn; men nam zijn toevlucht tot de beproefde methode: volksoproer.

Een maatregel die op zijn minste onvoorzichtig was, leidde tot een uitbarsting. Onder voorwendsel van besparing zouden de paarden van den prins van Oranje, in het paleis van Tervuren aangeslagen, openbaar verkocht worden (Maart 1834). Daartegen kwamen de orangisten in verzet; zij beweerden dat de inbeslagname de uitoefening van elk bezittingsrecht, zooals de voorgenomen verkoop, uitsloot. Zij maakten een consulatie openbaar, waarin dit standpunt verdedigd werd door de voornaamste Brusselsche advokaten, meesters P. Stevens, Verhaegen (de oudere), Deswerte, Duvignaud, L. Orts, Drugman en Spinnael *(172)*. De regeering trok het zich niet aan, en de patriotten wilden den verkoop uitbaten; prins de Ligne schreef, dat generaal markies de Chasteler, opperstalmeester van Leopold, openlijk verklaard had, het paard door den prins te Waterloo bereden, te willen koopen om het aan de mestkar te spannen *(173)*. De orangisten besloten een inschrijving te openen om ten minste dit dier af te koopen. Het welgelukken van deze nationale inschrijving overtrof de stoutste verwachtingen der inrichters; aan den kop der lijsten stond de adel. De Belgische geschiedschrijvers weten niet wat uitgevonden, om de beteekenis dezer manifestatie te verminderen, alhoewel zij moeten toegeven, dat de vrees voor de nieuwe regeering zoo erg was, dat er verscheidene inteekenaars waren die niet onder hun eigen naam durfden inschrijven *(174)*. Nadat de vier afgekochte dieren de grens over waren, publiceerde de « Lynx » de lijst der Brusselsche onderteekenaars, wat de woede der patriotten deed aangroeien *(175)*. Opnieuw kwam een verborgene organisatie, zooals men het reeds vaak gezien had, in wer-

king. In den nacht van 4 op 5 April werd een opruiend schotschrift te Brussel rondgedeeld. Waren de uitdrukkingen der orangisten-bladen kras, toch konden zij het niet halen bij de patriotten-kranten; doch dit schriftje stelde alles in den schaduw. Daar kon men onder meer lezen: « Men moet dit helsch gespuis vernielen; men moet deze vergiftigde plant met wortel en al uitrukken... Uitroeiingsoorlog tegen de vijanden van het vaderland! » Onder aan de laatste bladzijde werden, men begrijpt met welk doel, naam, hoedanigheid en juiste woonplaats aangegeven der Brusselsche onderteekenaars *(176)*. Onder de opruiers was ook zekere Cabet, Fransch politiek veroordeelde, die bij Gendebien inwoonde en wiens schuld zoo overtuigend bleek, dat de Belgische regeering niet durfde nalaten om hem uit te wijzen *(177)*.

Het grauw, aldus opgehitst om zulke doenwijze niet meer te dulden *(178)*, liet het zich geen tweemaal zeggen. Achtereenvolgens werden de woningen van den hertog van Ursel, prins de Ligne, markies de Trazegnies, graaf d'Oultremont, de Kring (Bisschopsstraat) en andere huizen nog, door het gepeupel bezet en geplunderd *(179)*. Veel werd er gestolen; zelfs Thonissen merkt op, dat men met zeer handige menners te doen had, die onbetwist gehoorzaamd werden, en bijv. kamers van patriotten in de geplunderde huizen deden sparen. Pelotons soldaten hielpen de plunderaars *(180)*.

Misschien heeft geen enkel beschaafd volk in zijn geschiedenis de schande aan te wijzen, dat in vollen vrede zeventien paleizen verwoest werden, in volledige orde om zoo te zeggen methodisch, door een bende plunderaars, in den tijd van twee dagen en twee nachten, in een stad waar de koning verblijft, waar geregelde troepen gelegerd zijn en alle middelen ter onderdrukking voorhanden. Men moest, beweerden zij die deze plunderingen goedkeurden, de verwaandheid der orangisten straffen. Bartels zegt daarop: « Onnoozelen, die meent het orangisme te straffen met het patriotisme te verlagen. Onnoozelen, die meent vreemde aanmatiging te straf-

fen met het nationaal vaandel te bevuilen!... De orangistische propaganda is slecht, zullen de plunderaars en hun verdedigers (les philopillards) zeggen. Het is niet waarschijnlijk, dat ik het tegenoverstelde zal beweren, doch ik zal met zooveel te meer gewicht tegen de verwoestingen pleiten. In een redetwist is wat slecht is, ook machteloos. Waarom dan een partij zonder toekomst door vervolging groot maken?... Het is niet met plunderaars en stokslagers te dulden of te werven, dat het nieuw regiem zich langen tijd tegen het oude zal kunnen verdedigen » *(181)*.

Terwijl de plunderingen aan gang waren, kwam de graaf von Dietrichstein, gezant van Oostenrijk, ten paleize gesneld. In een schrijven aan Metternich verhaalt hij: « Het Belgisch ministerie is de medeplichtige en de deelgenoot der anarchistische beweging; tijdens de wanordelijkheden, toen ik naar den koning toesnelde, vond ik in de antichambre de voorzitter van den ministerraad, graaf de Mérode, en riep hem toe: Daar ik bij de Belgische regeering afgevaardigd ben, zou ik wel willen weten waar zij verblijft; ik vind nergens iets anders dan anarchie » *(182)*. Leopold poogde Dietrichstein te stillen met de verzekering, dat de orde zou hersteld worden, doch dat de onderdrukking niet te geweldig mocht zijn, daar het oproer eenvoudig de uitdrukking was der nationale verontwaardiging *(183)*.

Op verzoek van den Engelschen gezant sir R. Adair begaf Leopold zich ter plaats van de plunderingen. Hij werd warm toegejuicht; na zijn vertrek herbegon het plunderen als voorheen. Zijn verschijnen te paard, in tegenwoordigheid der toeziende soldaten, zonder eenige bevelen uit te vaardigen, beschrijft von Dietrichstein als meer geschikt om sanctie te geven aan de plunderingen dan om ze te beteugelen. Niet vroeger was men daarop bedacht, dan wanneer men begon te vreezen, dat de opstand een republikeinsche tint zou krijgen. De regeering had het oproer of uitgelokt of benuttigd als een goede kans om de orangisten ten onder te

brengen *(184)*. De schade begrootte men te Brussel alleen op acht tot tien miljoen, een buitensporig-hooge som voor dien tijd *(185)*.

De Brouckere geeft volgende voorstelling van de houding der regeering: « Toen deze jammerlijke verwoestingen plaats grepen, verontwaardigd over de zorgeloosheid der overheid, was ik naar het paleis gegaan en werd terstond door den koning ontvangen die, na mij aanhoord te hebben, zegde: « Ga toch, zoo ik u verzoeken mag, den ministerraad vinden, die sedert een uur in het salon hiernaast beraadslaagt, en bewerk dat iets gedaan worde ». De koning zelf liet mij binnen. M. Nothomb schreef, onder dictaat van M. Lebeau, een besluit dat den staat van beleg te Brussel uitriep. Ik raadde deze maatregel sterk af, als nutteloos en zelfs belachelijk in mijn oogen, daar het er slechts op aankwam de hand te leggen op eenige oproeriers, wien een massa volk, veeleer verblind dan schuldig, gehoorzaamde, en ik stelde voor, volmacht aan de militaire overheid te geven. M. Lebeau vraagde mij of ik mij verbond dezen buiten-wettelijken maatregel in de Kamers te verdedigen. Op mijn bevestigend antwoord, werd mijn raad gevolgd en ik droeg zelf het besluit, dat hem machtigde handelend op te treden zonder de medewerking der burgerlijke macht, aan generaal Hurel, die zich op dit oogenblik in de Zavelstraat bevond, vóór het huis van M. Hoorta, dat men aan het verwoesten was. Een uur later waren alle plunderaars aangehouden » *(186)*.

Prins de Ligne beschuldigde in een brief aan Metternich, Leopold I zelf de plunderingen en het oproer te hebben ingericht en von Dietrichstein beschuldigde de regeering, oorzaak of althans medeplichtig te zijn aan de plunderingen *(187)*. Te verontschuldigen is in geen geval, de manier van Leopold om het oproer goed te praten, en deze houding moet aanleiding gegeven hebben tot die beschuldiging. Alle lofspraak over zijn hoedanigheden maken het niet goed, dat hij andersgezinde onderdanen kalm weg twee dagen lang

liet uitplunderen in zijn hoofdstad. Het is niet te verwonderen, dat Metternich meer en meer tegen België ingenomen werd; Leopold vergaf echter aan von Dietrichstein zijn ingrijpen niet, en poogde hem te doen terugroepen *(188)*.

Ter verrechtvaardiging van haar houding, stuurde de Belgische regeering een schrijven aan Metternich, waarin de schuld op de orangisten geschoven wordt. « De regeering had aanvankelijk de plunderingen niet kunnen beteugelen, doordien de bezetting verzwakt was, ten gevolge der in de richting van Luxemburg gezonden troepen. Daarenboven bestonden er slechts een paar Fransche wetten uit de vroegere tijden der Fransche omwenteling, die te zwak waren, en eene van het keizerlijk bestuur, overdreven streng en daarom onuitvoerlijk. Men had dus eerst een besluit moeten nemen om het militair te machtigen ook buiten de burgerlijke macht de rust te herstellen. Aan de onvermijdelijke vertraging hierdoor veroorzaakt werd toegeschreven, dat de buitensporigheden niet vroeger beteugeld waren. Deze opheldering had men noodig geoordeeld om te voorkomen dat het gebeurde buitenlands in een verkeerd daglicht gesteld werd. De brief was een magere apologie, en de heer von Metternich had de natuurlijke vraag geopperd, waarom men de troepen van een plaats verwijderd had, alwaar men haar behoefde, om ze te zenden daarheen, alwaar ze neit noodig waren ».

Op een tweede schrijven antwoordde Metternich zeer gevat aan den Belgischen gezant O'Sullivan: « Gij zijt, beweert gij, geen medeplichtigen; gij zijt dus onmachtig. De orangisten, beweert gij, zijn het ook. Bij u is er dan niets machtig tenzij de anarchie » *(189)*.

Kamer en rechtbanken toonden een weerzinwekkende toegevendheid voor de opstokers en uitvoerders der misdrijven. In de Kamers beschuldige de oppositie de regeering de onlusten te hebben veroorzaakt, of ten minste medeplichtig te zijn. De regeering bepaalde er zich bij te beweren, dat zij niets had kunnen doen, bij gebrek aan middelen. Een adres

aan den koning, waarbij de onlusten betreurd werden, werd gestemd, en daarmede was de heele zaak begraven.

De jury van Mons sprak de plunderaars, ook zij die bekenden, in groep vrij *(190)*. Een paar der gevaarlijkste politieke uitgewekenen uit Frankrijk, en — als tegengewicht het gebeurde naar Van de Weyer — natuurlijk om het aan dat zij orangist waren — verscheidene opstellers van orangistische bladen werden het land uitgewezen zonder meer *(191)*. Een heftig protest der Gentsche balie mocht niet baten *(192)*.

Van Praet, secretaris van Leopold I, zond een verhaal van het gebeurde naar Van de Weyer — natuurlijk om het aan de Conferentie voor te leggen — waarin de gezanten van Engeland, Oostenrijk en Pruisen beschuldigd werden de orangisten te steunen *(193)*.

De regeering deed een wet aannemen (9 Juni), waarbij al wie door redevoeringen, *kreten*, bedreigingen, schriften, drukwerken, teekeningen of *kenteekenen* (emblêmes) de terugkeer der Oranje's zou gewenscht hebben, gestraft wordt met drie maand tot vijf jaar gevangenschap (art. 1); met een maand tot twee jaar gevang en 25 tot 500 fr. boete werd elke betooging ten gunste van dit stamhuis gestraft (art. 2). Art. 3 verbood onder bedreiging met dezelfde straffen, het dragen van elke vreemde vlag, kokarde of kenteeken. Iedere beambte, militair, elk persoon die een pensioen of een wedde ontvangt van Staat, gemeente of provincie, wordt, zoo hij schuldig verklaard wordt aan een der feiten in vorige artikels opgesomd, terzelvertijde veroordeeld tot verlies van elk openbaar ambt, rang en titel, en kan in dezelfde veroordeeling van zijn pensioen beroofd worden (art. 4). *(194)*.

Een waarborg tegen een mogelijk heropleven van de orangistische strekking zocht het ministerie in 1836: de regeering verkreeg het recht de beslissingen der provincieraden te verbreken; bestuurlijke en boetstraffelijke voorzorgen werden genomen tegen onwettelijke vergadering of samenspanning

der provincieraden; het recht om de provincieraden te ontbinden werd echter aan den koning geweigerd *(195)*.

Door dergelijk optreden werd de vrijheid, zoo luid opgeëischt door de omwentelaars, aan banden gelegd. Spreken van een vrijwillig instemmen van Vlaanderen met den nieuwen staat van zaken, is dan ook onzin. Vlaanderen werd eenvoudig gedwongen te berusten.

HOOFDSTUK XIII

Het Verdrag van 1839

On s'était habitué à considérer, que les deux provinces toutes entières faisaient partie de la Belgique et on en tirait trop d'avantages pour les céder. *Corti et Buffin, Leopold I, 123.*

La France est pour nous le plus dangereux ennemi politique. On emploie contre nous deux moyens : invasion et amitié. Le premier n'est pas admis par l'Angleterre, mais le second est bien autrement inquiétant.

Léopold I aan aartsherlog Johannes, 27 Maart 1839.
cfr. Corti et Buffin, Leopold I, 127.

L'on possède à La Haye une foi punique à laquelle on ne peut se fier, ainsi que l'attaque de 1831 l'a prouvé. On sait que le cabinet hollandais travaille à provoquer une guerre générale avec la douce espérance, qu'elle se terminera exactement comme en 1814. *Léopold I aan Metternich, 3 Maart 1839.*
Corti et Buffin, Léopold I, 131.

Jusqu'en 1835 une armée d'observation de trois divisions avait campé en permanance sur le Démer et sur la Nèthe ; on aménagea alors pour couvrir la frontière le camp de Beverloo... Le Roi était le premier à reconnaître que ces armements constituaient une charge excessive pour le pays, mais il apportait toute sa vigilance à les maintenir.... il ne craignait plus l'éventualité d'une guerre avec la Hollande. L'état-major toujours dirigé par un officier français, le général Hurel, envisageait nettement, en cas de lutte, des opérations offensives à pousser en pays ennemi. *de Lichtervelde, Léopold I, 188.*

DE troebelen en moeilijkheden, in het voorgaande hoofdstuk beschreven, toonen duidelijk aan hoe er van instemming met het nieuwe bestuur door Vlaanderen, geen spraak kon zijn, zoo men uitzondering maakt voor de verfranschte hoogere standen, die alleen over stemrecht en politieken invloed beschikten. En het voorbeeld van Gent en Antwerpen toonen voldoende aan dat zelfs deze standen in hun geheel nog niet verfranscht waren, en daarom juist tegenstand boden aan het nieuwe regiem. Dit geeft de verklaring van talrijke inwendige moeilijkheden, die het nieuwe koninkrijk te overwinnen had, en waarvan alle Belgische geschiedschrijvers spreken zonder er verder op in te gaan. Doch het scheen wel dat België niet genoeg had aan binnenlandsche moeilijkheden, maar ook de Mogendheden, die voorloopig zijn bestaan garandeerden, wilde uitdagen.

De toenadering tot Frankrijk ging door. Nu annexatie, rechtstreeks en onrechtstreeks, mislukt was, beproefde dit een ander middel, dat hem door de Belgische diplomaten werd ter hand gedaan.

In de grondslagen van scheiding van 27 Januari 1831, had de Conferentie, ten einde aan de Zuidelijke provincies der Nederlanden de handelsvoordeelen te verzekeren, die haar ten goede waren gekomen tijdens de vereeniging, en die onmisbaar schenen voor de vestiging van de onafhankelijkheid van België *(1)* beslist, dat de Belgen handel zouden mogen drijven met de aan Noord-Nederlanders toebehoorende overzeesche bezittingen, op denzelfden voet en met dezelfde rechten als de Noord-Nederlanders. In deze kwestie echter was het Belgische gouvernement alleen bevoegd; dit wees het aangeboden voordeel af en de Conferentie maakte er geen gewag meer van in de XVIII Artikelen of voorloopige vredesvoorwaarden. België zou het weldra betreuren dat het de aangeboden voordeelen niet had aangenomen: Een hevige

economische crisis, die lange jaren bleef aanhouden, brak uit ten gevolge van het verlies der vroegere afzetgebieden. Te Gent en te Luik waren meer dan 100.000 werklieden zonder werk *(2)*. Te Brugge, op 800 getouwen die elk vier tot vijf personen werk verschaften, werkten nog slechts de helft *(3)*. In het Congres werd reeds herhaaldelijk daarover geklaagd. Wij halen slechts het volgende aan:

Osy (Antwerpen): «Wat de Hollandsche overzeesche bezittingen betreft, — sedert vijftien jaar en vooral sedert de laatste tien jaar zulk een rijke bron van welvaart voor onze katoen- en lakenweverijen en voor zooveel andere takken van onze nijverheid en onzen landbouw, — wij zullen er slechts toegelaten worden zooals de Engelschen, en wij weten, dat het ons veel moeite kostte met hen mede te dingen, zelfs toen wij beschermd werden door invoerrechten van 25 tot 30 %. Ziet die schoone handelsvloot, sedert tien jaar te Antwerpen gebouwd, die de bewondering opwekte van al degenen, die onze prachtige haven kwamen bezoeken, geen voorrechten meer bezittende in de Nederlandsche koloniën en geen toegang hebbende tot de Fransche, zal zij ten gronde gaan in onze verlaten haven» *(4)*.

Lardinois (Verviers): «Hebben de industrieelen van Verviers, Luik, Namen en Charleroi ongelijk, wanneer zij naar een middel zoeken, om hun handel te doen herleven? Landbouw en nijverheid hadden hun voortbrengst verdubbeld. Onze economische toestand was bloeiend. De omwenteling heeft alles omvergeworpen, en wij zijn bezig een nieuw gebouw op te richten. Onze uitvoer zou 150 miljoen frank moeten bedragen. Maar om uit te voeren moeten er uitvoerwegen zijn, en Nederland en de overzeesche bezittingen stonden voor ons gelijk met een waarde van 70 millioen. Men moet voorzien in de behoeften van 500.000 proletariërs, hoofdzakelijk verbonden aan de fabrieken en aan de mijnen» *(5)*.

Frankrijk wilde partij trekken uit dezen ellendigen econo-

mischen toestand, om België een nauw tolverbond op te dringen, dat de inlijving zou hebben voorbereid. « Frankrijks welzijn », verklaarde Ch. de Brouckère, die in Februari 1831 minister van Finantiën was, « zoowel als het onze vordert, dat het volmaakte gemeenschap van belangen met ons bezitte, want dan zal de vereeniging zonder schokken tot stand komen » *(6)*

Van 1830 af had het vraagstuk van een handelstractaat tusschen België en Frankrijk een punt van bespreking uitgemaakt. Den 9 Januari 1831 schreef Firmin Rogier, secretaris van het Belgische gezantschap te Parijs, aan graaf de Celles, ondervoorzitter van het Belgisch Diplomatisch Comité: « ...Indien het Congres van oordeel is, dat het met de belangen van België strookt, de vriendschap van Frankrijk te behouden; indien het zich de middelen wil verschaffen, om in voorkomend geval door Frankrijk te worden ondersteund en beschermd; *indien het de verdwijning van de tolgrens verlangt;* indien het eindelijk de vriendschapsbetrekkingen met Frankrijk wil doen toenemen in stede van ze af te breken, — laat het zich dan niet gunstig gezind toonen tegenover den zoon van Beauharnais » *(7)*.

Een Fransch-Belgische Commissie onderzocht het vraagstuk van een tolverdrag in 1834; doch voor vele Franschen scheen dit van weinig belang, omdat iedereen overtuigd was dat België niet leefbaar was, en met Frankrijk of met Holland moest vereenigd worden. In 1835, tijdens een bezoek te Parijs, wendde Leopold persoonlijke pogingen aan om een handelsverdrag of ten minste eenige tolvoorrechten te bekomen *(8)*.

Pruisen poogde België tot het Duitsche Tolverbond toe te doen treden, doch daar wilde het Belgische ministerie niet van weten, hopend op een verdrag met Frankrijk, en dit land kwam tegen zulk een tolverbond op.

In 1836 werd voor het eerst het handelsverdrag officieel voorgesteld; den 22 Februari kondigde de Fransche « Moni-

teur » een nieuw kabinet aan. Thiers was voorzitter van den ministerraad en minister voor Buitenlandsche Zaken *(9)*. Het nieuwe ministerie deed aan de Theux, België's minister voor Buitenlandsche Zaken, een volledig ontwerp van handelsverdrag voorleggen, waarbij een zeer nauw tolverbond met gemeenschappelijke ontvangsten en uitgaven bedongen werd. Van het eerste oogenblik af kwam het kabinet der Tuileriën hardnekkig op voor een volledige samensmelting van beide toldiensten: volgens de raadgevers van Louis-Philippe had geen enkel gematigd tractaat kans door de Fransche kamers aangenomen te worden, daar deze een politieke schadevergoeding zouden eischen, dit is, een vermeerdering van den Franschen invloed in België *(10)*. de Theux opvolger van De Brouckere, bewees heel wat minder Franschgezind te zijn, en verzette zich tegen het verdrag, zoo gevaarlijk voor de Belgische onafhankelijkheid *(11)*.

Na zijn huwelijk gelukte Leopold I er in diplomatische betrekkingen aan te knoopen met Oostenrijk en Pruisen *(12)*. De vertegenwoordigers dier Mogendheden, graaf von Dietrichstein en graaf von Arnim, die de conservatieve richting hunner regeeringen vertegenwoordigden, en natuurlijk den Franschen invloed weerstand boden volgens hun instructies, werden heel slecht gezien te Brussel *(13)*.

Een reeks moeilijkheden ontstonden, omdat België steeds de voorloopige overeenkomst van 1833 beschouwde als een definitief verdrag, voor zoover ten minste het hem voordeelig was, en in dien zin handelde. Door die opvatting van het verdrag van 15 November 1831 (tusschen België en de Mogendheden), dat door Holland niet erkend was, en van de overeenkomst van 1833, die slechts een voorloopig accoord was en geen rechtstoestand in het leven riep, kwam België er toe voortdurend over zijne « rechten » te spreken, en later over de « territoires cédés » (afgestane gebieden), om het gebied, dat het niet had kunnen bemachtigen, aan te duiden.

Zoo wilde de Belgische regeering in 1833, in het Grünen-

wald, in het voorloopig-bezette Luxemburgsche gebied, houtveilingen houden, wat natuurlijk zeer nadeelig voor Willem I was, wien de bosschen toebehoorden en wien zij zouden moeten teruggegeven worden. Het Pruisisch garnizoen, dat de stad Luxemburg bezette, kreeg bevel zich met geweld tegen de veilingen te verzetten. In October 1837 wilde Willem I op zijn beurt houtveilingen houden; de Duitsche Landdag (Luxemburg maakte deel uit, zooals gezegd, van den Duitschen Bond) gaf toelating; België verklaarde zich met de wapens daartegen te zullen verzetten, en Engeland zoowel als Frankrijk lieten weten, dat zij dit optreden van Willem I als een oorlogsverklaring zouden aanzien *(14)*.

In 1835 beoogde België, bevreesd voor een tweede Tiendaagsche Veldtocht (beweerde het ten minste) *(15)*, een reeks versterkingen aan te leggen tusschen Antwerpen en Hasselt. Pruisen en Oostenrijk hadden door de verdragen van 1815 in Zuid-Nederland een reeks vestingen doen oprichten om een Franschen aanval te beletten, en nu wilde België een vooruitgeschoven lijn opwerpen, die — gezien zijn invloed — aan Frankrijk een belangrijke aanvalslinie zou bezorgen in geval van conflict! Zij stelden dan ook hun veto; Engeland nam echter het Franco-Belgisch standpunt aan, dat België vrij was te doen wat het wilde. In 1837 begon België de versterking van Diest, niettegenstaande het protest der Noordelijke Staten *(16)*.

Terzelver tijde werd van uit België, o. a. door De Potter *(17)*, in de godsdienstige twisten in het Rijnland ingegrepen. Pruisen eischte, dat België de perscampagne zou stilleggen. De regeering wees dit verzoek af, gezien de grondwet de persvrijheid waarborgde *(18)*.

Nadat de Conferentie van Londen geschorst was (24 Oogst 1833), werd prins von Schwarzenberg gestuurd naar Den Haag door de drie Noorderhoven om Willem I aan te zetten de noodige stappen te doen bij de agnaten en den Duitschen

Bond, wat gedaan werd, zonder dat de Conferentie, die juist dit geëischt had, opnieuw bijeen kwam *(19)*.

Nadat de Conferentie van Londen uiteen gegaan was, stuurde koning Willem zijn minister Verstolk in bijzondere zending naar Weenen, met als voornaamste doel de inzichten der drie Noorder-Mogendheden te peilen en « de verzekering te verkrijgen of en in hoeverre de bedoeling der drie Mogendheden wezenlijk is het behoud van den algemeenen vrede en dientengevolge de bekrachtiging van den Belgischen opstand » *(20)*. Het bleek dat in een bijeenkomst der vorsten van Rusland, Oostenrijk en Pruisen, te Münchengrätz, besloten was zich tegen alle verdere aanmatiging van den opstand te verzetten *(21)*.

Welk ook de persoonlijke gedachte van koning Willem was, zeker is dat zijn regeering poogde de onderhandelingen voort te zetten. Den 22 Januari 1834 weigerde de hertog van Nassau echter de van hem verlangde instemming, zonder territoriale schadeloosstelling, met de uitwisseling van grondgebied. Integendeel geeft de briefwisseling van von Dietrichstein voortdurend te kennen, dat België genoegen neemt met den bestaanden toestand en weinig voelt voor verdere onderhandelingen *(22)*.

Na de terugkomst van Verstolk, die geen andere uitslagen had verkregen tenzij de zekerheid, dat de drie Hoven niet tot een oorlog geneigd waren, werd van Zuylen van Nyevelt met een vertrouwelijke zending bij Wellington belast, met het doel ook daar te onderzoeken of herstel van Willem I in België kon verwacht worden. « Dat een bevestigend antwoord in het algemeen belang der rust van Europa zijn zoude, valt niet te beloogen. België toch kan *zonder* Frankrijks invloed niet als koninkrijk bestaan; *onder* Frankrijks invloed geeft België ons Frankrijk tot onmiddellijken nabuur... De onzijdigheid van België is een hersenschim... Bij de eerste uitbarsting van een oorlog zal België dadelijk als koninkrijk vernietigd en dan, meest waarschijnlijk door

Frankrijk, veroverd en ingelijfd worden » (23). Ook hier was het antwoord dat slechts een algemeene oorlog een restauratie in België kon verwezenlijken, en zulk een oorlog zou ook Engeland pogen te verhinderen (24).

Toen de moeilijkheden met de agnaten en den Duitschen Bond alle toestemming van hunnentwege scheen uit te sluiten, waardoor de mogelijkheid van verdere onderhandelingen verviel, kwam Metternich terug op het reeds vaak geuite denkbeeld van een verdeeling van België: «Van België op zichzelf staande », zeide hij, « kon nooit iets worden. De beste uitkomst zoude dus zijn eene verdeeling tusschen Holland, Pruisen en Frankrijk... Verre van eenige aanwinst van Pruisen in België met jaloersche oogen aan te zien zoude Oostenrijk zich er opregtelijk over verheugen... aan de Belgen was niets gelegen als bezittende geen nationaliteit » (25).

In Frankrijk vond het plan tot verdeeling instemming, doch tusschen Holland en Frankrijk alleen; Louis-Philippe echter verzette er zich tegen. Waarop het Frankrijk aankwam was: de linie der vestingen, in gevolge de verdragen van 1815 tegen Frankrijk opgericht in de Nederlanden, in eigen handen krijgen. Zoo werd er voorgesteld deze en de strook gronds die ze verbindt, aan Leopold te laten. Het overige zou opnieuw aan Holland komen, en wel bepaaldelijk Luxemburg, Antwerpen, Limburg, de linie van Maastricht naar Antwerpen en een gedeelte van Vlaanderen. Ook Thiers stemde met dit plan in (26).

Van Engelsche zijde stuurde men insgelijks aan op een oplossing. De Engelsche gezant te Brussel, Adair, stelde voor een afzonderlijk verdrag te sluiten, waarin de grenzen zouden bepaald, de schuld vastgesteld en de vaart op de rivieren geregeld worden. Dit voorstel werd door Palmerston goedgekeurd. Adair bracht het over naar Berlijn. Leopold echter vernam wat men bedoelde, en trok terstond naar Engeland en Frankrijk; hij gelukte er in Palmerston te

winnen voor zijn standpunt, dat slechts een volledig en definitief verdrag kon gesloten worden *(27)*.

Willem I deed bij zijn huis en bij den Germaanschen Bond de aanvraag vereischt door de Conferentie van Londen. Ditmaal stemden zijn verwanten er in toe de afstand van Luxemburg goed te keuren. De Duitsche Landdag echter, dd. 18 Augustus 1836, weigerde toestemming ten ware de Belgische regeering zich verplichtte geen versterkingen aan te leggen in het afgestane deel van Luxemburg (vooral niet te Aarlen) en dat de compensatie van grondgebied door Willem in Limburg ontvangen, deel zou uitmaken van den Duitschen Bond. Daar Willem niet zonder meer België wilde erkennen, weigerde Palmerston de Conferentie van Londen samen te roepen *(28)*.

Vooraleer het sluiten van het verdrag van 1839 te verhalen is het noodzakelijk de toestand en het standpunt van de betrokken staten weer te geven.

De Belgische Omwenteling van 1830 had het Koninkrijk der Nederlanden in twee deelen gesplitst. Om de zaken bij te leggen had Willem I een Conferentie bijeen geroepen; deze Londensche Conferentie echter was in tegenstelling met het doel van hare bijeenroeping, als scheidsrechter opgetreden, en had een verdrag tusschen beide partijen voorgesteld. Dit verdrag. dat eindelijk het verdrag der XXIV Artikelen was geworden, werd echter door Willem I niet aanvaard. België bezat dus geen wettig bestaansrecht. Wel hadden de Mogendheden het verdrag der XXIV Artikelen onderteekend met België, doch dit kon België geen rechtsgrond bezorgen, daar de Mogendheden Willem I van een deel van zijn grondgebied niet konden berooven zonder rechtsverkrachting. Het is echter klaarblijkend, dat de Mogendheden, in geval onderhandelingen plaats grepen, zich op het standpunt zouden plaatsen, dat Willem I het verdrag der XXIV Artikelen moest aanvaarden. Daartoe hadden de vertegenwoordigers der Mogendheden ten andere Willem

pogen te overhalen, dit getuigt zelfs de Fransche gezant te Berlijn *(29)*.

De toestand was zoo. Holland bezette nog enkele forten op het gebied, dat Belgisch moest worden. Daartegen bezette België heel Limburg met Roermond en Venlo, ter uitzondering van Maastricht, en geheel Luxemburg, ter uitzondering der stad Luxemburg waar een Pruisisch garnizoen lag *(30)*. Van de geheele schuld van het Koninkrijk der Nederlanden moest Holland nog steeds den intrest ten volle betalen, wat een ondragelijke last geworden was. Het was ten gevolge der oppositie tegen deze lasten die in de Staten-Generaal tot uiting kwam, dat Willem I, op aanraden van zijn raadslieden Verstolk van Soelen, van Zuylen van Nyeveld en Falck, besloot het verdrag der XXIV Artikelen te aanvaarden, verwachtend dat daardoor onmiddellijk de geheele zaak zou afgedaan zijn (14 Maart 1838). *(31)* De Nederlandsche diplomaten hebben weinig tusschengekomen in de onderhandelingen: de drie Noorder Mogendheden traden als Hollands pleitbezorgers op.

Willems inzicht, te Brussel medegedeeld door Palmerston, werd als een manœuver aanzien, of zoo stelde men het ten minste voor *(32)*. De regeering trachtte poolshoogte te nemen bij de verschillige Mogendheden. Van de Weyer vernam van Palmerston, dat Engeland bereid was toe te stemmen in sommige veranderingen, doch dat voor wat betreft de territoriale schikkingen verandering niet aanvaardbaar was *(33)*.

Frankrijk scheen wel te vinden te zijn om de achterstallige intresten niet te doen uitbetalen, doch volgens Firmin Rogier (Belgisch zaakgelastigde te Parijs, in afwezigheid van Le Hon), zou Frankrijk voor territoriale veranderingen niet te vinden zijn *(34)*.

Wat Oostenrijk en Pruisen betreft, deze wilden eenvoudig de XXIV Artikelen doordrijven, terwijl Rusland geheel op de hand van Willem I stond *(35)*.

Terwijl de Belgische regeering Willem I verdacht geen

overeenkomst te begeeren, poogde zij zelf deze te verhinderen, zoo de schuld op den rug van Holland kon geschoven worden. Aldus luidden de voorschriften van minister de Theux aan Van de Weyer: « Geheel uw werk moet er op gericht zijn in den schoot der Conferentie een meeningsverschil te doen ontstaan over het antwoord aan koning Willem I te geven, zoo dat deze alle mogelijkheid hebbe zich daarop te beroepen, om geen verder gevolg te geven aan zijn eerste stappen en dat wij zelf ook ons desnoods op dit meeningsverschil kunnen beroepen om geen gevolg te geven aan een uitnoodiging tot ons gericht » *(36)*.

Bevreesd dat de Conferentie toch zou vasthouden aan de territoriale grenzen in het verdrag der XXIV Artikelen bepaald, schreef de Theux voor, met instemming van Leopold, de bevoegdheid der Conferentie niet te erkennen, en noemde het « essentieel het heropenen der onderhandelingen onder den invloed der Conferentie te vermijden » *(37)*. Van de Weyer zelf gaf een afdoende wederlegging van dit standpunt: de vijf Mogendheden achtten zich verplicht door art 5 van het verdrag van 1833, de onderhandelingen te bevorderen; België zelf heeft bij de onderteekening den wensch uitgesproken dat zij zouden medehelpen om dit verdrag door Holland te doen aanvaarden. Dergelijke handelwijze zou den steun van Frankrijk en Engeland doen verliezen, en « men zou zich blootstellen.. de voordeelen van de overeenkomst van 21 Mei (1833), *die wij slechts ten deele willen naleven*, te verliezen » *(38)*. Hier is de houding van België dus klaar weergegeven: het wil de voordeelen in 1833 toegekend — onafhankelijkheid, vrij verkeer op de stroomen, enz. — behouden, en wat hem niet behaagt — betaling der schulden, grensregeling — wil het niet aanvaarden. Doch alle schuld moet op Holland geschoven worden.

In de eerste vergadering der Conferentie (19 Maart) kwam de verwachte tegenstelling aan het licht: Pruisen, Oostenrijk, Rusland wilden terstond het verdag met Holland onder-tee-

kenen en dan door rechtstreeksche onderhandelingen eenige verandering er aan toe brengen; Engeland en Frankrijk wenschten eerst nieuwe onderhandelingen te beginnen. Door tusschenkomst van Van de Weyer werd overeenstemming onmogelijk, en de volgende zitting moest uitgesteld tot nieuwe instructies voor de gezanten aankwamen, wat bij de Noordermogendheden zeer slecht werd opgenomen *(39)*.

Gewoonlijk stelt men het voor alsof in België een spontane volksbeweging tegen het erkennen der grenzen onstond. De Potter heeft het echter heel anders voor: « ...Ik was bijna alleen van mijn meening. Overal waar ik de gedachte uitsprak, die ik opgevat had, te weten de mogelijkheid de vaderlandsliefde en de volksaandrang opnieuw op te wekken, bij zooverre dat alle Belgen eenparig zelfs de gedachte van onderwerping aan de diplomatie verwierpen, dan werden mijn gezegden onthaald met een ongeloovigen glimlach... In de hoofdstad was de bijzonderste hinderpaal, die ik ontmoette om een nationale weerstandsbeweging in te richten, de tweedracht tusschen de verscheidene gedachtenschakeeringen die toen elkander bestreden; buiten de hoofdstad vond ik algemeene onverschilligheid. Wat gaven inderdaad de twee Vlaanders om het lot van Limburg en Luxemburg? De regeling der schuld, dat wel!... Echter, zoo binnen als buiten Brussel bezat de katholieke partij ten minste goede voornemens en goeden wil.. Zij verstond dat in dit offer vrijwillig toestemmen (teruggave van Limburg en Luxemburg) beteekende (van den kant van het opstandige volk zelf) uitdrukkelijk erkennen de onwettigheid der omwenteling, veroordeelen.. de onafhankelijkheid van België, die er het gevolg van was »*(40)*. En verder verhaalt hij, hoe hij de invloedrijke katholieken, vooral de priesters, in Vlaanderen ging opzoeken en voor zijn protestbeweging bepraten. Ook in het buitenland werd de geheele beweging als gemaakt spel aanzien: zoo bestempelde Palmerston haar, in een gesprek met Van de Weyer,

en zoo liet de Franschman Boislecomte het verstaan aan Leopold *(41)*.

Toen de protestbeweging kunstmatig in gang gestoken was, werden talrijke verzoekschriften tegen de teruggave ingediend *(42)*.

Bij de inhuldiging van een burgemeester te Strassen, in het Groot-Hertogdom Luxemburg, hadden de bewoners, opgehitst door eenige jongelingen vijandig aan den Duitschen Bond *(43)*, een Belgische vlag uitgehangen, om te protesteeren tegen de scheiding van België en het Groot-Hertogdom *(44)*. De bevelhebber der vesting Luxemburg, de Pruisische generaal Dumoulin, deed de vlag neerhalen *(45)*. De Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers stemde een motie, verzoekend bij de onderhandelingen het grondgebied ongeschonden te bewaren. de Theux verklaarde zelfs in geheime zitting, dat het gebeurde opgemaakt spel was, om Pruisen toe te laten het Groot-Hertogdom te bezetten *(46)*.

Den 5 Mei werd te Aarlen een « Association Patriotique » gevormd, die voor doel had maatregels te treffen om de verdeeling van Luxemburg te beletten *(47)*. Zij wilde de onrust aanvuren, en in geheel het Groot-Hertogdom de Belgische vlag doen uithangen. Dit gebeurde te Niederauwen te Schauweiler en te Hostert; de Pruisische troepen haalden ze neer en vervingen ze door de Pruisische.

In antwoord op een Belgische protestatie, zegde gen. Dumoulin zeer gevat « ... Het is buiten twijfel, dat het planten der Belgische vlag... geen ander doel beoogt dan de inwoners op te hitsen tot driftige betoogingen en dat deze alleen plaats hebben als een overeengekomen teeken van een overeengekomen opinie. De opstokers en leiders van deze beweging... bedoelen openlijk een dwang van omstandigheden in het leven te roepen, waaraan men zou moeten toegeven » *(48)*. Wel had de Theux bevolen aan den gouverneur van Luxemburg alles in het werk te stellen om dergelijke betoogingen te beletten, doch de Kamer keurde een verslag goed over

de ingekomen petities; daarin werd verklaard, dat zij de onveranderlijke beslissing neemt geen grondgebied af te staan en de hoop uitdrukt, dat het geheele land « niet zal wijken voor de verantwoordelijkheid van deze weigering, noch voor de gevolgen er van » *(49)*. Dit was eenvoudig een oorlogsverklaring.

De Mogendheden namen de zaak ernstig op; slechts Frankrijk keurde België gedeeltelijk goed. Palmerston liet een energische nota overhandigen: België moet zich houden aan het verdrag van 1831, waardoor zijn bestaan erkend werd. Dit verdrag « stelt vast, het gebied dat België moet vormen: elk district door het verdrag niet in de grenzen van België inbegrepen, is niet en kan niet beschouwd worden als Belgisch » *(50)*.

In een mededeeling van 30 April deelde de Engelsche gezant sir Hamilton Seymour aan de Theux mede, dat Palmerston de woorden « territoire cédé — afgestaan gebied », welke in België gebruikelijk waren, afkeurde, omdat die uitdrukking onjuist was daar het integendeel Willem I was, die een deel van zijn grondgebied afstond; Palmerston herhaalde bovendien dat het verdrag der XXIV Artikelen in zijn geheel moest behouden blijven *(51)*.

De inhoud der mededeelingen aan de Theux gedaan werd officieel te Berlijn, Parijs en Weenen bekend gemaakt. Van de Weyer vroeg daarover uitleg. Aan het verslag van dit onderhoud ontleenen wij een en ander. « Met te verklaren, dat het kabinet van Saint-James de territoriale schikkingen van het verdrag van 15 November als onveranderlijk aanziet, heb ik niets nieuws verkondigd... Het verdrag van 15 November bestaat; wij hebben het onderteekend en goedgekeurd; gij hebt voortdurend de uitvoering er van gevraagd; de uitvoering is voor essentieele punten door u bekomen; gij zoudt nu tegen deze akte geen protest kunnen aanteekenen, noch haar beschouwen als nietig en ongedaan zonder met eigen handen het eenig verdrag te schenden, dat

uwe onafhankelijkheid erkent. Metterdaad, eens dit verdrag vernietigd, blijft er niets over dan de akten van het Weener Congres, en de Belgen in plaats van wettige onderdanen van koning Leopold te zijn, worden opnieuw de opstandige onderdanen van koning Willem... Het verdrag van 15 November kan veranderd en verbeterd worden; doch men mag uit het oog niet verliezen, dat het de onveranderlijke basis vormt van de scheiding, de onafhankelijkheid, de onzijdigheid en het recht van bezit voor België... » *(52)*.

Het werd echter algemeen gevoeld, dat de heele volksagitatie in België op touw gezet was om aan het naleven der XXIV Artikelen te ontkomen, en men verdacht de Belgische regeering zelf dit alles in gang te hebben gestoken. Dat de Theux daartegen protesteerde (bericht 1 Juni 1838) bewijst natuurlijk niets *(53)*.

Sir Hamilton Seymour, de Engelsche zaakgelastigde te Brussel, berichtte daarover: « Daar de populaire eisch om Limburg en Luxemburg te behouden niet openlijk werd afgekeurd en in het geheim een goed deel steun verkreeg, is hij zekerlijk oneindig sterker geworden dan hij was toen de onderhandelingen heropend werden verleden zomer, doch tusschen de personen zelf, die het adres (van antwoord op de troonrede) gestemd hebben, ontbraken er niet die geen geheim maken van hun afkeuring van den maatregel (afkeuring van het voorgesteld verdrag); in deze evenals in menigvuldige dergelijke gelegenheden, stemden velen er mede in, omdat noch een persoon noch een partij stout genoeg was afkeuring voor een populair stokpaard uit te drukken. Niettegenstaande de betoogingen, die hier te zien geweest zijn, moet ik vasthouden aan de opvatting, die ik meer dan eens de eer had aan Uw Lordship uit te drukken, namelijk dat het verlangen het bedrag der schuld te verlagen het algemeen gevoelen was van het geheele Belgische volk, omdat dit iets is waarbij iedereen persoonlijk belang heeft, en dat het geschreeuw ten voordeele van het behouden van een

gebied, waarop België geen enkel recht heeft, iets is dat door artificieele middelen werd aangekweekt, en zelfs niet ver is van zoo algemeen te zijn als men het voorstelt » *(54)*.

In elk geval, de tactiek door België gevolgd, wees er op, dat de regeering en Leopold zelf er alles zouden aan wagen om én de territoriale schikkingen én de schuldregeling ongedaan te maken. Leopold poogde zelfs zijn invloed op zijn nicht, koningin Victoria, te gebruiken om Palmerston van inzicht te doen veranderen, doch werd finaal afgescheept, een tegenslag waaraan hij ten uiterste gevoelig bleek *(55)*.

De verklaring van Palmerston werd door Frankrijk zoo slecht ontvangen, dat hij meende den Franschen gezant te Londen, generaal Sebastiani, daarover te moeten uitleg vragen. Frankrijk nam deze stellingname op als een waarschuwing en een blijk van wantrouwen ten zijnen opzichte, en zoo was het ook bedoeld: zijn houding en zijn politiek gaven daar alle aanleiding toe. België poogde, doch te vergeefs, Frankrijk te bewegen zijn belangen te verdedigen zelfs zoo er een crisis en een oorlog moest uit volgen *(56)*.

Minister de Theux, steunende op de financieele moeilijkheden van Willem I, meende de zoogezegde « koopmansmentaliteit » van Holland te kunnen uitbaten om de begeerde gebieden te bekomen. Misschien was hij misleid door de inlichtingen van den Franschen gezant te 's Gravenhage, die beweerde dat Holland geen het minste belang hechtte aan het bezit dier gewesten *(57)*. Hij schreef dus voor aan Van de Weyer en Le Hon (te Parijs) eerst de geldelijke kwesties van het verdrag te bespreken, en laatst de territoriale. België zou een groote vermindering der schuld, meende hij, en een schadevergoeding voor het niet naleven van het verdrag van 15 November bekomen. Daardoor zou Holland in een netelige finantieele positie komen te staan. Dan zou Willem wel de begeerde gebieden afstaan tegen een voordeelige finantieele regeling. Deze politiek had de volledige instemming van Leopold *(58)*.

De protestbeweging liet zich aldoor voelen en nam een dreigende wending, bij zooverre dat een nota gericht werd tot de regeering om tegen het bestaan van het « Comité National » protest aan te teekenen. De Potter getuigt, dat heel wat leden van dit Comité op een oorlog in Limburg en Luxemburg aansfuurden (59). In de vergadering der Provincieraden vond men een nieuwe gelegenheid tot protesteeren. Uitgezonderd die van West-Vlaanderen stemden al de provincieraden een adres aan den koning om verzet aan te teekenen tegen de « verdeeling van het grondgebied ». De provincieraden van Limburg en Luxemburg wilden in groep naar Brussel komen om het adres te overhandigen en er een groote betooging van maken. De koning en de ministers begrepen echter welken slechten indruk dit te Londen zou hebben en beletten luidruchtige uitingen zooveel mogelijk (60).

De gevolmachtigden van Pruisen, Oostenrijk en Rusland drongen aan om de onderhandelingen te beginnen en dienden verscheidene ontwerpen in die door Engeland en Frankrijk verworpen werden, in overleg met Van de Weyer. Deze onderhandelingen sleepten aan, vooral door de tactiek van Van de Weyer die tijdwinnen het beste middel vond om de kansen op behoud van de verlangde gebieden te vermeerderen. Dat er kans bestond dit te bereiken werd nogmaals uitdrukkelijk ontkend door herhaalde verklaringen; Palmerston wees er nogmaals op, dat het verdrag van 15 November voor België de eenige akte was, die zijn bestaan erkende, en dat de Mogendheden, desnoods door geweld, het verdrag zouden doen naleven (61).

In Juni 1838 had de Theux een commissie ingesteld ter bestudeering der schuldenkwestie. Door allerhande aftrekkingen en betwistingen stelde de commissie het verschuldigde bedrag vast op 2.215.000 fl. in plaats van op 7.800.000 fl. zooals vastgesteld door het verdrag der XXIV Artikelen. Holland werd beschuldigd de totale schuldenlast van het Koninkrijk der Nederlanden te hebben vervalscht

door 27.000.000 Nederlandsche florijnen aan te geven, in plaats van 17.265 267 fl., en de overige gegevens zoo te hebben voorgesteld, dat de Conferentie moest misleid worden. Dit rekenkunstje werd echter terstond afgewezen door von Bülow (Pruisen) en von Senfft (Oostenrijk) *(62)*. In een nota legden zij nog nader hun opvatting uit, dat de verdeeling der schuld gedaan werd « vooral voor hetgeen aan Holland verschuldigd was om op eenige wijze te vergoeden de opofferingen gedaan om de vereeniging met België te bekomen in 1814-1815, zoowel door afstand van koloniën als door opgave van belangrijke geldelijke voordeelen, die het land verzekerd waren, terwijl de tien kantons, die de prijs waren voor een deel dezer voordeelen, aan België gelaten werden, dit alles nog zonder te rekenen de belangrijke som bijgevoegd voor het district Aarlen, dat op het eind der onderhandelingen op vraag van Frankrijk aan België werd toegekend » *(63)*.

België echter verkoos al de schulden, die Willem I had moeten overnemen — de Austro-Belgische zoowel als de Fransche schuld — eenvoudig op den hals van Holland te schuiven, en de districten daardoor bekomen, te bewaren, dit alles onder voorwendsel van juridische spitsvondigheden die ten zeerste betwistbaar waren. Dit belet niet dat ieder Belgisch geschiedschrijver het als plicht aanziet die « onrechtvaardigheid der schuldverdeeling » aan te klagen *(64)*.

Daar er geen overeenstemming te bereiken bleek, stelde Palmerston den 20 Augustus voor niet alleen België te ontslaan van de achterstallige rente (vanaf 1833), doch bovendien het schuldbedrag vast te stellen op een overeen te komen bedrag *(65)*. Dit voorstel werd aan Brussel overgemaakt, en ondertusschen wilden de gevolmachtigden de verdere betwiste punten bespreken; Van de Weyer weigerde echter voorstellen nopens andere punten te doen, dit volgens de instructies van de Theux en Leopold *(66)*. Koning Leopold vertrok zelf naar Londen om zijn persoonlijken invloed

aan te wenden, doch ondervond dat hij niets bekwam; toch deed hij het ordewoord herhalen: uitstellen *(67)*.

Dit uitstellen werkte nadeelig bij de Conferentie, die ten spoedigste het verdrag wilde afsluiten. Den 15 October stelde zij dan voor den schuldenlast met 3.000.000 gulden te verminderen tot op een jaarrente van 5.400.000 Hollandsche florijnen, en in Den Haag zoowel als te Brussel op aannemen van dit voorstel aan te dringen *(68)*. Daar de Fransche gezant te Londen, gen. Sebastiani, niet genoeg de Belgische eischen steunde naar haar inzicht, vroeg de Belgische regeering zijn verplaatsing, wat echter geweigerd werd om redenen van binnenlandsche politiek *(69)*.

Ondertusschen ging de Conferentie voort met het opstellen van het verdrag, waaraan Van de Weyer alle medewerking weigerde, doch tevens kloeg hij over de aangenomen artikelen! *(70)*.

Den 8 November gaf Dedel, de Hollandsche gezant, aan de Conferentie lezing van een brief van Verstolk van Soelen, herinnerend dat koning Willem in Maart het verdrag der XXIV Artikelen aanvaard had, en recht had een antwoord te ontvangen voor de bijeenkomst der Staten-Generaal; dat er toen geen beslissing genomen werd, doch dat bij de nieuwe bijeenkomst op 28 November, politieke mededeelingen moesten gedaan worden en dat hij daarom aandrong op antwoord tegen 20 November. Het antwoord werd gegeven door de gezanten der drie Noordermogendhedeen, den 13 November. *(71)*

Eindelijk kwam er antwoord uit Brussel: men bood 3.200.000 fl. aan. Palmerston antwoordde dat de Conferentie « in dit voorstel slechts een weigering tot onderhandelen zal zien, een middel om de zaak te doen aanslepen en het territoriaal statu-quo te behouden » *(72)*.

Ondertusschen liet Frankrijk bij de gevolmachtigden van Oostenrijk en Holland vragen of er geen spraak kon zijn

Limburg en Luxemburg aan België te verkoopen, wat onvoorwaardelijk afgewezen werd *(73)*.

De zittijd van het Belgisch Parlement werd den 13 November 1838 geopend door een troonrede waarin de zin voorkwam: « de rechten en belangen van het land zijn de eenige stelregel van mijn politiek; zij werden behandeld met al de zorg die hun belang vereischt; zij zullen met moed en volharding verdedigd worden ». Deze laatste woorden werden, volgens nota van de Theux, door Leopold zelf bijgevoegd. Door het Parlement zoowel als in het buitenland werden deze woorden opgevat als een verklaring, dat België desnoods met wapengeweld zou pogen Limburg en Luxemburg te behouden; Leopold zelf schrok voor den weerklank, dien zij vonden *(74)*.

De Senaat was gematigd in zijn uitspraken; het antwoord der Kamer echter klonk anders. Het sprookje van een aloude Belgische nationaliteit en van de schending van zijn grondgebied werd opgewarmd, de Mogendheden beschuldigd aan hun verbintenissen te kort geschoten te zijn, de onrechtvaardigheid van de schuldverdeeling en van de grensafbakening uitgebazuind, een beroep op Frankrijk gedaan; het geheele eindigde met een bedekte verklaring dat men oorlogen zou, zoo het moest. Dit adres werd ook door het ministerie gestemd *(75)*.

Op de Conferentie was men ten zeerste ontstemd, en Palmerston belastte Van de Weyer te Brussel te melden, dat zoo de Belgische regeering art. 1-8 (grenzen) van het verdrag der XXIV Artikelen niet aanvaardde, Engeland zich niet meer gebonden zou achtten door de overeenkomst van 21 Mei 1833, en dat Holland samen met den Duitschen Bond gebieden, door België behouden, zouden mogen in bezit nemen, desnoods met geweld *(76)*.

de Theux bestreed deze zienswijze als ongewettigd — al was zij de eenig juiste — daar België zijn bestaansrecht uit die 8 art. putte en riep den steun van Frankrijk bij de Con-

ferentie in; doch graaf Molé weigerde tusschen te komen *(77)*.

De patriotten vonden het noodig nog meer de Mogendheden uit te dagen. De Potter zond een voorstel van confederatie tusschen Rijnland en België de wereld in *(78)*, en wekte bij Pruisen nog grooter afkeer voor het revolutiepredikende België. In December stichtten patriotten een «Association Nationale», die beoogde de ongeschondenheid van het grondgebied te bewaren en de nationale eer te redden. Zij vergaderden geld en wapens, en ronselden mannen om de bedreigde gebieden met wapengeweld te verdedigen *(79)*. De Assemblée zond twee parlementsleden naar Parijs om daar hulp af te smeeken *(80)*. Men ging verder: sommigen wilden woelingen te weeg brengen tijdens de Kamerzittingen, den koning verjagen, het parlement sluiten, en een oproer tot Duitschland en Frankrijk zou de revolutie algemeen maken *(81)*. Deze plannen vonden natuurlijk steun te Parijs, waar een comité gevormd werd, dat een volksbeweging wilde in het leven roepen om oorlog met Pruisen en Oostenrijk te veroorzaken; een regiment Parijzenaars bood het aan België aan *(82)*.

Deze ontwerpen waren bekend; de vrees voor herrie was zoo ernstig dat Bresson, de Fransche gezant te Berlijn, aan minister Molé voorstelde met Pruisen en Holland een overeenkomst te treffen om België te verdeelen, zoo de revolutie uitbrak *(83)*.

Handel en nijverheid werden door de vrees voor een komenden oorlog verlamd, en een finantieele crisis ontstond. De Belgische regeering had in 1835 een nieuwe bankinrichting, «Banque de Belgique» opgericht, ter bestrijding van de «Société Générale» waarvan de aandeelen voor een aanzienlijk gedeelte in handen van koning Willem en de orangisten waren. De «Société Générale», die juist eenige koolmijnen had overgenomen, stichtte dochter-maatschappijen en poogde ook met de nieuwe rechtsorde goed te staan; zij verzocht, voor diensten aan de omwenteling bewezen, de titel van

staatsminister voor den gouverneur en een der directeuren. Dit was afgewezen geworden *(84)*, en als gevolg was een echte finantieele oorlog ontstaan tusschen de beide banken. Van de crisis die in den tweeden helft van 1838 ontstond, maakte de « Société Générale » gebruik om de « Banque de Belgique », die een aanzienlijk deel van haar kapitaal had vastgelegd, een belangrijk bedrag aan wissels voor te leggen. De « Banque de Belgique » kon haar verplichtingen niet nakomen, en staakte haar betalingen den 18 December 1838. De regeering bracht de bank weerom vlot door de « Société Générale » te belasten de verplichtingen der spaarkas, door de « Banque de Belgique » ingericht, te honoreeren. De Kamer stemde een wet, waarbij aan de bank 4.000.000 fl. werden voorgeschoten. De weerslag deed zich echter verder voelen; het heele economische leven, dat op basis van het voortbestaan der voorloopige toestanden berustte, werd ontwricht; de beurskoersen daalden schrikwekkend; ook het staatscrediet bleek aangetast *(85)*.

Dit belette echter niet dat België voortging met het treffen van oorlogsvoorbereidsels, het leger opriep en naar de grens richtte. Pogingen werden gedaan om grensincidenten te veroorzaken met de Hollandsche grenswacht *(86)*. Eenparig gaf het parlement toe bij voorbaat de helft der belastingen voor 1839 te heffen, wat wel moest uitgelegd worden als een voorbereiding van België om zijn pretenties met wapengeweld te ondersteunen *(87)*.

Terwijl in België de ophitsing hand over hand toenam, had de Fransche regeering pogingen doen aanwenden in Den Haag om Holland over te halen mits geldelijke vergoeding zijn territoriale eischen te laten vallen *(88)*. Dit was de Belgische tegenstand steunen en de samenwerking der Mogendheden verbreken. De inzichten van Frankrijk waren ten andere welbekend, ook door Leopold; tijdens zijn bezoek te Parijs had deze Van Praet, zijn secretaris en vertrouwensman, doen schrijven: « Men moet niet vergeten (het is de

koning die spreekt) dat, wanneer het Fransch leger einde 1832 het Belgisch grondgebied door de Hollandsche troepen heeft doen verlaten, er sommige militaire eischen vanwege Frankrijk bestonden, door de Belgische regeering bestreden en overwonnen. De geest, die deze eischen ingaf, bestaat nog steeds in Frankrijk, en, indien het zoover kwam, dat het militair optreden der Noorder-Mogendheden Frankrijk verplichtte op te rukken op zijne beurt, dan zou er bijna geen staatsman zijn, die niet zou meenen dat het tijdelijk bezetten van een of andere Belgische sterkte niet een zaak zou zijn, wondergoed gezien door parlement en land» *(89)*.

Bresson verstond het aldus, en schreef: «Frankrijk kan zich slechts voor eigen rekening blootstellen aan een oorlog, om het verdrag van 1815 te schrappen, en om op den Rijn, ten koste zelfs van België, de positie te veroveren die hem de suprematie in Europa verzekert» *(90)*.

Palmerston zoowel als de Noorder-Mogendheden, werd ongerust toen hij van die Fransche tusschenkomst vernam, en protesteerde krachtdadig tegen de houding van Belgisch parlement en regeering.

Na negen maand onderhandelingen achtten de Mogendheden, uitgezonderd Frankrijk, het oogenblik gekomen het verdrag definitief op te stellen. Een Fransch voorstel om ten minste een deel van Limburg mits geldelijke vergoeding aan België te laten, werd niet eens in behandeling genomen *(91)*. Den 6 December had, voor het eerst sedert Maart een officieele bijeenkomst der Conferentie plaats. In een protokol werden officieel alle voorstellen opgesomd, aan beide partijen voorgelegd sedert Willem I het verdrag der XXIV Artikelen had aanvaard. Dit protokol werd onderteekend den 8 December door Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland. De Fransche gevolmachtigde teekende, doch slechts voorwaardelijk; niet teekenen zou voor gevolg gehad hebben de Conferentie te ontbinden en een Europeesche oorlog te veroorzaken. Een ontwerp van verdrag was bij dit protokol

gevoegd; het bevatte de territoriale bepalingen van het verdrag der XXIV Artikelen; de schuldregeling werd nogmaals ten voordeele van België verminderd, en gebracht op een jaarlijksch bedrag van 5.000.000 gulden, eerst vanaf 1 Januari 1839 te betalen, de Scheldetol werd bepaald op 1.40 fl. per ton, te Antwerpen te betalen. Loodsdienst en betonning van de Schelde werden gemeenschappelijk bezorgd, en België kreeg recht loodsstations aan de Scheldemonding op te richten; de vrijheid in het kiezen van loodsen werd gewaarborgd. Voor het overige werd het verdrag der XXIV Artikelen overgenomen *(92)*.

Van de Weyer poogde nog tijd te winnen voor de onderteekening, met te herinneren aan de conventie van 1833 en te pogen daaruit het recht van België af te leiden om niet toe te geven. Het antwoord van Palmerston was scherp: België speelde dubbel spel, poogde de Conferentie te bedriegen, en wilde geen overeenkomst, niettegenstaande de buitengewone vermindering der schuld; hij eindigde met te verklaren, dat een weigering vanwege Frankrijk om het protokol te teekenen oorlog beteekende *(93)*.

Het Fransch ministerie deed de Belgische regeering ondervragen over hare inzichten; het antwoord was dat er van afstand van Limburg en Luxemburg geen spraak kon zijn *(94)*.

Terzelver tijde werden verscheidene troepenbewegingen uitgevoerd, zoogezegd om aan Hollandsche en Pruisische maatregelen te beantwoorden; de « Association Nationale » voerde haar revolutionnaire actie verder en wilde een guerilla-oorlog voorbereiden in Limburg en Luxemburg; De Potter zocht een opperbevelhebber en bereidde in Parijs een beweging voor zooals in 1830 *(95)*; de Mérode, leider der katholieke partij en de meesten zijner volgelingen voerden een opruiende campagne *(96)*. Het oorlogsgevaar was ernstig. Palmerston deed volgende mededeeling te Brussel.

Foreign Office, 14 December 1838.
Mijnheer,

In antwoord op uw brief nr 6, van 11 ll., betreffende de militaire toebereidsels, die nu in België gedaan worden, verlang ik, dat gij aan M. de Theux mededeelt, dat elke gewapende tegenstand vanwege België tegen de intrede der troepen van den Bond, in die deelen van Limburg en Luxemburg, die niet binnen de grenzen van België liggen en die bijgevolg geen deel uitmaken van het Belgisch grondgebied, een aanvalsdaad zou uitmaken vanwege België, wat heelemaal onvereenigbaar ware met het verdrag, waaraan België zijn erkenning als onafhankelijke staat dankt; dat zulk een aanvalsdaad vanwege België de waarborgen, door de Mogendheden gegeven in het verdrag van 1831 voor wat de onschendbaarheid van België betreft, zou nietig en ongedaan maken, en de Belgen terecht zou blootstellen aan alle vergeldingsmaatregelen, waaraan een oorlog aldus door hen begonnen, zonder het minste voorwendsel van rechtvaardigheid of recht, hen zou kunnen blootstellen.

De regeering van Z. M. acht zich verplicht plechtig M. de Theux en zijn collega's te verwittigen van de onheilen, waaraan zij op het punt schijnen te zijn hun land bloot te stellen en voor dewelke, wat er ook gebeure, de Belgische regeering alleen zal verantwoordelijk zijn.

Gij zult een afschrift van dezen brief aan M. de Theux overhandigen.

(get.) Palmerston. *(97)*

Dat zulk een Belgische aanval niet ongewenscht was in Frankrijk, waar nog steeds aan een verdeeling van België gedacht werd, kan men opmaken uit een brief van Leopold, waarin hij zegt: « Volgens den brief van de koningin, dd. van gisteren, zou de gedachte aan een verdeeling van België niet mishagen aan vele Fransche staatsmannen ». Onder deze moet men, nevens Thiers, ook Guizot rekenen *(98)*.

Van de Weyer verwittigde ook het ministerie: « De Fransche staatslieden, die ons weerstand aanraden zijn degene die, in het diepste van hun gedachten, geen onafhankelijk België willen en die Europeesche verwikkelingen slechts wenschen om, wat zij de natuurlijke grenzen van Frankrijk noemen, te veroveren. De tradities van Napoleon's politiek zijn niet vergeten, onze weerstand doet ze heropleven in al hunne kracht en ten onzen nadeele » *(99)*. De eenige fout van Van de Weyer is te meenen, dat dit de politiek van Napoleon is; het is de Fransche politiek van altijd, vanaf de middeleeuwen tot nu.

Bresson, Fransch gezant te Berlijn, stelde toen het oude Fransche plan voor *(100)*, ten minste een deel van Luxemburg aan België af te staan; dit werd door de Conferentie aanzien als een nieuwe poging tot uitstel; en de Theux wilde er evenmin van weten *(101)*.

de Theux deed nieuwe voorstellen indienen, en stelde voor de schuld te bepalen op 3.000.000 fl. (23 Nov.), dan op 4.000.000 (15 Dec.). Palmerston weigerde dit cijfer te bespreken, en verdere voorstellen te overwegen, vooraleer België het ontworpen verdrag aanvaard had *(102)*.

de Mérode stelde in de Kamers voor, in geval van « schending van het Belgisch grondgebied », Louis-Philippe uit te noodigen garnizoenen te leggen in de Belgische vestingen aan de Zuidergrens *(103)*. Dit heropleven der oude annexatiegedachte was natuurlijk niet geschikt om bij de Conferentie de vrees voor Frankrijks tusschenkomst te verminderen. De bedenkingen werden nog grooter, toen de Mérode door den Ministerraad naar Parijs gestuurd werd (2 Januari 1839) en de Gerlache naar Londen om de uiteindelijke onderteekening van het protokol van 6 December te verhinderen. Hun zending was, door aanbod van aanzienlijke bedragen (tot 100.000.000 fr.) Limburg en Luxemburg geheel of ten deele af te koopen, en te weigeren het bedrag van

5.000.000 fl. als schuld te erkennen, tenzij territoriale voordeelen bekomen werden *(104)*. de Gerlache moest aan de Conferentie ook nog een nota overhandigen betreffende de Schelderegeling *(105)*.

Palmerston, in een onderhoud, den 14 Januari, deed opmerken: « Het is nu meer dan acht maand geleden, dat wij aan België vragen de noodige elementen voor een duurzaam verdrag te leveren, ons een nieuwe lezing van art. 9, betreffende de Schelde voor te leggen...; het heeft ons verplicht alleen en op eigen hand te handelen; en nu, niet op het laatste oogenblik doch wanneer alles gedaan is, wanneer het slotprotokol reeds door vier gevolmachtigden is onderteekend en de vijfde volgen zal, zou het willen de besprekingen herbeginnen, de beslissingen opnieuw bespreken, onverwachts nieuwe voorstellen opwerpen, dit alles niet om te eindigen, niet om het verdrag te sluiten, doch om tijd te winnen en te zien óf de val van het Fransche ministerie *(106)* geen gelegenheid zal bieden de onderhandelingen nog wat te laten aanslepen. Wij hebben de vaste beslissing genomen ons op dit terrein niet te laten lokken, en wij zijn overtuigd dat, met heden te eindigen, wij in het belang van België zelf handelen » *(107)*.

Den 22 Januari werd het protokol van 6 December door de Fransche gevolmachtigde Sebastiani onderteekend, en den 23 volgde officieele mededeeling van het ontwerp van verdrag aan België en Holland.

Den 29 Januari vergaderde de Belgische ministerraad; waarschijnlijk werd het voorstel weerstand te bieden er verdedigd. In een brief aan de Theux, dd. 31 Januari, sprak Leopold I zich uit voor aanvaarding. Een deel lichten we er uit, — de bekentenis dat al de beweegredens door België vooruitgeschoven tegen de Conferentie ongegrond waren — : « ...Wij kunnen niet ontkennen, dat Engeland en Frankrijk het verdrag... uitgevoerd hebben. De overeenkomst van Mei 1833 was een onfeilbaar middel om Holland tot de vrede te

dwingen. En, zonder deze overeenkomst, was ons politiek bestaan *onmogelijk (108)*. Wij hebben de meest dringende stappen aangewend om deze twee Mogendheden op te wekken, toe te stemmen in een territoriale overeenkomst... Tegenover Engeland en Frankrijk bestaan er dus *positieve verbintenissen*. Deze twee Mogendheden konden ons er van *ontslaan*, doch zij hebben gemeend het niet te mogen doen, in het belang van de Europeesche politiek. Ziedaar de *positieve* grondvest van onzen politieken toestand, van dewelke wij niet mogen afwijken zonden ten onder te gaan, en die wij niet kunnen verbeteren, tenzij in overeenstemming met de Mogendheden en geenszins op eigen hand... Het verdrag van 15 November bestaat dus voor ons tegenover deze twee Mogendheden voor alle besluiten voor welker verandering ten onzen voordeele wij hun toestemming niet kunnen bekomen » *(109)*.

Toch was Leopold zoo vast niet besloten als wel scheen; zoo men ten minste het verslag van de Boislecomte, Fransche gezant in Den Haag, over een onderhoud met Leopold bij zijn doortocht te Brussel, mag gelooven: « Z. M.... voelde zich klaarblijkelijk medegesleept door het vooruitzicht weerwraak te nemen over Leuven... Ik hield Haar voor, dat de groote onderneming, welke de Voorzienigheid voor Haar weggelegd had, het scheppen van een Belgische natie *(110)* te leiden (présider), niet kon beoordeeld worden door de gebeurtenissen van een oogenblik; dat... de opofferingen van het oogenblik verdwenen voor de verwezenlijking van dit indrukwekkend en moeilijk werk, verwacht sedert twee duizend jaar, eindelijk voltrokken en bevestigd; dat integendeel, zoo zij een halve eeuw wilde achteruit gaan en de uitgestrektheid der Oostenrijksche Nederlanden, de gegevene basis der Belgische nationaliteit onderzocht, weliswaar de Belgen beroofd zag van een derde van Luxemburg, aan het uiteinde van hun gebied, doch in ruil het geheele bisdom Luik ontving, drie maal meer bevolkt, en dat tot in het hart van

hun bezit doordringt en bovendien het hertogdom Bouillon en de gebieden van Frankrijk afgescheiden in 1815 behield, waarvan de bevolking alleen reeds gelijk is aan de geheele bevolking afgestaan in Luxemburg... » *(111)*.

Den 1 Februari deed de Theux een eerste, lange uiteenzetting in de Kamers. Dumortier stelde een motie voor waarbij de Kamer haar onherroepelijken wil uitdrukte het grondgebied ongeschonden te bewaren. Deze motie werd echter voorloopig uitgesteld, en den 3 Februari werden de Kamers bij Koninklijk Besluit verdaagd tot 4 Maart. In het ministerie zelf waren immers moeilijkheden ontstaan. De onhandelbaren wilden dat slechts aan overmacht zou toegegeven worden; de Mérode wilde een nota zenden aan de Conferentie, waarbij België liet weten geen weerstand te zullen bieden aan de bezetting der aan Holland toekomende gebieden, doch de schulden slechts zou voldoen in zoover deze stuk voor stuk konden bewezen worden. Een poging om dit voorstel aan de Conferentie over te maken werd door Palmerston afgewezen.

De ministers d'Huart, Ernst en de Mérode namen ontslag: de Theux, Nothomb en gen. Willmar bleven alleen in bediening *(112)*.

de Theux deed, op aanraden van de Mérode, nog een nieuw voorstel: België zou Luxemburg behouden doch militair zou dit gebied van den Duitschen Bond afhangen. Palmerston was er niet voor, en Frankrijk verzette er zich met alle kracht tegen. In het ontwerp van instructies aan Sebastiani te sturen, kwamen volgende woorden voor (in de instructies zelf geschrapt) die wonderjuist het Fransche standpunt weergeven: « Het is al te duidelijk dat, op den dag waarop België politiek aan Duitschland zou gekoppeld zijn, en waarop de Duitsche Bond voet zou gezet hebben te Aarlen, tegenover het zwakste deel onzer grenzen, men zou gerechtigd zijn zich af te vragen, waarin de ontbinding van het

gewezen koninkrijk der Nederlanden Frankrijk voordeelig zou geweest zijn » (113).

Den 25 Januari 1839 stuurden de gezanten der Noorderhoven een vertrouwelijk bericht, om aan te dringen op aanvaarding der voorstellen, om Fransche kuiperijen onmogelijk te maken (114). Den 1 Februari liet Willem I aan zijn gevolmachtigde Dedel weten, dat hij hem machtigde zonder voorbehoud de verdragen met de vijf Hoven en met België te onderteekenen (115).

België had nogmaals nieuwe voorstellen gedaan — vermindering der schuld en mogelijkheid om den Scheldetol af te koopen; doch Palmerston verklaarde, dat het verdrag nu niet meer kon veranderd worden, en dat er te kiezen viel tusschen het verdrag van 1831 en het tegenwoordige (116).

De oorlogstemming nam toe in België; in een onderhoud met Boislecomte, die naar zijn post in Den Haag door Brussel trok, had de Theux gewezen op de stroom Fransche omwentelingsgezinden, die België binnenkwamen, en verzocht dien toevloed te verhinderen (117). Bovendien werden militaire maatregelen getroffen, zoogezegd omwille der Hollandsche legerconcentratie aan de grens. Het was heel natuurlijk dat Holland en Pruisen maatregels namen, zooals vroeger aangekondigd, om de door België gehouden gebieden met geweld in handen te krijgen; des te verdachter moesten de Belgische troepenbewegingen voorkomen, die schenen te wijzen op een moedwillig uitdagen der Conferentie, wanneer bekend werd, dat Frankrijk in de Noord-Oostelijke departementen een belangrijk leger samentrok (118).

Holland en België werden door de Conferentie verzocht hun troepen achteruit te brengen. Holland antwoordde terstond, dat bevelen daartoe gegeven waren en uitgevoerd; de Theux, onder allerlei voorwendselen, deed niets (119).

Leopold had buiten weten van de Theux (120), de Pool Skrynecki naar België geroepen, op voorstel van de Mérode. Hij was aanvoerder geweest van den Poolschen opstand in

1831, en leefde, behandeld als gevangene, op eerewoord te Praag. Hij ontvluchtte, dank zij Belgisch geld en een Belgisch valsch paspoort, en kwam naar Brussel, als generaal in disponibiliteit met belofte zoo het leger uitgebreid werd als divisie-generaal te worden aangesteld. Het beroepen van een generaal die tegen Rusland geoorlogd had, en hoofdaanvoerder was van een volk dat Oostenrijk, Pruisen en Rusland ten allen prijze wilde bestrijden, moest natuurlijk als een uitdaging beschouwd worden, hoe Leopold ook trachtte zijn houding uit te leggen.

Metternich eischte, dat België hem doorzond; de Theux verklaarde, met een beroep op de Belgische wetten, dat Skrynecki niet kon afgesteld worden. Pruisen en Oostenrijk verbraken daarop de diplomatieke betrekkingen *(121)*.

De Kamers werden bijeengeroepen tegen 19 Maart, ter bespreking van twee wetsontwerpen: de goedkeuring van het verdrag en de vaststelling der voorwaarden vereischt van de bewoners van Limburg en Luxemburg om het Belgische staatsburgerschap te behouden, alsook de regeling van den toestand der staatsbeambten dier gebieden *(122)*.

Het werd een stormachtige bespreking, waarbij Dumortier sprak van « misérables » (ellendelingen) en « pervers » (bedorvelingen). Pirson vergeleek de handelijze van het ministerie aan het verraad van Judas *(123)*. Allerhande verwijten, van overhaasting zoowel als van traagheid, van misbruik van 's konings woord en van militaire betoogingen werden geuit *(124)*. Allerhande plannen werden voorgesteld: strijden tegen Holland, doch niet tegen het Duitsche leger; wachten tot Duitschers en Hollanders de provincies komen bezetten, en hopen op Fransche tusschenkomst; Venlo alleen verdedigen; Duitschers en Hollanders tegelijk bestrijden; een guerilla-oorlog in Luxemburg inrichten *(125)*. Een pijnlijk voorval verhoogde de spanning: na een heftige rede tegen onderwerping stierf Bekaert (Kortrijk), plotseling tijdens de zitting *(126)*.

Onder het volk echter verloor de ophitsings-campagne stilaan haar macht. Meer en meer werd men zich bewust, dat de toestand ernstig was en dat holle declamaties hem niet konden veranderen, dat de agitatie van eenige heethoofden geen gevolgen kon hebben; talrijke petities in dezen zin opgesteld kwamen binnen, en ook de Regenties van groote steden zooals Brussel en Luik spraken in dien zin *(127)*.

Ten slotte keurde het Parlement het verdrag goed (Kamer 19 Maart, Senaat 26 Maart). Den 4 April werd de wet afgekondigd *(128)*.

Ondertusschen deed de Theux nog nieuwe pogingen aanwenden om het verdrag te veranderen, voornamelijk voor wat betreft de schuldregeling, de Scheldevaart en het afkoopen van den Scheldetol. Nothomb werd naar Londen gezonden (6 April). Over de zaak van Skrynecki legden de gevolmachtigden van Oostenrijk en Pruisen een verklaring af, in persoonlijken naam, dat deze als afgedaan kon beschouwd worden na den uitleg door de Belgische regeering verstrekt. Den 19 April 1839 werd eindelijk het verdrag onderteekend door Van de Weyer *(129)*.

Metternich weigerde echter de diplomatieke betrekkingen met Belgie te hernemen, zoolang Skrynecki een Belgisch uniform droeg. Ten slotte, onder drukking van Frankrijk en Engeland stelde hij zich tevreden met de verzekering door de Theux gegeven in een brief aan den Belgischen gezant te Weenen, dat Skrynecki niet tot actieven dienst zou geroepen worden *(130)*. Toen de Belgische regeering de zekerheid verkregen had dat de betrekkingen zouden hernomen worden, werden de ratificatie-oorkonden uitgewisseld den 8 Juni 1839 *(131)*.

De betrekkingen met Pruisen en Oostenrijk werden spoedig hernomen (25 Juni met Oostenrijk, 4 Juli met Pruisen). Met Rusland echter bestonden nog in lange jaren geen diplomatische relaties *(132)*.

De voornaamste bepalingen van het verdrag van 1839, waren:

1/ dat Nederland een deel van Luxemburg afstond, doch een deel van Limburg met Maastricht tot vergoeding ontving;

2/ dat België een jaarlijksche rente van vijf millioen gulden, als aandeel in de schulden der Vereenigde Nederlanden, zou betalen;

3/ dat de Nederlandsche regeering een belasting van 1.50 fl. per ton op de scheepvaart op de Schelde zou heffen *(133)*.

Het afsluiten van dit tractaat stelde een einde aan de Belgische omwenteling, en riep een vaste rechtsstatus voor België in het leven. De ontwikkeling van dezen staat toont echter voldoende aan dat de omwenteling slechts de balans heeft doen overslaan ten voordeele van het Waalsche element, en dat het Nederlandsche niet tot zijn recht kon komen.

De plunderingen en buitensporigheden van 1834 hadden de orangisten uiteengeslagen. De moed lieten ze niet vallen, doch meer nog dan vroeger zat de schrik er in; tot een doortastend optreden zou het niet meer komen. Van Gobbelschroy verbleef sedert 13 Juni 1834 opnieuw te Parijs; terstond knoopte hij opnieuw betrekkingen aan met de Fransche legitimisten *(134)*. Zoo deed ook Castillon, voor 1833 secretaris van het orangistisch hoofdcomité van Brussel, die vooral beoogde de Fransche pers te beinvloeden naar het voorbeeld van den Belgischen gezant Le Hon, die zich tot de annexionisten (Le Temps) wendde *(135)*.

In België was de toestand van Leopold en de regeering niet zoo vast, als men het zou willen voorstellen. Het orangisme was niet dood, en onder de niet-orangisten hadden de plunderingen van 1834 velen afkeerig gemaakt van het geweldregiem. Van Gobbelschroy, voortgaande op recente gegevens, stelt in een gecijferd bericht aldus de zaak voor:

« Twijfel over de echte gezindheid van België bestaat er

niet. Wat het uitdrukken er van aangaat, men zou het op twee manieren kunnen beproeven:

1/ Schriftelijk of door een afvaardiging, gericht aan het Engelsch ministerie, of aan de Conferentie van Londen zoo deze herbegint, of aan elken collectieven groep die zich het recht zou aanmatigen zich met onze zaken te bemoeien.

2/ Door een plaatselijk oproer, dat daarna zou algemeen worden.

Ik aarzel niet het te zeggen hoezeer het mij ook leed zij: ik geloof dat men zou mislukken in alles wat men zou kunnen ondernemen om de eene of de andere dezer betoogingen te bekomen.

Men zal geen goedkeuring noch handteekeningen krijgen voor een stap in de eerste richting, omdat de Belgische orangisten, die ze zouden moeten geven, nog verlamd zijn door den schrik voor de plunderingen van April, waaraan zij onvermijdelijk zouden blootstaan en die de regeering van Brussel nu nog minder dan vroeger zou geneigd zijn te beletten.

Wat een plaatselijk oproer uit eigen beweging betreft, die door geen enkele omstandigheid van buiten uitgelokt werd, ik geloof niet in mogelijkheid van zoo iets; mijn overtuiging berust op alles wat ik opgemerkt heb gedurende de laatste jaren en op de nieuwste gegevens, die ik gekregen heb uit België. Zoo men u het tegenovergestelde zegt,... weeg wel de waarde der inlichtingen, die men u geven zal; vertrouw niet op beloften en verzekeringen die u gegeven worden met de beste meening ter wereld ongetwijfeld, maar die voor drie vierden slechts op grootspraak en grootdoenerij of op illusies berusten... Geloof me maar, er is geen voldoende krachtdadigheid, er zijn niet genoeg echte patriotten bij de Belgen om op iets dergelijks te rekenen... Ik aanvaard de mogelijkheid van een plaatselijke beweging bij het vernemen bijv. van vijandelijkheden door den prins van Oranje ondernomen. Zulk een gebeurtenis zou de krachtdadigheid der

orangisten aanvuren en zou terzelvertijde den moed der vrienden van de Brusselsche regeering te neer slaan». Verders verzekert hij met allen nadruk, dat het Belgisch opperbevel of orangistisch is of niet zou willen tegenstribbelen. Van Frankrijk meent hij te mogen verklaren, dat in geval België aangevallen wordt, het bij wat geschreeuw zal blijven *(136)*.

Dat de orangisten, niettegenstaande hun gebrek aan doortastendheid, toch offers brengen konden aan hun gedachten, blijkt uit het feit dat Dotrange, lid van het Brusselsch middencomité, weigerde België te dienen, en dat hij werkelijk gebrek leed, tot Willem I hem een steun van 1500 gulden stuurde *(137)*.

De werking in België ging door; Gent en Antwerpen bleven beslist orangist; doch elders was de vooruitgang gering. Alleen durfden of konden zij niets ondernemen, en uit Holland kwam geen steun, terwijl Leopold en de regeering op alle manieren poogden hun invloed te versterken, en daarom ook de Algemeene Maatschappij, definitief omgedoopt tot Société Générale in hun belangensfeer betrokken *(138)*.

Na het verdrag van 1839, zocht De Potter, bittere vijand van het Belgisch regiem geworden sedert hij uit het Voorloopig Bewind ontslag nam, in betrekking te komen met de orangisten. Generaal graaf Van der Meere en generaal Van der Smissen knoopten eveneens betrekkingen er mede aan. Deze stelden een geheel plan voor, dat beoogde door een omwenteling de regeeringsmacht in handen te nemen, beroep te doen op Holland met het doel een vereeeniging tot stand te brengen op sommige voorwaarden. Deze waren door De Potter opgesteld, en beoogden een federale inrichting. Zelfs van deze zou men afzien; het eenige dat men verlangde was de zekerheid, dat Holland zou aanvaarden, eens de revolutie voltrokken. Delfosse vertrok naar Den Haag in Mei 1839, om de gesteltenis van den koning te verkennen. Hij kwam terug midden Juni; het antwoord was zeer

omzichtig geesteld. Toch werden de voorbereidingen voortgezet. Daine was opnieuw bereid om handelend op te treden. Van der Smissen, teruggekeerd in België, won aanhangers in het leger. De orangistenleiders in België, Metdepenningen, Liagre en Morel steunden de beweging; niettegenstaande eenige aarzelingen, scheen alles welslagen te belooven *(139)*.

Voortdurend won het orangisme veld te Gent *(140)*, en orangistische onlusten braken uit (October 1839). De mistoestanden in de Gentsche nijverheid gaven er aanleiding toe. Om de crisis het hoofd te bieden, besloten de fabrikanten de loonen te verminderen. Spoedig deed een lied de ronde:

Aan 't hongerlijdend volk gaf Willem werk en brood.
Maar hoe paait Leopold den honger? Met den dood! *(141)*

Vergaderingen werden belegd; er werd eerst gesproken over petitionneeren. Doch spoedig kwam het tot betoogingen. Meer dan twee duizend man, zegt de beschuldiging, waren samengekomen en vielen op den Vrijheidsboom aan, die eerst uitgerukt en dan verbrand werd onder de kreten: « Leve de prins van Oranje! Leve de Hollanders! » Een der getuigen, Wauters, verklaarde zelfs dat een der aanvoerders, Mast, verklaard had de officieren en patriotten te zullen verbranden gelijk de vrijheidsboom. Jan Dewinter wist te zeggen, dat Mast uitriep: « Het is gedaan, 1830 is voorbij; een andere tijd begint ». De troepen moesten ingrijpen. De officieren beriepen zich op een order van gen. Evain, dd. 11 April 1834: « Iedere maal dat troepen in een straat opgesteld zijn en aangevallen worden, zullen zij van hun wapenen gebruik maken zonder voorafgaande waarschuwing ». Op de Kouter en in verscheidene straten werd vuur gegeven, zeer tot voldoening van colonel Van der Poele, plaatscommandant en de generaals der bezetting. Er viel een doode en verscheidene zwaar gekwetsten. Dat de militairen niet met de Vlamingen opliepen blijkt wel uit het verhaal van een der beschuldigden (dat nergens betwist werd), dat een kapitein

hem vastgegrepen had en gezegd: « Allez brigand, cochon, sacré flamand ». Ook verscheidene getuigen, o. m. advokaat Eug. Van Huffel wezen op de brutaliteit der militairen

Dank dit hardhandig ingrijpen werd het oproer gedempt. Acht aangehoudenen kwamen voor het Assissenhof van Brabant, doch zeven werden bij gebrek aan bewijzen van samenzwering vrijgesproken; een kreeg een kleine gevangenisstraf om zich verzet te hebben bij zijn aanhouding *(142)*.

De voorbereidingen door Van der Meere en zijn vrienden met de orangisten (De Potter had zich terug getrokken) werden voortgezet, en den 15 September 1841 waren de maatregels getroffen om bijna overal een volksbeweging te doen beginnen, wanneer het nieuws van het welgelukken der eerste onderneming te Brussel zou aankomen. Dit was vastgesteld den 25 September, 's avonds. In den loop van den dag bracht Grégoire bericht, dat koning Willem II zich terugtrok. Alles werd afgelast. Doch Van der Meere werd aangeklaagd en gevangen. In Maart 1842 werd hij ter dood veroordeeld; in Februari 1843 werd de doodstraf in ballingschap veranderd. Eerst in 1880 mocht Van der Meere naar België terugkeeren *(143)*.

Na den troonafstand van Willem I ondersteunde deze nog tot einde 1841 de orangistische partijbladen door tusschenkomst van Morel, voorzitter van het middencomité te Brussel: na dien datum hield de steun ongeveer geheel op *(144)*.

Toch hield het orangisme nog stand. Gen. Van der Smissen ondernam nog in 1841 een nieuwe poging om het Koninkrijk der Nederlanden te herstellen, doch mislukte *(145)*.

Gaandeweg nochtans verloor het orangisme zijn macht, ten gevolge van het gebrek aan vooruitzichten en van de systematische onderdrukking door de regeering. De economische crisis van 1845-1848, die door een groote hongersnood in Vlaanderen vergezeld was, gaf België eindelijk de gelegenheid om de laatste sporen van het orangisme uit te wisschen door de « Société Générale » het recht tot bankbiljet-uitgave te

ontnemen en ze om te werken tot een gewone Belgische bankinstelling (146).

De levenskrachtige elementen van het orangisme hadden een andere richting ingeslagen en ter redding van het Nederlandsche volksbestaan in België de Vlaamsche Beweging gesticht. Slechts wanneer het Vlaamsche volk tot een nieuw leven gewekt was en over voldoende innerlijke kracht beschikte zou opnieuw het orangisme politieke doeleinden nastreven in de Groot-Nederlandsche Beweging. Zooals honderd jaar geleden het conflict Nederland-Wallonië uitgevochten werd, zoo ziet de kenner der hedendaagsche toestanden hetzelfde conflict opnieuw opdoemen, ditmaal in België zelf; en evenmin als toen schijnt nu een andere oplossing dan scheiding der twee nationaliteiten mogelijk, wat men ook denke moge over deze oplossing.

INHOUD VAN HET TWEEDE DEEL

HOOFDSTUK VII

Voortzetting der annexionnistische kuiperijen. Staatsgreep van het Congres. Verkiezing van den Regent. Plunderingen door de "Association Nationale".

24 Februari. Surlet de Chokier Regent. blz. 8. — 25 Februari. Aanstelling van den Regent. blz. 10. — Ontslag van het Voorloopig Bewind. blz. 11. — 26 Februari. Eerste ministerie van den Regent. blz. 11. — 27 Februari. Vlucht van De Potter. blz. 12. — Terugroeping van de Celles, gezant van het Voorloopig Bewind te Parijs. blz. 12. — 3 Maart. De eerste kieswet. blz. 14 — 4 Maart Aankomst van gen. Belliard, agent der Fransche regeering. blz. 15. — 6 Maart. Het Congres geschorst. blz. 16. — 10 Maart. Proclamatie aan Luxemburg. blz. 16 — De Fransche partij stelt verdeeling van België voor. blz. 17. — Pogingen der Belgische regeering om de toestemming van Louis-Philippe te verkrijgen. blz. 18. — Anarchie. Economische crisis. blz. 20. — Ontslag van het eerste ministerie van den Regent. Nieuwe poging der orangisten. blz. 21. — 23 Maart. Tweede ministerie van den Regent. blz. 22. — Ch. Rogier aan de Openbare Veiligheid. blz. 22. — Gendebien sticht de « Association Nationale Belge ». blz. 23. — Ondersteund door de Fransche « Association Nationale ». blz. 23. — Ondersteund door den regent. blz. 24. — De Association steunt op de volksellende. blz. 25. — Hoe de Association de plunderingen voorbereidde. blz. 25. — 23 Maart. Eerste openbare vergadering der Association. blz. 27. — 24 Maart. Tweede vergadering der Association. blz. 27. — Dictatuur van Gendebien. blz. 28. — Plannen der orangisten. blz. 29. — Voorwendsel der eerste plunderingen. blz. 29. — 25 Maart. Gendebien bedreigt den regent en den bevelhebber der burgerwacht. blz. 30. — 26 Maart. Eerste onlusten. blz. 31. — 27 Maart. Plundering der drukkerij « Le Vrai Patriote » en van het huis van adv. Spinnael. blz. 32. — 28 Maart. Eed van d'Hoogvorst. blz. 32. — Plundering bij Mahieu-Moe-

remans. blz. 32. — 29 Maart. Nog plunderingen. blz. 33. — 28.29 Maart. Wanordelijkheden en plunderingen te Luik. blz. 34. — Einde Maart. Wanordelijkheden en plunderingen te Antwerpen. blz. 34. — 4 April. Onlusten te Gent. blz. 35. — 6 April. Verdere onlusten. blz. 36. — Afkeuring. blz. 36. — Oorlogstoebereidsels. blz. 38. — Het opperbevel aangeboden aan gen. Lamarque. blz. 38. — De « helsche compagnie » van Bernier de Valanthiennes. blz. 38. — 12 April. Voorstel tot ontbinding van het Congres. blz. 42. — Verworpen. blz. 44. — 13 April. Ministerieele verantwoordelijkheid en jury. blz. 44. — 14. April. Verdaging. blz. 45.

HOOFDSTUK VIII

Verkiezing van Leopold von Sachsen-Coburg-Saalfeld tot koning van België.

23 Mei. Opstand te Namen. blz. 49. — De houding der Mogendheden. blz. 49. — Louis-Philippe steunt de candidatuur van Leopold von Sachsen-Coburg uit vrees voor een Republiek. blz. 51. — 24 April. Antwoord van prins Leopold. blz. 52. — Onderhoud met Palmerston. blz. 53. — De indruk in Frankrijk. blz. 54. — Houding van Talleyrand. blz. 54. — Fransche kuiperijen. blz. 54. — Protokol van 21 Mei. 1831. Aankoop van Luxemburg. blz. 55. — De kandidatuur van Leopold in België. blz. 57. — Tweede voorwaardelijke opzegging van den wapenstilstand. 6 Juni 1831. blz. 61. — Protocol van 6 Juni 1831. Bevestiging van vroeger genomen besluiten en terugroeping van Ponsonby en Belliard. blz. 61. — De list van Nothomb. blz. 62. — Afbreken der betrekkingen met België. blz. 62. — Derde voorwaardelijke opzegging van den wapenstilstand door Willem I (22 Juni 1831). blz. 64. — Protokol van 26 Juni 1831. Voorloopige Vredesvoorwaarden. blz. 65. — Nieuw voorstel tot annexatie van België. blz. 67. — De XVIII Artikelen aangenomen door het Congres. blz. 68. — De XVIII Artikelen door Willem I verworpen. Vierde voorwaardelijke opzegging van den wapenstilstand (12 Juli). blz. 69. — Prins Leopold von Sachen-Coburg zweert trouw aan de grondwet (21 Juli). blz. 71. —

Nieuwe poging tot annexatie van België (einde Juli). blz. 72. — De Fransche regeering kondigt de slechting der Belgische vestingen aan. blz 72. — Protokol van 25 Juli 1831, voorstellende het sluiten van een eindverdrag. blz. 74.

HOOFDSTUK IX

De Belgische "catastrophe", van Augustus 1831. Nederlagen bij Hasselt en Leuven. Eerste Fransche tusschenkomst.

Opzegging van den wapenstilstand. blz. 79. — De prijs van Frankrijk's hulp. blz. 84. — Verkrachting van de grondwet. blz. 86. — 4 Augustus. Louis-Philippe belooft zijn steun. blz. 86. — Beroep op Engelsche tusschenkomst. blz. 90. — Fransche oorlogsmaatregels. blz. 90. — Getalsterkte van het Nederlandsche leger. blz. 92. — Getalsterkte van het Belgische leger. blz. 93. — Generaal Daine. blz. 94. — Generaal de Tiecken de Terhove. blz. 94. — Doelwit van het Nederlandsche leger. blz. 95. — Aanval tegen het Scheldeleger. blz. 99. — De valsche voorstelling door Leopold I. blz. 103. — Bijzonderheden betreffende het Belgisch verraad van 12 Augustus 1831. blz. 104. — 13 Augustus. Overgave van Leuven. blz. 110. — Terugtocht van het Noord-Nederlandsche leger. blz. 111. — Verraad. blz. 112. — Ontreddering. blz. 113. — Militaire suzereiniteit van Frankrijk over België. blz. 114.

HOOFDSTUK X

De Fransche hulp. Indruk op de Conferentie te Londen. Voorstellen van Frankrijk om België te verdeelen.

9 Augustus. De Franschen rukken België binnen tegen den wil van Leopold I. blz. 120. — Het nieuws te Londen. blz. 120. — Voorstel van den Franschen gezant tot verdeeling van België (11 Augustus 1831). blz. 121. — Voorstel van de regeering om een deel van België in te palmen (Augustus 1831). blz. 122. — De Fransche regeering eischt de slechting

der Belgische vestingen. blz. 123. — Frankrijk wil een leger van 30.000 man in België behouden. blz. 125. — De Conferentie eischt het terugtrekken van alle Fransche troepen. blz. 126. — Protokol van 14 Oktober 1831; tractaat der XXIV Artikelen. blz. 131. — Verdrag van 15 November 1831. blz. 137. — Ontmanteling van Belgische vestingen (14 December 1831). blz. 138. — Voorstel der Fransche regeering tot annexatie van Philippeville en Mariembourg. December 1831. blz. 139. — Uitwisseling der bekrachtiging van het verdrag van 15 November 1831 (31 Jan., 18 April, 4 Mei 1832). blz. 141.

HOOFDSTUK XI

Huwelijk van Leopold I. De Conferentie te Londen onderbroken. Inname van de citadel van Antwerpen.

Onderhandelingen over het huwelijk van Leopold I met prinses Louisa van Orleans. Samenkomst te Compiègne (28 Mei 1832). blz. 145. — Voltrekking van het huwelijk. Verhooging van Frankrijk's invloed in België (9 Augustus 1832). blz. 146. — Verder verloop der Conferentie. blz. 146. — Zitting van 1 October 1832. blz. 154. — Onderhandelingen over een tweede tusschenkomst van het Fransche leger in België. blz. 156. — Traktaat van 22 October 1832 tusschen Engeland en Frankrijk. blz. 159. — Houding der Noorderregeeringen. blz. 160. — De Belgische regeering vraagt officieel het zenden van een Fransch leger in België. Overeenkomst van 10 November 1832. blz. 163. — Fransche overheersching in België. De Fransch-Belgische Staat. blz. 164. — De Franschen willen Antwerpen bezetten. blz. 166. — De belegeringswerken begonnen. blz. 166. — Opeisching van de citadel (30 November). blz. 167. — Overgaaf van de citadel (23 December, 1832). blz. 173. — De citadel in handen gesteld van de Belgische militaire overheid (31 December 1832). blz. 175. — Bevestiging van den Franschen invloed in België. blz. 175. — Wapenstilstand tusschen beide deelen der Nederlanden (21 Mei 1833). blz. 177.

HOOFDSTUK XII

De Vlaamsche tegenstand gebroken na de troonbeklimming van Leopold I.

Verdrukkingsmaatregelen tegen Vlaanderen. blz. 181. — De maatregels op taalgebied. blz. 182. — Gent. blz. 185. — Samenstelling der Oranjepartij. blz. 186. — Organisatie blz. 189. — Onderrichtingen aan de Orangisten. blz. 190. — October 1831. Toelating tot huiszoekingen. blz. 191. — Wet op de verdachten. blz. 191. — 21 October. De staat van beleg te Gent. blz. 194. — 22 October. Koninklijke goedkeuring. blz. 195. — 7 November. Protest van den Gentschen Regentieraad. blz. 195. — 23 October 1831. Antwerpen in staat van beleg. blz. 201. — 16 November. Onwettige omzendbrief van Rogier. blz. 203. — Voorbereidingen te Luik. blz. 203. — Betrekkingen met Frankrijk. blz. 204. — De openbare meening in Vlaanderen. blz. 204. — 11 Januari 1832. De koning te Gent. blz. 206. — 14 Januari. Aanhouding van den uitgever van « Le Messager de Gand ». blz. 206. — 17 Januari. Persvrijheid opgeheven te Gent door Niellon. blz. 207. — 20 Januari. Interpellatie van Alex. Gendebien. blz. 209. — 22 Januari. Nieuw besluit van Niellon. blz. 209. — 25 Januari. Veroordeeling van Steven. blz. 211. — 21 Februari. Aanhouding van J. Fr. Bredael. blz. 217. — Uitwijzing van ingenieur J. Dixon. blz. 218. — 19 April. Nieuwe aanslag op eigendom en personen blz. 220. — Morel in Den Haag. blz. 221. — Oproer te Gent, Antwerpen en elders. blz. 222. — 28 September. De eerevaandels. blz. 224. — Aanhouding van Claessens. blz. 226. — 15 October. Aanhouding van J. Van der Schrieck. blz. 226. — 13 November. Aanhouding van den advokaat-fiscaal Claessens. blz. 227. — 30 Januari 1833. Vrijspraak van Van der Schrieck, Claessens en Dodd. blz. 230. — Politiecommissaris te Gent afgesteld. blz. 230. — Herinrichting der partij. blz. 232. — Inschrijving voor Chassé. blz. 128. — 9 October. Onlusten te Brussel. blz. 234. — 3-4 Februari 1833. Aanslag op de persvrijheid. blz. 235. — Wanordelijkheden in leger en burgerwacht. blz. 238. — Ellende der burgerwachten. blz. 241. — Separatische neigingen in Wallonië. blz. 243.

HOOFDSTUK XIII

Het Verdrag van 1839.

Voorstel tot een handelsverdrag met Frankrijk. blz. 257. — Frankrijks voorstel tot het sluiten van een tolverbond met België. blz. 259. — Moeilijkheden met Oostenrijk en Pruisen. blz. 260. — Pogingen van Willem I. blz. 261. — De toestand. blz. 264. — Houding van België. blz. 265. — Houding der bevolking. blz. 267. — Strassen. blz. 268. — Moties der provincieraden. blz. 272. — Eerste besprekingen. blz. 272. — De schuldregeling. blz. 272. — De troonrede. blz. 275. — Georganiseerde tegenstand. blz. 276. — Fransche tusschenkomst. blz. 277. — Nieuwe voorstellen. blz. 281. — Houding van het ministerie. blz. 282. — Ontslag van het ministerie. blz. 284. — België's bewapening. blz. 285. — Generaal Skrynecki. blz. 286. — De Belgische Kamers. blz. 286. — Het verdrag geteekend. blz. 287. — Ratificatie. blz. 287. — Bepalingen. blz. 288. — Heropleven. blz. 290.

Uitgaven J. LANNOO — THIELT

Albrecht Rodenbach, Gedichten, eerste volledige uitgave bezorgd door Ferdinand Rodenbach en ingeleid door Cyriel Verschaeve, uitgegeven in 2 deelen ter gelegenheid van 's dichters vijftigjarig afsterven (1880-1930). Ingenaaid 30.—
Gebonden 50.—

A. Rodenbach, Gudrun, spel in 5 bedrijven, (3e uitgave), albumformaat; met 11 platen en omslagteekening van Jos. Speybroeck. (9 h., 4 d., bijrollen). 20.—

L. Dosfel, Verzameld Werk, 6 deelen van minstens 300 blz., verzameld door zijn vrouw onder toezicht van Dr Jul. Persijn, met omslagteekening van Joz en verscheidene portretten.
Inschrijvingsprijs. Ingenaaid 120.—
Gekartonneerd 168.—

L. Dosfel, Kath. Activistisch Verweerschrift (2e uitgave). 5.—

L. Dosfel, Schets eener Geschiedenis der Kath. Vl. Studentenbeweging. 10.—

L. Dosfel, 11 Julirede. 2.00

L. Dosfel, Levensgrootheid (3e uitgave). 2.50

L. Dosfel, Vlaamsch Gewetensonderzoek, voordracht met inleiding van I. Oorda (2e uitgave). 2.00

L. Dosfel, Vriendschap, novelle, (3e uitgave) 4.—

Dan. Corkery, De Honden van Banba, verhalen uit den Ierschen strijd, vertaald door L. en Ang. Dosfel-Tysmans. 14.—

L. Walsh, Mijmeringen bij Schemertijd, Iersche schetsen uit Gortnanan, vertaald door L. en Ang. Dosfel-Tysmans. 8.—

L. Walsh, De Naaste Maal, roman, uit den Ierschen strijd, vertaald door L. en Ang. Dosfel-Tysmans, met omslagteekening van Jos. Speybrouck. 12.—

Flor. Montgomery, Verkeerd Beoordeeld, vertaald door Lodewijk en Angela Dosfel-Tysmans. 7.50

O'Flanders, norbertijn, De Ziel van Ierland, Iersche vroomheid en heldenmoed, met voorwoord van Edw. Vermeulen. 14.—

Boerengeneraal Christiaan de Wet, De Strijd tusschen Boer en Brit, met illustraties en twee kaarten (25e druk). Ing. 22.—
Gebonden 30.—

Pater Petrus-Baptista De Meyer, o. f. m., Zijn eerste Roeping, of de roman van een Kajuitsjongen. (geïllustreerd) 10.—

René De Clercq, Een Wijnavond bij Dr Aldegraaf, satirisch verhaal. Ingenaaid 18.—
Gebonden 26.—

Filibert van Haverbeke, De Jacht naar 't Geluk, roman 20.—

Arth. Coussens, Pennetrekken uit Ierland. 10.—

Seumas Mac Manus, Zonneschijn, Iersche vertellingen vertaald door Arth. Coussens. 8.—

P. A. Sheehan, De Graven te Kilmorna, roman uit den Ierschen strijd, vertaald door Arth. Coussens. Ingenaaid: 20.—
Gebonden: 28.—

Th. Vander Schelden, Katholicisme en Nationalisme. 2.—

L. Deman, Handboek der Vl.-Nationale Geschiedenis. 10.—

L. Deman, Beknopte geschiedenis van Zuid-Afrika met een kaart. 10.—

Pleimion Naibh, Zannekin en de Vrijheidsstrijd van het Kustland van 1323-1328. Ingenaaid 20.—
Gebonden 28.—

De seer scone Historie ofte Geschiedenisse der vrome Yeesten ende vroede Gesegden der Catievige Schriftuere, die men noemet de Vl. Vlagge (Vlaggeboek), per capitulen inghedeelt ten omineusen ghetale van XIII ende besluetende met ene lyste van Erghernisse. Opgheluystert met chierlike figueren ende met den thronien van diverse scryvers. 1060 bladzijden. 80.—
Eenige exemplaren gebonden 100.—

M. Dalen, Waarom Nationalist zijn? (Eene inleiding tot het Vlaamsch-nationalisme). 3.—

Cyr. Verschaeve, Twee Vlaamsche Voordrachten (landdagen te Ghistel en te Hasselt). 2.—

S. T. Rijder, La Flandre Opprimée, la lourde responsabilité du gouvernement belge vis-à-vis de la Flandre. 3.—

Lod. Scheltjens, Mottige Wannes, verhaal uit het Vlaamsche dorpsleven, met talrijke illustraties van F. De Block. 14.—

Isidoor van Beugem, Albert Saverijs, een studie over den schilder en zijn werk. Uitgave in albumformaat met 40 reproducties.
Ingenaaid 32.50

Isidoor van Beugem, Domien Ingels, een studie over den beeldhouwer en zijn werk. Uitgave in albumformaat met 60 reproducties. Ingenaaid 40.—
Gebonden 50.—

Isidoor van Beugem, Uit Vlaanderens Kunsthalle, een studie over 15 schilders en beeldhouwers. Uitgave in albumformaat met 80 reproducties. Ingenaaid 40.—
Gebonden en gehandteekend 50.—

Werken van Prof. Dr Frans Daels

Voor Moeder en Zuigeling, (3e uitgave), met 113 afbeeldingen. 11e tot 20e duizendtal. 14.—

Operatieve Verloskunde. Met 118 afbeeldingen. 24.—

Beginselen der practische Verloskunde. 2 deelen, met 410 afb., elk 42.—

Voor onze Jongens, (geslachtelijke voorlichting voor jonge lieden, vooral voor degenen die hun legerdienst moeten beginnen). 3.50

Voor mijn Volk in Nood I, geïllustreerd, gewone uitg. 6.—

Voor mijn Volk in Nood II, prachtuitgave, geïll. 15.—

De volledige werken van Edward Vermeulen
(Warden Oom)

Uitgave onder omslagteekening van Jos. Speybrouck. — In deze reeks zijn reeds de volgende werken verschenen:

Nr 5. De Zwarte Pokken, roman, (3e uitg). Ingenaaid 18.—
Op esparato, gebonden 28.—

Nr 9. Grepen uit Aardig Menschenleven, schetsen.
Ingenaaid 15.—

Nr 15. De Vracht, roman. Ingenaaid 18.—
Op hollandsch papier, gebonden 28.—

Nr 16. De Zotte van 't Abeelenhof, roman. Ing. 18.—
Op esparato, gebonden 28.—

Nr 17. Het Betooverd Hof, roman. Ingenaaid 18.—
Op esparato, gebonden 28.—

Nr 18. Verstervend Ras, roman. Ingenaaid 18.—
Op esparato, gebonden 28.—

Al de werken van Warden Oom zullen in deze reeks verscnijnen.
In den vorigen druk is bij ons ook te verkrijgen:

Trimards, roman, (2e uitgave). 12.—

Caïn's Zonde, roman, (2e uitgave). 12.—

Onze volledige Fondscataloog wordt steeds op aanvraag gratis toegezonden

Drukkerij J. Lannoo, 9e W. 514, Thielt.

Verschenen bij de uitgeverij
Excelsior, Zandstr. Brugge

De Ziekte aan de Zenne

door P. Van Overzee.

Een historische bijdrage tot het Nationaliteitenvraagstuk in het Koninkrijk België.

Prijs : 25 fr.

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

DERDE DEEL

(BIBLIOGRAPHIE EN NOTA'S)

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

III.

DE BELGISCHE OMWENTELING VAN 1830

DOOR

MAURITS JOSSON

DERDE DEEL

(BIBLIOGRAPHIE EN NOTA'S)

DRUKKERIJ-UITGEVERIJ J. LANNOO, THIELT

BIBLIOGRAPHIE

A — OFFICIEELE STUKKEN

— Bulletin officiel

— Histoire parlementaire du traité de paix du 19 avril 1839 entre la Belgique et la Hollande

— Mirror of Parliament

— Moniteur belge

— Moniteur universel

— Nederlandsche Staatscourant

— Papers relative to the affairs of Belgium. Protocoles of the Conference held at London

— Receuil de pièces diplomatiques relatif aux affaires de la Hollande et de la Belgique en 1830 et 1831

Colenbrander — Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840.

Huyttens — Discussions du Congrès National de Belgique.

Limburg-Stirum (Th. graaf van) — Volledig verslag van het verhandelde in de buitengewone zittijd der Tweede Kamer der Staten-Generaal en verzameling van al de advijzen uitgebracht, betreffende de Koninklijke Boodschap van 13 September 1830.

Martens (de) — Nouveau recueil de traités, d'alliances, de paix, de trêve, de neutralité etc., des puissances et états de l'Europe depuis 1761 jusqu'à présent.

Noordziek J.J.F. — Verslag der handelingen van de Staten-Generaal, 1829-1830.

Stevens P.J. — Procès verbal des séances de la Commission Consultative, rédigé par le secrétaire (Revue de Belgique 1896).

Terlinden — La révolution belge racontée par les affiches.

Van Zuylen — Memorandum van den baron van Zuylen de Nyevelt, betrekkelijk zijn diplomatische verrichtingen in Juni, Juli en Augustus 1831 als mede-plenipotentiaris ter Londensche Conferentie.

B — GEDENKSCHRIFTEN EN BRIEFWISSELING

Broglie (Duc de) — Souvenirs.

Buffin (Cam. baron de) — Documents inédits sur la révolution belge.

Buffin (Cam. baron de) — Mémoires et documents inédits sur la révolution belge, et la campagne de dix jours.

Capiaumont (Général, comte de) — Mémoires.

Collin de Pouhon, bourgmestre de Spa — Mémoires et anecdotes à ma

connaissance depuis ma jeunesse, et tout ce qui arriva à Spa depuis mon arrivée en l'an VIII.

Cruyplants (colonel) — Souvenirs d'un volontaire de 1830.

De Potter — Souvenirs personnels 1828-1839, avec pièces à l'appui.

Dixon J. — Mon exil.

Fredericq P. — Een brief van J.F. Willems aan Minister van Maanen (Tijdschrift van het Willemsfonds, 1901).

Fréson Armand — Souvenirs personnels (1824-1841) et correspondance diplomatique de Lebeau, publiés avec une préface historique.

Guizot — Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps.

Metternich — Mémoires, documents et écrits divers, publiés par le prince Richard de Metternich.

Niellon — Histoire des évènements et des conspirations orangistes de la révolution en Belgique de 1830 à 1833, rédigée d'après les mémoires du général Niellon.

Stockmar (Chr. Fr. von) — Denkwurdigheiten aus seinen Papieren, zusammengestellt von Ernst, Freiherr von Stockmar.

Talleyrand (prince de) — Mémoires.

Van der Meere (général comte) — Mémoires.

Vinet — Mémoires du général Belliard, receuillis et mis en ordre.

C — ANDERE SCHRIFTEN VAN TIJDGENOOTEN

— Bataille ou receuil des évènements de Bruxelles et d'Anvers, pendant les mémorables journées de 1830

— La Belgique en 1830, ou documents pour servir à l'histoire de son insurrection

— Esquisses historiques de la révolution de la Belgique en 1830

Bartels A. — Les Flandres et la révolution belge.

Bartels A. — Documents historiques sur la révolution belge.

Booms (général P.G.) — Le 12 août et la campagne de dix jours, à propos des « conspirations militaires de 1831 » par A. Eenens.

Bijlandt (W. grave van) commissaris van Zuid-Brabant — Verhaal van het oproer te Brussel.

Constant de Rebecque (Gén. de) — Le Prince d'Orange et son chef d'état major pendant la journée du 12 août 1831, d'après des documents inédits

Durand — Dix jours de campagne, ou la Hollande en 1831.

Failly (baron de) — Mémoire explicatif.

Eenens A. M. — Documents historiques sur l'origine du royaume de Belgique ; les conspirations militaires en 1831.

Eenens A.M. — Réponse au général Booms.

Eenens A.M. — Réponse au général Constant de Rebecque.

Halen (don Juan van) — Les quatre journées de Bruxelles.

Kessels (major d'artillerie) — Précis des opérations militaires pendant les mémorables journées de Septembre 1830 et dans la campagne qui s'en suivit.

Mysochlorate — La ville rebelle ou les Belges au tribunal de l'Europe.

Pouhon (de), mandataire des négociants et propriétaires des marchandises brûlées dans l'entrepôt — Des indemnités et spécialement de celles des marchandises brûlées dans l'entrepôt lors du bombardement en octobre 1830.

Société centrale des décorés de la Croix de Fer — Liste nominative des citoyens décorés de la Croix de Fer, publiée d'après le Moniteur par les soins de....

Stassart (baron de) — Œuvres diverses.

Van der Smissen, gén. d'artillerie (baron) — Mémoire justificatif (Revue de Belgique 1896).

Wargny (de) — Esquisses historiques de la Révolution de Belgique.

Wargny (de) — Supplément aux esquisses historiques de la Révolution de Belgique.

D — LEVENSBESCHRIJVINGEN

— Bibliographie des hommes de la révolution. Humble allocution à nos hommes d'état, par un Belge qui a pris la révolution au sérieux.

Alvin — Notice biographique sur Engelspach (Académie royale de Belgique - Biographie nationale).

Bosscha J. — Leven van Willem II, koning der Nederlanden.

Bulwer Lytton — Life of John Henri Temple, viscount Palmerston

Corti et Buffin — Léopold I, oracle de l'Europe.

Discailles — Ch. Rogier d'après des documents inédits.

Juste Th. — Alexandre Gendebien.

Juste Th. — Charles Rogier.

Juste Th. — Joseph Lebeau.

Juste Th. — Le baron de Gerlache.

Juste Th. — Le comte de Mérode.

Juste Th. — Le comte de Muelenaere.

Juste Th. — Le comte Le Hon.

Juste Th. — Léopold I et Léopold II.

Juste Th. — Surlet de Chokier.

Juste Th. — Sylvain van de Weyer.

Laroière (de) — Panthéon militaire belge.

Lichtervelde (comte de) — Léopold I et la formation de la Belgique contemporaine.

Van der Aa — Biographisch woordenboek der Nederlanden, voortgezet door R. Van Hardewijk en Dr. Schotel.

von Arneth — Johann, Freiherr von Wessenberg.

E — ALGEMEENE WERKEN

Baumont-Vassy (de) — Histoire des états européens depuis le Congrès de Vienne. Belgique et Hollande.

Bavay (Ch. de) — La révolution belge.

Bécourt (Ch. de) — La Belgique et la Révolution de Juillet.

Blanc L. — Histoire de dix ans.

Bosch Ad. greffier de la haute Cour militaire — Droit Pénal et discipline militaire.

Bosscha J. — Neerlands heldendaden te lande, van de vroegste tijden tot op onze dagen.

Broglie (duc de) — Le dernier bienfait de la monarchie ; la neutralité belge (Revue des Deux Mondes, 1899-1900)

Carlier — Talleyrand et la Belgique (Revue de Belgique 1891).

Catholique belge (un) — La révolution vengée.

Charpiny — Les combattants volontaires de 1830 devant l'histoire.

Claeys Pr. — Mémorial de la ville de Gand.

Colenbrander — De belgische Omwenteling.

Cuvelier A. (major d'infanterie) — Historique des bataillons de tirailleurs francs en Belgique.

De Bosch Kemper — De staatkundige geschiedenis van Nederland na 1830.

De Decker J. — Die Flämische Bewegung im allgemeinen (Volk und Reich, Nov. 1927).

d'Haussonville — Histoire de la politique extérieure du gouvernement français (1830-1848).

De Lannoy — Les origines diplomatiques de l'indépendance belge ; La conférence de Londres.

De Ridder A. — Histoire diplomatique du traité de 1839.

Destanberg — Gent sedert 1831.

Dubois — Essais et notices.

Fris V. — Vlaamsch Belgie.

Gerlache (baron de) — Histoire du royaume des Pays-Bas depuis 1814 jusqu'à 1830.

Granville Stopleton — Intervention and non-intervention or the foreign policy of great Britain from 1790 till 1865.

Goblet d'Aviella — Des cinq grandes puissances dans leurs rapports politiques et militaires avec la Belgique.

Hallo F. J. — Staat- en geschiedkundig overzicht van de belgische Omwenteling in 1830.

Hallo F. J. — Staatkundige handelingen van de Londensche Conferentie in de zaken van Holland en Belgie ter oorzake van den belgischen opstand in 1830-1831.

Hillebrand K. — Geschichte Franchreichs von der Thronbesteigung Louis-Philippe's bis, zum Falle Napoleons III.

Hamelius P. — Le mouvement flamand.

Huybrechts P. A., officier supérieur — Histoire politique et militaire de la Belgique en 1830-1831.

Juste Th. — L'élection de Léopold I.

Juste Th. — Lettre à Ch. De Bavay.

Juste Th. — Histoire de Belgique.

Juste Th. — Histoire du Congrès national de Belgique ou la fondation de la nationalité belge.

Juste Th. — La révolution belge de 1830.

Juste Th. — Notes historiques et biographiques.

Kerkhoven de Denterghem (de) — Les préliminaires de la révolution belge en 1830 (Revue de Belgique 1896).

Lavallée — Les frontières de la France.

Lavallée — Histoire des Français.

Leutre (de) — Histoire de la révolution belge.

Montalivet — Dix-huit années de gouvernement parlementaire.

Nothomb J. B. — Essai historique et politique sur la révolution belge.

Nys — Etudes de droit international, deuxième série.

Olivier Em. — L'empire libéral.

Pallain — L'ambassade de Talleyrand à Londres.

Poplimont — La Belgique depuis 1830.

Poullet Pr. — Relations inédites sur les débuts de la révolution belge en 1830 (Revue générale 1897)

Prayon van Zuylen — De belgische taalwetten.

Richemond (chevalier de) — Campagne de 1832 en Belgique.

Ryelandt L. — La révolution de 1830 à Bruges (Annales de la Société d'Emulation à Bruges, 1905).

Sorel — L'Europe et la révolution française.

Spencer Walpole — History of England.

Terlinden — Guillaume I et l'Eglise catholique en Belgique.

Terlinden, De Ridder etc. — Histoire de la Belgique contemporaine.

Thonissen — La Belgique sous le règne de Léopold I.

Thureau Dangin — Histoire de la monarchie de Juillet.

van den Bogaerde van ten Brugge — Essai sur l'importance du com-

merce, de la navigation et de l'industrie dans les provinces formant le royaume des Pays-Bas.

Van der Kemp — Maestrichts belegstaat van 1830-1831.

Van der Kemp — De belgische omwenteling in Luik en Limburg.

Van Kalken — Histoire du royaume des Pays-Bas et de la révolution belge de 1830.

Van Kalken. — La Belgique et la France en 1830.

White Ch. — The Belgic Revolution.

Willems L. — Over twee anti-vlaamsche brieven toegeschreven aan minister Rogier (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie, 1902 bl. 53).

— Grande Encyclopédie de Paris.

— De la défense nationale et du danger de maintenir des officiers étrangers dans l'armée belge.

F — KRANTEN

Orangisten — Amsterdamsche Courant.
— Journal d'Anvers et de la Province.
— Journal de Gand.
— Le Knout.
— Le Lynx.
— Le Messager de Gand.

Patriotten — Le Belge.
— Le Courrier belge.
— Le Courrier de la Meuse.
— Le Courrier des Pays-Bas.
— L'Emancipation.
— Le Journal de la Province de Liége.
— Le Journal des Flandres.
— Le Journal de Verviers.
— Le Libéral.
— L'Union belge.
— Le Vrai Patriote.

Andere Kranten — Journal de Bruxelles (1859).
— La Liberté (1867).
— La Gazette de Liége (1886).
— Journal des sciences militaires.

NOTAS BIJ DE INLEIDING EN HOOFDSTUK I

(1) aangehaald door Poullet. Relations inédites sur la révolution belge (Revue générale 1897, bl. 610).
,2) bij Poullet. Relations inédites (Revue générale 1879,bl. 610).
(3) Over den invloed der geestelijkheid op de revolutionnaire gezindheid in Vlaanderen is veel te zeggen. - Ziehier een kenschetsend uittreksel uit een dépêche van Bertin de Vaux, fransche gezant in den Haag, aan Molé (13 Oct. 1830). Het geldt een samenspraak met Verstolk van Soelen :

« J'ai jeté quelques mots sur le clergé catholique, on l'a plutôt justifié qu'accusé. **Quelques** curés auraient été imprudents. Cette opinion qui est en opposition avec celle de tous les habitants et avec la vérité, m'a fort étonné. Non seulement l'action des prêtres a été immense en Belgique (lees : in Vlaanderen) ; mais celle même du nonce Capaccini sur les prêtres a été immense en Belgique». (**Colenbrander,** gedenkstukken, X, 2 bl.
(42) De beschuldiging tegen Capaccini is onwaar, zooals de berichten van den engelschen gezant bewijzen.

Een ander bericht uit Brussel verzonden door La Moussaye aan Molé, (5-6 Sept. 1830) spreekt even duidelijk : « Le clergé dont l'influence est immense, l'avait (la réunion à la, France) un moment recherchée, mais depuis les évènements du mois de juillet, il s'y montre très contraire» (**Colenbrander,** gedenkstukken X, 2, Nr 13, bl. 11), en dit is voor hem een der doorslaande redenen, waarom de fransche kleuren in zoo korten tijd door de brabandsche vervangen waren, en La Moussaye kon het best weten : Van hem schreef de deensche gezant Selby aan Schimmelman (27 Maart 1830) : «Jusqu'ici je repoussais tout soupçon de relations entre le gouvernement français et l'opposition (de Belgen) dans ce pays-ci ; maintenant ma défiance est excitée par le fait des liaisons dans lesquelles le chargé d'affaires de S. M. Très Catholique s'est jeté à tête baissée avec des hommes que, j'en suis sûr, il connaissait à peine et avec lesquels le second secrétaire, parti d'ici avant l'arrivée du comte de la Grange, a de son côté vécu tout l'hiver et durant la crise parlementaire (van 1829) dans une intimité que j'aimerais à expliquer autrement». (**Colenbrander,** gedenkst. IX, 1, bl. 442). De diplomatische correspondentie van deze jaren (1828-1831) is voortdurend met den invloed der geestelijkheid ten voordeele der revolutie bezig : in veel gevallen noemt men de katholieke partij « le parti-prêtre », en de Mérode geldt als staande onder den invloed der priesters, ten minste in den beginne. De bisschoppen waren echter niet zoo gezind : De Haerne, de latere afgevaardigde

aan het Congres, werd als leeraar der Rethorikaklas in het Klein Seminarie te Roeselare afgesteld om zijn revolutionnaire gezindheid (**Bartels**, les Flandres et la révolution belge, 400).

(4) Pletinckx.

(5) Ordonnances royales, ook wel « ordonnances de juillet » geheeten.

(6) **Lavalée**, Histoire des Français V, 364-366.

(7) **Lavalée**, Histoire V, 372-380.

(8) **White**, Belgic Revolution, I, 153.

(9) **Th. Juste**, Révolution belge I, 1.

(10) **Bartels**, Les Flandres, 323.

(11) **De Bavay**, Révolution, 132, 136.

(12) **Juste**, Révolution I, 95.

(13) «Heureux les peuples qui n'en sont pas réduits à une aussi terrible nécessité ! Nous sommes de ce nombre, la voie légale nous est ouverte et les lumières, qui vont jaillir des évènements actuels, rendent plus certain que jamais, chez nous, le succès d'une opposition légale, paisible et grave» (**De Bavay**, Révolution, 133).

(14) **Juste**, Révolution I, 150 ; **White** I, 306, **Nothomb**, Essai historique 44 ; **De Potter**, Souvenirs personnels I 59, II 257.

(15) « Le National » (rédigé par Thiers, Carrel, Mignet etc.) prétendait que la Belgique convenait à la France dans les limites naturelles de laquelle elle était placée. La France avait le droit de s'en emparer quand bon lui semblait. (**De Potter**, Souvenirs, I, 18.

(16) **De Bavay**, Révolution 140 ; vgl. **De Potter** II, 258 ; **Carlier**, Talleyrand et la Belgique, (Revue de Belgique 1891, 131) ; **White** Revolution I, 114 ; I, 185 ; II, 327 : « Gendebien était encouragé dans sa combinaison favorite (la réunion de la Belgique à la France) par La Fayette, Lamarque, de Richemond et les principaux chefs du parti du mouvement » vgl. Dépêche van den deenschen gezant Selby, 27 Maart 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken IX, 1, 442). Ook dépêche van La Moussaye, de fransche gezant, dd. 9 Maart 1829 (**Colenbrander**, gedenkstukken IX, 1. 148) Notas van Van Maanen (**Colenbrander**, gedenkstukken IX, 2, 830-831)

(17) **Louis Blanc**, Hist. de dix ans II, 81. Hij beschrijft de annexionnisten aldus : «Ce parti actif, passionné, bruyant et ami de l'imprévu, qui à Paris parlait de propagande, voulait qu'on poussât la France jusqu'au Rhin, et que l'on étendit la main sur la Belgique » (op. cit II, 81).

(18) La Moussaye aan Portalis, 9 Maart 1829 (**Colenbrander** gedenkstukken IX 1, bl. 148).

(19) Rapport over de buitenlandsche staatkunde der Nederlanden, 23 Jan. 1829 (**Colenbrander**, gedenkstukken IX 2, Nr 235 bl. 448-9).

(20) Wellington aan Aberdeen 13 Sept. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X 1 ; Nr. 15, bl. 14).

(21) Gendebien aan De Potter (**De Potter,** Souvenirs I, 123-5) ; **Juste,** révolution II, app. 189 ; **Juste,** Gendebien 6,78 ; La Liberté 3 Nov. 1867.
(22) **White** I, 162, 228, 294 ; vgl. **Bosscha,** Neerlands heldendaden IV,574
(23) vgl. **White I,** 161 en 162 : «In short had it depended on their will Belgium would have risen in mass and France would have thrown an army of occupation into that country. A war of conquest, under the pretext of giving liberal institutions, would have been declared, and those rich and fertile lands, where agriculture, industry, commerce and the arts are now rapidly recovering their former splendour, would have been converted in a theatre of devastation and the most abject vasselage.
(24) **Le duc de Broglie,** Le dernier bienfait de la monarchie. La neutralité belge (Revue des Deux Mondes, 1899-1900, blz. 269).
(25) Discours d'Alex. Gendebien au Congrès, 6 juillet 1831 ; zie **Juste,** Alex. Gendebien bl. 7 ; Juste, révolution II, 5, 7.
(26) Le 15 avril, les partisans de l'annexion répandirent à profusion dans les rues de Bruxelles des écrits portant : « Français : Faites un pas et la Belgique est à vous ». On entendait de temps en temps les cris de : Vivent les Français ! Vive la liberté ! (**Juste,** Révolution, II, p. 5) cfr. Schuermans aan Van Maanen, 12 Aug. 1830 **Colenbrander,** gedenkstukken IX 2, 839).
(27) **Juste.** Révolution II, 5.
(28) La police des Pays-Bas exerçait une surveillance très active sur tous les voyageurs venant de France et contrôlait tous les papiers. Pour échapper à cette surveillance, les chefs des soi-disant patriotes eurent l'idée de se servir de femmes comme courriers, et, grâce à elle une correspondance active s'échangeait entre Paris et Bruxelles (**Buffin** Mémoires et documents inédits, I, 125, note. — cfr. **Juste,** Révolution II, 5, en note).
(29) **Juste,** Révolution II, 5-7.
(30) Op. cit. II 12, **Juste,** Al. Gendebien, 9.
(31) Les Belges sont convaincus que, réunis aujourd'hui à la France, ils partageraient comme autrefois ses destinées en tout et pour tout. (Le Belge, 25 août 1830 ; **Juste,** Révolution II, p. 11).
(32) Courrier des Pays-Bas, 5 août 1830 : Nous apprenons, qu'un des membres les plus distingués de l'opposition parlementaire, M. le baron de Stassart, qui se trouvait à Paris depuis quelques jours, vient de faire des démarches pour l'admission en France de nos exilés.
(33) Courrier des Pays-Bas, 25 Augustus 1830.
(34) Le Belge, 18 août 1830.
(35) **De Potter :** Souvenirs I, bl. 109.
(36) Nos bannis ne cessent de recevoir les visites et les félicitations de ce que Paris renferme de plus honorable. Ils ont pu se convaincre à la

dernière soirée du général La Fayette, que la plupart des députés, organes de l'opinion victorieuse, s'associent de cœur et d'âme à la cause de l'opposition belge et forment les vœux les plus sincères pour son triomphe (Le Courrier des Pays-Bas, 27 août 1830).

(37) Journal de Gand, 24 sept. 1830.

(38) **Th. Juste,** Révolution I, 171, 172.

(39) Pesez, Pierre Michel, négociant à Paris : Un des promoteurs du mouvement, qui éclata dans la nuit du 25 au 26 août. Liste nominative des citoyens décorés de la croix de fer. cfr. La Belgique en 1830, I, 84.

(40) La Belgique en 1830, I, 84.

(41) **De Bavay,** préface en blz. 137, 138 ; **Juste,** lettre à Ch. De Bavay, 17, 12 ; **Discailles,** Charles Rogier, II, 70.

(42) **Juste** Révolution, II, p. 12 et 52 : « les contemporains les mieux informés Schuermans, procureur du Roi et de Wargny, l'auteur des Esquisses historiques de la révolution de la Belgique, déclarent qu'ils y avait des excitations, des meneurs et que l'on vit même une distribution d'argent.

«Il paraît positif, dit Schuermans, qu'un club de Paris prenait des mesures et donnait des instructions, tandis que des réunions de conspirateurs à Bruxelles délibéraient aussi. M..., chef de parti, prétendit chez M..., n'avoir reçu que le 25 août même les instructions et les fonds nécessaires pour commencer un mouvement ». « The influx of French subjects into Brussels is very considerable. The distribution of money amongst the lowest orders, continues to be immense (Cartwright aan Wellington, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 24 bl. 24-25). Zooals de engelsche diplomaat, naar Brussel als waarnemer gestuurd, getuigt, zoo spreken alle gezanten in hun verslagen ; alleen de fransche beweert niets te weten, en wees de beschuldiging af toen minister Verstolk van Stoelen hem daarover sprak. (**Colenbrander,** gedenkstukken X ; de verslagen in de drie eerste stukken uit de eerste dagen van den opstand).

(43) **White** I, bl. 160 cfr. op. cit. I 85, 86 : In its earnest desire to realise its assertion of the Netherlands being the classic soil of liberty as well as with view of attracting foreign skill and industry, the utmost encouragement was offered to strangers of all classes to settle on its hospital and fertile soil. Thus Brussels became the rendez-vous, the representative assembly of all the discontent spirits in Europe, Regicides, conventionalists, exiled Napoleonists, proscribed constitutionalists, persecuted Carbonari, oppressed Poles, disgraced Russians, radical English and visionary German students indiscriminately flocked to the metropolis of Brabant.... But if the exiles had strong claim to the humanity and protection of the governement no claims on the exiles ?.... Was it not their duty to remain passive spectators of all civil discussions and

to abstain from interfere with the legislative proceedings of a country, where they had voluntarily sought shelter and from they were at liberty to remove whenever they thougt proper? Was nothing due from them to the right of hospitality and the calls of gratitude? Their residence was not compulsory, but their inaction was obligatory.

(44) **White I, 160; de Beaumont-Vassy**, p. 61.

(45) Le lundi 23 août, les montres de plusieurs boutiques à Bruxelles et notamment dans la Rue de la Madeleine, celle des deux Bertrand, marchand de chapeaux de paille et du coiffeur Destrée, avaient été couvertes de cocardes tricolores françaises, de rubans, d'écharpes et d'autres ornements des trois couleurs de France. La Belgique en 1830 ou documents pour servir à l'histoire de son insurrection, p. 15); cfr. op. cit. p. 12. Des rubans et des drapeaux aux trois couleurs avaient déjà paru

(46) Schuermans, Souvenirs inédits, v, **Juste**, Révolution II, 5, 6.

(47) **W. Grave van Bijlandt**, verhaal van het oproer, bl. 14; **White I**, bl. 166; Audoor aan Van Maanen, 29 Aug. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 45 bl. 64).

(48) Dès les premiers excès au cris de: A bas le Roi! se mêlaient avec une persistance affectée les cris de: Vive la France! Vivent les Français! **Mysochlorate**, la ville rebelle ou les Belges au tribunal de l'Europe, I, 13, cfr. **De Beaumont-Vassy** I, 67).

(49) Esquisses historiques, 10; Rapport van De Knyff, 27-29 Aug. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4 Nr 15, bl. 35).

(50) Bedoeld was Libry-Bagnano, **De Beaumont-Vassy** I, 67; J. De Bosch Kemper. De staatkundige geschiedenis van Nederland bl. 720. La Moussaye aan Molé, 28 Augustus 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2 Nr 1 bl. 1).

(51) Journal d'Anvers et de la province, 27 Augustus 1830.

(52) On pénètre dans la cave, on en sort le vin que l'on boit en chantant le chœur du Solitaire: «Le vin par sa douce chaleur nous anime et nous possède. (Esquisses historiques).

(53) « Whilst some were occupied in devastating the property, others in a futurious state of excitement or inebriation sought for Libry, whose life would inevitably have fallen a sacrifice to their fury, had he not made his escape at the first signal of the approaching tumult.

It is superflous to detail the scene that ensued; suffice it to say that ....furniture, clothes.... and papers, every article even to the very staircase was pillaged and destroyed. (**White I**, 178 cfr. Esquisses hist. 11-12)

(54) Esquisses, 10-11. Van Gobbelschroy aan den Koning, 26 Aug. 1830. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 8, bl. 30).

(55) **Mysochlorate,** la ville rebelle ou les Belges au tribunal de l'Europe II, 393.

(56) Esquisses, 16 ; rapport van De Knijff, 27-9 Augustus. (**Colenbrander,** gedenkstukken X4 Nr 16 blz. 40).

(57) **White** I, 248 en 249.

(58) **Van Bylandt,** op. cit. 24.

(59) Esquisses, 14. Schuermans aan Van Maanen, 20 Aug. 1830. (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 9 bl. 30).

(60) In zijn « Memoires » verzekert Felix Chazal, dat hij een kolom van 200-300 man aanvoerde die naar den grooten Zavel optrok, waar het verblijf van Van Maanen was. (**Buffin,** mémoires et documents inédits I, 36, 37). Vers 11 heures une bande d'environ 200 hommes s'était réunie en face du Palais de Justice ; elle avait des chefs auxquels elle obéissait et qui l'empêchèrent même pendant un certain temps de prendre part au sac de la maison de Libry - Bagnano, dont le bruit parvenait jusqu'au Palais de Justice. Vers minuit cette bande, après avoir brisé les vitres du Palais de Justice, se dirigea en suivant la rue de la Paille et le Grand Sablon, vers l'hôtel du ministère de la justice, situé au coin du Petit Sablon et de la rue des Petits Carmes.

Là, il n'y eut pas un moment d'hésitation, tout se passa méthodiquement. Les émeutiers pénétrèrent par la fenêtre du concierge, dans l'hôtel brisant et saccageant tout ce qui se trouvait sur leur passage ; des meubles et des papiers furent transportés sur le Petit Sablon, où on y mit le feu. Mais comme cela durait trop longtemps, un chef cria: «Mettons le feu à l'hôtel !» Une cinquantaine de pillards saisirent des brandons allumés et s'élancèrent dans l'édifice : une longue colonne de fumée et la lueur des flammes annoncèrent bientôt que leurs projets criminels n'avaient que trop bien réussi. Les émeutiers rangés sur le Petit Sablon contemplaient ce spectacle avec joie. Il est pourtant fort probable qu'aucun d'eux ne connaissait le ministre, ni n'avait eu à se plaindre de lui (Esquisses, 16, 17, cfr. **White** I, 248, 249).

(61) **Van Bylandt,** verhaal, 25.

(62) Esquisses, 17, 18.

(63) As the night avanced, the audacity of the rioters seemed to increase. The whole city presented a rearful and disgusting scene of anarchy and lawless riot. No one knew where the scene of devastation would end. (**White,** I, 179).

(64) Esquisses 22, 27. Berigten omtrent den toestand te Brussel. (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 38, bl. 58).

(65) Esquisses 23, 24; 34 ; Van Gobbelschroy aan den koning, den 26 Augustus 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4 Nr 11, bl. 32) ; Schuermans aan Van Maanen, 27 Aug. 1830 (op. cit. X4, Nr 14 bl. 34).

(66) Esquisses, 29.
(67) **Van Bylandt,** op. cit. 49.
(68) Peu après, le drapeau français fut arboré à l'hôtel de ville et dans plusieurs quartiers de la ville (**Juste,** Révolution II, 21; **de Gerlache** 510; **de Beaumont-Vassy,** 73; La Belgique en 1830, p. 36; **White** I, 183).
(69) **Juste,** Révolution II, 9; **de Gerlache** 510 vgl. Amsterdamsche Courant 3 Sept. 1830. Den 31 Augustus 1830 hadden twee leden der Brusselsch deputatie de commandant-generaal en de heer Rouppe, een afzonderlijk onderhoud met de prinsen; onder het gesprek en na zijne tevredenheid uitgedrukt te hebben, zeide de prins aan den heer Rouppe: « Het strafwetboek is u voorzeker bekend; gij draagt onwettige kleuren in mijn hoofdkwartier, en ik zou u kunnen arresteeren ». Rouppe bracht tot verontschuldiging in, dat hij de kleuren droeg der burgerij, welke hij vertegenwoordigde en dat de Brabandsche kleuren aangenomen waren geworden om te voorkomen dat de driekleurige fransche vlag zou worden uitgestoken. (cfr. La grande encyclopédie de Paris, verbo: Toussaint marquis de la Moussaye. — **Bosscha,** Willem II, 428).
(70) Esquisses, 28, 31.
(71) **White** I, 184.
(72) Akt van beschuldiging van Fontane en Consoorten — Courrier belge 23 April 1831. Esquisses 33, 34, 35; Staedler, 27 Augustus 1830 (**Buffin,** Documents 27) Van Gobbelschroy aan den Koning, 27 Aug. (**Colenbrander,** gedenkstukken X4 Nr 16 bl. 41).
(73) Esquisses 39; Remy aan Hofmann 29 Aug. 1830. (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 42, bl, 61).
(74) **Van Bylandt,** verhaal, 14.
(75) De Stoop aan Van Maanen, 27 Aug. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 18, bl. 44).
(76) «Ce n'est pas à vous (peuple de Bruxelles) que l'on doit attribuer les excès, qui depuis avant-hier ont répandu le trouble dans cette ville. Ils ne peuvent être l'ouvrage que d'hommes sans nom, étrangers à votre belle cité, peut-être même à la Belgique, ou qui du moins ne méritent pas de lui appartenir (**Ch. Terlinden,** La Révolution belge racontée, 13-16).
(77) **Buffin,** Documents inédits 34.
(78) Esquisses 45.
(79) Van Gobbelschroy aan den Koning, 27 Oogst 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X 4, Nr 16, bl. 42).
(80) **White** I, 286; **Bosscha,** Willem II, 422.
(81) «Pleins de confiance dans la bonté de Votre Majesté et dans sa justice, les soussignés n'ont député vers vous leurs concitoyens que pour acquérir la douce certitude **que les maux dont on se plaint seront aussi-**

tôt réparés que connus. Ils sont convaincus qu'un des meilleurs moyens pour parvenir à ce but si désiré serait la prompte convocation des Etats-Généraux (Terlinden, La Révolution par affiches 22). — Volledige tekst en handteekens bij Colenbrander, gedenkstukken X4, Nr 41 bl. 59).

(82) «L'exécution franche et sincère de la loi fondamentale sans restriction ni interprétation au profit du pouvoir; — l'éloignement du ministère Van Maanen; — la suspension provisoire de l'abatage jusqu'à la prochaine session des états-généraux; — un nouveau système électoral, établi par une loi où l'élection soit plus directe par le peuple; — le rétablissement du jury — la responsabilité pénale des ministres établie par une loi; — une loi qui fixe le siège de la Haute-Cour dans les provinces méridionales; — la cessation des poursuites intentées aux écrivains libéraux; — l'annulation de toutes les condamnations en matière politique; — qu'il soit distribuée à tous les ouvriers infortunés du pain pour subvenir à leurs besoins jusqu'à ce qu'ils puissent reprendre leurs travaux».

Terlinden: la révolution par affiches 24; Van Gobbelschrooy aan den Koning (Colenbrander, gedenkstukken X4, Nr 30, bl. 51).

(83) These who pretend that there was a general desire for a reunion with France or even a total separation from Holland, know nothing of the state of public feeling at the period... Notwithstanding the short triumph of « het gepeupel » and the removal of the royal insignia, there where no other symptoms of animosity... not even a talk of separation. The press and every other organ of public opinion outwardly professed a desir for the re-establishement of the governement authority, accompanied by such concessions as were calculated to rally the nation round the throne (White I, 161, 185, 210).

(84) White, I, 210.

(85) Juste, Révolution II, 28.

(86) Amsterdamsche Courant. Courrier de la Meuse, 1 Sept. 1830.

(87) Juste, Alex. Gendebien 9.

(88) White, I, 232 vlg.

(89) White I, 234-5; Courrier de la Meuse, 31 Aug. 1830 Courrier des Pays-Bas, 3 Sept. 1830.

(90) Courrier de la Meuse, 3 Sept. 1830.

(91) Amsterdamsche Courant, 3 Sept. 1830.

(92) Amsterdamsche Courant, 1 Sept. 1830.

(93) Juste, Alex. Gendebien, 9.

(94) Collin de Pouhon, Mémoires et Anecdotes, 34-35.

(95) Courrier de la Meuse, 24 Sept. 1830. Ook te Maastricht waar er eenige muiters te hoop liepen, riepen de leiders: «Vive la France! Vivent les Français» (La Belgique en 1830, I, 12).

(96) **Juste**, Ch. Rogier, 5-7, Leignes aan Van Maanen, 3 Sept. 1830. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 79, bl, 94. Deze geeft echter als datum op 2 Sept.).

(97) Mémoires de Chazal, (**Buffin**, mémoires I, 65).

(98) Les émeutiers liégeois voulurent forcer Charles Rogier à se mettre à leur tête. Charles Rogier refusa. Un jour il vint au « Politique », pâle et défait : on lui avait fait promettre, en le menaçant d'un pistolet, de partir pour Bruxelles à la tête des volontaires liégeois. Lebeau voulut dissuader son ami de tenir une promesse arrachée par la violence. Cependant le lendemain Charles Rogier partit pour Bruxelles, avec son ami le Français Lignac, à la tête d'une centaine d'hommes (**Armand Freson**, Préface historique aux souvenirs de J. Lebeau, 11).

(99 Courrier de la Meuse 2 sept. 1830; **L. Ryelandt**, la révolution de 1830 à Bruges (Annales de la Soc. d'Emulation de Bruges, 1905, p. 250, 255-258).

(100) With the melancholy exception of Brugge, the remainder of the Flanders continued perfectly tranquil, a circumstance the more remarkable when it is remembered that these two provinces were the first focus of the petitionary system. The extensive populous city of Ghent, distinguished itself by its peaceable conduct: indeed its wealthy citizens and laborious population who had shared more largely than others in Belgium the favours of governement, showed little sympathy for the proceedings of the Brusselaars. Antwerp also preserved its calm. A slight movement had taken place, but it was instantly repressed. In a commercial city whose whole welfare depended on tranquillity, whose merchants had risen to an admirable state of prosperity under the Netherlands governement and whose population had constant occupation and never failing bread, disorder and anarchy were anticipated with horror. Consequently, the vast mass of its respectable inhabitants were eager to support the governement and maintain the suprenacy of the laws (**White**, I, 286).

(101) Rapport de J. d'Hoogvorst, Alex. Gendebien, le comte Félix de Mérode, le baron Fréderic de Sécus fils, Palmaert père, affiché le 2 sept. 1830 à Bruxelles. - v. **Terlinden**, op. cit. 35, 36, 37.

(102) **White** I, 331.

(103) **Bosscha**, Willem II, 427, vlg.

(104) vgl. **Van Kalken**, Histoire du Royaume des Pays-Bas 132; **Fris**, Vlaamsch Belgie, 155-156.

(105) **Bosscha**, Willem, II bl. 427-434.

(106) Proclamation:

S. A. R. le prince d'Orange viendra aujourd'hui avec son état-major seulement et sans troupes; il demande que la garde bourgeoise aille au

devant de lui. — Les députés se sont engagés à la garantie de sa personne et à la liberté qu'il aura d'entrer en ville avec la garde bourgeoise, ou de se retirer s'il le juge convenable. (**Terlinden**, la révolution belge racontée par les affiches, 31).

(107) **Bosscha** — Willem II, 295-296, mémoires du général Dumonceau (**Buffin**, mém. et doc. I, 457).

(108) Mémoires du Lieutenant Gén. Baron Félix Chazal, Min. d'Etat; v. **Buffin**: mémoires et documents inédits I, 40.

(109) Mémoires du Lieut. Géu. J, Fr. Dumonceau, **Buffin**, mémoires et documents inédits I, 457, 458.

(110) Il (le prince) s'exprime en ces termes : « Je vois avec regrêt que vous persistez à porter des couleurs qui ne sont pas celles de l'état. Prises, peut-être dans un but primitivement louable, elles ne sauraient dorénavant plus être qu'un enblême de désordre parmi vous ».

Et, élevant son chapeau il montra la cocarde arange : «Voilà, dit-il les couleurs qui doivent nous réunir tous ! Les Belges les portaient en combattant pour l'indépendance à l'immortelle journée de Waterloo. Reprenez-les donc ces nobles couleurs ; elles ne rappellent que des souvenirs de libertée et de gloire.

« Je me fierai à votre parole, Messieurs, si vous me promettez de vous y rallier».

«Oui, nous le jurons !» s'écriait-on de toutes parts.

«Jurez-vous aussi de rester fidèles à la dynastie actuelle ?» ajouta le prince.

«Oui, nous le jurons», répondit de nouveau l'Etat-major de la garde bourgeoise, en élevant la main.

«Répétez donc avec moi : Le Roi, la Loi, et la Patrie » !

Tous le répétèrent jusqu'à trois reprises, sans aucune apparence d'hésitation, en ajoutant ensuite : « Vive le Roi ! Vive le prince d'Orange ! »

«Eh bien, marchons alors», dit le prince. **Buffin**, Mémoires et documents inédits I 458 sq)

(111) Mémoires Comte Dumonceau, **Buffin**, Mémoires I, 458, 460

(112) **Van Kalken**, Histoire du Royaume des Pays-Bas, 132.

(113) **Bosscha**, Willem II 440.

(114) Mém. de Chazal, **Buffin**, Mémoires I, 42.

(115) **Bosscha**, Willem II, 300.

(116) **Bosscha**, Willem II, 301.

(117) Mém. de Chazal, **Buffin**, Mémoires I, 42. - **Bosscha**, Willem II, 301.

(118) **Bosscha**, Willem II, 302 vlg.

(119) **White** I, 228.

(120) **Van Bylandt**, verhaal van het oproer te Brussel 87-88.

(121) **Van Bylandt**, verhaal van het oproer te Brussel, 87-88.

(122) Op de eerste zitting werden Van de Weyer en Rouppe bij de commissie gevoegd. (**Terlinden,** La Révolution racontée, 34).
(123) **Terlinden,** op. cit. 32.
(124) **Terlinden,** op. cit. 35.
(125) Celui-ci proposa au prince de le faire proclamer le lendemain à midi, roi des Belges (**Juste,** Révolution, II, 45).
(126) No, sir, exclamed His Royal Highness, it cannot be! you are yourself a father and renowned for your domestic qualities as a kind parent and dutiful son. What opinion would you entertain of me, were I to sacrifice the interests of my father to my own? What confidence could you repose in a man, who could cast off his allegiance to his king and that king his father, merely to gratify his ambition? I also am a father, added the Prince with deep emotion, and am bound to show a proper example to my children. Posterity shall not revile me as that disloyal Nassau, who tore the diadem from his fathers trown to place it on his own. (**White,** I, 246).
(157) Mém. de Chazal, **Buffin** I, mém. 44. cfr. **Juste,** Révolution II, 46.
(128) Ses ennemis personnels, craignant qu'il ne se rendit trop populaire et voyant réellement, que les masses étaient très portées pour lui vinrent à l'hôtel de ville jeter l'alarme en faisant craindre pour les jours du prince et dirent, qu'il serait prudent de le faire quitter la ville, principalement pour les sept députés sur qui pesait la responsabilité de la vie du prince. (Mémoire justificatif du général d'artillerie baron Van der Smissen; v. Revue de Belgique 1896, 6. 217, cfr. **Juste,** Congrès, II 47).
(129) Nous soussignés, membres de la commission nommé par S. A. R. le prince d'Orange pour lui proposer les mesures nécessaires, à l'effet de ramener le calme et la confiance, déclarons et certifions être tous convaincus que la mesure prise par son Altesse Royale de se rendre immédiatement à La Haye pour être l'intermédiaire entre les habitants de cette contrée et S. M. le Roi des Pays-Bas a été nécessitée par la position difficile où son Altesse Royale s'est trouvée. Nous estimons que dans l'état de choses, il était impossible que son Altesse Royale put prendre un autre moyen pour éviter l'effusion du sang et des malheurs incalculables.

Fidèles à la dynastie des Nassau et au Roi, opposés à toute intervention étrangère, nous envisageons la conduite de son Altesse Royale comme pouvant seule sauver la patrie dans ce moment suprême. Nous affirmons que personne parmi-nous n'a cru devoir dissuader son Altesse Royale de prendre la résolution dont il s'agit.

Fait à Bruxelles, au Palais de son Altesse Royale en séance de la commission, le 3 septembre 1830.

(signé) Baron Van der Linden d'Hooghvorst
le duc d'Ursel
le chevalier Van der Fosse
Ch. de Wellens
d'Aubremé
J. B. Kockaert
Sylvain Van de Weyer
Rouppe
P. J. Stevens, secrétaire.

(Procès-verbal des séances de la commission consultative rédigé par le secrétaire P. J. Stevens, v. Revue de Belgique 1896, p. 369-378).

(130) Procès-verbal des séances de la commission consult., rédigé par le secrétaire Stevens, Advocat, v. Revue de Belgique 1896, 369-378.

(131) Procès verbal de Stevens, Revue de Belgique 1896, blz. 377.

(132) Procès-verbal de Stevens, Revue de Belgique 1896, l. c.

(133) **Terlinden**, Révolution Belge racontée, 40, 41, 42.

(134) **Ryelandt**, la révolution de 1830 à Bruges (ann. soc. Emul. 1905, p. 264).

(135) **Van Bijlandt**, verhaal, 91.

(136) Ziehier het koninklijk besluit : Guillaume par la grâce de Dieu roi des Pays-Bas, sur la requête de M. C. F. Van Maanen, notre ministre de la justice, contenant une nouvelle et instante prière d'être démissionné de ses fonctions actuelles, dans le cas où cette démission pourrait calmer les esprits et rétablir la tranquillité et l'ordre, ou au moins prévenir de plus grands désastres que ceux dans lesquels la patrie se trouve plongée actuellement ; vu qu'il considère comme un droit sacré d'insister à présent de la manière la plus sérieuse sur son éloignement du département de la justice et de la direction des affaires générales auprès de Nous-Avons trouvé bon et entendu : d'accorder au sieur M. C. J. Van Maanen, une démission honorable de ses fonctions de ministre de la Justice, en le remerciant de son zèle et de sa fidélité ainsi que des grands services qu'il à rendus à notre personne et à l'état.

La Haye, 3 septembre 1830.

(s) Guillaume.

« La forme dans laquelle le roi a accordé à M. Van Maanen sa démission honorable est dans des termes si flatteurs pour cet ex-ministre que les provinces mécontentes y voient une véritable insulte» écrit Staedler v. ses lettres au prince d'Arenberg ; **Buffin**, Documents 105).

(137) **Terlinden**, Révolution belge racontée, 49, 50, 51.

(138) **Juste**, Révolution, II, 65-69.

(139) **Juste**, A. Gendebien, 13-14.

(140) **Juste**, Révolution, I, 74.

(141) Bagot aan Aberdeen, 10 en 11 Sept. 1830. (**Colenbrander**, gedenkstukken XI, Nrs 29, 30 blz. 38-39).
(142) **Juste**, Révolution I, 74 ; cfr. **White** I, 300, **Colenbrander**, gedenkstukken XI, Nrs 29, 30 blz. 38-39).
(143) **Th. H. Graaf van Limburg-Stirum**, commies van staat bij de Tweede Kamer der staten-generaal. Volledig verslag, I.
(144) **Limburg-Stirum**, Verslag V-VI.
(145) **Limburg-Stirum**, Verslag XVI-XIX.
(146) **Limburg-Stirum**, Verslag XXVIII.
(147) **Limburg-Stirum**, Verslag XXIV.
(148) **Limburg-Stirum**, Verslag XXV-XXVI.
(149) **Limburg-Stirum**, Verslag XXIV.
(150) **Limburg-Stirum**, Verslag 279.
(151) **Limgurg Stirum**, Verslag 94, 135, 158.
(152) **Limburg-Stirum**, Verslag 269.
(153) **Limburg-Stirum**, Verslag 270.
(154) **Limburg-Stirum**, Verslag 273-274.
(155) **Limburg-Stirum**, Verslag 46-50.
(156) **Limburg-Stirum**, Verslag 194-5.
(157) **Limburg-Stirum**, Verslag 247.
(158) **Limgurg-Stirum**, Verslag 164-167.
(159) **Limburg-Stirum**, Verslag 180-188.
(160) **Limburg-Stirum**, Verslag 204-5.
(161) **Limburg-Stirum**, Verslag 277-8.
(162) **Limburg-Stirum**, Verslag XII.
(163) **Limburg-Stirum**, Verslag XXI.
(164) **Limburg-Stirum**, Verslag LXIII.
(165) **Limburg-Stirum**, Verslag 268.
(166) **Limburg-Stirum**, Verslag 288.
(166) **Limburg-Stirum**, Verslag 228.
(168) **Limburg-Stirum**, Verslag 4.
(169) **Limburg-Stirum**, Verslag 43.
(170) **Limburg-Stirum**, Verslag 216-7.
(171) **Limburg-Stirum**, Verslag 241.
(172) **Limburg-Stirum**, Verslag 127-130.
(173) **Limburg-Stirum**, Verslag 5-12.
(174) **Limburg-Stirum**, Verslag 207-208.
(175) **Limburg-Stirum**, Verslag 112-115.
(176) **Limburg-Stirum**, Verslag 250-251.
(177) **De Bosch Kemper**, 74.
(178) Ontwerp ingediend door de Staatscommissie benoemd bij Koninklijk besluit van 10 October 1830, Nr 72, tot het voorstellen van

veranderingen in de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het Koninkrijk der Nederlanden.

(179) **Colenbrander** geeft de mededeelingen der verschillende ambassadeurs. — Zie ook Van Zuylen aan Van der Hooft, 13 Sept. 1830. (**Colenbrander,** gedenkstukken X4 Nr 127, blz. 144).

(180) **Th. Juste,** Révolution II, 148.

(181) **Mysochlorate,** La ville rebelle....I, 170; Stuart aan Aberdeen, 24 Sept. 1830. **Colenbrander,** gedenkstukken X1 Nr 46 blz. 58) Cartwright aan Aberdeen, 22 Oct. 1830 (op. cit. X1, blz. 136) ; Verstolk aan Falck, 2 Oct. 1830 (op. cit. X4, Nr 178, blz. 199).

(182) **Bartels,** les Flandres, 529.

(183) Liste nominative, enz. **Bartels:** Les Flandres, 360.

(184) Liste nominative, enz.

(185) Journal de la province de Liège, cfr. Messager de Gand, 18 Mei 1832.

(186) Esquisses, 52.

(187) Journal de Gand, 7 sept. 1830.

(188) **Bosscha,** Neerlands heldendaden, IV, 455.

(189) **Juste,** Révolution II, 178. J. B. Lebroussart, achtereenvolgens leeraar aan het college en aan het atheneum te Brussel, medewerker aan den "Courrier des Pays Bas", na de omwenteling Algemeene Bestuurder van het openbaar onderwijs (1785-1856) (cfr. **Buffin,** Documents 76 nota). (Biographie nationale t. XII).

(190) **Juste,** Révolution I, 53. De burgerwacht droeg haar naam ten onrechte, daar het zoo gemakkelijk viel zich te doen vervangen, was ze voor een groot deel gevormd door mannen, onverschillig aan het behoud der orde.

(191) Journal de la province de Liège, cfr. messager de Gand, 18 mei 1832.

(192) Rapport du Comité belge à Paris, envoyé le 7 octobre 1830 aux membres du gouvernement provisoire :

Messieurs,

Nous croyons devoir vous faire le rapport suivant de ce que nous avons fait ici dans l'intérêt de la Belgique.

Quand les évènements de Bruxelles ont été connus à Paris, des souscriptions ont été ouvertes au profit des Belges ; un comité s'est formé pour engager et aider les Belges, qui étaient à Paris, à courir à la défense de la patrie.

On leur a acheté des armes, des munitions, et payé les frais de voyage.

Bientôt beaucoup de Français se sont joints aux Belges, qui partaient.

On ne s'y est pas opposé, on les a même armés et aidés comme les Belges.

Mais en peu de jours les Belges sont tous partis et le nombre des volontaires français, qui partaient s'est tellement accru, qu'il était impossible de trouver assez de fusils pour les armer.

Plus de 4.000 hommes sont partis de Paris.

C'est malgré nous, qu'il se trouve parmi ces volontaires des hommes du peuple, qui n'offrent pas toutes les garanties de moralité que nous désirons.

Ils se sont joints hors de la ville, aux détachements sans vouloir les quitter. M. Renoz, qui dès le commencement de nos opérations était allé à Valenciennes pour recevoir et expédier les hommes, armes etc., qui y arrivaient, nous a écrit, il y a peu de jours, de ne plus envoyer d'autres hommes que les élèves de l'école proffessionnelle, officiers d'artillerie et simples artilleurs.

Dès lors, nous avons fait tout ce qui dépendait de nous pour empêcher le départ d'autres volontaires.

Mais l'enthousiasme est si grand, que quoique nous disions et fassions, il se forme encore quelques détachements, mais d'hommes pris dans la garde nationale et la société des Amis du Peuple ; ceux-là ne présentent pas d'inconvénients, ils sont pourvus de tout.

La sympathie des Français pour les Belges, ou plutôt de la cause française pour la cause belge est telle que, si la Belgique courrait de nouveaux dangers, 50.000 hommes armés de la garde-nationale de Paris voleraient spontanément à sa défense.

Un petit détachement d'une vingtaine d'artillleurs part aujourd'hui ; nous en avons payé les frais de route jusqu'à Bruxelles.

Nous sommes bien aidés par tous les journalistes, qui ne cessent de nous dire que leurs journaux sont à notre disposition pour tout ce que nous voulons dans l'intérêt de notre belle et bonne cause.

Quant au gouvernement, il nous laisse faire tout ce que nous voulons et semble ne rien voir ; les gardes nationaux qui veulent partir y sont autorisés sans difficulté par le général en chef.

Vos compatriotes
(s) Bartier, Lepage

Paris, Passage des Petits Pères
le 7 octobre 1830.

Mémoires du comte Du Monceau, (**Buffin**, mémoires et Documents inédits, I, 502-3).

(193) Cartwright aan Aberdeen, 22 Oct. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X 1 blz. 136).

(194) **Juste**, Ch. Rogier 7-8, Staedler, 8 Sept. 1830 (**Buffin**, documents 97, en nota), Greban aan Van Gobbelschroy, 8 Sept. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 106, bl. 115). Cartwright aan Aberdeen.

(195) Cartwright aan Aberdeen, 14 Sept. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X 1 Nr 35, bl. 42). La Fontaine aan de la Coste 12 sept. 1830, (op. cit. X4 Nr 122, bl. 142). Audoor aan Van Maanen, 24 sept. 1830, (op. cit. X4 Nr 145, bl. 161).

(196) Proclamation du baron Van der Linden d'Hoogvorst, 11 Sept. 1830 (**Terlinden,** la Révolution racontée, 58) ; verslag der zitting van den regentieraad 11 Sept 1830, (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 128, bl. 146).

(197) **Terlinden,** La Révolution racontée 59-60.

(198) **Juste,** Révolution II, 76.

(199) Valazé aan Molé, 15 en 16 Sept. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nrs 19, 20 ; bl. 17) ; de Knyff aan Van Maanen, 17 Sept. 1830 (op. cit. X4 ; Nr 138, bl. 155).

(200) Rey aan Louis, 26 en 27 Sept. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, bl. 25, 29, Nrs 28, 29). Deze correspondentie geeft een klaar inzicht in de mentaliteit en de houding der fransche uitgewekenen in de Nederlanden.

(201) **Discailles,** Ch. Rogier I, 206 ; **Juste,** Ch. Rogier 11 ; **Juste,** Révolution II, 84 ; **Juste,** Gendebien, 14.

(202) **De Kerckhove de Denterghem,** Les Préliminaires de la Révolution belge en 1830, v. Revue de Belgique 1896, p. 386.

(203) **Buffin,** Mémoires I, 78 nota.

(204) **De Beaumont Vassy,** I, 122 ; Niellon, Mémoires 16 ; Journal de Gand 7 déc. 1830 ; Liste nominative, enz.

(205) « Beaucoup de ses membres », constate Alex. Gendebien dans un de ses rapports », désirent lever l'étendard français. Cette opinion prévaudra, si la crise dure encore huit jours» (**Juste,** Révolution II, 197).

(206) **De Kerckhove,** Préliminaires, 386.

(207) **Discailles,** Ch. Rogier, I, 206.

(208) **Juste,** Ch. Rogier 10-11 « J'en refuse la présidence », écrit Ch. Rogier dans « Notes et Souvenirs » en ma qualité d'étranger à Bruxelles et recommande Ducpétiaux pour la présidence. J'accepte la vice-présidence. Ducpétiaux a peu présidé ».

(209) Lettres de J.F. Staedler aan prince Auguste d'Arenberg, cfr. **Buffin,** documents 138, 139, 140, 150 en notas. Hoe in de burgerwacht de macht in handen der omwentelaars overging, bericht De Knyff aan Van Maanen, 17 Sept. 1830 (**Colenbrander,** gedenkst. X4, Nr 138, bl. 155).

(210) **de Kerckhove de Denterghem,** Préliminaires, 387 ; **Juste,** Révolution II, 84.

(211) La France se repentira d'avoir cédé à des conseils timides : elle a chez elle des effervescences à calmer et un excès de forces qui, faute d'emploi au dehors, compromettra tout l'intérieur. Il y a trois semaines

aujourd'hui encore, elle trouverait 200.000 Belges, qui défendraient la ligne du Rhin avec enthousiasme. Dans trois ou six mois, lorsqu'elle sera forcée de faire la guerre, notre paix sera faite avec le gouvernement (de Guillaume I) et elle aura 60.000 Belges à combattre (**De Potter**, souvenirs personnels, I, 124, 125, 126 ; **Juste**, Révolution II, appendice, 189, 194 ; **Juste**, Alex. Gendebien, 6, 7, 8 ; **De Bavay**, 132 et 135).

(212) **Juste**, Révolution II, 85 Papiers du Dr Vleminck ; cfr. **Buffin**, Docum. I, 314 in nota ; **Juste**, Gendebien, 14-16.

(213) **Terlinden**, 71,72, Cartwright de la Haye au Foreign office, 25 Sept. 1830 ; (**Buffin**, Docum. 130, 162, note) ; cfr. **De Kerckhove de Denterghem**, préliminaires 219 ; **Juste**, Ch. Rogier 12; **Juste**, Révolution 11, 70; **White** II, 38 ; Esquisses 205-213 ; **Van Kalken**, Histoire 156.

(214) Lettre de J. F. Staedler, 20 Sept. 1830 v. **Buffin**, Docum. 162-164.

(215) **Juste**, Charles Rogier 15. Journal de Gand, 15 Sept. 1830 : « De heer graaf d'Oultremont, lid genoemd van het Voorloopig Bewind, heeft geweigerd. Hij is op 22 vertrokken naar Plombières» (Vogeezen, Frankr.)

(216) **Juste**, Ch. Rogier 14.

(217) **de Kerckhove de Denterghem**, Préliminaires bl. 388.

(218) **Van Kalken**, Histoire, 160.

(219) Mémoires du général comte Van der Meere, 154.

(220) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, IV, 455, **Juste**, Révolution, II 103.

(221) **Huybrechts**, Hist. politique et militaire de la Belgique, 47.

(222) Aux habitants de Bruxelles : Bruxellois, le roi notre auguste père, s'occupe de concert avec les représentants de la nation et de la seule manière qui soit compatible avec leurs serments, d'examiner attentivement les voeux émis parmi vous.

Cependant l'ordre est sans cesse troublé dans vos murs ; tandis qu'avec un zèle et une activité dignes des plus grands éloges, vous veillez à la défense des propriétés publiques et particulières, un petit nombre de factieux, cachés parmi vous, excite la population au pillage, le peuple à la révolte, l'armée au déshonneur ; les intentions royales sont dénaturées, les autorités sans force, la liberté opprimée.

Conformément au ordres du roi, nous venons apporter à cet état de choses, qui ruine votre cité et éloigne de plus en plus, pour cette résidence royale, la possibilité d'être le séjour du monarque et de l'héritier du trône, le seule remède véritable et efficace, le rétablissement de l'ordre légal.

Les légions nationales vont entrer dans vos murs, au nom des lois et à la demande des meilleurs citoyens, pour les soulager tous d'un service pénible et leur prêter aide et protection.

Ces officiers, ces soldats, unis sous le drapeau de l'honneur et de la

patrie, sont vos concitoyens, vos amis, vos frères. Il ne vous apportent point de réactions ni de vengeances, mais l'ordre et le repos. Un généreux oubli s'étendra sur les fautes et les démarches irrégulières que les circonstances ont produites.

Les auteurs principaux d'actes trop criminels pour espérer d'échapper à la sévérité des lois, des étrangers qui, abusant de l'hospitalité, sont venus organiser parmi vous le désordre, seront seuls et justement frappés ; leur cause n'a rien de commun avec la vôtre.

En conséquence nous avons ordonné et ordonnons ce qui suit en vertu des pouvoirs à nous confiés :

Art. 1. — Les troupes nationales rentreront à Bruxelles.

Art. 2. — Tout obstacle à leur marche sera enlevé par les soins de l'autorité municipale, de la garde urbaine, de la commission de sureté et de tous les bons habitants.

Art. 3. — Les postes de la garde urbaine seront successivement remis aux troupes nationales.

Art. 4. — Les individus armés, étrangers à la ville, se retireront sans armes dans leurs foyers. Toute troupe armée appartenant à d'autres communes, qui se rendrait à Bruxelles, sera invitée à se retirer et au besoin dissipée par la force.

Art. 5. — Les couleurs adoptées, comme marques distinctives, par une partie de la garde urbaine seront déposées.

Nous nous réservons de déterminer les signes de ralliement qu'elle sera autorisée à porter.

Art. 6. — L'administration municipale, la commission de sureté, le conseil et les chefs de la garde urbaine, veilleront à l'exécution des dispositions qui précèdent en ce qui les concerne, ainsi qu'au maintien de l'ordre jusqu'à ce que les troupes aient effectué leur entrée.

Art. 7. — Les membres de ces corps sont déclarés personnellement responsables, à dater de la notification des présentes, de toute résistance qui pourrait être apportée à la force publique, comme aussi de l'emploi illégal des deniers publics ou municipaux, armes et munitions.

Art. 8 — La garnison sera le plus tôt possible, casernée ou campée de manière à ne point être à charge aux habitants ; elle observera la plus exacte discipline. Toute résistance sera repoussée par la force des armes et les individus coupables de cette résistance qui tomberont entre les mains de la force publique, seront remis au juge compétent pour être poursuivis criminellement.

Fait à notre quartier général d'Anvers, le 21 septembre 1830.

Fréderic, Prince des Pays-Bas.

(**Terlinden,** Révolution racontée 74-75).

(223) **Bosscha,** Neerlands heldendaden IV 457, 458.

(224) Mémoires van lieut. gén. baron Chazal cfr. **Buffin** Doc. I, 76-90. Ziehier hoe Chazal den terugkeer der muiters beschrijft: rond acht uur 's avonds trok de bende, aangevoerd door Niellon, den weg naar Brussel op. Chazal nam opnieuw de leiding der voorhoede, versterkt door een duizendtal Leuvenaars, die al dooreen liepen. Op eenigen afstand van Leuven wilde Chazal orde brengen in zijn troep. Doch hij kon niets bekomen van die menschen, waarvan het grootste deel geen fransch verstond. Naarmate men vooruittrok vielen de mannen of legden zich neder langs de baan; anderen trokken weg. Weldra schoten er maar enkele Leuvenaars meer over, die plaats namen in de rangen der Brusselaars. In de gegeven omstandigheden kan er geen spraak van zijn langs de groote baan terug naar stad te trekken.

Niellon beval de wegen in te slaan langs waar de muiters 's morgens gekomen waren. Het troepje kwam na een nachtmarsch dwars door de velden, op de steenweg van Terveuren en door de bosschen op den steenweg van Waterloo. Eindelijk, rond den middag 22 sept. kwamen de muiters te Elsene zonder ernstige moeilijkheden. Zij trokken deze plaats door, die er doodsch uitzag. Aan de Naamsche Poort wekten gewapende burgers die achter de barikade, daar opgeworpen, op post stonden de vluchtelingen op een toevlucht te zoeken in Frankrijk langs de nog onbelemmerde banen naar Maubeuge en Valenciennes.

(225) **Juste,** Révolution II, 111.

(226) **White,** I, 344; **De Beaumont Vassy,** 141.

(227) **Juste,** Révolution II 112.

(228) **Bosscha,** Neerlands heldendaden IV, 458-9.

(229) **White,** Révolution II, 112.

(230) **White,** I 344; II 61, 62.

(231) Notice sur Engelspach par Alvin. — Biographie nationale de l'academie royale de Belgique, p. 597.

(232) Lettre de Stassart au gouvernement provisoire; v. Courrier des Pays-Bas, 3 oct. 1830.

(233) Mém. du gén. Cte Van der Meere, p. 154.

(234) **Juste,** Révolution II 111.

(335) La Belgique en 1830, I, 132.

(236) **De Potter,** souvenirs, I, 133.

(237) Lettre de Félix de Mérode, 15 oct. 1830; cfr. Courrier des Pays-Bas, 17 oct. 1830.

(238) Mémoires du gén. comte Van der Smissen, v. Revue de Belgique 1896, p. 221.

(239) Mémoires du lieutenant général baron de Chazal, v. **Buffin,** Doc. I, 89, 93, 94.

(240) **Fr. Van Kalken,** Histoire du Royaume, 160-161. **De Potter,** souvenirs personnels I, 125.

(241) **De Potter,** souvenirs I, 133.

(242) **Buffin,** Doc. I, 103 (nota 2) **De Bavay,** 157, 165, 171; **Juste, A.** Gendebien 17; **Juste,** Révolution II, 123; **Discailles, Ch.** Rogier d'après des documents inédits II, 55; Journal de Bruxelles 5, 7, 10, 11, 18 Aug. 1859.

(243) **Discailles,** Ch. Rogier I 200, 202 (dagorde van 11 Sept. 1830, onderteekend door den opperbevelhebber Ch. Rogier).

(244) **Discailles,** Ch. Rogier II, 55 «Le matin du 23, pendant que l'armée hollandaise, vainement harcelée par la fusillade des volontaires, pénétrait le long des boulevards dans le parc, Rogier et plusieurs de ses amis, que menaçait tout particulièrement la proclamation du prince Frederic aux Bruxellois, vont, comme Félix de Mérode, chercher un refuge en France». **cfr. Journal de Bruxelles, 3 Août 1859 :** ...Pendant que les Liégeois combattaient si glorieusement le 23 Septembre leur chef s'était enfui à Binche. Là ne se croyant pas en sûrété, il se déguisa en prêtre et alla passer la nuit à l'hotel du Grand Canard à Valenciennes. Le 24 au soir, apprenant que les braves Liégeois continuaient à lutter avec avantage et que la révolution triomphait sur plusieurs points, il revint à Bruxelles offrir sa plume au gouvernement provisoire.

Journal de Bruxelles, 5 Août 1859 : lettre de Rogier niant les faits cités.

Journal de Bruxelles, 7 Août 1859 : En Septembre 1830 Charles Rogier s'est piteusement enfui, dans un moment où il désespérait du succès de la révolution.... le fait est historique et si l'Indépendance ose encore le nier, nous demanderons une enquête dans laquelle d'illustres témoignages seront entendus. Nous ne croyons pas qu'en cette circonstance, M. Rogier trouve les enquêtes de son goût.

Journal de Bruxelles, 10 Août 1859 : «L'Indépendance ne conteste pas la fuite mais prétend qu'il est revenu au bruit du canon...».

Journal de Bruxelles, 11 Août 1859 : d'après Lucien Jottrand, Rogier ayant quitté Bruxelles le matin ne rentra que le soir, vers 7 heures, c'est à dire lorsque tout était fini... Pendant toute la journée décisive du 23 Septembre 1830, M. Rogier a déserté le combat abandonnant les volontaires liégeois, qui se trouvaient sous ses ordres au moment où ils étaient exposés au feu de l'ennemi.

Journal de Bruxelles, 18 Août 1859 : Nos adversaires ont étabi que M. Rogier était parti le 23, c'est à dire qu'il ne se trouvait pas à Bruxelles au moment décisif.

Il est donc établi que Rogier prit la fuite le 23, au moment de l'attaque et ne revint à Bruxelles que lorsque le combat avait cessé.

(245) **Kessel,** Précis des opérations, etc. 6.

(246) **White II**, 162.
(247) Klinkhamer aan Van Maanen, 23 Sept. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 149 bl. 163) ; vgl. **Buffin**, mémoires inédits II, 39 Dit voorval werd door de betrokken personen en door alle belgische geschiedenisboeken opgeblazen tot een voorbeeld van kwade trouw tegenover **gezanten** (!)
(248) De muiters hadden sedert 20 Sept. den franschen geneesheer Grégoire als hoofdleider erkend, hij was dan ook den 23 Sept. aanvoerder aan de drie poorten der bovenstad nml aan de Schaerbeeksche, Leuvensche en Naamsche poort (**De Wargny**, 252).
(249) **J. Van Haelen**, les quatre journées, 28 ; Esquisses 225, 239 ; Courrier des Pays Bas, 27 Sept., 5 en 9 Oct. 1830 ; le Belge, 25 Oct. 1830 ; **Charpigny**, combattants, 70 ; Rapports officiels et ordre de service du comm. en chef Don Juan Van Halen, (v. Bataille ou recueil etc., 16, 22).
(250) **White** II, 361 ; Durand 37 ; Nothomb, Essai historique et politique sur la révolution Belge, p. 8 : « Les soldats étaient recrutés et tenaient garnison dans les localités où ils étaient nés. Dans nos provinces, les troupes formaient par conséquent des corps entièrement belges. » **Buffin**, mémoires et documents I, 59, note : «au moment de l'explosion des troubles à Bruxelles, dans tout le royaume des Pays-Bas, il n'y avait que 32.000 hommes de troupes sous les armes».
(251) **White II**, 338.
(252) Mémoires inédits du général comte Capiaumont bl. 85 et vlg ; v. **Buffin**, Doc. 177-180 in nota ; **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 609-617.
(253) Van Halen et moi (Pletinckx), nous résolumes de faire servir
(253) Van Halen et moi (Pletinckx), nous résolumes de faire remplir pompiers et de marcher en avant sur l'ennemi en l'inondant de ce feu liquide (mémoires du lieutenant général Pletinckx ; cfr. **Buffin**, Mémoires et documents inédits I, 345).
(254) Esquisses, 288.
(255) **White II**, 343.
(256) Esquisses, 228, 229.
(257) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 619, IV, 467.
(258) Bataille ou recueil des évènements, bl. 9 en 15 : « Le général Mellinet, sur tous les points, tour à tour, imprimait à tous l'action que la circonstance comportait».
(259) **Don J. Van Halen**, Les quatre journées, bl. 28.
(260) **Van Halen**, les quatre journées, 19.
(261) Rapport officiel de Don J. Van Halen, v. Bataille, 6 ; De Wargny, 239.

(262) Rapport officiel v. Bataille, 16 ; cfr. Courrier des Pays-Bas, 29 September 1836.
(263) Ordre du commandant en chef, Don J. Van Halen v. Bataille, 22.
(264) Courrier des Pays-Bas, 5 en 9 Oct. 1830 ; Esquisses, 252 ; le Belge 1 Oct. 1830.
(265) Journal du gén. Constant de Rebecque, v. **Buffin,** mém. et doc. II, 45, nota. Luit. gén. Jolly : relation sur l'origine du gouvernement provisoire (**Bufîn,** doc. 181, nota) ; Déclaraties en brief van Gumoëns aan prins Frederik, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 153, blz. 167 vgl.
(266) **Bosscha,** Neerlands' heldendaden IV, 468, 469.
(267) **De Bavay,** 180.
(268) **Bataille**......10.
(269) **Bataille**......11.
(270) Relation sur l'origine, enz. v. **Buffin,** documents 181-182, (nota).
(271) Dans une proclamation datée du jour même, elle disait : « Bourgeois de Bruxelles, qui redoutez le pillage de vos maisons, savez-vous l'espoir criminel qu'on ne craint pas de faire éclater dans les rangs des soldats : le pillage ; prenez la ville, leur disait-on, et deux heures de pillage payeront vos efforts. «Cette menace de pillage était une imputation calomnieuse, le prince Fréderic doit en être entièrement lavé». (**Terlinden,** la Révolution Belge de 1830 racontée par les affiches, 80). **Juste,** Révolution II, 127 ; **Van Kalken,** Le Royaume des Pays-Bas p. 167 ; «La commission administrative avait intentionnellement répandu le bruit, que les Hollandais se proposaient d'incendier et de piller Bruxelles».
(272) Biographie d'Engelspach Larivière par Alvin, v. Biographie nat. **Buffin,** Mémoires I, 103, nota.
(273) **Terlinden,** Révolution Belge par les affiches, 81.
(274) Mémoires du lieutenant général Pletinckx, v. **Buffin,** Mémoires I, 343 vgl.
(275) Esquisses 265 ; suppl. aux Esquisses 8, ordre du jour de Don Juan van Halen en date du 25 ; v. **Terlinden,** révolution racontée, 82.
(276) Courrier des Pays-Bas, 23 Sept. 1830.
(277) Lettre de Kessels « Dans ce moment je fus reconnu par deux citoyens qui, ayant entendu mon nom, me demandèrent si je n'étais pas officier d'artillerie ; sur ma réponse oui, ils me dirent qu'on me cherchait partout pour me charger de préparer des matières inflammables capables de mettre, pendant la nuit, le feu au palais du roi. Je répondis qu'à moins d'un ordre écrit de M. d'Hoogvorst, je n'accepterais pas une semblable mission. Un instant après, ces Messieurs revinrent me dire que M. Ch. Rogier me priait de le faire, à quoi je fis observer que ce Monsieur n'étant pas Bruxellois, ne pouvait ainsi donner l'ordre de dé-

truire tous les monuments de la ville.., je refusai (**De Wargny**, suppl. aux Esquisses Historiques 185); **Pletinckx** mémoires, (bij **Buffin**, mém. et doc. inédits I, 314-5) haalt een briefje aan, met de zelfde strekking, loochent echter het te hebben geschreven, doch legt het ten laste aan Parent.

(278) **Juste**, Rogier 25-26.

(279) **Bosscha**, Neerlands' heldendaden III, 623.

(280) **De Bavay**, 157.

(281) **Chazal**, (mémoires, bij **Buffin**, mém. et doc. inédits I, 113) stelt ons de drie bevelhebbers Van Halen, Niellon en Chazal, voor, overleg plegend «dans la chambre à coucher de la princesse de Chimay, la belle et célèbre Mad. Tallien».

(282) Mémoires du lieutenant général Chazal, cfr. **Buffin** Doc. I, 95-103. **Niellon** (Hist. des évènements et des conspirations orangistes de la révolution en Belgique, bl. 32 en 47) en **Gendebien** (aperçus sur la part qu'il a prise dans la révolution belge de 1830) vertellen den terugkeer der belgische patriotten anders. (v. La Liberté, 7 en 14 Juli 1867).

(283) **Terlinden** 83.

(284) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 624-626; de Pestre aan den Koning, 27 Sept. 1830 (**Colenbrander**, gedenkst. X4, Nr 158 bl. 176).

(285) **White**, II, 357.

(286) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 623.

(287) **White** II, 359, nota.

(288) Valasé aan Molé, 26-27 Sept. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X 2 Nr. 27, blz. 25).

(289) Lettre de J. F. Staedtler aan Prince d'Arenberg; cfr. **Buffin** doc. inédits 190; **Ch. de Leutre**, histoire de la révolution belge 59.

(290) Mémoires du général Pletinckx **Buffin**, mémoires I; Box aan Van Maanen, 28 Sept. 1830 (**Colenbrander** gedenkstukken X4, blz. 181, Nr. 162). Pletinckx heeft zijn verhaal sterk gedramatiseerd.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK II

(1) Le 19 Septembre De Potter avait quitté Paris pour se rendre à Lille. Il était chargé par la commission de l'Association belge qu'il y avait fondée avec Tielemans et Bartels d'examiner ce qui serait le plus avantageux d'envahir la Belgique en prenant pour point de départ Valenciennes ou d'y pénétrer par la frontière de Lille. Alex. Gendebien estimait qu'il fallait entrer par Valenciennes et diriger en première attaque contre Mons, point d'appui nécessaire pour une opération militaire et pour l'établissement d'un gouvernement provisoire. «Les secours en hommes» disait-il, devaient être peu considérables en commençant, mais il fallait en préparer un plus grand nombre pour servir de réserve, prête à marcher au premier signal. En cas d'échec ou de défaut de résolution de Bruxelles ou d'autres villes, 5000 à 6000 Belges opéreraient probablement leurs retraites en armes sur la France; il fallait pour ce cas obtenir des dons ou un emprunt pour organiser sur la frontière un corps d'armée qui ne se tarderait pas à grossir (**Juste**, Révolution II 195, 197, 200).

(2) **Colonel Cruyplants**, souvenirs d'un volontaire de 1830 p. 5.

(3) Chers concitoyens, les incendiaires que vous venez de chasser si ignomineusement de votre capitale, préparent de nouveaux crimes. Plus d'hésitation, plus de ménagement, il faut éloigner à jamais de nos foyers les assassins qui y ont porté le fer et le feu, le viol et le carnage. (**Terlinden**, La révolution racontée, 87).

(4) **Buffin**, Mém. et Doc. I, 102, nota; **Terlinden**: La révolution racontée 88.

(5) De grosses sommes furent expédieés de France. (**Buffin** Doc. I, 120, 121).

(6) Lettre de **Staedtler**, v. **Buffin**, Documents, 223.

(7) **Buffin**, Documents, 249, nota.

(8) **Buffin**, Documents, 223.

(9) **Buffin**, Documents, 249, nota.

(10) **Buffin**, Documents, 249.

(11) La grande Encyclopédie, Paris: «Baron (Auguste Alexis Floréal), professeur et littérateur né à Paris le 1er Mai 1794; en 1822, rédacteur de la gazette des Pays-Bas, puis professeur de littérature à l'Université de Bruxelles».

(12) **Buffin**, Documents 249.

(13) **Buffin**, Mémoires I, 183, nota.

(14) **Buffin**, Documents, 193, 243.

(15) Courrier des Pays-Bas 30 Oct. 1830.
(16) **Thonissen,** La Belgique I, 130.
(17) Lettres de Staedtler ; **Buffin,** Documents, 219 ; nota.
(18) Courrier des Pays-Bas, 2 Oct. 1830.
(19) Mém. de Chazal ; **Buffin,** mémoires I, 187, nota 3.
(20) Lettres de Staedtler ; **Buffin,** Documents, 219 ; cfr. 270, 411 ; **Cruyplants,** souvenirs, 14.
(21) **Buffin,** Documents, 411.
(22) **Charpigny,** les combattants de 1830 devant l'histoire, 125.
(23) Nombre de ces volontaires étaient des malandrins, des aventuriers de la pire espèce, attirés par l'espoire de pilllage ou l'attrait d'aventures (mémoires de Chazal, v. **Buffin,** mémoires et documents inédits, I, 182).
(24) **Buffin,** mémoires I, 188, nota.
(25) Rien ne peut donner une idée du désordre, du gaspillage, de l'indiscipline qui règnait dans la soi-disante armée belge. Aucun chef de volontaires ne pouvait donner un état exact de ses effectifs, qui variaient d'heure en heure. Chacun agissait à sa guise, passait d'un corps de volontaires à un autre, quand et comme il lui convenait. Si l'on apprenait qu'un convoi de munitions, d'effets, d'armes et de vivres était dirigé sur un corps, tous les besogneux, les irréguliers accouraient et se faufilaient dans les rangs où ils étaient certains d'être bien accueillis, chaque corps cherchait à accroître sa force et son importance. Les chefs étaient impuissants à établir la moindre régularité dans l'organisation de leurs troupes, essentiellement rebelles à tout assujettissement. (**Buffin,** mémoires I, 183-185).
(26) **Colenbrander :** de Belgische omwenteling 186 ; Lettres de Staedtler ; **Buffin,** Documents 191, 192, 207.
(27) **Buffin** 207 et 209. «L'arrière pensée de ces hommes est de pousser la Belgique vers une réunion avec la France, selon eux une république fédérative serait une transition à une telle réunion» cfr. op. cit. p. 270 : Ceux qui veulent précipiter les affaires trouvent un renfort dangereux dans les gardes parisiennes.
(28) **Ch. Juste,** Gendebien, 25.
(29) **White** II, 22. **Bosscha,** Willem II, 324.
(30) **Bartels,** 351.
(31) **Bartels,** 351. **Juste,** Gendebien 21-22.
(32) Gendebien au cours de ses conférences, acquit la conviction qu'il existait en France une idée fixe ; celle de porter les limites du royaume jusqu'au Rhin et de réunir la Belgique à la France (Discours de Gendebien au congrès, v. **Th. Juste,** (congrès national I, 224).

(33) Het was de fransche regeering die ons smeekte de fransche vlag niet te hijschen, zegt Bartels. (Les Flandres 531).

(34) **Colenbrander** 186 ; **Th. Juste,** Congrès I, 41 ; cfr. brieven van Tielemans, Parijs 30 August. 1830 (**Juste,** Révolution, II, 171), van De Potter 9 Sept. 1830 (**Juste,** Révolution II, 182), en 12 Sept. 1830 (**Juste,** Révolution II, 185).

(35) Op 15 Aug. verklaarde een agent der fransche regeering aan Gendebien, dat de fransche regeering besloten was niet tusschen te komen zelfs zoo de Pruisen België binnenrukten. Brief van Gendebien aan De Potter 16 Sept. 1830 (**Juste,** Révolution II, 189).

(36) Courrier des Pays-Bas (cfr. **Buffin,** Documents, 224).

(37) Le gouvernement provisoire, comité central, considérant qu'il importe de fixer l'état futur de la Belgique, arrête :

Article I. Les provinces de la Belgique, violemment détachées de la Hollande, constitueront un état indépendant.

Art. II. Le comité central s'occupera au plus tôt d'un projet de constitution.

Art. III. Un congrès national, où seront représentés tous les intérêts des provinces, sera convoqué. Il examinera le projet de constitution Belge, le modifiera en ce qu'il jugera convenable et le rendra comme constitution définitive, exécutoire dans toute la Belgique.

Bruxelles, le 4 Octobre 1830.

(s.) De Potter, Ch. Rogier, Sylvain Vande Weyer, comte Félix de Mérode.

Par ordonnance

Le sécrétaire

(s.) J. Vander Linden.

(**Buffin,** Documents 187 en note).

(38) Courrier des Pays-Bas, 17 Octobre 1830, « Nous avons reçu de Paris, » dit le Courrier, journal anglais » la communication suivante relative aux affaires des Pays-Bas : M. Gendebien, délégué par le gouvernement provisoire, pour offrir une alliance avec la France, a eu des entrevues avec le ministre des affaires étrangères et d'autres personnes mais n'a pas réussi dans sa mission.

On lui à fait connaître, que quelle que soit la satisfaction avec laquelle le gouvernement français pourrait envisager la perspective de relations proclamé la Belgique état indépendant».

la tranquillité générale de l'Europe, qui serait compromise en incorporant la Belgique à la France... C'est par suite du non-succès de la mission de Gendebien, que le gouvernement provisoire de Bruxelles a proclamé la Belgique état indépendant.

(39) **Buffin**, Documents, 230, 231.
(40) **Huyttens**, congrès national I, 65.
(41) **L. De Potter**, souvenirs personnels II, 79.
(42) **L. De Potter**, souv. pers. II, 85.
(43) Le 16 novembre 1832, De Potter écrivait à Jottrand : «Il y a plus de deux ans que je cherche à me familiariser avec cette idée (annexion de la Belgique par la France) et que j'attends d'un moment à l'autre qu'elle passe en fait accompli. Je dirai même que j'en accélère l'époque de mes voeux, pour qu'enfin et au pis aller, débarassés d'une nationalité que nous n'avons pas su défendre, d'une liberté dont nous n'avons pas su faire usage et d'un nom que nous avons rendu ridicule, nous puissions nous associer de fait à la fortune d'un grand peuple qui a toujours donné en Europe le branle de la civilisation et de la liberté. (**De Potter**, sounirs, II, 210).
(44) Ch. Rogier au Congrès National : «qui refuserait sa sympathie à ce peuple généreux (le peuple français), qui nous offre en partage avec les bienfaits de sa civilisation et de son commerce, tant d'illustrations politiques, militaires, civiles et littéraires ? De son côté la France nous aime, tous nous sentons le besoin de la consulter comme un ami sûr en qui nous devons mettre toute notre confiance.. Pour tous ceux qui, depuis huit jours, ont ouverts les yeux à la clarté diplomatique ; il est évident que la France fait ce qu'elle peut pour éviter la guerre ; et quand elle nous dit : «Je ne puis vous donner un prince et je ne veux pas de la réunion, il faut bien l'en croire» (**Huyttens**, congrès, **II**, 97).
(45) **Huyttens**, congrès II, 401-402.
(46) « He was born, it is true, in the country but his education and habits are french, his wife is a Frenchwoman, his son is a Frenchman in French service, his possessions are situated in France..... (Comte de Mérode....the partisan of France....» (Seymour aan Palmerston, 8 Jan. 1838, bij **Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 393, bl. 498).
(47) **Huyttens**, congrès III, 227.
(48) Journal de Gand, 13 septembre 1830 : « A Gand, à St Nicolas, on pétitionne contre la séparation. L'adresse de Gand contre la séparation porte près de deux mille signatures» - Journal de Gand, 14 septembre : « La régence de Termonde pétitionne contre la séparation » — Le Courrier de la Meuse, 14 septembre : « Anvers le 11 septembre. La chambre de commerce et des fabriques de cette ville étant d'avis, que la séparation proposée entre le midi et le nord du royaume, serait contraire aux intérêts du commerce et de l'industrie, vient d'adresser à Sa Majesté une respectueuse adresse, afin de lui exposer les motifs de son opinion dans le cas où la question serait soumise à une discussion législative. La

régence de cette ville vient d'envoyer à Sa Majesté conformément à l'article 160 de la loi fondamentale, une adresse ayant pour objet d'appuyer les vœux exprimés par le commerce et les fabricants notables de cette ville contre la séparation des deux partis du royaume ». - Journal de Gand, 17 septembre : « Les Flandres, la province d'Anvers, le Limbourg restent fidèles au Roi. »— l'Union belge, 2 novembre : « Les négociants d'Anvers parlent de se constituer en une ville libre dans le cas où la séparation serait prononcée et se rappellent que cette place fit longtemps partie de cette hanze célèbre par sa prospérité commerciale. . ».

(49) Lettres de Staedtler ; **Buffin**, Documents, 116.

(50) Voici le texte d'une proclamation qui avait été répandue en Flandre :

Aux habitants de la Flandre !

Bruxelles et Liége ont pris leurs couleurs respectives ; pourquoi nous de Flandre, ne prendrions-nous pas les nôtres ? qui de nous ne se rappelle, soit par lui-même, soit par tradition de famille, que ces couleurs toujours chéries de tout bon flamand, sont jaune et noire, couleurs de l'écusson.

Soyons Flamands, adoptons ces couleurs, qu'elles soient notre signe de ralliement ; le maintien du bon ordre, les intérêts des provinces des Flandres doivent être le principal but de toutes les actions des hommes bien pensants.

Mû par ces désirs on prépare le gouvernement provisoire composé comme suit :

Commission centrale :

M. M. Van Crombrugge, président, Comte Ch. D'Hane-Steenhuize, Papeians de Morchoven, Joseph de Cock, négociant, Verhaegen de Nayer, négociant, G. Bossaert, fabricant, de Smet de Nayer.

Commissaire du culte : Ryckewaert, chanoine.

Commissaire des finances : Ch. de Meulemeester, banquier.

Commissaire de l'intérieur : Rooman, avocat.

Commissaire de la justice : Emm. Bailliu, avocat.

Commissaire du commerce et de l'industrie : Jean Minne.

(**Buffin**, documents, 225, 226 en note).

(51) Courrier de la Meuse, 13 Oct. 1830.

(52) **White**, Révol. Belge II, 121 ; **Don Juan Van Halen**, les quatre journées, 38 ; **Buffin**, Documents 259, in nota.

(53) Besluit van Voorl. Bew., 5 Oct. 1830 ; **Van Halen**, les quatre journées, 47, 48.

(54) Brieven van Staedtler ; **Buffin**, Documents, 260.

(55) **Buffin**, Documents inédits 259 note : Nypels (Lambert) s'engagea

dans l'armée française en 1801, prit part aux guerres d'Italie et d'Allemagne et fut blessé à Iéna, à Wagram et à Mantoue. Il entra le 4 avril 1815 dans l'armée des Pays-Bas avec le grade de lieutenant-colonel et devint, le 20 décembre 1826, colonel-commandant de la 3 division. Il fut nommé le 5 octobre commandant des forces mobiles et le 28 décembre 1830, lieutenant-général. Impliqué au mois de Mars 1831 dans un complot orangiste, Nypels, fut acquitté par la Haute Cour militaire et nommé en 1842 commandant des gardes civiques de Belgique.

(56) **Bosscha,** Willem II, 318-320 ; zie ook adres van Le Hon aan den Koning, 30 Sept.-1 Oct. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 172, bl. 194) ; Vander Duyn aan van de Capellen, 1 Oct. 1830 (op. cit. X4, Nr 175, bl. 198).

(57) **Bosscha,** Willem II, 321-2.

(58) **Bosscha,** Willem II, 322, 326.

(59) **Terlinden,** Rév. Belge par affiches, 107, 108. Journal d'Anvers, 10 Oct. 1830.

(60) **Buffin,** Documents, 269, nota.

(61) Brief van Cartwright, 9 Oct. 1830, cfr. **Colenbrander,** Belgische omwenteling, 189.

(62) Brieven van Staedtler ; **Buffin,** documents 279.

(63) Brieven van Staedtler ; **Buffin,** Documents, 277, 278, 279.

(64) **Bosscha,** Willem II, 326.

(65) Brief van Cartwright aan Lord Aberdeen ; cfr. **Buffin,** Documents 254, nota.

(66) **Bosscha,** Willem II, 327 ;

(67) Brieven van Cartwright aan Lord Aberdeen d.d. 10, 16 en 19 Oct. 1830 ; (zie **Colenbrander :** Belgische Omwenteling 190-191 ; **Colenbrander,** gedenkstukken X1 106 vlg. 119 vlg, 127 vlg).

(68) **Bosscha,** Willem II, 329, Cartwright aan Aberdeen, 19 Oct. 1830.

(69) **Buffin,** Documents inédits 295, nota ; cfr. Brieven van Staedtler 16 Oct. 1830. (**Buffin,** Documents inédits 286) ; Mier aan Metternich 14, 17 en 19 October 1830. (**Colenbrander** gedenkstukken X3, Nr 126, 127, 128, bl. 167, vlg).

(70) **Buffin,** Documents 289. **Colenbrander,** gedenkstukken X1, 127, Cartwright aan Aberdeen, 19 Oct. 1830. (Colenbrander, gedenkst. X1, 127).

(71) **Buffin,** Documents 242.

(72) **Bosscha,** Willem II, 337.

(73) Le Patriote, de krant der Réunion Centrale, had spoedig opgehouden te verschijnen en werd vervangen door «L'émancipation» v. **Buffin.** Mémoires I, 313.

(74) **Buffin,** mémoires I, 289, nota.

(75) **Buffin**, mémoires I, 283, 289.

(76) **Claeys**, mémorial de la ville de Gand, 536-7 ; 539 ; **Buffin**, Documents inédits 314 ; Union belge, 24 octobre 1830 ; **Ryelandt**. La Révolution de 1830 à Bruges (ann. de la soc. d'émul. de Bruges 1905, bl. 276 vlg).

(77) Bergmann aan Van Maanen, 21 Oct. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X 4, Nr 224, blz. 242).

(78) **Buffin**, mémoires I, 324 nota, Union belge, 23-24 Oct. 1830; Mém. de N. J. Descamps. (**Buffin**, mém. et doc. II, 506 vlg).

(79) **Buffin**, mémoires I, 329, mém. de N. J. Descamps (**Buffin**, mém. et doc. II, 508).

(80) **Buffin**, mémoires I, 327-328, nota ; Union belge 23-24 Oct. 1830.

(81) **White**, II, 26 ; **Don J. v. Halen**, les quatre journées 28 ; **Buffin**, mémoires I, 411.

(82) **Cartwright** aan Lord Aberdeen, 19 Oct. 1830 (Colenbrander, X1, 132).

(83) **Bosscha**, Willem II, 332. **Juste**, Van de Weyer I, 79.

(84) **Bosscha**, Willem II, 321.

(85) Tot op het oogenblik van den terugtocht van Prins Frederik uit Brussel, was er bij het zuid-nederlandsche gedeelte der koninklijke troepen geen neiging tot afval bespeurd. Tegen de voorbeelden van enkele overloopers stonden de voorbeelden der officieren, die met verontwaardiging openlijk de middelen van verleiding, in 't geheim bij hen beproefd, hadden bekend gemaakt. Doch de mislukte poging om te Brussel de werking der Regeering te herstellen hadden ten gevolge, dat het leger in weinige dagen tot een staat van geheele ontbinding overging.

Het bericht van den terugtocht van 's Konings troepen besliste insgelijks over het lot van de vestingen en steden langs de fransche grens gelegen (de overgroote meerderheid van de bezettingen bestond uit Zuid-Nederlanders ; de bezetting van Namen bijvoorbeeld telde ongeveer 3.800 Zuid-Nederlanders en ongeveer 200 Noord-Nederlanders) waar de oproermakers in geval van mislukking verzekerd waren eene veilige schuilplaats te vinden op fransch grondgebied.

Door ontrouw van Zuid-Nederlandsche officieren en soldaten ontvielen op weinige dagen (27 Sept. tot 6 Oct.), Nieuwpoort, Ieperen, Meenen, Doornik, Mons, Philippeville, Dinant, Bouillon, Neufchateau, Aarlen. Den 6 October werd het kasteel van Luik, den 17 dat van Gent en den 18 de stad Dendermonde ontruimd.

(**Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 645-665).

(86) **Bosscha**, Willem II, 324 ; cfr. mémoires inédits du général Comte Capiaumont, 246 ; cfr. **Buffin**, Documents, 355, 356, nota.

(87) **Buffin,** Documents 219, Mier aan Metternich 14 Oct. 1830. (**Colenbrander,** gedenkstukken X3, Nr 126, blz. 168).
(88) Messager de Gand 17 Sept. 1832. In een brief aan den "Messager" beweerde Pontécoulant geweigerd te hebben aan de Mérode te gehoorzamen en diens gezag te erkennen.
(89) Courrier de la Meuse 15 Oct. 1830. — Lettre de Callier (**Buffin,** mém. II, 480 vlg).
(90) **Pr. Claeys,** mémorial de la ville de Gand 537-8.
(91) Courrier de la Meuse 16 octobre 1830 — Lettre de Callier, (**Buffin,** mém. II, 481-482) ; **Claeys,** mémorial de la ville de Gand 538.
(92) **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 663-664 ; vlg. gén. comte **Caplaumont,** mémoires inédits, 217 ; cfr. **Buffin,** Doc. inédits 308, nota.
(93) **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 664-665.
(94) **Ryelandt,** Révolution de 1830 à Bruges (ann. soc. Emul. 1905 p. 269).
(95) **Ryelandt,** Révolution de 1830 à Bruges (ann. soc. Emul. 1905 p. 276-282).
(96) **Ryelandt,** la Rév. Belge de 1830 à Bruges, (ann. soc. d'Emul. 1905 p. 289, 291).
(97) Union Belge Nr 4, 22 Oct. 1830. "L'Union Belge" was het officieel blad van het voorloopig bewind. cfr. **Buffin,** Documents 309, nota.
(98) **Ryelandt,** La révol. belge de 1830 à Bruges (ann. soc. Emul. 1905, p. 291).
(99) De aanvoerders der verscheidene groepen waren : Havelt, Dorigny, David (uit Roubaix), Meunier ; de stafoverste heette Jaspin. Courrier des Pays-Bas, 4 Nov. 1830.
(100) Courrier des Pays-Bas, 20 Oct. 1830.
(101) Courrier des Pays-Bas, 4 Nov. 1830.
(102) L'Abbé Andries narra cette expédition au Congrès de la manière suivante : Pontécoulant et Grégoire arrivent chacun avec une proclamation et se croient tous deux chef de l'expédition. On marche sur Oostburg sans ordre et sans plan, avec une arrière-garde composée de tous les pillards et vagabonds des villages voisins, attirés par les paroles de Grégoire, qui avait promis de livrer Oostburg au pillage. Quelques coups de canon ont suffi pour dissiper cette troupe et j'ose en féliciter ma patrie, car la victoire eut rempli le pays de désolation et de crimes (**Huyttens,** Congrès II, 64).
(103) **Ryelandt.** La révolution de 1830 à Bruges (ann. soc. Emul. 1905, p. 292-3).
(104) Courrier des Pays-Bas, 7 Nov. 1830 ; **Buffin,** mémoires II, 486. **Buffin,** Documents 410.

(105) Union Belge, 8 Nov. 1830.
(106) **Charpigny,** les Combattants de 1830, 24.
(107) **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 666.
(108) **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 667. Snouckaert van Schauburg aan zijn vader, 29-30 Sept. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 170, blz. 187).
(109) Le 10 oct., Lambert Nypels, général commandant provisoire des troupes belges, adressa aux soldats belges une proclamation, dans laquelle il les engageait à déserter et dans laquelle il disait entre autres : «Abandonnez ces barbares, revenez dans vos foyers». (**Buffin, mém.** I, 274, note). Rappelons que Nypels était entré le 4 avril 1815 dans l'armée des Pays-Bas avec le grade de lieutenant-colonel et était devenu le 20 décembre colonel de la 3 division d'infanterie. (**Buffin,** mémoires I, 259-260, note).
(110) **Charpigny,** Combattants de 1830, 24, Bosscha, Neerlands heldendaden III, 667.
(111) **Charpigny,** Combattants de 1830, 25.
(112) **Bosscha,** Neerlands heldendaden, III, 668; **Charpigny,** combattants de 1830, 26; **Buffin,** mémoires I, 341, nota.
(113) **Bosscha,** Neerlands heldendaden, III, 668; **Charpigny,** combattants, 29.
(114) **Buffin,** mémoires I, 348, nota.
(115) **Bosscha,** Neerlands heldendaden, III, 668-669.
(116) Mémoires de Fel. Chazal; v. **Buffin,** mémoires I, 185-186.
(117) Mémoires de Chazal; v. **Buffin,** mémoires I, 192-193.
(118) **Buffin,** mémoires II, 206.
(119) Verhaal van een ooggetuige; cfr. **Buffin,** mémoires II, 208-209.
(120) Verhaal van een ooggetuige; **Buffin,** mémoires II, 213-225.
(121) Mémoires de Chazal; v. **Buffin,** mémoires I, 192.
(122) **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 670.
(123) Général, Vous voyez que la force des circonstances a obligé le peuple à se déclarer, s'il voulait sauver son honneur vis-à-vis des provinces méridionales de la Belgique. Cette ville, où vous avez résidé si longtemps, où vous-êtes estimé et dont vous avez pu apprécier l'excellent esprit, vous demande avec instance d'épargner le sang, qui coule de part et d'autre, et soyez persuadé que la Hollande, ainsi que nous, vous en aura de l'obligation; donnez ordre aux troupes hollandaises de rentrer dans la citadelle et que la ville soit occupée par nous, et une députation se rendra de suite à La Haye, afin d'obtenir de Sa Majesté l'évacuation

de cette forteresse; et, en attendant cette réponse, nous nous proposons une suspension.

Le délégué du gouvernement provisoire,
F. Van den Herreweghe.

Anvers, le 27 Octobre 1830.

(**De Bavay**, Révolution belge, 199).

(124) Chassé aan Eerens, 29 Oct. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 240, blz. 255).

(125) Er was destijds aan het einde van het St Andrieskwartier, waar de Kloosterstraat op de Esplanade van de citadel uitliep, een constructiewerf aan de Schelde met magazijnen en werkplaatsen voor de artillerie, meestal genoemd het Arsenaal, maar in ambtelijke stukken den naam dragende van Rijksstapel en Constructie-magazijn. De hoofdingang was een poort in de bemuring aan de stadszijde, en een tweede poort was in een zijmuur naar de citadel gekeerd.

(126) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 671.

(127) Rapport de Van den Herreweghe au Gouvern. Provisoire de la Belgique sur les opérations des 26 et 27 oct. 1830 à Anvers; v. **Buffin** mémoires II, 530; **De Bavay**, Révol. belge 200; Courrier des Pays-Bas, 7 Nov. 1830.

(128) **Buffin**, mémoires II, 535.

(129) **De Bavay**, Révol. belge 200; Terecht schreef de Messager de Gand (23 Aug. 1832): Il faut laisser à l'Indépendant son incurable manie de victoires et de héros; mais au nom du sens commun et de la vérité, qu'il cesse de parler de la prise d'Anvers, qui était rendue, pacifiée et tranquille lorsque son héros (Niellon) et deux autres du même acabit sont venus pour le malheur de tous provoquer le bombardement par la violation d'un traité et par une incroyable stupidité.

(130) **Buffin**, mémoires II, 216; **De Bavay**, Révol. belge, 200.

(131) **F. De Pouhon**, Des indemnités 6, 36.

(132) **Buffin**, mémoires II, 531.

(133) Rapport du Colonel Directeur des fortifications van der Wyck aan prince Fréderic, Amiral et Colonel Général; v. **Buffin**, mémoires II, 536; **De Bavay**, Révol. belge 201.

(134) Les pouvoirs remis à Van den Herreweghe, étaient conçus comme suit:

"Le gouvernement provisoire de la Belgique, comité central, autorise

M. Van den Herreweghe à prendre possession de la Citadelle et ville d'Anvers, et à les faire occuper au nom du peuple belge.

Bruxelles, le 15 Octobre 1830.

Par ordonnance : Le secrétaire, De Coppin.

Pour le comité central : Comte Félix de Mérode. Ch. Rogier.

(**Buffin**, Mémoires et Documents inédits II, 528 nota).

(135) Verhaal van een ooggetuige ; **Buffin**, mém. II, 219.

(136) **Buffin**, mémoires II, 219. De vloot onder bevel van onderadmiraal Hervé van Aduard, bestond uit het schip "Euridice", het admiraalschip «De Komeet» (Commandant Koopman), «De Proserpine» (commandant van Haren) «De Gier» (commandant Zoutman) en de kanonneerbooten gemeerd voor de kaaien v. Antwerpen. (**Buff.** mém. II, 344, nota).

(137) **Fr. De Pouhon.** Des indemnités...., 9, 10 ; cfr. brief van Ducpétiaux aan den courrier des Pays-Bas, 29 Oct. 1830 ; **De Bavay,** Révolution belge 205 ; verslag van Van der Wyck (v. **Buffin**, mémoires II, 537). Verhaal van een ooggetuige, **Buffin**, mémoires II, 223).

(138) Apres avoir accepté, sur la proposition d'un délégué du gouvernement provisoire, une trêve jusqu'à ce que Sa Majesté, notre Auguste Souverain, eût décidé si les troupes devraient abandonner la citadelle oui ou non, je suis extrêmement surpris, messieurs, de recevoir une sommation de la rendre et **de me décider à cet égard avant les quatre heures de l'après-midi.** J'ai accepté la première capitulation pour arrêter l'effusion du sang, et cela sur la sollicitation des députés de la régence de la ville d'Anvers ainsi que pour épargner aux habitants parmi lesquels j'ai vecu pendant plusieurs années, des désastres terribles et incalculables.

J'ai dû croire, messieurs, que cette capitulation aurait été religieusement observée de votre côté ; c'est avec douleur que je vois que je me suis trompé et que vous avez pu prendre sur vous de l'enfreindre contre toutes les lois de la guerre. Je vous rends responsables, messieurs, de ce manque de foi, conduite odieuse qui sera jugée comme telle par l'Europe entière, et dont je donnerai connaissance à notre Auguste Souverain.

Je vous déclare enfin, messieurs, que je n'accepte point les conditions humiliantes que vous avez osé me faire, que je tâcherai de défendre jusqu'à la dernière extrémité la forteresse, dont le commandement m'a été confié, et que je n'accepterai jamais des conditions, qui souilleraient mon honneur jusqu'ici sans la moindre tâche.

Le lieutenant général, commandant
de la forteresse d'Anvers.
Baron Chassé.

(**De Bavay**, Révolution belge, 204).

(139) **Auger** (Pierre Marc), een der aanvoerders der vrijwilligers uit Parijs gekomen; v. liste nominative des citoyens, décorés de la croix de Fer.

(140) Mémoires inédits du gén. comte Capiaumont, blz. 294. cfr. **Buffin**, mémoires I, 380 nota; **White** II, 50; **De Bavay**, Révol. belge, 207.

(141) Rapports de Van der Wyck; v. **Buffin**, mémoires II, 537.

(142) Mémoires du gén. comte Capiaumont, 294; **Buffin**, documents 380, nota.

(143) **Le bombardement dans ces conditions, n'était évidemment qu'un acte de légitime défense.** (De Bavay, Révolution belge, 206). **Chassé avait même, nous pouvons le dire, fait preuve de longaminité. Si les colonnes de Niellon et de Mellinet étaient entrées à Anvers, c'est parcequ'il avait remis les clés de la ville à Van Herreweghe, en exécution de la convention. Il aurait donc pu, au premier coup de fusil, qui violait cette convention, user de tous les moyens, dont il disposait pour forcer nos chefs militaires à la respecter.** (**De Bavay**, Révolution belge 209).

(144) **De Bavay**, Rév. belge 209.

(145) Mémoires de Chazal; v. **Buffin**, mémoires I, 194.

(146) Verhaal van een ooggetuige; v. **Buffin**, mémoires II, 226, 227.

(147) Verslag van Van der Wyck; v. **Buffin**, mémoires II, 537; cfr. verhaal van een ooggetuige. v. **Buffin**, mémoires II, 227; brief van Ch. Rogier aan het voorloopig bewind: halfacht 's avonds. Het vuren stilt, de branden ook. Wij gelooven dat de bandieten hunnen aftocht hebben willen verbergen; wij verhopen het". (Courrier des Pays-Bas, 29 Oct. 1830); **De Bavay**, Révolution belge, 209.

(148) Verhaal van een ooggetuige; v. **Buffin**, mémoires II, 227.

(149) Brief van Rogier aan het Voorloopig Bewind, (Courrier des Pays-Bas, 29 Oct. 1830).

(150) Mémoires de Chazal; v. **Buffin**, mémoires I, 193.

(151) **Buffin**, mémoires I, 208, nota.

(152) **White** II, 50.

(153) This letter urged General Chassé to order a suspension of arms until daylight, when it would be perhaps possible to renew the negotiations, that had been «apparently interrupted through the error of a few drunken men» (**White**, II, 52).

(154) **White** II, 50.

(155) Verslag van Van der Wyck; v. **Buffin**, mémoires II, 538.

(156) **Buffin**, mémoires II, 228.

(157) Verhaal van een ooggetuige, v. **Buffin**, mémoires II, 227-228.

(158) **White** II, 52.

(159) Van Belgische zijde poogt men de schuld op Chassé te schuiven. Dat deze echter het stapelhuis zou doen in brand schieten hebben, is totaal onwaarschijnlijk. Chazal (**Buffin**, mém. et doc. I, 206) zegt zelf dat de beschieting reeds opgehouden had. Ten andere, Chassé beschikte niet over voldoende levensmiddelen nadat het convooi bij de citadel was geplunderd ; het stapelhuis was de eenige plaats waar hij kon hopen leeftocht te vinden, in afwachting dat schepen hem kwamen bevoorraden. Wie zou kunnen aanvaarden dat de zeer bedachtzame Chassé, zijn eigen bevoorrading, zijn laatste kans op behoud zoo maar dom weg zou vernield hebben ? Dit werd onmiddelijk opgemerkt, en men vertelde terstond, dat het juist de Belgen waren, die aldus Chassé in het nauw wilden drijven (mém. de Chazal bij **Buffin**, mém. I, 207). Waarschijnlijker echter is de hierboven voorgestelde lezing door Chazal gegeven.

(160) Mém. de Chazal ; v. **Buffin**, mémoires I, 206-209.

(161) **Buffin**, mémoires I, 260.

(162) Rogier se réjouit de cet incendie : "A part la ruine de plusieurs commerçants, écrivit-il au gouvernement provisoire, auxquels je l'espère la Hollande donnera des indemnités, ne trouvez-vous pas que cet incendie sert admirablement notre cause ? » (**Juste**, Charles Rogier, 36).

(163) Mém. de Chazal ; v. **Buffin**, mémoires, I, 212.

(164) Appuyé par les bandes de Mellinet et de Niellon, Charles Rogier exerça à Anvers pendant plusieurs jours une véritable dictature, destuant le bourgmestre, 3 échevins, le commissaire du district, le secrétaire de la régence, le commandant de la garde bourgeoise, le directeur des postes, le bailli du port, le directeur des droits d'entrée et de sortie et des accises (**Discailles**, Charles Rogier II, 42 et 44 ; **Th. Juste**, Ch. Rogier 38).

(165) **De Bavay**, Rév. belge, 214.

(166) **Buffin**, mémoires II, 237, 238.

(167) **Buffin**, mémoires I, 254.

(168) **Buffin**, Mémoires II, 238-9.

(169) **Buffin**, Mémoires I, 256-7.

(170) **Bosscha**, Neerlands heldendaden IV, 544, nota.

(171) Mém. de Chazal ; v. **Buffin**, mémoires I, 260.

(172) Rapport van den kapitein-adjudant Verhorst, 6 Nov. 1830. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 256, bl. 272).

(173) Discours de Jaminé au comité secret de la Chambre des Représentants, 27 Oct. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukk. X4, Nr 219, bl. 239).

(174) Van Zuylen aan Van der Hoop, 27 Nov. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X 4, Nr 295, blz. 334) ; Van der Duyn aan zijn vader, 21 Nov. 1830 (op. cit. Nr 290, blz. 326).

(175) Relation des troubles de Louvain par un inconnu. « Des officiers qui se trouvaient alors à la caserne, qui servent aujourd'hui avec distiction dans les rangs de notre armée, ont assuré depuis que l'ordre de faire feu avait été donné par un lieutenant étranger qui servait dans ce batailllon ».

(176) **Buffin,** Mémoires II, 421, **White** I, 262.

(177) **Buffin,** Mémoires I, 166, nota.

(178) **Buffin,** Mémoires I, 167, nota.

(179) **Buffin,** Documents 376, nota; mémoires I, 169 nota.

(180) Mémoires de Chazal; v. **Buffin,** mémoires I, 168; vgl. verhaal van een ooggetuige, in Union belge, Nr 19, 16 November 1830.

(181) **Buffin,** mémoires, I, 170.

(182) Verhaal van een ooggetuige, opgenomen in het officieel blad l'Union belge, Nr 19, 6 November 1830.

(183) **White,** I, 261-262.

(184) Verhaal van een ooggetuige in de «Union belge» Nr 19, 6 Nov. 1830.

(185) Moniteur belge, 10 Maart 1832.

(186) «Lynx», een Oranjegezind blad, dat te Brussel verscheen schreef:
«Het Assissenhof te Brussel heeft dezer dagen bij verstek ter dood veroordeeld drie personen, die beschuldigd waren van moord op den braven ongelukkigen Gaillard. Welnu, het is algemeen bekend, dat die drie personen nog in Leuven wonen, er zich openlijk vertoonen en nog heden een van hen daar werkzaam was als sjouwer. Zoudt gij mij willen zeggen wat eene veroordeeling bij verste k beteekent, die om zoo te zeggen plaats heeft in tegenwoordigheid van de beschuldigden?» (**Lynx,** 13 Maart 1832, Nr 73). De 14 Maart 1832 herhaalt de **Lynx** de beschuldiging van zijn correspondent uit Leuven: «Wat zou men zeggen, schreef hij, van een land, waar personen, die van moord beschuldigd zijn, zich straffeloos zouden begeven onder de troepen die zich vormen om de deurwaarders, die dezelfde beschuldigden oproepen om voor het gerecht te verschijnen? Wat zou men zeggen van den eerbied, dien men in een land heeft, voor het gerecht, waar ter dood veroordeelden rustig door de straten kunnen wandelen bij klaren dag terwijl de overheid het ziet en weet, even veilig als die markies de Pommenars, die tegenwoordig was op het oogenblik dat zijn beeld onthoofd werd? Men zou zeggen en gelooven, dat in zoo een land de justitie krachteloos is en slechts in naam bestaat, dat zij slechts eene bittere en beleedigende spotternij is, en dat de schuldigen door invloedrijke vrienden beschermd worden; of dat men hunne openbaringen vreest, en in dat geval, het verstandiger zou zijn hun een behoorlijken aftocht te verschaffen. Hoe dit zij, die ongelooflij-

ke en schandelijke straffeloosheid bestaat. Zij die ten laatste zijn opgeroepen voor het gerecht wegens den moord op den ongelukkigen majoor Gaillard en die nu veroordeeld zijn bij verstek tot de doodstraf hebben geen oogenblik Leuven verlaten». - De **Lynx**, die zulke zware beschuldigingen bevatte, viel onder toepassing van het decreet van het Nationaal Congres dd. 20 Juli 1831, betreffende politieke en perswanbedrijven, waarvan art. 4 als volgt luidt : « Smaad of lastering tegenover openbare ambtenaren, of lichamen, of vertegenwoordigers van het openbaar gezag of tegenover eenig ander erkend lichaam zal vervolgd en gestraft worden als smaad en lastering tegen particulieren ».

En toch werd de uitgever van de **Lynx** niet vervolgd, ongetwijfeld omdat de Regeering vreesde dat hij zich zou beroepen op art. 5 van genoemd decreet en het bewijs leveren van de door hem vooruitgezette feiten, waardoor hij voor alle straf veilig zou geweest zijn. (Decreet van het Nationaal Congres betreffende politieke en persmisdrijven, dd. 20 Juli 1831 : zie **Huyttens, III, 606**).

En wat nog vreemder is, terwijl de **Moniteur Belge** tot tweemaal toe in den loop van Maart (13 en 20 Maart 1832) de beweringen van de **Lynx** betreffende de openbaarmaking van de geschriften van Engelspach-Larivière, die vele diensten aan de mannen der Revolutie bewezen heeft en hiervoor met de snoodste ondankbaarheid werd beloond (**Bibliographie Nationale** publiée par l'Académie de Belgique, zie levensbeschrijving van Engelspach-Larivière geschreven door Alvin), weerlegt, antwoordt het officieële blad niet op de beschuldiging van de oranjegezinde courant betreffende de moordenaars van majoor Gaillard. Even zoo doen de **Belge** en de **Memorial Belge** (Maart 1832).

Lettende op dit stilzitten van het gerecht en op het zwijgen van de pers, die de revolutie toegedaan was, moet men het besluit van de **Lynx** wel aanvaarden wanneer hij zegt : «De moord op Gaillard is een der vreeselijkste tooneelen uit onze revolutie. Alles wat daarmede in verband staat doet een mensch huiveren ; vloekwaardig zijn echter niet zoozeer de ruwe wezens, die een blinde woede tot wilde dieren maakte, als de leiders, welke koelbloedig, die duivelsche hartstochten hebben opgewekt, die woeste handen bestuurden, nadat de misdaad begaan was, gevoelens van medelijden en de strenge verontwaardiging der deugdzamen gehuicheld hebben (**Lynx**, 14 Maart 1833) ».

(187) «l'Union belge», 20 novembre 1830 : «Pendant un mois la foule se pressait chez Payelle, propriétaire du Café Belge à Paris. On n'y voyait que des volontaires de toutes les nations, qui réclamaient l'honneur de venir combattre auprès de nous pour assurer l'indépendance et la liberté de la Belgique ».

(188) « l'Union belge », 30 décembre 1830. « Les soldats qui déservaient son artillerie (de Mellinet) étaient presque tous d'anciens canonniers français ».

(189) **A. Charpigny**, Les combattants de 1830, 35-36.

(190) **Van den Kemp**, Maestrichts' belegstaat van 1830-1839, bl. 91.

(191) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 688, nota.

(192) **Van der Kemp**, De belgische omwenteling in Luik en Limburg bl. 146-148.

(193) **Van der Kemp**, De belg. omwenteling in Luik en Limburg, 149.

(194) Uit den aan onedele figuren zoo rijken tijd der z. g. Belgische Omwenteling behoort Daine zeer tot eene der minst sympathieke.

Eenige jaren vóór de omwenteling van 1830 zou hij een voorschot van 43.000 fr. ontvangen hebben « van den braven Vorst », wat hem niet belette het volk tegen den besten der koningen te wapen te roepen.

Niemand minder dan zijn collega, generaal Mellinet, die volgens de couranten eenige weken te voren, in wederzijdsche roerende bewondering hem de hand had gedrukt en toegedronken, schreef over hem in een door de bladen gepubliceerden brief aan kolonel Nypels te Brussel, (gedagteekend, Maaseyck 5 Maart 1831) : «Ce traître escroc sans moyens et sans considération, toute son armée le méprise» (zie o. a. Emancipation, 9 Maart 1831). Na 's mans smadelijke vlucht in Augustus 1831 werd hij ter verantwoording geroepen; doch men kon hem enkel verwijten, dat «hij gegeven orders niet had opgevolgd». Als in 1839 de vrede tot stand kwam, werd Daine als commandant van het nu aan Nederland terugkomende Venlo, naar Bergen (Mons) overgeplaatst. In 1840 ontdekte men een orangistisch complot, waarvan hij schijnt geweten te hebben. Toen werd hij gepensionneerd. Hij stierf den 10 October 1843 te Charleroi (**Van der Kemp**, De Belgische omwenteling in Luik en Limburg, bl. 151-153, bijlagen bl. 92 ; vgl. **De Bavay**, Révolution belge, 300 en volg. ; Biographie nationale).

(195) Union belge, 29 Dec. 1830.

(196) Gazette de Liège (16 en 17 Januari 1886); cfr. Lettres de Staedtler ; **Buffin**, Documents, 270 : «Il y a des compagnies entières de Français. Si ce n'est pas le désir de franciser la Belgique, qui anime ces hommes, c'est le désir vague des commotions politiques, peut-être même le désir du pillage, car il y en a qui semblent sortir du bagne».

(197) **Van der Kemp**, De belg. omwenteling in Luik en Limburg, 149.

(198) Courrier belge, 28 April 1831.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK III

(1) De Lannoy, Origines, 14.
(2) Rede van Nothomb, (v. Huyttens, congrès II, 357-358); De Lannoy, Origines, 12, 13; Stuart aan Aberdeen (Colenbrander, gedenkstukken X1, blz. 144).
(3) Zie boven, hoofdstuk I; De Bavay, Révolution, 8.
(4) De Becourt, 120.
(5) De Lannoy, Origines, 14; 18-21.
(6) Molé aan Markies de la Moussaye, fransche gezant bij Willem I; v. Poullet, revue générale 1897, déc. 803. — De Lannoy, 15-20. — Voorstel van Molé aan Wellington, 3 Oct. 1830 (Colenbrander, gedenkstukken, X1, 87-88).
(7) De Broglie, Souvenirs IV 39. Zoo vatte minister Verstolk het ook op. (Bagot aan Aberdeen, 13 Oct. 1830, bij Colenbrander, gedenkstukken X1, Nr 70, bl. 110-111).
(8) Thureau-Dangin I, 73; De Lannoy, 18.
(9) Men verhaalt dat Talleyrand, ondervraagd over de beteekenis van non-interventie, zou geantwoord hebben: non-interventie is een raadselachtige diplomatische uitdrukking, die ongeveer hetzelfde beduidt als interventie (v. Granville Stopleton, Intervention and non intervention blz. 15). De Lannoy, Origines 15 (nota).
(10) De Lannoy, Origines 13; cfr. Sorel, l'Europe et la révolution française I, 319-325, waar de theorie der «frontières naturelles» volop toegepast wordt.
(11) De Lannoy, Origines, 22.
(12) De Lannoy, Origines, 22; Valazé aan Molé; 17 Sept. 1830 (Colenbrander, gedenkstukken X2, Nr 21, blz. 18).
(13) De Lannoy, Origines, 24.
(14) Er zijn weinig menschen, die in de hedendaagsche geschiedenis zoo'n belangrijke rol gespeeld hebben als Talleyrand. Gesproten uit een der aanzienlijkste geslachten van Frankrijk was hij achtereenvolgens groote heer, prelaat onder de voormalige orde van zaken, beëedigd priester, omwentelingsgezinde, afgevaardigde; hij had verraad gepleegd aan het Koningschap en den Godsdienst. Na tijdens het schrikbewind zich voorzichtig verwijderd te hebben, was hij later naar Frankrijk teruggekeerd, de lieveling van Napoleon geworden, en vervolgens Minister van buitenlandsche zaken van den franschen keizer. Toen diens gesternte verbleekte, had Talleyrand zeer handig zijn lot weten te scheiden van dat van zijn beschermer, en toen deze afstand van den troon moest

doen, was hij het geweest die, zijn revolutionair en Bonapartisch verleden verloochenend, het ijverigst gewerkt had voor den terugkeer van de Bourbons in Frankrijk. Doch de wettige monarchie had hem weldra ter zijde geschoven en met vreugde had de oude diplomaat den val van Charles X, en het op den troon komen van den tak van Orleans begroet. De rust was in Parijs nog niet hersteld of hij had reeds zijn diensten aan het nieuwe hof aangeboden, dat ze aanvaard had (**De Lannoy**, Origines 25), Emile Olivier noemt hem (l'Empire libéral, I, 40) : «een priester zonder overtuiging, een staatsman zonder beginselen, begeerig naar genoegens, geld en invloed, altijd uitziende naar den heerscher van het oogenblik, om zich van hem te bedienen, door hem te dienen». Evenmin vleiend is het oordeel van Wessenberg, Oostenrijks gezant bij de Conferentie : « Men raakt er aan gewend », schreef hij over Talleyrand, « in diens glimlachen een reeds gepleegd of nog te plegen verraad te lezen, en men blijft tegenover hem op zijn hoede » (uittreksel uit het dagboek van Wessenberg, 24 Februari 1831, schrijfboek 49, aangehaald door **von Arneth**, J. von Wessenberg II, 99). Als bemiddelaarster tusschen Talleyrand en Louis-Philippe trad de zuster en vertrouwde van dezen, prinses Adelaïde, op. Bijna dagelijks schreef Talleyrand aan die prinses, die namens den Koning antwoordde. In die briefwisseling werden de belangrijkste kwesties behandeld, alsof Louis-Philippe aan 't hoofd stond van een onbeperkte monarchie (**De Lannoy**, Origines 62-63). Zoo was de man, die steeds het vertrouwen van den Koning behouden heeft. (**De Lannoy**, Origines 63) en door hem belast werd met de verbrokkeling van het Koninkrijk der Nederlanden. Molé, Minister van Buitenlandsche Zaken, had zich verzet tegen de benoeming van prins de Talleyrand tot gezant te Londen. « Molé », schrijft de hertog de Broglie (Souvenirs IV, 59) zag met zijn natuurlijke scherpzinnigheid helder in, dat, als het zwaartepunt der staatkundige zaken eens naar Londen onder het beheer van Talleyrand verplaatst was, alles in 't vervolg rechtstreeks tusschen tusschen zulk een machtigen heer en den Koning zelf zou behandeld worden »...... (**De Lannoy**, Origines, 44, nota).

(15) **De Lannoy**, Origines, 27-28 ; Talleyrand aan Molé, 3 Oct. 1830. (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 39, blz. 37).

(16) Louis-Philippe aan Maison, 11 Nov. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 63, bl. 72) ; **De Lannoy**, Origines 30-31. Ook Valazé raadt aan militaire voorbereidingen te treffen in stilte om gereed te zijn zoo de gelegenheid zich aanbiedt (Valazé aan Molé, 2 en 3 Oct. 1830 — bij **Colenbrander**, gedenkstukken X2 Nr 38 en 40 blz. 36, 38).

(17) Brief van A. R. Falck aan Lord Aberdeen, 5 Oct. 1830 ; (Papers relative to the affairs of Belgium. I, 1-4 ; **De Lannoy, Origines**, 31).

(18) **De Lannoy,** Origines, 31.
(19) **Hillebrand,** 148 ; **De Lannoy,** Origines 34.
(20) Verslag van Graaf Nesselrode aan den keizer over de zending van den graaf Diebitch (8-20 Oct. 1830) (**Martens** VIII 166,) **De Lannoy,** Origines, 35.
(21) Nicolaas I aan Koning Willem, 25 Oct. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X3, Nr 311, bl. 410).
(22) **Martens** XI, 437 ; VIII, 116 ; **De Lannoy,** Origines 36-37.
(23) **Martens** VIII, 167 ; **De Lannoy,** Origines 37.
(24) **Metternich,** Mémoires V, 42 (nota) ; **De Lannoy,** origines 40, 42 ; de diplomatische pogingen van Nederland werden door Verstolk geschets voor de Staten-generaal (Pro Memorie, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 247, bl. 262).
(25) **De Becourt,** 117.
(26) Dépêche van Graaf Van Nesselrode aan Graaf Matuszewic, 19 Oct. 1830 ; **Talleyrand,** mémoires, III, 363-368. **De Lannoy,** Origines, 38-39.
(27) **De Lannoy,** Origines, 34.
(28) **Metternich,** Mémoires V, 40 ; **De Lannoy,** Origines 41.
(29) **De Lannoy,** Origines, 54 ; **Metternich,** mémoires V, 408.
(30) Molé aan Talleyrand, 9 Oct. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 45 blz. 42-3).
(31) **Colenbrander,** gedenkstukken X2, blz. 65, nota.
(32) **Juste,** Van de Weyer I, 88-99.
(33) Den 21 October had Koning Willem I zijn gezant te Londen, den heer Falck, opgedragen er bij Lord Aberdeen op aan te dringen, dat de gevolmachtigden van Groot Brittanje en de andere mogendheden, bijeengeroepen te Londen om zich bezig te houden met het verzoeningswerk, er toe genoopt werden zoodra mogelijk een wapenstilstand af te kondigen, gedurende dewelke de toestand van weerskanten onveranderd zou blijven. De wapenstilstand was, volgens den Koning, het beste middel om het herstel der goede verstandhouding tusschen de twee groote deelen van het koninkrijk te vergemakkelijken. (Falck aan Aberdeen, 21 Oct. 1830. — Papers relative to the affairs of Belgium I, 7).
(34) Protokol van 4 November 1831, art. 1 en 2 ; cfr. Recueil des Pièces diplomatiques relatives aux affaires de la Hollande et de la Belgique, I, 2, ; **Hallo,** staatkundige onderhandelingen, staatsstukken 7.
(35) **De Becourt,** 130, 131.
(36) **De Lannoy,** Origines, 71 ; Talleyrand aan Maison, 5 November 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 60, bl. 67).
(37) Maison aan Talleyrand, 6 November 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X, bl. 67, vlg) ; vlg. **De Lannoy,** Origines, 69.

(38) Louis-Philippe aan Maison, 11 November 1830 **Colenbrander**, gedenkstukken X2, bl. 69, vlg). Sebastiani aan Talleyrand, 19 Nov. 1830 (op. cit. Nr 75, bl. 88-89).
(39) **De Lannoy**, Origines 70.
(40) Maison aan Talleyrand 16 Nov. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, bl. 84.
(41) Teekenend is de briefwisseling van Bertin De Vaux, vooral brief van October 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 57, bl. 59).
(42) **Tallleyrand**, Mémoires III, 411 ; vgl. **De Broglie** Le dernier bienfait de la monarchie de Juillet 296 ; **De Lannoy**, Origines 110, vlg. De heele kwestie is besproken en opgelost door **Colenbrander** (gedenkstukken X2, inleiding XIII vlg).
(43) **De Lannoy**, Origines 73 ; **De Becourt**, 132-133.
(44) **Spencer Walpole**, History of England III, 189-192.
(45) Talleyrand aan Maison, 19 Nov. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 74, bl. 88).
(46) **Granville-Stopleton**, Intervention and non-intervention, 35 ; **De Lannoy**, Origines 74-79.
(47) **De Lannoy**, Origines 88.
(48) Dépêche van den franschen gezant te 's Gravenhage, 18 Dec. 1830, (aangehaald door **De Broglie**. Le dernier bienfait de la monarchie, 210). **De Lannoy**, Origines 89.
(49) **Martens** XI, 443. **De Lannoy**, Origines, 91.
(50) **De Lannoy**, Origines, 90.
(51) **Lavallée**, Histoire V, 408.
(52) **De Lannoy**, Origines, 92.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK IV

(1) **De Lannoy,** Origines, 93.
(2) **Hallo,** Staatkundige Handelingen, 35.
(3) **Hallo,** Staatkundige Handelingen, 36, 38, 39, 40.
(4) **De Lannoy,** Origines, 98.
(5) **Von Arneth,** J. Von Wessenberg II, 103.
(6) **De Lannoy,** Origines, 106.
(7) § 4 van het protokol van 15 November 1818 luidt als volgt: Dat indien de mogendheden, welke deze akte hebben onderteekend, het tot beter bereiking van het bovenvermelde doel, de handhaving van het stelsel, hetwelk den vrede van Europa bevestigd heeft, en alleen in staat is, om deszelfs duurzaamheid te verzekeren, noodig mochten achten, afzonderlijke bijeenkomsten te houden, hetzij van de verheven Souvereinen zelve, hetzij van hunne ministers en gevolmachtigden, om daarin gemeenschappelijk te handelen, over hunne eigen belangen, voor zooverre deze met hunne tegenwoordige beraadslagingen in verband staan, als dan de tijd en plaats dezer vereenigingen telkenreize, door middel van diplomatieke mededeelingen, voorloopig zullen worden bepaald, en dat, ingeval deze vereenigingen zich ten doel mochten stellen, om te handelen over zaken, meer bijzonder in verband staande met de belangen van andere staten van Europa, **zij niet plaats zullen hebben** dan ten gevolge eener uitdrukkelijke uitnoodiging van diegenen der genoemde Staten, welke de bedoelde zaken mochten aangaan, en **onder stellig voorbehoud van derzelver recht, om daaraan, hetzij rechtstreeks hetzij door gevolmachtigden, deel te nemen.**
(8) Recueil de pièces diplomatiques I, 44.
(9) Lord Aberdeen aan Wellington, 18 Jan. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, 187, Nr 135).
(10) Onder meer Ceylon en Kaapkolonie (Zuid-Afrika).
(11) Om een reeks versterkingen te bouwen, in staat elken franschen inval te keeren.
(12) **Hallo,** Staatkundige handelingen, staatsstukken, 27-32; Recueil I, 80.
(13) Van Zuylen was omstreeks half December aan Falck toegevoegd (Instructiën, dd. 17 Dec. 1830, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 322 blz. 375).
(14) Vlg. **De Lannoy,** Origines 101.
(15) Talleyrand aan Sebastiani, 20 December 1830, (cfr. **Pallain** 142).

(16) **Brief** van Mad. Adelaïde aan Talleyrand, 22 December 1830 (**Talleyrand,** mémoires III, 430). **De Lannoy,** 101-102.

(17) Brief van Adelaïde van Orléans aan Talleyrand, (**Talleyrand,** mémoires II, 175).

(18) Bresson aan Sebastiani, 2 Dec. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 90 bl. 106). Sebastiani aan Talleyrand, 2 Dec. (op. cit. Nr 88, bl. 105).

(19) **Lavallée,** Histoire des Français V, 390-391.

(20) Zie de diplomatieke notas van Bagot en de antwoorden van Verstolk bij **Colenbrander,** gedenkstukken X1, van af 20 Dec. 1830 en de berichten der Nederlandsche gevolmachtigden, vooral Van Zuylen aan Verstolk 8-9 Jan. 1831 (op. cit. X4, Nr 349 bl. 404).

(21) Pieters aan Van Maanen, 6 en 7 Jan. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 347 en 348, bl. 403 volg.) ; Falck aan Van Maanen 19 Jan. 1831 (op. cit. X4, Nr 360 bl. 413)

(22) Van Zuylen aan Van der Hoop, 18 Jan. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 358 bl. 412).

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK V

(1) Courrier des Pays-Bas, 13 Oct. 1830.
(2) Courrier des Pays-Bas, 14 Oct. 1830.
(3) Courrier des Pays-Bas, 18 Oct. 1830. De tabellen bij het besluit van 11 Oct. 1830 gevoegd eischen als kiescijns een bedrag van 25 tot 150 florijnen.
(4) Brieven van Staedtler, v. **Buffin**, Documents, 268.
(5) **Buffin**, Documents, 277.
(6) **Buffin**, Documents, 288.
(7) **Th. Juste**, Congrès national I, 244.
(8) Lord Aberdeen déclara au commencement de novembre à Sylvain Van de Weyer qui avait été envoyé à Londres par le gouvernement provisoire que Gendebien avait offert la couronne de Belgique au duc de Nemours. (**Juste**, Congrès national I, 80).
(9) Van de Weyer vit également le duc de Wellington. — Le diplomate belge ayant fait observer que dans le cas d'intervention, les Belges considéreraient leur réunion à la France comme une dernière chance de succès, le duc répondit : «Bien loin d'être une planche de salut, ce serait le signal d'une guerre européenne. L'Angleterre et toutes les autres puissances s'opposeront toujours à votre réunion à la France» (**Juste**, Congrès national I, 81).
(10) **Juste**, Congrès I, 69.
(11) **Juste**, Congrès I, 68 ; cfr. **Nothomb**, Essai historique et politique sur la révolution belge, p. 77.
(12) **Buffin**, Documents 418, 419, in nota.
(13) **Buffin**, Documents 387.
(14) Brieven van Staedtler ; v. **Buffin**, Documents 383.
(15) **Buffin**, Documents 383-384.
(16) **Buffin**, Documents 416.
(17) **Buffin**, Documents, 399 ; Courrier des Pays-Bas, 6 Nov.1830.
(18) **Buffin**, Documents 399.
(19) Brieven van Staedtler ; v. **Buffin**, documents 417.
(20) **Buffin**, Documents 399.
(21) **Buffin**, Documents 414.
(22) Zie zijne verklaringen aan het congres, **Huyttens**, congrès II, 113, 114, 115.
(23) **Carlier**, Talleyrand et la Belgique, v. Revue de Belg. 1891, p. 133.
(24) **Terlinden**, Guillaume I et l'Eglise Catholique en Belgique II, 15 nota 2.

(25) **Juste**, Congrès II, 46.
(26) **Poplimont**, La Belgique en 1830, 223,
(27) **Juste**, Surlet de Chokier 62 ; **Huyttens**, congrès II, 122, 215 ; **Bar. de Stassart**, œuvres diverses 662.
(28) **Huyttens**, Congrès I, 177 ; II, 335 ; II, 118.
(29) **White** I, 211 ; **Huyttens**, congrès II, 135.
(30) **Juste**, Surlet de Chokier 34, 39, 173, 179.
(31) **Freson**, Souvenirs de Lebeau, 18 ; cfr. **White** I, 318.
(32) **Huyttens**, Congrès II, 99-100 ; II, 215, III, 9 ; cfr. **Freson**, souvenirs de Lebeau, 309.
(33) **Juste**, Surlet de Chokier, 44.
(34) **Juste**, Congrès I, 242-243.
(35) **Juste**, Congrès I, 86.
(36) Vertaling van de gedenkschriften van L. De Potter, Bijlagen 355 (Dordrecht).
(37) Vertaling enz. Bijlagen 216.
(38) Vertaling, enz. Bijlagen 221.
(39) Vertaling, enz. Bijlagen 228.
(40) Erasme Louis Surlet de Chokier, ancien membre du conseil général du département de la Meuse Inférieure sous la République le Consulat et l'Empire. Le 27 juillet, il fut autorisé par Guillaume I à prendre le titre de baron. (**Th. Juste**, Surlet de Chokier, p. 16 et 19).

Il manifesta plus d'une fois son désir de voir la Belgique réunie à la France. **C. De Lannoy**, Origines diplomatiques de l'indépendance belge, p. 181 ; chez **Juste**, Surlet de Chokier, 150).
(41) **Juste**, Congrès I, 88, 89.
(42) **Huyttens**, Congrès I, 117, 118.
(43) Le gouvernement provisoire, ayant reçu notification de la constitution définitive du congrès national, vient remettre à cet organe légal et régulier du peuple belge, le pouvoir provisoire qu'il a exercé depuis le 24 septembre 1830, dans l'intérêt et avec l'assentiment du pays.

Il dépose sur le bureau du président la collection des actes et des arrêtés que la nécessité des circonstances l'a déterminé à prendre.

Fait à Bruxelles, le 12 novembre 1830

Comte Félix de Mérode
Ch. Rogier
Jolly
Alex. Gendebien
F. de Coppin
J. Van der Linden.

Van de Weyer et le baron Van der Linden d'Hoogvorst, absents décla-

rèrent plus tard adhérer à cet acte. (**Huyttens**, Congrès I, 142, 149).

(44) Presque sans discussion, le congrès décida que le pouvoir exécutif serait délégué au gouvernement provisoire **jusqu'à ce qu'il y ait été autrement pourvu par le Congrès** (**Huyttens**, Congrès IV, 5).

Le gouvernement provisoire répondit sur l'heure : «Le gouvernement provisoire, soumis à la volonté nationale, continuera d'exercer le pouvoir exécutif **jusqu'à ce que le congrès l'ait remplacé par un pouvoir définitif.**

Il est heureux et fier de se voir confirmer dans ses hautes et difficiles fonctions par l'assentiment du Congrès national.

Le président du jour : Charles Rogier
Alex. Gendebien
Comte Félix de Mérode
J. Van der Linden
F. De Coppin
Jolly
(**Huyttens**, Congrès IV, 6).

(45) **Huyttens**, Congrès I, 132.

(46) **Messieurs,**

Depuis quelques jours, nous discutons la question de la démission à donner au Congrès national par le gouvernement provisoire.

Sûrs, disiez-vous, d'être confirmés, vous vouliez en offrant de vous retirer, prouver au congrès et au pays votre désintéressement.

Outres les autres accusations graves, vous m'accusiez d'ambition, parce que je paraissais, prétendiez-vous, vouloir rester au pouvoir, même malgré les représentants de la nation.

Vous vous trompiez, Messieurs, et je le prouve aujourd'hui à ma manière, c'est-à dire en me retirant réellement sans espoir aucun de confirmation. Mes motifs, à moi, sont que je crois le congrès national un corps purement constituant, exclusivement appelé par le Gouvernement Provisoire pour fonder notre nouvel ordre social et pour instituer le pouvoir définitif, qui présidera aux destinées de la Belgique. Le gouvernement provisoire était à mes yeux un pouvoir antérieur au congrès en dehors du congrès, et nécessairement neutre entre le peuple et la représentation nationale, un pouvoir qui, en cette qualité, avait convoqué le congrès lui-même, d'après un mode qu'il avait déterminé et dont l'existence du congrès était le résultat, un pouvoir enfin dont la mission était d'exécuter les décisions de la majorité de cette assemblée, tout en se conservant néanmoins et avant tout, entièrement indépendant d'elle. Il fallait que ce pouvoir demeurât entier, jusqu'à ce que le pouvoir définitif le remplaçât, car alors, et alors seulement, ses fonctions venaient à cesser, mais aussi elles cessaient de plein droit.

Chaque fois qu'une assemblée souveraine se trouve en présence de la minorité, rien n'est plus facile à celle-ci, pour peu qu'elle veuille chercher un appui au dehors et dans les masses, que de renverser cette majorité, et avec elle l'assemblée elle-même ; dès ce moment, une révolution commence et une révolution terrible ; elle parcourt toutes les phases de l'anarchie, elle traîne à sa suite le despotisme, et, ce qui est bien pis encore, la contre-révolution.

C'est l'histoire de la convention nationale de France, de l'empire français et de la restauration des Bourbons.

Je désirais que ce ne fut pas celle de la Belgique : Comme membre du comité central, je me sentais la mission d'exercer un pouvoir modérateur du congrès, de défendre le congrès contre le congrès lui-même.

Ce sont là, Messieurs, vous le savez, les principaux arguments que j'ai fait valoir auprès de vous, pour vous empêcher de commettre une faute qui me semblait irréparable et que la patrie peut-être, et l'histoire, sans nul doute, nous reprocherait un jour.

Je ne m'en plains pas et je vous laisse la responsabilité de votre décision. Voici la mienne : elle est irrévocable. Je ne tenais pas mon mandat du Congrès National. Je ne devais donc ni ne pouvais le résigner entre ses mains. Le mandat est devenu nul selon moi, dès l'instant que vous avez investi le congrès comme vous venez de faire par votre démission de tous les pouvoirs réunis et confondus.

Agréez, je vous prie la mienne, ainsi que l'assurance de ma considération très distinguée.

Bruxelles, le 13 novembre 1830.

De Potter.

(**Huyttens,** Congrès I, 142).

(47) **Freson,** Souvenirs de Lebeau, 22.

(48) **Juste,** Van de Weyer I, 109 ; cfr. brief van Van de Weyer aan De Potter, (op. cit. I, 110) en het antwoord van De Potter (persoonlijke herinneringen, bijlagen, 337 ; hoofdst. 27, bl. 223).

(49) **De Potter,** persoonlijke herinneringen, 194.

(50) **De Potter,** persoonlijke herinneringen, 195.

(51) **De Potter,** persoonlijke herinneringen, 229.

(52) **De Potter,** persoonlijke herinneringen, 228.

(53) **De Potter,** persoonlijke herinneringen, 275.

(54) **Huyttens,** Congrès IV, 177.

(55) **Freson,** Souvenirs de Lebeau, 38.

(56) **Juste,** Congrès I, 81.

(57) **Huyttens,** Congrès I, 179.

(58) F. L. Lardinois, Liège : Oui, je suis intimement convaincu que les

intérêts commerciaux et industriels réclament impérieusement notre réunion à la France. Oui, ni l'agriculture, ni les manufactures ne trouveront jamais l'emploi de leurs nombreux produits avec la Belgique circonscrite dans ses limites actuelles !

Par ces considérations et d'autres qu'il serait surabondant de vous présenter, j'ai rédigé la proposition de réunir la Belgique à la France. Je ne l'ai pas soumise à la décision de l'assemblée, parce que je n'ai pas jugé le moment opportun pour la faire réussir, et d'un autre côté, ayant consulté un grand nombre de mes honorables collègues, ils m'ont dit que c'était appeler l'intervention étrangère et j'ai reculé devant l'idée d'une guerre générale, quand même l'issue de la victoire ne serait pas douteuse. J'ajournerai donc ma proposition, ou plutôt j'en abandonne la solution à la force des choses et à la sympathie des deux peuples. (**Huyttens**, Congrès I, 176-177).

(59) Charles De Brouckere : « La France consentirait-elle à nous recevoir ? Un illustre maréchal (Maison) disait à la tribune de la Chambre des députés « La paix, la paix, qui est l'expression de toutes les nécessités européennes en même temps ; la paix, que la voix du soldat ne craint pas d'appeler quelque chose de préférable à la victoire ». Si tel est le sentiment du cabinet français, si les orateurs de l'opposition et, entre autres, Mauguin se sont prononcés dans le même sens, sommes nous dans des temps convenables pour opérer notre réunion, alors même que la France ne paraît pas disposée à nous recevoir ?.... Restons Belges, et ne voyons pas l'avenir dans le présent. Sans doute, si notre position devait rester la même, elle serait pénible ; mais le règne des favoris est passé en France ; l'intérêt de ce pays , comme le nôtre, est d'avoir une homogénité complète d'intérêts avec nous, parce que alors la réunion pourra se faire sans secousse.

(L'Union belge, journal officiel, 20 nov. 1830 ; **Huyttens**, congrès I, 177).

(60) Bulletin officiel, No 4.

(61) **Huyttens**, Congrès I, 260.

(62) **Huyttens**, Congrès I, 215 ; cfr. De Robaulx, bij **Huyttens**, Congrès III, 43.

(63) **Th. Juste**, Congrès I, 133.

(64) David : « Cependant, Messieurs, je savais que, dès la chute de Charles X, le peuple avait tourné ses vœux vers la France : que c'était deux mois après cette chute qu'il s'était débarrassé de son tyran.

La coïncidence de ces deux évènements a été pour moi une preuve indubitable de la sympathie des deux peuples. J'ai vu qu'une force morale irrésistible nous entraînait vers la France, que cette force devait rétablir ce que la force physique avait détruit en 1815. **Pour décider mon**

vote je n'avais donc plus qu'à choisir entre celui des deux gouvernements, républicain ou monarchique, qui présenterait le moins d'obstacles pour parvenir à l'état de stabilité que nous cherchons, c'est-àdire, à nous incorporer, à nous réunir à la France. J'ai donné mon suffrage au premier, parce qu'avec le second, il faudra que le peuple renverse encore un trône, lorsque sa volonté souveraine se manifestera de nouveau et plaise à Dieu que ce ne soit pas par une révolution plus terrible que celle de septembre. Je vous ai parlé, Messieurs, sans arrière pensée, et avec toute ma franchise. Tels sont mes motifs pour voter la république. (**Huyttens**, congrès I, 207 et 208).

(65) **Huyttens**, Congrès I, 227.

(66) Camille de Smet : « Un honorable membre de cette assemblée a dit que l'établissement d'une monarchie serait un obstacle à la réunion à la France : cét argument a été pour moi un trait de lumière. D'accord avec mes désirs et l'intérêt du pays, je n'ai plus hésité alors ; et je le dirai avec franchise et conviction : l'intérêt du commerce, de notre industrie, de notre agriculture, les idées libérales qui dominent en France, la sympathie des deux peuples, **tout me fait chérir et espérer cette réunion.** Je vote donc pour la république comme un état de transition. (**Huyttens**, congrès I, 254).

(67) De Rodenbachs schijnen een echte haat tegen Oranje te hebben gevoed ; die haat straalt vooral uit in het werk van C. Rodenbach, « Episodes de la révolution dans les Flandres ». Volgens een mondelingsche overlevering, die te Roeselare nu nog verteld wordt, sproot deze haat voort uit het feit, dat een ander broeder, woonachtig te Roeselare, om het niet naleven der wet op de stokerijen tot een groote geldboete was veroordeeld, die dreigde het geheele familievermogen op te slorpen. De veroordeelde vluchtte over de grens, en kwam met 1830 terug, aan het hoofd van een bende «patriotten», die te Roeselare de macht van het voorloopig Bewind bevestigden.

(68) **Huyttens**, Congrès IV, 138-140.

(69) Union bege, 25 Nov. 1830 ; v. **Huyttens**, congrès I, 262.

(70) Union belge, 25 Nov. 1830 ; v. **Huyttens**, congrès I, 268.

(71) **Juste**, Congrès I, 137. Meestal wordt de uitleg van deze vijandige houding der Rodenbachs uit redenen van familiebelang verklaard.

(72) **Huyttens**, Congrès I, 294.

(73) **Huyttens**, Congrès I, 317.

(74) **Huyttens**, Congrès I, 264.

(75) **Huyttens**, Congrès I, 267.

(76) **Huyttens**, Congrès I, 273.

(77) **Huyttens**, Congrès I, 277.

(78) **De Lannoy,** Origines, 87 ; **Juste,** Alex. Gendebien, 38.
(79) **De Gerlache,** Histoire du Royaume des Pays-Bas II, 114 ; **Juste,** congrès I, 130; **Huyttens,** congrès I, 299; Courr. des Pays-Bas, 26-11-1830.
(80) **Huyttens,** Congrès I, 297.
(81) Courrier des Pays-Bas, 26 Nov. 1830 ; **Juste,** congrès I, 132.
(82) **Huyttens,** Congrès I, 306.
(83) **Huyttens,** Congrès I, 311.
(84) Camille Desmet, élu de la Flandre orientale : « Je n'entrerai dans aucun développement : trois jours de discussions, de dissertations, lumineuses et quelques fois étrangères à la question, vous ont assez éclairés pour que je ne vienne pas abuser de vos moments. Je sens seulement le besoin de répondre quelques mots à l'un des orateurs, qui, en vous parlant de différents pis-aller a classé parmi eux la réunion à la France qui, selon moi, est dans nos mœurs, dans nos intérêts, dans la force des choses et qui aura lieu, inévitablement. Cet orateur qui, d'abord avait cru à la nécessité de cette réunion, vous a déclaré qu'il s'était trompé. Je ne sais ce qui a pu lui faire changer d'opinion. Il ne l'a pas dit à cette tribune. Pour moi je ne traiterai pas cette question. Elle n'est pas à l'ordre du jour. Mais je ne puis laisser passer sous silence cette manière, sinon indécente au moins un peu cavalière de parler de cette France si grande et si belle, de cette France, foyer de la civilisation, désespoir des tyrans où germent toutes les idées libérales, de cette France enfin, et nous ne pouvons le cacher, sans laquelle nous gémirions encore sous le joug dégradant de la Hollande (Journal des Flandres, 3 décembre 1830 ; **Huyttens,** congrès I, 302).
(85) **Huyttens,** Congrès I, 302.
(86) **Huyttens,** Congrès I, 318.
(87) **Huyttens,** Congrès, I, 284.
(88) Adres der « Réunion Centrale » aan het Voorloopig Bewind, op datum 7 November 1830 — v. **Buffin,** Documents, 418, 419, 420, nota.
(89) **Juste,** Congrès, I, 140, 142.
(90) **Huyttens,** Congrès, I, 296.
(91) **Huyttens,** Congrès, I, 300.
(92) **Huyttens,** Congrès, I, 308; cfr. Jottrand, v. **Huyttens,** congrès I, 280
(93) **De Gerlache,** Histoire des Pays-Bas II, 283 (nota).
(94) **Huyttens,** Congrès I, 318.
(95) **Juste,** De Brouckère, 33.
(96) **Buffin,** Documents, 397.
(97) Cartwright aan Palmerston, 25 Nov. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 120, bl. 168-9).
(98) **White II,** 213.

(99) **De Lannoy,** Origines, 88.
(100) Sebastiani, ministre des affaires étrangères, à Talleyrand, ambassadeur de France à Londres, (8 avril 1831) : « Le royaume des Pays-Bas fut crée en haine de la France. Il faut qu'il disparaisse à jamais. Si le prince d'Orange ou quelqu'un de ses enfants régnait en Belgique, le royaume des Pays-Bas renaîtrait sous une autre forme avec non moins de danger pour la France.... C'est à vous, mon prince, qu'il appartient de rendre impossible la reconstruction du royaume des Pays-Bas par l'exclusion de la maison de Nassau du trône de Belgique. (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 190, bl. 205) cfr. **De Lannoy,** origines 82 en note.
(101) **De Lannoy,** Origines, 88
(102) **De Lannoy,** Origines 88-92; **Juste,** Congrès I, 165.
(103) **Huyttens,** Congrès IV, 45.
(104) **Juste,** Congrès I, 149-150.
(105) **Juste,** Congrès I, 177. — Instructies der diplomatieke Commissie vgl. **Juste,** Alex. Gendebien, 44.
(106) **Al. Gendebien,** Révélations historiques sur la Révolution de 1830. v. de krant «La Liberté», 17 Maart 1867.
(107) **Juste,** Congrès I, 244.
(108) Verslag van Van de Weyer in de zitting van het Congres, 26 Dec. 1830; (v. **Huyttens,** congrès I, 648) cfr. **Juste,** Van de Weyer I,121.
(109) **Gendebien,** Révélations etc. (v. Liberté, 17 Maart 1867).
(110) Gendebien au Gouvernement Provisoire. «......M. de Sebastiani m'a dit confidentiellement qu'on allait nous proposer un des fils du prince d'Orange à notre choix, lequel serait élevé dans la religion catholique, etc.... J'ai dit que le Congrès ne consentirait pas à se déshonorer et que la nation le repousserait, que la seule chance pour lui serait une guerre civile qui laisserait des ressentiments qui feraient toujours obstacle à l'établissement de cette dynastie. Si c'est là le bien que nous avons à attendre de la France, ou plutôt de son gouvernement, qu'il aille à tous les diables, dût-il sauter avec nous! Il faut employer les grands moyens, le compromettre et le forcer de prendre fait et cause pour nous, et s'il le faut, avec nous. La réunion à la France n'a rien de déshonorant; l'abandon du Luxembourg et d'une partie du Limbourg, nous perd en nous flétrissant d'un reproche mérité de lâcheté. Je suis convaincu qu'en nous réunissant à la France nous obtiendrons un des fils du roi pour gouverneur général. (**Th. Juste,** Van de Weyer I, 120-121. en note).
(111) « J'ai vu ce matin M. le Comte de Sebastiani. Il me présentera demain au roi à midi. Je lui ai dit que l'Angleterre pousserait au prince

de Saxe-Cobourg; Il m'a dit, et ceci doit rester secrêt: «Nous n'épouserons pas la cause du prince de Saxe-Cobourg; nous ne vous le conseillons pas, nous ne l'épousons pas». Enfin, il m'a fait clairement entendre, qu'il ne serait pas agréable à la France que nous le prissions pour souverain. « Ne vous pressez pas», m'a-t-il dit, le temps accomplira vos voeux» (Lettre d'Alex. Gendebien au Gouvernement Provisoire, 29 déc. 1830; cfr. **Buffin,** mémoires II, 541-3).

(112) « J'ai été présenté chez Sa Majesté aujourd'hui à 1 heure. Il est difficile de réunir à la fois plus de dignité, de franchise, de bienveillance et de bon sens.... J'ai dépeint au roi la position critique dans laquelle nous nous trouvons; menacés de voir le pays divisé en partis: les uns pour la réunion pure et simple à la France, les autres pour la proclamation d'un de ses fils, d'autres pour le prince de Saxe-Cobourg, un petit nombre pour un des fils du prince d'Orange, l'or du roi Guillaume et de l'Angleterre appuyant cette faible minorité, qui pourrait grossir de tous les mécontents des souffrances de l'industrie et du commerce, de l'état de malaise et d'incertitude.... Il parut touché de tout ce que je lui ai dit: « Je sais bien, m'a-t-il répondu que vous avez de grands embarras».... s'adressant à M. de Sebastiani: «Il faut, dit-il, que nous avisions aux moyens de nous entendre avec la conférence. Il faut que nous aidions ces braves et courageux Belges à sortir de la position critique où ils sont, je les ai toujours regardés comme des frères. Ils le sont de principes, de mœurs, de langage...... Vous ne pouvez pas douter de mon affection pour vous. J'en ai donné une grande preuve au commencement de vos malheurs, à une époque où j'étais bien faible, à une époque où notre force morale seule pouvait vous aider, car nous n'avions pas d'armée alors.

— Sire, lui ai-je répondu, vous pouvez plus aujourd'hui; la force morale de la France s'est immensement accrue par la sagesse de vos actes, une armée formidable, une nation toute prête à épouser notre cause, mettent V. M. dans la position de tout entreprendre ; aujourd'hui surtout que toutes les puissances de l'Europe sont à la veille d'une crise politique qui les absorbe. Permettez-moi d'appeler au trône de Belgique un des fils de Votre Majesté. Cent mille Belges le soutiendront et aideront la France à conquérir la rive gauche du Rhin. » (Lettre d'Alexandre Gendebien au Gouvernement Provisoire en date du 30 décembre 1830; cfr. **Buffin,** mémoires et documents inédits, II, 546-547).

(113) **Juste,** Gendebien 46-49; La Liberté 24 Maart 1867.

(114) Brief van Gendebien, v. **Buffin,** mémoires II, 547.

(115) Emancipation, 8 April 1831.

(116) Moniteur Universel, 31 Dec. 1830, bl. 1852, kolom 2 en 3.

(117) Talleyrand, Mémoires, III, 441 ; De Lannoy, 116, 117.
(118) Juste, Van de Weyer I, 123 ; Juste, Gendebien 44.
(119) Bruxelles, le 31 décembre 1830.

« Pressé par les difficultés de sa position vis-à-vis du congrès et de la nation qui souffre d'une trop longue stagnation du commerce, des fabriques et particulièrement des mines charbonnières, le Gouvernement Provisoire est forcé de déclarer à la Conférence de Londres que, si les Puissances ne garantissent pas immédiatement à la Belgique la liberté de l'Escaut, la possession de la Flandre Hollandaise, de Maestricht et du Luxembourg, tel qu'il appartenait au royaume des Pays-Bas, il est impossible de former un état séparé de la France. Le Gouvernement Provisoire croit donc devoir avertir les Puissances représentées à la conférence de Londres que, pour maintenir un centre d'action et prévenir une explosion populaire, il sera incessament dans la nécessité presque certaine de proclamer lui-même la réunion à la France, si les Puissances ne préviennent promptement cette nécessité par une détermination franche et complète, non-seulement en faveur de l'indépendance, mais aussi de l'intégrité du territoire belge, ainsi que de la pleine liberté de la navigation de l'Ecaut, laquelle ne peut-être assurée qu'en donnant pour limite à la Flandre la rive gauche de ce fleuve. Van de Weyer et Gendebien feront de cette note communication confidentielle ou officielle selon le besoin.

(signé) Comte Félix de Mérode
Jolly, Ch. Rogier, J. Van der Linden.
(Th. Juste, Gendebien, 43 en note).

(120) Juste, Van de Weyer I, 127.
(121) Paris, 3 janvier 1831

« J'ai l'honneur d'adresser à Votre Excellence copie d'une pièce importante que j'ai reçue hier ; elle était accompagnée d'une lettre de M. le Comte de Celles, au nom du comité diplomatique, et de la copie de celle adresée à M. Van de Weyer, à Londres. Il résulte de ces documents que les évènements deviennent si pressants qu'une résolution prompte et définitive de la France est indispensable et urgente.

Nous allons nous trouver dans la funeste nécessité de comprimer par la force un élan patriotique vers la France, et, par suite, nous exposer à la guerre civile, si la France ne prend pas le parti d'accéder aux vœux des Belges pour un fils de S. M. le roi des Français. Quelque soit le parti que prenne le gouvernement français, il est indispensable que sa résolution soit prompte et définitive, car la pire de toutes les situations pour la Belgique, c'est l'état d'incertitude dans laquelle elle se trouve. (Juste, Alex. Gendebien, 50 note).

(122) **Juste,** Alex. Gendebien 50, 51 notas.
(123) **Juste,** Van de Weyer I, 128.
(124) **Huyttens,** IV, 222, 223 ; cfr. **De Gerlache,** Histoire II, 311.
(125) **Huyttens,** Congrès II, 4 ; cfr. I 693, 727.
(126) **Huyttens,** Congrès II, 21 ; cfr. Verklaring van Graaf van Aerschot, lid der Dipl. Comm. (**Huyttens,** II 64), van Le Hon, insgelijks lid der Comm. (**Huyttens,** II, 5, 9).
(127) **Huyttens,** Congrès II, 13, 14.
(128) Nous ne le dissimulons pas : nous sommes sur un volcan ; le pays est sur le point de nous échapper ; les partis s'agitent ; l'orangisme fait des progrès, l'incertitude sur notre avenir y jette tout le monde. Le moindre mouvement en faveur de cette maison compliquerait singulièrement nos affaires et rendrait la Russie, qui seule croit encore à la possibilité d'une restauration bien plus exigeante. Il faut en finir ; et pour cela, le seul moyen se présente : le choix d'un prince. Je pars ce soir pour Londres avec cette pensée. (**Th. Juste, Gendebien,** 44)
(129) cfr. **Juste.** Congrès I, 174.
(130) **Juste,** Congrès I, 175.
(131) **Huyttens,** Congrès II, 25, 26.
(132) **Juste,** Congrès I, 180. Prins Otto, geb. 1-6-1815, was toen vijftien jaren en half. De hertog van Nemours, geb. 25 Oct. 1814, was zestien jaar en drie maanden oud.
(133) **Gendebien,** Révélations historiques sur la révolution de 1830 ; v. Liberté, 24 Maart 1867.
(134) **Bulwer Lytton,** Life of H. J. Temple, viscount Palmerston II, 31, 33.
(135) **Juste,** Alex. Gendebien 54 ; **Huyttens,** congrès II, 61, 32.
(136) **Buffin,** Mémoires I, 104, nota.
(137) **Gendebien,** Révélations ; v. Liberté, 24 Maart 1867.
(138) Brief van Firmin Rogier, 6 Januari 1831 aan graaf de Celles. v. **Huyttens,** congrès II, 62, 63.
(139) Au cours de cette dernière entrevue avec Gendebien, Sebastiani très irrité dit avec colère à son interlocuteur : « Si Saxe-Cobourg met un pied en Belgique nous lui tirerons des coups de canon. (**Gendebien,** Révélations, v. Liberté, 24 mars 1867) cfr. au sujet de la candidature du prince de Saxe-Cobourg les déclarations de Louis-Philippe à Gendebien : **Th. Juste,** Alex. Gendebien, 49 ; La Liberté, 24 mars 1867. **Juste,** Van de Weyer I, 123 ; lettre de Madame Adelaïde à Talleyrand, 3 janvier 1831 : « On ne voit en Cobourg qu'un agent anglais et il faut le dire, il est d'une impopularité extrême » (mémoires de Talleyrand IV, 481, appendice).

(140) **Fréson,** Souvenirs de Lebeau, 45.
(141) **Juste,** Congrès I, 191.
(142) **Juste,** Congrès I, 184.
(143) Le 8, le Congrès discutait la disposition constitutionnelle, qui défend au roi d'être en même temps chef d'un autre état, sans l'assentiment des deux Chambres. Pirmez, député de Charleroi, demanda la suppression de cet article, parce qu'il avait l'intention de voter pour Louis-Philippe, c'est-à-dire pour la réunion. (**Juste,** Congrès I, 184) «Louis Philippe, roi des Français et des Belges, me parait être le lien le plus fort dont on puisse unir les deux peuples sans porter atteinte à leur nationalité respective.... Par cet acte spontané et non équivoque de sympathie, nous nous approprions en quelque sorte l'invincible armée de la France qui brûle de désir de combattre pour défendre nos droits.. La suppression des douanes entre les deux pays est conséquence naturelle de l'unité de chef...... **La révolution est en péril, si les masses font la comparaison de leur état actuel avec le bien-être matériel dont elles jouissaient sous le régime hollandais;** car pour les masses, le meilleur gouvernement est celui qui les nourrit. (l'Union belge, 10 janvier 1831; v. **Huyttens,** Congrès II, 54)).
(144) **Baron de Stassart,** œuvres diverses, 657.
(145) « Gendre du roi des Français », écrivait de Stassart, «le nouveau roi des Belges (le duc de Leuchtenberg) serait le plus ferme appui du trône de Louis-Philippe. En cas de guerre (et une guerre me paraît inévitable) on pourrait le mettre à la tête d'une armée française au delà des Alpes, son nom serait magique; bientôt maître de l'Italie, il en occuperait le trône...... **Qu'est-ce qui s'opposerait alors à ce que la Belgique fut placée sous le même sceptre que la France.** Ces combinaisons ne doivent pas vous paraître impossibles à vous, Monsieur le Duc, qui avez vu tant de prodiges et qui même avez contribué si souvent à les opérer ». (**baron de Stassart,** Œuvres diverses 662; **Huyttens,** congrès II, 400, note.
(146) Dit gedeelte komt niet voor in het afschrift, op bevel van het Congres openbaar gemaakt. Doch Juste heeft gemeend het te moeten herstellen volgens het oorspronkelijk stuk, dat hem medegedeeld werd (**Juste,** Congres I 188, nota).
(147) **Huyttens,** Congrès II, 81, 82.
(148) De Conferentie van Londen had twee commissarissen genoemd om haar te Brussel te vertegenwoordigen, nam. Cartwright, gewezen secretaris van het Britsch gezantschap te Brussel en Bresson. Cartwright maakte later plaats voor Ponson. (**Juste,** Congrès I, 82, 171).

(149) A M. le Comte de Celles, vice-président du Comité Diplomatique.
Bruxellles, 11 janvier 1831.

Monsieur le Comte,

Ayant appris, il y a quelques jours, qu'une partie du Congrès pensait à porter ses vues sur M. le duc de Leuchtenberg, pour souverain de la Belgique j'ai cru devoir en informer le gouvernement du Roi. Sa réponse m'est parvenue dans la nuit dernière ; elle ne me laisse aucun doute sur sa manière de considérer le choix qu'on se propose. Sans qu'on doive m'accuser de vouloir gêner les délibérations du Congrès, il me semble cependant, que je ne puis vous laisser ignorer que le roi et son gouvernement pensent que l'élection de M. le duc de Leuchtenberg jetterait la Belgique dans de graves embarras ; que ce prince ne serait certainement pas reconnu par les grandes puissances, et dans aucun cas par la France.

J'ajouterai, Monsieur le comte, que S. M., ayant à plusieures reprises manifesté l'intention de ne consentir ni à la réunion de la Belgique à la France, ni à l'élection de M. le duc de Nemours, l'insistance que l'on mettrait à reproduire ces questions décidées n'aurait d'autre résultat, que d'agiter la Belgique et de remettre en question la paix de l'Europe que S. M. veut conserver.

Je vous prie, M. le comte, de ne voir dans cette communication qu'un nouveau témoignage de l'intérêt si vrai que le roi et son gouvernement portent à la cause de la Belgique. La Belgique n'aura jamais d'ami plus sincère que le roi des Français ; les conseils qu'il donne aux Belges sont pour ainsi dire paternels ; il ne veut exercer d'autre influence que celle qui calme les passions, qui montre la vérité et dirige vers un but honorable et utile.

Agréez, Monsieur le Comte, les nouvelles assurances de ma haute considération.

Bresson.

(Huyttens, Congrès national II, 83).

(150) De Lannoy, les origines diplom. de l'indépendance belge, 115.

(151) Juste, Congrès II, 160.

(152) Juste, Congrès I, 193-194.

(153) de Blargnies (Mons) : « La nature a voulu, que la Belgique fut une partie des Gaules ; la France et la Belgique sont unies par le langage, les mœurs, les habitudes, les nécessités de leur commerce, et d'une défense commune.... La vraie politique du roi Louis-Philippe l'appelle au Rhin, et il ne pourra le méconnaître longtemps.... Si la Belgique cesse d'être une des forteresses des puissances du Nord et de l'Angleterre, nous faisons suite au royaume de France, malgré le vain

appareil de nos places de guerre, nous rentrons dans la Gaule et nous la terminons au Rhin ». (**Huyttens**, Congrès national II, 85).
(154) **Juste**, Congrès II, 194.
(155) **Huyttens**, Congrès II, 122.
(156) **Huyttens**, Congrès II, 92.
(157) **Huyttens**, Congrès II, 101.
(158) David, (Verviers) : « La situation géographique de la Belgique ; ses rapports politiques, commerciaux, industriels et agricoles, les usages, les habitudes, le langage, les mœurs enfin de ses habitants, leur amour de la patrie et de la liberté : voilà tous les éléments de la sympathie, qui font un même peuple des Belges et des Français, ou en d'autres termes voilà ce qui constitue la force des choses, qui nous entraîne vers ce peuple généreux. C'est par l'impulsion de cette force des choses que les habitants de Verviers, dont j'ai l'honneur d'être le bourgmestre, vous ont adressé une pétition pour solliciter la réunion de la Belgique à la France, c'est pour ainsi dire, poussés par cette force irrésistible que mes concitoyens ont émis des vœux partagés par la grande majorité des Belges. Cependant quelques membres de cette assemblée, de même qu'un journal de Bruxelles qui, semblable au caméléon, change souvent de couleurs, se sont permis de dire que ces vœux n'étaient pas patriotiques, qu'ils étaient des mauvais citoyens et des égoïstes ceux qui les avaient formés. Eh bien ! je viens déclarer à cette tribune que ces mêmes vœux, je me fais gloire de les partager avec mes concitoyens, que je suis intimement convaincu (et tout vrai patriote faisant abnégation de tout intérêt personnel, désirant pour sa patrie un bonheur stable et immuable, sera de mon avis) je déclare, dis-je, qu'ils sont plus sensés, qu'ils sont bien plus dans les vrais principes politiques, ceux qui forment ces vœux que ceux qui veulent nous donner un enfant pour roi, étayé par une faible régence. L'éternel refrain, la seule objection banale des adversaires de cette réunion, c'est la menace d'une guerre générale. Mais ne voyez-vous pas qu'abstraction faite même de cette réunion, elle est inévitable, elle est imminente ? Envoyons au roi des Français une députation choisie dans le sein du congrès, et que sa mission ait pour but de demander si la réunion de la Belgique à la France ne pouvait s'obtenir à présent, d'offrir à Louis-Philippe la couronne comme roi des Belges, pour les gouverner suivant leur constitution et les garanties qu'ils se seront données. (L'Union belge, 14 janv. 1831 ; **Huyttens**, congrès II, 124).
(159) **Huyttens**, Congrès II, 110.
(160) Union belge 13 jan. 1831, **Huyttens**, congrès II, 97.
(161) **Huyttens**, Congrès II, 100.

(162) **Huyttens,** Congrès II, 106-107. — Men vergelijke met deze rede van Gendebien zijn wederlegging der beschuldigingen van De Potter, waarin hij schreef « J'ai désiré cette réunion (t. w. met Frankrijk) jusqu'au moment de notre victoire du 26 septembre, qui nous permit d'espérer nationalité, indépendance et liberté » (**Juste,** A. Gendebien, 8, nota), wat blijkt een beschaamde leugen te zijn.

(163) **Huyttens,** Congrès II, 114.

(164) **Huyttens,** Congrès II, 135.

(165) Félix de Mérode : « La France qui veut éviter la guerre, fléau de la liberté vous fait connaître qu'elle approuve l'élection d'un prince bavarois.... Continuons à nous montrer dociles à la voix amie de Louis-Philippe lui-même, et la noble maison qu'il gouverne.... Si je pouvais ici, Messieurs, m'opposer à la réunion à la France, ce n'est pas assurément, comme pourraient se l'imaginer certains esprits soupçonneux, que ma foi religieuse me porte à redouter la fusion complète avec nos voisins. (**Huyttens.** Congrès II, 110).

(166) **Huyttens,** Congrès II 118.

(167) **Huyttens,** Congrès II, 120,

(168) **Nothomb,** Essai historique, 73.

(169) **Juste,** Congrès I, 195.

(170) **Huyttens,** Congrès II, 92-95.

(171) **Huyttens,** Congrès II, 114 — Nochtans op 3 Jan. was hij voor aansluiting : « Frankrijk verwerpt de inlijving. Frankrijk zal nochtans weldra gedwongen worden indien de voorloopige toestand voortduurt, een beslissing te nemen » (**Huyttens,** Congrès II, 113).

(172) (**J. Bosscha,** Leven van Willem II, 337-9). Les pétitions adressées au Congrès en faveur du prince d'Orange furent détruites par le président. (**Huyttens,** Congrès II, 51 et 278). Le 27 Janvier 1831, la séance du Congrès fut ouverte par un rapport concernant le chef de l'Etat. « Nous donnons ici, écrit de Gerlache dans son Histoire du royaume des Pays-Bas depuis 1814 jusqu'en 1830 (Hist. des Pays-Bas II, 325) l'analyse de quelques unes de ces pétitions comme thermomètre de l'esprit public à cette époque :

1. Pour un prince indigène quelconque : 105 signatures.
2. Pour le prince de Salm-Salm : 268 signatures.
3. Pour le duc de Nemours : 600 signatures.
4. Pour le roi Louis-Philippe avec une vice-royauté : 508 signatures.
5. Pour le duc de Leuchtenberg : 3257 signatures.

(173) **Bosscha,** het leven van Willem II, 337-339 ; **Juste,** congrès I, 191-193.

(174) **Huyttens,** Congrès II, 124.

(175) **Huyttens,** Congrès II, 144.
(176) **Huyttens,** Congrès II, 145, 147-151.
(177) Lebeau (Luik) : « Si nous voulons conserver la France pour amie ce n'est pas au cabinet français, très mobile de sa nature, qu'il faut nous adresser, c'est à la nation française elle-même, et de tous les choix que nous pourrions faire, il n'en est aucun pour qui la France éprouvât une plus grande sympathie et qui présentât moins de danger. Oh ! s'il s'agissait d'un prince anglais, du prince de Saxe-Cobourg, par exemple, la répugnance de la France irait jusqu'à l'exclure. Pourquoi ? Parce que la France redouterait ou l'influence anglaise ou l'influence allemande ; tandis qu'avec le duc de Leuchtenberg, il ne peut exister de répugnance, car le choix n'a rien d'hostile à la France. (**Huyttens,** Congrès, II, 208).
(178) **Huyttens,** Congrès II, 215.
(179) **Huyttens,** Congrès II, 210.
(180) **Juste,** Congrès I, 216 ; Gendebien, Révélations, v. Liberté, 3 Februari 1867 ; **Huyttens,** congres IV, 302.
(181) « La situation de la Belgique », écrivait le ministre de Louis Philippe « a fixé de nouveau l'attention du Roi et de son conseil. Après un mûr examen de toutes les questions qui s'y rattachent, j'ai été chargé de vous faire connaître d'une manière nette et précise, les intentions du gouvernement du Roi. Il ne consentira pas à la réunion de la Belgique à la France ; il n'acceptera pas la couronne pour le duc de Nemours, alors même qu'elle lui serait offerte par le Congrès. Le gouvernement de Sa Majesté verrait dans le choix de M. le duc de Leuchtenberg, une combinaison de nature à troubler la tranquillité de la France. Nous n'avons point le projet de porter la plus légère atteinte à la liberté des Belges, dans l'élection de Leuchtenberg. Mais nous usons aussi de notre droit en déclarant de la manière la plus formelle, que nous ne reconnaîtrons pas l'élection de M. de Leuchtenberg ». (**Huyttens,** congrès II, 243).
(182) **Talleyrand,** Mémoires IV, 28 ; **De Lannoy,** 124 ; **Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 139, bl. 160.
(183) **Juste,** Congrès I, 213, nota.
(184) **Juste,** Congrès II, 220, 221.
(185) **Huyttens,** Congrès II, 258, 261.
(186) Le 26 janvier, Sebastiani écrivit à Bresson : « Je me hâte à répondre à votre lettre du 24. Le conseil du Roi, qui s'est assemblé aujourd'hui, a été unanime sur la nécessité de déclarer au gouvernement provisoire que le gouvernement français regarderait le choix de M. le duc de Leuchtenberg au trône de Belgique, comme un acte d'hostilité

envers la France. Dans le cas où le Congrès, malgré cette déclaration procéderait à cette élection vous quitteriez immédiatement Bruxelles (**Huyttens**, congrès II, 319).

(187) Brief van de Celles 19 Jan. « M. de Lawoestine part pour Bruxelles en mission secrète. Ce sera le boussole à suivre par nos amis » v. **Juste**, congrès I, 230, nota.

(188) **Juste**, Congrès I, 230 ; cfr. déclaration de Ch. Rogier dans son journal intime : « Je parle et je vote pour le duc de Nemours sur la parole donnée par le général de Lawoestine et de Bresson que le roi accepterait pour Nemours. (**De Lannoy**, Origines diplomatiques 171, note; cfr. verklaringen van Alex. Gendebien en van S. Van de Weyer in het congrès. **Huyttens**, congrès II, 388, 400, 439).

(189) Het fransche ministerie.

(190) Brieven van de Celles aan Gendebiei, dd. 19, 20, 27 Jan. - v. **Juste**, Gendebien, 61-63.

(191, **Juste**, Alex. Gendebien, 63.

(192) **Juste**, Congrès I, 213.

(193) **Juste**, Congrès I, 231.

(194) **Juste**, Congrès I, 232.

(195) **Juste**, Congrès I, 233-237.

(196) **De Lannoy**, Origines 139-144.

(197) **Huyttens**, Congrès II, 296.

(198) Nothomb (**Huyttens**, Congrès II, 357-358) ; Gendebien, (**Huyttens** II, 385), Lardinois (**Huyttens** II, 364-366).

(199) Van de Weyer, (**Huyttens**, congrès II, 398) Félix de Mérode, (v. **Huyttens**, II, 467).

(200) Lecocq, (**Huyttens**, II, 305) Lebeau (v. **Huyttens** II, 309) ; de Rouillé (v. **Huyttens** II, 309).

(201) Legrelle, (**Huyttens**, congrès II, 432).

(202) Jottrand, **Huyttens**, congrès I, 238.

(203) **Huyttens**, Congrès II, 404 ; E. H. De Foere (v.**Huyttens** II, 412).

(204) Werbrouck-Pieters zegde : Ik heb gesproken, ik zeg niet met volle openhartigheid en vrijheid, doch met de vrijheid die ons gelaten is door de tegenwoordige toestanden en de gedachten der vergadering. (v. **Huyttens**, congrès II, 395).

(205) **Huyttens**, Congrès II, 427.

(206) **Huyttens**, Congrès II, 412.

(207) **Huyttens**, Congrès II, 451.

(208) **Huyttens**, Congrès II, 406.

(209) **Huyttens**, Congrès II, 409.

(210) **Huyttens**, Congrès II, 332.

(211) **Huyttens**, Congrès II, 352.
(212) **Huyttens**, Congrès II, 383.
(213) **Huyttens**, Congrès II, 328, 329.
(214) **Huyttens**, Congrès II, 442, 443; cfr. De Gerlache, Histoire II, 334, 335.
(215) « Les partisans achetés du duc de Nemours ». (**Huyttens**, congrès II, 340).
(216) Leuchtenberg.
(217) **Huyttens**, Congrès II, 401, 402.
(218) Hippolyte Vilain XIIII: « Vous avez donc à choisir: complaire à l'Angleterre impuissante, en adoptant son dernier candidat et ainsi vous mettre à dos la France et ses armées, ou bien élire le roi Louis-Philippe, et ainsi vous unir de force comme vous l'êtes de sympathie avec cette belle France ». (**Huyttens**, Congrès II, 429).
(219) **Huyttens**, Congrès II, 387, 388.
(220) **Huyttens**, Congrès II, 344, 346, 349.
(221) **Huyttens**, Congrès II,430-cfr. verklaring van de Jacques (Marche) dat hij voor annexatie zou gestemd hebben indien hij slechts de belangen van zijn provincie in het oog hield, bij **Huyttens**, congrès II, 425.
(222) **Huyttens**, Congrès II, 392.
(223) **Huyttens**, Congrès II, 434.
(224) Félix de Mérode: « Je voterai pour le prince, qui nous procurera de la manière la plus certaine l'appui et l'alliance du gouvernement français.... Sans la France, sans la sympathie de son roi pour notre cause, je ne parlerais point à cette tribune, je serais au moins en exil ».
(**Huyttens**, Congrès II, 408).
(225) de Blargnies (Mons): « Le sort de la Belgique tient à celui de la France, nous avons, Français et Belges, vécu sous la République, le Directoire, le Consulat et l'Empire: nous avons ensemble été vainqueurs et vaincus; nous avons avec eux subi le joug de la Sainte Alliance, et gémi durant quinze ans sous des rois hypocrites......
Eh bien! Cette France, à qui nous devons tant, nous déclare qu'elle regarderait l'élection du duc de Leuchtenberg comme un acte d'hostilité envers elle; nous ne pouvons pas le prendre pour roi. Enfin si quelque mauvais génie a machiné la ruine de l'unité nationale et la perte de notre industrie, il aura tromphé; car, je le prédis, le moindre des maux qu'amènerait l'élection du duc de Leuchtenberg, serait la séparation des provinces wallonnes qui se jetteraient dans les bras de la France ».
(**Huyttens**, Congrès II, 302).
(226) **Huyttens**, Congrès II, 377.
(227) Spr. bedoelt Saarbrücken, aan de Elzasser grens.

(228) **Huyttens,** Congrès II, 325, 326.
(229) **Huyttens,** Congrès II, 408.
(230) Kenschetsend is het dat de dertien geestelijken, die in het congres zitting hadden, voor Leuchtenberg stemden.

Discours de l'abbé Boucqueau de Villeraie, député d'Anvers, dans la séance du 3 juin 1831 : « Malgré mon profond respect pour le roi des Français.... je ne puis me cacher à moi-même, que la situation de la religion et du clergé catholique en France est si cruelle que ce serait le plus grand des malheurs pour nous, sous le rapport religieux, que d'être réunis d'une manière quelconque à la France et de voir s'étendre sur la Belgique le fardeau des lois antilibérales et des règlements oppressifs qui en France pèsent sur les catholiques. Il ne faut pas un grand effort d'esprit ni de prévision pour nous persuader qu'une telle réunion serait le coup de grâce de toutes nos libertés religieuses, et la destruction complête de tout ce qu'il y a de favorable à ces libertés dans notre constitution ; alors adieu l'indépendance de la Belgique et du pouvoir civil ! Adieu l'exercice libre et public du culte et la non-intervention dans les nominations des ministres ! Adieu la liberté de l'enseignemnt, si nécessaire à la conservation de la pureté de nos doctrines catholiques ! Ah ! Messieurs, peut-on concevoir, pour nous catholiques, un avenir plus fatal (je parle toujours sous les rapports religieux) que d'être réunis à un pays où le peuple démolit de ses propres mains les temples du Très-Haut (allusion aux dévastations de l'église de St Germain l'Auxerrois et de l'archevèché) renverse le signe auguste de la redemption, partout où il s'offre à nos regards, où les ministres de la religion sont obligés de se déguiser et d'abdiquer tout costume ecclésiastique pour échapper aux regards persécuteurs et aux mauvais traitements de qui ? de leurs propres fidèles ! où des mains catholiques vont renverser les habitations des premiers Pontifes et détruire les séminaires, où les jeunes lévites apprennent à soutenir la religion et à en propager les utiles vérités ; à un pays où l'instruction se trouve placée sous la main oppressive d'une université illibérale, et livrée aux exigences insupportables d'un odieux privilège et du plus absolu monopole ! » (**De Gerlache,** Histoire II, 334-335, note).
(231) **Huyttens,** Congrès II, 451.
(232) Dupin, gewoonlijk zeer voorzichtig in zijn uitspraken, had in een der laatste zittingen van de fransche Kamer van Afgevaardigden gezegd : Je ne pense pas qu'il s'agit d'annexer à la France une espèce de province capitulée, une petite Navarre qui ne serait pour la France qu'une source d'embarras et de difficultés » (**Huyttens,** Congrès II, 357).
(233) **Huyttens.** Congrès II, 406. cfr. de Gerlache, Histoire II, 442-443.

(234) **Huyttens,** Congrès II, 327, 328, 329.
(235) **Huyttens,** Congrès II, 329.
(236) **Huyttens,** Congrès II, 330.
(237) **Huyttens,** Congrès II, 348.
(238) **Huyttens,** Congrès II, 350.
(239) **Huyttens,** Congrès II, 351. In de zitting van 31 Maart 1831 legde S. Van de Weyer rekenschap af over het beleid der Diplomatieke Commissie. Nutteloos te zeggen dat deze uiteenzetting den uitleg niet bevatte aan Luc. Jottrand beloofd. (**Huyttens,** Congrès III, 18 ; IV, 298).
(240) Het was inderdaad nutteloos, en de regeering zweeg uit voorzichtigheid. — (**Huyttens,** Congrès II, 351) — Jottrand (Lucien-Léopold) mede-opsteller aan den « Courrier des Pays-Bas « Sedert de omwenteling is hij eenigszins veranderd in zijn uitspraken, en heeft hij zich verscheiden malen tegen de omwenteling verklaard » schreef Staedtler aan den prins van Arenberg in een zijner brieven. (**Buffin,** Documents 413). Hij was lid van het congres en de Kamer van Afgevaardigden 1830-1877.
(241) **Nothomb,** Essai hist. et politique, 132.
(242) **Fréson,** Souvenirs de Lebeau, 54.
(243) **De Lannoy,** Origines, 172.
(244) **Huyttens,** Congrès II, 436-439.
(245) **Huyttens,** Congrès II, 450-455.
(446) **Huyttens,** Congres II, 455.
(447) Alex. Gendebien gaf op zijn crediet bij Meeus, een som van 10.000 fl. voorschot voor de keus van een staatshoofd. Later schreef hij (20 April 1831) : Gij weet dat het 't gemeentebestuur van Brussel is, dat zelf deze som uitgedeeld heeft aan de bevolking van Brussel. Ik kwam in deze zaak alleenlijk tusschen om het voorschot te doen »
(**Juste,** Surlet de Chokier, 67).
(248) **Huyttens,** Congrès I, 318.
(249) **Juste, Congrès** I, XXI.
(250) **Huyttens,** Congrès II, 442.
(251) cfr. Brief van Mad. Adelaïde, zuster van Louis-Philippe, aan Talleyrand (**Talleyrand,** mém. IV, 490) — rede van Sebastiani (Moniteur Universel 1831, bl. 184).
(252) **Talleyrand,** Mémoires III, 443.
(253) Verasselt aan Repelaar, 21 November 1830. (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 286, blz. 317).
(254) Bergmann aan Van Maanen, 30 Nov. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 297, bl. 336) ; brief aan Klinkhamer, 14 Jan. 1831 (op. cit. X4. Nr 352, bl. 410).

(255) Nachtman aan Van Maanen, 20 Dec. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 325, bl. 380).
(256) Schets van mijn advies in de kabinetsraad, 28 Dec. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 333, bl. 386).
(257) Van Zuylen aan Van der Hoop, 4 Febr. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X4, Nr 372, bl. 423).
(258) **Colenbrander**, gedenkstukken X4, bl. 432, nota 2.
(259) Morel aan Hofman, 20-21 April 1831. (**Colenbrander**, gedenkstukken, X4, Nr 429, bl. 473).
(260) Castillon aan Hofmann, 21 Jan. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 363, bl. 416), en 6 Febr. 1831 (op. cit., X4, Nr 373, bl. 423).
(261) Morel aan Hofmann, 20-21 April 1831, (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 429, bl. 474), en bijgevoegd verslag van Castillon.
(262) Castillon aan Hofmann, 19 Febr. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 382, bl. 435).
(263) Castillon aan Hofmann, 6 Febr. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X4, Nr 373, bl. 423), tekst van strooibiljet, op. cit. X4, bl. 420; **Juste**, Van de Weyer I, 151.
(264) Castillon aan Hofmann, 19 Febr. 1831 (Colenbrander, **gedenkstukken**, X4, Nr 382, bl. 434); Morel aan Hofmann, 20-21 April 1831 (op. cit. X4, Nr 429, bl. 474-5); Ad. Dubois, Essais et notices II, 140-142; Union belge, 4 Februari 1831.
(265) Morel aan Hofmann, 20-21 April 1831. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 429, bl. 475); Gréban aan Van Gobbelschroy, 14 Maart 1831 (op. cit. X4, Nr 393, bl. 439); Moniteur belge, discours de Gendebien, 4 Maart 1835; discours de Rodenbach (zelfde zitting); **De Bavay**, Révolution 236; rede van den verdediger van Borremans voor het Hoog Gerechtshof; Lynx 22 April 1831; **Eenens**, Documents historiques, I, 164. Op 15 April verzond de Kamer van inbeschuldigingstelling voor het assisenhof van Brabant Ernest Gregoire, zijn helpers De Bast en de Hulteau d'Origny, E. Jacquemijns, leeraar aan de universiteit te Gent, K. Antheunis, advokaat, B. Trossaert en Edm. Van den Berghe. Op 13 Juni veroordeelde het assisenhof (dat nog zonder jury zetelde te dien tijde) Gregoire en De Bast, krachtens art. 87 van het strafwetboek van 1810, tot 10 jaar opsluiting en sprak de andere betichten vrij. Op 5 Juli 1831 verbrak het Verbrekingshof het vonnis van het assisenhof van Brabant en verzond Gregoire en De Bast naar het assissenhof van Henegouw (Jurisprudence de la Cour Supérieure de Bruxelles 1831, p. 195.— Jurisprudence du XIX siècle, 1831, III, p. 234).

Het assisenhof van Henegouw sprak de veroordeelden vrij aangezien op datum van 2 Februari en er voor, sedert de omwenteling te Brussel,

art. 87 van het strafwetboek, waarvan de toepassing gevraagd werd door het Openbaar Ministerie, opgehouden had te bestaan en te kunnen toegepast worden. Het Openbaar Ministerie ging in verbreking. Op 31 Oct. 1831 vernietigde het Hooger Hof het arrest van het assisenhof van Henegouw, doch de vernietiging uitgesproken in het belang van de wet, bleef zonder uitwerksel voor de afwezige beschuldigden.(A. Dubois, Essais et notices II, 144 — Gendebien in de Kamer van afgevaardigden, 5 Maart 1835). — cfr. Mém. du lieut. gén. Pletinckx (**Buffin,** mém. et doc. I, 347-8, nota).

(266) **Huyttens,** Congrès II, 459.

(267) **Juste,** Alex. Gendebien 64 ; **Juste,** Congrès I, 266.

(268) de Lawoestine.

(269) **Juste,** Alex. Gendebien, 64, nota.

(270) Protokol 1 Febr. 1831 ; v. Recueil de pièces diplom. I, 126, 127.

(271) Talleyrand aan Sebastiani, 1 Februari 1831 ; v. **Talleyrand,** mém. IV, 43.

(272) Palmerston aan Granville. v. **Lytton Bulwer,** life of Henry John Temple, viscount Palmerston II, 35, 36.

(273) Palmerston aan Granville, 2 Febr. 1831 ; v. **Bulwer,** Life II, 36 ;

(274) Granville aan Palmerston, v. **Bulwer,** Life 38 ; cfr. rede van Osy in het congres, 22 Februari 1831 (**Huyttens,** congrès II, 564 ; **Juste,** congrès I, 257).

(275) Protokol 7 Februari 1831 - cfr. **Huyttens,** congrès IV, 261.

(276) **Juste,** Congrès I, 260.

(277) **Juste,** Surlet de Chokier, 76.

(278) Surlet de Chokier et ses collègues eurent beaucoup de peine à obtenir la réponse qu'ils sollicitaient si instamment. Chaque jour c'était de nouvelles hésitations qu'expliquaient d'ailleurs le désaccord des ministres français et les vues divergentes aussi qui se manifestaient parmi les membres de la famille royale (**Juste,** Surlet de Chokier, 81).

(279) Lettre de Firmin Rogier à son frère Charles (9 Febr. 1831). « On espère toujours que quelque circonstance imprévue, quelque nouvelle favorable placera le Gouvernement français dans une position, qui lui permettra de dire ce oui, qu'il brule de dire et qu'il prononcerait si la crainte de la guerre générale et d'un certain parti en France ne l'arrêtait. Nous avons été hier soir chez le roi, à cinq ou six de la députation (car la présentation solennelle n'aura lieu, à ce qu'il parait, qu'après-demain). J'ai eu l'avantage d'entretenir assez longtemps Louis-Philippe, qui a débuté par me dire des choses fort flatteuses pour moi et pour toi (car je dois te renvoyer la meilleure part du bon accueil, que je reçois ici).... Ces préliminaires terminés, nous avons parlé d'af-

faires et, ce que le roi m'a dit, il l'a répété à chacun de ces messieurs : c'est que le choix du peuple belge l'a profondément ému, c'est qu'il voudrait de toute son âme nous donner son fils : « Le voilà, ce pauvre enfant (me dit-il en montrant le duc de Nemours) ! que ne puis-je à l'instant vous le confier ! Ah ! je n'hésiterais pas un seul instant. N'êtes-vous pas aussi des Français ? N'êtes-vous pas de la grande famille ? Qui, plus que moi, doit désirer votre bonheur, votre liberté ? Il n'est pas de sacrifice que je ne fasse pour vous les assurer. Mais la guerre ? Dois-je donc l'allumer? Non, je ne puis soutenir la pensée que l'on m'accuse de l'avoir provoquée par un sentiment d'ambition personnelle, pour placer un de mes fils sur un trone voisin. Cette guerre, nous n'en pouvons douter, éclaterait à l'instant....» Le roi a encore ajouté une foule de considérations dans ce genre.... Puis il ne cessait de répéter que, pour le bonheur, l'indépendance de la Belgique, aucun effort ne lui coûterait. « Vous n'avez pas de meilleur ami que moi, personne au monde n'est plus dévoué à vos intérêts. Si l'on vous attaquait, je serais le premier à monter à cheval. En vain les puissances étrangères me font des offres séduisantes de partage. Ma main se sècherait avant de signer un traité si infâme ». Venus chez le roi à huit heures du soir, il était onze heures, quand nous nous sommes retirés.... Le roi nous a dit deux ou trois fois : « Indiquez-moi, Messieurs, la réponse que je dois vous faire ; cherchez avec moi par quel moyen nous pouvons sortir de cette position difficile : prouvez-moi que nous n'aurons pas la guerre, et mon fils est à vous ». Il nous a glissé quelques mots de la combinaison du prince Charles de Naples et des conditions avantageuses, qui seraient consenties par les puissances, si nous pouvions le choisir pour roi. Puis, nous montrant la princesse Marie, il a ajouté, en faisant l'éloge de toutes les qualités de cette jeune princesse, qu'il l'accorderait avec plaisir au prince de Naples, s'il était roi des Belges. « Ce jeune prince, dit-il, passerait par la France et nous pourrions, à son passage, rectifier ce que son éducation pourrait avoir mis d'illibéral dans ses idées » (**Th. Juste**, Charles Rogier, 60 et 61 en note).

(280) **Huyttens**, Congrès II, 496, 497.

(281) cfr. **Huyttens**, Congrès II, 565.

(282) cfr. **de Gerlache**, Histoire II, 172, nota.

(283) **Th Juste**, Van de Weyer I, 143.

(284) Alex. Gendebien au Comte de Celles : « Il n'y a plus à tergiverser ; le cabinet français a compromis la véritable politique de la France par ses refus absurdes ; nous avons ranimé l'opinion publique et les votes du Congrès à force de soin, de zèle et d'assurances données sur parole...... Sans mon zèle et mon dévouement aux vrais intérêts de

mon pays, la France aurait aujourd'hui soixante mille Belges et vingt trois places fortes contre elle...... L'annonce d'un refus et même d'une hésitation nous jette dans l'alternative d'une restauration, c'est-à-dire d'une guerre civile ou d'une république. (**Th. Juste**, Surlet de Chokier, 73, 74, 75, cfr. lettre de Nothomb, également au Comte de Celles, op. cit. 70 et 71).

(285) **Juste**, Congrès II, 263.

(286) **Juste**, Congrès II, 263.

(287) **Huyttens**, Congrès II, 506, 577.

(288) **Huyttens**, Congrès II, 510-514 ; **Juste**, Congrès I, 265.

(289) **Juste**, Congrès II, 266.

(290) Den 10 Oogst 1831 werd in de fransche Kamer van Afgevaardigden erkend, dat het wel vrees voor een oorlog was, die den Koning weerhouden had de kroon van Belgie voor Nemours te aanvaarden. « Waarom, vroeg gen. Lamarque, hebt gij de kroon geweigerd, den hertog van Nemours aangeboden ? Den Koning was het bekend en sedert hebben wij er de bewijzen van, dat dit aanvaarden een algemeene oorlog zou veroorzaakt hebben ». (**Juste**, Lebeau 16).

(291) Sebastiani aan Talleyrand 12 Febr. 1831. v. **Pallain**, 226.

(292) Palmerston aan Granville, 15 Febr. 1831 ; v. **Lytton Bulwer** II, 41.

(293) Union belge, 22 Febr. 1831.

(294) Union belge, 23 Febr. 1831.

(295) **Huyttens**, Congrès II, 553.

(296) Verhaal van het voorgevallene in Antwerpen van 28 Augustus 1830 tot 1 Mei 1831 door een ooggetuige. v. **Buffin**, mém. II, 311-319 ; 322 ; 326 ; 337-339 ; 341 ; **Juste**, Congrès I, 257, 258, 259.

(297) **Huyttens**, Congrès IV, 45 ; belgische grondwet.

(298) **Juste**, Congrès I, 419.

(299) **Destanberg**, Gent sedert 1831, bl. 13-14. — Messager de Gand, 6 Febr. 1831. De eenige personen die er in toestemden deel uit te maken van het nieuw bestuur, waren De Souter, eenige maanden nadien beschuldigd van aanslag tegen de veiligheid van den Staat en vrijgesproken door het Assisenhof van Brabant en Spilthoven, ter dood veroordeeld door het assisenhof van Antwerpen voor medeplichtigheid in den aanslag te Risquons-Tout. (**Dubois**, Essais et notices II, 144).

(300) Journal des Flandres, 21 Maart 1831.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK VI

(1) bij **De Lannoy,** Origines, 114.
(2) Moniteur Universel, 16 Januari 1831, 104, kolom 3.
(3) Moniteur Universel, 16 Jan. 1831, 109, kolom 3; **111, kolom 2 en 3.**
(4) Union belge, 21 Januari 1831.
(5) Moniteur Universel, 28 Jan. 1831, 131, kolom 1.
(6) Moniteur Universel, 29 Jan. 1831, 194, kolom 3, **195, kolom** 1.
(7) Moniteur Universel, 28 Jan. 1831, 185, kolom 2.
(8) Moniteur Universel, 28 Jan. 1831, 186, kolom 3.
(9) Moniteur Universel, 29 Jan. 1831, 190, kolom 3, 191, kolom 1.
(10) Moniteur Universel, 29 Jan. 1831, 193, kolom 3.
(11) Moniteur Universel, 30 Jan. 1831, 204 kolom 1 en 2.
(12) Moniteur Universel, 28 Jan. 1831, 184, kolom 2; **De Lannoy,** origines, 134.
(13) Moniteur Universel, 29 Jan. 1831, 193, kolom 2.
(14) **Talleyrand,** Mémoires, III, 441; **De Lannoy,** origines 116-117.
(15) **Pallain,** 123. **De Lannoy,** origines 118.
(16) **Talleyrand,** mémoires IV, 482; **De Lannoy,** origines 118.
(17) Brief van Palmerston aan Granville d.d. 7 Jan. 1831; **Bulwer,** Life of Palmerston II, 31-33; **De Lannoy,** Origines 118-119
(18) o. a. Sebastiani aan Talleyrand, 3 Jan. 1831 (**Colenbrander, gedenkstukken** X2, Nr 115, bl. 131, vlg). Mad. Adelaïde aan Talleyrand, 3 Jan. 1831. (Op. cit. X2, Nr 116, bl. 132).
(19) **Pallain** 173, **De Lannoy,** origines 122-123.
(20) **Pallain** 174. **De Lannoy,** origines 123. — **Colenbrander, gedenkstukken** X2, bl. 152 nota.
(21) Talleyrand aan Sebastiani, 7 Jan. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X2, Nr 122, bl. 137). - Sebastiani aan Talleyrand, 21 Januari 1831; **Talleyrand** mémoires IV, 28; **De Lannoy,** 123-124. (de rectificatie van datum, zooals van de andere berichten van Talleyrand is gedaan naar **Colenbrander,** gedenkstukken X2).
(22) **Von Arneth,** II, 105, **De Lannoy,** origines 127.
(23) Door het bezit van Philippeville en Mariembourg kon Frankrijk onmiddellijk de vallei van den Samber, in de richting van Charleroi bezetten zooals het fransche leger in 1793, en Napoleon in 1815 hadden gedaan. (**Lavallée,** Les Frontières de la France, 288).
(24) Palmerston aan Lord Granville, 21 Januari 1831; **Bulwer** Life of Palmerston II, 29-31; **De Lannoy,** Origines 129-130. Hoe Talleyrand over de onzijdigheid dacht, blijkt uit een zijner brieven aan Mevrouw

Adelaïde: « Belgie », zoo schreef hij den 24 Januari aan die prinses, « zou ons meer last dan voordeel aanbrengen, en wat de voordeelen betreft, deze worden ons bijna alle door de onzijdigheid verschaft. Ik geloof dus, dat het verstandig is, er ons voorloopig aan te houden. De toekomst bewaart waarschijnlijk voor ons de vereeniging en wij kunnen hopen naar ik geloof, haar dan niet zoo duur te hoeven betalen, als een kleine of groote vestiging van Engeland op het vasteland het in ieders oogen zou zijn ». (**Talleyrand**, Mém. IV, 489; **De Lannoy**, Origines 133; **Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 142, bl. 162).

(25) Talleyrand aan Sebastiani 17 Januari 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 134, bl. 153).

(26) Mad. Adelaïde aan Talleyrand, 28-29 Jan. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 144, bl. 164).

(27) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, schets van den Belgischen Opstand, 48-49; id. Staatsstukken, 45.

(28) Onder de vele stukken daarover, zie o. m. Falck aan Van Lennep, 27 Dec. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, bl. 385, nota 2).

(29) Falck aan Verstolk, 20 Jan. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 362, bl. 414).

(30) **Hallo**, staatkundige handelingen, staatsstukken, 62, 64.

(31) **Hallo**, staatkundige handelingen, staatsstukken, 64.

(32) **Hallo**, staatkundige handelingen, staatsstukken, 67, 75.

(33) **Hallo**, Staatkundige handelingen, staatsstukken, 75; grondslagen van scheiding, art. 11.

(34) **Hallo**, Staatkundige handelingen, staatsstukken, 66.

(35) Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de Belgische Commissarissen, die op verzoek van de Conferentie naar Londen gezonden werden, geen enkele inlichting hadden kunnen geven nopens de wijze, waarop de verdeeling plaats moest grijpen. (**De Lannoy**, Origines, 148).

(36) **De Becourt**, 180.

(37) Madame Adelaïde aan Talleyrand, 28 Januari 1831; (**Talleyrand**, mémoires IV, 490) **De Lannoy**, origines 134.

(38) Le Constitutionnel, aangehaald in Union Belge, 5 Febr. 1831.

(39) « De gevolmachtigden zijn eenstemmig van oordeel dat de vijf mogendheden aan haar welbegrepen belang, aan haar eensgezindheid aan de rust van Europa en aan de verwezentlijking van de plannen, neergelegd in het protokol van 20 December, verschuldigd zijn een plechtige verkondiging, een schitterend bewijs van haar vaste voornemen, om in de schikkingen aangaande België, zoowel als in alle omstandigheden die zich nog zouden kunnen voordoen, geenerlei vermeerdering van gebied, geenerlei afzonderlijk voordeel te zoeken en aan dat land zelf

en al de staten die het omringen de beste waarborgen voor de rust en de veiligheid te geven (alinea 3, art. 4 van het protokol, 20 Jan. 1831, ook door Talleyrand onderteekend; v. **Huyttens**, Congrès, IV, 242).

(40) **Juste**, Van de Weyer I, 141.

(41) Protokol 1 Febr. 1831; (Recueil de pièces diplomatiques 126-127).

(42) Talleyrand aan Sebastiani, 1 Febr. 1831, (v. **Talleyrand**, mémoires IV, 43). **De Lannoy**, origines 174.

(43) Palmerston aan Granville, 1 Febr. 1831. (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 35-36).

(44) **Bulwer**, Life of Palmerston II, 36; vlg. Talleyrand aan Sebastiani, 7 Febr. 1831 (mémoires IV, 56).

(45) **Juste**, Van de Weyer, I, 115.

(46) Talleyrand aan Sebastiani, 4 Febr. 1831 (**Talleyrand**, mém. IV, 47).

(47) Granville aan Palmerston, 4 Febr. 1831; cfr. **Bulwer**, Life of Lord Palmerston II, 40).

(48) **Huyttens**, Congrès II, 565; **De Lannoy**, Origines 173-176.

(49) Protokol 15, 7 Februari 1831; cfr. **Huyttens**, congrès IV. 261.

(50) Den 20 Januari beantwoordden de Staten-Generaal de mededeelingen, die Baron Verstolk van Soelen, Minister van Buitenlandsche zaken, hun gedaan had betreffende de onderhandelingen te Londen, door een adres waarin gevoelens overeenkomstig met die van den Koning en de Ministers waren neergelegd, naar aanleiding van de tusschenkomst van de mogendheden, die de verdragen van Parijs en Weenen onderteekend hadden; de Staten begrepen niet, hoe het mogelijk was dat de Belgische Revolutie niet alleen door die mogendheden niet met onverschilligheid werd aanzien, maar zelfs steun aan haar had; de strekkingen van de onderhandelingen, die te Londen werden voortgzet, had hen smartelijk getroffen. Wat de scheiding zelf betrof, zij beschouwden die nu als een voldongen feit, en wenschten niets liever dan dat die voorgoed voltrokken zou zijn; maar zij wilden, dat de erkenning der onafhankelijkheid van België zou plaats hebben onder billijke voorwaarden, en om die te verkrijgen, moesten de onderpanden en waarborgen behouden worden, die Nederland nog in zijn bezit had, en die tot dat doel konden dienen; zij wilden niet spreken over bewapening om België te herwinnen, maar zij wenschten de grenzen en de militaire stellingen te verdedigen. Dit adres ademde van 't begin tot het einde een oprechte en treffende gehechtheid aan den Koning, een standvastigheid en een zedelijke kracht, die bewondering en achting inboezemden, en daar, waar gesproken werd over de spaarzaamheid, die de verliezen van Nederland tot plicht maakten, een natuurlijke waardigheid die eerbied afdwingt (**De Bécourt**, 200).

(51) Het protokol van 18 Februari luidt aldus:

De gevolmachtigden van Z. M. den Koning der Nederlanden, in conferentie vergaderd zijnde met de gevolmachtigden der Vijf Hoven, hebben verklaard, dat de Koning, hun doorluchtige Meester, hen gemachtigd had, eene volledige en algeheele goedkeuring te verleenen aan de artikelen der grondslagen, bestemd om de scheiding van België en Holland te voltrekken, welke grondslagen voortspruiten uit de protokollen der Conferentie te Londen, gehouden den 20 en 27 Januari 1831.

De gevolmachtigden der Vijf Hoven, zich geluk wenschende met het ontvangen dezer mededeeling van wege Z. M. den Koning der Nederlanden, hebben besloten deze in het tegenwoordig protokol op te nemen. (get.): Esterhazy, Wessenberg, Talleyrand, Palmerston, Falck, Van Zuylen van Nyevelt, Bulow, Lieven, Matuszewic. (**Hallo**, Staatsstukken 78; Recueil de pièces diplomatiques I, 138).

(52) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, schets, 60-61. **Hallo**, Staatkundige Handelingen, staatsstukken, 94.

(53) Recueil de pièces diplomatiques I, 140-48; **De Gerlache**, Histoire II, 321, 322. «Men moet er op letten», zegt De Lannoy, «dat de grenzen door de Conferentie aan België toegewezen niet zoo ongunstig waren voor ons land, als men wel heeft beweerd. De gevolmachtigden te Londen hadden kunnen verklaren, dat het onafhankelijke België zoude bestaan uit de oude Belgische provinciën, wat de nieuwe staat zou beroofd hebben van het prinsdom Luik en de steden Philippeville en Mariemburg. Die gewesten hadden kunnen dienen om de eerzucht van machtige buren te bevredigen.» (**De Lannoy**, Origines 144). Zeer onrechtmatig was de aanspraak der Belgen op Venlo en Maastricht, benevens die op den linker Schelde-oever, zijnde het 4de en 5de distrikt van Zeeland (het vrije van Sluis en het Hulster-Ambacht), welke steden en gewesten onder de zoogenaamde generaliteitslanden behoorden, die in 1790 het eigendom waren van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Hetgeen hierover door de Belgische bewindslieden werd aangevoerd, was, dat Holland in 1795 Staats-Vlaanderen en Staats-Limburg of het land van Overmaas met Venlo en Maastricht had moeten afstaan aan Frankrijk, dat die gewesten en steden vereenigd werden met de Fransche departementen, die België uitmaakten. Doch die afstand was niet geschied aan België, maar aan Frankrijk. Tusschen Nederland en Frankrijk was het afstandsverdrag gesloten, en dus had het met België niets gemeen, evenmin als de teruggave van deze steden in 1814. Frankrijk was gedwongen van zijn veroveringen af te zien ten gunste van de bondgenooten, en deze konden deze grondgebieden slechts teruggeven aan Nederland, den vroegeren bezitter, en niet aan België, dat toen als

afzonderlijke staat niet bestond (**De Lannoy,** Origines 142). Wat Staats-Vlaanderen betrof, Nothomb zelve bekende, « dat die eisch noch op een nieuw feit, noch op een oud recht steunde » (**De Lannoy,** Origines 142) vgl. de redevoering van Paul Devaux in het Congres (3 Juli 1831) : «De Heer Beyts heeft veel over Staats-Vlaanderen gesproken, en hij heeft beweerd, dat het ons toekomt ; de reden zou zijn, dat Nederland het in 1795 afgestaan heeft aan Frankrijk, maar in 1814 is er vastgesteld dat Frankrijk, teruggebracht tot zijne oude grenzen, natuurlijkerwijze aan de Vereenigde Gewesten teruggaf, wat het hun ontnomen had. Ik zou niet weten langs welken weg en op welken grond wij in Frankrijks rechten zouden opgevolgd zijn, ten opzichte van den linker-Schelde-oever evenmin als wat den linker Rijnoever betreft. (**Huyttens,** Congrès III, 422) — De Brouckere : « Nu kom ik aan Venlo, welks bewoners bestemd zijn om de eerste slachtoffers van onze revolutie te worden ; want ontegenzeggelijk behoorde deze stad in 1790 aan Nederland » (**Huyttens,** Congrès III, 385). Luxemburg werd aan den Koning der Nederlanden toegewezen tengevolge van den afstand van zijne erfbezittingen Nassau, Siegen, Dietz, Dillenburg en Hadamar. Men deed den Belgischen Commissarissen opmerken, dat België een vergoeding kreeg voor Luxemburg in het prinsdom Luik, dat het in 1790 niet bezat. (Verklaring van Nothomb op de geheime vergadering den 30 Juni 1831 ; **Huyttens,** Congrès III, 360). « Men kan, voor uitgemaakt houden » zegt **De Lannoy,** (Origines 143) « dat de grondslagen voor scheiding vastgesteld door het protokol van den 20 Januari, billijk waren of althans te verrechtvaardigen. Anders handelen, aan Nederland grondgebied ontnemen, dat het vóór 1814 bezat krachtens oude rechten, die door internationale verdragen bekrachtigd waren, stond inderdaad gelijk met aan de Belgen een veroveringsrecht toe te kennen, en Nederland, dat lang voor de vereeniging als onafhankelijk rijk bestond, onrechtvaardig berooven». « Alle andere historische en rechtskundige gronden waren nooit iets anders dan voorwendsels, die het al te revolutionnaire karakter van den tegenstand der Belgische gezagvoerders moesten bewimpelen » (**De Lannoy,** Origines, 144).

(54) Palmerston aan Granville, 27 Januari 1831. (**Bulwer,** Life of Palmerston II, 36-37).

(55) Brief van Granville aan Palmerston, 4 Febr. 1831 ; (**Bulwer,** Life of Palmerston II, 42-43) zie voorgaande hoofdstuk.

(56) Brief van Palmerston aan Granville, 15 Febr. 1831 ; (**Bulwer,** Life of Palmerston II, 44) **De Lannoy,** origines 180.

(57) **De Lannoy,** Origines, 181.

(58) Brief van Granville aan Palmerston, 24 Febr. 1831 (**Bulwer,** Life of Palmerston II, 45).

(59) Sebastiani aan Talleyrand; (Receuil de pièces diplomatiques I, 150-155).
(60) Art. 68 en 69 van de acte van het Weener congres van 9 Juni 1815.
(61) Palmerston aan Granville, 9 Maart 1831; (**Bulwer**, Life II, 50); **De Lannoy**, origines 191.
(62) Palmerston aan Granville, 15 Maart 1831; (**Bulwer**, Life II, 52).
(63) Palmerston aan Granville, 25 Maart 1831; (**Bulwer**, Life II, 59).
(64) Zitting van 18 Maart, Moniteur Universel, 1831, blz. 566; **De Lannoy**, origines, 195-196.
(65) Zitting der fransche Kamer, 13 April 1831. - Moniteur Universel 797; **De Lannoy**, origines 195-196.
(66) Brief van Palmerston aan Granville, 1 April 1831 (**Bulwer**, Life II, 60).
(67) Brief van Werther aan de Pruisische regeering, 2 April 1831 (bij **Hillebrand**, I, 232); **De Lannoy**, origines 211.
(68) Brief van Palmerston aan Granville, 4 April 1831 (**Bulwer**, Life II, 60).
(69) **De Lannoy**, Origines 196.
(70) Dien dag schreef Sebastiani aan Talleyrand: « De Koning droeg mij op, U mede te deelen, dat hij opnieuw zijn volle en algeheele toestemming geeft in het protokol van 27 Januari, dat de grenzen van Begië en Holland vaststelt » **Pallain**, 301).
(71) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, staatsstukken 99-100.
(72) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, schets 68-69, staatsstukken 103; Recueil de pièces diplomatiques I, 171-177.
(73) Palmerston aan Granville, 22 April 1831 (**Bulwer**, Life II, 74, 75); **De Lannoy**, Origines, 205.
(74) Brieven van Palmerston aan Granville van 13 en van 22 April 1831 (**Bulwer**, Life II, 66-70). **De Lannoy**, Origines 206.
(75) Palmerston aan Granville, 18 April 1831; (**Bulwer**, Life II, 71); **De Lannoy**, origines 206.
(76) Geheim protokol van 17 April 1831 (**Huyttens**, congrès IV, 276, nota).
(77) **De Lannoy**, Origines 207.
(78) **Martens**, XI. Tractaten met Engeland, 451; **De Lannoy**, Orig. 200.
(79) **Gén. Belliard**, mémoires III, 22; **De Lannoy**, origines 199.
(80) **Juste**, Le Congrès National, II, 10; vgl. Sébastiani aan Belliard, 4 April 1831; Graaf van Aerschot aan den Regent, 10 April 1831; (**Juste**, Surlet de Chokier 130); Le Hon aan den Regent, 15 April 1831; (**Juste**, Le Comte Le Hon, 46); **De Lannoy**, 199-200. Nothomb, lid van de Belgische Diplomatieke Commissie en White, secretaris van de Engel-

sche legatie te Brussel, Hillebrand en Louis Blanc bevestigen insgelijks dat men toen in allen ernst aan de mogelijkheid van eene verdeeling dacht (**Nothomb**, Essai historique I, 159 ; **White**, La Révolution belge, III, 30 ; **Juste**, congrès national II, 69 ; **De Lannoy**, Origines 200 ; **Hillebrand**, I, 233)

(81) **DeLannoy**, Origines, 201.

(82) **Louis-Blanc**, Histoire de dix ans, VI, 86 ; **De Lannoy**, Origines 201.

(83) Palmerston aan Granville, 15 Maart 1831 ; **Bulwer**, Life of Palmerston II 52.

(84) **De Lannoy**, Origines 201.

(85) Palmerston aan Granville, 11 April 1831 ; **Bulwer** Life of Palmerston II, 64).

(86) **Brief** van Granville aan Palmerston, 11 April 1831. (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 64).

(87) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, schets 69, staatsstukken, 108 ; Recueil de pièces diplomatiques I, 182-185.

(88) **Juste**, Congrès II, 137.

(89) **De Bécourt**, 208-209; **Hallo**, Staatkundige Handelingen, staatsstukken, 113.

(90) Het mémorandum van Lebeau, gedagteekend 9 Mei 1831, werd officiëel aan de brusselsche kranten medegedeeld, doch bereikte eerst den 13 Mei 's Gravenhage. Reeds daaruit blijkt de rechtzinnigheid der Belgische regeering (**Hallo**, Staatkundige Handelingen, notas, 97).

(91) Nesselrode, 20 Mei 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X3, Nr 353, bl. 476).

(92) **Huyttens**, Congrès IV, 314, nota.

(93) Bijvoegsel A van het protokol Nr 12.

(94) **Hallo**, Staatkundige Handelingen, schets 71.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK VII

(1) **Juste,** Van de Weyer I, 148-150.
(2) **Thonissen,** la Belgique sous le règne de Léopold I, 34.
(3) **Juste,** Congrès II, 76.
(4) **Juste,** Congrès II, 47, nota.
(5) **Juste,** Congrès II, 261-263.
(6) **White,** Révolution II, 273.
(7) Au nom du peuple belge
Le Congrès national,

Considérant que le trône est vacant et qu'il est nécessaire de pourvoir à l'exercice du pouvoir exécutif,

Décrète :

Art. I. Erasmus Louis baron Surlet de Chokier est nommé régent de la Belgique.

Art. II. A dater du jour de l'entrée en fonctions du Régent, la constitution deviendra obligatoire dans toutes celles de ses dispositions, qui ne sont pas contraires au présent décret.

Le Congrès se réserve le droit de nommer le chef de l'Etat.

Le Congrès exclusivement continuera à exercer le pouvoir législatif et constituant ; néanmoins le régent pourra exercer l'initiative par l'intermédiaire de ses ministres.

Le régent ne prendra part à l'exercice du pouvoir législatif que lorsque le congrès national aura été remplacé par la législation ordinaire.

Art. III. Il est assigné mensuellement au régent une liste civile de dix mille florins.

Il est mis à la disposition du régent un des palais de la nation.

Il lui est ouvert un crédit de dix mille florins pour frais de premier établissement. (**Huyttens,** Congrès IV, 169).

(8) **Huyttens,** Congrès I, 419-420.
(9) **Huyttens,** Congrès IV, 131.
(10) **Huyttens,** Congrès II, 568 ; cfr. verklaring van Foulon (**Huyttens,** Congres IV, 131).
(11) **Huyttens,** Congrès II, 579.
(12) cfr. rede van Jottrand aan het Congres, 19 Febr. 1831 (**Huyttens,** Congres, II, 173).
(13) **De Lannoy,** Origines, 181 ; **White** II, 210.
(14) **Juste,** Surlet de Chokier, 101.
(15) **Discailles,** Ch. Rogier II, 113. cfr. de fransche krant « Le Constitutionnel ».... « Cet envoyé (Lord Ponsonby) fait connaître, nous

écrit-on, que nommer un régent ce serait persister dans le choix du duc de Nemours et que l'Angleterre n'y pourrait consentir — En vérité, si nos malheureux voisins ont pu quelque temps méconnaître l'impérieuse nécessité de se réunir à la France, la diplomatie européenne s'est chargée de les convaincre, en établissant elle-même l'impossibilité de toutes les autres combinaisons » (cfr. l'Union belge, 1 mars 1831).

(16) **Huyttens**, Congrès II, 511, 597.

(17) **Freson**, Souvenirs personnels de Lebeau, voorrede, 22.

(18) cfr. de uitlatingen in het Congres van Lebeau (**Huyttens**, Congrès II, 579) Werrbrouck-Peeters (id. 579), Osy (id. 564-566), Jottrand (id. 567).

(19) cfr. Devaux, bij **Huyttens**, Congrès II, 602.

(20) **Huyttens**, Congrès IV, 33, 34 ; Union belge, 2 Maart 1831.

(21) **De Potter**, Mémoires I, 230 vlg. II, 252 ; Lynx 17 April 1831.

(22) Révélations d'Alex. Gendebien, (Liberté, 3 Febr. 1867).

(23) **Juste**, Congrès II, 45, 46, nota.

(24) **Terlinden**, Guillaume I et l'église Catholique, II, 299.

(25) **Juste**, Van de Weyer I, 148.

(26) **J. Van der Aa**, biographisch woordenboek der Nederlanden, i. v. de Celles.

(27) **Juste**, Congrès II, 46.

(28) **Juste**, Congrès II, 20.

(29) **Juste**, Congrès II, 22, nota.

(30) **Huyttens**, Congrès II, 530-531.

(31) Verklaring van Lebeau, cfr. **Huyttens**, congrès II, 580.

(32) Auguste, graaf Belliard, luitenant-generaal en pair van Frankrijk, was geboren te Fontenai-en-Poitou den 25 Mei 1769. Hij maakte zijn weg in het leger, streed als kapitein te Valmy en te Gemappes, werd adjudant-generaal tijdens den veldtocht in Italië, brigade-generaal in Egypte. Na het bevel over de 24ste legeromschrijving gevoerd te hebben werd hij door Bonaparte gouverneur van Madrid benoemd, en onderscheidde er zich door zijn wreedheid. « Ik verneem, schreef Napoleon aan Murat, dat Belliard een twintigtal oproerlingen heeft doen ophangen. Uitmuntende maatregel, dien men moet herhalen. Ik heb, ik, te Parijs slechts vrede gehad, nadat ik twee honderd schreeuwers septembriseurs, enz. had doen voor den kop schieten of verbannen » — De oproerlingen die gen. Belliard deed ophangen waren eenvoudig vaderlandslievende Spanjaards, die hun vaderland tegen den overweldiger verdedigden. Belliard stierf te Brussel den 27 Januari 1832.

(33) **De Lannoy**, Origines, 190.

(34) Den 17 Maart verwittigde Bresson van de Weyer, dat hij daags

te voor zijn ontslag van commissaris aan de conferentie van Londen gestuurd had (**Juste**, Congrès II, 40 nota).

(35) **Juste**, Congrès II, 40.

(36) **Niellon**, Mémoires 150, 160, 163.

(37) **Juste**, Congrès II, 70, nota.

(38) **Juste**, Congrès II, 21.

(39) **Huyttens**, Congrès II, 680.

(40) **Buffin**, Mémoires et Documents II, 363.

(41) **Juste**, Congrès II, 50.

(42) **Juste**, Congrès II, 57-58.

(43) « Les Belges », déclara Sebastiani au colonel Récépaud, « n'ont que des idées folles ; qu'ils y prennent garde, on les partagera » (Lettre du colonel Récépaud au général Belliard en date du 1 avril 1831 ; cfr. **Juste**, congrès II, 71 en note).

(44) **Juste**, Congrès II, 71, nota.

(45) **Carlier**, Talleyrand et la Belgique ; revue de Belgique 1891, bl. 133.

(46) **Juste**, Congrès II, 70.

(47) **Louis Blanc**, Histoire de dix ans VI, 86 ; v. **Juste**, Congrès II, 71 nota.

(48) **Juste**, Congrès II, 70.

(49) Graaf d'Aerschot aan den Regent, 25 Maart 1831. (**Juste**, Surlet de Chokier, 105).

(50) Palmerston aan Granville, 25 Maart 1831. (**Lytton Bulwer**, Life of Palmerston II, 56, 60). cfr. **De Lannoy**, origines, 191.

(51) **Juste**, Congrès II, 50.

(52) **Juste**, Van de Weyer I, 157-159 ; **Lytton Bulwer**, Life of Palmerston II, 66.

(53) **Juste**, Congrès II, 64.

(54) Le Hon répondit à Van de Weyer : « On persiste à refuser le duc de Nemours par crainte de la guerre, assure-t-on, et pourtant on fait toutes les dispositions dans la prévoyance de quelque évènement, qui force l'entrée des troupes françaises pour soutenir la cause nationale. J'ai peine à comprendre la persistance de ce refus au milieu des circonstances, qui amènent la guerre. En cas de dissension une armée arrivera ». (**Th. Juste**, Le Comte Le Hon, 43 et 44).

(55) **Juste**, Le Comte Le Hon, 44.

(56) **Juste**, Le Comte Le Hon, 46.

(57) Le Hon écrit à Van de Weyer : « Quand la Belgique s'offrira (m'a dit le président du conseil des ministres, Casimir Périer) le drapeau tricolore à la main, nous verrons alors, non si nous pouvons accepter ses conditions, mais s'il convient de la prendre. Ceci sous le plus grand secret je vous prie ». (**Juste**, le Comte Le Hon, 50).

(58) **Nothomb,** Essai 132.
(59) Brief van A. Gendebien, v. La Liberté, 24 Febr. 1867.
(60) **Freson,** Souvenirs de Lebeau, 55-56.
(61) **Poplimont,** La Belgique depuis 1830, 252.
(62) **Bartels,** les Flandres, 485.
(63) Verklaring van Van de Weyer, zitting 30 Maart 1831. (**Huyttens,** **congrès** III, 8; cfr. bl. 9). Morel aan Hofmann, 20-21 April 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 429, bl. 476).
(64) Verklaring van De Brouckere, zitting 30 Maart 1831 (**Huyttens,** congrès III, 8).
(65) **Juste,** Van de Weyer I, 151.
(66) **Juste,** Surlet de Chokier, 111-112.
(67) Morel aan Hofmann, 20-21 April 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 429 bl. 476-8).
(68) **Juste,** Congrès II, 74.
(69) Le 30 mars, après que de Sauvage eut fait connaître le programme du ministère, S. Van de Weyer reprocha à De Brouckere d'avoir dit, qu'il ne pouvait y avoir de salut pour la Belgique sans la réunion à la France. Ch. De Brouckère répliqua: « Quatre jours avant de donner ma démission au régent, dans son cabinet avec quelquesuns de mes collègues, nous fûmes interpellés sur la situation des affaires; appelé à répondre le premier, je dis qu'il me semblait qu'il y avait conspiration flagrante pour ramener parmi nous le prince d'Orange, j'ai ajouté que plutôt que de souffrir cette humiliation, il vaudrait mieux faire un appel à la France.... Je dis au surplus au Régent, que ne trouvant pas de moyens pour sortir de la crise, je donnais ma démission et puisqu'on m'y contraint, je dirai que je ne voulais pas rester au cabinet avec (M. Van de Weyer).... Je n'insisterai pas d'avantage sur les détails personnels, ni sur des faits qui justifieraient pleinement ma conduite s'il en était besoin». (**Juste,** Ch. de Brouckere 41-43) Lebeau prit la défense de De Brouckère: « Il me semble qu'un ministre accablé de travail, pressé de s'expliquer sur la situation du pays, alors qu'il voyait de toutes parts conspirer ouvertement pour appuyer le retour du prince d'Orange, a pu parler de faire appel à la France, sans être un ennemi de l'indépendance nationale. Je le déclare donc, nous la voulons tous cette indépendance, mais mille fois, plutôt la réunion à la France que d'acquérir l'indépendance au prix d'une restauration». (**Huyttens,** Congrès III, 8).
(70) Vroeger ontving de bestuurder der openbare veiligheid 36.000 fl. doch door besluit van de regent, gedagteekend 3 Maart, was het departement der veiligheid afgeschaft. (**Huyttens,** congrès IV, 34) of beter

het was een onderafdeeling geworden van het ministerie van rechtswezen. (**Huyttens**, congrès III, 18).

(71) **Huyttens**, Congrès national III, 9.

(72) **Fréson**, Souvenirs de Lebeau, 284.

(73) **Huyttens**, Congrès national III, 89.

(74) **L. Blanc**, histoire de dix ans II, 75.

(75) Courrier des Pays-Bas, 25 Maart 1831; le Vrai Patriote 1831, Nr 86.

(76) **Juste**, Congrès II, 86.

(77) Emancipation, 13 April 1831, Courrier de la Meuse, 13 April 1831.

(78) Le Lynx, 10 April 1831.

(79) **Talleyrand**, Mémoires IV, 182.

(80) **Huybrechts**, Histoire polit. et mil. 109 ; cfr. **Nothomb**, Essai, 132.

(81) **White** II, 274-275.

(82) « Le 28 (mars) au matin les autorités supérieures sont convoquées chez le régent. Là, il est convenu entre M. M. le ministre de la guerre, le général d'Hoogvorst, le gouverneur civil, le bourgmestre, le commandant de place et moi qu'on reprimera le mouvement populaire par la force. ... Les ministres assemblés au conseil désapprouvent les dispositions que je viens d'ordonner. Ils m'invitent à me rendre sans délai près d'eux et de suspendre à l'instant l'exécution des mesures qui avaient reçu un commencement d'exécution. Ne comprenant rien à un pareil message dans un moment où il fallait agir au lieu de délibérer, je me rends au conseil où ma voix n'est pas écoutée. Ces messieurs rejettent les mesures rigoureuses, que je regardais comme indispensables. Je fais voir une liste où plus de vingt maisons sont désignées au pillage; je m'élève avec chaleur sur la nécessité d'arrêter ces abominations. Toutes mes représentations sont vaines. On me répond qu'agir contre le peuple, c'est tuer la révolution. A ces mots, je ne puis contenir mon indignation et demande d'être remplacé immédiatement (Le Lynx, 2 mars 1832).

(83) **Poplimont**, la Belgique depuis 1830, 234-235 ; cfr. Messager de Gand, 24 Maart 1831.

(84) Emancipation, 3 April 1831.

(85) **White** II,274-275.

(86) Brief van Alex. Gendebien, dd. 22 Januari 1867, « La Liberté », 27 Januari 1867.

(87) Brief van Alex. Gendebien, v. La Liberté, 3 Febr. 1867.

(88) Journal des Flandres, 25 Maart 1831 ; **Bartels**, les Flandres et la révolution, 323.

(89) Brief van Gendebien, v. La Liberté, 3 Febr. 1867.

(90) **De Potter**, Souvenirs personnels I, 257-258.

(91) Le Courrier des Pays-Bas, 28 Maart en 3 April 1831.
(92) Le Courrier des Pays-Bas, 28 Maart 1831.
(93) **Juste**, Gendebien 76-77.
(94) Courrier des Pays-Bas, 28 Maart en 3 April 1831,
(95) Brief van Alex. Gendebien, v. La Liberté, 3 Febr. 1867.
(96) **White** II, 269, III, 22.
(97) **White** II, 269.
(98) **Huybrechts**, hist. pol. et mil. 111.
(99) Brief van Alex .Gendebien, (Liberté, 10 Februari 1867).
(100) Brief van Alex. Gendebien, (Liberté 24 Februari 1867).
(101) Morel aan Hofmann, 20-21 April 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 429, bl. 478-480).
(102) Brief van Gendebien, v. La Liberté, 24 Febr. 1867.
(103) Brief van Gendebien, v. La Liberté, 3 Maart 1867.
(104) **Huybrechts**, histoire pol. et mil. 108.
(105) **Juste**, Congrès II, 84.
(106) Borremans fut arrêté dans la nuit du 24 au 25 mars, à la demande de Gendebien et condamné par la Haute Cour Militaire à cinq ans d'emprisonnement pour n'avoir pas révélé dans le délai fixé par la loi un complot (le complot Grégoire), tendant à renverser le gouvernement établi en Belgique et d'avoir accepté une somme d'argent à lui offerte pour participer à ce complot. Par pétition du 20 novembre 1834, Borremans, ex-colonel au régiment de chasseurs à pied, réclama l'intervention de la chambre pour obtenir sa réhabilitation ou entendre déclarer par voie d'interprétation ou autrement que l'arrêt de la Haute Cour militaire serait soumis au recours en cassation (rapport sur la pétition de Borremans, séance du 4 mars 1835, v. Moniteur Belge) Alex. Gendebien prit la défense de Borremans : « Je crois qu'il m'appartient de prendre ici » dit-il « la défense de Borremans, puisque je n'ai pas peu contribué à le faire arrêter. Oui, messieurs, je suis un des principaux auteurs de l'arrestation de Borremans.... Voulez-vous éviter un scandale public, car sans cela il est certain que Borremans saisira toutes les occasions pour se justifier et s'empresser de prouver, qu'il y a des coupables placés plus haut que lui, sous l'influence desquels il a agi et dont il ferait connaître les noms.... J'adjure le ministre d'examiner cette affaire. Je déclare que s'il ne rend pas justice à Borremans, j'anticiperai à cet égard la publication de mes mémoires, je déchirerai le voile que l'indulgence a trop longtemps maintenu sur tant d'infamies. (Chambres des représentants, 4 mars 1835 ; moniteur belge, 5 mars 1835). La pétition de Borremans fut renvoyée aux ministres de la guerre et de la justice.

(107) Le Courrier des Pays-Bas, 27 Maart 1831; Emancipation, 26, 27, 28 Maart 1831; Le Belge, 28 Maart 1831.
(108) Le vrai Patriote, 28 Maart 1831; Le Belge, 28 Maart 1831; Le Courrier des Pays-Bas, 29 Maart 1831.
(109) Courrier des Pays-Bas, 29 Maart 1831; Le Belge, 29 Maart 1831.
(110) Mes amis, vous avez fait éclater votre haine contre un prince que des hommes égarés ou coupables voulaient rappeler parmi vous. **Cette démonstration a fait plaisir au gouvernement.** Mais il ne faut pas qu'elle soit le prétexte du pillage et de l'incendie. (Emancipation, 30 mars 1831; mémoires du général Van der Meere, p. 175).
(111) **Juste,** Congrès II, 80-81; Morel aan Hofmann, 20-21 April, (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 429, bl. 483).
(112) **Poplimont,** la Belgique depuis 1830, 240; **Eenens,** Documents historiques sur l'origine du royaume de Belgique I, 238, 247. De officieren Edeline, luitenant-kolonel, J. Van Dormael, kapitein, Ch. Van Garneren, luitenant, werden aangehouden en verschenen den 24 Juli 1831 voor het Hooger Militair Gerechtshof dat hen vrijsprak daar de getuigenverklaringen tot bewijs van het bestaan eener samenzwering alleen stonden en zoodanig onbepaald en onsamenhangend waren, dat men ze niet kon ordenen om er een bewijs uit te smeden, in staat den rechter te overtuigen. (Moniteur Belge, 28 Juli 1831).
(113) Le Belge, 30 Maart 1831; le vrai Patriote, 1 April 1831.
(114) **White** II, 276.
(115) **White** II, 277.
(116) Le 29 novembre 1831, la Haute Cour Militaire déclara le général Van der Smissen déchu du rang militaire, dont il était revêtu et le condamna par contumace au bannissement pour avoir proposé le 25 mars 1831 aux capitaines Eenens, de Ryckholde, aux colonels Klump, Thabor et Coitin, au major Hardi, au commandant de place Raymaekers d'entrer dans un complot tendant à renverser le gouvernement établi et à faire monter le prince d'Orange sur le trône de Belgique. (Ad. Bosch greffier de la Haute Cour Militaire. Droit pénal et discipline militaire, Bruxelles 1837, p. 106-107).

Dans le courant de l'année 1832, le baron Van der Smissen écrivit une lettre au duc de Wellington, dans laquelle, après avoir rappelé qu'il avait eu l'honneur de servir sous ses ordres à la bataille de Waterloo, il indique les motifs qui l'ont contraint à quitter la Belgique: « Pendant mon séjour à Anvers comme gouverneur général de la province (mars 1831) le consul hanovrien M. Ellerman vint me trouver et me dit, qu'il avait des communications de la plus haute importance à me faire de la part de Lord Ponsonby et qu'il pouvait me donner l'assurance la plus

positive que ce Lord était chargé par son gouvernement (anglais) de favoriser, autant qu'il dépendrait de lui, la restauration de la maison d'Orange, mais qu'il désirait que les Nassau fussent ramenés par un mouvement populaire. Le consul Ellerman ajouta qu'il connaissait mon attachement au roi Guillaume et à ma patrie, et que pour ce motif, il m'aboucherait avec les chefs du parti orangiste, qui devaient contribuer au mouvement en question. Il termina en disant que l'on comptait sur moi pour rendre à ma patrie le bonheur et la prospérité, et la préserver d'une anarchie complète. Le 25 mars, M. Stevens et le major Parijs vinrent à Anvers pour me prier d'appuyer un mouvement qui était convenu à Bruxelles, avec les habitants les plus honorables. Le baron d'Hoogvorst, le comte Duchatel, le marquis de Trasegnies et une foule d'autres personnes du premier rang s'étaient entendues à cet effet. Tout était déjà fermement décidé. Le baron d'Hoogvorst était prêt à monter en voiture pour m'assurer personnellement de ses dispositions et la crainte que son absence ne fut remarquée au congrès fut la seule raison, qui le fit renoncer à ce voyage ; mais le comte Duchatel et le major Parijs revinrent à Anvers pour me donner avis de ses bonnes dispositions. .Le moment où l'insurrection devait éclater était arrivé, mais dans ce moment où tant de personnes s'étaient si fort compromises pour sauver leur pays de l'anarchie, Lord Ponsonby fit dire aux chefs du mouvement, qu'il fallait retarder encore de quelques jours l'exécution. Votre Grâce comprendra le danger de notre position par suite d'une conduite si inattendue de Lord Ponsonby.... Dès le lendemain, il ne craignait pas de jeter le masque et il déclara au major Pongt sur la Place Royale, qu'il avait une autre combinaison à proposer et que l'on ne devait plus jusqu'à nouvel ordre s'occuper des intérêts du prince d'Orange. Le même jour il fit répandre le bruit que c'était le prince Léopold. Nous nous trouvâmes, milord, par cette indigne perfidie, dans la position la plus affreuse. Victimes de notre loyauté et de notre confiance, il ne reste plus à M. Shoms, au major Parijs, à mon aide de camp Lefèvre et à d'autres personnes recommandables qu'à nous condamner à un exil volontaire. Il ne m'appartient pas, milord, d'expliquer la politique du cabinet anglais ; mais il est incontestable que Lord Ponsonby s'est servi, dans un but personnel, du mouvement orangiste, qu'il avait lui-même organisé ». (Bartels, La Flandre et la Révolution belge, 574 vlg).

Max Delfosse, Brusselsch nijveraar, te Parijs als orangistisch agent verblijvend, schreef over dezen brief : « Plusieurs personnes croyaient que Léopold avait été élu spontanément et unanimement. Pour détruire cette opinion non moins que pour démasquer certains hommes (waar-

schijnlijk Ponsonby, wiens partijdigheid hem zeer gehaat maakte door Orangisten en Hollanders), je poussai le général Van der Smissen à écrire sa lettre à Wellington » (Delfosse aan Hofmann, Maart 1832, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 40, bl. 56). De plotselinge ommekeer bij Ponsonby ten gunste van Leopold legt Falck, die niet lichtzinnig berichten aanvaardde, aldus uit : Leopold begeerde een koningskroon. De opstand in Polen was mislukt, door de inname van Warschau, en Leopold zag uit naar België. Zijn vriend en medewerker was minister Lord Durham, schoonzoon von Lord Grey, de eerste minister ; en Ponsonby was diens schoonbroeder. (Falck aan Verstolk, 23 April 1831, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 432, bl. 499). Het is ook waar, dat het engelsch ministerie de hoop op herstel van Oranje had opgegeven. (cfr. Talleyrand, berichten van 16, 23, 27 Febr., bij **Colenbrander,** gedenkstukken X2, bl. 192 en 194).

In Juni 1839 kwam generaal Van der Smissen terug naar Belgie en verzocht de advokaat-fiskaal (auditeur militaire) voor de rechtbank gedaagd te worden om zijn veroordeeling bij verstek te doen herzien. Den 15 Juli 1839, verscheen volgens kon. besluit in de «Moniteur Belge» (1839, Nr 198): «Vu le jugement en date du 29 nov. 1831 prononcé par la Haute Cour à charge du général de brigade Van der Smissen ; considérant qu'un jugement par contumace est annulé par la comparition du prévenu ; vu l'article 20 du traité du 19 avril 1839 ; vu l'article 124 de la constitution et l'article 3 de la loi du 10 juin 1836, Nr 312 sur l'état et la position des officiers ; de l'avis de notre conseil des ministres, nous avons arrêté et arrêtons :

Art. I — Le général de brigade baron Van der Smissen est mis en non-activité de service. Il jouira, à dater du premier de ce mois du traitement affecté à cette position.

Art. II — Notre ministre de la guerre est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné au chateau de Laeken, le 15 juillet 1839,
LEOPOLD
Pour le Roi Willmar :

« Le 14 mars 1840, la Chambre des Représentants ayant décidé par 42 voix contre 38 et 5 abstentions que le montant du traitement de disponibilité alloué par le projet du budget au Sieur Van der Smissen, serait retranché de l'imputation dans laquelle ce traitement était compris, le ministère qui avait posé la question de cabinet donna sa démission. (Moniteur belge, 15 mars 1840). Lettre du Comte De Theux, ministre de l'intérieur et des affaires étrangères à la Chambre, cfr. Moniteur belge, 4 avril 1840). Par arrêté du 18

avril 18 avril 1840, le Roi nomma un nouveau ministère composé de Lebeau (affaires étrangères) Leclercq (justice), Liedts (intérieur), Buzen (guerre), Rogier (travaux publics). Le 22 avril 1840, un arrêté royal révoqua l'arrêté du 15 juillet 1839 (sur l'affaire Van der Smissen. cfr. discours de Verhaegen aîné dans la séance du 12 mars — Moniteur belge, 13 mars 1840; discours de Raikem, ministre de la justice dans la séance du 13 mars — Moniteur belge, 14 mars 1840; lettre de Van der Smissen du 5 avril 1840 à la Chambre des Représentants).

(117) Emancipation, 31 Maart en 1 April 1831.

(118) Le Lynx, 8 en 9 April 1831.

(119) **Juste**, Congrès II, 84.

(120) Emancipation, 6 April 1831; Le Courrier des Pays-Bas, 5 en 6 April 1831; **Durand**, Dix jours de campagne, 64; **Destanberg**, Gent sedert 1831, 20-21.

(121) **Destanberg**, Gent sedert 1831, 21-22.

(122) Le Courrier des Pays-Bas, 8 en 10 April 1831.

(123) Courrier des Pays-Bas, 8 April 1831.

(124) Courrier des Pays-Bas, 3 Maart, 2 en 11 April 1831; Emancipation, 2, 4, 8 en 13 April 1831; Le Lynx, 13 April 1831; Le Moniteur belge, 23 Sept. 1831.

(125) Journal de la province de Liège, v. Lynx, 5 April 1831; cfr. journal de Verviers, v. Lynx, 12 April 1831.

(126) Courrier des Pays-Bas, 16 April 1831.

(127) Zitting van de Kamer van Afgevaardigden, 12 April 1831 (v. Courrier des Pays-Bas, 16 April 1831).

(128) On est satisfait et rassuré, écrivait Le Hon le 2 avril confidentiellement au Régent, « par le triomphe du parti national. Vous pouvez compter sur le soutien actif et énergique de la France en cas d'agression ou de tentative violente de restauration. Le Roi, le président du conseil et le maréchal Soult me l'ont confirmé à différentes reprises ». (**Juste**, Surlet de Chokier, p. 127).

(129) Le Lynx, 30 Mei, 1 Juni 1831; Emancipation, 31 Mei, 5 Sept., 27 Dec. 1831; Moniteur Belge, 16 Sept. 26-27 Dec. 1831, 20 Januari 1833.

Nous empruntons les renseignements suivants aux débats de la cour d'assises de Liège, les seuls qui soient reproduits par les journaux de l'époque avec quelques détails. L'accusé Delvaux déclara, qu'un individu bien vêtu, se disant échevin de la ville de Liège, l'engagea à piller et à dévaster la maison de M. Orban: « Il ne faut pas, dit cet individu, écouter le Bourgmestre; c'est le gouvernement provisoire qui a ordonné ces pillages ». Delvaux ajouta qu'il avait vu chez M. Orban plusieurs cuirassiers prendre part active aux dévastations. « Ils

travaillent, dit-il, comme s'ils eussent été payés à cette fin ; les autorités étaient présentes et n'empêchaient pas les désordres ; dès lors, je fus persuadé que l'ordre de piller et de dévaster avait réellement été donné par le gouvernement provisoire. D'Allemagne et Noisif déclarèrent qu'ils avaient été excités au pillage par cinq individus arrivés de Bruxelles, qui brisèrent les fenêtres de la maison de Lanbermont et y pénétrèrent les premiers (Emancipation, 16 août 1831). Henri Servais, témoin qui faisait partie de la garde urbaine placée devant la maison de M. Orban, déclara ce qui suit : « Impatient de voir cesser les désordres qui se commettaient sous mes yeux, je demandai à l'officier qui nous commandait, le motif, pour lequel il ne nous donnait pas l'ordre d'avancer. Il me répondit, qu'il avait reçu l'ordre de rester en place. Je fis la même question à un officier des cuirassiers, qui me fit la même réponse. J'abordai le général, qui me dit que l'on ne devait pas mettre les soldats en contact avec le peuple. J'ai cru que le pillage était autorisé. Je suis persuadé, que, si j'avais été secondé par 20 personnes seulement, j'aurais mis fin à ces excès. Le baron Chératte déposa qu'il avait vu arriver peu après la retraite des cuirassiers, un détachement de gendarmerie, qui prit position entre le mur qui entourait le jardin de M. Latour, en face de la maison de M. Orban. Il demanda à l'officier, qui commandait ce détachement pourquoi il tolérait de pareilles abominations. L'officier répondit, qu'il n'avait pas reçu l'odre de les empêcher. Le témoin répliqua, qu'il n'avait pas besoin d'ordre, quand le désordre était aussi évident. (Emancipation, 25 août 1831). Jamme, bourgmestre de Liège, ayant été prié de s'expliquer sur les premiers instigateurs des désordres, répondit qu'à cet égard il ne pouvait émettre qu'une opinion dénuée de preuves, que la cause impulsive des crimes lui a apparu venir de bien haut, d'une association de personnes, qui touchaient de près au gouvernement. Les chefs de bandes et les pillards qui leurs servaient d'auxiliaires n'étaient pas, dit-il, « des gens à parti-pris, capables par eux-même de prendre en haine des citoyens imbus d'une opinion repoussée par la nation ». (Emancipation, 22 août 1831, cfr. Lettre de Jamme au Journal de la Province de Liège, voir Emancipation, 25 août 1831). Van Hulst, l'avocat des accusés, plaida également la provocation : « Les masses poussées par des instigateurs, qui se disaient les envoyés du gouvernement provisoire, voulurent participer à des actes que les divers journaux avaient qualifié de vengeances populaires (Moniteur belge, 5 septembre 1831). La cour d'assises de Namur déclara que quatre des cinq accusés, qu'elle condamna avaient été entrainés par des provocations à prendre part au pillage. (Le Lynx, 1 juin 1831 ; cfr. plaidoirie de l'avocat de Souter devant la cour d'assises de Gand, v. Messager de Gand, 28-1-32).

(130) **Huyttens**, Congrès IV, 34, 36; IV, 464.
(131) **Juste**, Congrès II, 105.
(132) **Huyttens** Congrès III, 77-79; V, 188-190.
(133) **Juste**, Congrès II, 107.
(134) **Juste**, Congrès II, 110; Huyttens, Congrès III, 75.
(135) **Nothomb**, Essai, 73; **White** III, 67.
(136) Brief van Firmin Rogier, 21 April 1831; v. **Discailles**, Ch. Rogier II, 129.
(137) Van de Weyer, bij **Huyttens**, Congrès national III, 73.
(138) Bulletin officiel, 8 en 12 April 1831; v. **A. Cuvelier**, major d'infanterie, Historique des bataillons de tirailleurs francs en Belgique, Brussel 1894, 24, 28, 32.
(139) **Cuvelier**, Historique, 16.
(140) « J'ai soumis à M. le marquis de Chasteler, à M. le ministre de la guerre et à M. le général Mellinet le plan de la formation d'un corps franc, dont dépendrait une compagnie infernale **qui, sous la blouse, serait revêtue de l'uniforme ennemi**, afin de pouvoir pénétrer, de nuit comme de jour, dans les lignes, les rangs ennemis, y porter la mort et le désordre, s'emparer ou enclouer l'artillerie, escorter ou couper les convois; se charger des missions, tourner les flancs de l'ennemi; en un mot, sans considération de périls, faire tous les torts possibles - et ce corps formé à l'instar de celui de mon ami, le colonel de Chambure, lors du siège de Dantzig, pourrait être de la plus grande utilité à la patrie.... déjà 300 hommes et plus me tourmentent pour y entrer.... Beaucoup de mes hommes sont de ces routiers, qu'il ne faut pas laisser dans les capitales, quand on a à redouter des troubles: on doit les éloigner à quelque prix que ce soit. (**A. Cuvelier**, historique des bataillons de tirailleurs francs en Belgique, 17-21).
(141) **Cuvelier**, Historique 21-22.
(142) **Cuvelier**, Historique 25-28.
(143) **Cuvelier**, Historique 12, 63.
(144) **Cuvelier**, Historique 53-55.
(145) **Cuvelier**, Historique 41-42.
(146) **Cuvelier**, Historique, 64-67.
(147) **Huyttens**, Congrès V, 181.
(148) **Huyttens**, Congrès III, 86, 87; cfr. de brief, dd. 31 Maart 1831, aan het Congres gericht door M. N. J. Leclercq, raadsheer aan het Verbrekingshof, later procureur-generaal aan dit hof, brief waarbij hij ontslag neemt (**Huyttens**, Congrès V, 413, nota).
(149) **Huyttens**, Congrès III, 88.
(150) **Huyttens**, Congrès III, 91.

(151) **Huyttens**, Congrès III, 92.
(152) **Huyttens**, Congrès III, 92 geeft de namen niet op van wie tegenstemde.
(153) **Juste**, Congrès II, 115.
(154) **Huyttens**, Congrès III, 89; cfr. Lardinois (**Huyttens**, Congrès III, 90), A. Rodenbach (**Huyttens**, Congrès III, 90), P. Devaux (**Huyttens**, Congrès III, 91).
(155) **Huyttens** Congrès III, 96.
(156) **Huyttens**, Congrès III, 106, 107; IV, 25.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK VIII

(1) Talleyrand aan Sebastiani, 26 Mei 1831 (**Talleyrand**, mémoires IV, 125).

(2) **Juste**, Congrès national II, 191.

(3) **De Potter**, Souvenirs personnels I, 62; **Juste**, Congrès national II, 76.

(4) **Poplimont**, La Belgique, 282; **Cuvelier**, Historique, 100; **De Bavay**, Révolution, 255.

(5) Né le 16 déc. 1790, le prince Léopold était le fils du duc de Saxe-Cobourg-Saalfeld. Le 16 mars 1816, son union avec la princesse Charlotte, héritière du trône de la Grande-Bretagne, fut solemnellement annoncée au Parlement britannique, qui lui conféra les droits de citoyen anglais et le titre de duc de Kendale, en même temps qu'il l'assimila sous les rapports des honneurs à la famille royale. Une pension de 50.000 livres sterling (1.250.000 francs) lui fut assignée avec le grade de général. Le mariage fut célébré à Carlton-House, le 2 mai 1816. Le 6 novembre 1817, l'héritière du trône britannique expira après avoir donné le jour à un enfant mort-né. Bientôt de nouveaux liens attachèrent le prince Léopold à la famille royale. Une de ses sœurs épousa le 11 juillet 1818, le duc de Kent, et devint mère de la princesse Victoria, qui gouverna pendant plus de cinquante ans les trois royaumes.

Le 4 février 1830, la souverainété héréditaire de la Grèce fut officiellement offerte au prince Léopold par les plénipotentiaires de la France, de la Grande-Bretagne et de la Russie. — Le 21 mai 1830, Léopold abdiqua la couronne de Grèce, et motiva surtout son abdication sur une déclaration du sénat et du peuple qui, transmise par le gouvernement provisoire, annonçait que la nation grècque ne consentait pas aux dispositions transmises par les puissances (**Juste**, Congrès II, 116).

Ce refus lui aliéna les sympathies de la Russie: « Il était réservé à Son Altesse Royale », écrivait à ce sujet le vice-chancelier russe, le comte Nesselrode au prince de Lieven, « d'offrir au monde un spectacle d'une ingratitude et d'une duplicité, dont les annales présentent heureusement peu d'exemples ». (Dépêche du 9 juin; v. **Martens**, Traités avec l'Angleterre, XI, p. 454).

(6) Sol aan Belliard; 18 April 1830 (**Belliard**, mémoires, II, 255); **De Lannoy**, Origines, 182.

(7) **Juste**, Van de Weyer I, 114-5.

(8) **Gendebien**, Révélations historiques sur la Révolution belge (Liberté, 1867, Nr 17; **Juste**, Van de Weyer I, 119-120.

(9) Brief bij **Buffin**, Mémoires et documents II, 542.

(10) Talleyrand aan Sebastiani, 14 Dec. 1830 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 99, bl. 112).

(11) Gendebien aan de Celles, 25 Dec. 1830 (**Juste**, Van de Weyer I, 223) **De Lannoy**, Origines, 158.

(12) Alex. Gendebien in « La Liberté » 1867, Nr 17.

(13) Prinses Adelaïde aan Talleyrand, 3 Januari 1831; (**Talleyrand**, Mémoires IV, 481) **De Lannoy**, Origines 158.

(14) A. Gendebien in « La Liberté », 1867, Nr 17.

(15) **Fréson**, Souvenirs de Lebeau, 269; **De Lannoy**, Origines 210.

(16) Bericht van Wessenberg dd. 17 Mei 1831 (**Von Arneth** II, 116). **De Lannoy**, Origines 222.

(17) Le Hon aan Lebeau, 12 April 1831 (**Juste**, Léopold I, 100). Sebastiani aan Belliard, 25 April 1831 (**Belliard**, Mémoires II, 43) **De Lannoy**, Origines, 211.

(18) Werther aan het Pruisisch gouvernement, 2 April 1831 (**Hillebrand** I, 232) **De Lannoy**, Origines 211. Den 22 Juli 1831 schreef Lord Ponsonby aan Granville: De fransche regeering heeft ons gedurende twee maanden gelaakt, omdat wij voor den prins van Oranje waren, en zij was het, die Prins Loepold op den voorgrond bracht, indien het denkbeeld niet in België zelf zijn oorsprong vondt. Hoe dit zij, het is niet te weerspreken, dat de Fransche regeering hem vooruitschoof, omdat hij in haar oog het beste middel was, om een herstelling van de Nassau's te verhinderen, en zij kan niet naar waarheid beweren, dat hij Engelands' candidaat is ». (**Juste**, notes, 50).

(19) **Corti** et **Buffin**, Léopold I, 70.

(20) **Corti** et **Buffin**, Léopold I, 72.

(21) **Juste**, Van de Weyer I, 156.

(22) **Corti** et **Buffin**, Léopold I, 72.

(23) Den 28 Juni teekende **Le National** toch verzet aan tegen het op den troon komen van Prins Leopold en tegen de staatkunde, die zich ten doel stelde België uit handen van Frankrijk te houden. De Rijngrens en de inlijving van België, dat was het programma van die krant: « Frankrijk en Engeland », schreef zij, « bieden op het oogenblik het zeldzame schouwspel aan de wereld van een verbond, waarmede de laatste mogendheid ten minste alle reden heeft zich geluk te wenschen. Dank zij de kruiperige onderdanigheid van ons kabinet is het scheidsgericht over de groote mogendheden, die geërgerd zijn door de Juli-Revolutie, Frankrijk uit de hand genomen, en overgegaan aan zijn oudste mededinger.... Die (Belgische) provincies, zoo nijver, zoo vruchtbaar, die zich tweemaal vrijwillig aan Frankrijk hebben aange-

boden...., die vier millioen zielen, laat ons liever zeggen medeburgers en broeders, een aanwinst, die het Frankrijk van Lodewijk XIV niet te duur betaald zou geacht hebben met het bloed van 50.000 dapperen, die moeten wij opofferen aan de eischen van Rusland, aan het onzekere verbond met Engeland! En wij hebben nu de driekleur weder gehesschen. En de oude Soult staat aan 't hoofd van 500.000 soldaten (**Juste**, Congrès national II, 289).

(24) **Corti et Buffin**, Léopold I, 86.

(25) Bijeenkomst den 24 April van de belgische afgevaardigden met Prins Leopold, volgens hun verslag van 25 April 1831 aan Lebeau; (**Juste**, L'élection de Léopold I, d'après des documents inédits, 34) **De Lannoy**, Origines 213, 214.

(26) Verslag der belgische afgevaardigden, 30 April 1831, bij **Juste**, l'élection de Léopold I, 38; cfr. **Juste**, Congrès I, 38. cfr. Palmerston à Granville, 13 mai 1831 (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 77) : « Vous n'avez jusqu'à présent » dit Palmerston à Devaux, qui était venu rejoindre la députation belge « droit à aucun territoire que par celui de conquête et de l'occupation militaire, qui est un **droit imparfait** tant qu'il n'est pas complèté par la cession formelle du souverain auquel a appartenu le pays ainsi occupé et enlevé. Vous avez conquis votre propre pays, la Belgique, et vous avez chassé les troupes du roi de Hollande. Il est à vous **de facto** et le sera **de jure**, mais il est aussi absurde de dire que ce pays est devenu votre propriété, parce que le Congrès l'a ainsi décrêté, qu'il le serait de déclarer les Belges possesseurs et propriétaires d'Aix-la-Chapelle ou de Lille pour des motifs analogues ».

Die maatregels, en de verdere waarschuwingen van Willem I, werden begrepen door Leopold I, die aan Metternich schreef : « De jour en jour il devient plus évident que le roi Guillaume songe toujours à reconquérir la Belgique ». Zooveel te onverwachter is het, te lezen dat Leopold den 3 Sept. 1831 aan zijn schoonbroeder Mensdorff kon schrijven : « Si j'avais prévu une telle attaque, j'aurais dès mon arrivée pris des dispositions pour effectuer une défense convenable. Mais d'après ce que je savais et avais entendu, je ne pouvais m'y attendre ». (**Corti et Buffin**, Léopold I, 75). In elk geval is de stelling der belgische geschiedschrijvers, dat Willem I verraderlijk België aanviel, niet houdbaar.

(27) Palmerston aan Granvillle, 3 Mei 1831. v. **Bulwer**, Life II, 77.

(28) Woordspeling : c'est là le beau (Lebeau was belgische minister voor buitenland).

(29) tegen Frankrijk, tijdens de fransche revolutie.

(30) **Juste**, Le comte de Mérode 79, nota.

(31) Verslag van Devaux aan Lebeau, 13 Mei 1831 (v.**Juste,** l'élection de Léopold I, 61-62). **De Lannoy,** Origines 216.
(32) **Juste,** Van de Weyer I, 160 vlg., nota.
(33) Palmerston aan Granville, 17 Mei 1831. (Papers relative the affairs of Belgium. B. Communications with his Majesty's envoys abroad, 23, 24) **De Lannoy,** Origines 220.
(34) **Talleyrand,** Mémoires IV, 185.
(35) **Huyttens,** Congrès IV, 280 ; vgl. **Hallo,** schets 71 ; **Hallo,** nota's 97.
(36) **Huyttens,** Congrès III, 141.
(37) **De Lannoy,** Origines, 223.
(38) **Huyttens,** Congrès III, 161-162.
(39) **Juste,** le Régent 144 ; **Juste,** Congrès II, 219 ; **gén. Van der Meere,** Mémoires, 185-187 ; 214-215. — Brief van Lebeau, 12 Juni 1831 (**Fréson,** Souvenirs de Lebeau 299-303).
(40) **Juste,** Gendebien, 72.
(41) **Huyttens,** Congrès national II, 668-669.
(42) **De Gerlache,** Histoire II, 398.
(43) **Juste,** le Régent 150 ; **Fréson,** Souvenirs de Lebeau, 66, 309.
(44) **Bartels,** les Flandres et la Révolution belge, 487.
(45) **Destanberg,** Gent sedert 1831, 29.
(46) **Destanberg,** Gent sedert 1831, 34.
(47) **Juste,** Gendebien 77-78.
(48) **Huyttens,** Congrès III, 255.
(49) **Bartels,** les Flandres et la Révolution, 487.
(50) **Huyttens,** Congrès 270-271 ; **Juste,** de Gerlache 64-67.
(51) **Huyttens,** Congrès national III, 169 ; IV, 162 ; IV, 316.
(52) **Hallo,** Staatkundige handelingen, Staatsstukken, 135-136.
(53) **Hallo,** Staatkundige handelingen, Staatsstukken, 133, 134.
(54) Generaal Belliard had bevel van de regeering van den Franschen Koning ontvangen Brussel te verlaten. Hij werd door zijne regeering ernstig berispt, omdat hij op zich genomen had zijn verblijf te Brussel 10 dagen te verlengen (Sebastiani aan Belliard, 2 Juni 1831 ; **Belliard,** Mémoires II, 87). Lord Ponsonby en Belliard verlieten den 11 Juni Brussel. Het Fransche gouvernement echter stond, met toestemming van Engeland, Le Hon toe te Parijs te blijven als gezant van den Regent. De diplomatieke betrekkingen waren dus nog niet geheel afgebroken. (**De Lannoy,** Origines 229 nota ; **Juste,** Congrès II, 201).
(55) **Hallo,** Staatkundige handelingen, Staatsstukken, 137-140.
(56) **Huyttens,** Congrès IV, 317 ; IV, 241-242 ; **De Lannoy,** Origines 235-6 ; **Juste,** Congrès II, 209.
(57) **De Lannoy,** Origines 229.

(58) **De Lannoy,** Origines, 230.
(59) Le Hon aan den Regent, 19 Juni 1831 (**Juste,** Le Hon, 53).
(60) **Talleyrand,** Mémoires IV, 277; **De Lannoy,** Origines 232-233.
(61) **Pallain,** 420; **De Lannoy,** Origines 232.
(62) Brief van Werther, 22 Juni (**Hillebrand** I, 234); **De Lannoy,** Origines 234.
(63) Dépèche van Ancillon, 26 Augustus 1831 (**Hillebrand** I, 245) **Stockmar,** Denkwürdigkeiten 184.
(64) **Huyttens,** Congrès IV, 316.
(65) **De Lannoy,** Origines 238; **Hallo,** staatkundige handelingen, nota's 107; Recueil de pièces diplomatiques I, 209.
(66) Over de voorloopige vredes-artikelen werd niet vooraf met het Kabinet van 's Gravenhage onderhandeld; dit was echter billijkerwijze te verwachten geweest, daar de Koning door de goedkeuring van de grondslagen van scheiding op een ander standpunt gekomen was dan de Belgische bewindslieden; ook dewijl hij aanleiding had gegeven tot de bijeenkomst van de gevolmachtigden der Vijf Hoven en als wettig Vorst, steunende op de rechtmatigheid der verdragen, het recht had zulks te vorderen, wanneer het gold de ondersteuning van zijn persoon en van zijn getrouwe onderdanen tegen de overweldiging van opstandelingen. (**Hallo,** Belgische Omwenteling, 217).
(67) De moeilijkheden waren groot en bijna onoverkomelijk. Prins Leopold kon de kroon niet aanvaarden dan door het treffen van een schikking met Europa betrekkelijk het grondgebied. De Belgen weigerden echter de grondslagen der scheiding te aanvaarden, welke de Conferentie had voorgesteld. Men trachtte te schipperen. Nieuwe onderhandelingen werden te Londen geopend en leidden tot het verdrag der XVIII artikelen, welke het Congres den 8 Juli aannam. (**Juste,** Notes 45).
(68) **Pallain,** 417; **De Lannoy,** Origines 240.
(69) De Muelenaere: «.... het komt mij voor, dat artikelen, door de Conferentie opgesteld, gunstiger zijn voor de Belgen dan voor onze vijanden, en dat, als zij iets onrechtvaardigs of vijandigs bevatten, dit is gericht tegen Holland. Holland krijgt slechts wat het vóór 40 jaar had, en wij ontvangen een vergrooting van gebied». (**Huyttens,** Congrès III, 494).
(70) Verzet van de Regeering van Willem I tegen de XVIII artikelen; **Huyttens,** Congrès IV, 288.
(71) De toespraak van Prins Leopold gaf aanleiding tot vrij levendige woordenwisseling tusschen den toekomstigen souverein en Prins Talleyrand. Deze had aan Leopold eenige volzinnen medegedeeld om in het antwoord, dat die vorst tot de Belgische afgevaardigden zou rich-

ten, in te vlechten. Maar die zinnen, waarin beweerd werd dat Frankrijk een overwegenden invloed had uitgeoefend ten gunste der Belgen, mishaagden zeer aan de gevolmachtigden der Oost-Europeesche mogendheden. Zij slaagden er in Lord Palmerston voor hun opvatting te winnen, en in overeenstemming met hem legden zij Leopold een tekst voor, opgesteld door Von Bülow. De nieuwe tekst sprak van het land « waaraan de prins door de heiligste banden en herinneringen gebonden was » en maakte tenauwernood een bedekte toespeling op Frankrijk. Toen Talleyrand de toespraak van Leopold ontving, toonde hij zich zeer boos. Op denzelfden avond schreef hij aan den prins een brief, die zeer uit de hoogte was : « Ik zie met groote teleurstelling, in uw eigen belang, Monseigneur, dat gij op het laatste oogenblik den verzoenenden, nuttigen en voorzichtigen zin, welke gij den Ambassadeur van Frankrijk hebt toegestaan voor U op schrift te brengen, weggelaten hebt.... Wanneer het er om gaat den tegenwoordigen toestand gemakkelijker te maken en de toekomst te verzekeren, moet men zorgvuldig vermijden ijdelheid en vooroordeel te kwetsen ». (**Talleyrand**, Mém. IV, 234).

Prins Leopold antwoordde, dat hij wel gewenscht had iets meer stelligs omtrent Frankrijk te zeggen, maar dat hij de woorden gebezigd had, die maar de ambtgenooten van Talleyrand beweerden, van hem kwamen in het ontwerp van de Conferentie. (**De Lannoy**, Origines 243, nota).

(72) **Huyttens**, Congrès III, 347. Graaf Matuzewic vertelt, in een brief van 27 Juni 1831, dat Leopold verbleekte, toen men hem aanzegde dat hij, zoodra de Belgen de XVIII artikelen hadden aangenomen, onverwijld naar België moest vertrekken. « En dat is nu de persoon », voegde de Russissche staatsman er bij, « dien Lord Grey bestemt, om Europa te redden. Nooit is Engeland zoo laag gezonken.... » (**Martens**, XI, Verdragen met Engeland, 457).

(73) **Brieven** van 12 en 16 Juni (**De Gerlache**, II, 372-374).

(74) Palmerston aan Granville, 3 Juni 1831 (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 84).

(75) **Huyttens**, Congrès III, 571.

(76) **Bartels**, **Documents historiques sur la Révolution** belge, 348.

(77) Binder aan Metternich, 30 Juni 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X3, Nr 153, bl. 200) ; Wessenberg aan Metternich, 27 Juli 1831 (op. cit. X3, Nr 151, bl. 199).

(78) Wessenberg aan Metternich, 17 Juli 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X3, Nr 156, bl. 204) ; Wessenberg aan Palmerston, 10 en 12 Juli 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X3, bl. 266 vlg).

(79) **Hallo**, Staatkundige onderhandelingen, staatsstukken, 148-168. cfr. Recueil de pièces diplomatiques I, 263 : « Dans le cas où un prince

appelé à la souveraineté de la Begique l'accepterait et en prendrait possession sans avoir préalablement accepté les arrangements consignés dans le douzième protocole, le Roi des Pays-Bas ne pourrait considérer ce prince que comme placé par cela seul dans une attitude hostile envers lui et son ennemi ».

(80) **Belliard**, Mémoires II, 198.

(81) **Ryelandt**, la révol. de 1830 à Bruges (Ann. Soc. Emul. 1905, 266 vgl).

(82) **de Lichtervelde**, Leopold I, 27.

(83) Messager de Gand, 12 Jan, 1832.

(84) **de Lichtervelde**, Leopold I, 28.

(85) **de Lichtervelde**, Leopold I, 30-35.

(86) **de Lichtervelde**, Leopold I, 76.

(87) **Juste**, Van de Weyer, I, 167.

(88) Palmerston aan Granville, 5 Augustus 1831 ; **Bulwer**, Life of Palmerston II, 88) ; **De Lannoy**, Origines 249.

(89) Moniteur Universel, 1831, p. 1251 ; **De Lannoy**, Origines 271.

(90) **De Lannoy**, Origines 271 — Le Lynx, 29 Juli 1831.

(91) **Goblet d'Aviella** — Des cinq grandes puissances, dans leurs rapports politiques et militaires avec la Belgique, 91.

(92) Palmerston aan Granville, 25 Juli 1831 (**Bulwer**, Life II, 93).

(93) Le Lynx, 30 Juli 1831.

(94) aangehaald in Le Lynx, 24 Juli 1831.

(95) **Hallo**, Staatkundige handelingen, Staatsstukken, 169 ; **Recueil** de pièces diplomatiques, I, 264.

(96) **De Lannoy**, Origines 250.

(97). **F. J. Hallo**, Belgische Omwenteling, 237-239.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK IX

(1) **Juste,** Histoire III, 161; **Bosscha,** Nederlands Heldendaden III, 682-684, 694.

(2) Recueil de pièces diplomatiques I, 265 vlg.

(3) « Je m'embarquai le premier août ; à mon arrivée à Londres, l'heure était trop avancée pour que je puisse encore le même jour me rendre chez Lord Palmerston, mais je m'empressai de lui écrire que j'irais le voir le lendemain matin, non pas au Foreign Office, où Sa Seigneurie se rend d'ordinaire plus tard, mais à son hôtel dans Stanhope Street, sa demeure ordinaire. Introduit aussitôt chez lui, j'y trouvai le baron Wessenberg qui n'avait fait qu'une courte apparition à La Haye. Après les compliments d'usage, je remis à Lord Palmerston la dépêche dont j'étais chargé, en y ajoutant ces mots : « Mylord, vous verrez que nous sommes en guerre avec Léopold »! Et que fit Palmerston, évidemment très pressé ? Il ne m'adressa pas une seule question d'affaires, et mit la dépêche dans sa redingote où elle resta plusieurs heures avant d'être ouverte.... Je n'étais nullement chargé d'une communication verbale.... mais bien de la remise d'une dépêche officielle, laquelle, si Lord Palmerston eut voulu l'ouvrir de suite, aurait sans doute fourni matière à des explications que, sur sa demande, j'aurais été dans le cas de lui donner (p. 10). Les circonstances s'accordent mal avec la supposition de guerre morale, alléguée par Lord Palmerston, évidemment dans le but de justifier la lenteur qu'il avait mise à ouvrir la dépêche dont j'étais porteur. (p. 11). M. le baron de Wessenberg, membre de la Conférence, si connu par la noblesse de son caractère et qui fut présent jusqu'à la fin à notre entretien dans le cabinet de Lord Palmerston peut témoigner (et il m'a dit souvent, qu'au besoin il le ferait volontiers) que je m'étais acquitté de ma tâche dans les formes et avec les convenances d'usage en pareil cas. (p 11) (Mémorandum van Baron Van Zuylen van Nyevelt, betrekkelijk zijne diplomatische verrichtingen in Juni, Juli en Augustus 1831, als mede-plenipotentiaris ter Londensche Conferentie (niet in den handel) 1853 (een exemplaar is voorhanden ter bibliotheek der Universiteit van Utrecht) — cfr. **Bosscha,** Neerlands heldendaden III, 686.

(4) **Juste,** Leopold I, 106; **Juste,** Lebeau 55; Falck aan Verstolk, 22 April en 16 Mei 1831; (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 431 en 453, bl. 488 en 509).

(5) **Corti et Buffin,** Léopold I, 75.

(6) Mémoires de Pletinckx (**Buffin,** Mém. et doc. I, 386).

(7) **Juste,** Gendebien, 84.
(8) **Verhaeghen,** Hist. de la Belgique contemporaine II, 394.
(9) **Juste,** III, 161-162.
(10) **Th. Juste,** Lebeau, 56, 57, 58.
(11) **Juste,** Lebeau, 55, 63-64.
(12) **De Failly,** Mémoire explicatif, 68.
(13) **Alex. Rodenbach:** Monsieur le ministre Devaux nous a demandé ce qui nous restait à faire si la combinaison de Saxe-Cobourg venait à échouer : je répondrai à ce ministre que tout ce qui nous reste à faire c'est d'emporter une victoire ; elle n'est point incertaine ; le Belge est brave et son ennemi est le soldat le plus lâche de l'Europe. De Neeff : « Les Hollandais sont lâches, aujourd'hui ils fuiraient à la première réapparition de nos blouses ». Ch. Rogier : « Le Roi de Hollande se voit face à face.... avec une armée d'étrangers qui ruinent le pays et qu'il n'oserait de sa vie aventurer sur le sol de la Belgique, parce qu'il sait comment ce sol dévore en quatre journées une armée ». (**Huyttens,** Congrès national III, 430, 496, 512).
(14) **Juste,** Histoire III, 166 vlg.
(15) **Juste,** le Comte Le Hon, 64 ; vlg. Louis-Philippe aan Leopold, 4 Augustus 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 229, bl. 287).
(16) **Montalivet,** Dix-huit années de gouvernement parlementaire, 36-37. **De Lannoy,** Origines 256-257.
(17) **Juste,** le Comte Le Hon, 61-65.
(18) Moniteur belge, 7 Aug. 1831, Nr 53.
(19) **Juste,** Histoire III, 166.
(20) Moniteur belge, 8 Augustus 1831, Nr 54.
(21) **De Lannoy,** Origines, 262.
(22) Brief van Le Hon aan De Muelenaere, dd. 5 Aug. 1831 (cfr. **Juste,** Le Comte Le Hon, 66).
(23) **Juste,** le Comte de Muelenaere, 28-29 ; **Juste,** le Comte Le Hon, 61, vlg.
(24) **Juste,** Le Comte Le Hon, 67.
(25) **Talleyrand,** Mémoires IV, 257.
(26) **Juste,** Léopold I, 111.
(27) **A. Vinet,** Mémoires du général Belliard II, 205.
(28) **Juste,** Van de Weyer, 169-170.
(29) Falck aan Verstolk, 9 Aug. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 499, bl. 545) ; advies van Van Maanen, 11 Aug. 1831 (op. cit. X4, Nr 502, bl. 548).
(30) **Bosscha,** Willem II 348-352 ; **Bosscha,** Neerlands heldendaden, III, 686.

(31) **Bosscha**, Willem II, 351-352.
(32) **Bosscha**, Willem II, 353-64 — **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 684.
(33) **Bosscha**, Willem II, 352-3; Neerlands heldendaden III 689; **Verhaegen**, Histoire de la Belgique contemporaine II, 393.
(34) **Général baron de Failly**, Mémoire explicatif 97, 99. Volgens Charles De Brouckere, later minister van oorlog telde het belgisch leger den 15 Juli 1831, 64.136 man. (**Huybrecht**, bewijsstuk 38).
(35) **de Failly**, Mémoire explicatif, 102.
(36) **de Failly**, Mémoire explicatif, 62.
(37) Messager de Gand, 22 Maart 1831.
(38) Moniteur belge, Nrs 55 en 57, 1831.
(39) Moniteur belge, Nr 56, 1831.
(40) Moniteur belge, 10 Augustus 1831.
(41) **Bosscha**, Willem II, 355, **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 677.
(42) **Bosscha**, Willem II, 355.
(43) **Corti et Buffin**, Léopold I, 75.
(44) Moniteur belge, 6 Augustus 1831.
(45) **P. Fredericq**, Een brief van J. F. Willems aan minister Van Maanen, dd. 10 Febr. 1832 (tijdschrift van het Willemsfonds 7e jaargang 1901, bl. 130). — De prins van Oranje verhaalde later aan de Engelsche zaakgelastigde Bligh, dat officieren en mannen zijn leger vervoegden, en uit het Belgische deserteerden « uit walg van gecommandeerd te zijn door Franschen » (Bligh aan Palmerston, 7 Sept. 1832; (**Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 230, bl. 289).
(46) **Bosscha**, Willem II, 355; **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 694.
(47) **Verhaeghen**, Belgique contemporaine II, 401-2 — Journal de Constant de Rebècque (**Buffin**, mém. II, 98).
(48) Journal de Constant de Rebècque, (**Buffin**, Mém. II, 94-95).
(49) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. II, 93); **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 692-93; **Verhaeghen**, Belgique contemporaine II, 395-96.
(50) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. II, 102-106). mém. du gén. Du Monceau (**Buffin**, mém. I, 521). — Van Zuylen aan Van der Hoop, 30 Aug. 1831. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 523, bl. 567.
(51) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. II, 107-8; 114). mém. du gén. Du Monceau (**Buffin**, mém. I, 524).
(52) Mém. du gén. Du Monceau (**Buffin**, mém. et doc. I, 525-534); journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. II, 114-123). Over dit gevecht van Kermpt zijn door de Belgen heel wat legenden in omloop

gebracht. Zoo wordt er steeds gewaagd van 4 kanonnen, die veroverd werden (de **Lichtervelde**, Leopold I, 54). Daarvan is geen spoor te vinden bij Du Monceau, die een actief deel nam aan den slag, noch bij de Constant de Rebecque. Nochtans verklaart Du Monceau uitdrukkelijk zijn verhaal van den slag te schrijven « pour rectifier la description fantastique qu'en donne M. Bosscha sous le titre « Neerlands heldendaden te lande », d'après divers récits vantards d'auteurs belges et hollandais, prodigues de détails inconnus, faux, imaginaires ou exagérés jusqu'au ridicule » (bij **Buffin**, Doc. et Mém. I, 534). — De eenige maal dat Du Monceau, tijdens heel dit verhaal, over kanonnen spreekt is om te vermelden, dat een peleton zijner mannen een oogenblik een belgisch kanon veroverde, doch terug moest in den steek laten. (bij **Buffin**, Doc. et Mém. I, 531).

Ook Leopold I in zijn brief aan Mensdorff (**Corti** et **Buffin**, Léopold I, 75) beschrijft dit gevecht van Kermpt als een overwinning.

(53) Mém. du général Du Monceau, (**Buffin**, mém. et doc. I, 535-7) ; journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. et doc. II, 119-120).

(54) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 112, nota.

(55) **Niellon**, Histoire des évènements 271.

(56) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 173 ; **De Beaumont-Vassy**, 258-9.

(57) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 556.

(58) **Corti et Buffin**, Léopold I, 75.

(59) **de Lichtervelde**, Léopold I, 55.

(60) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. et doc. II, 125-129). — Mém. du général Du Monceau (**Buffin**, mém. et doc. I, 540-541).

(61) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 725.

(62) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 726.

(63) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, 65 ; **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 726 ; Binder aan Metternich, 16 Aug. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X3, Nr 159, bl. 213).

(64) **Eenens**, Réponse au général Constant, 18-19.

(65) **White** III, 169.

(66) Journal de Constant de Rebecque, (**Buffin**, mém. et doc. II, 134-145) ; mém. du comte Du Monceau, (**Buffin**, mém. et doc. I. 543-545).

(67) Nederlandsche Staatscourant 1831, Nr 194, 16 Augustus. Journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. et doc. II, 140).

(68) Mém. du général Du Monceau, (**Buffin**, mém. et doc. I, 553-555) ; journal de Constant de Rebecque (**Buffin**, mém. et doc. II, 144). Sachsen voer heftig uit tegen den engelschen bemiddelaar Lord William Russell, en verklaarde zich te schamen de schoonbroeder van den Koning van Engelands schoonbroeder te zijn (Binder aan Metternich, 16

Aug. 1831; bij **Colenbrander**, gedenkstukken X3, bl. 213), wat zelfs tot een engelsch diplomatisch protest aanleiding gaf in den Haag. Daar wees er echter op dat de hertog een onafhankelijke duitsche prins was.

(69) **Corti** et **Buffin**, Léopold I, 76.

(70) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 723-724.

(71) Legerbericht dd. 12 Oogst van den prins van Oranje aan den Koning. (Nederlandsche Staatscourant, 16 Oogst 1831).

(72) Nederlandsche Staatscourant, 14 Augustus 1831, Nr 193.

(73) **De Constant de Rebecque**, Le Prince d'Orange, et son chef d'Etat-Major pendant la journée du 19 août 1831, d'après des documents inédits, 17.

(74) De Belgische troepen die niet gevlucht waren zooals vele burgerwachten, hadden stelling genomen achter het geschut, geplaatst op het bolwerk van Leuven, tusschen de Thiensche en de Diesterpoort (**Eenens**, Conspirations milit. II, 194). De veldartillerie nam plaats op de vleugels van de vestingsartillerie. Deze telde zestig stukken. (**Huybrechts**, Histoire pol. et mil. 236).

(75) **Eenens**, Conspirations militaires II, 197, 198.

(76) Volgens Eenens heeft generaal de Tiecken, die de verantwoordelijkheid van de kanonnade niet op zich durfde nemen, echter maatregels genomen om er van te profiteeren (**Eenens**, Conspirations militaires II, 203).

(77) **Eenens**, Conspirations militaires II, 193, 196, 197, 198, 206.

(78) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 27, 185, 192, 207.

(79) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 198.

(80) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 197.

(81) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 198.

(82) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 197.

(83) **Eenens**, Conspirations militaires II, bl. 201, 257; vgl. Eenens' antwoord aan generaal Booms bl. 48.

(84) 12e Legerbericht van den Prins van Oranje; zie Nederlandsche Staatscourant 1831, Nr 193.

(85) **Eenens**, Conspirations militaires II, 243.

(86) **Eenens**, réponse au général Booms, 52.

(87) **Général V. G. Booms**, le 12 août de la campagne des dix jours, à propos des conspirations milit. de 1831, par **A. Eenens**, bl. 12, 24, 25,

(88) **Eenens**, antwoord aan generaal Booms, bl. 50.

(89) **Eenens**, réponse, 40.

(90) **Eenens**, réponse au général Booms, bl. 40.

(91) **Eenens**, réponse, 35.

(92) **Eenens**, Conspirations militaires II, 196.

(93) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin,** Mém. et doc. II, 151-154) ; **Juste,** Histoire de Belgique III, 176 ; **White** III, 167.
(94) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin,** Mém. et doc. II, 138).
(95) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin,** Mém. et doc. II, 156-157).
(96) Journal de Constant de Rebecque (**Buffin,** Mém. et doc. II, 161-163).
(97) Recueil de pièces diplomatiques I, 299.
(98) Van Gobbelschroy aan De Mey, 5 Juli 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 476, bl. 525). De « zonderlinge bondgenootschappen » bedoelen op een samenwerking met De Potter. (Souvenirs personnels II, 202).
(99) Van Doorn aan Hofmann, 17 Juli 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 480, bl. 531). H. Grégoire aan Van Doorn, 18 Juli 1831 (op. cit. X4, Nr 481, bl. 532).
(100) De La Sarraz aan den prins van Oranje, 7 Aug. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 497, bl. 543).
(101) **de Lichtervelde,** Léopold I, 63 « C'est un malheur dont je gémis journellement ».
(102) **Huybrecht,** Histoire politique, 131.
(103) **Th. Juste,** Léopold I, 123 ; **de Lichtervelde,** Léopold I, 70.
(104) cfr. **Th. Juste,** Léopold I, 118.
(105) **Juste,** Sylvain Van de Weyer, I, 177 ; Adair aan Lord Palmerston 19 Aug. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 162, bl. 214).
(106) Adair aan Lord Palmerston, 19 Aug. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, 214 vlg. Nr 162).
(107) **Niellon,** Histoire des Evènements, 279.
(108) Moniteur Universel, 15 September 1831.
(109) Emancipation, 17 September 1831.
(110) **de Lichtervelde,** Léopold I, 99. In Oktober 1830 had een besluit van het Voorloopig Bewind, de officieren van Belgischen oorsprong, die bij Waterloo in de Fransche gelederen gestreden hadden, gemachtigd in het Belgische Leger dienst te nemen (Courrier de la Meuse, 13 october 1830) en een besluit van het Nationaal Congres, dd. 11 April 1831, had de regeering gemachtigd, voor het leger tot aan 't sluiten van den vrede, 40 vreemde officieren aan te werven. (**Huyttens,** Congrès national III, 77-79 ; V, 188-190). De omstandigheden hadden de uitvoering van dien maatregel verhinderd. In de maand October 1831, schreef Surlet aan zijn vrienden :« .... Indien ik Fransche officieren te hulp had geroepen, wat zou dan het Belgisch leger gezegd hebben ?

Wat zou dan het publiek gezegd hebben? Dat ik België aan Frankrijk wilde verkoopen ». (Juste, Surlet de Chokier, 166, nota).

(111) Moniteur belge, 24 December 1831.

(112) Emancipation, 28 September 1831.

(113) Emancipation, 28 September 1831.

(114) Juste, Histoire de Belgique, III, 189.

(115) Juste, Histoire de Belgique, III, 189.

(116) Emancipation, 9 November 1831.

(117) De Laroière, 207-209.

(118) De Laroière, 183.

(119) Moniteur belge, 27 Oktober 1831.

(120) Niellon, Mémoires, 279.

(121) Den zelfden dag deelde de Emancipation de aankomst mede van dertig lagere officieren (de luitenants wrden kapiteins, de onderluitenants, luitenants en verschillende onderofficieren werden benoemd tot onder-luitenants).

(122) De Messager de Gand (1 September 1832) deelde mede, dat het 2e bataillon burgerwachten van Brussel onder bevel stond van den Franschen officier Maruloz.

(123) Gazet van Gent, (zie Emancipation, 28 September 1831); uit de correspondentie van dien tijd, zie o. a. H. Grégoire aan Van Doorn, 9 Nov. 1831. (Colenbrander, gedenkstukken X4, Nr 564, bl. 599).

(124) Moniteur Universel, 15 September 1831.

(125) Moniteur belge, 2 en 3 Okt. 1831; zie H. Grégoire aan Van Doorn, (Colenbrander, gedenkstukken X4, bl. 589).

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK X

(1) Hoe de Times dergelijke beschuldiging reeds na een paar dagen geheel introk, meldt Falck aan Verstolk, 13 Aug. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 506, bl. 550).

(2) **Niellon,** Histoire des évènements, 160.

(3) **Montalivet,** Dix-huit années de gouvernement parlementaire, 36-37; **De Lannoy,** Origines 256-257.

(4) Moniteur belge, 8 Augustus 1831, Nr 54.

(5) **Hillebrand,** I, 242.

(6) Protokol van 6 Augustus 1831; Recueil de pièces diplomatiques I 289; **De Lannoy,** Origines 262.

(7) Wessenberg aan Metternich, 8 Augustus 1831 (**Von Arneth,** Wessenberg II, 123). **De Lannoy,** 265.

(8) Palmerston aan Granville, 12 Augustus 1831; (**Bulwer,** Life of Palmerston, II, 91-92). Niet alleen tegen den Pruisischen gezant spreekt Talleyrand over zijn plan: « Hij predikt sedert eenigen tijd », aldus schreef Palmerston den 12 Augustus 1831 aan Granville, « aan al wie het hooren wil, de noodzakelijkheid om België te verdeelen en Leopold naar Claremont terug te zenden, tenzij hij tot Groothertog van Luxemburg benoemd wordt; dezer dagen heeft hij Alexander Baring overhaald dit denkbeeld in het huis der Gemeenten te berde te brengen » (**Bulwer,** Life of Palmerston II, 122-123).

(9) Prinses Adelaïde aan Talleyrand, 13 Augustus 1831; (**Talleyrand,** Mémoires IV, 264). **De Lannoy,** Origines 270.

(10) Brief van Werther, van 25 Augustus 1831 (**Hillebrand,** I, 245); **De Lannoy,** Origines 268.

(11) Brief van Ancillon dd. 26 Augustus 1831 (**Hillebrand,** I, 245); **De Lannoy,** Origines 268.

(12) **Stockmar,** Denkwürdigkeiten etc. 184; **De Lannoy,** Origines, 267.

(13) **Stockmar,** 184; **De Lannoy,** Origines 268.

(14) **Stockmar,** 184; **De Lannoy,** Origines 268.

(15) **De Bécourt,** 275.

(16) **Talleyrand,** Mémoires IV, 267-268.

(17) **Talleyrand,** Mémoires IV, 253 en 259.

(18) **Talleyrand,** Mémoires, IV, 262; **Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 234, bl. 240.

(19) Talleyrand, aan Prinses Adelaïde, 17 Augustus 1831 (**Talleyrand,** Mémoires IV, 272); **De Lannoy,** Origines 276.

(20) **Talleyrand,** Mémoires IV, 277.

(21) **Thonissen**, Histoire I, 255; **Boblet d'Aviella**. Des cinq grandes puissances 99-107; **De Lannoy**, Origines 277.

(22) Adair aan Lord Palmerston, 30 Aug. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 173, bl. 229).

(23) Talleyrand aan de Prinses de Vaudémont, 15 Dec. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 274, bl. 283).

(24) **De Lannoy**, 260.

(25) Zitting van het Parlement, 9 Augustus 1831; Mirror of Parliament, 14 en 16 September 1831, II, 1233; **De Lannoy**, Origines 273.

(26) Palmerston aan Granville, 11 Augsutus 1831 (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 100).

(27) Palmerston aan Granville, 17 Augustus 1831; (**Bulwer**, Life of Palmerston, II, 107). **De Lannoy**, Origines 274.

(28) Lord Granville aan Palmerston, 15 Augustus 1831; (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 109) **De Lannoy**, Origines 274.

(29) « Niemand », zeide Talleyrand, « was voldaan over het terugtrekken van twintig duizend man, omdat dertig duizend man voldoende zijn om heel België te veroveren als er in België slechts Belgen zijn. (Talleyrand aan Mad. Adelaïde, 17 Aug. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 238, bl. 244). **De Lannoy**, Origines 275.

(30) Recueil de pièces diplomatiques I, 299; **De Lannoy**, Origines 275.

(31) H. Grégoire aan Van Doorn, 24 Aug. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 520, bl. 562).

(32) Papers relative to the affairs of Belgium, 87; **De Lannoy**, Origines, 275.

(33) Louis-Philippe aan Talleyrand, 27 Augustus 1831 (**Talleyrand**, Mémoires IV, 275-277). **De Lannoy**, Origines 276.

(34) Falck aan Verstolk, 30 Aug. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken. X4, Nr 523, bl. 565).

(35) **De Lannoy**, Origines 277.

(36) Palmerston aan Granville, 23 Augustus 1831 (**Bulwer**, Life of Palmerston II, 113); **De Lannoy**, Origines 278.

(37) **Hillebrand**, I, 240; **De Lannoy**, Origines 278. Emancipation 24 October 1831.

(38) Messager de Gand, 23 Mei 1832: « Op die wijze is ons leger niet meer het onze; men laat ons er slechts in schijn het bevel over......».

(39) Stockmar aan Leopold I, 11 September 1831 (**Stockmar**, 187).

(40) **Hillebrand**, I, 240; **De Lannoy**, Origines 281.

(41) **Juste**, Leopold I, 131.

(42) **Th. Juste**, Leopold I, 132.

(43) Graaf Belliard, gezant van Frankrijk te Brussel, was vóór 1831

luitenant-Generaal in werkelijken dienst bij den Generalen Staf (Journal des Sciences Militaires 1831, 1e serie Nr 22, blz. 254). Deze Generaal werd door Koning Leopold dikwijls in bijzonder gehoor ontvangen (zie o.a. Moniteur Belge 16, 19, 21, 22, 26 en 27 December 1831, die melding maken van de bijzondere audiënties door Leopold aan Belliard verleend).

(44) **Juste,** Histoire de Belgique III, 181, nota 8.

(45) **Juste,** Histoire de Belgique III, 187, nota 8; vgl. Wellington aan Lord Elgin, 24 Sept. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 179, bl. 235). — Ook fransche soldaten namen dienst in het belgisch leger; Den 16 Sept. bijv. verliet een fransch regiment Ath om naar Frankrijk terug te keeren. s'Avonds waren 3-400 man, na een deel van hun uniform te hebben achtergelaten, terug in Ath om ingelijfd te worden bij het 13e linie-regiment, toen aldaar gevormd (Hanssens, einde Sept. 1831, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 530, bl. 571); cfr. H. Grégoire aan Van Doorn, 29 Sept. 1831 (op. cit. X4, Nr 532, bl. 572), en Bengmann aan Van Maanen, 30 Sept. (id. X4, Nr 533, bl. 572).

(46) Op 4 April 1832 schreef Leopold I aan Le Hon, gezant van België te Parijs: « Ik hernieuw mijn verzoek betreffende eenige generaals, ten minste twee. **Indien men opspraak vreest,** kan men hen althans ergens gereed houden, waar zij beschikbaar zouden zijn, en mij hun verblijfplaats mededeelen, om hen dadelijk in dienst te kunnen nemen, als hun tegenwoordigheid nooodig wordt ». (**Juste,** Léopold I, 498). De 9 April ontving Le Hon een nieuwen brief, waarin Leopold bleef aandringen: « Frankrijk zal geen oorlog meer beginnen, of zoo ja, dan is het waarschijnlijk, dat het met België in één gelid zal staan. Gij ziet dus, dat ik in 's Konings plan treed, om hem aangenaam te zijn.... Vraag bijgevolg aan de Fransche regeering mij een lijst mede te deelen van de generaals, die zij tot mijn beschikking kan stellen » (**Juste,** Léopold I, 500). In dit opzicht was Leopold I het geheel eens met Lebeau, die in deze tijd een voorname rol speelde. Ziehier, wat men in het dagblad « Le Mémorial Belge », dat Lebeau met zijn vrienden P. Devaux, Nothomb, Vilain XIIII gesticht had (**Th. Juste,** Lebeau 76. nota) in de maand Jan. 1832 lezen kon: « Een grooter aantal vreemde krachten zouden ongetwijfeld aan diegenen, welke in ons leger zijn, kunnen toegevoegd worden ». (zie Messager de Gand, 10 Januari 1832).

(47) **Le Lynx:** « Ziehier nog een staaltje hoe men zich houdt aan artikel 6, titel II van de Grondwet, dat letterlijk zegt: « Alleen Belgen kunnen toegelaten worden tot burgerlijke en militaire ambten ». **Ministerie van Oorlog: Uitrusting- en Kleedingstukken:** vijf beambten, slechts één Belg. **Hospitaal:** zes beambten, allen vreemdelingen. **Reken-**

dienst: zes beambten, twee Belgen. **Wapenschouwingen**: zeven beambten, drie Belgen. Zoodat er op 24 beambten slechts 6 Belgen zijn. Wij zullen niet spreken van het 4e bureau, 4e divisie, dat uitsluitend is samengesteld uit vreemdelingen. Al die benoemingen werden gedaan door den heer Chazal (een Franschman), die ook nog belast is met de vereffening van de algemeene intendance van het leger. De ten en bureelhoofden zijn voor 't meerendeel vreemdelingen».... (aangehaald door Messager de Gand, 30 Juli 1831). In de maand Oktober had de Minster van Oorlog (van België) aan de Fransche regeering den wensch kenbaar gemaakt om al de Belgische officieren, die in de Fransche gelederen dienden, naar hun vaderland terug te zien keeren. De **Moniteur Belge** van 31 November 1831 kondigde aan: «dat de Fransche regeering aan het Belgische gouvernement de namen en titels had toegezonden van dertig militairen van alle rangen en wapenen, welke zij machtigde naar België terug te keeren; die officieren zullen voor het meerendeel een hoogeren rang krijgen, dan zij in Frankrijk bekleedden». Over deze kwestie schreef de **Courrier Belge** volgende regels, welke den 2 April 1832 door den **Messager de Gand** werden overgenomen: «Men weet, dat Maarschalk Soult op uitnoodiging van onze regeering al de Belgische officieren, die zich nog in het Fransche leger bevonden, gemachtigd heeft in den dienst van hun vaderland terug te keeren. Verscheidene officieren, waaronder twee kapiteins bij het geschut, gaven gevolg aan dien oproep en verkregen van de Fransche regeering hun ontslag. Maar toen zij zich ter beschikking stelden van onzen Minister van Oorlog, werd hun geantwoord, dat hij op 't oogenblik onmogelijk van hun diensten gebruik kon maken, omdat het kader van ons leger voltallig was. Velen onder die officieren, waarvan er enkele reeds vrij bejaard zijn, bevinden zich ten gevolge van die weigering in een allermoeilijksten toestand, aangezien Maarschalk Soult er, zoo wordt gezegd, niet in toestemt, dat zij in het Fransche leger terugkeeren». Het **Journal des Flandres** schreef op 25 November 1832: «Wij lezen in een artikel, aan l'**Eclaireur** medegedeeld, dat er geen enkel Belgisch beambte is in het Ministerie van den heer Evain, en dat de administratie van oorlog geheel is toevertrouwd aan Franschen. Indien het niet zoo is, zou het wenschelijk zijn, dat de **Moniteur** de onjuistheid van dit bericht aantoonde; indien het de waarheid is, zou het ministerie ons wel eens mogen uitleggen krachtens welke grondwettige bepaling, alleen Belgen niet langer benoembaar zijn tot burgerlijke en militaire ambten». — **Le Belge**: Wanneer Generaal Evain, ondanks al zijne rechten op onze dankbaarheid, brieven van burgerrecht noodig heeft, om ons zijne begaafdheden te mogen wijden, hoe is het dan mogelijk, dat zoo-

vele vreemdelingen, waaronder menigeen weinig verdienstelijk is, de beste ambten bekleeden, zonder als burger opgenomen te zijn? Door welke buitengewone diensten en kundigheden, hebben zij zich die eervolle onderscheiding waardig gemaakt? Wij zouden dat werkelijk heel moeilijk kunnen zeggen ». (zie **Messager de Gand,** 1 Mei 1832).

(48) Emancipation, 30 December 1831.

(49) **Juste,** Congrès II, 273.

(50) Chambre des députés de France, 25 mars 1845, Biographie No 1004. L'Industrie, een Luiksch dagblad, zie Emancipation 8 November 1831. vgl. 1/. Messager de Gand, 29 Augustus 1832: « Een hoogere officier, uit Bergen te Brussel aangekomen, verzekert, dat zoogenaamde Fransche overloopers zich iederen dag in eerstgenoemde stad aanmelden en dadelijk in onze regimenten worden ingedeeld. Dit is, zegt men, een nieuwe interventie, die men op die wijze op touw zet, om de mogendheden van het Oosten niet bang te maken ». — 2/. Messager de Gand, van 4, 16 en 26 September 1832. In het laatste nummer leest men het volgende: « Het aantal Fransche overloopers, die in ons land vluchten, wordt steeds meer opgemerkt. Dagelijks komt een twintigtal, met pak en zak, in een zelfde grensstad aan en, wat veel verwondering kan baren, de Fransche legeraanvoerders vragen aan hunne Belgische ambtgenooten, om toezending van de afgelegde uniformen ». — 3/. Eindelijk de « Messager de Gand », dd. 6 Oktober 1832, waarin de desertie van Fransche soldaten vermeld wordt.

(51) **Courrier Belge**: « Wat de voorkeur aan vreemde officieren gegeven, nog onrechtvaardiger maakt, is, dat zij bijna allen bij 't overgaan in onzen dienst tot een hoogere betrekking benoemd worden, en dat vóór 1815 velen van hen in het oude Fransche leger een lageren rang bekleedden, dan de Belgische officieren, die nu voor hen moeten wijken. Indien de verslagen van den generaal, belast met de politie bij het leger, eenigzins nauwkeuriger zijn dan die van den inspecteur over de burgerlijke politie, kan de minister er niet onbekend mee zijn, dat talrijke klachten onder officieren van verschillende korpsen gerezen zijn over de voordeelen aan de vreemde officieren toegekend. Onze soldaten hebben overigens maar te veel vreemde kokardes gezien bij den staf; men moet hen niet het recht geven te zeggen, dat de nationaliteit waarvan men hun spreekt, slechts een ijdele klank is. Zal de regeering, na den handel door haar onmacht ontstemd te hebben, na door deerniswaardige samenstelling van onze gerechtshoven, al wie belang stelt in onze magistratuur te hebben misnoegd, niet terugdeinzen voor het denkbeeld, ook het leger wrevelig te maken door onrechtmatige voorrechten, die zij aan vreemde officieren toestaat? ».

Memorial Belge : « Men verzekert, dat verscheidene officieren bijeengekomen zijn, om een adres op te stellen aan den Koning en het terugzenden der Fransche officieren in Belgischen dienst te vragen. Het schijnt echter, dat die bijeenkomst geenerlei uitslag gehad heeft; geen der officieren, die er deel aan genomen had, heeft het verzoekschrift willen teekenen ». (zie **Journal des Flandres, 9 Oct. 1832**). De **Messager de Gand** van 9 Oct. 1832 nam het artikel van de **Mémorial** over, en voegde er aan toe : « Dat weigeren heeft niets dat bevreemdt, de onderteekenaars zouden waarschijnlijk afgezet worden; want in België is nu het wachtwoord :« De Franschen boven alles ! ». **Courrier Français** : Men leest in een briefwisseling uit Brussel : « Verscheidene van onze opperofficieren, met name Duvivier, Van der Meere en Malherbe, zoowel als een groot aantal kolonels, zijn voornemens een verzoekschrift in te dienen, om aan den Koning te verklaren, dat een gewapende tusschenkomst van eene groote mogendheid vernederend zou zijn voor de eer van België ; dat er reeds te veel vreemden in de Belgische gelederen dienen ; dat men hen moet afdanken, indien men de vaderlandsgezinden niet wil dwingen ontslag te nemen, daar het hun onmogelijk is, zich te onderwerpen aan de bevelen van meerderen of gelijken, die vreemd zijn aan de belangen van het land. De ontwerpers van het verzoekschrift stellen zich voor een bijeenkomst van alle ontevredenen te houden, om hun plan uit te leggen; zij zullen eerst verzet aanteekenen tegen het binnenrukken in België van een hulpleger, en verder de afdanking vragen van al de Fransche en Poolsche officieren, die sedert de revolutie van 1830 in 't leger benoemd werden. De Generale Staf is reeds ingelicht omtrent die gedragingen. Generaal Desprez heeft verklaard, dat indien dergelijke betooging plaats heeft, hij de buitendienststelling zal vragen van hen, die er deel aan genomen zullen hebben, als schuldig aan een daad van ongehoorzaamheid en aan een aanslag op de rechten van de kroon, en dat, indien men weigert dien maatregel te nemen, hij naar Frankrijk zal terugkeeren ». (zie **Messager de Gand, 13 Oct. 1832**). In de zitting van den senaat van 29 Dec. 1852, verhief **Van Schoor** zijn stem tegen de aanwezigheid van vreemde officieren in het Belgisch leger : « .... Ik zou wenschen », zeide hij « dat het leger in zijn gelederen slechts Belgen telde. Er mogen geen mannen in gevonden worden, die, als aan een ander land toebehoorende, in zeer moeilijken toestand zullen gebracht zijn, als zij geroepen worden de wapens te voeren tegen hun eigen vaderland ». cfr. de redevoering van Moxhon in de zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 18 Jan. 1853. In een vlugschrift, anoniem uitgegeven en getiteld « Over de nationale verdediging en het gevaar vreemde

officieren in het Belgisch leger te houden ». (1853) leest men o.a. het volgende: Een voortdurende bedreiging hangt België boven het hoofd; de omstandigheden kunnen verhinderen, dat die bedreiging werkelijkheid wordt, maar zij kunnen ook het werkelijk worden verhaasten.... Ziehier, in alle geval, wat men in Frankrijk voorbereidt: een oorlog om de Rijngrens te veroveren, dit met bloed bezoedeld onzinnig droombeeld (bl. 9).... Het Belgische leger telt in zijn midden vele vreemde officieren, vooral veel Franschen (bl. 12).... Indien ons leger ooit naar de grenzen geroepen wordt, zal het dan alleen zijn, om een aanval van het Fransche Keizerrijk af te weren (bl. 13). De Fransche officieren die zich in ons leger bevinden, kunnen ons in 't geval van een oorlog met Frankrijk van geen nut zijn; zij kunnen ons in hooge mate schadelijk worden (blz. 14). Eindelijk mag men niet verzwijgen, dat onder de Fransche officieren er eenige zijn, en de anderen zijn er over bedroefd, die of niet de algemeene achting of genegenheid hebben kunnen winnen, of die zich tot taak schijnen gesteld te hebben, al de kwade vermoedens tegen hen te rechtvaardigen door hun geringschatting van onze zeden, door hun voortdurende beleedigingen van onze instellingen, welke beleedigingen zoo dikwijls heel België een kreet van verontwaardiging hebben doen slaken (blz. 28). Laat de regeering zich haasten den maatregel ten opzichte van Poolsche officieren genomen algemeen te maken, een maatregel die onrechtvaardig zou zijn, indien hij alleen toepasselijk bleef op die edele overlevenden van een gestorven natie, die, geen eigen vaderland meer hebbende, zoo dapper het onze verdedigd zouden hebben (bl. 29). Dertien zonen van dat heldhaftige en ongelukkige Polen, die ons land met liefde, opgetogenheid en toewijding dienden, zijn uit de gelederen van ons leger verwijderd, waar zij insgelijks krachtens de wet van 22 September 1831 waren toegelaten. Staatkundige noodzakelijkheid heeft dat offer geeischt, 't zij zoo. Maar die noodzakelijkheid zal niemand durven vergelijken met de noodzakelijkheid, die ons heden een tweede offer van gelijken aard oplegt. Het ging er om, de goede verstandhouding met Rusland te bewaren, wat België voordeelig kon zijn; in het onderhavige geval geldt het het grootste levensbelang, dat ons ooit zou kunnen bezighouden. Men heeft de Poolsche officieren afgedankt onder voorwendsel, dat zij een gevaar voor ons waren en men zou Fransche officieren in ons leger houden!.... Wie begrijpt niet dat zulks het toppunt van dwaasheid zou zijn, indien het niet het toppunt van schaamteloosheid was ». (bl. 14).

(52) **De Lannoy,** Origines 279-280.

(53) Stockmar aan Leopold, 31 Augustus 1831; (**Stockmar,** 182) **De Lannoy,** Origines 281.

(54) **de Lichtervelde,** Leopold I, 70; **De Lannoy,** Origines, 281.

(55) Dépêche van Le Hon gedateerd 23 September 1831 (**Juste,** Le-Hon, 75) **De Lannoy,** Origines 282.

(56) **Von Arneth,** II, 125.

(57) **Von Arneth,** II, 102.

(58) **De Lannoy,** Origines, 286. Verg. **Nys,** Etudes de droit international, 2e série 123. « Palmerston », zegt deze schrijver, « wilde Holland maken tot een staat, die sterk genoeg zou zijn, om als tweede verdedigingslinie te dienen, indien de onzijdigheid van België door Frankrijk geschonden werd ».

(59) Protokol van 3 September 1831 (Recueil de pièces diplomatiques II, 24). **De Lannoy,** Origines 286.

(60) Protokol van 26 September 1831 (Recueil de pièces diplomatiques II, 74) **De Lannoy,** Origines 286.

(61) **De Bécourt,** 319. « De vereeniging van België met Holland », zeiden de gevolmachtigden van den Koning van Holland, « was het werk van de verlichte staatkunde der mogendheden in 1814 en 1815. Geroepen om te waken over het behoud van den vrede en het evenwicht in Europa, werden de mogendheden in gelegenheid gesteld de voornaamste grondslagen voor die vereeniging te regelen, welke grondslagen vastgesteld werden te Londen in 8 artikelen. Willem I nam ze aan, en de nauwgezette getrouwheid en standvastigheid, waarmede hij op die grondslagen het nieuwe gebouw van het koninkrijk der Nederlanden heeft opgetrokken, waren eigenlijk de oorzaak van de beroerten, in België ontstaan. Maar er is meer; ten gevolge van die vereeniging en als prijs voor de voordeelen, die Nederland gerekend werd er bij te vinden, legden de Mogendheden, die de verdragen van Parijs en Weenen onderteekenden, den Koning op, deels den afstand van overzeesche bezittingen. deels het besteden van sommen, verkregen als een matige vergoeding, aan versterkingen, die van nu af voor Nederland nutteloos waren, deels een verlichting van haar eigen schuldenlast, deels het afzien van verdeelingen waarbij Holland gelijke rechten had. Nu over een scheiding onderhandelende en aldus de voordeelen verliezend, die uit de vereeniging voortvloeiden, geloofti Holland in zijn recht te zijn, als het den prijs van al die opofferingen, die zooeven genoemd werden, terugeischt en het schijnt wel dat het moeilijk ergens anders dien prijs kan eischen dan bij de mogendheden, ten wier gunste die opofferingen gebracht zijn ». (**De Bécourt,** 310-311 en nota). De Belgische gevolmachtigde Van de Weyer stelde, in stede van te blijven binnen den kring der vragen van de Conferentie, een ontwerp van vredesverdrag op, dat hij aanbood, als geheel overeenkomstig met de

voorloopige voorwaarden door het Congres aangenomen. (**De Bécourt**, 313). Dit ontwerp lokte zeer strenge aanmerkingen van wege de Heeren Falck en Van Zuylen uit, en meestal met het volste recht. (**De Bécourt**, 315).

De Keizer van Rusland, besloot ernstige stappen bij den Koning der Nederlanden te doen, en belastte zijn adjudant Graaf Orloff met die zending. Den 24 Februari had die generaal een beslissende samenkomst met Koning Willem I. Hij zeide hem, dat de Keizer te zijnen opzichte altijd met dezelfde gevoelens van vriendschap en genegenheid bezield was, maar dat hij vóór alles verplichtingen had tegenover Rusland, en dat hij daarom de gevoelens van zijn hart niet den vrijen loop kon laten. Hij drong er daarom bij den Koning op aan, dat deze zijne **voorloopige** goedkeuring aan de XXIV artikelen zou hechten. Indien de Koning er toe te bewegen was, dan zouden de russische vertegenwoordigers er geen bezwaar tegen hebben pogingen te Londen aan te wenden, om de Conferentie er toe te bewegen aan de wenschen van de Hollandsche regeering te voldoen, door in het tractaat wijzigingen aan te brengen op drie punten: het grondgebied, de binnenvaart en de kapitaliseering van de sommen, die België moest betalen. De Koning van Holland weigerde met het volste recht, tegenover het telkens afwisselende gedrag der groote mogendheden sedert de bijeenkomst der Conferentie, zich op dezen weg te begeven. (vgl. **Juste**, Histoire de Belgique, III, 191: **De Bécourt**, 350 en 351). Graaf Orloff verliet den Haag midden Maart, en verklaarde aan den Koning van Nederland, dat de Keizer van Rusland zich niet zou verzetten tegen de dwangmaatregelen, die de Conferentie zou kunnen nemen. Alles waartoe hij zich verplicht rekende was geen deel te nemen aan het toepassen van middelen, die ten doel zouden hebben den Koning der Nederlanden door wapengeweld te dwingen tot onderteekening van de XXIV artikelen. Kort daarop had de uitwisseling der bekrachtigingen plaats. (**De Bécourt**, 351-352).

(62) Protokol van 26 Sept. 1831 (Recueil de pièces diplomatiques II, 74) ; **De Lannoy**, Origines 286.

(63) **De Lannoy**, Origines, 289.

(64) **De Lannoy**, Origines, 290.

(65) De Oostenrijksch-Belgische schuld werd door twee overeenkomsten in het leven geroepen, de eene van 11 Oktober 1815, de andere van 5 Maart 1828, tusschen de Nederlanden en Oostenrijk gesloten, ten einde ten laste van het Koninkrijk der Nederlanden de schulden te brengen, welke het Oostenrijksche huis in den loop der 18e eeuw als hypotheek genomen had op zijn Belgische provincies, zonder dat de staten van die gewesten ze uitdrukkelijk hadden goedgekeurd, een omstandig-

heid, waarom zij bij artikel 8 van het verdrag te Luneville uitgesloten waren van diegene, welke Frankrijk te zijnen laste nam, als tredende in de rechten van Oostenrijk op België (**De Bécourt,** 319, nota).

(66) **De Bécourt,** 311-320.

(67) Recueil de pièces diplomatiques II, 96, 108.

(68) **De Lannoy,** Origines, 292, 293, nota.

(69) Protokol van 14 Oktober 1831; (Recueil de pièces diplomatiques, II, 92-94) **De Lannoy,** Origines 288.

(70) **De Bécourt,** 323.

(71) Recueil de pièces diplomatiques, I, 299.

(72) Bagot aan Lord Palmerston, 21 Okt. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 184, bl. 238 vlg); — Palmerston aan Bagot, 24 Okt. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X1, 187, bl. 242 vlg). — Palmerston aan Adair, 24 Okt. 1831 (op. cit. X1, Nr 188, bl. 243).

(73) **De Bécourt,** 324-325.

(74) Nota van Van de Weyer, 14 Nov. 1831 (Recueil de pièces diplomatiques II, 139) **De Lannoy,** Origines, 294.

(75) **Metternich,** Mémoires V, 146-147; **De Lannoy,** Origines 294.

(76) **De Lannoy,** Origines 294.

(77) **Von Arneth,** II, 127; **De Lannoy,** Origines 295.

(78) de Mey aan Verstolk, 22 Nov. 1830 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 288, bl. 318).

(79) Louis-Philippe aan Talleyrand, 19 Nov. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 267, bl. 276); Dalberg aan Talleyrand, 21 Nov. 1831 (op. cit. X2, Nr 269, bl. 277).

(80) **Juste,** Léopold I et II, 127.

(81) **Talleyrand,** Mémoires IV, 362; **Juste,** Léopold I et II, 134 en 483.

(82) **Talleyrand,** Mémoires IV, 263.

(83) **Talleyrand,** Mémoires IV, 384.

(84) **Juste,** Léopold I et Léopold II, 132-133.

(85) Talleyrand aan Périer, 2 Jan. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 282, bl. 291).

(86) **Juste,** Léopold I et II, 133.

(87) **Juste,** Léopold I et II, 481.

(88) **Juste,** Léopold I et II, 135.

(89) Brief van Leopold I aan Goblet, 18 December 1831. (**Juste,** Léopold I et II, 488).

(90) **Juste,** Léopold I et Léopold II, 139.

(91) **Juste,** Léopold I et Léopold II, 491.

(92) **Juste,** Léopold I et Léopold II, 188.

(93) **Talleyrand,** Mémoires IV, 363 en 407; **Juste,** Léopold I et Léopold II, 139-140.

(94) **De Bécourt**, 352. Mocht de Belgische gevolmachtigde gedeeltelijke bekrachtigingen aannemen? Neen, zonder eenigen twijfel, tenzij hij er toe gemachtigd was (**De Bécourt**, 352). Men had te Brussel de aanneming door Van de Weyer van de Russische bekrachtiging gelaakt, en wellicht was de eerste opwelling van het ministerie hem te ontslaan. (**De Bécourt**, 356).

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK XI

(1) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 152. vgl. **De Lannoy**, Origines, 304: « Hij (Talleyrand) ontraadde te Parijs het huwelijk van Leopold met Prinses Louise van Orleans, omdat men den pas verkozen Koning in zijn wankelenden toestand moest laten, en dat het een fout was in België een onoverkomelijken zedelijken slagboom op te werpen ». « Men haastte zich », zegt Talleyrand (mémoires V, 4) « zeer ten onrechte naar mijn meening, het huwelijk van Prinses Louise van Orleans met Koning Leopold te sluiten.... Het is duidelijk, dat het overhaaste sluiten van dit huwelijk onze zaken kon belemmeren, door de eischen van de Belgische en Fransche omwentelingsgezinden te doen toenemen ».

(2) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 502.

(3) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 152.

(4) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 150 en 153.

(5) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 159.

(6) **Juste**, Léopold I et Léopold II, 160.

(7) **Lavallée**, Histoire des Français V, 420 en 434.

(8) **Juste**, III, 194; vgl. De Potter, Souvenirs I, 259: « Prins Leopold werd verfranscht door zijn huwelijk met de dochter van Louis-Philippe».

(9) **De Lannoy**, Origines 297.

(10) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 196; **De Bécourt**, 355-356.

(11) **de Lichtervelde**, Leopold I, 104, 106.

(12) **Juste**, Histoire de Belgique III, 196-197.

(13) **De Bécourt**, 359. In rechte, hoewel er een verdrag tusschen België en de Mogendheden bestond, kon België geen aanspraak maken op onafhankelijkheid, zoolang deze door den vroegeren bezitter betwist werd; Willem I had België nog niet herkend, alleen een grondslag van scheiding aanvaard, en deze werd door België afgewezen, door de Conferentie zelf prijs gegeven.

Met België rechtstreeks onderhandelen kwam neer op een herkenning van dezen staat. Daarom wilde Willem van geen Nederlandsch-Belgische onderhandelingen weten tenzij, door het aannemen van zijn voorstellen, zijn rechten erkend werden. Daardoor kan men oordeelen over de steeds herhaalde aantijging van « la mauvaise foi irréductible du roi Guillaume » (**A. De Ridder**, Histoire de la Belgique contemporaine, I, 97). Voortdurend was er slechts wil van den kant der Belgen, die deze echter zorgvuldig poogden den schijn van recht te geven. Al even weinig kan men, zooals dezelfde schrijver het zooveel anderen nazegt, spreken van « La Hollande **feignit** alors de vouloir négocier ». (**A. De Ridder**, Histoire de la Belgique contemporaine I, 96). Willem wilde wel onder-

handelen, doch op de basis, die hij voorstelde, en niet beginnen met zijn voornaamste eischen prijs te geven, zooals het geval zou geweest zijn ware het voorstel van Palmerston als grondslag aanvaard. De belgische historici hebben echter deze fabel noodig om de houding van België in 1838-9 goed te praten, en zoo heel spoedig zal dus de fabel niet uitsterven!

(14) **De Bécourt**, 362-363.
(15) Protokol Nr 64, van 10 Juni 1832; **De Bécourt, 363.**
(16) **De Bécourt, 364-366.**
(17) **De Bécourt**, 364-366.
(18) **De Bécourt**, 372.
(19) **De Bécourt**, 373.
(20) Bijlage C van het protokol van 10 Juli 1832; **De Bécourt, 374-375.**
(21) **De Bécourt**, 385.
(22) **Juste**, Comte de Muelenaere, 47-48.
(23) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 198-199; **De Bécourt, 368-391.**
(24) Zie de brieven van Morel aan Van Gobbelschroy, o.a. die van 16 Sept. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 104, bl. 139); Van Asten aan Van Maanen, 22 Sept. 1832 (op. cit. X4, Nr 107, bl. 143).
(25) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 200 en nota.
(26) **De Bécourt**, 391.
(27) **De Bécourt**, 392.
(28) **Juste**, Histoire de Belgique III, 201; **De Bécourt**, 392.
(29) Van de Weyer aan de Theux, 30 Maart 1838 (**De Ridder**, hist. dipl. du traité de 1839, bl. 30).
(30) **De Bécourt**, 393-395.
(31) **Lavallée**, Histoire des Français V, 435.
(32) **De Bécourt**, 396-397.
(33) de **Lichtervelde**, Leopold I, 106-108.
(34) **De Bécourt**, 397-398; **Juste**, Histoire de Belgique III, 201.
(35) **Juste**, Histoire de Belgique III, 201.
(36) **Juste**, Histoire de Belgique III, 201.
(37) **Lavallée**, Histoire des Français V, 413 en 434.
(38) « Le Messager de Gand » van 10 Oktober 1832 deelde mede, dat tien millioen aan Chassé werd aangeboden, indien hij de Citadel overgaf.
(39) Van Marle aan Hofmann, 6 Okt. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 114, bl. 149).
(40) **Juste**, Histoire de Belgique III, 201.
(41) **Talleyrand**, Mémoires V, 9.
(42) Thiers aan Talleyrand, 11 Okt. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 321, bl. 314-5).

(43) De Broglie aan Talleyrand, 12 Okt. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 322, bl. 315).

(44) Men leest in **d'Haussonville,** Histoire de la politique extérieure du gouvernement français (1830-1848), I, 25, dat het officieel besluit, om de citadel van Antwerpen te belegeren, door het kabinet op 11 Okt. genomen werd vóór het de zekerheid had van de toestemming van Engeland..

(45) **Juste,** Histoire de Belgique, III, 202; Van Zuylen aan Van der Hoop, 2 Nov. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 121, bl. 156); Van Marle aan Hofmann, 3 Nov. 1832 (op. cit. X5, Nr 122, bl. 156).

(46) **Tallleyrand,** Mémoires V, 19; cfr. de uitlatingen van Lord Durham (Van Gobbelschroy aan de Mey, 9 Okt. 1832, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 117, bl. 151).

(47) **Juste,** Histoire de Belgique, III, 209; Recueil de pièces diplomatiques III, 279; Van Zuylen aan Van der Hoop, 27 Okt. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 120, bl. 155).

(48) **Talleyrand,** Mémoires V, 38.

(49) **Talleyrand,** Mémoires V, 39.

(50) **Juste,** Histoire de Belgique III, 210, Ancillon aan Maltzan, 27 Okt. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X3, bl. 84, Nr 59).

(51) de Rigny aan Ducrest de Villeneuve, 26 Okt. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 330, bl. 323).

(52) Recueil III, 320; Van Zuylen aan Van der Hoop, 13 Nov. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 124, bl. 158).

(53) Talleyrand aan de Broglie, 1 Dec. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X2, Nr 342, bl. 333).

(54) Talleyrand aan de Broglie, 31 Okt. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 335, bl. 327).

(55) De tusschenkomst van Frankrijk was sinds lang voorzien. Als bewijs diene wat wij lezen in Le Messager de Gand van 20 Juni 1832: « Volgens berichten uit Brussel deelt het Handelsblad mede, dat 26.000 Franschen België zullen binnenrukken, om de Belgen te helpen de Hollanders uit hun gebied te verdrijven; dat Frankrijk de kosten zal voorschieten, welke de tusschenkomst met zich brengen zal; maar dat België de uitgegeven sommen terug betalen zal ».

(56) **Juste,** Hist. de Belgique, III, 210-211 en nota; **Nothomb,** Essai 278.

Toen Frankrijk, tijdens den Tiendaagschen veldtocht, uitgenoodigd werd België ter hulp te komen, was er geene voorafgaandelijke overeenkomst betreffende de onkosten gesloten. In September 1831 antwoordde de fransche « Intendance » op de ingediende klachten dat de leveringen aan het fransche leger gedaan tijdens zijn tusschenkomst

in België, door België moesten betaald worden. De onderhandelingen voor de tweede tusschenkomst (1832) leidden niet tot overeenstemming in zake onkosten, doch men wilde daarom den franschen aanval tegen Antwerpen niet uitstellen. Wel vroeg de belgische regeering een buitengewoon crediet van 850.000 fr. aan, om de Belgen, die in 1831 waren geleverd hadden aan het fransche leger, te betalen, doch dit crediet werd slechts ten titel van voorschot aangevraagd, en op 23 Maart 1833 verklaarde gen. Goblet in de Kamers dat Frankrijk alleen de kosten van beide tochten dragen moest « car ces deux exceptions ont été le résultat de conditions onéreuses imposées à la Belgique **dans l'intérêt de la France** ». In April 1834 eischte België van het fransche ministerie van oorlog 250.000 fr. voor leveringen gedaan in 1832. De Franschman, gen. Evain, was toen belgisch minister van oorlog en **om diens positie niet in gevaar te brengen,** betaalde Frankrijk. De fransche vraag tot voldoen der « frais de protection » werd vernieuwd in 1835 en minister De Muelenaere erkende het goede recht van Frankrijk, doch beweerde dat Nederland deze onkosten moest vergoeden. « Enfin, le ministre de la guerre adressa le 17 janvier 1837 au département, le montant de la somme qui, dans son opinion était due par la Belgique; il y comprenait non seulement les frais de mobilisation de l'armée du Nord, mais aussi les frais d'entretien des prisonniers hollandais; le total était de 15.294.530 fr. 90 ct. ». (Not relative aux sommes dûes par la Belgique à la France pour les expéditions de 1831 et 1832; Archives de la Cour des Comtes de France: cfr. **Buffin,** Mémoires II, 583). Verrechtvaardiging van dezen eisch, de Broglie aan Talleyrand, 27 Nov. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 340, bl. 332).

(57) Over deze onderhandelingen, zie de correspondentie bij **Colenbrander,** gedenkstukken, X3, bl. 85 en vlg. - cfr. Van Marle aan Hofmann, 15 en 16 Nov. 1832 (op. cit. X5, Nrs 125 en 126, bl. 158-9).

(58) **Bosscha,** Neerlands heldendaden IV, 592; **Juste,** Histoire de Belgique III, 211.

(59) **Bosscha,** Neerlands heldendaden IV, 584.

(60) Van Zuylen aan Van der Hoop, 23 Nov. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 128, bl. 159).

(61) Messager de Gand, 23 Okt. 1832.

(62) Messager de Gand, 20 Okt. 1832. Volgens Le Messager de Gand, 27 Nov. 1832, was het kabinet van oorlog geheel samengesteld uit Franschen, en Levae zou in de kamerzitting van 25 Nov. geklaagd hebben over de benoeming van vreemdelingen tot burgerlijke ambten.

(63) Messager de Gand, 20 Okt. 1832. Volgens Le Messager de Gand van 5 Nov. 1832 waren er op veertig officieren van den Staf 30 Fran-

schen, 6 Polen en 4 Belgen; vgl. Lynx, 27 Okt. 1832; De Richemont 232.

(64) Bulletin officiel, V, (1832) bl. 166, Nr 94.

(65) Messager de Gand, 8 Sept. 1832.

(66) Messager de Gand, 24 Sept., 7, 17 en 27 Okt. 1832.

(67) Koninklijk besluit van 20 Oktober 1832 (Messager de Gand, 2 December 1832).

(68) Messager de Gand, 25 December 1832.

(69) Messager de Gand, 23 Okt. 1832: « In alle geval schijnt het ons toe, dat onze buren een te hoogen toon aanslaan.... maar laat ze ons leger belasteren, zooals men zien zal uit de aanhalingen uit de Parijsche dagbladen, die wij hieronder afschrijven; laat ze twijfelen aan den moed van onze dapperen; laat ze veronderstellen, dat de Belgen niet alleen van geen nut zullen zijn in het oogenblik van het gevaar, maar bovendien in staat, om wanorde in de gelederen der Fransche bataljons te brengen, indien men het waagde ze als hulptroepen te gebruiken; dit is een aanmatiging, waartegen elke echte Belg in verzet komt; maar het is eene handelwijze, door het gedrag der regeering gewettigd, toen zij onze onmacht erkende en Fransche officieren beriep om onze soldaten te commandeeren, alsof de Belgen geboren waren om aan vreemdelingen te gehoorzamen. Na de natie zóó verlaagd te hebben, bleef er niets over dan ze te verkoopen. Misschien zal het eens blijken, hoe wij verraden zijn.... Wat er echter van den kant van onze beschermers en dierbare vrienden de Franschen ook geschiedde, wij zullen niet onverhoeds overvallen worden; wij weten vooruit waarop wij voorbereid moeten zijn; de dagbladen van Parijs hebben zorg gedragen ons te berichten, dat de ontworpen krijgsverrichtingen alleen zullen plaats hebben in het belang van Frankrijk; dat het Fransche leger niet geroepen is, om zijn bloed te storten voor den vreemdeling, en dat de regeering, die de gevaren zal trotseeren, ook de vruchten van haar moed en haar handigheid moet plukken ».

(70) Messager de Gand, 15 December 1832.

(71) Vgl. Courrier Belge: « Dat leger zou in het vervolg misschien wel als beweegreden kunnen dienen om den Belgen te nopen het uiterste toe te staan ». « Heel mooi, Heeren beschermers van de Emancipation, gij haast u werkelijk te veel, om het masker af te werpen, gij laat ons te spoedig zien, wat er in uwe bedoelingen schuilt ». (zie Messager de Gand, 21 Oktober 1832).

(72) Juste, Histoire de Belgique III, 220.

(73) Bosscha, Heldendaden, IV, 592.

(74) Juste, Van de Weyer, II, 24.

(75) In een order van 15 November had de Franschman Baron Evain,

minister van Oorlog van België o.a. gezegd: « Het halstarrig weigeren van Nederland om zijn troepen terug te trekken over de grenzen, die de verdragen het hebben aangewezen, was een voortdurende daad van vijandelijkheid tegenover de groote Mogendheden van Europa ». Sir Robert Adair, vertegenwoordiger van Engeland te Brussel, teekende verzet aan tegen deze uitdrukking, die bij den tegenwoordigen staat der onderhandelingen den Koning, zijn meester, in oorlogstoestand met Holland konden brengen. Graaf de Latour-Maubourg verklaarde, dat hij geheel de gevoelens van Sir Robert Adair deelde ten opzichte van de woorden, die het karakter van de daad, door het Fransche leger volbracht, miskenden, en dat hij insgelijks verzet aanteekende tegen elke uitdrukking, die bij den tegenwoordigen staat der onderhandelingen, van dien aard was, dat zij het denkbeeld zou geven dat Frankrijk oorlog tegen Nederland voerde. (**Juste**, Histoire de Belgique III, 213 en nota; Messager de Gand, 22 Nov. 1832).

(76) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 751-753; vlg. **De Richemont** 80, 83 en 87; Messager de Gand, 3 en 4 Dec. 1832, nl. de beoordeeling van de opeisching, achttien uur na het openen van de aanvalswerken.

(77) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 214.

(78) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 753.

(79) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 757. vgl. Messager de Gand, 10 Dec. 1832: « Sedert eenige dagen zingen onze grootsprekers een toontje lager; het heet nu niet meer, zooals de Courrier in ernst beweerde, dat de citadel, den 29 aangevallen, den 30 stormenderhand genomen zou worden; het zijn nu niet meer lafaards, barbaren, ellendige Hollanders, die de citadel bezet houden, het is een garnizoen, dat zich dapper verdedigt; het zijn nu niet meer gedemoraliseerde, vreesachtige soldaten, die aan het muiten slaan als zij geen spek krijgen, nu men gezien heeft met welken moed, ja met welke woede zij bij de uitvallen en op de wallen vechten ».

(80) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 758; vgl. Messager de Gand, 3 December 1832: « Kolonel Buzen heeft op den toren van de hoofdkerk borden opgesteld, die seinen wisselen met het leger in Vlaanderen en dat bij Lier ».

(81) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 759-761.

(82) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 762-766.

(83) Zoo oordeelt onder anderen de schrijver van de Relation Sommaire in den franschen Spectateur Militaire, 83e aflevering, ook afzonderlijk uitgegeven. (Parijs 1833).

(84) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 767-768.

(85) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 775.

(86) **De Richemont**, 153. vgl. Messager de Gand, 12 Dec. 1832: « De mortier van 1000 pond is nog.... in de gieterij van Luik. De Koning persoonlijk staat er op, zegt men, dat die ontzaglijke vuurmond gebruikt zal worden.... ». Messager de Gand, 15 Dec. 1832: « Het groote kanon van Gent (Dulle Griet) zal tegelijkertijd te Antwerpen aankomen als de mortier van 500 kilos. Met dit krijgstuig en het keukengereedschap van het hof, zullen de muren vallen als die van Jericho ». Messager de Gand, 17 Dec. 1832: « Antwerpen, 15 Dec. Zooeven verneemt men, dat de veelbesproken mortier is aangekomen; ongetwijfeld zullen we nu spoedig kunnen oordeelen over zijne uitwerking ». Moniteur Belge: « Antwerpen, 21 Dec., 10 uur. De eerste bom, door den grooten mortier geworpen, is midden in het bastion Nr 1, waarop zij gericht was, neergekomen; de tweede is in hare vaart ontploft, zeker ten gevolge van een gebrek aan den kruitloop ».Union belge, 21 Dec.1832: « Men heeft er van afgezien den grooten mortier te gebruiken uit vrees voor ongelukken ». Courrier Belge: « Berchem, 21 Dec. De groote mortier van 1000 pond is geheel in orde opgesteld; op aansporing van Koning Leopold, zal men hem gebruiken, vandaag nog, alleen als proef.... Vele belgische officieren waren bij die proef aanwezig ». Deze berichten zijn overgenomen uit den Messager, 24 Dec. 1832. Messager de Gand, 2 Januari 1832: « Generaal Chassé vroeg aan Generaal de Rumigni, waarom Maarschalk Gérad, terwijl hij zulke aanzienlijke krachten tot zijn dienst had, op het eind van het beleg gemeend had, gebruikt te moeten maken van den grooten mortier van Luik. Generaal de Rumigni vergenoegde zich, met tot verontschuldiging van zijn chef te antwoorden, dat hij er alleen gebruik van gemaakt had, om Koning Leopold genoegen te doen ».

(87) **Bosscha**, Neerlands heldendaden III, 777.

(88) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 214-215.

(89) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 215.

(90) **De Richemont**, 113.

(91) Zie Messager de Gand, 15 Dec. 1832. vgl. **Juste**, Histoire de Belgique, III, 214: « Generaal Chassé bestuurde van uit de kazemat, waaraan hij door zijn lichamelijke zwakheden gekluisterd was, de verdediging met buitengewone krachtdadigheid. Hij en de soldaten onder zijn bevelen verdedigden tot het alleruiterste de Hollandsche vlag, die op de waggelende muren van de citadel van Antwerpen wapperde ». Een der officieren van het belegeringsleger drukte zijn meening aangaande den moed van het bezettingskorps op deze wijze uit: « Nous vous croyons tous des diables » (**Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 759, nota). Het is algemeen erkend, dat de werking van het geschut der

Citadel onovertrefbaar geweest is in juistheid. Deze bijzonderheid is niet ontgaan aan de aandacht van een bekwaam artillerie-officier bij het Engelsche zeewezen, die gedurende de beschieting bij het Fransche leger was, om den gang der belegering gade te slaan, en zijne opmerkingen heeft medegedeeld in Nr 54 van « The United Service Journal » (May 1833) (**Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 769, nota) — vgl. Van Zuylen aan Van der Hoop, 11 Dec. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 131, bl. 183).

(92) **Bosscha**, Neerlands heldendaden, III, 780-782.

(93) Messager de Gand, 4 Jan. 1833 ; « Het zijn de burgerwachten uit Henegouwen, die de citadel van Antwerpen in bezit hebben genomen. Twee honderd vijftig man maken er nu de bezetting of liever de wacht van uit ».

(94) **Juste**, Histoire de Belgique, III, 215. Evenwel gebruikte het Fransche leger, dat slechts zes dagen noodig had, om door België te trekken, en zich voor Antwerpen te legeren, veel meer tijd, om naar Frankrijk terug te keeren. Zie o.a. Messager de Gand, 9 jan. 1833, over de verlenging van het verblijf der fransche troepen in België ; Messager de Gand, 16 Februari 1833 : « Men meldt uit Doornik (14 Februari) : Eenige soldaten en kruitwagens van 't Fransche leger zijn door de stad getrokken op weg naar Rijssel ». Messager, 26 Febr. 1833 : « Het laatste gedeelte van het groote reservekamp van het noorderleger, dat te Boom gevestigd was, is deze week ingescheept om naar Frankrijk terug te keeren ». De Messager de Gand, 21 Maart 1833 meldde het vertrek van het Fransche krijgsmateriaal, dat nog in België was.

(95) **A. De Ridder**, Histoire de la Belgique contemporaine I, 98.

(96) Industrie, aangehaald in Messager de Gand, 29 Dec. 1832.

(97) Van Zuylen aan Van der Hoop, 4 Jan. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 138, bl. 169) ; vgl. op. cit. X2, 339 en X3, 311 ; nota van de engelsche zaakgelastigde Jerningham (op. cit. X2, 341).

(98) Verstolk aan Van Zuylen, 5 Jan. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 139, bl. 169) ; Recueil III, 177.

(99) Talleyrand aan de Broglie, 10, 24 en 30 Dec. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X2, Nrs 345, 348, 349, bl. 335, 338 vlg) ; de Broglie aan Talleyrand, 15 Dec. 1832 (op. cit. X2, Nr 346, bl. 336) ; Louis-Philippe aan de Broglie, 9 Jan. 1833 (op. cit. X2, Nr 353, bl. 340) ; Verstolk aan den Koning, 18 Jan. 1833 (op. cit. X5, Nr 145, bl. 175) ; Papers II, 183.

(100) Verstolk aan den Koning, 4 Febr. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 152 bl. 187) ; Verstolk aan Van Zuylen, 7 en 8 Febr. (op. cit. X5, Nrs 153 en 154, bl. 189) ; Papers II, 196, 197, 204 vlg.

(101) Van Zuylen raadde zelf aan hem te vervangen (Van Zuylen aan Van der Hoop, 26 Febr. 1833 bij **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 162, bl. 205).

(102) Papers II, 228.

(103) Papers II, 240.

(104) **De Bécourt,** 403-409 ; de Mey aan Verstolk, 5 Mei 1833 (op. cit. X5, Nr 186, bl. 254) ; Verstolk aan den Koning, 5 Mei 1833 (op. cit. X5, Nr 186, bl. 256).

(105) De Ridder, Histoire diplomatique du traité de 1839, 12-13. Instructies aan de Hollandsche gevolmachtigden Verstolk en Dedel, 27 Juni 1833 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 193, bl. 268) ; de verslagen van Verstolk en Dedel aan Van Zuylen, tijdelijk minister van buitenlandsche zaken (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, beginnend Nr 196, bl. 274), en van Dedel aan van Zuylen, later aan Verstolk (laatste : Verstolk aan Dedel, 29 Nov. 1833, op. cit. X5, Nr 240).

(106) **Juste,** Histoire de Belgique III, 225 ; Talleyrand, Mémoires V, 196-7, 328, 330 ; Verstolk en Dedel aan Van Zuylen 19-20 Juli 1833 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 198, bl. 289) ; 23 Juli 1833 (op. cit. X5, Nr 199, bl. 295).

(107) **De Ridder,** Hist. diplom. 13 ; De Conferentie was reeds « sine die » uitgesteld den 24 Oogst. (Verstolk en Dedel aan Van Zuylen, 25 Aug. 1833, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 211, bl. 356), en Verstolk vertrok den 15 Sept. naar den Haag (op. cit. X5, bl. 374).

(108) Verstolk en Dedel aan Van Zuylen, 30-31 Juli 1833 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 201, bl. 309-310) ; 13 Aug. 1833 (op. cit. X5, Nr 205, bl. 332 vlg). 19 Aug 1833 (op. cit. X5, Nr 208, bl. 344). Verstolk en Dedel aan Van Zuylen, 25 Augustus 1833 (**Colenbrander,** gedenkstuken X5, Nr 211, bl. 356) ; Van Zuylen en Verstolk, 16 Jan. 1835 (op. cit. X5, Nr 269, bl. 569).

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK XII

(1) ..... 5) Bonne garnison de Wallons à mettre à Gand où l'on conspire et d'où sont partis des députés pour La Haye afin de demander au roi Guillaume s'il appuyerait d'une force militaire la résistance des Gantois au gouvernement provisoire et au Congrès.

...... 14) Presser l'organisation des régiments d'infanterie et de cavallerie à Gand. C'est chose urgente surtout à Gand et pour Gand, il faut que les soldats n'aient pas une plainte à faire.... (**Buffin**, Mémoires et documents II, 543-545).

(2) **Huyttens**, Congrès national, III, 57.

(3) **Huyttens**, Congrès national, III, 95; zie ook hoofdstuk X.

(4) Omalius Thierry in de Staten-generaal (**Noordziek**, verslag der handelingen van de Staten-generaal 1829-1830, bl. 128a).

(5) Surlet de Chokier (**Noordziek**, Handelingen 205a).

(6) Bulletin des arrêtés et actes du gouvernement provisoire de la Belgique, Nr 5, 10 Okt. 1830.

(7) Bulletin des arrêtés, Nr 13, 26 Oct.

(8) Aangehaald bij **Prayon-Van Zuylen**, Belgische taalwetten, 123; **P. Hamelius**, le mouvement flamand, 63.

(9) Le gouvernement provisoire,

Considérant que le principe déjà proclamé de la liberté du langage emporte pour chaque citoyen la faculté de se servir de l'idiôme qui convient le mieux à ses intérêts ou à ses habitudes; et voulant régulariser l'exercice de cette faculté pour la mettre en harmonie avec le service des administrations générales et des tribunaux; considérant d'autre part que les langues flamande et allemande, en usage parmi les habitants de certaines localités, varient de province à province, et quelquefois de district à district, de sorte qu'il serait impossible de publier un texte officiel de lois et arrêtés en langue flamande et allemande;

Arrête:

Art. 1. — Le bulletin officiel des lois et actes du gouvernement sera publié en français.

Art. 2. — Dans les provinces où la langue flamande ou allemande est en usage parmi les habitants, les gouverneurs publieront dans leur Mémorial Administratif une traduction flamande ou allemande des lois et actes du gouvernement qui seraient applicables à toute la Belgique, et des actes particuliers qui ne concerneraient que leur province.

Art. 3. — Cette traduction sera publiée dans le plus prochain numéro

du Mémorial Administratif, et, s'il y a urgence, elle le sera dans un numéro spécialement destiné à cet effet.

Art. 4. — Les publications par affiches seront également accompagnées d'une traduction en langue flamande ou allemande, suivant les localités.

Art. 5. — Les citoyens, dans leurs rapports avec l'administration, sont autorisés à se servir indifféremment de la langue française, flamande ou allemande.

Art. 6. — Il en sera de même dans leur rapports avec les tribunaux ou les officiers du parquet, pourvu que la langue dont ils veulent faire usage soit comprise des juges et des avocats plaidants en matière civile; et en matière pénale, des juges, du ministère public et de leur défenseur.

Art. 7. — Le conseil de l'intérieur est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 15 novembre 1830.

Les membres du comité central :

(signé) Comte Félix de Mérode, Ch. Rogier, A. Gendebien.

Par ordonnance : Le Secrétaire, (signé) J. Van der Linden.

(10) « Les premiers principes d'une bonne administration sont basés sur l'emploi exclusif d'une langue, et il est évident que la seule langue des Belges doit être le Français. Pour arriver à ce résultat, il est nécessaire que toutes les fonctions civiles et militaires soient confiées à des Wallons et à des Luxembourgeois ; de cette manière, lesFlamands, privés temporairement des avantages attachés à ces emplois, seront contraints d'apprendre le français et l'on détruira ainsi peu à peu l'élément germanique en Belgique ».

Deze brief werd voor het eerst voorgebracht door F. Gérard in een voordracht over Vlaamsche taalrechten en de middeleeuwen, gehouden voor het Vlaamsch Verbond te Gent (27 Maart 1866). (Verslag in Beurzencourant, 29-31 Maart en Vrije Woord van Antwerpen, 31 Maart en 7 Mei 1866). Vleeschouwer drukte de brief over in Reinaert de Vos (14 October 1866). Vermits Rogier stierf in 1885 en Raikem in 1875, konden zij gemakkelijk en Vleeschouwer en Gérard tegenspreken, zooals Rogier de Journal de Bruxelles in 1856 had tegengesproken. Dit werd echter niet gedaan ; niets werd tegen de authenticiteit van dit schrijven aangevoerd. L. Willems onderzocht de waarde van dit stuk in Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie (Juli-Aug. 1902, bl. 53), en betwist de echtheid niet, doch kent het stuk toe aan Gendebien. Zijn argumenten zijn echter zeer weinig overtuigend voor dit laatste.

(11) **Huyttens,** Congrès National I, 332; vlg. **Hamélius,** le mouvement flamand 63-66; **Prayon Van Zuylen,** Belgische taalwetten 122-139.
(12) **Claeys,** Mémorial de la ville de Gand, 541.
(13) **Claeys,** Mémorial de la Ville de Gand, 533, 536, 540-2, 544.
(14) **Destanberg,** Gent sedert 1831, bl. 13, 14, 18, 19.
(15) **Destanberg,** Gent sedert 1831, bl. 22, 25, 26.
(16) **Destanberg,** Gent sedert 1831, bl. 31-32.
(17) **Destanberg,** Gent sedert 1831, bl. 39, 41; **Claeys,** mémorial 540-2, 544.
(18) Brief van een onbekende, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X3, Nr 347, bl. 466-467.
(19) Schets van mijn advies, (**Colenbrander,** gedenkstukken, X5, Nr 333 bl. 386).
(20) Morel aan Van Gobbelschroy, 11 Sept. 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 101, bl. 134); 19 Dec. 1832 (op. cit. X5, Nr 132, bl. 163) 7 Jan. 1833 (op. cit. X5, Nr 141, bl. 173).
(21) Tijdens den aanval der Hollanders, zooals met Augustus gebeurde, hadden zij moeten ingrijpen doch bleven werkeloos.
(22) de la Sarnaz aan Eenens, 8 Nov. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 563, bl. 597).
(23) Morel aan Van Gobbelschroy, 24 Juli 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X5, Nr 82, bl. 98).
(24) Morel aan Van Gobbelschroy, 17 Juli 1832 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 78, bl. 25). Cockerill was oogenschijnlijk in het buitenland. Morel vraagt later, dat men van uit den Haag zijn terugkeer bespoedige (Morel aan Van Gobbelschroy, 24 Juli 1832; zie op. cit. X3, Nr 82, bl. 100).
(25) Deze schreef bijv.: « Ik wil Z. M. als Belg en niet als Hollander dienen, of liever ik wil een **Nederlander** zijn en blijven ». (Willems aan Van Maanen, 10 Febr. 1832, bij **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 26, bl. 32).
(26) Hanssens, Situation politique de Bruxelles, Sept. 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 530, bl. 570).
(27) Van Gobbelschroy aan de Mey, 5 Juli 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 476, bl. 525).
(28) Résumé des nouvelles apportées par M. De Bruyne, 9 Oct. 1831, (**Colenbrander,** gedenkstukken, X4, Nr 536, bl. 574); Morel aan de Mey, 15 Oct. 1831 (op. cit. X4, Nr. 542, bl. 578).
(29) bedoeld is de Koning.
(30) Hofmann aan Morel, 8 Mei 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X4, Nr 447, bl. 503).

(31) Morel aan Hofmann, 29 Oct. 1831 (Colenbrander, gedenkstukken, X4, Nr 553, bl. 587).
(32) Verstolk aan den Koning, 21 Nov. 1831 (Colenbrander, gedenkstukken X4, Nr 568, bl. 602).
(33) de Lichtervelde, Leopold I, 100.
(34) Moniteur belge, 3 Oct. 1831.
(35) de Lichtervelde, Leopold I, 100.
(36) de Lichtervelde, Leopold I, 85 ; de capacitaire kiezers eerst door het Voorloopig Bewind aanvaard, hadden hun kiesrecht verloren (op. cit. 76) ; de kiezers van den buiten, vijandig gesteld tegenover Oranje, ten gevolge van de werking der geestelijkheid, vormden de meerderheid van het nieuwe kiezerskorps. (Destanberg, Gent sedert 1831, bl. 41). Bovendien bevestigde de Regentie van Gent dat overal grof bedrog was gepleegd (Claeys, mémorial de la ville de Gand, 541-542).
(37) Moniteur belge, 14, 15 en 16 oct. 1831.
(38) cfr. Moniteur belge, 25 oct. 1831.
(39) « Le général, commandant des forces actives et les forteresses dans les deux Flandres, porte à la connaissance des habitants qu'il a jugé nécessaire de déclarer la ville de Gand en état de siège, à dater de ce moment.

A cet effet, et d'après la loi du 24 décembre 1811, un conseil de guerre permanent sera installé immédiatement à la citadelle de Gand. Sont justiciables de ce conseil, dont les arrêts sont sans appel, les espions, les embaucheurs, les provocateurs à la révolte ou au mépris de l'autorité établie, les fabricateurs de nouvelles alarmantes, les auteurs d'écrits incendiaires, etc., etc.

Les tribunaux civils continueront à exercer leurs pouvoirs en matière de délits ordinaires pour autant que ces délits n'auraient aucun rapport avec ceux ci-dessus mentionnés.

Par suite de la mise en état de siège tous ressemblements au dessus de dix personnes sont défendus ; les réunions secrêtes sont interdites.

Des reglements de police extraordinaires seront affichés ultérieurement, et on sera tenu de s'y conformer strictement.

Au Quartier Général à Gand, le 21 octobre 1831, à dix heures du soir :

Le général commandant les forces actives et les forteresses des deux Flandres.

(s) Niellon.

(Bulletin officiel 1832, t. V, p. 106, No 94).

(40) Bulletin officiel 1832, tome V, p. 106, No 94. De staat van beleg werd eerst op 3 Maart 1833 opgeheven. cfr. Claeys, Mémorial de la ville de Gand, 526.

(41) Messager de Gand, 27-1-1832. Zie oorspronkelijke tekst afgedrukt in Jong Dietschland, 3e jaargang, Nr 16, 19 April 1929, bl. 242 vlg.
(42) Bulletin officiel, 1832 t. V, bl. 95.
(43) Lynx, 26 October 1831.
(44) **Laroière**, 83 : « Guérette, né à Liège, chef d'escadron dans l'armée française. Admis à la retraite le 10 juillet 1810 ; admis le 10 mai 1831 au service de la Belgique, il fut nommé commandant de place à Anvers ».
(45) Moniteur belge, 18 Juni 1831.
(46) Moniteur belge, 10 Juni 1831. « Ch. Rogier n'accepte le gouvernement d'Anvers qu'à condition de conserver le grade de colonel ».
(47) cfr. Messager de Gand, 6 Jan. 1832.
(48) Moniteur belge, 24 Nov. 1831 ; cfr. Emancipation, 26 Nov. 1831.
(49) Morel aan Hofmann, 29 Oct. 1831. (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 553, bl. 587). Grégoire aan Van Doorn, 29 Oct. 1831 (op. cit. X4, Nr 554, bl. 588) ; Brief aan de Mey, 1-2 Nov. 1831 (op. cit. X4, Nr 557, bl. 590) ; Grégoire aan Van Doorn, 7 Nov. 1831 (op. cit. X4, Nr 561, bl. 593), en 9 Nov. 1831 (op. cit. X4, Nr 564, bl. 598).
(50) Zoo had Morel de Orangisten gedoopt.
(51) de Mey aan Morel, 4 Nov. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 559, bl. 592).
(52) bijv. Bergmann aan Van Maanen, 23 Nov. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 570, bl. 608).
(53) Grégoire aan Van Doorn, 9 Nov. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X4, Nr 564, bl. 599) ; Morel aan de Mey, 7 Dec. 1831 (op. cit. X4, Nr 577, bl. 614).
(54) Bergmann aan Van Maanen, 23 Nov. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X4, Nr 570, bl. 608).
(55) Bergmann aan Van Maanen, 28 Dec. 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 7, bl. 4).
(56) **Destanberg**, Gent sedert 1831, bl. 33.
(57) Messager de Gand, 12 en 13 Jan. 1832.
(58) Messager de Gand, 25 Jan. 1832.
(59) Messager de Gand, 4 Febr. 1832.
(60) Le Général Commandant les forces actives et forteresses dans les deux Flandres,

Vu la mise en état de siège de la ville de Gand,

Vu les articles 101 et suivant du décret impérial du 24 déc. 1811

Arrête

A dater de ce jour, aucun journal, pamphlet ou écrit périodique

quelconque ne pourra paraître en cette ville de Gand sans l'autorisation préalable du général commandant la division des Flandres.

Quartier général de Gand, 17 janv. 1832.

Le général commandant la division des Flandres,
(signé) Niellon.

(Messager de Gand, 18 Jan. 1832. cfr. Messager 1 Febr. 1832 Moniteur belge, 22 Jan. 1832).

(61) Messager de Gand, 18 Jan. 1832.

(62) Messager de Gand, 1 Febr. 1832.

(63) Moniteur belge, 22 Jan. 1832.

(64) Le général commandant la division des Flandres, voulant éviter toute fausse interprétation et n'ayant pas eu l'intention d'établir la censure, mais de prévenir que les écrits ne paraissent sous des noms supposés ;

Revu l'arrêté du 17 janvier dernier

Vu l'état de siège de la place ;

Vu les art. 92, 95, 101, 102 et 103 du décret impérial du 24 déc.1811 ;

Arrête

Art. I. — Tous les journaux et écrits périodiques peuvent être imprimés et distribués comme par le passé à la seule condition que les éditeurs fassent connaître au commandant de la place leurs noms et domiciles.

Art.II. — Les délits contre la sûreté de l'Etat, commis par la presse aussi bien que par d'autres moyens continueront à être jugés par le conseil de guerre.

Gand, le 22 janvier 1832.

(signé) Niellon.

(Moniteur belge, 25 janvier 1832).

(65) Moniteur belge, 21 en 25 Jan. 1832.

(66) Messager de Gand, 25 Jan. 1832.

(67) Journal d'Anvers ; cfr. Messager de Gand, 30 Jan. 1832.

(68) Het waren 1). een oproep tot de Luxemburgers, trouw aan Willem I ; 2). een oproep aan de oud-strijders van Oost-Indië ; 3). een bericht van den prins van Oranje aan de belgische vaandelvluchtigen.

(69) Messager de Gand, 27 Jan. 1832.

(70) Wat een aandachtig beschouwer der huidige toestanden opvalt is dat de namen der Gentsche liberale Orangisten van 1830, in menig geval dezelfde zijn als die der huidige liberale franskiljons van Gent. Het ware zeer belangrijk op te helderen, hoe die verandering ontstaan is, en zou waarschijnlijk een heel eigenaardig licht werpen op de werking van België en op de ontwikkeling der Vlaamsche Beweging. Dit

onderzoek valt buiten het kader van dit werk. Opzoekingen over de vrijmetselarij zouden misschien wel uitkomst brengen: in 1830 was prins Frederik, grootmeester der Nederlandsche loge, die vervangen werd in België na de omwenteling van 1830 door een tak van de fransche « Grand Orient ».

(71) Messager de Gand, 29 Jan., 2 Febr. 1832.

(72) Messager de Gand, 30 Jan. 1832; **Ad. Dubois**, Essais et notices, II, 152.

(73) Messager de Gand, 2 Febr. 1832.

(74) Messager de Gand, 16, 17 Februari 1832.

(75) Messager de Gand, 21 Febr. 1832.

(76) Leopold etc...... Sur le rapport de M. le général commandant la division des Flandres, en date du 21 octobre.

Vu la résolution prise, le 21 du même mois par le conseil composé du gouverneur civil de la province, des officiers supérieurs commandants de la province, de la place de Gand, des différentes armes, et des chefs des différents services militaires ainsi que du procureur du roi, et de laquelle il résulte qu'il est urgent que la ville de Gand soit déclarée en état de siège, afin de la mettre à couvert des malheurs dont elle est menacée.

Sur la proposition du ministre de la guerre,

Nous avons arrêté et arrêtons:

La mise en état de siège de la ville de Gand, portée à la connaissance des habitants de la dite ville par la déclaration du général, commandant les forces actives des deux Flandres, publiée le 21 oct. 1831, à 10 heures du soir est approuvée.

Bruxelles, le 22 octobre 1831.

(signé) Léopold.

(Messager de Gand, 22 Febr. 1832).

(77) Leopold, etc...... Attendu que les troupes qui se trouvent dans les deux Flandres sont mises sur le pied de guerre,

Vu l'article 26 du code de procédure pour l'armée de terre;

Le conseil des ministres entendu;

Avons arrêté et arrêtons:

Art. I. — Un conseil de guerre permanent en campagne, sera établi près de l' armée des Flandres.

Art. II. — Monsieur le général de brigade Niellon, est chargé de la formation du dit conseil de guerre permanent en se conformant aux dispositions des articles 262 et 263 du code de procédure pour l'armée de terre.

Art. III. — Le ministre de la guerre est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 22 octobre 1831.

Leopold.

(Messager de Gand, 22 Febr. 1832).

(78) Besluit van het Hooger Krijgsgerechtshof, dd. 10 Febr. 1832, waarbij een zekere Aspers, beschuldigd van bespieding, verwezen werd voor den krijgsraad van Oost-Vlaanderen. (cfr. Messager de Gand, 22 Februari 1832).

(79) Le général commandant la division des Flandres,

Vu l'arrêt de la Haute Cour de Justice Militaire qui précède (arrêté de la cour militaire en date du 10 février renvoyant un certain Aspers, accusé d'espionnage devant le conseil de guerre de la Flandre orientale. cfr. le Messager de Gand, 22 février 1832)

Ordonne :

Tout individu militaire ou autre qui sera trouvé s'être rendu coupable ou complice d'espionnage, d'embauchage, d'excitation à la désertion, de correspondance avec l'ennemi, ou de tout autre crime ou délit relatif au corps d'armée ou à ses appartenances, soit par la voie de la presse, soit par tout autre moyen, sera dorénavant traduit devant le conseil de guerre permanant en campagne, dont les jugements sont sans appel.

Quartier général de Gand, le 19 février 1832.

(signé) Niellon.

(v. Messager de Gand, 22 février 1832).

(80) Messager de Gand, 23 Febr. 1832.

(81) Messager de Gand, 26 Febr. 1832.

(82) Brief van Fr. Brédael aan de revolutionnaire krant Le Belge; cfr. Messager de Gand, 26 Febr. 1832.

(83) Verklaring van De Brouckere, minister van oorlog, aan de Kamers, 8 Maart 1832; (cfr. Moniteur belge, 10 Maart 1832; Messager de Gand, 22 Febr. 1832).

(84) **J. Dixon**, Mon exil, 46, 47, 48.

(85) L'Indépendant, v. Messager de Gand, 24 Febr. 1832; cfr. getuigschriften afgeleverd op 22 en 25 Febr. 1832 door burgemeester en Schepenen der stad Gent, door Handel-en Nijverheidskamer, door Voorzitter en bestuurleden der « Société Industrielle » van Gent — v. **Dixon**, mon exil, 68.

(86) Messager de Gand, 24 Februari 1832.

(87) **Dixon**, Mon exil, 57, 72, 74.

(88) Moniteur belge, 11 en 18 Maart 1832.

(89) Messager de Gand, 20 April 1832.
(90) Verstolk aan den Koning, 10 Febr. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 25, bl. 30).
(91) Grégoire aan Van Doorn, 15 Febr. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 27, bl. 33) ; 16 Febr. 1832 (op. cit. X5, Nr 28, bl. 36) ; plan van herinrichting van België na restauratie (op. cit. X5, bl. 40) ; opstel van Teste, 18 Juni 1832 (op. cit. X5, Nr 69, bl. 86).
(92) Delfosse aan Hofmann, Maart 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 40, bl. 55).
(93) **Colenbrander**, gedenkstukken X5, bl. 63, nota.
(94) de Mey aan Van Gobbelschroy, 27 Maart 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 45, bl. 63) ; Morel aan Van Gobbelschroy, 11 Sept. 1832 (op. cit. X5, Nr 101, bl. 134).
(95) Grégoire aan Van Doorn, 16 Febr. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 28, bl. 37) ; Morel aan Van Gobbelschroy, 26 Maart 1832 (op. cit. X5, Nr 44, bl. 63) ; de Mey aan Van Gobbelschroy, (op. cit. X5, Nr 45, bl. 66).
(96) Morel aan Van Gobbelschroy, 17 Juli 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 78 bl. 95).
(97) Morel aan Van Gobbelschroy, 24 Juli 1831 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 82, bl. 98).
(98) Zelfde bericht.
(99) Morel aan Van Gobbelschroy, 26 Juli 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 83, bl. 100) ; 8 Aug. (op. cit. X5, Nr 85, bl. 101) ; 10 Aug. (op. cit. X5, Nr 86, bl. 102) ; 12 Aug. (op. cit. X5, Nr 89, bl. 108) ; 15 Aug. (op. cit. X5, Nr 90, bl. 109) ; 18 Aug. (op. cit. X5 Nr 91, bl. 110).
(100) Verstolk aan den Koning, 8 Sept. 1832 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 99, bl. 130).
(101) Morel aan Van Gobbelschroy, 11, 12 en 14 Sept. (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nrs 101, 102, 103, bl. 133 vlg).
(102) Messager de Gand, 26, 28, 29, 30 Sept. 1832.
(103) Messager de Gand, 8 Oct. 1832.
(104) Messager de Gand, 13 Juli 1832.
(105) Messager de Gand, 28 Aug. 1832.
(106) Moniteur belge, 13 Sept. 1832.
(107) Messager de Gand, 10 Sept. 1832.
(108) « L'organe des orangistes, le Messager de Gand, vient de provoquer la nation. « Il y a » dit il « guerre à mort entre la révolution et nous ! C'est à la vindicte publique à nous rendre raison de ces paroles incendiaires ». (Journal des Flandres, 14 Sept. 1832).

(109) **Destanberg**, Gent sedert 1831, bl. 80.
(110) Brief van Van der Schrieck aan « Le Libéral », 6 Jan. 1833.
(111) Messager de Gand, 10, 13 Nov. 1832.
(112) cfr. Messager de Gand, 10 Nov. 1832.
(113) Kamer der Volksvertegenwoordigers, 30 Nov. 1832, v. Moniteur belge, 2 Dec. 1832.
(114) Rede van Lebeau in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, 21 Dec. 1832; v. Moniteur belge, 23 Dec. 1832.
(115) « Un vétéran de l'Empire, était venu de France pour organiser l'armée belge et, afin d'en faire un ministre, on lui avait conféré la grande naturalisation ». (de Lichtervelde, Leopold I, 142).
(116) Monsieur le Colonel,

Je vous préviens que, sur le rapport de M. le Ministre de la justice, le Roi a décidé en conseil, que l'auditeur militaire qui n'est pas justiciable de la Haute Cour militaire et qui a été arrêté par un acte émanant du conseil de guerre permanent de la première division serait remis sur le champ en liberté et que M. l'auditeur militaire (général) se rendrait immédiatement à Anvers pour informer sur cette arrestation.

Je vous prie, en conséquence, en vertu des pouvoirs dont vous êtes revêtu, d'ordonner à l'autorité qui a fait exécuter cette arrestation illégale, de remettre sur le champ M. Claessens en liberté et de me rendre compte de la présente exécution du présent ordre.

Le ministre de la guerre,
Baron Evain.

(Discours de Dumortier, séance du 21 décembre 1832, v. moniteur belge, 23 décembre 1832).
(117) Gendebien en De Brouckere, Kamerzitting van 21 Dec., Moniteur belge, 23 Dec. 1832.
(118) Kamerzitting van 21 Dec., cfr. Moniteur belge, 23 Dec. 1832.
(119) Bulletin officiel, 1832, bl. 704.
(120) Messager de Gand, 1 Jan. 1833.
(121) Messager de Gand, 1 Febr. 1833.
(122) Le Libéral, 2 Febr. 1833.
(123) Leopold, etc.,

Sur la proposition de notre ministre de la justice,

Nous avons arrêté et arrêtons:

Art. I. — Les sieurs Messiaen (Bernard) commissaire de police à Gand, et Dewyndt (Jacques) commissaire de police à Anvers, sont revoqués de leurs fonctions.

Art. II. — Notre ministre de la justice est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Donné à Bruxelles, le 21 novembre 1832.

Léopold.

Bulletin officiel, 22 novembre 1832.

(124) Journal des Flandres, 23 Nov., 1 Dec. 1832; Messager de Gand, 24, 25 Nov. 1832.

(125) Messager de Gand, 2 Dec. 1832.

(126) Morel aan Van Gobbelschroy, 25 Sept. 1832 (**Colenbrander, gedenkstukken**, X5, Nr 108, bl. 143), 5 Oct. 1832 (op. cit. X5, Nr 112, bl. 148); 8 Oct. 1832 (op. cit. X5, Nr 116, bl. 151); 19 Dec. 1832 (op. cit. X3, Nr 132 bl. 163); Grégoire aan Van Doorn, 4 Oct. 1832 (op. cit. X5, Nr 112, bl. 146).

(127) Een mooi staaltje van de fransche overheersching in België: Graaf d'Argout, minister van landbouw en handel zegde « Ainsi venons-nous d'envoyer l'ordre en Belgique, d'ôter au général Magnan (fr. gen. in belgischen dienst) son commandement actif, et de le placer ailleurs » (Van Marle aan Hofmann, 25 Sept. 1832, bij **Colenbrander, gedenkstukken** X5, Nr 109, bl. 145).

(128) Morel aan de Mey, Dec. 1832 of Jan. 1833 (**Colenbrander, gedenkstukken** X5, Nr 136, bl. 166).

(129) Bergmann aan Van Maanen, 23 Dec. 1832 (**Colenbrander, gedenkstukken** X5, Nr 133, bl. 164); Saportas aan de Mey, 4 Jan, 1833 (op. cit. X5, Nr 137, bl. 167); Morel aan Van Gobbelschroy, 15 Jan. 1833, (op. cit. X5, Nr 142, bl. 174).

(130) de Roisin, 11-14 Febr. 1833 (**Colenbrander, gedenkstukken X5**, Nr 156, bl. 199).

(131) Grégoire aan Van Doorn, 2 April 1833 (**Colenbrander, gedenkstukken** X5, Nr 173, bl. 232).

(132) Journal du commerce (Antwerpen); l'Industrie (Luik) cfr. Messager de Gand, 12, 14, 18 Oct. 1832.

(133) Messager de Gand, 1 Aug. 1832.

(134) Le Knout, 7 Febr. 1833; Le Belge, 6 Febr. 1833; Le Messager de Gand, 7, 13 Febr. 1833; opmerkelijk is het dat de « Courrier belge » over de geheele aangelegenheid met geen woord rept.

(135) Knout, 7 Febr. 1833; Messager de Gand, 11 Febr. 1833.

(136) Messager de Gand, 8 Febr. 1833.

(137) **Thonissen**, la Belgique sous Léopold I, III, 5-6, en nota.

(138) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 7-8.

(139) Moniteur belge, 13 Oct. 1831.

(140) Rede van De Brouckere, minister van oorlog, in de Kamer, 23 Jan. 1832; v. Moniteur belge, 25 Jan. 1832.

(141) Brief van Comm. Lecocq; v. Emancipation, 1 en 7 Nov. 1831.

(142) Moniteur belge, 7 Nov. 1831.

(143) Emancipation, 2 Nov. 1831.

(144) Moniteur belge, 11 Nov. 1831.
(145) Emancipation, 28, 30 Nov. 1831.
(146) Emancipation, 24, 27 Nov. 1831.
(147) Emancipation, 21 Dec. 1831.
(148) Moniteur belge, 30 Dec. 1831.
(149) Moniteur belge, 30 Dec. 1831.
(150) Le Lynx, 27 Febr. 1831.
(151) Emancipation, 27 Dec. 1831; Moniteur belge, 31 Jan. 1832.
(152) Courrier belge, v. Messager de Gand, 4 Febr. 1832.
(153) Messager de Gand; 3 Mei 1832.
(154) Emancipation, 26 Dec. 1831, 7 Jan. 1832.
(155) Messager de Gand, 6 Jan. 1832.
(156) Emancipation, 9 en 26 Dec. 1831; 17 Jan. 1832; Messager de Gand, 9 Jan. 1832.
(157) De Bruyne aan Van Doorn, 15 April 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 179, bl. 239).
(158) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, bl. 5.
(159) Dat de adel voor een groot deel orangist bleef tot 1834, wordt algemeen erkend. **Corti** en **Buffin** (Léopold I, 91) geven als uitleg: uit spijt omdat het volk te veel rechten had verkregen. Dat hoogere motieven, zooals trouw en vaderlandsliefde, oorzaak konden zijn, dat men orangist bleef, wordt nooit door een belgisch geschiedschrijver aanvaard; dergelijke verklaring schuift men eenvoudig van kant. Men beschuldigt liever de orangisten onder de hevigste franskiljons te tellen: aldus Pirenne bijv.
(160) de Warzée d'Hermalle aan Van Maanen, 27 Sept. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 223, bl. 392).
(161) d'Herbigny aan Verstolk, 27 Sept. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 224, bl. 393).
(162) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 76.
(163) Morel aan Van Gobbelschroy, 7 en 15 Jan. 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nrs 141 en 142, bl. 172 vlg).
(164) v. Messager de Gand, 1 Sept. 1832.
(165) v. Messager de Gand 8 Sept. 1832.
(166) v. Messager de Gand, 15 Sept. 1832.
(167) v. Messager de Gand, 6 Oct. 1832.
(168) v. Messager de Gand, 25 Jan. 1833.
(169) **Corti** et **Buffin**, Léopold I, 89.
(170) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, bl. 65.
(171) Brandes aan Gericke, 30 Juni 1833 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 194, bl. 274).

(172) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 77 en nota.
(173) **Corti et Buffin,** Léopold I, 92-93.
(174) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 77 en nota.
(175) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 77-79.
(176) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 80-81.
(177) **Juste,** Gendebien, 101.
(178) **Corti et Buffin,** Léopold I, 91.
(179) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 82.
(180) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 85-6.
(181) **Bartels,** Documents historiques, 368.
(182) **Corti et Buffin,** Léopold I, 91 ; Verstolk aan Van Zuylen, 22 April 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X5, Nr 252, bl. 488).
(183) **Corti et Buffin,** Léopold I, 91-92.
(184) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 87 ; Verstolk aan Van Zuylen, 22 April 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 252, bl. 488). Natuurlijk wordt von Dietrichstein, die zulke berichten doorzond door de Belgische geschiedschrijvers zoo zwart mogelijk afgeschilderd. Hij was reactionnair, vijand van België, enz. Bewijzen geeft men liefst niet.
(185) Luden aan Copes van Hasselt, 2 Dec. 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 262, bl. 554).
(186) Papiers d'H. De Brouckere (aangehaald bij **Corti et Buffin,** Léopold I, 92).
(187) Prins de Ligne aan Metternich, 6 Mei 1834 (**Corti et Buffin,** Léopold I, 93) ; Verstolk aan Van Zuylen, 22 April 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 252, bl. 482) ; **Corti et Buffin,** Léopold I, 88.
(189) Verstolk aan Van Zuylen, 22 April 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 252, bl. 482 en488).
(190) **Bartels,** Les Flandres, 373 ; **de Lichtervelde,** Léopold I, 137-8.
(191) **Juste,** Gendebien, 101 vlg ; **Bartels,** les Flandres, 560.
(192) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, bl. 97.
(193) **de Lichtervelde,** Léopold I, 135-137.
(194) Wet van 25 Juli 1834 (**de Lichtervelde,** Léopold I, 138-9).
(195) **de Lichtervelde,** Léopold I, 130.

NOTA'S BIJ HOOFDSTUK XIII

(1) **De Bécourt**, 425.

(2) Verzoekschriften van Luik en Gent tot het Congres gericht; **Van den Bogaerde van ten Brugge**, Essai sur l'importance du commerce, de la navigation et de l'industrie dans les provinces, formant le royaume des Pays-Bas 281-9.

(3) **Ryelandt**, La Révolution de 1830 à Bruges (Ann. Soc. Emul., 1905, p. 266).

(4) **Huyttens**, Congrès national II, 352-353.

(5) **Huyttens**, Congrès national II, 364.

(6) **Huyttens**, Congrès national I, 177.

(7) **Huyttens**, Congrès national II, 80; La révolution belge vengée par un catholique patriote, 88.

(8) Castillon aan Box, 31 Oct. 1834 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 260, bl. 550); quelques mots sur les affaires de Belgique, 13 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 295, bl. 592); Conversatie met Van Aken, 3 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 297, bl. 594); Conversatie met Klingroth, 14 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 298, bl. 597).

(9) **Lavallée**, Histoire des Français, V, 468.

(10) Tegelijkertijd werd België door de Fransche dagbladen aangevallen. **Le Journal des Débats**: « De eerste indruk van een Franschman, die in België komt, is die van groote voldoening. Die mooie versterkingen van Mons, de onneembare wallen van Charleroi, van Hoei, van Namen, alle tegen ons gebouwd zijn dus nu voor ons. De soldaten, die ze bewaken, dragen een uniform, die een navolging van de onze is; de voornaamste officieren van het Belgisch leger, zijn Franschen, de Belgische minister van oorlog is een Fransch generaal, vergrijsd in den dienst van zijn land.... België is Fransch door godsdienst en zeden; zijn grondgebied is een voortzetting van het onze....» (Courrier belge, 31 Juli 1836; Bibliographie Nr 358). **Le Corsaire** (Fr. dagblad): « Zoudt gij mij kunnen zeggen waar België als natie op gelijkt? 't is noch een koninkrijk, noch een republiek, noch een keurvorstendom; 't is een provincie, een prefectuur, een eenvoudig aanhangsel van het Fransche grondgebied, iets vettigs en weligs, waarvan al het nationale bestaat in het opbrengen van hop en steenkolen » (Courrier belge, 2 Aug. 1836; Bibliographie, Nr 359) — Le National van Parijs geloofde aan de onvermijdelijke inlijving van België door Frankrijk ». « Wij meenen geenzins de Belgen te beledigen, indien wij zeggen, dat zij geen eigen nationaliteit hebben, en dat hunne ware nationaliteit is die van

het land, welks taal zij spreken, waarvan geen slagboom, geen stroom hen scheidt, en waarmede zij gemeenschappelijke of liever dezelfde belangen hebben ». (Courrier belge, 21 Jan. 1836 ; Bibliographie Nr 343).

Naar aanleiding van een artikel in **L'Indépendant** (Brussel), waarin dit blad trachtte te bewijzen, dat België niets te vreezen had van de regeering van Louis-Philippe, antwoordde **Le Courrier belge,** 18 Sept. 1836 o.a.... « Het Frankrijk van Louis-Philippe en Talleyrand heeft in onze omwenteling niet anders gezien dan een min of meer passende afscheiding van Holland ; het beschermt ons als de jager een prooi spaart, die hem niet meer ontsnappen kan.... De waarborg voor onze onafhanklijkheid heeft tot nog toe alleen bestaan in de noodzakelijkheid, waarin zich het Fransche gouvernement bevond, om Engeland te ontzien. Indien onze nationaliteit zich dus uit menige diplomatieke hinderlaag heeft gered, is dit veel meer te danken aan de belangen van Groot-Brittanië en midden-Europa, dan aan de zoogenaamde waakzame vriendschap van Frankrijk » (Bibliographie No 363).

(11) **Juste,** le comte de Muelenaere, 60, 62-3.

(12) **Corti** et **Buffin,** Léopold I, 83.

(13) **Corti** et **Buffin,** Léopold I, 87-88 en vlg.

(14) **De Ridder,** Histoire de la Belgique contemporaine I, 100-102 ; — Molé aan Roux de Rochelle, 13 Dec. 1837 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X2, Nr 412, bl. 402) ; Mortier aan Molé, 30 Jan. 1838 (op. cit. X2, Nr 413, bl. 404).

(15) Die ware of voorgewende vrees moest later nog meermalen dienst doen. Zoo beriep Leopold I zich daarop en op het praatje van de « Hollandsche kwade trouw » om bij Metternich het aanstellen van een Poolsch generaal goed te praten. Hij schreef hem dat hij dit deed om een ervaren man te hebben « ce qui est d'autant plus naturel que l'on possède à La Haye une foi punique à laquelle on ne peut guère se fier, ainsi que l'attaque de 1831 l'a prouvé. On sait que le cabinet hollandais travaille à procurer une guerre générale avec la douce espérance qu'elle se terminera exactement comme en 1814 ».

(Léopold I aan Metternich, 3 Maart 1839, bij **Corti** et **Buffin,** Léopold I, 131). Op die grove vervorming der feiten ging Metternich echter niet in.

Dit voorwendsel werd ook gebruikt om een zeer sterk leger in te richten en te behouden. (de **Lichtervelde,** Leopold I, 72 en 188). Daarover zegt deze, en slaat meteen het voorwendsel den bodem in : « jusqu'en 1835 une armée d'observation de trois divisions avait campé en permanence sur le Démer et sur la Nethe. On aménagea alors, pour couvrir la frontière, le camp de Beverloo. L'effectif présent sous les

armes fut ramené du chiffre considérable de 80.000 hommes en 1833 à 45.000 environ ; le contingent demeura fixé à 12.000 hommes ; l'effectif mobilisable à 110.000 avec un budget de 40 à 49 millions de francs. Le Roi était le premier à reconnaître que ces armements constituaient une charge excessive pour le pays, mais il apportait toute sa vigilance à les maintenir, car la surprise de 1831 demeurait sans cesse présente à sa mémoire ; d'ailleurs il ne craignait plus l'éventualité d'une guerre avec la Hollande. L'Etat-major, toujours dirigé par un officier français, le général baron Hurel, envisageait nettement en cas de lutte, des opérations offensives à pousser en terrain ennemi ». (op. cit. 188).

(16) **A. De Ridder,** Histoire de la Belgique contemporaine, I, 104-6.

(17) **De Potter,** Souvenirs personnels II, 23 ; de Borchgrave aan Gericke, 14 Dec. 1838 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 351, bl. 676).

(18) **A. De Ridder,** Histoire de la Belgique contemporaine I, 106. Hoe die persvrijheid in Vlaanderen verkracht werd, is in een vorig hoofdstuk aangetoond.

(19) Verstolk en Van Zuylen aan den Koning, 14 Oct., 19 Oct., 22 Oct. 1833 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nrs 226, 229, 232 bl. 394, 398, 400) ; Verstolk aan Dedel, 29 Nov. 1833 (op. cit. X5, Nr 240, bl. 404) ; Van Zuylen, pro memoria, 16 Jan. 1835 (op. cit. Nr 269 bl. 569).

(20) Instructies, 2 Dec. 1833 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 242, bl. 409).

(21) Verstolk aan Van Zuylen, 6 Jan. 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 245 bl. 422).

(22) Verstolk aan Van Zuylen, 6 Jan. 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X5, Nr 245, bl. 428) ; 31 Jan. 1834 (op. cit. X5, Nr 246 bl. 441 vlg); Verstolk aan den Koning, 29 Aug. 1834 (op. cit. X5, Nr 258 bl. 541).

(23) Punten bestemd om den baron H. Van Zuylen van Nyevelt.... tot leiddraad te strekken.... 4 Jan. 1835 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 266, bl. 559).

(24) Van Zuylen aan Verstolk, 13 Jan. 1835 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 267 bl. 563) ; 23 Jan. 1835 (op. cit. X5, Nr 271 bl. 571).

(25) Verstolk aan Van Zuylen, 28 Maart 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 250 bl. 454).

(26) Quelques mots sur les affaires de Belgique 15 Dec. 1835 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 295 bl. 593) ; Conversatie met Van Aken 13 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 297 bl. 594) ; Conversatie met Klingroth, 14 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 298 bl. 597). Gesprek met Van Aken, 16 Maart 1836 (op. cit. X5, Nr 305 bl. 601) ; Van Gobbelschroy aan Schimmelpenninck, 12 Juni 1836, (op. cit. X5, Nr 311 bl. 614).

(27) Quelques mots sur les affaires de Belgique 13 Dec. 1835 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 296 bl. 593) ; conversatie met Klingroth, 14 Dec. 1835 (op. cit. X5, Nr 298 bl. 596).
(28) **De Ridder,** Hist. diplom. 13-14 ; Van Zuylen aan Van der Hoop, 4 Sept. 1836 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 323, bl. 625) ; vlg. op. cit. X1, 440 ; X2, 395 ; X3, 330.
(29) **De Ridder,** Hist. diplom. 41, nota.
(30) **Corti** et **Buffin,** Léopold I, 85 ; **De Ridder,** hist. diplom. 12 (nota, art. 4) en 46.
(31) **De Ridder,** Hist. diplom. 16-17 ; Disbrowe aan Palmerston, 16 Maart 1838 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, bl. 462), 20 Maart 1838 (op. cit. bl. 464) ; voorafgaande besprekingen, op. cit. X5, Nrs 337 tot 343 bl. 133 tot 653.
(32) **De Ridder,** Hist. diplom. 17-18.
(33) Brief van Van de Weyer, 20 Maart 1838 (**De Ridder,** hist. diplom. 20-21).
(34) **De Ridder,** Hist. diplom. 23.
(35) **De Ridder,** Hist. diplom. 24-27.
(36) Brief van de Theux dd. 27 Maart 1838 (**De Ridder,** hist. diplom. 27).
(37) de Theux aan Van de Weyer, 30 Maart (**De Ridder,** hist. diplom. 29).
(38) Van de Weyer aan de Theux, 30 Maart (**De Ridder,** hist. diplom. 29-31).
(39) **De Ridder,** Hist. diplom. 35-44.
(40) **De Potter,** Souvenirs personnels II, 28, 32-34.
(41) .... Et ce temps serait sans doute employé à soulever, au sein des Chambres françaises, un mouvement factice semblable à celui qu'on a organisé à Bruxelles et dans tout le pays. (Lord Palmerston aan Van de Weyer, volgens verslag van Van de Weyer aan de Theux, 27 Nov. 1838). (**De Ridder,** Hist. diplomatique du traité de 1839, p. 123).

Ook de Franschen twijfelden aan de uitgedrukte gevoelens, en de Boislecomte schreef in het verslag van een onderhoud met Leopold : « Sa haute raison.... luttait avec une forte répugnance à se séparer d'un mouvement qui avait du moins l'apparence d'un mouvement national » (Archiven van het Min. van Buitenlandsche zaken te Parijs ; bij **De Ridder,** hist. diplom. 292, in nota).
(42) **Thonissen,** La Belgique sous le règne de Léopold I, III, 228.
(43) Verslag van den belgischen generaal de Thabor aan den minister van oorlog (**De Ridder,** hist. diplom. 46).

(44) Rede van volksvertegenwoordiger Metz, 28 April 1838 (**De Ridder**, Hist. diplom. 46).
(45) **Thonissen**, La Belgique sous le règne de Léopold I, III, 234.
(46) **De Ridder**, Hist. diplom. 48-49 ; Hist. parlem. I, XXVII.
(47) **De Ridder**, Hist. diplom. 56.
(48) **De Ridder**, Hist. diplom. 56, 58-59.
(49) **De Ridder**, Hist. diplom. 60-53.
(50) Nota dd. 1 Mei, (**De Ridder**, Hist. diplom. 55) ; **De Ridder**, hist. diplom. 54-62).
(51) **De Ridder**, Hist. diplom. 66.
(52) Van de Weyer aan de Theux, dd. 25 Mei 1838 ; (**De Ridder**, hist. diplom. 69).
(53) **De Ridder**, Hist. diplom. 72 en nota.
(54) Seymour aan Palmerston, 23 Nov. 1838 (**Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 375 bl. 477) ; en 4 Jan. 1839 (op. cit. X1, Nr 391 bl.497): « Ik heb reden te gelooven, dat de provinciën Antwerpen en de twee Vlaanders slechts weinig belang stellen in het lot van Limburg en Luxemburg ». Van Gobbelschroy beweert : « Quelqu'un qui a été témoin de ces parades commandées, me dit que cela est vraiment risible. Les populations .... ne prennent aucune part à ces folies ». (Van Gobbelschroy aan Van Doorn, 18 Mei 1838, bij **Colenbrander**, op. cit. X5, Nr 347, bl. 657).
(55) **De Ridder**, Hist. diplom. 73-75 ; **Corti et Buffin**, Léopold I, 124-5.
(56) **De Ridder**, Hist. diplom. 77-85.
(57) Verslag bij **De Ridder**, hist. diplom. 90, nota. De Engelsche zaakgelastigde meldde integendeel, dat Holland gevat was op het verlies van ettelijke millioenen (Disbrowe aan Palmerston, 12 April 1838, bij **Colenbrander**, gedenkstukken X1, bl. 467), doch zulks was het inzicht niet van den franschen gezant Mortier (Disbrowe aan Palmerston, bij **Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 376, bl. 479), Mortier aan Molé 25 Nov. 1838 (op. cit. X2, Nr 435 bl. 439) ; Molé aan Mortier 21 Nov. 1838 (op. cit. X2, Nr 435 bl. 433).
(58) de Theux aan Le Hon, 2 Juni 1838. (**De Ridder**, hist. dipl. 89-92).
(59) **De Ridder**, Hist. diplom. 97. — **De Potter**, Souvenirs personnels, II, 94 vlg.
(60) **De Ridder**, Hist. diplom. 100-103.
(61) **De Ridder**, Hist. diplom. 129-130.
(62) **De Ridder**, Hist. diplom. 132,137-143. Palmerston verklaarde aan Van de Weyer : « La commission des finances a fait un beau roman financier » (op. cit. 195). — Talleyrand schreef aan prinses de Vaudémont (15 Oct. 1831) : « Les Belges vont crier, mais ils ont tort, tout

est fait équitablement.... La Belgique paye beaucoup moins de la dette publique, qu'elle ne le faisait avant la séparation; ainsi elle n'a rien à dire ». (Colenbrander, gedenkstukken X2, bl. 273, nota).

(63) Nota bij **De Ridder**, Hist. diplom. 145-6.

(64) bijv. **De Ridder**, hist. diplom. passim., **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, passim.

(65) **De Ridder**, Hist. diplom. 149-150.

(66) Instructies bij **De Ridder**, hist. diplom. 164-6.

(67) Brief van Leopold aan de Theux, (bij **De Ridder**, hist. diplom. 167-8.

(68) **De Ridder**, Hist. diplom. 177-179.

(69) Brief van Le Hon aan de Theux, bij **De Ridder**, hist. diplom. 187, nota.

(70) **De Ridder**, Hist. diplom. 188-9; vooral het antwoord van Palmerston, 189.

(71) Brief van Van de Weyer aan de Theux (**De Ridder**, hist. diplom. 192-3); Senfft, Bülow en Pozzo aan Dedel, 13 Nov. 1838 (**Colenbrander**, gedenkstukken X5, Nr 349, bl. 659).

(72) Verslag van Van de Weyer (bij **De Ridder**, hist. diplom. 194-5).

(73) **De Ridder**, Hist. diplom. 198.

(74) Hij schreef in een brief dd. 17 November aan de Theux « Il faut faire les plus grands efforts pour empêcher la Chambre d'adopter d'autres termes maintenant que ceux dont elle s'est servie dans la dernière adresse.... Elle ne peut pas réclamer.... des territoires qui, même d'après les XXIV articles, ne lui appartiendraient plus. Il y a même erreur historique de parler de l'unité de possession de ces territoires. Le Limbourg actuel renferme grand nombre de parcelles de l'évêché de Liège qui n'appartenaient aucunément aux anciennes provinces autrichiennes.... le plus simple est de dire: ces populations veulent rester avec nous.... nous ferons de grandes sacrifices pour cela.... Nous n'avons pas le droit de sacrifier, le cas échéant, l'existence heureuse de la Belgique de cette manière.... Le vote de beaucoup de membres ne prouve même rien du tout, car leur politique est celle-ci: nous voterons pour que les journaux parlent et nous, s'il faut finalement fléchir, nous n'en aurons pas la responsabilité, quoique au fond nous l'ayons désiré ». (cfr. **De Ridder**, hist. diplom. 205, nota 1).

(75) La nation ne pouvait douter, que Votre Majesté ne partageait, à l'égard de nos différends avec la Hollande, les sentiments qui l'animent elle-même. Elle savait que c'est avec persévérance et courage que vous défendriez, Sire, les droits et les intérêts du pays. Mais cette éclatante manifestation de la pensée nationale, qui est parti de votre

trône, était bien faite pour exciter l'enthousiasme qui a accueilli vos paroles. En nous révélant cette unanimité entre le gouvernement et le pays, elle nous dit quelle est notre force.

Nos droits, Sire, sont ceux que toute nation doit revendiquer : son unité, l'intégrité de son territoire ; ils reposent sur cette antique nationalité que le peuple belge n'a fait que conquérir en 1830.

Ces droits avaient été méconnus en 1831, et si la Belgique, en présence des calamités qui menaçaient alors l'Europe, avait consenti aux plus douloureux sacrifices, ce n'était que sous la garantie formelle, donnée par les cinq puissances d'une exécution immédiate qui nous aurait mis à l'abri de toutes les vicissitudes. Mais les puissances ont reculé devant l'accomplissement de cette garantie et le gouvernement hollandais, loin d'adhérer à des stipulations arrachées au pays et à Votre Majesté, préfère les repousser et spéculer sur le temps afin de faire tourner les évènements au profit de sa cause.

Se plier aux dures conditions d'un traité de circonstance, que refuse pendant de longues années, une Puissance adverse, ce n'est pas contracter l'engagement d'en subir, exclusivement, et sans terme, toutes les chances défavorables. L'exécution immédiate, qui était l'une des conditions essentielles de l'acceptation du traité et qui seule aurait pu placer la Belgique dans la dure nécessité de voir mutiler son territoire, n'ayant pas eu lieu par le fait de la Hollande, autant que par la tolérance des Puissances médiatrices, les choses ne sont plus entières sur ce point ; depuis lors, le temps a consolidé entre nous et nos compatriotes du Luxembourg et du Limbourg, des liens tellement intimes, qu'on ne pourrait les rompre sans méconnaître ce qu'il y a de plus sacré dans le droit des gens.

Mais les paroles de Votre Majesté nous ont donné lieu de croire que le projet, de nous imposer une dette que nous n'avons pas contractée, de morceler nos provinces, et de briser l'union séculaire de leurs habitants, n'était pas abandonné. Cependant, les erreurs commises dans le partage des dettes du royaume des Pays-Bas sont aujourd'hui manifestes et une expérience de huit années a démontré que les anciens et intimes rapports du Limbourg et du Luxembourg avec les autres provinces belges faisaient le bonheur de toutes, sans troubler la paix d'aucune contrée de l'Europe.

Depuis quatre siècles le Luxembourg est uni à la Belgique. La révolution belge n'a point opéré sa réunion aux autres provinces : elle n'a fait que la maintenir. Cette province, bien que qualifiée de Grand-Duché, n'a jamais été régie comme état allemand. Les actes organiques et publics du gouvernement des Pays-Bas ont constitué les neuf pro-

vinces méridionales, conformément à leur existence antérieure, sans établir aucune distinction pour le Luxembourg. La Belgique n'a rien ajouté à leurs limites; elle s'est séparée des provinces du nord, elle a voulu un roi pour elle-même; elle a reconnu les droits militaires de la confédération germanique, seuls droits exceptionnels établis sur le territoire des Pays-Bas; elle les a reconnu tels qu'ils subsistaient depuis quinze ans.

La province de Limbourg a été constituée dans les limites actuelles en vertu de traités. Les anciennes enclaves ont été échangées contre d'autres enclaves situées en Hollande. La Belgique n'a donc été mue par aucun esprit d'envahissement; aujourd'hui encore, elle ne veut que conserver des concitoyens qui lui sont unis par une longue communauté.

Si dans le traité définitif à intervenir, des sacrifices pécuniaires équitables étaient nécessaires, indépendamment de notre part légitime dans la dette des Pays-Bas, nous sommes prêts à y consentir pour donner un gage de paix; mais la Hollande doit renoncer à tout esprit d'envahissement sur des populations qui veulent rester belges, et dont l'antipathie serait, pour elle, une source permanente d'embarras. Nous en avons la confiance, Sire, les Puissances sentiront la justice de notre cause. La France surtout ne refusera pas son appui à la Belgique, dont les institutions sont semblables aux siennes, qui lui est unie par tant de liens; elle ne négligera pas la force morale dont elle dispose, et qu'elle pourrait perdre à la longue, si les peuples, même les plus rapprochés de ses frontières, devaient subir un système qui ne tiendrait aucun compte ni des souvenirs, ni des habitudes, ni des sentiments nationaux qui attachent les hommes entre-eux et constituent le véritable droit des gens. La Grande Bretagne, à laquelle la Belgique tient par des liens étroits, n'oubliera pas qu'elle recueille de nombreux avantages de notre nationalité, et, dans cette nationalité même, les autres puissances qui, avec la France et la Grande-Bretagne composent la conférence et qui, depuis huit ans, ont pu apprécier les intentions pacifiques et le caractère loyal du peuple belge, trouveront une garantie de paix pour l'avenir. Nous sommes prêts, Sire, à acquiescer à des arrangements qui s'accorderaient avec notre honneur et notre situation actuelle. Mais si l'emploi d'une force abusive tendait à priver de leur patrie les concitoyens qui ne veulent pas cesser de l'être, nous nous tiendrions plus serrés encore autour du trône de Votre Majesté; nous ne reculerions devant aucun sacrifice pour la défense du pays, et nous déclinerions la responsabilité des évènements de nature à épuiser le crédit public, à l'aide duquel seulement peuvent se réaliser nos voeux sincères de conclure avec nos voisins du nord une paix durable. (Adres-

se de la Chambre au Roi, novembre 1838 — cfr. **De Ridder**, hist. diplom. 204-206).

(76) Van de Weyer aan de Theux, 17 Nov. (cfr. **De Ridder**, hist. diplom. 210).

(77) de Theux aan Le Hon, bij **De Ridder**, hist. diplom. 211-213.

(78) **De Potter**, Souvenirs personnels II, 55.

(79) **Thonissen**, La Belgique III, 294 vlgg. — cfr. de fantastische plannen van **De Potter** in souvenirs personnels II 99 vlg; Seymour aan Palmerston, 1 Jan. 1839 (**Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 390, bl. 495).

(80) **De Potter**, Souvenirs personnels II, 61.

(81) **De Potter**, Souvenirs personnels, II, 95; **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 305.

(82) Brieven van Gachard aan de Theux, (**De Ridder**, hist. diplom. 260).

(83) Brief van Bresson aan Molé (**De Ridder**, hist. diplom. 261).

(84) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 214-217.

(85) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 214-217; **De Decker**, Die flämische Bewegung im Allgemeinen (Volk und Reich, 1927, bl. 574). De Borchgrave aan Gericke, 14 Jan. 1839 (**Colenbrander**, gedenkstukken, X5, Nr 353, bl. 677).

(86) **Thonissen**, La Belgique sous Léopold I, III, 310, 306; Waller aan Palmerston, 18 Dec. 1838 (**Colenbrander**, gedenkstukken X1, Nr 384, bl. 488-9) en 21 Dec. 1838 (op. cit. 490).

(87) **De Ridder**, Hist. diplom. 262 — **Bosscha**, Willem II, 403.

(88) **De Ridder**, Hist. diplom. 220-222; Molé aan Mortier, 21 Nov. 1838 (**Colenbrander**, gedenkstukken X2, Nr 433 bl. 438); id. 5 Dec. 1838 (op. cit. X2, Nr 437, bl. 441).

(89) Van Praet aan de Theux, 12 Juli 1838 (**De Ridder**, hist. diplom. 105-106).

(90) Bresson aan Molé, 6 Mei 1838 (**De Ridder**, hist. diplom. 105, nota).

(91) **De Ridder**, Hist. diplom. 230.

(92) **De Ridder**, Hist. dipom. 234, en nota.

(93) Van de Weyer aan de Theux, 8 Dec. 1838 (**De Ridder**, hist. diplom. 235-237).

(94) **De Ridder**, Hist. diplom., 240. Men merke op, dat België steeds spreekt van « afstand » van een gebied, dat hem in rechte nooit heeft toebehoord.

(95) **De Potter**, Souvenirs personnels, II, 99 vlg. **Thonissen**, Hist. de Belgique III, 300 vlg.

(96) **de Lichtervelde**, Leopold I, 201.

(97) Origineel bij **De Ridder**, hist. diplom. 241-2.

(98) **Guizot**, Mémoires IV, 467-8; d'Herbigny aan Verstolk, 25 Febr.

1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 355 bl. 681) ; Leopold aan de Theux, 12 Jan. 1839 (**De Ridder,** hist. diplom. 242).

(99) Van de Weyer aan de Theux, 22 Jan. 1839 (**De Ridder,** hist. diplom. 288).

(100) Zie o.a. Talleyrand aan Sebastiani, 14 Mei 1831 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 199, bl. 211).

(101) **De Ridder,** Hist. diplom. 246-7.

(102) **De Ridder,** Hist. diplom. 248-251.

(103) **De Ridder,** Hist. diplom. 262.

(104) **De Ridder,** Hist. diplom. 263-9.

(105) **De Ridder,** Hist. diplom. 280.

(106) .. dat ontslag genomen had, omdat zijn politiek in zake België slechts door een meerderheid van 13 stemmen was goedgekeurd (**De Ridder,** hist. diplom. 286).

(107) **De Ridder, Hist.** diplom. 280-1.

(108) onderlijnd door Leopold.

(109) Zie oorspronkelijke tekst bij **De Ridder,** Hist. diplom. 293-4.

(110) Volgens het gewone spraakgebruik van dien tijd wordt natie verward met staat, en hier in dezen zin gebruikt.

(111) Archives du Ministère des Affaires Etrangères à Paris — cfr. volledigen tekst bij **De Ridder,** hist. diplom. 292-4, nota.

(112) **De Ridder,** Hist. diplom. 295-9.

(113) bij **De Ridder,** Hist. diplom. 302, nota

(114) Senfft, Bülow en Pozzo aan Dedel, 25 Jan. 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken, X5, Nr 354, bl. 679).

(115) **Juste,** Hist. de Belgique III, 240.

(116) **De Ridder,** Hist. diplom. 305-7.

(117) Bois le comte aan Molé, 13 Febr. 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X2, Nr 443 bl. 449 vlg).

(118) **De Ridder,** Hist. diplom. 307-308.

(119) **De Ridder,** Hist. diplom. 308-310.

(120) **De Ridder,** Hist. diplom. 313.

(121) **Corti et Buffin,** Léopold I, 128-131. **De Ridder,** hist. diplom. 312-319 ; Seymour aan Palmerston, 5 Febr. 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X1, Nr 404, bl. 510 vlg).

(122) **De Ridder,** Hist. diplom. 321-322.

(123) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 323-324.

(124) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 328.

(125) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 334-8.

(126) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 342.

(127) **Thonissen,** La Belgique sous Léopold I, III, 325.

(128) **Juste,** Hist. de Belgique III, 244.
(129) **De Ridder, Hist. diplom. 349.**
(130) **De Ridder,** Hist. diplom. 360. Schr. geeft echter de oorspronkelijke brief niet, en zoo moet zijn voorstelling, met klaarblijkelijke vooringenomenheid geschreven, met voorbehoud aanvaard worden.
(131) **De Ridder,** Hist. diplom. 366.
(132) **De Ridder,** Hist. diplom. 367-9.
(133) **Martens,** XVI, 733. Er bleef echter aan de rechtstreeksche onderhandelingen tusschen Nederland en België nog vrij wat te doen over. In verschillende bijzondere overeenkomsten moesten de algemeene bepalingen in de XXIV artikelen vervat, aangevuld worden, ten einde de betrekkingen tusschen beide staten op duurzamen grond te vestigen. Met het oog hier op werden in den Haag onderhandelingen aangeknoopt, en regelde men de voorwaarden van eene uitvoerige en veelzijdige overeenkomst, die op 5 November 1842 bekrachtigd werd. De conventie van 5 Nov. 1842 werd nog door vele andere gevolgd, welke echter meest hare kracht verloren hebben door het drievoudig tractaat, dat op 12 Mei 1863 te 's Gravenhage tot stand is gekomen. Bij het eerste werd de tol op de Schelde opgeheven, tot afkoop waarvan het Belgisch gouvernement een som van 17.141.640 f. zoude betalen. Het tweede van denzelfden dotum regelde de vaart op de Maas en bij het derde werd het handelsverkeer tusschen Nederland en België van allen druk ontheven, en op beteren voet van natuurschap gebracht (**Lagemans,** Nr 432-434).
(134) Van Gobbelschroy aan de Mey, 10 Juli 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 256 bl. 532).
(135) Castillon aan Box, 6 Oct. 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 259 bl. 545) ; 31 Oct. 1834 (op. cit. X5, Nr 260 bl. 548) ; 2 Nov. 1835 (op. cit. X5, Nr 261 bl. 551) ; 9 Dec. 1834 (op. cit. X5, Nr 263 bl. 555) ; 25 Jan. 1835 (op. cit. X5, Nr 270 bl. 570) ; 13 Maart 1835 (op. cit. X5, Nr 274 bl. 576) ; Van Gobbelschroy aan Verstolk, 22 Dec. 1834 (op. cit. X5, Nr 264 bl. 558) ; d'Herbigny aan Verstolk, 28 Oct. 1835 (op. cit. X5, Nr 290 bl. 589).
(136) Luden aan Copes Van Hasselt, 2 Dec. 1834 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 262 bl. 554) ; Van Gobbelschroy aan Verstolk, 22 Dec. 1834 (op. cit. Nr 264 bl. 556) ; de Borchgrave aan Gericke, 15 Jan. 1835 (op. cit. X5, Nr 268 bl. 567) (cfr. op. cit. X5, Nr 295, bl. 592).
(137) Van Gobbelschroy aan Hofmann, 7 Dec. 1835 en antwoord van Hofmann (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 293 bl. 590 en nota 591).
(138) d'Herbigny aan Verstolk, 17 Jan. 1837 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 331 bl. 629) ; 15 Juni 1837 (op. cit X5, Nr 334 bl. 631) ; Van Gobbelschroy aan Van Doorn, 23 Juli 1837 (op. cit. X5, Nr 336

bl. 632) ; d'Herbigny aan Verstolk, 24 Juni 1838 (op. cit. X5, Nr 348, bl. 658).

(139) Van Gobbelschroy aan Van Doorn, Mei 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 359 bl. 683) ; 8 Mei 1839 (op. cit. X5, Nr 360 bl. 690, en nota) ; Van Gobbelschroy aan Grégoire 29 Juni 1839 (op. cit. X5, bl. 693) ; 8 Juli 1839 (op. cit. X5, Nr 364 bl. 695) ; 17 Juli 1839 (op. cit. X5, Nr 365 bl. 697) ; 19 Juli 1839 (op. cit. X5, Nr 366 bl. 698) ; 28 Juli 1839 (op. cit. X5, Nr 368 bl. 699) ; Grégoire aan Van Gobbelschroy, 24 Juli 1839 (op. cit. X5, Nr 367 bl. 698) ; Morel aan Van Gobbelschroy, 5 Aug. 1839 (op. cit. X5, Nr 369 bl. 699) ; Van Gobbelschroy aan Van Doorn, 27 Aug. 1839 (op. cit. X5, Nr 370 bl. 700). **De Potter,** Souvenirs personnels II, 47, 94, 145, 150, 272, 314. **Comte général Van der Meere,** mémoires, 236 (vgl. **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Inleiding XXVII-XL).

(140) d'Herbigny aan Verstolk, 2 Jan. 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 352, bl. 677) ; 1 Oct. 1839 (op. cit. X5, Nr 372, bl. 701).

(141) **Destanberg,** Gent sedert 1831, bl. 240 ; Copes Van Hasselt aan Hofmann, 5 Oct. 1839 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 373 bl. 701) ; d'Herbigny aan Verstolk, 1 Jan. 1840 (op. cit. X5, Nr 376, bl. 704).

(142) Verslag van het proces, Moniteur belge, 13-24 April 1840.

(143) **Comte général Van der Meere,** mémoires 236 ; **Colenbrander,** gedenkstukken X5, Inleiding XXXIX-XL.

(144) Grégoire aan Koning Willem II, 24 Maart 1844 (**Colenbrander,** gedenkstukken X5, Nr 383 en nota, bl. 709).

(145) **Comte général Van der Meere,** mémoires, 328.

(146) **De Decker,** Die flämische Bewegung im allgemeinen (Volk und Reich, December 1927, bl. 574).

LIJST DER PERSOONSNAMEN

Aalens, II 223.
Aberdeen (lord), I 151, 152, 159, 162, 180, 190; II 75.
Adair (sir R.), II 101, 102, 104, 110, 113, 124, 219, 249, 263.
Adelaïde (Mme), I 173, 260, 280, 281, 282, 283, 285, 289; II 50, 89, 122, 123, 160.
Aerschot (graaf d'), I 190, 234, 235, 236, 248, 251, 254, 260; II 11, 14, 17.
Albinet B., II 206, 218.
Alexander (keizer), I 55.
Alvin, I 95; II 26, 27.
Amalia van Beieren (prinses), I 219, 245.
Amy de Fiogay (de l'), II 226.
Ancillon, II 161.
Andries (E.H.), I 119.
Anethan (d'), I 42.
Anoul, I 257.
Ansembourg (graaf d'), I 200.
Antheunis H., II 35.
Aremberg (Auguste prins van), 16, 62, 66.
Aremberg (hertogin van), I 33.
Aremberg (hertog van), I 24, 27, 31, 32, 79.
Arnim (gr. von), II 260.
Asemburg (graaf d'), I 255.
Assche (markies van), I 26.
Aubremé (gén. d'), I 27, 32.
Auger (kap.), I 132.
Auger P. M., I 57.
Authing (lt. kol. Joh.), I 76, 77.
Bagot, II 135.
Baillet (gr. de), I 195, 200, 227; II 26.
Baillin Emm., I 101.
Bai, I 15.
Ballin, II 207.
Balveren (Kol. Bar. van), I 78; II 97.
Baring (sir), II 75.
Baron, I 95.
Barrot (Od.), I 6,; II 23.
Bartels, I 7, 57, 93; II 248.
Barthelemy, I 36, 40, 64, 228, 236, 255, 260; II 22.
Bartier, I 57, 59.
Basdevex, I 15.
Bassaert G., I 101.
Bassano (hertog van), I 219, 238.
Basse, I 15.
Bavay (Ch. Vict. de), I 133.
Bavink J., I 124.
Bayet Ad., I 62.
Bayet E., I 110, 226.
Bayet Fl., I 62.
Beauharnais (Eug. de), I 219, 221; II 259.
Bécourt (de), II 155.
Beelaerts van Blokland, I 49.
Beerenbroek, I 256.
Behaegel, II 86.
Bekaert, II 286.
Bellet, I 8.
Belliard (Luit. gen. graaf), I 300; II 15, 49, 51, 56, 61, 71, 89, 90, 100, 110, 119, 123, 124, 206.
Bell Pellafinet, I 20.
Berchmans J., I 141.
Bergeyck (gr. de), I 200, 241; II 44.
Bergmann, I 112,; II 189, 204.
Bernier de Valanthiennes, II 38, 42.

Berten, I 81.
Bertrand, I 9.
Béthune (de), I 8, 254.
Beyts, I 270.
Bijlandt (W. graaf van), I 16, 36.
Billiard (luit. gen.), II 114, 115.
Binder (baron von), XIV.
Blargnies (de), I 224, 225, 236, 248, 266 ; II 214.
Blondel, II 230.
Bodson, I 73.
Boeye, I 41.
Boislecomte (de), II 268, 283, 285.
Booms (gen.), II 109.
Bordeaux (hertog van), I 4.
Boreel (gen), II 97, 100.
Borremans (luit. col.), I 257, 258, 259 ; II 29, 31, 33, 188.
Bosce, I 60.
Bosch Ad., II 27.
Bosscha, I 108, 144.
Bouchette, II 23.
Bouchez, I 75, 80, 95.
Boucquereau de Villeraie (E.H.), I 260.
Bourson, I 9 ; II 6, 27.
Bredael J. Fr., II 217, 218.
Bredael (vader), II 218.
Bresson, I 160, 170, 196, 222, 224, 229, 235, 237, 238, 252, 253, 260 ; II 15, 276, 278, 281.
Bricqueville, I 279.
Brixhe (kol. L.), II 28.
Broglie (hertog de), I 149 ; II 157, 158, 160.
Broglie (Mgr. Prins de), XV ; II, 189.
Buffin (Cam. de), I 1.
Bülow (baron H. von), I 158, 159, 170 ; 120-123, 139, 273.
Bulwer Lytton, II 125.
Burch (graaf Alex. van der), I 24.
Burcht (gr. Ch. van der), I 73.
Buzen (col.), II 202, 226, 228, 230.
Cabet, II 248.
Cagnard, II 54.
Campan, II 27.
Capiaumont, I 12.
Cappaccini (Mgr), II 13.
Cardinael, II 36.
Carnavon (lord), II 75.
Carpentier, I 269, 270.
Carrel A., I 5.
Carton, I 15.
Cartwright, I 59, 109, 160, 201.
Cassiers J., I 134.
Castillon, I 256, 257 ; II 32, 288.
Caters, II 34.
Cats, I 49.
Cattier, I 113.
Celles (A.P,F.G. de Visscher, graaf de), 1, 7, 36, 40, 44, 61, 105, 107, 109, 182, 190, 191, 210-213, 217, 220, 222, 223, 234, 236, 237, 253, 260, 265 ; II 7, 12-14, 17, 28, 54, 259.
Chambure (col. de), II 39.
Chapelier (luit.-col.), II 164.
Charles de Capoue, prins van Napels, I 218, 235, 236, 260, 263, 295, 296.
Charles X, I 4, 193.
Charlier, I 60, 80.
Charpigny, I 75, 80.
Chassé (gen. bar.), I 118, 125, 127-129, 131-135, 137, 138, 257 ; II 29, 79, 83, 96, 159, 166, 167, 169, 172-174, 190, 232, 233.
Chastel (graaf Alb. du), I 256.
Chasteler (gen. markies de), II 28, 39, 40.
Chazal F., I 20, 27, 30, 71, 73, 74,

Demony, I 145.
De Meulemeester Ch., I 101.
De Moor, I 41, 44; II 34.
De Mortenart, I 303.
De Muelenaere, I 21; II 83, 88, 97, 124, 147, 152, 192, 217.
De Neef Ch., II 86.
De Neeff J., I 141.
De Pauw, II 207.
De Poorter, II 219, 220.
De Potter L., I 7, 8, 37, 57, 60, 64, 66, 74, 93, 94, 98, 99, 102; 179-181, 184, 187, 189, 266; II 12, 49, 261, 267, 272, 276, 279, 290, 292.
De Rijkere, I 257; II 207.
De Rouck N., I 41, 47.
De Schonen, I 278.
Des Galets, I 75, 76, 80.
De Smet Cam., I 193, 194, 197, 255; II 42, 44.
Desmet (E. H. Jos.), I 242, 250.
Desprez (luit. gen.), II, 115, 164.
Deswerte, II 247.
Des Tombe, I 116-118.
Destouvelles, I 183, 199, 200, 255; II 21.
Destriveaux, I 190.
Devaux P., I 4, 183, 192; II 10, 22, 43, 44, 58-60, 62, 86, 184.
De Wargny, I 17.
Dewijndt Jac., II 231.
Dewinter J., II 291.
D'Hauw, I 112.
Dibbets (gen.), I 139, 145.
Dietrichstein (graaf von), II 249, 250, 260, 262.
Dixon J., II 218, 219.
Dodd, II 230.
Domis, I 200; II 44.
Donker Curtius, I 52.
Dotrange, I 257; II 190, 290.
Drugman, II 247.
Dubois (baron), I 127, 134, 200.
Ducpétiaux, I 62, 71, 75, 114; II 26, 27.
Du Monceau (luit. kol. graaf J. Fr.), I 26, 257; II 97.
Dumoulin (gen.), II 268.
Dumortier, II 284, 286.
Dutillet, I 75, 95.
Duval de Beaulieu, I 195, 233, 254, 257.
Duvignaud, II 247.
Duvivier (gen.), I 117, 118, 120, 257.
Eau (de l'), II 227.
Edeline (luit. kol.), II 33.
Eenens (luit. gen.), II 105-110.
Engelspach A. (gezegd Larivière), I 83, 84.
Ernst, II 284.
Esterhazy (prins P.), I 159, 167, 170; II 121.
Etienne, I 275.
Evain (luit. gen.), II 115, 164, 172, 228, 291.
Everard, I 75, 80, 95.
Eversen, I 14.
Eymael (kol. O.H.K.), I 128.
Fabri-Lougrée, I 43.
Fabvier (gen. baron), I 216.
Faider Fr., I 62, 71; II 26, 28.
Failly (gen. de), II 92, 98.
Falck (baron R.), I 170, 173, 306; II 136, 149, 153, 265.
Fallon Is., II 43, 44, 193.
Faure, II 27.
Feignaux Eug., I, 266.
Felner (baron), I 84.
Ferdinand II, koning van Twee Siciliën, I 236.

84-86, 94, 95, 125, 134, 136, 138, 139, 145 ; II 242.
Chlopicki I, 163.
Claes J.B., I 195, 200, 242 ; II 44.
Claes P.F., I 73.
Claessens, II 225-227, 230.
Claessens N.F., II 227-229.
Claus E., I 249.
Clijmans, II 41, 42.
Cockerill J., I 19 ; II 112, 188, 189, 203, 221, 242.
Codrington (admiraal), II, 90.
Cogels Alb., I 200.
Cogels H., I 200.
Coghen J.A., I 94.
Collier (Luit.), I 269.
Constant de Rebecque J.V. (gén. de), I 26, 30, 33, 75, 87 ; II 101, 102, 105, 111.
Constantijn (Grootvorst), I 163.
Constant Moretus, I 57.
Coomans, I 13.
Copeaux, II 36.
Coppin (baron F. de), I 81, 83, 87, 130, 186, 236, 254.
Cornet de Grez (graaf), I 36, 200.
Cort-Heyligers (luit. gen.), I 87, 123 ; II 92, 96, 97, 100.
Corver Hooft, I 51.
Courouble, II 218.
Crickx, II 236.
Cruyckenburg (graaf de), I 24, 26.
Culhat (burggraaf de), I 9, 11, 12, 62, 75, 80, 84, 95, 116, 117, 120; II 236.
Daine (gen.), I 139, 140, 143, 144 ; II 29, 58, 84, 91-101, 103, 111, 112, 242, 291.
Dalberg, II 138.
Dantevelle, I 62.
David, I 193, 225, 226, 236, 255, 260, 265.
Davignon, I 225, 226, 236, 248, 254.
De Bast, I 259.
De Borchgrave, I 41.
De Bremaker, I 82.
De Brouckere Ch, I 5, 6, 36, 40, 41, 54, 55 64, 105, 107, 109, 182, 191, 236, 255, 260, 265 ; II 11-13, 21-23, 86, 115, 194, 195, 202, 205, 208, 209, 217, 219, 249, 259, 260.
De Brouckere H., I 182, 229, 255 ; II 52.
De Buck, II 207.
Dechez Al. J. (bijgenaamd Jenneval), I 62, 124.
De Cock Jos., I 101 ; II 34.
De Coninck, I 134.
Dedel (bar. Salomon) II 176, 274, 285.
De Facqz, II 27, 42, 44.
De Favauge (gén. maj. C.A.), 77, 78, 127.
De Foere (E.H.), I 185, 187, 197, 200 ; II 14, 52, 54.
De Gardin, I 57.
Degorges, I 113.
De Gorter, I 269.
De Haen (luit. S.G.), I 128.
De Haen (maj.), I 117.
De Haerne (E.H.), I 193.
De Hart, 123.
Dehemptinne, I 200.
De Jonge, I 50.
De La Coste, I 67, 102, 103, 109.
De Langhe, I 6, 36, 64.
De Lannoy, I 150, 224, 299, 303.
Delcominet, I 128.
Delfosse, I 80, 81 ; II 221, 290.
De Liedell de Well, I 4, 200.
Delplanque, II 227.
Delwarde, I 193, 214, 254.
De Mélo d'Envoz, I 41.

Feuillet-Dumus, II 31.
Flahault (graaf de), I 161, 236, 283, 284.
Fleury-Duray, I 73.
Fonson (kol.), I 143.
Fongeur, I 183, 185; II 42, 44.
Fourneaux de Cruquenbourg (graaf de), II 115.
François, I 254.
Fransman, I 193.
Frederik (prins), I 17, 67, 68, 70, 72, 75, 77, 79, 81-84, 87, 88, 121, 123, 139; II 92, 105.
Fréson A., I 218.
Frets, I 50.
Friedrich-Wilhelm III, I 152, 153.
Frison J., II 42, 44, 59.
Gaillard (maj. L.), I 140-142; II 33.
Gamond (ridder de), I 8, 116.
Gauzal, I 275.
Gavre (prins van), I 38.
Geefs G., I 202.
Geelhand, II 34.
Geelhand della Faille, I 41, 45; II 34.
Gendebien Alex., I 5-7, 18, 22, 33, 36, 37, 60-62, 64, 66, 73, 74, 85-87, 93, 94, 96-99, 179-183, 186, 189, 202-207, 210, 212, 215-218, 220, 227, 228, 234, 236, 237, 247, 251, 254, 260, 262, 265; II 11-13, 20-23, 26-28, 30, 31, 42, 44, 49, 50, 55, 58-60, 181, 185, 204, 209, 210, 241, 246, 248.
Gendebien J.B., I 182, 236, 255; II 20, 42, 44.
Gendebien J.F., I 182, 184, 236, 255, 260.
Genlis (Mme de), I 6.
Gérard (advokaat-fiskaal), II 206, 211.
Gérard (maarschalk), I 237; II 89, 90, 101, 123, 145, 157, 164, 166, 167, 169, 173-175.
Gerlache E.C. (baron de), I 20, 38, 40, 64, 105, 182, 185, 197, 199, 200, 202, 215, 231, 244, 255, 270; II 8, 11, 281, 282.
Gheldhof, II 207.
Goblet (gen.), I 257; II 11, 21, 22, 28, 29, 102, 108, 127, 128, 138-140, 147, 149, 153, 156, 163, 166.
Godot, I 57.
Goethals (gen.), I 118; II 41.
Goethals J., I 193.
Goetz (maj.), I 118.
Goffinet, I 193.
Goltz (luit. graaf der), I 27.
Gourrieff, II 186.
Grammont (Fr. de), I 100.
Granville (lord), I 261, 291, 296-298, 304; II 53, 67, 125.
Grégoire (dr. Ern.), I 61, 65, 70, 72, 75, 76, 80, 84, 94, 116, 119-121, 257-260, 271; II 185.
Grégoire H., II 188-190, 204, 292.
Grégoire (kap.), I 269-270.
Grey (lord), I 156, 162, 283, 285; II 123, 124, 127, 160.
Grundler (luit. gen.), II 114, 115.
Guerette, II 202.
Guizot, I 1; II 127, 128, 146, 160, 280.
Gumoëns (luit.-kol. Fred. de), I 80, 81.
Hane de Steenhuizen (graaf Ch. d'), I 101; II 22, 28, 113, 115, 235.
Hanit van Cannart (d'), I 200.
Hardy de Beaulieu (gen. Le), II, 35.
Hauwaert, II 26.

Havelt, I 95.
Haxo (gen.), II 170.
Heijerman, I 14.
Heliot, I 8.
Hennel, II 236.
Hennequin J.F., I 182, 255.
Hermans C., I 141.
Herremans-Lijbaert, I 112.
Hoener H., II 39, 41, 42.
Hofmann, II 188, 190.
Hoogendorp (graaf van), I 27.
Hoogvorst (of Hooghvorst), (Emm. van der Linden d'), I 16, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 34, 36, 65, 67, 73, 81-84, 87, 186; II 20, 24, 29-32.
Hoogvorst (of Hooghvorst) (J. van der Linden d'), I 18, 22; II 29, 31.
Hoorta, II 250.
Hotton (ridder), I 24, 27, 28, 30, 73; II 115.
Huart (d'), II 284.
Hugueney, II 107.
Huysmans d'Annecroix, I, 200.
Humbert, I 107.
Hurel (gen.), II 165, 250.
IJsebrand de Lendonck (luit. kol.), I 118.
Jacques, I 254.
Jenneval, (zie Dechez).
Jolly A. E., I 36, 80, 81, 83, 95, 186, 210.
Jolly V., II 236.
Jones, I 257; II 25, 33.
Jottrand Luc., I 99, 183, 231, 234, 244, 251, 252; II 42, 44
Jouret, II 227.
Jozef van Spanje (koning), II 128.
Julien, II 193, 217, 229.
Juste Th., I 56, 125, 225; II 84.
Karel de Stoute, I 53.
Karel van Oostenrijk (aartshertog), I 241, 242, 254.
Karel V, I 53.
Kenor (luit.-kol.), I 117.
Kessels, I 80, 84, 85, 129, 130, 132, 134, 137.
Klinkhamer, I 132.
Knijff de Gontræeul (de), I 11-13. 15; II 28.
Kockaert, I 32.
Koopman (kol.), II 173.
Krahmer de Bichin (maj.), I 77.
Kruderer (de), II 7.
Labeville (de), I 193.
Laborde Alex., I 278; II 23.
Lafayette (gen.), I 4-6, 8, 96, 100.
Lafeuillade, I 62.
Lafitte, I 297; II 18.
Lamarche R., II 242.
Lamarque (gen.), I 5, 6, 207, 230, 275-277; II 23, 38, 50, 51.
Lamartine (A. de), II 128, 134.
Lamberts (de), II 186.
Landsdowne (lord), I 162.
Langsdorff (de), I 196, 201.
Lardinois F.L., I 191, 193, 225, 236, 255; II 258.
Latour Maubourg (graaf de), II 124 163.
Lawoestine (markies de), I 6, 237, 260.
Lebeau J.L.J., I 14, 20, 21, 94, 183, 196, 220, 227, 233, 234, 266, 305, 306; II 8, 22, 25, 49, 51, 54-56, 58, 59, 69, 84-86, 88, 90, 192, 226, 228-230, 235, 250.
Lebesconte, II 245.
Lebroussart, I 57, 73, 94; II 12.
Le Charlier, II 240.
Leclerc, II 26.
Legrelle, I 195, 196, 200.
Le Hon Ch., I 5, 6, 40, 41, 61, 105,

107, 109, 182, 187, 190, 213, 215, 229, 236, 247, 251, 254, 260, 303; II 14, 18, 19, 37, 63, 84, 86, 87, 89, 145, 146, 265, 271, 288.
Le Hon J.F., I 254.
Lens (graaf de), I 123.
Leopold von Sachsen-Coburg, I 96, 167, 174, 204, 205, 218, 234, 282, 286, 298, 299; II 13, 49-59, 62, 63, 65, 67, 71-73, 79, 82-90, 94, 97-100, 103, 104, 113, 114, 119, 121-124, 127, 128, 138-141, 145, 146, 150, 152, 159, 163, 172, 175, 191, 202, 204, 206, 215, 216, 224, 225, 231, 235, 242, 247, 249, 250, 252, 259, 260, 263, 266, 268, 270, 271, 273, 275, 277, 280, 282, 283, 285, 286, 290, 291.
Lepage, I 59.
Lesbroussart Ph., I 266.
Lesire de Valter J.B., I 57.
Leuchtenberg (A. E. C. N. hertog van), I 213, 219-223, 233, 235-240, 246, 249, 250, 253, 254, 293.
Leuze (baron de), I 254.
Levae, I 73.
Levaillant, I 75, 80, 95.
Levêque, II 26.
Liagre, II 291.
Libry-Bagnano, I 10-13.
Liebaert, I 112.
Lignac H., I 20, 21, 59, 183.
Liedts, I 185; II 184.
Lieven (prins de), I 159, 170, 302.
Ligne (prins de), I 60; II 247, 248, 250.
Limburg-Stirum (kol. graaf van), I 26, 30; II 103, 104, 108.
Lochmans, II 236.
Lodewijk van Beieren, I 215.
Loe de Mheer (de), I 145.
L'Olivier (kol.), I 257.
Londonderry (markies van), II 74, 125.
Louis-Philippe, I 6, 9, 57, 96, 97, 107, 108, 149, 150, 152, 154, 160, 183, 201, 203, 205, 206, 216, 218, 219, 220, 224, 225, 227-229, 232, 234-237, 239, 240, 242, 244-246, 248, 250, 254, 255, 260, 262, 266-268, 282, 283, 285, 289, 291, 295-298, 302; II 7, 13, 15, 18, 19, 49-52, 72, 73, 87, 88, 112, 114, 119, 122, 124, 126, 138-141, 145, 146, 160, 163, 234, 260, 263, 281.
Louis XIV, I 231, 268.
Maberly, I 304.
Macar, II 34.
Mackintosch C.J., I 11.
Maclagan, I 200, 233; II 44.
Magnan (gen.), II 165, 237.
Maheu (gen.), I 257.
Maison (gen.), I 160, 191.
Marie Louise d'Orléans, I 216, 264; II 146, 152.
Marlet, I 260.
Marneffe, II 33.
Martignac (de), I 3.
Massard, I 113.
Mast, II 291.
Mathon (luit.-kol. E.J.), I 76.
Matthieu, I 259.
Matthieu-Moeremans, II 32.
Matuszewic (graaf), I 159, 170.
Mauguin, I 5, 192, 230, 275, 276, 283; II 50.
Mauviet A.I., I 57.
Meeus F. I 15, 60, 88; II 30, 31, 42, 44.
Mellinet (gen. A.F.), I 5, 62, 72, 75, 80, 84, 95, 116, 121, 122; 124-

126, 129-131, 133-137, 140, 143, 145; II 39, 49.
Mensdorff, II 83, 95, 98.
Mercelis, II 214.
Mercy (graaf de), 62.
Mérode (Félix de), I 18, 20, 60, 73, 86, 87, 93-95, 98-100, 106, 116, 130, 182, 183, 186, 189, 207, 210, 229, 236, 248, 250, 254, 255, 260; II 8, 52, 54, 192, 224, 249, 279, 281, 284.
Mérode (Frederic de), I 124.
Messiaen, II 230-232.
Metdepenningen, II 189, 190, 207, 211, 212, 214, 221, 291.
Metternich (prins von), I 153, 154, 158, 167; II 121, 249, 250, 251, 263, 286.
Meulemeester, I 112.
Meyer (luit. gen. A.F.), II 92, 96, 100.
Mey van Streefkerk (de), II 137, 153, 222, 232.
Mignet, I 5.
Minne J., I 101; II 207.
Molé (graaf), 276.
Morel Ch., I 256, 257; II 21, 28, 29, 31, 153, 188, 190, 191, 203, 221, 232, 233, 291, 292.
Moté, II 115.
Moussaye (L. Toussaint, Markies de la), I 14.
Moyard, I 73.
Muller, I 13.
Murat (prins), II 116.
Nalinne G., II 42, 44.
Napoleon (keizer), I 55, 97, 105, 163, 219, 221, 231, 241, 255, 268, 272; II 15, 94, 95, 115, 128, 140, 214, 281.
Nemours (hertog van), I 97, 161, 180, 203, 206-211, 214, 215, 218, 222-224, 228, 230, 235-240, 242-244, 246, 247, 250, 253-255, 257, 260-264, 267, 280, 281, 283, 285, 290-293, 295, 296; II 7, 11, 12, 16, 18, 19, 50, 55.
Nempde (Maarschalk), II 115.
Nepveu (kap.), I 27.
Nesselrode (graaf von), I 153; II 186.
Ney (maarschalk), I 88.
Nicolaï, I 36, 63, 64, 87; II 28.
Niellon Ch., I 62, 71-73, 84-86, 95, 116, 122, 124-126, 129-131, 133, 134, 136, 137, 143; II 15, 27, 95, 96, 98, 110, 115, 119, 164, 194, 195, 207- 212, 214, 216-218, 223, 225, 235, 236.
Nijpels L., I 102, 122, 137, 138; II 31, 33.
Nicolaas (Czaar), I 153, 157, 163, 167.
Nillis, I 257.
Nique, I 85, 86.
Nothomb J. B., I 185, 190, 240, 253, 254, 262; II 11, 22, 38, 43, 58, 60, 62, 250, 284.
Omalius Thierry (d'), I 40, 42.
Opdam, I 270.
Oranje (prinses van), I 163.
Oranje (Willem, prins van), I 24, 26-38, 43, 77, 102, 103, 105-116, 123, 160, 174, 194, 201, 204, 205, 214, 218, 232, 233, 241, 242, 256-259, 266, 286; II 7, 18, 20, 22, 28-30, 33, 37, 49, 51, 90-92, 95-102, 105, 108-112, 185-187, 204 233, 247, 289, 291.
Orban, I 200; II 34, 233.
Orléans (hertog van), I 266; II 164.
Orloff (graaf), II 221.

Orts L., II 247.
O'Sullivan, II 251.
Osy (baron), I 127, 196, 200, 243, 264, 292; II 203, 258.
Otto van Beieren (prins), I 215-218; II 50.
Oultremont (graaf d'), I 66; II 248.
Palmaert (vader), I 18, 22, 102.
Palmerston (lord), I XVI, 158, 161-163, 167, 170, 215, 261, 267, 282, 285, 290-292, 295-305; II 17, 18, 50, 53, 58, 61-64, 67, 72-74, 82, 122, 125-127, 129, 130, 139, 140, 148, 152- 156, 176, 219, 222, 263-265, 267, 269, 271-275, 278-282, 284, 285.
Papeians de Morchoven, I 101.
Parent, I 75, 80, 84, 95, 116, 121, 122.
Peel (luit.), II 227.
Peel (sir R.), II 75.
Pélichy van Heurne (baron), I 230, 241.
Pellet, II 76, 68.
Périer Cas., I 297-302; II 18, 19, 58, 63, 64, 87, 119, 121, 123, 125, 129, 157, 204.
Pesez P. M., I 9, 62.
Philips de Schoone, I 53.
Pichegru, II 49.
Picquet (luit. gen. baron), II 115.
Pijcke, I 47.
Pirmez I, 218, 236.
Pirson, I 193, 213, 236; II 286.
Pitt (lord), II 54.
Plaisant Is., 36, 73, 94; II 11, 22.
Pletinckx Ch. J., I 67, 78, 80, 84, 89, 114; II 83.
Poncelet, I 75, 80, 95.
Ponsonby (lord), I 170, 262, 264, 291, 300; II 7, 18, 49, 51, 55. 60, 61.
Pontécoulant (Ad. Le Doulcet, burggraaf de), I 95, 116, 117, 119-121, 143; II 185, 224.
Post (gen. maj. J.), I 76, 77.
Pourbet I, 85.
Poniatowski, II 94.
Prévinaire, I 257; II 33.
Prisse (baron), II 115.
Pultney Malcoln, II 161.
Raikem J., I 94, 233; II 183, 184, 192, 193, 217.
Rapp, II 94.
Reichstadt (hertog van), I 213.
Renard (kap.), II 27.
Renesse (baron van), I 200.
Renor, I 59.
Répécaud (kol.), I 303; II 15, 17.
Reijphins, I 40.
Rhodes (markies de), I 243, 250, 260; II 181.
Richemond (gen. de), I 5.
Rigny (de), II 157.
Rijckewaert, I 101.
Robaulx (de), I 183, 192, 193, 266; II 10, 210.
Robert, I 85.
Robiano de Borsbeek (graaf L. Fr. de), I 73, 134, 200, 254.
Rochefoucauld (graaf de la), II 87.
Rodenbach Alex., I 194; II 86.
Rodenbach C., I 194, 195, 198, 199, 213, 215, 233; II 115, 228.
Rodenbach P., I 71, 73.
Rogier Ch., I 4, 5, 20, 21, 59, 61, 62, 65-67, 70, 73, 74, 83-87, 94, 98-100, 102, 113, 125, 130, 134, 136-139, 179, 181, 183, 186, 189, 190, 210, 214, 216, 227, 237, 246, 254, 262; II 22, 27, 28, 44, 86,

165, 183, 192, 202, 203.
Rogier F., I 4, 5, 20, 85, 139, 183, 203, 216-218, 220, 222-224, 227, 231, 237, 262; II 10, 11, 87, 259, 265.
Rogier Tell, I 139.
Roisin (baron de), I 26; II 233.
Rolin H., II 207, 211.
Rolleghem, I 112.
Rooman, I 101.
Rouppe, I 24, 34, 36, 60, 67, 73; II 32, 93.
Rousseau, II 232.
Roussel A., I 140-142.
Russell (lord), II 101, 102.
Saint Cyr (gen. de), II 15, 145.
Saint Martin L., I 95.
Saint Simon, II 187.
Saksen Weimar (gen. hertog Bernhard van), I 87, 123, 124, 126, 127, 133, 139, 144, 145; II 92, 97, 99-101, 103.
Salverte Eus., I 277.
Sandelin, I 21, 40, 41, 47, 48, 114.
Sarraz, (kol. de la), II 188.
Sauvage (graaf Et. de), II 22.
Schavaye, II 236.
Schepers, I 144.
Schuermans, I 12, 13.
Schuurman (gen. maj. A.), I 76, 77, 87.
Schwarzenberg (prins von), II 261.
Sebastiani (gen. graaf), I 6, 160, 161, 201, 203-205, 207, 208, 210, 211, 215, 216, 218, 221, 222, 224, 227, 235, 237, 251-254, 261, 267, 279-284, 289, 291, 292, 295-298, 301-304; II 13, 16, 17, 24, 37, 49-51, 55, 63, 86, 89, 122, 123, 125, 139, 140, 271, 274, 282, 284.
Sécus (baron de, vader), I 200.
Sécus (baron Fred. de), I 17, 18, 22, 36, 40, 60, 200.
Senfft (von), II 273.
Seny, II 33.
Séron, I 183, 193, 236, 249; II 27.
Serraris (luit. kol. J. Th.), I 76.
Seymour (sir Hamilton), II 269, 270.
Simais, II 223.
Sirtema van Gravestins (baron), I 27.
Schrynecki (gen.), II 285, 286.
Smet de Nayer (de), I 101.
Sol, II 49.
Soult (maarschalk), I 304; II 37, 67, 157.
Spinnael, I 257; II 32, 247.
Sprenger (kol. J. P.), I 131.
Staedler J. F., I 16, 66.
Stassart (baron G. J. A. de), I 5-7; 73, 94, 182, 185, 219, 225, 238, 254.
Stephane, II 34.
Steurs (de), II 36.
Steven A. B., II 206-208, 210-215.
Stevens P., II 247.
Stevens, I 32; II 29, 32, 186, 204.
Stieldorf, I 71
Stirum (kol. van), zie Limburg Stirum (van)
Stockmar (baron), II 122, 123, 129.
Stok, I 15.
Stokhem (baron de), I 200.
Story, I 257.
Surlet de Chokier (baron E. L.), I 6, 40, 43, 44, 105, 182, 183, 185, 196, 199, 200, 236, 254, 255, 260, 265, 268; II 8, 10, 11, 13-15, 67.
Surmont de Volksberghe, I 215.
Tabor (gen. de), II 79.
Talleney (de), II 206.

Talleyrand (prins de), I 151, 152, 154, 157, 159-162, 167, 170, 173, 201, 208, 215, 224, 235, 238, 255, 261, 262, 280-286, 291, 292, 295, 297-304; II 15, 16, 24, 50, 52, 54, 55, 63, 65, 72, 88, 89, 120-123, 125, 126, 130, 138-140, 145, 154, 155, 157, 160, 162, 175.
Themen, II 227.
Theux de Meylandt (ridder de), II 45, 260, 266, 268-273, 275, 280-286.
Thier (de), I 193.
Thiers, I 3, 5; II 157, 158, 160, 260, 263, 280.
Thompson, I 13.
Thonissen, II 248.
Thonus, I 247.
Thorn, I 200.
Tiecken de Terhove (gen. baron M. M. B. de), II 84, 94-99, 103, 106-108, 110, 113.
Tielemans, I 7, 8, 57, 93, 145; II 11, 27, 35.
Trazegnies (markies de), I 200, 257; II 248.
Trip (luit. kol. A. D.), I 75-77, 121.
Tromp M. I., 270.
Tour du Pin (markies de la), XIV.
Toussaint, I 266; II 25.
Ursel (hertog van), I 24, 27, 31, 32, 60, 102, 103, 105, 109; II 248.
Valazé (gen.), I 88.
Van Aerts, I 134.
Van Asch van Wijk, I 52.
Van Belle, II 207.
Van Crombrugghe, I 101, 257.
Van Damme, I 112.
Van den Broeck (gen.), II 240.
Van den Herreweghe, I 126-135.
Van den Wijgand, II 227.
Van der Belen, I 254.
Van der Fosse, I 32, 67.
Van der Kelen, I 67.
Van der Linden J., I 83, 87, 89, 186, 220, 271; II 30, 31.
Van der Linden P., I 121.
Van der Meere (gen. graaf), I 26, 67, 73, 74, 85, 86; II 24, 25, 32, 57, 290, 292.
Van der Poele, I 259; II 291.
Van der Schrieck J., II 225, 226, 229.
Van der Schrieck Jaak, II 226, 227, 230.
Van der Smissen (gen.), I 24, 28, 74, 85, 86, 257; II 33, 35, 290-292.
Van der Straeten M., II 87.
Van de Weyer S., I 5, 7, 24, 34, 36, 37, 60, 62, 66, 67, 73, 74, 85-87, 94, 98, 99, 106, 158, 179, 180, 182, 183, 186, 189, 190, 196, 198, 203, 204, 209-213, 252, 254, 264, 265; II 7, 11, 15, 18-21, 28, 49, 54, 58, 72, 84, 90, 98, 129, 130, 136, 147, 153, 166, 236, 252, 265-267, 269, 271-275, 279, 281, 287.
Van Doorn, II 188.
Van Geen (luit. gen.), I 114, 126, 139, 175; II 92, 100, 101.
Van Gheel (E. H.), I 85.
Van Gobbelschroy, I 14, 17, 33, 102, 103, 109, 256; II 188-190, 204, 221, 288.
Van Halen (don Juan), I 1, 62, 78, 80, 84, 95, 102, 113; II 28.
Van Heerde, I 124.
Van Hoorbrouck de Mooreghem, I 244.
Van Huffel, II 207, 211, 214, 292.
Van Hulthem, I 41.
Vankinroy, II 227.

Van Maanen, I 12, 13, 18, 23, 36, 256; II 187, 188.
Van Maas C. G., I 132.
Van Maldeghem, II 207.
Van Meenen, II 27, 184.
Van Parijs, II 29, 32.
Van Praet, II 252, 277.
Van Remoorter, I 257.
Van Rey, I 15.
Van Snick, I 246; II 184.
Van Speijck (luit. J. C. J.), I 269, 270.
Van Sijtsema, I 49.
Van Teurs, II 207.
Van Utenhove van Heemstede, I 49.
Van Velzen, I 48.
Van Zuylen van Nyevelt, I 173, 256, 306; II 79, 82, 136, 149, 153, 154, 164, 176, 262, 265.
Vercken, II 242.
Verduyn (E. H.), I 243.
Verdussen L., I 127.
Verhaegen, II 247.
Verhaegen de Nayer, I 101.
Verheyen, II 226.
Verhulst, II 232.
Verstolk van Soelen, I 5, 305; II 69, 79, 82, 135, 137, 162, 191, 220, 222, 262, 265, 274.
Verteneuil, I 112, 113.
Victoria (koningin), II 271.
Vilain XIIII (burggraaf Ch.), I 238.
Vilain XIIII (graaf Hipp.), I 73, 185, 195, 209, 246; II 52, 54.
Villeneuve (adm.), II 161.
Vinck (gen. de), II 96.
Vinchent J., II 202.
Viron (baron de), II 44.
Vleminckx, I 63, 64, 73.
Volden de Lombeke (baron van), I 200.
Voortman J. V., II 35, 186.
Walpole (Spencer), I 151.
Wannaar, II 181.
Wapenaert (de), I 41.
Wauters, II 291.
Wellens (de), I 11, 29, 32.
Wellington (hertog van), I XVI, 88, 149, 150, 153, 154, 156, 157, 159, 162, 180, 190; II 75, 127, 128, 262.
Werbrouck-Pieters, I 195, 200.
Werther (von), II 122.
Wessenberg (baron von), I 167, 170, 284; II 68, 69, 121.
Whauthier, I 14.
White, I 13, 18, 31, 87, 88, 142.
Wijvekens, I 243.
Wilhemy J. B., I 57.
Willem I, I 38, 39, 41, 52, 64, 73, 85, 102, 103, 105, 118, 150-155, 159-161, 170, 175, 182, 184, 190, 194, 198, 202, 205, 245, 246, 256, 289, 293, 305, 306; II 13, 16, 33, 44, 60, 61, 64, 68, 79, 82, 83, 111, 112, 129, 135, 137, 138, 141, 147, 153-155, 161-165, 174, 177, 178, 190, 210, 218-222, 231, 232, 261-266, 269-278, 285, 290-292.
Willem II, II 292. (zie ook Willem prins van Oranje).
Willems J. Fr., II 189.
William IV, I 152, 155.
Willmar (gen.), II 284.
Wilson, I 15.
Xhénomont (luit. kol. de), I 26.

LIJST DER PLAATSNAMEN

Aalst, I 193, 257 ; II 72.
Aardenburg, I 119.
Aarlen, II 36, 264, 268, 273, 286.
Abingdon, I 304.
Aerschot, II 93, 96, 99.
Aken, I 159, 168, 242; II 34, 161, 189.
Amsterdam, I 182.
Anderlecht, I 15, 86.
Antwerpen, I 5, 22, 23, 44-46, 67, 68, 70, 75, 87, 101-110, 114-116, 118, 123, 125, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 136-142, 161, 175, 195, 200, 208, 209, 232, 240, 256-258, 264, 269, 275, 276, 280, 282, 304 ; II 17, 20, 28, 29, 31, 34, 35, 79, 83, 85, 92, 94, 95, 112, 122, 127, 154, 157-168, 172, 174, 176, 185-187, 189, 190, 201-203, 206, 223-232, 235, 237, 241, 246, 257, 258, 261, 263, 279, 290.
Ath, I 85 ; II 36, 124, 138.
Athenen, I 216.
Austerlitz, I 249.
Austruweel, II 168.
Baelen, I 143.
Barchon, I 19.
Bautersem, II 100-103.
Beckevoort, II 99.
Beerbroeck, II 97.
Beeringen, II 84, 96, 98.
Berchem, I 124-126.
Bergen, I 93, 112, 113. (zie ook Mons).
Berg-op-Zoom, I 139 ; II 96.
Berlijn, I 201 ; II 122, 123, 155, 161, 263, 265, 269, 276, 281.
Beveren, II 238.
Binche, I 20, 85.
Boom, I 121.
Boortmeerbeek, II 238.
Borgerhout, I 125, 126.
Boschvoorde, I 67, 73.
Brasschaet II 166.
Breda, II 90, 96, 166.
Breskens, I 119.
Brugge, I 21, 22, 36, 110, 112, 114, 118-120, 183, 232, 257, 258, 271 ; II 71, 184, 189, 241, 258.
Brussel, I 1, 4, 5, 7, 9, 15-17, 19-21, 23-25, 30, 33-40, 45, 46, 49, 56-75, 81-89, 93, 94, 96, 98, 101, 106; 107, 110, 114, 121, 122, 125, 130, 136, 141, 153, 158, 160, 161, 181, 182; 186, 196, 200, 203, 204, 207, 210, 211, 218, 220, 223-225, 228, 231. 232, 237, 248, 256-259, 264, 290, 291, 300 ; II 13, 15, 20, 23, 25, 27-29, 31, 33, 34, 41, 42, 49, 51, 55, 56, 61, 68, 69, 71, 83, 85, 88, 93, 95, 100, 101, 113-115, 119, 120, 128, 140, 145, 146, 151, 152, 158, 163, 173, 186, 188, 190, 202, 208, 211, 214, 216, 218, 221, 224, 225, 231, 234, 238, 239, 241, 242; 245-247, 249, 250, 260, 263, 265, 267, 270, 272-275, 279, 283, 285-289, 292.
Burght, II 166, 168.
Calais, II 71.
Calloo, II 95.
Calmphout, II 96.
Capellen, II 96.
Charleroi, I 113, 218 ; II 124, 138, 258.
Cherbourg, I 4.
Compiègne, II 145, 146.
Contich, II 239.
Corbeek-Loo, I 108.

Cortenberg, I 87; II 100, 120.
Cortessem, II 98.
Cumptich, II 100.
Cureghem, I 100.
Curenge, II 97.
Dantzig, II 39, 94.
Dendermonde, I 101, 118, 257; II 28, 224, 238.
De Panne, II 71.
Dieghem, I 71.
Diest, II 84, 95-99, 104, 261.
Dinant, I 193.
Doornik, I 20, 182, 208, 229, 247, 256; II 124, 138.
Douai, I 57.
Dover, I 158.
Duffel, I 121, 124.
Duinkerken, II 71, 90.
Ecaussines, I 85.
Edingen, I 113.
Eecloo, I 259; II 238.
Elbœuf, I 245.
Esschen, I 143.
Etterbeek, I 79.
Evere, I 70.
Eyères, I 74.
Fentin, I 15.
Fontainebleau, II 165.
Frameries, I 20.
Gent, I 22, 38, 45, 46, 53, 87, 101, 102, 106, 110, 112, 116, 119, 120, 205, 232, 256-259, 271; II 20, 35, 59, 71, 174, 185-190, 193-200, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 212, 214-219, 222-225, 230, 231, 235, 237-239, 241, 242, 246, 257, 258, 290, 291.
Gheel, II 94, 224.
Ghlin, I 113.
Givet, I 73.
's Gravenbrakel, I 113.
's Gravenhage (zie Den Haag).
Haag (den), I 17, 22, 34, 37, 56, 63, 64, 67, 87, 114, 127, 128, 152, 160, 161, 205; II 18, 65, 68, 69, 79, 81, 82, 85, 87, 103, 135, 136, 149-151, 154, 155, 161, 162, 167, 174, 175, 178, 186, 188, 204, 221, 225, 232, 233, 242, 261, 271, 274, 277, 283, 285, 290.
Hamme, II 100.
Hannut, II 100.
Hasselt, II 92, 93, 97, 99, 261.
Hechtel, II 96.
Helchteren, II 96.
Herck, II 97.
Herckenrode, II 97.
's Hertogenbosch, I 139.
Herve, I 19.
Hoey, II 239.
Hornu, I 113.
Hostert, II 268.
Hougaerde, II 99.
Houthaelen, II 97.
Ieper, II 36, 174.
IJsendijke, I 119; II 96.
Jemappes, I 20, 113; II 140.
Kermpt, II 97-99.
Kortrijk, I 193; II 174, 280.
Laeken, I 26.
Laerne, II 35.
Landau, I 208, 297, 298.
Leefdael, II 100.
Lembeek, II 42.
Leuven, I 71, 87, 96, 122, 140-142, 181, 257, 258; II 29, 36, 93, 94, 96, 99-105, 107-111, 120, 184, 238, 283.
Lier, I 46, 121-124, 136; II 96, 205, 238.
Lillo, II 173.
Linthout, I 71.

Lisp, I 123.
Lokeren, II 223.
Londen, I 110, 115, 144, 152, 158, 159, 161, 167-170, 180, 196, 201, 203, 208-214, 216, 222, 224, 232, 233, 235, 236, 238, 253, 255, 260, 283, 286, 289, 290, 292, 295, 297, 299, 302, 306 ; II 11, 16-18, 22, 24, 49, 52, 54, 55, 60; 63; 67, 69, 71, 72, 74, 79, 80, 82, 83, 84, 88, 122, 127, 129, 137, 138, 147, 148, 151, 158, 167, 177, 204, 242, 261, 264, 271-274, 281, 287.
Louviers, I 245.
Lubbeek, II 100.
Luik, I 4, 9, 20, 35, 40, 45, 46, 61, 66, 85, 101, 181-183, 185, 191, 227, 231, 233, 244, 246 ; II 34, 57, 59, 83, 84, 98, 103, 112, 116, 184, 186, 188-190, 203, 204, 206, 221, 240, 242, 258, 287.
Luxemburg, I 208, 249, 282, 284 ; II 131, 261, 265.
Maastricht, I 114, 139, 143, 144, 175, 182, 210 ; II 53, 62, 66, 68, 69, 85, 92, 97, 99, 126; 130, 131, 165, 177, 203, 263, 265, 288.
Mainz, II 176, 177.
Maldeghem, I 119 ; II 96.
Manchester, I 15.
Marche, I 247.
Marengo, I 240.
Mariakerke, I 259.
Mariembourg, I 215, 282, 285, 299 ; II 138-141.
Maubeuge, I 57 ; II 115.
Mechelen, I 23, 67, 121, 125, 134, 136, 141, 257 ; II 29, 33, 36, 94, 100, 101, 103, 238.
Meenen, II 36, 124, 138.
Merksem, I 125.
Merxplas, I 143.
Metz, II 23.
Milaan, I 219.
Molenbeek, I 79 ; II 99.
Möll, II 36.
Mons, I 20, 64, 73, 182, 193, 208, 224, 247-249, 275 ; II 36, 41, 42, 89, 95, 124, 138, 186, 243, 251.
Münchengratz, II 262.
Namen, I 73, 83, 106, 185, 193, 208, 225, 254, 257 ; II 36, 49, 186, 239, 243, 258.
Neufchateau, I 260.
Niederauwen, II 268.
Nieuwpoort, II 238.
Nijvel, I 85, 195, 227, 255 ; II 36, 126.
Oost, I 143.
Oostburg, I 119, 120.
Oostende, I 62, 118, 161, 209, 233, 281, 283, 304 ; II 71, 122, 241.
Oostham, II 84, 96.
Op-Haeren, I 143.
Oude God, I 124.
Oudenaerde, I 193, 257.
Oudendijke, II 96.
Parijs, I 3-9, 57, 58, 62, 65, 75, 93, 96, 121, 149, 153, 155, 158, 159, 171, 174, 180, 182, 183, 203, 204; 207, 209, 211, 215, 216, 220, 221, 224, 234, 237, 238, 251, 260, 262, 264-266, 283, 289, 291, 292, 297, 299, 303 ; II 7, 10, 12, 13, 15, 17; 18, 23, 28, 50, 51, 55, 58, 84, 85, 86, 88, 119, 122, 123, 125, 145, 157, 174, 187, 189, 190, 204, 221, 224, 237, 259, 265, 269, 271, 276, 277, 279, 281, 288.
Pâturages, I 20.
Philippeville, I 183, 193, 215, 249, 282, 285, 299 ; II 42, 138-141.

Portsmouth, I 240.
Praag, 284.
Putten, II 96.
Quatre-Bras, II 95.
Ravels, I 143; II 96.
Rijsel, I 1, 57, 64, 73, 93; II 68, 189.
Risquons-Tout, I 9.
Roermond, I 143; II 132, 265.
Rome, I 182.
Ronse, II 223.
Roosbeek, II 100.
Rotterdam, I 63.
Sarrelouis, I 249.
Sas van Gent, I 119.
Schaerbeek, I 27, 81.
Schauweiler, II 268.
Scherpenheuvel, II 99.
Schilde, II 96.
Sedan, I 245.
Seraing, II 112.
Sint Anna ter Muiden, II 239.
Sint Gillis, II 238.
Sint Joost ten Oode, I 76.
Sint Joris Winghe, II 93.
Sint Niklaas, I 46, 101, 118; II 238.
Sint Omaars, II 174.
Sint Petersburg, I 106, 152, 201, 286, 303; II 155.
Sint Pieters Leeuw, II 224.
Sint Stevens Woluwe, I 75.
Sint Truiden, II 97, 99.
Sittard, II 239.
Sluis, II 239.
Spa, I 20.
Strassen, II 268.
Temsche, I 46.
Terveuren, I 65; II 100, 224, 247.
Theux, I 20.
Thielt, I 193.
Thienen, I 87; II 36, 93, 99, 103, 104, 107, 111.
Thuin, I 85, 113.
Tongeren, I 87, 182; II 97, 98.
Trélon, I 73.
Turnhout, I 143; II 94, 96.
Ukkel, I 15.
Utrecht, I 49.
Valencijn, I 1, 59, 62, 64, 67, 73, 74, 93.
Valkenborg, I 143.
Valmy, II 140.
Venlo, I 143, 144; II 53, 69, 94, 99, 132, 154, 160, 162, 163, 265, 285.
Verviers, I 19, 71, 193, 214, 225, 226, 245, 248, 255; II 36, 112, 186, 243, 258.
Veurne, II 71.
Vilvoorden, I 23, 25, 36, 65, 67, 70, 75, 77, 87, 89, 121.
Vlaamsch Hoofd, I 132.
Vlissingen, I 175.
Vorst, I 15.
Waelhem, I 121, 122, 124.
Warschau, I 55, 202; II 49, 130.
Wasmes, I 113.
Waterloo, I 28, 74, 85, 99, 174; 275; II 95, 115, 247.
Waver, II 99-101, 104, 111.
Wasigny, I 182.
Weenen, I 155-157, 201; II 155, 262, 269.
Westcapelle, II 239.
Westwezel, I 143; II 96.
Wetteren, II 35.
Willemsdorp, I 115.
Wimmertingen, II 97.
Winterslag, II 97.
Zamosc, II 94.
Zellick, I 70, 75.
Zonhoven, II 97.
Zwijndrecht, II 168, 241.

Drukkerij J. Lannoo, 9e W. 514, Thielt.

Stellingen der muiters te Brussel, na de inname der bovenstad. *(Hoofdstuk I)*

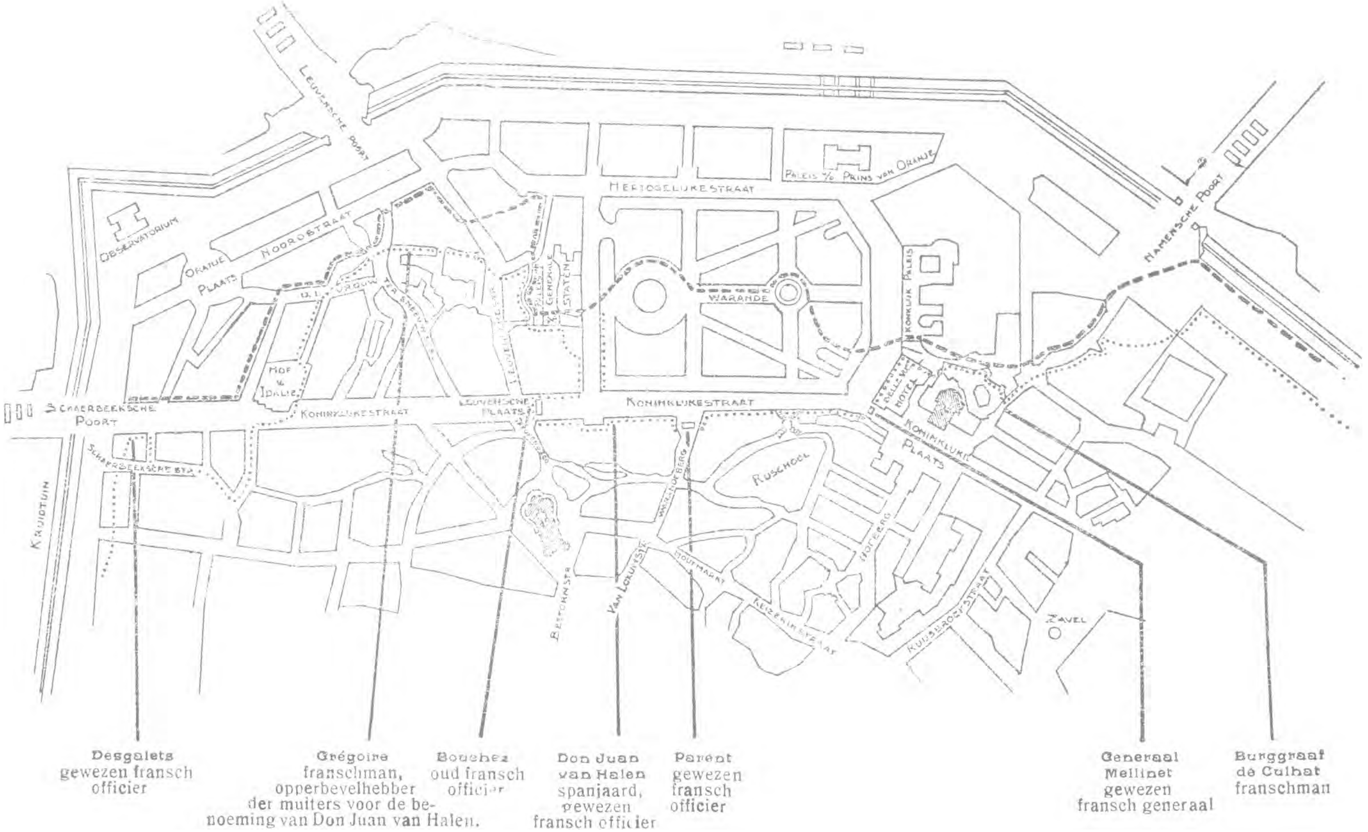

▬ ▬ ▬ ▬ ▬ Positie der Koninklijke troepen (2/3 Belgen, 1/3 Nederlanders)

. . . . Positie der muiters (Franco-Belgen) onder opperbevel van Don Juan van Halen, Spanjaard, gewezen fransch officier en van Mellinet, gewezen generaal der jonge garde van Napoleon.

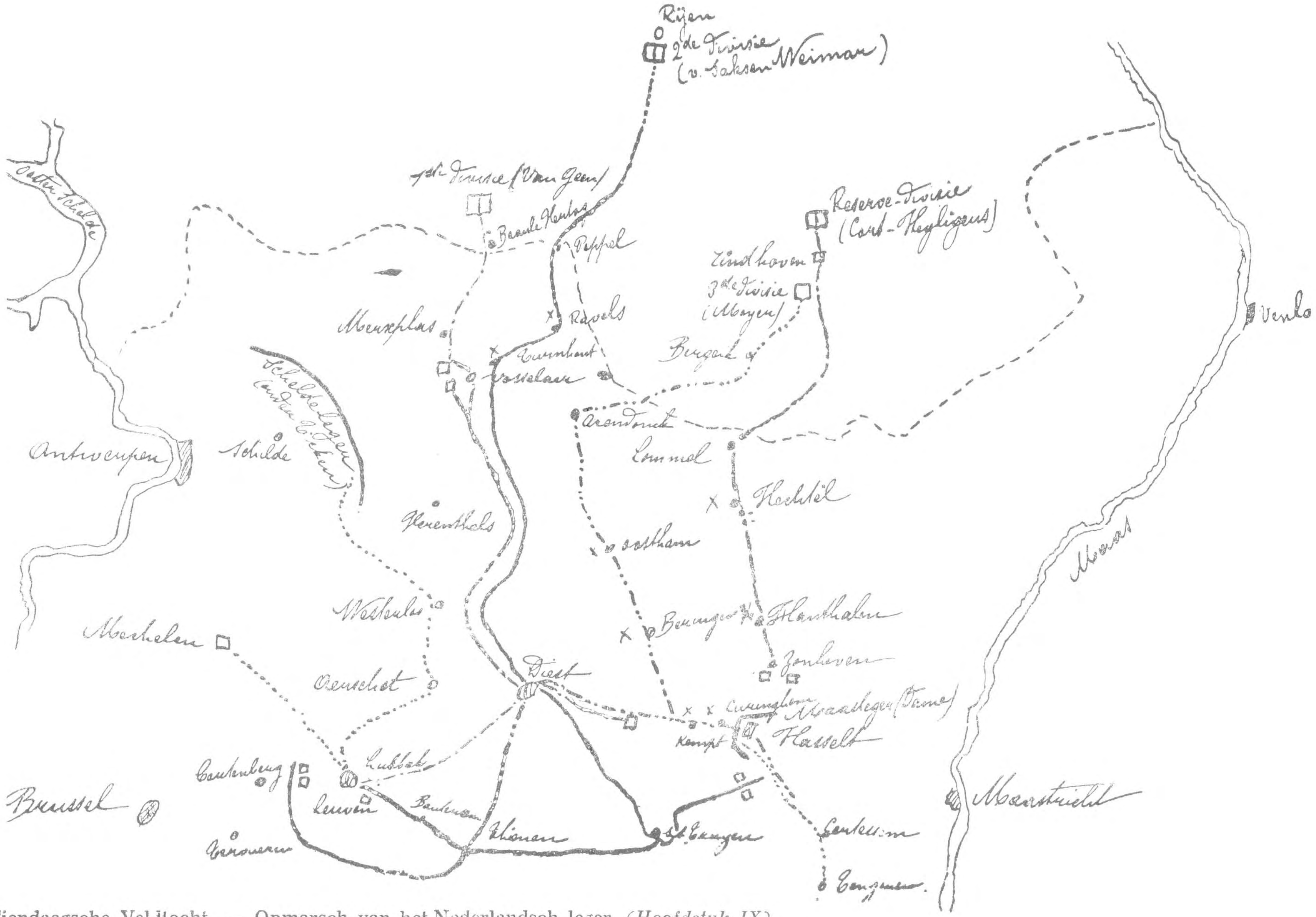

Tiendaagsche Veldtocht. — Opmarsch van het Nederlandsch leger. *(Hoofdstuk IX)*

Tiendaagsche Veldtocht. — Stellingen van de beide legers in de omstreken van Leuven. *(Hoofdstuk IX)*

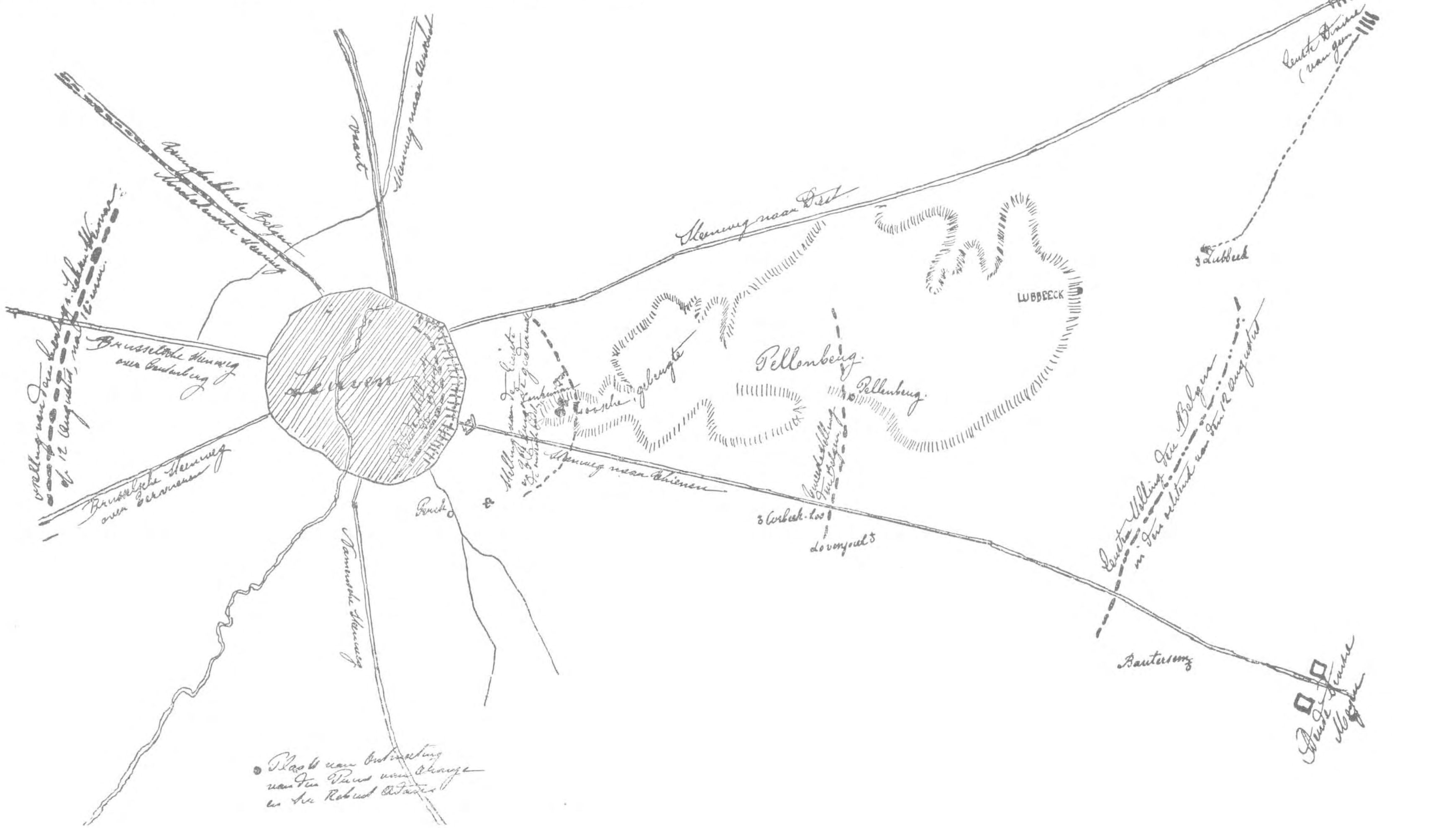

Verschenen bij de uitgeverij
Excelsior, Zandstr. Brugge

De Ziekte aan de Zenne

door P. Van Overzee.

Een historische bijdrage tot het Nationaliteitenvraagstuk in het Koninkrijk België.

Prijs : 25 fr.